

VNIVERSITAT E VALÈNCIA

**INTERPRETACIONS I APLICACIONS
DEL PACTISME POLÍTIC A LA VALÈNCIA DELS AUSTRIES.**

L'ACTIVITAT DE LA JUNTA DE CONTRAFURS I L'OBSERVANÇA DE LES LLEIS

(1645-1707)

Tesi doctoral presentada per Miquel Fuertes Broseta
Dirigida pel professor doctor Sergio Emiliano Villamarín Gómez

Curs 2021-2022, juny 2022
Universitat de València-Estudi General
Facultat de Dret
Programa de Doctorat en Dret, Ciència Política i Criminologia (3123)

A Lluís, mestre i amic

La conservació y puntual observança dels furs, privilegis, usos y bons costums que vostra magestat y los sereníssims reys sos progenitors tenen consedits y jurats a este son fidelíssim Regne és en lo que més consetix la universal conservació de tan fiels vasalls com són los que en aquell tenen per la major felicitat sua lo ser-ho vostra magestat y lo estar tos temps rendits a sos reals peus y obediència.

Elets de contrafurs a Felip IV el 22 de setembre de 1655

ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 588, núm. 39/31

AGRAÏMENTS

La tesi doctoral ací presentada és el fruit d'una investigació que dura ja huit anys i que ara veu la llum. En 2015 vaig començar sota la direcció del professor Lluís Guia les meues investigacions sobre la Junta de Contrafurs. L'inici de la recerca va ser la documentació que Sebastià García Martínez havia localitzat sobre l'ambaixada del senyor de Gilet dins d'un registre *epistolarum* de la *Reial Cancelleria* de l'Arxiu del Regne de València. El primer contacte amb l'activitat de la Junta de Contrafurs va ser a través d'una font inesperada, “*los papeles tocantes a la embaxada del señor de Gilet*” copiats entre les cartes que enviaven els virreis i que “*se ha registrado por ser tan importante*”¹. Allò més curiós de la situació és que no eren els elets de contrafurs o els Estaments els que indicaven que aquella ambaixada havia sigut important, sinó els oficials reials, doncs es registrava en el volum de cartes intercanviades entre el rei i el seu lloctinent i capità general en el regne de València.

En el temps passat des d'aquell llunyà 2015 la situació ha canviat molt, el tema original de la meua tesi doctoral, dedicada exclusivament a la Junta de Contrafurs va haver de ser modificat degut a la obtenció d'una beca predoctoral de l'Ateneo de la Università degli Studi di Cagliari que em va obligar a ampliar la perspectiva i situar al regne de Sardenya entre els meus temes d'estudi. Mai estaré prou agraït per aquella oportunitat, que em va permetre conèixer noves realitats i establir una sèrie de punts de vista comuns als regnes de València i Sardenya que afavoreixen eixir del discurs d'excepcionalitat i observar problemàtiques i dinàmiques compartides. No obstant, mai vaig deixar de costat el meu interès per la Junta de Contrafurs i a poc a poc vaig continuar consultant les fonts i recopilant les informacions per a l'estudi d'una institució tan poc coneguda. Amb aquest treball pague un deute que vaig contraure amb mi mateix aquell any 2015. Així mateix, també situe al centre de l'estudi les institucions de la València foral a les que sempre he dedicat tanta atenció, però que en els meus treballs anteriors semblen quedar en un segon pla, quan realment són l'objecte principal.

Aquesta obra, encara que vaja signada pel qui escriu aquestes línies, és, com totes, un obra col·lectiva, doncs són moltes les persones que d'una o altra manera han col·laborat en ella. Des de companys investigadors i autors llegits fins a les persones que

¹ ARV, *Real Cancillería*, 592, f. 146v.

amb la seua amistat i comprensió han facilitat que aquesta tasca haja arribat a bon port. Seria impossible, mencionar-los a tots, però hi ha alguns que mereixen ser reconeguts.

En primer lloc, he d'agrair al professor Sergio Villamarín Gómez qui, sens dubtar-ho va acceptar dirigir aquesta tesi doctoral. Els seus suggeriments i correccions han sigut fonamentals i han ajudat a millorar notablement el resultat final, especialment en la dura tasca d'adaptar-la des d'una perspectiva purament històrica cap a la ius-històrica.

Menció especial mereix també el professor Lluís Guia Marín a qui he d'agrair tantes coses i en especial ser la persona que em va introduir en l'estudi de les institucions de la València foral i també de la Junta d'elets de Contrafurs.

També cal citar al professor Jorge Catalá Sanz, director de la meua primera tesi doctoral de la que aquesta és mare i filla alhora, que sempre s'ha mostrat disposat a donar-me un cop de mà sempre que ha sigut necessari i a qui sempre estaré agraït per el temps i esforç que m'ha dedicat a mi i als meus treballs.

Gràcies a l'ajuda de la professora Ida Mauro he pogut realitzar diferents estades de recerca en la ciutat de Barcelona i els seus arxius, sense les quals aquest treball no s'haguera pogut realitzar.

Al llarg d'aquests anys han sigut molts els acadèmics i col·legues amb els que m'he creuat i d'una manera o altra han participat en aquest treball: Juan Francisco Pardo, Diego Sola, Xavier Gil, Josep Serrano, Cecilia Tasca, Luca Lecis, Maria Grazia Mele, Giovanni Serreli, Rafael Benítez, Teresa Canet, Josep Serrano, Javier Palao, Carlos Tormo, Rafaella Pilo, Nicoletta Bazzano, Maria Lepori, Amparo Felipo, Giampaolo Salice, Andrea Pergola, Gianluca Gaias, Giovanni Muto, Cristian Palomo, Antonio Álvarez-Ossorio, Mathias Ledroit, Ricard Torra, Jon Arrieta, Josep Capdeferro, Pilar García Trobat, Pilar Hernando, Ramón Aznar, Gaetano Sabatini, María Magdalena Martínez, Alberto Angulo, Eduard Martí, Carmen Corona, Antonio López i altres molts que segurament oblide.

Són dignes de menció els meus companys amb qui en el curs acadèmic 2015-2016 vaig estudiar el Máster interuniversitari en *Història i Identitats en el Mediterrani Occidental (ss. XV-XIX)*. Amb Juan Diego, María i Josep Miquel he compartit moltes hores i terribles cafès de màquina en l'Arxiu del Regne de València. També han tingut el seu paper en aquest llarg procés els companys del grau d'Història: Carla Ardid, Sara

Melero, Pablo Sanahuja, Miguel Ángel Alonso, José Antonio Abad, Diego Cored, Pedro Molina i Vicent Morellá.

Com es pot veure, són moltes les persones que de una manera o altra han sigut participes d'aquest treball, però els meus amics han sigut determinants. A Gorka, Rafa, Manel, Alex, Pablo, Rookie, Fusti, Córdoba, Carla, Jorge i Mauricio he d'agrair haver-me distret ocasionalment de la investigació i les tasques acadèmiques a les que potser he dedicat massa temps.

A Laura he de reconèixer el seu esforç i paciència en la meua casi permanent absència durant aquests anys. Encara així ha tingut a bé ajudar-me i suportar-me en tot allò que li ha sigut possible.

Per últim, he d'agrair al meu germà i, sobre tot, als meus pares, Vicent i Amparo, tot el que han fet i fan per mi. Res del que puga dir serà prou per a reconèixer els seus esforços i tot allò que els dec.

Arriba el moment dels agraïments institucionals i acadèmics als projectes de recerca “Nuevas perspectivas de historia social en los territorios hispánicos del Mediterráneo Occidental en la Edad Moderna (HAR-2014-53298-C2-1-P)”; “Privilegio, trabajo y conflictividad. La sociedad moderna de los territorios hispánicos del Mediterráneo occidental entre el cambio y las resistencias (PGC2018-094150-B-C21)” i al projecte REDIF “Redes de información y fidelidad: los mediadores territoriales en la construcción global de la Monarquía de España (1500-1700)”.

Així mateix he d'agrair a la Università degli Studi di Cagliari i en concret al departament de *Lettere, Lingue e Beni Culturali*; a la Àrea d'Història Moderna de la Universitat de València; a l'*Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea del Consiglio Nazionale delle Ricerche* i molt especialment a la Àrea d'Història del Dret de la Universitat de València en la que he sigut ben rebut a pesar de venir d'una altra disciplina.

Per últim cal citar que els últims mesos de revisió d'aquesta tesi s'han fet mentre he gaudit d'un contracte postdoctoral Margarita Salas dins del programa de Recualificación del Sistema Universitario Español del Ministerio de Universidades finançat per la Unió Europea (NextGenerationUE) vinculat al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat de València i a l'*Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea del Consiglio Nazionale delle Ricerche*.

RESUMS BREUS

BREVE RESUMEN (CASTELLANO)

Interpretaciones y aplicaciones del pactismo político en la Valencia de los Austrias. La actividad de la Junta de Contrafueros y la observancia de las leyes (1645-1707)

Este trabajo aborda uno de los temas centrales del pactismo político, la observancia y obligación de obedecer las leyes contratadas entre el rey y el reino. Todo el sistema político del reino de Valencia giraba en torno a la idea de un pacto o contrato mediante el que el rey se comprometía a gobernar justamente y según las leyes mientras que los tres Brazos o Estamentos, Eclesiástico, Militar y Real, se comprometían en nombre del reino a ser fieles y leales vasallos.

Según ese trato el monarca y sus oficiales estaban obligados a gobernar y administrar justicia según las leyes del reino, no obstante, la doctrina jurídica se preocupó por definir una serie de circunstancias y excepciones en las que era necesario que el soberano actuase por encima de las leyes positivas del reino. Para velar por el cumplimiento del contrato entre el rey y la república, esta última contaba con medios para controlar que el pacto se cumpliera, los que aquí definimos como mecanismos de la observancia.

Entre los medios para garantizar la observancia que estaban a disposición de los Estamentos estaba la denuncia de agravios que tenía como objetivo que el monarca o sus delegados reparasen las posibles vulneraciones que las disposiciones normativas hubieran podido recibir por las presuntas conductas lesivas del soberano y sus oficiales. Con el tiempo se definieron unas vías regladas para la denuncia y reparación de estos agravios. La vía parlamentaria es bastante conocida, sin embargo no era ni la más antigua ni la más utilizada. Este trabajo se centra en los medios extraparlamentarios en el último periodo foral, en concreto en la Junta de Contrafueros reglada en 1645 y que funcionó desde entonces a la abolición de los fueros en 1707.

Teniendo encomendada la vigilancia de la observancia, la Junta de Contrafueros se convirtió en uno de los organismos políticos más importantes del reino de Valencia y los casos que denunció, su reparación y su actividad pueden ser vistos como un indicador del estado de las relaciones entre el soberano y los representantes políticos del reino de Valencia. Asimismo, los argumentos aportados por la Junta de Contrafueros y por los magistrados al servicio del rey, permiten conocer algo mejor la concepción que en la época se tenía del propio sistema político valenciano y de la Corona de Aragón, ayudándonos a tener una idea más aproximada de lo que entendemos por pactismo político.

BREU RESUM (CATALÀ/VALENCIÀ)

Interpretacions i aplicacions del pactisme polític a la València dels Austries. L'activitat de la Junta de Contrafurs i l'observança de les lleis (1645-1707)

Aquest treball aborda un dels temes centrals del pactisme polític, l'observança i l'obligació d'obeir les lleis contractades entre el rei i el regne. Tot el sistema polític del regne de València girava al voltant de la idea d'un pacte o contracte mitjançant el qual el rei es comprometia a governar justament i segons les lleis mentre que els tres Braços o Estaments, Eclesiàstic, Militar i Reial, es comprometien a nom del regne a ser fidels i lleials vassalls.

Segons aquest tracte, sembla evident que el monarca i els seus oficials estaven obligats a governar i administrar justícia segons les lleis del regne, no obstant, la doctrina jurídica es va preocupar per definir una sèrie de circumstàncies i excepcions en què calia sobirà actués per sobre de les lleis positives del regne. Tot i així, per vetllar pel compliment del contracte entre el rei i la república, aquesta última i en concret els Braços que la representaven comptaven amb mitjans per controlar que el pacte es complís, els que aquí definim com a mecanismes de l'observança.

Entre els mitjans per garantir l'observança que estaven a disposició dels Braços o Estaments hi havia la denúncia de greuges i contrafors que tenia com a objectiu que el monarca o els seus delegats reparessin les possibles vulneracions que les disposicions normatives haguessin pogut rebre per les presumptes conductes lesives del sobirà i els seus oficials. Amb el temps es van definir unes vies reglades per a la denúncia i la reparació d'aquests greuges. La via parlamentària és prou coneguda, però no era ni la més antiga ni la més utilitzada. Aquest treball se centra en els mitjans extraparlamentaris en el darrer període foral, en concret a la Junta de Contrafurs reglada el 1645 i que va funcionar des de llavors a l'abolició dels furs el 1707.

Tenint encomanada la vigilància de l'observança, la Junta d'elets de Contrafurs es va convertir en un dels organismes polítics més importants del regne de València i els casos que va denunciar, la seva reparació i la seva activitat poden ser vistos com un indicador força fiable de l'estat de les relacions entre el sobirà i els representants polítics

del regne de València. Així mateix, els arguments aportats per la Junta de Contrafuers i pels magistrats al servei del rei permeten conèixer una mica millor la concepció que a l'època es tenia del propi sistema polític valencià i de la Corona d'Aragó, ajudant-nos a tenir una idea més aproximada sobre que cosa entenem per pactisme polític.

RIASSUNTO BREVE (ITALIANO)

Interpretazioni e applicazioni del pattismo politico nella Valencia degli Asburgo. L'attività della Junta de Contrafurs e l'osservanza delle leggi (1645-1707)

Questo lavoro affronta uno dei temi centrali del pattismo politico, l'osservanza e l'obbligo di obbedire alle leggi contratte tra il re e il regno. L'intero sistema politico del regno di Valencia ruotava attorno all'idea di un patto o contratto attraverso il quale il re si impegnava a governare in modo equo e secondo le leggi, mentre i tre Bracci o Stamenti, ecclesiastico, militare e reale, si impegnavano in nome del regno ad essere vassalli fedeli e leali.

Sotto questo trattamento, sembra evidente che il monarca e i suoi ufficiali erano obbligati a governare e amministrare la giustizia secondo le leggi del regno, tuttavia, la dottrina giuridica si è occupata di definire una serie di circostanze ed eccezioni in cui era necessario che il sovrano agisse al di sopra delle leggi positive del regno. Per garantire il rispetto del contratto tra il re e la repubblica, quest'ultima e in particolare le armi che la rappresentavano avevano mezzi per controllare il rispetto del patto, che qui definiamo meccanismi di esecuzione.

Tra i mezzi per garantire l'osservanza che erano a disposizione dei Bracci o Stamenti c'era la denuncia di *agravios* e *contrafueros* che avevano l'obiettivo che il monarca o suoi delegati riparassero le possibili violazioni che le disposizioni normative avrebbero potuto subire per i presunti comportamenti lesivi del sovrano e i suoi ufficiali. Nel tempo, sono stati definiti canali regolamentati per la segnalazione e la riparazione di queste lamentele. Il percorso parlamentare è ben noto, tuttavia non era né il più antico né il più frequentato. Questo lavoro si concentra sui mezzi extraparlamentari nell'ultimo periodo forale, in particolare nella Junta de Contrafueros regolata nel 1645 e che ha funzionato da allora fino all'abolizione dei fueros nel 1707.

Incaricata della vigilanza sull'osservanza, la Junta de Contrafueros divenne uno degli organismi politici più importanti del regno di Valencia e i casi denunciati, la sua riparazione e la sua attività possono essere visti come un indicatore abbastanza affidabile

dello stato delle relazioni tra il sovrano e i rappresentanti politici del regno di Valencia. Allo stesso modo, le argomentazioni fornite dalla Junta de Contrafueros e dai magistrati al servizio del re, permettono di comprendere meglio la concezione che si ebbe all'epoca dello stesso sistema politico valenciano e della Corona d'Aragona, aiutandoci a avere un'idea più approssimativa di cosa si intendesse per pattismo politico

SHORT ABSTRACT (ENGLISH)

*Interpretations and applications of political pactism in the Valencia of the Habsburgs.
The activity of the Junta de Contrafueros and the observance of the laws (1645-1707)*

This work addresses one of the central themes of political pactism, the observance and obligation to obey the laws contracted between the king and the kingdom. The entire political system of the kingdom of Valencia revolved around the idea of a contract through which the king undertook to govern fairly and according to the laws, while the three Arms or Estates, Ecclesiastical, Military and Royal, undertook in name of the kingdom to be faithful and loyal vassals.

Under this treatment, it seems evident that the monarch and his officials were obliged to govern and administer justice according to the laws of the kingdom, however, the legal doctrine was concerned to define a series of circumstances and exceptions in which it was necessary that the sovereign acted above the positive laws of the kingdom. Even so, to ensure compliance with the contract between the king and the republic, the latter and specifically the Arms that represented it had means to control compliance with the pact, which we define here as enforcement mechanisms.

Among the means to guarantee the observance that were available to the Arms or Estates was the denunciation of grievances and *contrafueros* that had the objective that the monarch or his delegates repair the possible violations that the normative provisions could have received for the presumed harmful behaviors of the sovereign and his officers. Over time, regulated channels were defined for reporting and repairing these grievances. The parliamentary route is well known, however it was neither the oldest nor the most used. This work focuses on the extra-parliamentary means in the last foral period, specifically in the Junta de *Contrafueros* regulated in 1645 and which functioned since then to the abolition of the *fueros* in 1707.

Having been entrusted with the vigilance of observance, the Junta of *Contrafueros* became one of the most important political organisms in the kingdom of Valencia and the cases it denounced, its reparation and its activity can be seen as a fairly reliable indicator of the state of relations between the sovereign and the political representatives of the

Kingdom of Valencia. Likewise, the arguments provided by the *Junta de Contrafueros* and by the magistrates at the service of the king, allow us to better understand the conception that was held at the time of the Valencian political system itself and of the Crown of Aragon, helping us to have a more approximate idea what was understood by political pactism.

ÍNDIX DE CONTINGUTS

Riassunto (Italiano)	5
Abreviatures utilitzades	39
Introducció.....	43
Metodologia i fonts utilitzades	49
Documentació consultada.....	53
Primera part: Pactisme, observança i defensa de la legalitat. La Junta de Contrafurs: orígens i funcionament	55
I. Pactisme i observança dels furs en el Regne de València	57
II. Les limitacions a l'observança en la doctrina valenciana.....	81
La interpretació dels furs	83
La conveniència de la república	89
La potestat econòmica	97
El caràcter no paccionat dels Furs de Jaume I.....	102
“Desaforar el regne”. El consentiment estamental a la no observança	106
III. Procediments d'observança i defensa foral	119
Vies parlamentàries de denúncia	121
Els mitjans extraparlamentaris de defensa foral	128
IV. La reglamentació de la Junta de Contrafurs de 1645.....	139
El precedent frustrat de 1626.....	139
La normativa de 1645	143
El projecte de reforma per a les Corts Generals de 1702	146
V. La institució emanada de 1645.	151
Una Junta estamental reglada en Corts Generals.....	151
Vetllar per l'observança: catalogar, previndre i denunciar.....	153
El seu funcionament	163
Finançament i cost	169
La seua composició	172

VI. Papers van i venen. El procés per a resoldre sobre els contrafurs	195
Annexos a la primera part.....	203
Taula 1: Capítols de Contrafurs de les Corts Generals de 1604.....	203
Taula 2: Capítols de Contrafur de las Corts Generals de 1626	209
Taula 3: Capítols de Contrafurs de las Corts Generals de 1645.....	215
Taula 4: Contrafurs declarats per l'Estament Militar (1599-1645).....	217
Taula 5: Ambaixades enviades per contrafurs (1598-1645).....	229
Segona part. L'activitat de la Junta de Contrafurs en defensa de les lleis valencianes (1645-1707).....	232
I. Els inicis conflictius: Les ambaixades de Jaime Pertusa i José Sanz.....	233
L'ombra de la Guerra de Catalunya: fidelitat i greuges en la segona meitat de la dècada de 1640	233
Els contrafurs denunciats.....	240
II. Els anys de 1650: la reacció foral?	273
L'ambaixada del baró de Gilet: una reacció faccional	273
El nomenament del senyor de Gilet i l'expulsió de l'Almirall d'Aragó	280
Els contrafurs presentats.....	282
III. Grans fracassos i petits éxits: la dècada de 1660	331
La regència de Mariana d'Àustria i l'ambaixada del senyor de Cortes.....	331
El primer memorial: L'aplicació de la sentència del Consell de Castella sobre el marquesat d'Elx.....	339
El segon memorial.....	349
El tercer memorial	355
IV. Neoforalisme i contrafurs (1670-1677).....	361
Grans esperances per a la Monarquia, però agitació a València	361
Els contrafurs.....	370
V. <i>Divide et impera</i> : La Junta de Contrafurs entre 1677 i 1692.....	413
Calma en el Regne i en la Junta de Contrafurs.....	413
Casos tractats en la Junta entre 1678 i 1692.....	416

VI. Novament guerra i contrafurs: l'ambaixada de 1692	433
Les conseqüències del conflicte amb França i l'ambaixada de 1692	433
Els contrafurs denunciats.....	438
VII. Previndre i denunciar: les últimes notícies d'activitat (1692-1707).....	455
Les dècades finals del període foral	455
Els episodis d'activitat.....	458
Annexos a la segona segona part.....	463
Taula 1: Contrafurs denunciats i la seua reparació.....	463
Taula 2: Furs i Privilegis que es creien transgredits en cada cas.....	467
Taula 3: Ambaixadors nomenats per la Junta de Contrafurs.....	471
Conclusions	473
Conclusioni (Italiano).....	479
Bibliografia.....	485
Impresos anteriors a 1900.....	509
Diccionario Biográfico Español (http://dbe.rah.es/).....	513

RIASSUNTO (ITALIANO)

*Interpretazioni e applicazioni del pattismo politico nella Valencia degli Asburgo.
L'attività della Junta de Contrafurs e l'osservanza delle leggi (1645-1707)*

Questo lavoro si avvicina a uno degli elementi chiave della politica valenciana e della Corona d'Aragona nel periodo forale. L'obbligo reciproco, tra re e vassalli, di adempiere ai patti e obbedire alle leggi contratte si trova al centro dell'intero sistema politico valenzano. Il pattismo o contrattualismo come sistema politico e di governo caratteristico della Corona d'Aragona è stato analizzato da diverse prospettive. Tutte hanno la negoziazione e il dialogo come caratteristiche fondamentali, motivo che spiega l'attenzione che è stata riservata alle istituzioni parlamentari come cornice principale di tale dialogo. Questo lavoro si concentra in particolare su un periodo, tra 1645 e 1707 in cui le Cortes Generales, il principale organo assembleario del regno di Valencia, non furono convocate. Tuttavia, questa ricerca mostra la necessità di prendere in considerazione entrambe le aree e studiarle come complementarie, poiché il pattismo si è sviluppato all'interno e anche all'esterno dei parlamenti, poiché la necessità di contrattare, negoziare e raggiungere accordi era permanente.

L'idea di un patto era già presente ad ogni inizio di un nuovo regno, in cui veniva rinnovato il contratto originario che univa il re e la repubblica mediante l'atto del giuramento regio.

“La Sacra Catòlica Reial Magestat del rey nostre senyor jura a nostre senyor Déu, Jesuchrist y als sants quatre evangelis de la sua mà corporalment tocants que tindrà y observarà als prelats, religiosos, eclesiàstichs, titulats, barons, nobles, cavallers, generosos, a la ciutat de València y a les demés ciutats, viles y llochs del regne y als ciutadans vehins y habitants de aquells los Furs, Actes de Cort de la dita ciutat y regne, privilegis reals atorgats generalment o especial a la dita ciutat y regne o alguna ciutat vila o lloch de aquell fets e otorgats per los reys de alta recordació predecessors seus y per sa Magestat., usos y bons costums de la dita ciutat y regne e pragmàtiques, lletres e provisions reals fets y fetes y fahedores e qualsevol contractes fets entre sos predecessors e la dita ciutat de València e altres qualsevol ciutat viles reals, barons, nobles e altres persones

del dit regne los quals lloa y approva y conferma perpètuament a la dita ciutat y regne de València, vehins y habitants de aquells”¹.

Con questa formula Filippo IV, Filippo III di Valencia, giurò come re dei valenzani nelle Cortes di Monzón di 1626. A questo i tre Braccia risposero accettandolo per “*rey y senyor natural nostre*”². Tuttavia, affinché questo giuramento fosse valido, hanno chiesto che il loro reclamo fosse registrato in modo che quelle procedure che non erano state eseguite a norma di legge in modo che “*ni per aquells sia fet perjudí algú ne lesió dels Furs, Privilegis e llibertats de la dita ciutat de València*”³. La stessa cerimonia ebbe luogo nel 1645 nella città di Valencia quando si giurò a Baltasar Carlos di Austria come principe successore⁴.

In questo atto di giuramento si possono osservare due questioni di interesse per lo studio della procedura di osservanza delle leggi e anche di quella di denuncia di contrafuegos e doglianze. In primo luogo, l'atto stesso del giuramento reciproco con il quale il monarca, per essere riconosciuto tale, doveva impegnarsi a rispettare, osservare e preservare i privilegi e le leggi del regno, al quale i tre Stamenti rispondevano giurando “*que li serem lleals e fels vassalls*”⁵, accettando di aiutarlo con le armi e offrendo il suo consiglio. In secondo luogo, si rileva che, prima di riconoscere il re come tale, i Bracci hanno sollevato la loro protesta per le trasgressioni della formalità, che il sovrano e i suoi predecessori avevano commesso prima della cerimonia del giuramento in modo che in nessun caso potessero fungere da precedente e introdurre qualsiasi novità all'interno dell'ordinamento giuridico.

¹ “La sacra catolica reale maestà del re nostro signore, giura a nostro signore Dio, Iesucristo e ai santi quattro evangeli della sua mano corporalmente toccanti che avrà e osserverà ai prelati, religiosi, ecclesiastici, titolati, baroni, nobili, cavalieri, generosi, a la città di Valencia e alle altre città, ville e luochi del regno e ai cittadini, vicini, abitanti di quelli i furs, Actes de Corts della sudetta città e regno, privilegi reali datti in generale o in speciale alla sudetta città e regno o alcuna città, vila o luoco di quell, fatti e datti per i re di alto ricordo predecessori suoi e per la sua maestà, usi e buone abitudini de la suddetta città e regno e pramattiche, lettere, provvisioni reali fatti e fatti nel futuro e qualsiasi contratti fatti tra i suoi prdecessori e la città di Valencia e altri qualsiasi città, vile reali, baroni, nobili e altre persone del sudetto regno, i quali loda e aprova e conferma in perpetuità alla suddeta città e regno di Valencia, vicini e abitanti di quelli”. ARV, *Real Cancilleria*, 519, f. 58v-59r.

² “Re e signor naturale nostro”.

³ “Per quelli non sia fatto danno ne lesione ai furs, privilegi e libertà de la sudetta città di Valencia”. *Ibidem*, f. 60r.

⁴ ARV, *Real Cancilleria*, 521, f. 79-82.

⁵ “Che saremo vassalli leali e fedeli”.

Sicché, già nella stessa cerimonia in cui il sovrano rinnovava il contratto fatto dai suoi predecessori per mantenere al regno le sue leggi e privilegi, i Bracci ponevano come condizione preliminare la riparazione delle trasgressioni commesse, affinché l'atto di giuramento non servisse come mezzo per approvare queste pratiche. Con questo atto gli Stamenti dimostrarono di non aver accettato né acconsentito alla violazione dei Fueros da parte del monarca.

Questa situazione ci pone al centro del tema di interesse di questo studio. L'osservanza delle normative vigenti fu uno dei pilastri su cui si basava il sistema istituzionale e di governo del Regno di Valencia nel periodo forale e anche del resto dei regni della Corona d'Aragona che avevano in comune un modo di intendere il potere e l'esercizio del governo che noi contemporanei abbiamo definito pacismo. Forse, nel XVII secolo, le clausole del giuramento reale erano più una memoria simbolica del contratto originario che univa re e repubblica che un vero fattore condizionante per accettare il re come signore naturale. Tuttavia, mostra che l'idea dell'obbligo di osservare e della subordinazione teorica del re alle leggi ha presieduto fin dall'inizio ciascuno dei governi dei diversi monarchi. Un'idea di osservanza che tutti gli attori partecipanti al sistema pattistico ritenevano come requisito necessario per un buon e giusto governo.

Ecco perché in questo lavoro un buon numero di pagine di questo lavoro sono state dedicate alla questione dell'applicazione delle leggi. In primo luogo si è cercato di definire il contratto che richiedeva de l'osservanza, cioè il patto o, meglio, patti fondatori del Regno di Valencia e che legava il re e i vassalli attraverso un contratto che prevedeva una serie di condizioni, tra cui vi era il rispetto delle leggi concordate tra il re e la repubblica. In secondo luogo, si è cercato di chiarire cosa si intendesse per osservanza attraverso l'opera di illustri giuristi valenciani che scrissero nel corso del XVI e XVII secolo. Le sfumature e le eccezioni che questi autori e magistrati hanno introdotto a ciò che dovrebbe essere inteso come rigorosa osservanza delle leggi e dei privilegi del Regno di Valencia mostrano che la situazione era molto più complessa di quanto potesse sembrare a prima vista. Questi autori con le loro argomentazioni hanno offerto ai re di Valencia una serie di linee d'azione che hanno permesso loro di evitare alcune limitazioni che la lettura rigorosa delle carte sembrava imporre, potendo in determinate circostanze agire al di sopra delle leggi, il che non significava violare o rompendoli. Tra questi giuristi si può evidenziare Pedro Belluga, Jerónimo Tarazona, Tomás Cerdán de Tallada, Francisco Jerónimo de León, Cristóbal Crespí de Valldaura e Lorenzo Mateu y Sanz.

Allo stesso modo, le nostre indagini archivistiche consentono per la prima volta di dimostrare che gli Stamenti del Regno, in modo extraparlamentare, avevano la capacità di consentire e richiedere al monarca di agire al di sopra delle regole forali. Evidenziando che in caso di accordo tra il re e la repubblica si potevano definire situazioni di eccezione alla stretta osservanza delle leggi.

Posto che l'osservanza delle leggi era parte fondamentale del vincolo che univa il sovrano alla repubblica, è logico che il sistema prevedesse una serie di meccanismi per garantire il rispetto di tale clausola. Non abbiamo trovato a Valencia una legge di "osservanza", come divenne nota in Catalogna la costituzione *Poc valria*, tuttavia, esisteva in Valencia una legislazione sufficiente per stabilire mezzi di controllo del rispetto della legalità⁶. Il Regno di Valencia disponeva di determinate risorse per garantire il rispetto dell'ordinamento giuridico. Tra i meccanismi per garantire il rispetto c'erano i mezzi che gli Stamenti del regno utilizzavano per prevenire e richiedere riparazione per violazioni della legge. Uno di questi mezzi, forse il più importante, era la denuncia delle lamentele⁷.

Non tutte le violazioni della legge potevano essere denunciate come *greuges*, poiché tutti i criminali avevano infranto la legge. Potevano essere denunciati come *agravios* solo gli atti contrari all'ordinamento commessi da quelle autorità che dovevano garantire il rispetto della legge. Pertanto, si poteva solo protestare contro le azioni di organizzazioni o individui che esercitavano la giurisdizione. In modo che non solo il re e i suoi ministri potessero essere oggetto della protesta dei rappresentanti del regno. In effetti, come vedremo, ci sono denunce contro azioni della Diputació del General o della città di Valencia, tuttavia, la maggior parte delle denunce erano contro azioni del monarca o dei suoi ministri.

⁶ Sulla costituzione *Poc valria*: Victor Ferro i Pomà, "Notes sobre la constitució poc valria", *Revista de dret històric català*, 9 (2009), pp. 83-84. Si veda anche: "El dret català durant els segles XVI i XVII", *Revista de dret històric català*, 12 (2013), pp. 45-46.

⁷ Anni fa ho scritto un breve saggio risultante di un primo approccio a questo tema che questo lavoro supera ampiamente: Miquel Fuertes Broseta, "Los procedimientos de denuncia de Contrafueros en la Valencia foral" en *Tiempos Modernos*. Revista electrónica de Historia Moderna, 37 (2018), pp. 258-280. Si veda anche: "La defensa de l'observança a la Corona d'Aragó durant l'època moderna" in *I Congrés: Entre l'espasa i la ploma: jornades sobre llengua, literatura i història*, València, 23-23 di ottobre di 2019. Lavoro inedito.

La legge potrebbe essere lesa in due modi, nel processo di creazione di nuove leggi e nell'applicazione delle stesse⁸. Nel Seicento le proteste per l'applicazione della legge erano molto più frequenti. Ciò può essere dovuto al fatto che all'interno delle Cortes hanno cercato di sostituire le leggi precedenti perché obsolete e comunque i Bracci hanno cercato di evitare conflitti tra le normative vecchie e nuove. Altri problemi erano presentati dalle leggi emanate dal solo re, come quelle pragmatiche, che erano motivo frequente di lamentele. In teoria, le pragmatiche e le disposizioni del re dovrebbero essere soggette e rispettare le regole concordate tra re e regno. Era frequente che gli Stamenti vedessero un conflitto tra i regolamenti e denunciassero le nuove disposizioni regie.

I rimedi alle contravvenzioni erano di due tipi, uno ordinario e uno straordinario. Nota come queste due vie coincidono con i due poteri del principe. In via ordinaria è stato presentato ricorso giurisdizionale e istanza di annullamento della sentenza o del mandato. Il percorso ordinario poteva essere utilizzato da qualsiasi individuo o comunità che presentasse il proprio ricorso dinanzi alla corrispondente corte superiore in ogni caso.

La via straordinaria è stata limitata a quei casi in cui la questione non poteva essere risolta attraverso la via giudiziale ordinaria. All'interno del modo straordinario di lamentele, possiamo citare i tipi di lamentele per la tosse: i *greuges* o *agravios* e i *contrafueros*.

Negli *agravios* semplici, l'interessato era un individuo. Di conseguenza, dato che normalmente poteva proporre la sua denuncia dinanzi al giudice competente, solo in situazioni in cui non poteva essere impugnato in tal modo poteva richiederla come greuge simple. La proteste e processi per *gruges* semplici potevano essere proposti solo dinanzi ai tribunali, nel caso in cui la violazione fosse considerata avvenuta, si chiedeva la riparazione tangibile e il risarcimento dell'interessato per essere stato direttamente danneggiato dall'inosservanza dell'ordinamento.

Nei *contrafueros*, sebbene il danno diretto dell'azione fosse stato subito da un individuo, era il regno che interessava a considerare che la trasgressione avrebbe avuto

⁸ Jon Arrieta ha sottolineato che la storiografia valenciana ha prestato maggiore attenzione ai casi derivati dalla domanda rispetto a quelli prodotti durante l'iter legislativo. Devo ringraziare al professore Arrieta per avermi facilitato il suo lavoro su questi temi. Jon Arrieta Alberdi, "Observancia y contravención de los Fueros en el Reino de Valencia en el siglo XVII", lavoro in corso di stampa.

conseguenze sulla generalità del regno o su uno o più dei Bracci nel loro insieme “y en estos como todo el reino es interesado por lo que importa que los fueros se guarden y le toca la defensa de su observancia se muestra parte y prosigue las instancias para que se reparen”⁹. I *Contrafueros* potevano essere denunciati sia dentro delle Cortes sia al di fuori di esse e, in effetti, entrambi i modi non erano esclusivi. Ebbene, in quest'opera si mostra che i *contrafueros* denunciati anni prima furono rivendicati nuovamente nelle Cortes o, al contrario, i *contrafueros* che erano stati decretati nelle Cortes furono nuovamente denunciati anni dopo.

Pertanto, la via del *greuge* semplice era limitata ai soggetti che avevano subito un danno direttamente, mentre la via del *contrafuero* era riservata ai rappresentanti del regno, il cui interesse non era il risarcimento del danno subito, ma la conservazione dell'ordinamento giuridico. Per questo motivo, le istituzioni che nel regno di Valencia erano affidate a questo compito non si sono mai presentate dinanzi ai tribunali a tale scopo, poiché il loro obiettivo era riparare le leggi che consideravano lese e la dichiarazione che continuavano a mantenere il loro vigore, un rimedio che nel sistema valenciano poteva essere ottenuto solamente dal re o dal suo *Alter Nos*.

Tutti i casi, quelli risolti con mezzi di giustizia ordinari o straordinari, potevano finire per essere appellati al re con mezzi straordinari come ultima risorsa e fonte della giustizia¹⁰. Questo lavoro si concentra sulla via straordinaria del reclamo e in particolare sulla richiesta di riparazione dei *contrafueros*¹¹. Per questo possiamo differenziare due ambiti, quello parlamentare e quello extraparlamentare.

Il mezzo di protesta parlamentare è forse il più noto, ma non era né il più diffuso né il più antico. La riparazione dei *greuges* può essere trovata tra le funzioni principali delle Cortes valenciane nel periodo forale: 1) Il giuramento del monarca e del suo successore, 2) L'attività legislativa di proporre e approvare *Fueros* e atti di corte, 3) La

⁹ “E in questi, siccome interessa tutto il regno, ciò che importa è che i privilegi siano mantenuti e spetta alla difesa della loro osservanza, fa parte e continua le istanze affinché siano riparati”. Lorenzo Matheu y Sanz, *Tratado de la celebración de Cortes Generales del reino de Valencia*, Madrid, 1677, pp. 191-192.

¹⁰ Il vicescancelliere del Consiglio di Aragona, don Cristóbal Crespí cita un esempio sardo del Parlamento o Cortes Generales che ha presieduto il duca di Avellano nell'anno 1642. In quel caso dopo del decreto del vicerre-presidente dopo sentenza dei giudici di *greuges* il negozio fu portato a Madrid davanti il re Filippo IV come fonte finale della giustizia.

¹¹ Anche in questo lavoro non si esaurisce lo studio del modo straordinario di risoluzione, poiché non era nostro scopo studiare le pretese e le riparazioni di *greuges* semplici i fatti da individui durante le Cortes generales, sebbene ci siamo brevemente avvicinati al meccanismo.

concessione di donazioni e servizi al re e 4) La riparazione dei *greuges*¹². Così, oltre alla funzione riparatrice delle leggi lese dell'atto di giuramento stesso, la denuncia dei *contrafueros* e dei *agravios* costituiva una delle funzioni principali del processo parlamentare. Tuttavia, sebbene questo sia il metodo più noto, le Cortes non erano l'unico spazio in cui i possedimenti valenciani potevano protestare contro le trasgressioni del monarca e dei suoi funzionari, ma esisteva un meccanismo extraparlamentare che aveva funzionato già dal periodo medievale, ma che non fu regolato fino all'età moderna, quando è iniziato progressivamente a definirsi. È in questa procedura extraparlamentare che si concentra in modo particolare questo lavoro. Nonostante questo strumento fosse stato utilizzato per molto tempo, iniziò ad essere regolamentato durante le Cortes di Felipe II e, dopo molti tentativi, fu interessato solo dalla riforma del 1645, quando fu istituzionalizzata la Junta de *Contrafueros*. Tuttavia, possiamo affermare che il progressivo allontanamento delle legislature valenciane ha dato risalto al metodo extraparlamentare, e la mancanza di convocazione di Cortes dal 1645, lo ha trasformato nell'unico modo regolamentato di protesta.

Le modalità di denuncia dei *greuges* hanno origine negli accordi feudali-vassalli, da cui derivava il giuramento regio, attraverso il quale il re si impegnavano a governare con giustizia. Quindi il diritto di denunciare gli eccessi del monarca era insito nel sistema di governo dei territori iberici medievali. Tuttavia, *contrafueros* e reclami furono risolti esclusivamente al di fuori delle Cortes durante il primo secolo di esistenza del Regno di Valencia, e fu solo durante il regno di Pedro el Ceremonioso che iniziò la definizione del sistema parlamentare di denuncia dei reclami, che durò fino al 1645¹³.

Le procedure di denuncia delle doglianze all'interno delle Cortes sono forse le più conosciute e studiate, ma anche così, in un'opera come questa è inevitabile esporle. Queste procedure sono state spiegate in diversi lavori sui parlamenti valenciani, come quelli di Sylvia Romeu e Remedios Ferrero¹⁴, a cui bisogna aggiungere come opera di riferimento

¹²Sylvia Romeu Alfaro, *Les Corts Valencianes*, Valencia, 1988, pp. 71-90

¹³ Manuel V. Febrer Romaguera, "El parlamentarismo pactista valenciano y su procedimiento foral de reparación de agravios y contrafurs" en *Anuario de estudios medievales*, núm. 34/2 (2004) pp. 697-698. Si veda anche: Sylvia Romeu Alfaro, "El pleito entre doña Leonor y Pedro II en las Cortes de 1336" en *Primer Congreso de Historia del País Valenciano: celebrado en Valencia del 14 al 18 de abril de 1971 vol 2*, Valencia, 1980, pp. 599-604.

¹⁴ Sylvia Romeu Alfaro, *Les Corts Valencianes...* Si veda anche: Remedios Ferrero Micó, "Greuges y contrafueros en el derecho valenciano", *Dels furs a l'estatut : actes del I Congrés d'Administració Valenciana, de la Història a la Modernitat*, València, pp. 285-291.

il *Tratado de la celebración de Cortes Generales del Reino de Valencia* del reggente del Consiglio di Aragóna Lorenzo Mateu y Sanz¹⁵.

Nelle Cortes sono stati presentati due tipi di denunce di *agravios*: i *greuges* semplici e i *Contrafueros*. Secondo il regente Mateu y Sanz, *greuges simples* erano quelli “que pertenecen al útil o interés de particulares que piden reparo de el agravio o greuge simple que pretenden averles hecho su Magestad o sus ministros mediante la autoridad pública”¹⁶. Mentre i *Contrafueros* erano quelli in cui la trasgressione tocca la generalità del regno o una o più dei Bracci nel loro insieme¹⁷.

Così, all'interno delle Cortes, i semplici *greuges* presentati erano risolti da una commissione mista di rappresentanti eletti degli Stati e di funzionari reali, i *Jutges de Greuges*. Questa procedura dava alla parte lesa maggiori garanzie poiché anche i Bracci avevano voto¹⁸. Tuttavia, come abbiamo già accennato, la Corona ha cercato di ritardare e addirittura di evitare la sua risoluzione, quindi l'offerta economica è stata rinviata per avere un elemento di pressione per assicurarne la riparazione in tempi ragionevoli.

Ben diverso era invece il modo di procedere con le lamentele ritenute *Contrafueros*. In questi casi è stato nominato un Consiglio dei *Contrafueros* eletti, composto da sei membri di ciascun braccio. In essa si sono visti i memoriali e con l'aiuto di avvocati si è esaminato se avessero una base giuridica e se così era, “se forma de cada

¹⁵ Lorenzo Mateu y Sanz, *Tratado de la celebración de Cortes Generales del Reino de Valencia*, Madrid, 1677. Edizione facsimile Ayuntamiento de Valencia, Valencia, 2002.

¹⁶ “Che appartengono all'utilità o all'interesse di soggetti che chiedono la riparazione dell'illecito o greuge semplice che intendono hanno fatto la Maestà oi loro ministri nel loro compito per pubblica autorità”.

¹⁷ Lorenzo Mateu y Sanz, *Tratado de la celebración de Cortes Generales...*, pp. 191-192.

¹⁸I *greuges* semplici denunciati per i particolari solamente si proponevano dentro le Cortes Genealres e “para que se substancien, averigüen y decidan su magestad y los braços nombran iuezes en igual número”. Quindi si nominava un tribunale formato per lo stesso numero di giudici per il re che per i Bracci. Prima della attività del tribunale i casi denunciati erano visti per una commissione degli Stamenti i *examinadors de greuges*. Il loro compito era studiare i memoriali presentati per gli interessati con lo scopo di quienes tenían como función estudiar los memoriales que se presentaran con el objetivo scartare quelli con poche basi e migliorare quelle che si le avevano. Tuttavia, se il denunciante insisteva, i documenti venivano presentati al tribunale, anche se il caso era stato scartato dagli esaminatori.

Secondo il reggente Mateu y Sanz, per essere denunciato, gli esaminatori hanno verificato che la doglianza soddisfaceva questi cinque requisiti: 1) Che il caso non potesse essere riparato con mezzi ordinari; 2) che la denuncia sia per il bene comune e non arreca danno a terzi; 3. Che il danno è stato cagionato da persona nell'esercizio di pubblico ufficio; 4) Che l'esposizione pubblica del caso non producesse per il denunciante un disonore maggiore che se non fosse pubblicamente noto; e 5) Che la presentazione della doglianza avesse lo scopo di ripararla. Lorenzo Mateu y Sant, *Tratado de la celebración de cortes generales*, pp. 198-207. Si veda anche: Remedios Ferrero Micó, “Greuges y contrafueros...”, pp. 287.

uno un capítulo de contrafuero reglándoles en quaderno aparte porque todos juntos se presentan a su magestad para que provea de remedio”¹⁹.

Di conseguenza, ogni Contrafuero veniva presentato al re come un capitolo di Cortes, ma solo in quelli del XVII secolo (1604, 1626 e 1645) si distingueva come capitoli di Contrafuero, mentre nei precedenti possono essere distinto dal resto di Fueros per il suo contenuto²⁰. Sebbene a volte non sia un compito facile, questo può essere fatto se distinguiamo l'obiettivo dei capitoli, perché mentre i Fueros e gli atti di corte cercavano di creare una nuova legislazione, l'obiettivo dei capitoli di Contrafuero era che le violazioni commesse dal monarca ed i suoi ufficiali non servirono da precedente ed il re ordinava l'osservanza delle leggi violate²¹.

Il motivo per cui nel caso valenciano il decreto dei Contrafueros corrispondeva al solo re e non alla commissione mista di Stati e funzionari reali è fornito dal reggente del Consiglio d'Aragona Mateu y Sanz:

“Aunque sea cierto que quanto se resuelve, después de formada la Corte, debe ser consintiendo los Braços. Esta regla tiene fallencia en aquellas cosas en que la Corte se muestra parte formal. Y así se ve en las Cortes modernas que tenemos impressas pues comiençan por estos capítulos propuestos por los electos de los tres Estamentos y decretados por su Magestad solo, de cuya suma justificación debe el reino creer que aplicará y aplica el remedio que más conviene”²².

Pertanto, a differenza dei semplici greuges, nei Contrafueros i tre Bracci si mostravano come la parte lesa, motivo che impediva loro di far parte del tribunale che le giudicava. La riparazione era, quindi, solo nelle mani del monarca.

¹⁹ “Si forma da ciascuno un capitolo di contrafuero, regolandoli in un quaderno separato perché tutti insieme sono presentati a Sua Maestà per fornire un rimedio”. *Ibidem*, pp. 192-193.

²⁰ Nelle Cortes del 1604 furono presentati 28 capitoli contrafuero. Nel 1626 ne furono denunciati 32. Nelle Cortes del 1645 ne furono denunciati solo tre. Eugenio Ciscar Pallarés, *Cortes del reinado de Felipe III*, Valencia, 1973, pp. 15-30. Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes del reinado de Felipe IV. I. Cortes valencianas de 1626*, Valencia, 1973, pp. 21-35. Lluís J. Guia Marín, *Cortes del reinado de Felipe IV. II. Cortes valencianas de 1645*, Valencia, 1984, pp. 205-206.

²¹ Remedios Ferrero Micó, “Greuges y contrafueros...”, pp. 288.

²² “Benché sia vero che quanto si risolve, dopo che si è formata la Corte, deve essere con il consenso dei Braços. Questa norma è viziata in quelle cose in cui la Corte è parte formale. Ed è così che si vede nelle Corti moderne che abbiamo in stampa, poiché iniziano con questi capitoli proposti dagli eletti dei tre Stati e decretati da Sua Maestà sola, dalla cui suprema giustificazione il regno deve credere che si applicherà e applica il rimedio più conveniente”. *Ibidem*, pp. 194-195.

Sebbene questo lavoro si concentri sui meccanismi extraparlamentari di denuncia e riparazione di *Contrafueros*, si è deciso di includere questa sezione a causa di una questione che era passata inosservata dalla storiografia. Questa domanda è che il metodo utilizzato era lo stesso dentro e fuori le Cortes: la creazione di una Junta de electos de *Contrafuero* che decideva se il caso fosse denunciabile, e solo il monarca doveva pronunciare la sentenza. Di conseguenza, il monarca difficilmente riconosceva che la legalità era stata trasgredita, ma di solito era consuetudine concedere un tipo di riparazione più simbolico che reale. È in questa situazione e nei primi regolamenti su come dovevano essere fatte le ambasciate presso il re, spesso usate per denunciare i *contrafueros*, che ci soffermeremo nelle pagine seguenti.

Con l'inclusione del processo di denuncia di *greuges* nella procedura parlamentare, il modo tradizionale e più antico per richiedere al monarca di riparare le violazioni legali non è stato eliminato. In quanto signore feudale, il re doveva amministrare la giustizia, un potere che i monarchi delegavano. I tribunali come la Reale Udienda di Valencia o il Consiglio d'Aragona agivano con un potere ceduto dal monarca a tale scopo, in virtù dell'impegno reale di rispettare e far rispettare il *Fueros* e altre leggi del regno. Nel caso dei *Contrafueros* (i *greuges* semplici non venivano denunciate al di fuori delle Cortes), il monarca ne delegava anche la funzione. Un esempio di ciò fu quando Pietro il Cerimonioso diede il potere, prima al Governatore o Luogotenente Generale e poi al *Portantveus de General Governador*, per ascoltare quelle lamentele e *Contrafueros* commessi da funzionari reali di rango inferiore²³.

Tuttavia, in quelle trasgressioni compiute dai più alti funzionari o dallo stesso monarca per tutto il periodo forale, continuava la pratica tradizionale di andare direttamente dal monarca²⁴. Questo fu il caso nel 1292, quando Jaime II fu costretto ad annullare diversi statuti reali e altre ordinanze che andavano contro i *Fueros* a causa della denuncia delle città reali²⁵. Ci sono anche alcune ambasciate di *Contrafuero* durante il

²³ *Furs e ordinacions fetes per los gloriosos reys de Aragó als regnicols del regne de València*, Valencia, 1482, Del rey en Pere II, anno MCCLXXI, cap. XII. Y también: Duch Johan, anno MCCCCLXXIII, cap. I.

²⁴ Febrer Romaguera specifica che le denunce tramite ambasciatori avvenute soprattutto in un erano date solo in reclamazioni ordinate dal re e dal suo luogotenente, tuttavia ho voluto sostituirlo con un termine più generico per salvaguardare le differenze tra il Luogotenente o Governatore Generale di epoca medievale e il viceré dell'età moderna. Manuel V. Febrer Romaguera, "El parlamentarismo pactista valenciano...", pp. 695

²⁵ *Ibidem*, p. 688. Il privilegio con cui Jaime II ripara il *Contrafuero* prodotto e conferma gli *fueros*. "De alia fororum et privilegiorum confirmatione et de revocatione cuiusdam carte regie ac eius capitulorum sive ordinationum que erant contra dispositionem fori. Et de revocatione franquitas per omnia regna

XVI secolo. Uno dei più noti fu quello compiuto nel 1555 da Joan Alpont per denunciare le presunte trasgressioni che il Vescovo di Elna aveva commesso come visitatore²⁶.

Tuttavia, e nonostante le ambasciate, che tra l'altro servivano per denunciare *greuges* e *contrafueros*, fossero una consuetudine da secoli, non compaiono nella legislazione regionale fino al regno di Felipe II, già nella seconda metà del sec. secolo XVI. In effetti, la prima legislazione sulle ambasciate presso la corte del 1564 è molto generica, e non specifica in quali casi si possa inviare un ambasciatore a Sua Maestà, che nei parlamenti successivi si limitò ai soli Casi imprevidi o *Casos Inopinats* e *Contrafueros*, sebbene inizialmente fosse non è così²⁷. Infatti, durante il regno di Felipe III, una volta in vigore i *fueros* del 1564 e del 1585, delle 22 ambasciate al re inviate dai tre Stamenti che ho potuto localizzare, 11 sono per ragioni di *Contrafuero*, altre 6 chiedendo varie grazie, come la celebrazione delle Cortes, solo 4 che vengono definiti casi imprevidi e quello inviato a porgere le condoglianze per la morte di Felipe II²⁸.

Questa tardiva normativa sul trattamento dei rappresentanti presso il monarca ha tratto in inganno alcuni autori, i quali hanno affermato che il meccanismo dell'invio di un

excepto regno Valentie et de electione iustitie iuxta fórum et quod sine denuntiatiore non fiat iquisitio en quod homo honoratus non subitiatur tormento” en: *Aureum Opus regalium privilegiorum Civitatis et Regni Valentie cum historia cristianissimi regis Jacobi ipsius primi conquistatoris*, València, 1515, Jacobi Secundi, cap. III, fol. 38v.

²⁶ Mª Isabel Lorite Martínez, *Pactismo y representación del Reino: las juntas del Estamento militar de Valencia (1488-1598)*, Valencia, 2015, Tesi di dottorato, pp. 356-357. Pubblicata come: *Las juntas del estamento militar valenciano: 1488-1598*, Castellón de la Plana, 2017.

²⁷ A proposito di casi imprevidi ovvero *casos inopinats* è stato regolato nel 1585 nel *fuero* CXXXVIII. Emilia Salvador Esteban, *Cortes del reinado de Felipe II*, Valencia, 1973, pp. 114. Nel 1674 al marchese di Benavites era stato negato di deporre le armi del regno nella sua residenza a corte a causa di una disputa tra la Diputación e gli Estamentos su chi dovesse rappresentare il regno. Ma nel 1677, dopo aver negoziato un accordo tra le due Istituzioni, si diceva che gli ambasciatori “solo se nombran por inopinados y por contrafueros y se nombran por igual votos de Diputados y Estamentos” quindi non poteva esserci dubbio se rappresentassero o meno il regno, poiché erano nominati da entrambe le istituzioni. In questa espressione si osserva come alla fine del XVII vi fossero solo due ragioni che giustificavano un'ambasciata presso il monarca, *Casos inopinados* e *Contrafueros*. ARV, *Real Cancillería*, 544, ff. 310-311. Sul caso di 1674 si veda: Rafael Benítez Sánchez-Blanco, “La representación del Reino de Valencia fuera de Cortes: la embajada del marqués de Benavites y las armas del Reino” en *Saitabi. Revista de la facultat de Geografia i Història*, n° 60-61 (2010-2011), pp. 303-325.

²⁸ Ambasciate di *Contrafuero* troviamo quella del 1598 di Diego Milan de Aragón, quella di Cristóbal Zanoguera nel 1600, quella di Joan Vallterra i Blanes del 1606, quella dell'abate della Valldigna Rafael Luqui nel 1607, quella di Felipe Penyarroja nel 1607, quella di Eiximen Pérez Joan nel 1608, quella di Marc Antoni Bou nel 1609, quella di don Jerónimo Ferrer nel 1613, che fu nuovamente inviato nel 1614, quella di don Bernardo Boíl e Jaime Severino nel 1616 e quella di Miquel Jeroni Pertusa nel 1620. ARV, *Real Cancillería*, registros: 526 a 529.

ambasciatore per chiedere riparazione ai contrafueros appare in questo momento, quando è addirittura anteriore alla procedura di denuncia dei *agravios* nelle Cortes²⁹.

Nonostante l'unione dinastica dei Re Cattolici lasciasse in teoria intatto l'ordinamento giuridico istituzionale dei regni della Corona d'Aragona, logicamente dovette adeguarsi alla nuova situazione. In questo senso, l'inclusione all'interno della monarchia degli Austrias ha comportato alcune innovazioni istituzionali per facilitare l'amministrazione di territori così vasti. Al livello centrale si costituiva il Consiglio d'Aragona, mentre nei regni si consolidava la figura permanente del viceré. Questo cambiamento significava l'incorporazione di un nuovo attore nel sistema dei patti, che in teoria aveva gli stessi poteri e limiti del monarca, sebbene il re fosse incaricato di controllare la sua azione³⁰. Tutto ciò creò una situazione diversa da quella dei secoli precedenti, poiché ora gli Stati avevano la supervisione degli *Alter Nos*, che erano stabilmente all'interno del regno, limitandone l'azione. Inoltre, il potere monarchico era rafforzato dall'aver un ufficiale con pieni poteri teorici che poteva applicare le loro politiche. Per tutti questi motivi, è ipotizzabile che, tenuto conto degli ostacoli che i viceré ponevano alle ambasciate - o *motu proprio* o per mandato regio -³¹, i Bracci riuniti nelle Cortes cercarono di impedire ai luogotenenti di impedire l'invio di ambasciate al sovrano³².

²⁹ Emilia Salvador Esteban, "La atonía de las Cortes valencianas durante los Austrias menores" en Remedios Ferrero y Lluís Guia (Eds.) *Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, Universitat de València, Valencia, 2008, pp. 349-362.

³⁰ Emilia Salvador Esteban, "Poder central y poder territorial. El virrey y las Cortes en el Reino de Valencia" en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, núm. 12, 1985-1986, pp. 14-23. Non si vuole qui approfondire in un argomento così complesso e di enorme interesse come la figura del viceré, il suo processo di creazione e le sue attribuzioni, poiché ci distoglierebbe dal tema centrale e altri autori hanno scritto molto di più e meglio di ciò che è qui potrebbe essere contribuito. Tra gli altri si veda: Jesús Lalinde Abadía, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, 1964. Si veda anche, "Virreyes y lugartenientes medievales en la Corona de Aragón" en Cuadernos de Historia de España, Buenos Aires, 1960, pp. 97-172. Carlos J. Hernando Sánchez, "Estar en nuestro lugar representando nuestra propia persona. El gobierno virreinal en Italia y la Corona de Aragón bajo Felipe II" en Ernest Belenguier (coord.), *Felipe II y el Mediterráneo*. Vol. III. La Monarquía y los reinos (I), Madrid, 1999, pp. 215-338. Manuel Rivero Rodríguez, *La edad de oro de los virreyes. El virreinato en la Monarquía Hispánica durante los siglos XVI y XVII*, Madrid, 2011.

³¹ Isabel Lorite refiere en su tesis doctoral diversas ocasiones en las que los virreyes intentaron evitar las embajadas a mediados del XVI, algunas de ellas solo unos años antes de la primera reglamentación en Cortes sobre las embajadas. Mª Isabel Lorite Martínez, *Pactismo y representación...*, pp. 549-557.

³² Así se observa en el fuero 58 de 1585 "*En axí los dits lloctinents generals y altres oficials, per grans e preheminents que sien, per ninguna via ni pretensió puguen impedir, ni empachar dites embaxades, ni la execució de aquelles, ni tinguen coneixença de les causes per les quals se hauran determinat dites embaxades*". Así mismo se hace en el Fuero 89 del mismo año con el que se buscó garantizar que los Estamentos pudieran nombrar electos para desarrollar sus funciones, entre las que estaban los contrafueros. Igualmente se pidió que el virrey no pudiera impedir las legaciones en el Contrafuero 19 y en el Fuero 53

D'altra parte, bisogna tener conto del notevole costo che comportava l'invio di un ambasciatore ai piedi di Sua Maestà, la cui spesa cresceva in proporzione alla distanza dalla corte reale e anche perché i fasti e le spese sontuose aumentavano nel tempo. Tanto che nella seconda metà del XVII il costo medio di un'ambasciata a corte si aggirava intorno alla cifra non trascurabile di 2000 lire valenciane³³. Questa immensa spesa spiega anche perché nei primi Fueros che parlano di ambasciate e dell'attività stamentale per la denuncia di Contrafueros troviamo che le Armi hanno cercato di garantire l'accesso ai fondi della Generalitat per questi processi. Ciò si osserva in Fuero LXIV del 1564, quando si stabilisce la procedura da seguire affinché la Diputación finanzia la legazione; in Fuero LVIII del 1585, quando è fissato il costo e l'aiuto salariale che l'ambasciatore può ricevere dalle casse del regno; e anche nel Fuero LIX del 1585, in cui si stabilisce che i deputati devono depositare 300 lire per finanziare l'attività degli Stamenti *“per a la defensió de dits furs, y privilegis, usos y bones costums”*³⁴.

Di conseguenza, il maggiore assenteismo regio e l'allontanamento dalle convocazioni delle Cortes, il consolidamento del viceré come ostacolo intermedio e permanente tra il Re e il Regno, e la necessità di ottenere finanziamenti per la loro attività, costrinsero i Bracchi a regolamentare per garantire la loro attività tradizionale. Un esempio di ciò è che è stato confermato il diritto degli Stamenti di nominare i loro rappresentanti, chiamati elets o electos, una *“llibertat que desde la conquista del regne han tengut”*³⁵. Un procedimento necessario per la denuncia dei contrafueros.

Si osserva che era la necessità di garantire di poter continuare ad accedere alla persona del monarca anche in presenza di un viceré e che ciò non poteva impedire l'attività degli ambasciatori ed anche l'interesse a garantire l'accesso al finanziamento di la Diputación che costrinse i Bracchi a regolamentare un mezzo di comunicazione che avevano utilizzato fin dall'antichità.

de 1626. Emilia Salvador Esteban, *Cortes del reinado de Felipe II...*, pp. 96-97 y 103. Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes del reinado de Felipe IV...*, pp. 29 y 53.

³³ Ad esempio dell'aumento delle spese in poco più di un secolo, si può indicare che nel 1585 per gli ambasciatori fu fissato un diario di 4 lire al giorno e 200 lire per altre spese, nel 1645 6 e 330 lire e nel 1702 esso si prevedeva di aumentarlo a 12 lire al giorno e 800 lire di supporto ai altri costi.

³⁴“Per la defensione dei fueros, privilegi e buone abitudini”. Emilia Salvador Esteban, *Cortes del reinado de Felipe II...*, pp. 34-35 y 96-97.

³⁵ “Una libertà che gli Stamenti hanno avuto dei tempi della conquista del regno”. Frammento del Fuero LXXXIX del 1585 in merito al fatto che nessun funzionario reale poteva impedire agli Stamenti di nominare persone che si occupassero delle questioni che li riguardavano. Vale a dire, era garantito che gli Stamenti potessero formare Juntas de electos. *Ibidem*, pp. 103.

Una volta chiarita questa questione, spiegheremo come venivano denunciate le lamentele sin dal regno di Filippo II, una volta che era già stata approvata la legislazione su questo tema. Per spiegarlo occorre precisare che la denuncia di Contrafuero corrispondeva sia all'interno che all'esterno delle Cortes agli Stamenti³⁶. Questo è un aspetto che può essere interessante quando si tratta di aiutare a risolvere il dibattito esistente nella storiografia valenciana su chi fosse responsabile di rappresentare il regno al di fuori delle Cortes, se fosse la Diputación, o le Juntas de Estamentos, o se fosse un comune funzione³⁷.

³⁶Ho usato questa terminologia basandomi sulla differenza che Lorenzo Mateu sottolinea tra Braccio ed Stamento: “siendo así que en realidad es un mismo gremio que componen las mismas voces o sujetos congregado legitimamente en Cortes se llama Braço, y fuera de Cortes Estamento”. A questo proposito, va sottolineato che solo i residenti della città di Valencia hanno partecipato alle riunioni di classe tenute fuori dalle Cortes, il che ha ridotto notevolmente il numero dei partecipanti militari. Allo stesso modo, nell'Ecclesiastico, le voci che risiedevano fuori delegavano il loro voto agli abitanti della città. Per quanto riguarda il Real, è stata la città di Valencia ad assumere la voce del resto delle città reali. D'altra parte, va rilevato che la documentazione emanata dalle riunioni ne parla indistintamente di Brazo e Estamento. Infatti le Juntas dei Militari prendono il nome dal “*strenu Braç Militar*”. Lorenzo Mateu y Sanz, *Tratado de la celebración de Cortes...*, p. 125.

³⁷In merito a questo dibattito, Emilia Salvador ha evidenziato una serie di aspetti che possono spiegarne l'esistenza: l'insufficiente conoscenza delle fonti documentarie, l'applicazione di schemi validi per altri territori della Corona d'Aragona, la scarsa e tardiva trattazione di questi temi nel Cortes e il sostegno intenzionale della Corona a questa mancanza di definizione. Con questo, l'autore fa un appello a nuovi studi per chiarire alcuni dei dubbi esistenti. (Emilia Salvador Esteban, “Las Juntas de Estamentos en la Valencia foral moderna. Notas sobre su extinción” en *Josep Fontana Història i Projecte social. Reconeiximent a una trajectòria*, Barcleona, 2004., pp. 370-385). Una sintesi di questo dibattito, sebbene richieda un aggiornamento, è stata fatta da Giménez Chornet alcuni anni fa (Vicent Giménez Chornet, “La representatividad política en la Valencia foral” en *Estudis: Revista de historia moderna*, núm. 18, 1992, pp. 7-28). Abbiamo segnalato la necessità di un aggiornamento perché indica solo due posizioni contrapposte, a favore degli Stati o del Consiglio provinciale, anche se sempre più autori non negano che la rappresentanza potrebbe essere condivisa e si riferiscono alla necessità di ulteriori studi, tra cui possiamo citare Emilia Salvador, Lluís Guia, Isabel Lorite, Jose María Castillo o Oscar Clavell. (Emilia Salvador Esteban, “Las Juntas de Estamentos...” p. 374; Lluís J. Guia Marin, “El Regne de València. Pràctica i estil parlamentari” en *Ius fugit*, núm.10-11, 2001-2002, p. 909, nota 79; M. Isabel Lorite Martínez, *Pactismo y representación...*, p. 596; José M. Castillo del Carpio, *La Generalidad valenciana durante el siglo XVI. Su estructura burocrática, sus competencias, sus hombres*, València, 2013, pp. 142-151. Oscar Clavell López, *Las funciones de la Generalidad en la Época Moderna. La representatividad del reino fuera de Cortes*, Valencia, 2016, tesi di master). La mia opinione attuale, secondo quanto ho potuto constatare nella documentazione, non sarebbe quella di negare la rappresentanza di nessuna delle due istituzioni, anche se è vero che le attribuzioni delle due istituzioni sono diverse. Apparentemente, la Diputación esercitava principalmente una funzione finanziaria, mentre gli Stati ne assumevano altre, come la difesa dei privilegi, la concessione di servizi straordinari, questioni relative alla difesa o questioni religiose. Nella documentazione degli Stamenti in nessun caso viene negata la rappresentanza della Diputación, ma come diceva Mateu y Sanz “todos los honores y preeminencias que pertenecen al reino fuera de Cortes les tocan y las gozan los tres Estamentos que le representan” (Lorenzo Mateu y Sanz, *Tratado de la celebración...*, pp. 127). Da ciò si deduce, e questo è ciò che sostengono gli Stamenti, che poiché la rappresentazione del regno spetta a loro dentro e fuori le Cortes, poiché a Valencia hanno il potere di autoconvocarsi e riunirsi, la Diputación ha anche rappresentanza come è una delegazione permanente degli Stamenti. Pertanto, se nemmeno gli stessi Stati hanno negato che la Diputación rappresentasse il regno, non ha molto senso per noi storici farlo.

Nel caso dei *Contrafueros*, è stata seguita la stessa procedura di qualsiasi altra commissione di *elets* o *Juntas de electos*. Quando c'era una notizia di un possibile *Contrafuero* -per conoscenza diretta o per qualche voce o denuncia- anche se l'offesa fosse stata subita o fosse giunta per la prima volta all'orecchio degli Stamenti Ecclesiastico o dei Reale, si deliberava prima in un'assemblea generale dei Militari. Teoricamente, l'Ecclesiastico aveva la preminenza sul Militare, ma dato il privilegio di dover prendere decisioni *nemine discrepante*, l'iniziativa era lasciata ai nobili, poiché dovendo votare tutti nella stessa direzione, il processo decisionale era normalmente lungo e ritardato .

Pertanto, se all'interno dello Stamento Militare si credeva che il caso fosse il *Contrafuero*, si nominavano sei *elets*, tre nobili e tre gentiluomini o cavalieri, in modo che con quelli degli altri due stati ab e non sensi, portassero espletare le procedure e gli accertamenti necessari per stabilire se l'illecito si sia verificato. Così, visto il sospetto di trasgressioni, si è avviato un complesso iter per la formazione di una *Junta de electos de Contrafuero*, formata da 18 membri (6 per ciascun Stamento) oltre ai sindaci di ciascuno di essi. La funzione della *Junta* era di esaminare il caso, dichiararlo denunciabile come *contrafuero* se fosse il caso, e quindi svolgere le istanze necessarie per la sua denuncia davanti al viceré e al re. Come si può notare, la dichiarazione di *contrafueros* dentro e fuori le Cortes era fatta con lo stesso meccanismo: la creazione di una *Junta de electos* composto da sei membri per ciascun Braccio e i tre sindaci³⁸.

Ora, se si voleva ottenere un finanziamento dalle casse della Generalitat per inviare un emissario a Sua Maestà, l'elezione dell'ambasciatore doveva essere fatta insieme ai funzionari della Diputación. In Fuero XCIV del 1564, si stabilì che la nomina dell'ambasciatore doveva essere fatta all'unanimità in una riunione degli eletti degli Stati con i deputati e altri uffici della Diputación, con un voto per ogni concistoro -Estamentos e Diputación-. Se entrambe le istituzioni non erano d'accordo, ciò avveniva attraverso voti individuali dei partecipanti, affinché l'elezione fosse legittima due terzi dovevano

³⁸ Questa fu la procedura adottata nel 1619 quando Miquel Jeroni Pertusa fu nominato ambasciatore dopo la dichiarazione di *Contrafuero* di “*Los elets dels tres Estaments; Eclesiàstich, Militar y Real de la Ciutat y Regne de València per a la reparació y reformació dels Contrafurs, privilegis, usos y bons costums de la dita Ciutat y Regne*”. Questa ambasciata è particolarmente interessante per il fatto che dovette essere nominato un nuovo ambasciatore a causa della morte di Pertusa, che causò dissapori tra la Corona e gli Stati. Il motivo era che i secondi non diedero al viceré dieci giorni prima della partenza del secondo ambasciatore, poiché ritenevano che tutto fosse la stessa ambasciata. Questo conflitto si sarebbe concluso con l'incarcerazione di Baltasar Mercader che era stato nominato dopo la morte di Pertusa. ARV, *Real Cancillería*, 530, ff. 1 y ss.

scegliere la stessa persona³⁹. Nelle successive Cortes, nel 1585, questa procedura fu migliorata per pareggiare i voti di entrambi gli organismi in queste riunioni, per le quali si chiedeva che “*tinguen vot los sindichs de la Generalitat y del Bras Militar y no lo assessor ni escriba de la casa de la Deputació, perquè lo numero dels uns y dels altres que han de entrevenir en dites embaxades sia yguat*”. Parimenti, in tale Fuero, in risposta alla protesta degli Bracci per gli impedimenti posti dai viceré, Felipe II ha risposto che:

“*Abans de partir hajen de acudir al virrey demanant lo remey sobre les coses que entenen fer embaxada, y no donant-lo dins deu dies puguen fer y facen sa embaxada. Y-s mana al lloctinent general que ara és y per temps serà que tot lo desús dit se insegueca sens impedir-los-ho*”⁴⁰.

In questo modo, fin dal regno di Filippo II, si definiva il processo da seguire per l'esecuzione delle ambasciate, spesso usate per denunciare i contrafueros. La funzione di decidere quali casi denunciare spettava agli Stamenti, sia fuori che dentro le Cortes, attraverso le *Juntas de electos de Contrafueros*. Anche la Diputación ebbe un ruolo chiave, poiché concorreva nella scelta e nel finanziamento dell'attività dell'ambasciatore. In modo che, affinché le lamentele fossero presentate al monarca, era necessaria l'azione coordinata e congiunta di entrambe le organizzazioni. Tuttavia, l'iniziativa politica è caduta sugli Stamenti e la Diputación non aveva voce in capitolo se i casi dovevano essere denunciati come contrafuero⁴¹. Di conseguenza, la difesa dell'osservanza delle leggi e dei privilegi ricadeva sugli Stamenti e non sulla Diputación de la Generalitat, che interveniva come ente finanziatore, ma non poteva rifiutarsi di finanziare le azioni dei latifondi a difesa dei privilegi, purché sono state seguite le procedure stabilite.

La procedura descritta rimase pressoché immutata fino alle Cortes del 1645, quando venne regolamentato un Consiglio permanente di Contrafueros, in contrasto così con la procedura precedente, in cui le Commissioni elette venivano create ex professo caso per caso. Ciò significava che in determinate situazioni esistevano diverse *Juntas de*

³⁹ Si precisa, come già detto, che tale procedura è stata seguita per inviare qualsiasi tipo di ambasciata e non solo in quelle di Contrafuero. Emilia Salvador Esteban, *Cortes del reinado de Felipe II...*, pp. 34-35.

⁴⁰ “Prima di partire devono andare dal viceré chiedendo il rimedio sulle cose dell'ambasciata, e non dandolo entro dieci giorni, possono fare e fare la loro ambasciata. E si manda al luogotenente generale che ora è e che in quel tempo sarà che tutto quanto sopra detto sia seguito senza impedirglielo”. *Ibidem*, pp. 96-97.

⁴¹ Nell'anno 1677 Carlo II costrinse la Diputación a incontrarsi con gli Stamenti per nominare un ambasciatore, poiché non spettava ai deputati decidere se il caso che doveva essere denunciato fosse o meno un contrafuero. ARV, *Real Cancillería*, 544, ff. 122-124.

electos, ciascuna focalizzata su un caso specifico, così che in alcune occasioni tutti i casi venivano riassegnati a un'unica *Junta* al fine di organizzare al meglio il processo di reclamo e risparmiare sui costi, sia riducendo il numero di riunioni sia denunciando diverse doglianze simultaneamente e attraverso un unico ambasciatore⁴².

De modo que ya antes de la reglamentación de 1645 había Juntas de Contrafueros fuera de Cortes. En consecuencia, no se puede hablar de la creación de una nueva institución en ese momento, ni de que se estuvieran seccionando funciones de las asambleas parlamentarias, sino más bien de la continuación de un proceso iniciado en el reinado de Felipe II de definición y mejora de un procedimiento usado desde hacía siglos.

Prima della regolamentazione della Junta de Contrafueros nel 1645, nelle Cortes Generales del 1626 i tre Bracci del regno cercarono di migliorare e progettare un nuovo sistema per denunciare e riparare i contrafueros, la creazione di una *Junta de electos* permanente incaricata di denunciarli e la formazione di un tribunale incaricato di decretarli.

“Per quant ninguna cosa és, ni pot ser, més beneficiosa al regne, ni la conservació y augment de aquell, que la puntualitat y exacta observància dels Furs y Actes de Cort, usos y bons costums de la ciutat y regne de València així en lo tocant a la recta administració de justícia com al govern públich. Y ninguna més del servici de vostra magestat que tenir y conservar lo regne quiet y delliuere de les inquietuts y molèsties y dels desatents gastos que li causen los Contrafurs. Per ço que jamás cessa en Cortes y fora de Cortes de fer vives instancies a vostra magestat pera que se observen y guarden los Furs y de no guardarse se ocasionen moltes y diverses embaixades que porten en sí gastos inmensos y dignes de excusarse en temps que es troba tan treballat y exhaust lo regne”⁴³.

⁴² Ciò fu fatto nell'ambasciata che Jerónimo Ferrer sviluppò nel 1613, quando un'unica Junta fu incaricata di denunciare tutti i contrafueros pendenti. Per questo motivo gli Stati dovettero revocare i poteri concessi ai membri eletti dei consigli in casi particolari e ampliare i poteri del consiglio, che ne assunse le funzioni. Il 28 febbraio 1613 il Stamento Militare revocò il potere ai funzionari eletti nominati per i contrafueros per diversi casi, ma mantenendo in vigore le decisioni prese. Nella stessa riunione ha nominato 6 nuovi eletti *"per a obtenir y alcançar lo remey y total reparació així dels dits greuges y perjuins fets als dits furs, privilegis, usos y bons costums del present regne per a la reformació dels quals se han nomenat dits elets que ab la present delliberació sonc estats remoguts y revocats com també qualsevols altres lesions y prejuhins que quo modo nunque et qualiter cumque se hajen fet fins a la present jornada als dits furs, privilegis, usos y bons costums"*. ARV, *Real Cancillería*, 528, ff. 141-142.

⁴³ *"Perché nulla è o può essere più vantaggioso per il regno, né la sua conservazione né il suo accrescimento, della puntuale ed esatta osservanza dei fueros e Actes de Cort, usi e buone consuetudine della città e regno*

Queste sono le ragioni che i tre Bracci riuniti nelle Cortes de Monzón addussero nel 1626 per proporre a Sua Maestà un sistema che avrebbe modificato notevolmente il sistema di denuncia extraparlamentare dei *Contrafueros*. Il Fuero 181 di questo parlamento era composto da 26 capitoli in cui si cercava di creare e regolare un Tribunale di *Contrafuero*.

Nel primo dei capitoli è stato richiesto che “*de aci avant hi haja en la ciutat de València set jutges per a declarar Contrafurs*”⁴⁴. Questi giudici erano: l’arcivescovo di Valencia, il regente della Reale Cancellería, il *portantveus de general governador en la Ciutat y Regne de València*, el bailo generale di Valencia e tre giudici nominati uno per ciascun Stamento⁴⁵. Si può considerare che l’arcivescovo era proposto per il re, ma era anche la prima voce dello Stamento Ecclesiastico, cosa che lasciava ai rappresentanti degli Stamenti in inferiorità di numero verso gli ufficiali del re.

Questa corte doveva riunirsi nel palazzo arcivescovile, anche se se l’arcivescovo delegava il suo voto al vicario generale, lo doveva fare nella casa dell *Diputació*. I giudici dovevano incontrarsi obbligatoriamente ogni volta che fosse fatta una denuncia di *contrafueros*, cosa che non poteva essere fatta “*sens que primer precehixca deliberació dels Elets de contrafurs del Regne*”⁴⁶.

di Valencia sia per quanto riguarda la corretta amministrazione della giustizia che nel governo pubblico. E niente può essere più al servizio di Vostra Maestà che mantenere e mantenere il regno tranquillo e libero dalle preoccupazioni e dagli inconvenienti e dalle spese causate dai *contrafueros*. Perciò il regno non cessa mai dentro le Corti e fuori le Corti di fare forti richieste a Vostra Maestà perché i privilegi siano osservati e mantenuti e de non essere mantenuti si derivano molte e diverse ambasciate che portano con sé spese e valori immensi evitando nel tempo quando il regno è così esausto”.

A questo aggiungevano i Bracci che: “*procurant ab lo desembaraç de tants gastos enfranquir més la porta per a un servici tan gran com ha de eixir del regne y com se ha ofert a vostra magestat tan superior a ses forces*”. Questo significava giocare una “baza” molto importante, perché, come riferisce Dámaso de Lario, l’obiettivo principale delle Cortes del 1626 era quello di ottenere il servizio destinato a lanciare il *Unión de Armas*. Dámaso de Lario Ramírez, *El comte-duc d’Olivares i el Regne de València*, Valencia, 1986. Il frammento del Fuero 181 de 1626 en: Dámaso de L, *Cortes del reinado de Felipe IV. I...*, op. cit., p. 88.

⁴⁴ “D’ora in poi ci saranno nella città di Valencia sette giudici per dichiarare i *contrafueros*”.

⁴⁵ Nello stesso anno, le Cortes della Catalogna hanno discusso alcuni progetti per creare un Tribunale delle *Contrafaccions*. Una delle proposte era quella di formare un tribunale composto da 13 giudici, in cui 6-7 sarebbero avvocati della Reale Udienza e altri 6-7 sarebbero stati rappresentanti degli Stamenti tratti dal sacco per gli uffici della *Diputació*. Allo stesso modo, un altro progetto proponeva che ci fossero 3 giudici: il vescovo di Barcellona, il deputato militare e la giuria a Cap della città di Barcellona. Nel 1632 fu proposta anche la creazione di un tribunale a questo scopo chiamato Sala de Sant Jordi, ma solo nel 1702 fu finalmente creato il Tribunale delle *Contrafaccions* con una “*composició mixta i paritària, amb tres jutges de la part del rei i tres de part de la Cort*”. Josep Capderferro i Pla e Eva Serra i Puig, *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya i la seua activitat (1702-1713)*, Barcelona, 2015, pp. 46-50

⁴⁶ “Senza avere prima una deliberazione dei eletti di *contrafueros* del regno”.

Il tribunale doveva giudicare la riparazione del *Contrafuero*, ma il meccanismo per la sua denuncia sarebbe rimasto lo stesso, attraverso una *Junta de electos de Contrafuero* formato da sei membri di ciascun Stamento. La novità sarebbe stata che invece di essere organizzata per ogni caso specifico, diventasse permanente, con gli eletti che dovevano essere rinnovati ogni anno, ma mantenendo “*lo poder que de ordinari se acostuma a donar y dona als elets que-s nomenen per a qualsevol Contrafur*”⁴⁷.

Il progetto proposto avrebbe dato ampie garanzie agli Stamenti. Nel quinto capitolo si garantiva che né il viceré, né alcun altro funzionario potessero impedire alla *Junta de electos de Contrafuero* di esercitare la loro funzione, poiché se lo avessero fatto, i sindaci degli Stamenti li avrebbero denunciati come tali davanti al tribunale. Parimenti, nel capitolo sesto si stabiliva che i giudici avessero tre giorni di tempo per dirimere l'istanza dal momento in cui era stata pronunciata, e se non lo facevano in tempo “*sia vist, en força del present Fur, haver-se provehit y declarat ser Contrafur lo que's pretenia y tractat com a tal, així per al remey que se ha de donar, continguts en los capítols següents, com per al incurs de les penes*”⁴⁸. Si chiedeva inoltre che, se dopo essersi dichiarato *Contrafuero*, l'ufficiale che aveva commesso il reato non lo riparava in meno di 10 giorni, fosse scomunicato dal vicario generale e privato d'ufficio per un periodo di due anni.⁴⁹

Nel capitolo 21, i giudici erano obbligati a partecipare alle riunioni ogni volta che fossero stati sollecitati dal regno, poiché se non avessero partecipato, sarebbero stati risolti senza la loro presenza, purché fossero presenti i giudici nominati dai tre Stamenti. Allo stesso modo, nel 22 si affermava che se un funzionario avesse impedito con qualsiasi mezzo l'incontro del tribunale e fossero trascorsi tre giorni, si sarebbe anche dichiarato *Contrafuero* nelle condizioni richieste dal regno. Per garantire l'indipendenza del tribunale, è stato stabilito che prima di esaminare le cause, i giudici dovevano giurare su

⁴⁷ “Con la potestà che è consuetudine conferire agli eletti nominati in occasione di qualsiasi *contrafuero*”. Gli eletti dovevano essere scelti ogni anno alla vigilia di San Giovanni. Per quelli dello Stamento militare, la procedura di elezione è stata stabilita tramite Elettori ed Esaminatori. Si aggiungeva inoltre la condizione che non fosse possibile far parte contemporaneamente della *Junta* e del Tribunale di *Contrafueros*. Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes del reinado de Felipe IV. I...*, pp. 88-89.

⁴⁸ “Si ritiene, in forza della presente fuero, aver provveduto e dichiarato *Contrafuero* ciò che si intendeva, così per il rimedio che deve essere dato, contenuto nei capitoli seguenti, così come per l'insorgere di sanzioni”

⁴⁹ Capitoli 6 a 8. *Ibidem*, p. 89.

un messale “*que s’hauran en aquell bé y feiment, deposant tot odi, amor y temor y altre qualsevol respecte y també guardar segret de lo que passare en dites juntes*”⁵⁰.

Sebbene il nuovo tribunale avrebbe consentito la risoluzione dei *Contrafueros* all'interno del regno e con maggiori garanzie, i Bracci ritenevano di non poter rinunciare alle ambasciate perché erano “*remey tan natural y civil, com per medi de aquells, tenen los vassalls de recórrer a son rey y senyor lo qual no es just ni possible perdre ni renunciar*”. Nei capitoli 19 e 20 si stabiliva che i ricorsi alle sentenze del nuovo tribunale dovessero essere fatti davanti al Consiglio d'Aragona e davanti a Sua Maestà. In tal modo non si negava al regno la possibilità di ricevere giustizia dalle mani del monarca, né al re il controllo e la supervisione dell'esercizio della corte. Per presentare il ricorso è stato fissato un termine di 30 giorni e una procedura. Secondo questo, il ricorso dovrebbe essere risolto per via di governo, senza processo giudiziale, depositando un'unica memoria per ciascuna delle parti e, una volta deliberato su di esse, solo il sovrano potrebbe pronunciarsi approvando o revocando la sentenza⁵¹.

Così nel 1626 i Bracci, stanchi delle spese e degli impedimenti che trovavano nella realizzazione delle ambasciate del *Contrafuero*, proposero un sistema molto diverso da quello tradizionale. Ciò avrebbe potuto garantire una riparazione molto più rapida e notevoli risparmi, che avrebbero potuto risolvere il problema che Mateu attribuiva alla denuncia di *Contrafueros*. Il reggente del Consiglio di Aragona spiegava “*se devieran proponer quando el daño puede evitarse o repararse con celeridad, mas suelen aplicar este remedio quando ya el reparo es dificil o por ser ir retractable la acción o por contemplar otro fin que el del reparo*”⁵².

Tuttavia, questo progetto non prosperò mai poiché Felipe IV, invece di approvare la proposta, rispose che sarebbe stato particolarmente attento a che i *Fueros* fossero tenuti, e che per la denuncia dei *Contrafueros* si sarebbero osservati *Fueros* 58 del 1585 e 53 del 1626. Di conseguenza, questo progetto non ebbe successo. , a Valencia è stato mantenuto

⁵⁰ “Che sarà in quel bene, mettendo da parte ogni odio, amore e paura e ogni altro rispetto e manterrà anche segreto ciò che è successo in detti incontri”. *Ibidem*, p. 91.

⁵¹ *Ibidem*, p. 91.

⁵² “Dovrebbero essere proposti quando il danno può essere evitato o riparato rapidamente, ma di solito applicano questo rimedio quando la riparazione è già difficile o perché l'azione è irrettabile o perché contemplano un altro scopo rispetto a quello della riparazione”. Lorenzo Mateu y Sanz, *Tratado de la celebración de Cortes Generales...*, p. 196.

il tradizionale sistema di riparazione delle lamentele recandosi da Sua Maestà attraverso un'ambasciata, nella speranza che fosse fatta giustizia.

Tuttavia sia le riforme del periodo Filippo II che la proposta del 1626 mostrano l'interesse dei Bracci ad ottenere certe garanzie, prima nel 1564 e poi nel 1585, regolando l'invio di ambasciate che servivano, tra l'altro, a denunciare i *contrafueros* al monarca. Questo permise loro di ottenere finanziamenti e la certezza, più teorica che reale, che il viceré non avrebbe impedito loro di inviare un messaggero a Sua Maestà. Nel 1626, dato che le ambasciate presso la Corte erano una procedura costosa, lenta e di dubbia utilità, cercarono di andare oltre promuovendo un progetto molto più innovativo, che avrebbe potuto cambiare il modo in cui venivano risolti i *contrafueros*. Nonostante il ricorso avrebbe continuato a corrispondere a un Consiglio composto da 6 rappresentanti per ogni Stamento, le cause sarebbero state risolte da un tribunale in cui le Tenute avevano la rappresentanza, in modo che non sarebbe più solo il re chi doveva giudicarli. A mio avviso, questa domanda era fondamentale, poiché le ambasciate di *Contrafuero* erano scomode, ma non supponevano un vero impedimento per la politica della Corona. Benché i greuges fossero stati denunciati, “no por esto se priva vuestra magestad de mandar lo que más convenga a su real servicio”⁵³. Questo ci fornisce una spiegazione del perché Felipe IV rifiutò di accettare la creazione del Tribunale di *Contrafuero* proposto in Fuego 181 del 1626, poiché avrebbe significato porre maggiori ostacoli alla sua politica. Al contrario, le ragioni addotte dalle Armi, come garantire la pace del regno o ridurre il costo della denuncia delle lamentele nel contesto dell'anno 1626 (quando sembrava ancora che tutto andasse secondo i piani di Olivares) non avevano peso sufficiente per dare al regno la possibilità di controllare più efficacemente l'azione della corona⁵⁴. Soprattutto, se si tiene conto del fatto che l'obiettivo della convocazione di questi tribunali non era altro che ottenere un servizio affinché Valencia potesse partecipare al progetto dell'Unión de

⁵³“Non per quello si priva sua maestà di mandare quello più conveniente al suo reale servizio”. Lluís J. Guia Marín, *Cortes del reinad de Felipe IV...*, p. 98.

⁵⁴Nell'anno 1625 Filippo IV ottenne una serie di vittorie in campo militare, come il soccorso di Genova, il recupero di Bahía, il fallimento della flotta inglese al largo di Cadice e la resa di Breda, che resero John H. Elliott si qualifica quell'anno come *annus mirabilis*. Questi atti costituirono il programma iconografico della Sala dei Regni nel Palacio del Buen Retiro, i cui dipinti sono ancora oggi visibili al Museo del Prado. Inoltre, hanno creato il contesto ideale per il conte-duca di Olivares per presentare il suo progetto per l'Unión de Armas alla fine di quell'anno. John H. Elliott, *El Conde-Duque de Olivares*, Barcelona, 2012, pp. 253-259.

Armas. Un progetto che, grazie all'azione negoziale di Olivares, non esente da minacce, pressioni e concessioni di *mercedes*, era già stato approvato dai tre Bracci⁵⁵.

Infine, a Valencia non sarebbe mai stato creato un Tribunale di Contrafuero, cosa che accadde nel Principato di Catalogna, dove fu creato un tribunale che, come sappiamo, grazie ai recenti studi di Josep Capdeferro ed Eva Serra, fu operativo tra il 1702 e 1713 sotto due monarchi appartenenti a dinastie diverse. Così la corte creata nelle Cortes detenute dal re borbonico fu riformata dopo l'insurrezione austracista nelle Cortes del 1706 durante il breve regno dell'arciduca⁵⁶. Pertanto, dopo le Cortes del 1626 e la presentazione di un progetto così ambizioso, il sistema di denuncia *contrafueros* rimase come era stato definito nel 1585. Per questo, nel 1645 i Bracci proposero una nuova riforma, in cui è evidente un cambio di strategia, poiché è tornato sulla linea delle riforme del periodo di Filippo II di definire e consolidare il tradizionale sistema di denuncia. Questo cambiamento è avvenuto dopo che è diventato chiaro che la corona si sarebbe rifiutata di cambiare sostanzialmente il sistema se ciò avesse causato maggiori disagi alle sue politiche.

Dato che il percorso di una riforma tanto ambiziosa come quella del 1626 aveva poche possibilità di successo, i Bracci decisero di proseguire lungo il percorso delle riforme che erano state attuate durante il regno di Filippo II. Questi provvedimenti avevano un carattere molto più continuativo rispetto alla proposta del Tribunale dei *contrafueros* e per lo stesso motivo era molto più probabile che la Corona fosse disposta ad accoglierli.

⁵⁵ Dámaso de Lario Remírez, *El comte-duc d'Olivares i el regne...*. In quest'opera Dámaso de Lario spiega precisamente come si sono svolte queste trattative, che alla fine hanno portato al fatto che, sebbene il servizio negli uomini richiesto non potesse essere ottenuto, le Cortes hanno concesso il servizio più grande fino ad oggi con 1.080.000 di lire in 15 anni, che ha portato l'autore a concludere “*si la Unió d'Armes no podia consistir en un exèrcit comú, d'aquesta manera es mantindria almenys el sentit de la Unió com a fons comú*”. L'Aragona concesse un servizio doppio di quello dei valenciani, mentre la Catalogna fu intransigente nel rifiutare il progetto. La Sardegna ha anche promesso di partecipare all'unione delle armi con una donazione concessa in un parlamento appositamente convocato. John H. Elliott, *La Revolta Catalana, 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, València, 2006, pp. 229-283. Sul regno di Aragón: Enrique Solano Camón, *Poder monárquico y estado pactista (1626-1652). Los aragoneses ante la Unió de Armas*, Zaragoza, 1988. Sul Parlamento sardo di 1626: Gianfranco Tore (ed.), *Acta Curiarum Regnum Sardiniae. Il Parlamento straordinario del viceré Gerolamo Pimentel marchese di Bayona (1626)*, Cagliari, 1998

⁵⁶ Josep Capdeferro i Pla e Eva Serra i Puig, *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya...*, pp. 50-64. La reglamentación del Tribunal en 1702 en: pp. 65-74 Y la de 1706: pp. 75-90.

All'interno delle Cortes del 1645, su proposta del Braccio Militare, tra i Fueros 14 e 29, furono proposte una serie di leggi sull'osservanza della normativa forale, tra cui quelle che resero permanente una Junta de electos dei tre Stamenti che avevano precedentemente stata costituita per discutere casi specifici. Certamente si trattava di un progetto molto meno ambizioso di quello proposto nel 1626, ed è probabilmente questo che ne fece accettare definitivamente, poiché si cercava di stabilire maggiori garanzie per il tradizionale sistema di denuncia dei Contrafueros, senza che ciò significhi che la legislazione del 1645 non presentasse novità.

Il fuero 14 fu approvato dal Braccio Militare il 16 novembre 1645 e, dopo essere stato modificato successivamente⁵⁷, fu finalmente accettato per sua maestà. Con questo capitolo si cercava che i ministri reali non potessero dare interpretazioni della legislazione e delle sentenze promulgate.

“Per tant, los tres Braços supliquen a vostra magestat sia servit manar confermar lo dit fur y que los del Regne sien entesos a la lletra y com sonen les paraules, excluhint qualsevol género de interpretació”⁵⁸.

Parimenti, nel fuero 15, si stabiliva che quei ministri che avessero agito contro le giurisdizioni sarebbero stati privati degli uffici. Tuttavia, secondo Lluís Guia, il fuero 16 fu la legge più conflittuale di tutto questo regolamento, poiché richiedeva che l'esecuzione di quei provvedimenti denunciati come doglianza fosse sospesa in attesa della risoluzione di Sua Maestà. Inoltre, è stato anche richiesto che nel caso in cui il re non avesse risolto il caso entro un periodo di tre mesi, questo sarebbe stato risolto a favore del regno. Infine, dopo due modifiche, il re concordò che nelle cause giudiziarie si seguissero le disposizioni delle leggi vigenti, mentre per le cause seguite per la via di governo si accettava un termine di tre mesi per la risoluzione, termine iniziato nel momento in cui i

⁵⁷ La mattina del 16 novembre di 1645, lo Stamento Militare approvò cinque capitoli destinati a far parte dei regolamenti della Junta de Contrafueros, tra i quali quello che sarebbe finalmente stato fuero 14. Nello stesso pomeriggio avrebbero approvato altri quattordici capitoli e aggiunto alcuni miglioramenti a fuero 14 che è rimasto nella forma definitiva in cui sarebbe stato approvato. ARV, *Real Cancillería*, 522, pp. 187-188 y 200-202.

⁵⁸ “Pertanto, i tre Bracci pregano Vostra Maestà di essere servito di confermare detto fuero e che le leggi del regno si intendano nella lettera e come suonano le parole, escludendo ogni tipo di interpretazione”. Questa espressione compare già nella prima versione della giurisdizione ed anche in quella definitiva. La prima versione in: ARV, *Real Cancillería*, 522, pp. 187-188. La versione definitiva in: Lluís J. Guia Marín, *Cortes del reinado de Felipe IV...*, pp. 213-214.

documenti furono presentati al re, affinché il Consiglio d'Aragona potesse valutare il caso⁵⁹.

In ogni caso, questa giurisdizione fu uno dei grandi successi della riforma del 1645, perché sebbene non si abbia notizia di alcun caso in cui tale termine di tre mesi sia stato rispettato, e quindi la causa sia stata risolta come richiesto. Questo fuero ha favorito la breve risoluzione del re sui *Contrafueros*, poiché si cercava di affrettare la scadenza senza superarla per non dover accettare le richieste del regno.

Tra i fueros 17 e 20 era regolamentato il Consiglio stesso, che doveva essere composto da 18 membri, sei per Stamento, e i tre sindaci⁶⁰. Pertanto, divenne permanente una Junta de electos già formata per casi specifici, e nessuna novità teorica fu introdotta nella sua composizione. La Junta doveva essere convocata su richiesta dei curatori in caso di notizia di violazione delle norme forali da parte dei magistrati e, se dichiarava che il caso potesse essere *Contrafuero*, gli *electos* dovevano recarsi presso il viceré in un'ambasciata per chiedere per la riparazione, e se il luogotenente non dava una risposta soddisfacente non dopo dieci giorni la Junta poteva nominare un ambasciatore nel solito modo fino ad allora⁶¹.

Anche questa questione è stata controversa, poiché la proposta finale era molto più conservatrice di quella presentata il 16 novembre all'interno dello Stamento Militare. Nei capitoli XI e XVIII del progetto si proponeva che, per finanziare l'attività della Junta in difesa dei fueros, si spendesse una decima parte delle tasse che dovessero essere imposte per riscuotere il servizio offerto a Sua Maestà. Inoltre, nel capitolo XVII si proponeva che, poiché non sarebbero stati necessari finanziamenti dalle casse della Generalitat, la Diputación non partecipasse alla nomina dell'ambasciatore o a qualsiasi altra attività della Junta⁶². Tuttavia, questa proposta è stata ostacolata perché è stato finalmente accettato di offrire un servizio in uomini e non in denaro, impedendo di ottenere il finanziamento

⁵⁹ *Ibidem*, pp. 142 y 215.

⁶⁰ Nel fuero 17 si stabiliva la composizione della Junta de *Contrafueros*, mentre negli articoli 19 e 20 si stabiliva che la nomina degli eletti dello Stato Militare sarebbe stata fatta da elettori ed esaminatori e che in caso di morte o impossibilità gli eletti potessero essere sostituiti. Parimenti, nella giurisdizione 29 si stabiliva che gli eletti per la loro attività potessero ricevere solo le consuete 3 lire per Natale e Pasqua. *Ibidem*, pp. 216-219

⁶¹ Il Fuero 18. *Ibidem*, p. 216.

⁶² ARV, *Real Cancillería*, 522, pp. 205-207.

come previsto⁶³. Di conseguenza, il 30 novembre el Braccio Militare fece marcia indietro e propose quello che diventò il fuero numero 23, con il quale l'attività della Junta sarebbe stata pagata da una nuova tassa sui mazzi di carte che doveva essere riscossa dalla Diputació del General. Ciò ha causato la decisione da prendere il 1 dicembre, “*que en dites embaixades haja de entrevenir y entrevinga la dita casa de la Diputació, ço és los Diputats y demés oficials de aquella com se ha practicat fins ara y esta dispost per los furs del dit regne*”⁶⁴.

Un altro dei successi di questa legislazione fu il fuero 27, con il quale i funzionari reali erano obbligati a fornire copia di tutte le carte relative ai casi che la Junta riteneva essere Contrafuero⁶⁵. Sebbene nel *placet* il re imponesse la condizione che le copie dovessero essere richieste al viceré e non direttamente agli ufficiali, ciò costituiva una pietra miliare, poiché fino ad allora i Contrafueros erano stati denunciati solo con le prove e le storie fornite dal leso e testimoni. In sostanza, questa nuova normativa permetteva di sapere come si erano comportati gli ufficiali e se c'era qualche difetto nel loro comportamento.

La legislazione del 1645 costituiva poche novità se la confrontiamo con il progetto del 1626. Tuttavia, sulla falsariga dei *fueros* del 1585, serviva a garantire agli Stamenti il potere di denunciare le trasgressioni della foralità. Per questo venivano avanzate richieste molto tradizionali, come impedire ai viceré di mettere ostacoli alle denunce o aumentare gli aiuti e stipendi agli ambasciatori. Parimenti, pur essendo una riforma continua, costituiva un sostanziale miglioramento della procedura tradizionale, in quanto accorciava notevolmente i termini per la dichiarazione di Contrafueros. Nella procedura tradizionale, la decisione dello Stamento Militare *nemine discrepante* doveva precedere la nomina degli eletti che avrebbero formato la Junta de Contrafuero per quel caso specifico, mentre dopo il 1645, quando questa Junta divenne permanente, poteva riunirsi più rapidamente di fronte a qualsiasi indicazione di violazione della legge da parte dei

⁶³ Nel 1645 fu approvato per la prima volta nella storia parlamentare valenciana un servizio pagato in uomini di guerra, che andava contro i privilegi e i privilegi del regno, ma data la situazione estrema della guerra, fu finalmente concesso un servizio di 1.200 soldati pagati, per sei anni per la difesa e conservazione di Tortosa, antemurale del regno. Lluís J. Guia Marín, “Felipe IV y los avances del autoritarismo real en el País Valenciano: Las Cortes de 1645 y la Guerra con Cataluña”. *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 10, 1983, pp. 218-226.

⁶⁴ “Che in dette ambasciate debba intervenire ed intervenire detta casa della Diputación, cioè i Deputati e gli altri funzionari della prima, come è stato sino ad oggi praticato ed è disposto dalle giurisdizioni di detto regno”. ARV, *Real Cancillería*, 522, pp. 374-375-395-396.

⁶⁵ Lluís J. Guia Marín, *Cortes del reinado de Felipe IV...*, p. 218.

ministri reali. Ciò, unitamente alle nuove disposizioni sopra richiamate in merito all'obbligo degli ufficiali di consegnare copia degli atti e delle procedure, costituiscono notevoli miglioramenti rispetto alle norme precedenti.

Le Juntas de Contrafueros avevano funzionato per secoli senza regolamenti scritti oltre a quelli che regolavano genericamente le ambasciate. Dopo il fallimento del progetto del 1626 e i continui impedimenti dell'apparato monarchico di elaborazione delle ambasciate e denuncia delle lamentele, si decise di presentare una legislazione che poco più che raccogliesse la pratica fino a quel momento svolta. Tuttavia, questo le conferì un nuovo status, poiché passò dall'essere un'usanza o una pratica all'essere ospitato dai fueros. Pertanto, sebbene l'origine delle denunce di contrafueros fosse un diritto insito nel patto feudale di governare con giustizia, quando i Bracci videro che questo diritto era in pericolo e fu messo in discussione, decisero di chiederne l'inclusione nella legislazione forale.

Nella stessa linea di riforme delle Cortes del 1645 va collocato il progetto di riforma del 1702. Nel 1677 e nel 1701, rispettivamente sotto i regni di Carlo II e Felipe V, gli Stamenti valenciani erano così sicuri che sarebbero stati convocati alle Cortes che hanno creato una Junta per scrivere i futuri Fueros che sarebbero stati presentati in essi. Va notato che mentre gli Stati tenevano le riunioni preparando Cortes che non sarebbero mai stati prodotti in quelli della Catalogna, fu approvato un Tribunal de Contrafaccions che funzionò fino all'introduzione della Nueva Planta Borbonica nel 1714⁶⁶. Ciò evidenzia solo che affrontare le trasgressioni commesse dalla corona era una preoccupazione condivisa con altri territori della Corona d'Aragona e non tipica dei valenciani.

Nelle note per la celebrazione dei possibili Tribunali del 1702, troviamo una serie di capitoli formati per migliorare il funzionamento della Junta de Contrafueros⁶⁷. In effetti, i primi 15 capitoli proposti trattano più o meno direttamente questo argomento.

⁶⁶Ricordiamo che nel Principato di Catalogna la Reale Udienza era stata incaricata di risolvere e riparare le contraffazioni, e il nuovo tribunale permise di partecipare alla sentenza non solo i rappresentanti della Corona, ma anche quelli delle armi. Josep Capdeferro i Pla e Eva Serra i Puig i PLA, *El Tribunal de Contrafaccions...* Victor Ferro i Pomà, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*, Barcelona, 2015. Prima edizione Vic, 1987.

⁶⁷ Dal 3 novembre 1701, il Consiglio formato dai rappresentanti eletti dei tre Stati si riuniva tre volte alla settimana fino al 29 novembre 1702 per un totale di 67 riunioni. Forse alcune di queste proposte erano già raccolte nelle note per le Cortes del 1677, poiché queste carte furono consultate nei primi incontri, ma non

Il primo capitolo formato mirava a limitare l'uso del potere economico da parte dei luogotenenti, che era stata una tradizionale denuncia della Junta de Contrafueros. Tanto che in tutte le ambasciate che si susseguirono dal 1645, uno o più casi in cui i viceré si erano avvalsi di tale prerogativa, agendo contro esponenti delle fazioni o banditi senza compiere alcun tipo di procedimento, sia per rimuoverli dal regno sia per giustiziarli, furono denunciati come Contrafuero. Così gli Stamenti vollero che, per usare questo potere, i viceré dovessero consultarsi con le tre sale della Reale Udienza se procedevano contro nobili, e se i puniti non lo fossero, con la sala criminale o con la sala di governo⁶⁸.

Nei due capitoli successivi si è cercato che il voto all'interno della Junta de Contrafueros fosse segreto e che, sebbene non tutti i membri fossero presenti, il voto sarebbe stato valido se almeno due terzi di essi fossero intervenuti. Questo era il modo per impedire al viceré e ad altri funzionari di sapere chi aveva votato a favore del Contrafuero, o impedire il voto trattenendo o ostacolando la presenza degli electos. Nello stesso senso, nel capitolo 7 i partecipanti erano costretti a mantenere il segreto su tutto ciò che veniva detto nelle riunioni della Junta.

Anche nel sesto, si è cercato di evitare il timore di rappresaglie da parte dei denunciati da parte degli agenti, consentendo il segreto dell'accusa. Tuttavia, le principali novità di questo progetto di riforma furono i capitoli 4 e 5, in cui si proponeva come mezzo per evitare alcune ambasciate che una volta concessi i dieci giorni al viceré per riparare il danno, se non fosse stata una riparazione, si potrebbe fare la rappresentazione al re attraverso gli Alter Nos, consegnandogli tutte le carte e memoriali.

"Sens que per haver-se nomenat embaixador se prive el regne de fer alguna representació per medi del virrey concernent a la supplica feta per lo embaixador com ni tampoch per haver fet la supplica per medi del virrey se prive el regne (en cas de parèixer convenient) de poder nomenar y trametre embaixador als reals peus de vostra magestat en la causa que se haurà fet del Contrafur"⁶⁹.

possiamo esserne sicuri perché non abbiamo trovato coppia di quelle bozze. ARV, *Real Cancillería*, 559, f. 278 y ss. Questa fonte fu studiata per Carmen Pérez anni fa. Si veda: Carmen Pérez Aparicio "El proceso de consolidación de la monarquía autoritaria y la reacción foral valenciana. La junta de Contrafurs" en *Mayans y la ilustración. Simposio internacional en el bicentenario de la muerte de Gregorio Mayans*, vol. I, Valencia, 1982, pp. 131-151.

⁶⁸ARV, *Real Cancillería*, 559 f. 278 y ss.

⁶⁹"Senza che per essere stato nominato ambasciatore il regno sia privato di qualsiasi rappresentanza tramite il viceré circa l'appello fatto dall'ambasciatore, né avendo fatto l'appello tramite il viceré il regno sia privato

Se così avveniva, gli Stamenti chiedevano che, se non fosse stato risolto entro quattro mesi, il contrafuero fosse dichiarato a favore del regno, allo stesso modo come se fossero trascorsi i tre mesi quando si eseguiva per mezzo di un ambasciatore.

Un'altra importante novità sarebbe stata il capitolo 8, in cui si affermava che in caso di sospetto che un ministro stesse per commettere un *agravio*, la sua esecuzione sarebbe stata sospesa per evitare spese e danni successivi. Per questo doveva precedere un voto della Junta, che doveva essere convocata dagli sindaci degli Stamenti in un giorno massimo dalla conoscenza dell'eventuale trasgressione.

La procedura per poter denunciare tramite il viceré "*pot cesar la rahò y motius de fer-se algunes embaixades*", ma anche allora non era sempre possibile evitarli. Pertanto, nei casi in cui è necessario "*escusar los inconvenients que se han experimentat en les nominacions de embaixadors per no juntarse los diputats y officials de la casa de la Diputació estant convocats per a elles*"⁷⁰. A tal fine, i Bracci hanno proposto che una volta che la Junta avesse votato per lo svolgimento dell'ambasciata, gli sindaci degli Stamento avrebbero informato al sindaco della Diputación del giorno e dell'ora per effettuare l'elezione dell'ambasciatore, cosa che sarebbe avvenuta in quella riunione indipendentemente dal fatto che fossero o non presenti tutti i convocati⁷¹.

Tutte queste misure erano volte a garantire la denuncia dei Contrafueros e ad evitare che i viceré potessero impedirne il trattamento con mezzi diversi. La novità di questa legislazione era che cercava di risolvere alcuni dei problemi che gli ambasciatori avevano avuto durante i negoziati alla Corte. Dopo il capitolo 10, in cui si chiedeva l'aumento dello stipendio da 6 a 12 lire al giorno e l'aiuto alle spese da 330 sterline a 800, nel capitolo 14 si chiedeva che le risoluzioni alle domande fossero consegnate all'ambasciatore nella Corte, fatto che era già stato un problema nell'ambasciata del Signore di Gilet nel 1656⁷². Infine, nel capitolo 15, in risposta alle occasioni in cui i monarchi avevano ordinato il ritorno dell'ambasciatore, si diceva che il compito

(se gli sembra conveniente) di poter nominare e mandare ambasciatore ai piedi di sua maestà nella causa che è stata fatta del Contrafuero”.

⁷⁰“Evitare i disagi subiti nelle nomine degli ambasciatori per il fatto che i deputati e funzionari della Diputación non si hanno riuniti quando sono stati chiamati a farlo”

⁷¹ Per essere eletti erano necessari 2 voti su 3 e, se il voto era molto distribuito, si faceva un secondo turno a maggioranza semplice. Nel caso in cui il pareggio persistesse, si faceva a sorte.

⁷² Miquel Fuertes Broseta, “L’ambaixada del senyor de Gilet (1655-1656). La relació de la Monarquia i el regne de València a mitjans del segle XVII” en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, núm. 42, 2016, pp. 249-264.

dell'inviato non si esauriva con la rappresentanza, ma che doveva svolgere altri affari connessi e riferire a i ministri. Pertanto, si voleva che la funzione dell'ambasciatore non finisse fino a quando tutti questi compiti non fossero stati completati, poiché la spesa per la ritenzione era inferiore al dover inviare un altro ambasciatore⁷³.

Complessivamente vediamo come nel 1702 fosse previsto un sostanziale miglioramento del Consiglio creato nel 1645, che avrebbe consentito alla Generalitat di risparmiare inviando i memoriali e altre carte tramite il viceré e risolvere anche una serie di problemi che avevano sorto negli oltre 50 anni di attività come commissione permanente dei Stamenti. È molto probabile che alcuni di questi capitoli siano stati tratti dalle note che furono fatte per le possibili Cortes del 1677, di cui non si conosce finora una copia, ma il contenuto dei capitoli 2, 3 e 8 sembra riferirsi agli eventi precedenti all'ambasciata che il canonico Gaspar Grau de Arellano guidava per conto della Junta de Contrafueros nel 1677. In questo caso, il viceré cercò di impedire ai membri della giunta di partecipare alle riunioni in modo che i contrafueros non fossero dichiarati, e più tardi ordinò ai deputati di non incontrarsi con la Junta per nominare ambasciatore⁷⁴.

Pertanto, questi capitoli devono essere visti anche come una risposta a una serie di difficoltà sorte durante il periodo di attività della Junta de Contrafueros. In questo senso, gli Stamenti hanno cercato principalmente di disporre di risorse alternative alla procedura regolata nel 1645, poiché la codificazione della procedura di reclamo era stata un'arma a doppio taglio, perché sebbene la corona non potesse impedire la protesta quando le procedure furono seguite, i funzionari reali erano anche consapevoli che, se alla giunta fosse stato impedito di procedere secondo i regolamenti, il loro tentativo sarebbe stato vanificato. Lo testimoniano le azioni del duca di Ciudad Real, viceré nel 1677, che riuscì a ritardare e quasi a impedire la nomina di un ambasciatore che avrebbe denunciato le trasgressioni del luogotenente.

In ogni caso, dato che le Cortes del Regno di Valencia non furono mai più convocate dopo il 1645, la Junta de Contrafueros fu l'organismo incaricato di garantire l'osservanza fino alla fine del periodo forale nel 1707.

⁷³ Tutti i capitoli delle note del 1702 sono in ARV, *Real Cancillería*, 559, f. 278 e seguenti.

⁷⁴ ARV, *Real Cancillería*, 544.

I regolamenti del 1645 trasformarono una serie di *Juntas de electos de los Estamentos* formate per alcuni casi specifici in una commissione delegata dalle Cortes Generales. Ciò significava che era disciplinata da una serie di leggi emanate dalle dette Cortes, che diventò permanente, sebbene originariamente fosse previsto che la sua attività sarebbe cessata nelle Cortes successive e che la sua composizione rappresentasse i Bracci delle Cortes e non le Juntas di Estamentos extra-parlamentarie. Ciò si riflette chiaramente nei *electos* dello Stamento Reale, dato che solo la città di Valencia partecipava nelle Juntas di Estamentos, mentre che nella Junta de Contrafueros erano le città di Valencia e Orihuela e le città di Morella, Ontinyent e Carcaixent.

Il ruolo della Junta era quello di garantire il rispetto delle leggi. Questo può essere scomposto in diverse attività, le principali sono prevenire, catalogare e segnalare comportamenti dannosi. Una delle sue funzioni più importanti era decidere quali casi avrebbero potuto essere rivendicati verso il re, motivo per cui in alcune occasioni gli *electos* erano anche chiamati giudici *contrafueros*, poiché decidevano se c'era una base per la denuncia. In nessun caso spettava alla Junta de Contrafueros dichiarare i *contrafueros*, ruolo che era riservato al re. È vero che la documentazione usa il termine *dichiarare* per designare il compito decisionale della Junta, ma bisogna capire che gli *electos* si sono pronunciati se il caso fosse sospettato di violazione e, dopo la denuncia, è stato il sovrano a pronunciarsi su di esso e fornito, se del caso, il rimedio.

Una volta deciso se un provvedimento poteva essere considerato dannoso per l'ordinamento giuridico del regno, c'erano due opzioni: se il reato era reversibile o non era ancora stato applicato, doveva essere impedito chiedendo al viceré di sospendere l'esecuzione o, se era già troppo tardi, si denunciava il reato.

Il ruolo della Junta era quello di denunciare il reato, ma la decisione se il fueros fosse stato ferito e l'eventuale riparazione non corrispondeva agli *electos*, ma al re. Tuttavia, affinché il re agisse adeguatamente informato della situazione e fosse in grado di governare in modo equo, era necessaria la partecipazione di altri organi che consigliassero il monarca. In questo senso il re riceveva relazioni dal viceré e dalla Reale Udienza e, soprattutto, dal Supremo Consiglio d'Aragona. Queste organizzazioni fornivano al sovrano informazioni sul contesto in cui si era verificato il presunto *agravio* e, soprattutto, gli argomenti legali su cui si basava la denuncia del regno, nonché i mezzi legali per difendere le azioni della Corona.

La seconda parte della tesi di dottorato è dedicata all'attività della Junta de Contrafueros e ai *greuges* da essa denunciate. In questa parte sono stati studiati non solo i documenti emessi dalla Junta, ma anche quelli emessi di tutti gli attori che hanno partecipato al processo di denuncia e risoluzione dei contrafueros: Stamenti, Diputación del General, viceré e Reale Udiencia, Cosiglio di Aragona e lo stesso monarca. Con questo, è possibile raccogliere le argomentazioni legali avanzate da tutte le parti che costituiscono una fonte di enorme rilevanza per migliorare la nostra comprensione del regime foral valenciano. Infatti, una delle conclusioni di questo lavoro che può attirare maggiormente l'attenzione è la necessità di ridefinire quelle che noi consideriamo norme forali, che comprendevano la legge naturale e la legge divina, poiché in tutto ciò che non era regolato dalle leggi positive del regno, si doveva applicare la legge naturale e divina. Questa stessa disciplina costituiva il quadro in cui si dovevano interpretare le giurisdizioni, gli atti giudiziari e la pragmatiche regie, che generava un panorama legislativo più complesso e flessibile di quanto si pensasse fino ad ora.

Per più di mezzo secolo, la Junta de Contrafueros ha denunciato numerose lamentele e i suoi ambasciatori hanno consegnato più di una dozzina di memoriali in un'udienza personale con il sovrano. In pochissimi casi il sovrano riconosceva l'esistenza di violazioni della legge, ma spesso venivano fornite riparazioni per sanare le ferite che il rapporto tra il re e il regno avrebbe potuto subire e per far capire agli Stati del regno che le leggi erano state salvaguardate. Con ciò fu possibile ristabilire l'equilibrio e riportare il patto che legava re e regno al suo stato originario, riportandolo in tutta la sua forza.

Tra il 1645 e il 1707, la *Junta de Contrafueros* ha visto più di 60 casi, di cui il monarca ha riconosciuto le violazioni della legge solo in uno. Alla fine del 1676, alcuni deputati del generale si rifiutarono di incontrare la Junta de Contrafueros per nominare un ambasciatore. Gli *electos* denunciarono l'atteggiamento di quei deputati e anche quello dei giudici della Reale Audiencia che a quanto pare avevano fatto pressioni su di loro per evitare di denunciare i contrafueros. In quel caso, la trasgressione riconosciuta era quella commessa dai deputati del General e non quella dei magistrati della Audiencia, per cui il riconoscimento della trasgressione non comportava alcuna limitazione per la Corona.

Come si è visto, l'osservanza era nell'essenza stessa del sistema dei patti della Corona d'Aragona e, in particolare, del regime forale valenciano. Tutti i regni della

Corona d'Aragona avevano istituzioni e mezzi per garantire l'osservanza delle loro leggi e Valencia non faceva eccezione. Uno dei mezzi di ottemperanza era la denuncia di doglianze che avevano come obiettivo la riparazione di quelle violazioni che il regolamento giudiziario avrebbe potuto subire e il risarcimento delle vittime.

Il sistema dei reclami di *agravios* o *greuges* si è trasformato nel corso dei secoli, anche se il modo più elementare per farlo, rivolgersi direttamente al re per ripararli, è stato quello che è sopravvissuto fino all'abolizione del regime forale. Nonostante i *contrafueros* e i *agravios* fossero stati denunciati nelle Cortes Generales, l'allontanamento e la successiva cessazione delle loro convocazioni fece che il mezzo di denuncia extraparlamentare fosse il più utilizzato e quello che sopravvisse fino alla fine del regime forale nel 1707. Nel periodo moderno, gli Stamenti hanno cercato di garantire che il tradizionale sistema di reclamo di *greuges* potesse continuare ad essere utilizzato e adattato ai nuovi tempi: un re più assente, una corte più sontuosa, una burocrazia più sviluppata e l'istituzionalizzazione della figura del viceré come intermediario e ostacolo nel rapporto tra re e regno.

Ci sono stati diversi punti di svolta in questo processo di riforma. Uno di questi fu il regno di Filippo II, quando fu approvata per la prima volta una legislazione al riguardo e furono gettate le basi per successive riforme su come dovevano essere costituite ambasciate alla Sua Maestà. Altre riforme fallirono, come la creazione nel 1626 di un tribunale che avrebbe modificato totalmente il sistema di risoluzione dei *contrafueros*, non sarebbe stato più solo il re a pronunciare la sentenza, ma un tribunale misto composto sia da funzionari reali che da rappresentanti degli Stamenti. Finalmente, solo la proposta di creare una Junta de *Contrafueros* permanente nel 1645 ebbe successo, che ha funzionato senza ulteriori riforme fino all'abolizione dei *Fueros*, poiché le idee che dovevano essere presentate a Filippo V nel 1702 non hanno mai visto la luce.

Di conseguenza, nel sistema dei pattistico valenciano, in cui il re era obbligato a governare secondo le leggi e impartire giustizia, esistevano una serie di meccanismi attraverso i quali il regno, rappresentato dai tre Stamenti e dai loro *electos*, poteva denunciare i presunti abusi commessi dal re e dai suoi ufficiali. Vale a dire, il regno aveva il diritto e il dovere di controllare le azioni del monarca e consigliargli di riparare quei casi in cui gli Stamenti pensavano che avesse agito contro le leggi.

Tuttavia, sia nelle Cortes che fuori di esse, giudicare in quali casi era stato commesso *contrafuero* corrispondeva esclusivamente al re. Così, in poche occasioni, gli Stamenti vedevano le loro aspirazioni completamente soddisfatte. In questo senso, i *contrafueros* dichiarati nelle Cortes, principalmente quelli avvenuti nel XVII secolo, che appaiono separati dal resto della legislazione, rivelano che i monarchi difficilmente riconoscevano che era stato prodotto un *contrafuero*, ma normalmente cercavano di mantenere una buona corrispondenza con i Bracci, motivo per cui solitamente si dava qualche tipo di riparazione che in molti casi era più simbolica che reale, poiché si limitavano a dire che le cause non servivano da precedente legale o danneggiavano la forza dei *fueros*.

Dal 1645 le Cortes valenciane non si sono più riunite e da allora la denuncia di *Contrafueros* si è fossilizzata e limitata ad un unico percorso. Numerose denunce di presunte violazioni dei *fueros* da parte di diversi funzionari reali dovevano pervenire alla Junta de *Contrafueros* e spettava agli *electos* esaminare i casi e decidere se avevano un fondamento. Nel caso in cui la situazione fosse considerata suscettibile di essere considerata un reclamo, gli *electos* lo dichiaravano e avviavano i meccanismi di reclamo. La traiettoria e il funzionamento dell'istituzione sono essenziali per comprendere la dinamica dei rapporti tra la corona e gli Stamenti, poiché fungendo da filtro per le proteste del regno e gestendo i loro tempi ha permesso alla Junta di accumulare casi e presentarli nei momenti in cui per motivazioni e ragioni politiche per c'era l'interesse di farlo. Di conseguenza, vediamo che le denunce di *contrafueros* coincidono con periodi di conflitto o di deterioramento dei rapporti con le istituzioni delegate del potere regio, in particolare con i viceré. Pertanto, l'andamento della Junta può essere inteso come una sorta di indicatore dello stato dei rapporti tra il re e il regno nell'ultimo mezzo secolo di funzionamento del regime forale.

L'attività della Junta di *Contrafurs* è rivelatrice di relazioni fluttuanti. Tuttavia, il fatto che le proteste siano state incanalate attraverso canali istituzionali è anche un segno che i Bracci non avevano desiderio di una rottura dei rapporti con la Corona. La denuncia dei *contrafueros* era un modo per mostrare il malcontento e mostrare che gli Stamenti non erano d'accordo ad agire contro i *fueros*, che di per sé era già un modo per salvaguardarli. Per abrogare una legge concordata, era necessario l'accordo di entrambe le parti (re e Bracci), quindi mostrare disaccordo era un modo per garantire che queste leggi fossero ancora in vigore. In ogni caso, in molte occasioni, la protesta e la stessa Junta de

Contrafueros sono servite come strumento politico e come elemento di pressione sulla corona in determinati contesti. Ciò è evidenziato in situazioni in cui la rivendicazione e la riparazione di contrafueros è stata utilizzata come elemento di scambio nelle negoziazioni di donazioni e servizi, sia parlamentari che extraparlamentari. Ciò era chiaramente evidenziato nei contrafueros denunciati dal Signore di Gilet e dal Barone di Cortes quando era in gioco anche la collaborazione militare del Regno di Valencia. Allo stesso modo, la protesta può anche essere associata all'intenzione che alcuni viceré siano sollevati dalla loro posizione, obiettivo in cui la Junta de Contrafueros ottenne un certo successo nelle proteste contro il duca di Ciudad Real nel 1677 e soprattutto nelle rivendicazioni contro il duca di Veragua, destituito per le proteste della Giunta e soprattutto per l'operato della Chiesa e dell'arcivescovo e inquisitore generale Fray Juan Tomás de Rocabertí.

Tutti questi elementi, sia teorici che politici, ci permettono di vedere che alla fine del periodo formale, nonostante i progressi dell'assolutismo monarchico, il pattismo politico era ancora molto vivo. La necessità di mettersi d'accordo, di tener conto dell'opinione dei rappresentanti del regno e di mantenere un buon rapporto con i vassalli continuò a sussistere alla fine del XVII secolo, nonostante il fatto che in determinate circostanze il monarca potesse agire al di sopra delle leggi e accordi se lo avesse fatto. Si adattava alla salute della repubblica.

ABREVIATURES UTILITZADES

Ús comú

Llig.	Lligall	Reg.	Registre
núm.	Número	f.	Full
C.	Caixa	ff.	Fulls
Llib.	Llibre	p.	Pàgina
Doc.	Document	pp.	Pàgines
Docs.	Documents		

Arxius i biblioteques

ARV Arxiu del Regne de València
AMV Arxiu Municipal de València
BUV Biblioteca Històrica de la Universitat de València
BUS Biblioteca de la Universitat de Salamanca
BNE Biblioteca Nacional d'Espanya

AHNT Arxiu Històric de la Noblesa a Toledo
ACA Arxiu de la Corona d'Aragó
ACV Arxiu de la Catedral de València
RAH Reial Acadèmia de la Història

INTRODUCCIÓ

Aquest treball respon a la necessitat d'aprofundir en el coneixement del funcionament institucional del sistema foral valencià. No són pocs els estudis existents sobre els organismes de la València foral. Les Corts Generals¹, el Consell d'Aragó², els

¹ El principal escenari teòric del pactisme ha sigut analitzat per tractadistes de l'època i autors contemporanis. Respecte als tractadistes es pot destacar a Belluga, Crespí i Mateu, mentre que dels autors posteriors convé destacar a Ribelles, Danvila i la breu obra de Sylvia Romeu. Pedro Belluga, *Speculum Principum*, Venècia, 1580. Cristóbal Crespí de Valldaura, Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes, decisionibus illustratae Sacri Supremi Regii Aragonum Consilii, Sacri Consilii Sanctae Cruciatæ et Regiæ Audientiae Valentiae. In duasque partes divisæ*, Lió, 1730. Llorens Mateu i Sanz, *Tractatus de Regimine Regni Valentiae*, Lió, 1704; *Tratado de de la celebración de Cortes Generales del Reino de Valencia*, Madrid, 1677. Bartolomé Ribelles, *Memorias histórico-críticas de las antiguas Cortes del reyno de Valencia*, València, 1810. Manuel Danvila y Collado, *Estudios críticos acerca de los orígenes y vicisitudes de la legislación escrita del Antiguo Reino de Valencia*, Madrid, 1905. Sylvia Romeu Alfaro, *Les Corts Valencianes*, València, 1989. A aquestes obres cal afegir les edicions amb estudi introductori de la legislació de les Corts d'època moderna impulsades pel Departament d'Història Moderna de la Universitat de València i també altres estudis més recents que han incrementat notablement el nostre coneixement de la institució. Ernest Belenguier Cebrià, *Cortes del reinado de Fernando el Católico*, València, 1972. Ricardo García Cárcel, *Cortes del reinado de Carlos I*, València, 1972. Emilia Salvador Esteban, *Cortes valencianas reinado de Felipe II*, València, 1973. Eugenio Ciscar Pallarés, *Las cortes valencianas de Felipe III*, València, 1973. Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes del reinado de Felipe IV. I. Cortes valencianas de 1626*, València, 1973. Lluís J. Guia Marín, *Cortes del reinado de Felipe IV. II Cortes valencianas de 1645*, València, 1984. Maria Rosa Muñoz Pomer, "Las Cortes valencianas y el cambio de las estructuras fiscales en el tránsito del siglo XIV al XV", *Anuario de estudios medievales*, 22 (1992), pp. 463-484; "Las Cortes y la Generalidad Valenciana durante el reinado de Don Martín", M. T. Ferrer (coord.), *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona, 1396-1410. L'interregne i el compromís de Casp*, Barcelona, 2015, pp. 207-240; "Las revueltas sardas y la participación valenciana en la política mediterránea del magnánimo: las Cortes de 1419", *Derecho, historia y universidades: estudios dedicados a Mariano Peset, Vol. 2*, València, 2007, pp. 279-292. Remedios Ferrero Micó, "El poder real y las Cortes: la función de los oficiales reales frente a las instituciones", R. Narbone (coord.), *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI & VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004, vol. I*, València, 2005, pp. 145-178. Vicente Graullera Sanz, "Juristas y notarios en las Cortes valencianas del siglo XVI", *Ius fugit: Revista interdisciplinaria de estudios histórico-jurídicos*, 10-11 (2001-2002), pp. 1023-1045; "La representación del brazo real de Valencia. 1585: Cortes Generales en Monzón", en J. Sobrequés, J. Agirreazkuenaga, M. Morales, M. Urquijo, M. Cisneros (coords.), *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, Vol. 1, Barcelona, 2005, pp. 627-644. Dámaso de Lario Ramírez, "Perspectiva històrica de las cortes valencianas forales", *Dels furs a l'estatut: actes del I Congrés d'Administració Valenciana, de la Història a la Modernitat*, València, 1992, pp. 273-284; "Cortes valencianas de 1626: problema en torno al pago del sevicio ofrecido", *Estudis: Revista de historia moderna*, 4 (1975), pp. 115-128. Lluís Guia Marín, "Les Corts valencianes a l'edat moderna: les Corts de 1645", *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional*, 28, 29 i 30 d'abril de 1988, Barcelona, 1991, pp. 282-289; "El regne de València. Pràctica i estil parlamentaris", *Ius fugit: Revista interdisciplinaria de estudios histórico-jurídicos*, núm. 10-11 (2001-2002), pp. 889-933. Maria Lluïsa Muñoz Altabert, *Les Corts valencianes de Felip III*, València, 2005.

² Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo Supremo de Aragón (1494-1707)*, Zaragoza, 1994.

oficials reials³, la Reial Audiència⁴, la Diputació del General⁵, els Estaments⁶, l'administració municipal⁷ i algunes institucions eclesiàstiques⁸ han sigut fruit

³ Entre els oficials reials destaca la figura del virrei, encara poc coneguda per a l'àmbit valencià. Josefina Mateu Ibars, *Los virreyes de Valencia: Fuentes para su estudio*, Valencia 1963. Regina Pinilla Pérez de Tudela, *El virreinato conjunto de doña Germana de Foix y don Fernando de Aragón (1526-1536). Fin de una revuelta y principio de un conflicto*, Valencia, 1982, Tesis doctoral. Una visió general sobre els virreis en la Monarquia Hispànica: Manuel Rivero Rodríguez, *La edad de oro de los virreyes: el virreinato en la Monarquía Hispánica durante los siglos XVI y XVII*, Madrid, 2011. A aquests estudis s'afegeixen als existents sobre Governacions, batllies, Reial Patrimoni i Mestre Racional. Emilia Salvador Esteban, "La frontera intrarregnicola y su impacto en las instituciones reales: El ejemplo de las dos bailías generales", *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 13-2 (1993), pp. 11-24. Carlos López Rodríguez, "La tesorería general de Alfonso el Magnánimo y la Bailía General del reino de Valencia", *Hispania: Revista española de historia*, vol. 54 núm. 187 (1994), pp. 421-446. Enrique Cruselles Gómez, *El Maestre Racional de Valencia: función política y desarrollo administrativo del oficio público en el siglo XV*, Valencia, 1989. Jorge Correa Ballester, "Impuestos sobre el tráfico en la Bailía General de Valencia en el s. XVII", en M. R. Ayerbe (coord.), *Estudios dedicados a la memoria del profesor L. M. Díaz Salazar Fernández*, vol. 1, Bilbao, 1993, pp. 561-580. Del mateix autor: "Dos figuras del Real Patrimonio de Valencia: Baile General y Maestra Racional", *Dels furs a l'estatut: actes del I Congrés d'Administració Valenciana, de la Història a la Modernitat*, València, 1992, pp. 179-188. Pascal Gandoulphe, "Les finances de la Bailía General de Valence (1555-1624): moyens et reflets d'une politique", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 29-2 (1993), pp. 7-36. Josep Miquel Conca Alonso, "Un baile general a examen: Lluís Carrós de Vilaragut delante del visitador general de València, Pedro de la Gasca (1542-1545)", M. A. Pérez y J. L. Beltrán (coords.), *Nuevas perspectivas de investigación en Historia Moderna: economía, sociedad, política y cultura en el mundo hispánico*, Barcelona, 2018, pp. 732-743. Felipe Mateu Llopis, "Sobre la gobernación foral 'D'enllà Xúquer'", *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 1-1 (1940), pp. 19-24. Ernest Belenguier Cebrià, "Un problema de jurisdicciones en la Valencia del rey Católico: de la Gobernación del Reino a la Diputación General (1493-1499)", *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 32 (2012), pp. 11-60. Amparo Felipo Orts, "La gobernación de Valencia durante el siglo XVII y el linaje de los Castellví", A. Jiménez y J. J. Lozano (coords.), *Actas de la XI Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, vol. 1, tomo. 1, Granada, 2012, pp. 698-709. Maria Peligros Belchí Navarro, "La visita del doctor Quintana a la Gobernación de Valencia", R. Franch y R. Benítez (coords.), *Estudios de historia moderna en homenaje a la profesora Emilia Salvador Esteban*, vol. 1, Valencia, 2008, pp. 21-36.

⁴ Teresa Canet Aparisi, *La Audiencia valenciana en la época foral moderna*, Valencia, 1987. De la mateixa autora: *La magistratura valenciana (s. XVI-XVII)*, Valencia, 1990.

⁵ María Rosa Muñoz Pomer, *Orígenes de la Generalidad valenciana*, Valencia, 1987. José María Castillo del Carpio, *La Generalitat valenciana durante el siglo XVI: su estructura burocrática, sus competencias, sus hombres*, Valencia, 2013. Sergio Villamarín Gómez, *La Generalitat valenciana en el siglo XVIII*, Valencia, 2005. Del mismo autor: *Fidelidad, Guerra y Castigo: Las instituciones valencianas entre Felipe V de Borbón y Carlos III de Habsburgo*, Valencia, 2016. Óscar Clavell López, *Funciones de la Generalidad durante la época moderna. La representatividad del Reino fuera de Cortes*, Valencia, 2015, treball final de màster. S'ha dipositat recentment la seua tesi doctoral: *El papel de la Generalidad en la representatividad política del reino de Valencia*, Valencia 2022, Tesi doctoral dirigida por lrs professors Emilia Salvador i Teresa Canet que no he pogut encara consultar. Laura Peris Bolta, "Els orígens i desenvolupament de la Diputació del General del Regne de València", *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 30, pp. 43-52.

⁶ María Isabel Lorite Martínez, *Pactismo y representación del reino: las juntas del Estamento Militar de Valencia*, Valencia, 2015, teís doctoral. Sebastià García Martínez, *Els fonaments del país valencià modern*, València, 1968. Emilia Salvador Esteban, "Un ejemplo de pluralismo institucional en la España moderna. Los estamentos valencianos", en *Homenaje a Antonio de Béthencourt Massieu*, Vol. 3, 1995, pp. 347-365. De la misma autora: "Las Juntas de Estamentos en la Valencia foral moderna. Notas sobre su extinción" en *Josep Fontana Historia i Projecte social. Reconeiximent a una trajectoria*, Crítica, Barcelona, 2004., pp. 370-385. Lluís Guia Marín, "Los Estamentos valencianos y el duque de Montalto: los inicios de la reacción foral" en *Estudis. Revista d'Història Moderna núm. 4* (1975), pp. 130-145. Carmen Pérez Aparicio, "Las relaciones entre el Rey y el Reino: Felipe V y los Estamentos valencianos" en Ricardo Franch y Rafael Benítez (coords.) *Estudios de historia moderna en homenaje a la profesora Emilia Salvador Esteban*, Vol. 1, Valencia, 2008, pp. 451-474. Sergio Villamarín Gómez, "La institució oblidada: les juntes

d'interessants i nombroses publicacions. Tanmateix, han sigut pocs els estudis centrats en l'activitat de la Junta de Contrafurs, organisme al que es dedica el conjunt del treball, que dintre d'aquest panorama institucional i jurisdiccional sorprendentment no ha sigut estudiada en profunditat fins al moment⁹, malgrat ser l'encarregada de vetlar per l'observança de l'ordenament jurídic del regne al llarg de més de mig segle. Integrada per electes *per a la observança dels furs, privilegis, usos i bons costums* el seu paper va haver de ser clau, ja que durant la segona meitat del segle XVII va assumir l'única de les que generalment són considerades com les principals funcions de les Corts Generals que també s'exercia entre les convocatòries.

d'estaments durant el segle XVII", *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura: Revista de recerca humanística i científica*, 30 (2019), pp. 53-63; "Estamentos y Generalitat, voces políticas del reino valenciano en los siglos XVII y XVIII", *Revista jurídica Universidad Autónoma de Madrid*, 33 (2016), pp. 295-316. Miquel Fuertes Broseta, "L'Estament Militar de València i la notícia de l'expulsió dels moriscos", *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 36 (2018), pp. 84-113; "El Regne de València i la monarquia dels Àustria. Mecanismes de diàleg a l'època foral moderna", *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura: Revista de recerca humanística i científica*, 30 (2019), pp. 65-75. Així mateix: "La relació entre la Diputació i els Estaments com a institucions representatives del Regne de València durant el segle XVII. Una cooperació necessària", *Pedralbes. Revista d'història Moderna*, 40 (2020), pp. 287-311. Asimismo, *Dos reinos en la corte de los Habsburgo. Síndicos y embajadores de Valencia y Cerdeña (siglo XVII)*, Cagliari-Valencia, 2020, tesi doctoral.

⁷ Rafael Narbona Vizcaíno, *Valencia, municipio medieval: poder político y luchas ciudadanas (1239-1418)*, Valencia, 1995. Ernest Belenguier Cebrià, *Fernando el Católico y la ciudad de Valencia*, Valencia, 2012. Amparo Felipo Orts, *Autoritarismo monárquico y reacción municipal: la oligarquía urbana de Valencia desde Fernando el Católico a las germanías*, Valencia, 2004; *La oligarquía municipal de la ciudad de Valencia: de las germanías a la insaculación*, Valencia 2002; *Insaculación y élites de poder en la Ciudad de Valencia*, Valencia, 1996. Sergio Villamarín Gómez, *Fidelidad, Guerra y Castigo: Las instituciones valencianas entre Felipe V de Borbón y Carlos III de Habsburgo*, Valencia, 2016.

⁸ Cal destacar els estudis sobre els mitrats de la seu de València. Emilio Callado Estela, *Iglesia, poder y sociedad en el siglo XVII: el arzobispo de Valencia fray Isidoro Aliaga*, Valencia, 2001; *Por Dios y por el rey. El Inquisidor General fray Juan Tomás de Rocabertí*, Valencia, 2007; *Tiempos de incienso y pólvora. El arzobispo fray Pedro de Urbina*, Valencia, 2011. També la clàssica obra d'Olmos Canalda. Elias Olmos Canalda, *Los prelados valentinos*, Madrid, 1949.

⁹ Excepte els estudis de Lluís Guia, Carmen Pérez i alguns esments fets per Sebastià Garcia Martínez, aquesta institució ha passat quasi desapercebuda per a la historiografia. Sebastià Garcia Martínez, *Valencia bajo Carlos II. Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la monarquía*, València, 1991, *passim*. Lluís Guia Marín, "La Junta de Contrafurs uns inicis conflictius" en *Saitabi* núm. 42 (1992), pp. 33-45. Carmen Pérez Aparicio, "Centralisme monàrquic i resposta estamental: l'ambaixada valenciana del senyor de Cortes (1667-1668)", en *Pedralbes*, 13-1 (1993), pp. 327-340. De la mateixa autora: "El proceso de consolidación de la monarquía autoritaria y la reacción foral valenciana. La Junta de Contrafurs" en *Mayans y la Ilustración. Simposio internacional en el bicentenario de la muerte de Gregorio Mayans*, Valencia, 1982, pp. 131-151. També alguns treballs meus; Miquel Fuertes Broseta, "L'ambaixada del senyor de Gilet (1655-1656). La relació de la Monarquia i el regne de València a mitjans del segle XVII" en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, núm. 42, 2016, pp. 249-264; "Uso de la potestad económica y respuesta estamental. El aprisionamiento de Leandro Escales en el Peñón de los Vélez", J. S. Amelang, F. Andrés, R. Benítez, R. Franch y M. Galante (eds.), *Palacios, plazas patíbulos. La sociedad española moderna entre el cambio y las resistencias*, Valencia, 2018, pp. 233-246; "La actividad de la Junta de Contrafuros en el conflicto por la sucesión en la encomienda mayor de Montesa", en E. Guinot, F. Andrés, J. Cerdá, J. F. Pardo (eds.), *Santa Maria de Montesa. La orden militar del reino de Valencia* (s. XIV-XIX), València, 2019, pp. 295-308.

Els territoris de la Corona d'Aragó compartien, a més de la figura del monarca, una mateixa manera de exercir el govern i pensar la política. Aquest sistema polític caracteritzat per el respecte tant als manaments del rei com als privilegis i llibertats dels vassalls ha sigut denominat pels estudiosos del segle XX com a pactisme, utilitzant el concepte de pacte per a definir a tot el conglomerat institucional i polític¹⁰. Encara que el concepte és de recent encunyació la idea de pacte estava ja present en la època foral, especialment en la tasca d'elaboració normativa que es donava dins de les Corts Generals, qüestió intimament lligada al concepte d'observança¹¹. A més de presidir la tasca legislativa dels parlaments, el pacte, el diàleg i la negociació estaven presents també en la resta de la vida política de la Corona d'Aragó.

La qüestió de l'observança lluny de ser una característica pròpia de València o de la Corona d'Aragó era comuna a tota la Monarquia Hispànica i segurament a tota la Europa de l'època¹². L'observança dels furs era un dels elements característics que definia aquell sistema polític; era la clau de volta de tot el sistema, però com a concepte estava obert a la interpretació. Per a comprendre correctament la teoria al voltant és essencial aproximar-se al contingut de la doctrina que va establir les coordenades legals i polítiques

¹⁰ El terme va ser encunyat per Jaume Vicens Vives, "Consideraciones sobre la historia de Cataluña en el siglo XV", *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 1 (1951), p. 17-18. Al seu *Notícia de Catalunya*, Vicens s'endinsa en el terme i fa una definició de pactisme més desenvolupada partint dels límits que el mateix pacte feudal imposava per a explicar que aquesta realitat hagué de ser explicada pels teòrics com Eiximenis en el *Dotzé de lo Crestià*. Tanmateix segons ell, el pactisme es va desenvolupar plenament com a teoria i manera de fer política sota els Trastàmara. J. Vicens Vives, *Notícia de Catalunya*, La Butxaca, Barcelona, 2013 (1a ed. 1954), pp. 99-110. Són interessants també les reflexions que va fer sobre el tema Víctor Ferro. Víctor Ferro i Pomà, "Algunes reflexions sobre el pactisme", *Revista de Dret Històric Català*, 9 (2009), pp. 71-76. Sobre el concepte de pactisme ha reflexionat recentment: Vicent Baydal Sala, "Los orígenes historiográficos del concepto de 'pactismo'", *Historia y Política*, 34 (2015), pp. 269-295. També: "Pactistes des de quan? Les arrels del concepte de «pactisme» en la historiografia catalana i l'obra de Jaume Vicens Vives", *eHumanista*, 9 (2016), pp. 314-340.

¹¹ Com es pot veure més avant les lleis emanades de les Corts eren considerades com paccionades. Per exemple Bas i Galceran conclouïa *et quia fori sunt leges pactionatae et in contractum transierunt mediante pecuniae oblatione irrevocabiles sunt et ab illis nequit dominus rex recedere non consentiente populo et annuentibus tribus regni brachiis*. De manera que eren irrevocables *extra Curias Generales et absque populi consensu non possit rex foros condere uti leges pactionatas et irrevocabiles nam ut diximus supponunt consensum populi contrahentes et principis simul discernentis*. Nicolas Bas i Galceran, *Theatrum iurisprudentiae*, Pars prima, València, 1742 (1a ed. 1690), núms. 61-67.

¹² Per exemple podem trobar mencions al tema en: Gustavo Villapalos Salas, *Los recursos contra los actos de gobierno en la Baja Edad Media. Su evolución histórica en el reino castellano (1252-1504)*, Madrid, 1976. Antónimo M. Hespanha, *Visperas del leviatán. Instituciones y poder político (Portugal, siglos XVII)*, Madrid, 1989, especialment entre pp. 392-404. Arlette Jouanna, *Le devoir de Révolte. La noblesse française et la gestation de l'État moderne (1559-1661)*, París, 1989. De la mateixa autora: *Le Pouvoir absolu. Naissance de l'imaginaire politique de la royauté*, París, 2013.

sobre les que més tard es revisarien les accions susceptibles d'haver violentat la legislació foral. En el cas valencià, com que els principals autors doctrinals van ser destacats ministres reials el sentit de l'observança es va orientar cap a garantir espais per a l'autoritat reial, davant la disjuntiva entre la defensa de les facultats del monarca i el sotmetiment a l'ordenament jurídic. Esta posició es veia reforçada pel mateix sistema d'observança dels furs, doncs al rei acudien els Estaments amb les reclamacions sobre les transgressions del marc normatiu, i a ell com a suprema font de justícia, sols per sota de Déu, li corresponia pronunciar-se sobre el compliment de la norma i proporcionar remei. Encara així, tots els autors coincideixen en l'obligatorietat de l'observança, proporcionant amb les seues estimacions la visió que els contemporanis atorgaven al sistema polític en el que vivien. De fet, segurament aquests autors siguen la font més important per a tractar de comprendre que s'entenia per observar els furs, més enllà de la imatge romàntica i ampliament difosa del sistema foral, que pretén el sotmetiment sense matisos del monarca a les lleis positives del regne. Si bé és cert que els sobirans es comprometien a obeir els furs i juraven les lleis, també ho és que el dret diví, el dret natural i la doctrina jurídica afegien molts matisos a aquest sotmetiment del rei a la normativa foral.

Siga com siga, l'obligatorietat de l'observança era una qüestió indubitada desenvolupant-se mecanismes de control o verificació d'aquesta des del mateix moment de creació del règim foral. La Junta de Contrafurs no va ser el primer d'ells, de manera que en aquest treball ha sigut necessari realitzar una aproximació als procediments anteriors amb l'objectiu d'inserir la institució en el seu context y calibrar el seu impacte en un sistema que portava funcionant durant segles. El contracte entre el rei i la república, per una banda, i la delegació divina, per altra, atorgaven al rei la seua capacitat d'ésser jutge suprem i com a tal li pertocava pronunciar-se sobre l'observança de les lleis; a l'altra part contractant, els Braços que representaven al conjunt de vassalls del regne, li pertocava la vigilància i vetllar per el compliment del pacte. Així quedaven la república i els seus representants legítims com responsables de desenvolupar les activitats necessàries per a garantir l'observança d'allò acordat.

Més enllà de la seva raó de ser i la seva conceptualització teòrica, en aquestes pàgines resultava imprescindible aproximar-se a la seua activitat real apropant-se a totes les accions que es desenvolupaven al llarg del procés, reunions, debats, decisions l'enviament d'ambaixadors al rei i el seu paper a la cort i la resolució definitiva de tots els assumptes. Per a assolir aquest objectiu calia estudiar molt més que la Junta de

Contrafurs, sinó que era necessari aproximar-se al funcionament d'Estaments i Diputació del General i també al dels organismes de l'administració reial implicats, especialment els dos binomis de decisió i consulta formats per virrei i Reial Audiència i rei i Consell Suprem de la Corona d'Aragó¹³. Tot això ens ha permet aprofundir no solament en arguments jurídics, sinó també en les raons polítiques que condicionaven les decisions que el monarca prenia sobre les instancies presentades pels representants del regne.

De manera que aquest treball no solament estudia el funcionament d'una institució sinó que la Junta de Contrafurs i la seua activitat en defensa de l'observança serveix com a eix conductor per estudiar qüestions que van molt més enllà. L'obra que es presenta s'endinsa en la problemàtica de la representació política del regne de València fora de Corts Generals. Una aproximació que es realitza després de consultar totes les actes estamentals conservades i també nombrosa documentació de la Diputació del General.

La part més gruixuda de l'estudi es dedica a l'activitat de la Junta d'elets de Contrafurs entre 1645 i 1707 desenvolupant els més de 60 casos en que la institució va intervenir. A més de ser fonamental per a conèixer el funcionament de l'organisme l'estudi de tots aquests casos i de l'opinió dels diferents actors que intervenien en cada denuncia de contrafur, resulta d'enorme interès per a un millor coneixement del context normatiu del regne de València que, com es pot veure, no estava limitat a la legislació foral emanada de les Corts o aquella feta per el rei en solitari, sinó que també incloïa el dret diví, el dret natural i les interpretacions que d'aquests havien fet teòlegs i juristes. Aquesta qüestió deixa veure un panorama jurídic molt més complex del que ens proporcionen els furs i actes de cort i que només podem conèixer a partir de la pràctica judicial i política¹⁴.

¹³ Sobre la funció de les audiències també com a consell del virrei i del propi rei es pot acudir a: Jesús Lalinde Abadía, "El régimen virreino-senatorial en Indias", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 37 (1967), pp. 5-244. Jon Arrieta Alberdi, "La simetría virreinal de príncipe y magistrados en la Monarquía de los Austrias: un modelo y sus variantes", *Anales del Museo de América*, 25 (2017), pp. 25-48.

¹⁴ En aquest treball ho abordem principalment des de la documentació d'arxiu, però una bona manera de veure aquest complex panorama normatiu és a través de les obres de juristes de l'època i especialment d'aquells que van escriure des de la perspectiva del decisionisme jurídic, doncs són obres redactades en base a problemes jurídic concrets i experiències personals dels autors. Francisco Jerónimo De León, *Decisiones sacrae Regiae Audientiae Valentiae*, Toms 1, 2 i 3, Madrid-València, 1620, 1625 y 1646. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*

METODOLOGIA I FONTS UTILITZADES

Aquest treball és fruit d'anys d'investigació desenvolupada principalment sobre una sòlida base de fonts d'arxiu. Es poden distingir clarament dues fases en aquesta recerca: la primera, de recopilació d'informació en arxius i, la segona, d'anàlisi i redacció de les informacions obtingudes de la primera fase i en la qual s'han incorporat les dades obtingudes d'altres fonts. La major part del temps s'ha dedicat, per tant, a recaptar informació, classificar-la i organitzar-la. Aquesta primera fase del treball resulta poc agraiada en el que a resultats visibles es refereix, perquè la naturalesa de les fonts i la necessitat de consultar la documentació custodiada en diferents arxius de diferents ciutats, no possibilita poder procedir a l'anàlisi i redacció fins a una etapa molt avançada en la consulta de les fonts documentals. De fet, fins que no es va haver recaptat la informació d'arxiu no es va poder començar amb el treball de fonts legislatives, tan importants en aquest treball. Són els documents els que indiquen quines fonts normatives van ser al·legades en cada cas, de manera que s'ha imposat la necessitat d'acudir primer als arxius que a la resta de fonts.

Es pot destacar, també, la recollida de dades a partir de la lectura d'obres de juristes de l'època foral que ajuden a comprendre el marc doctrinal i conceptual en el qual va funcionar la Junta de Contrafurs. Especialment interessants han resultat alguns autors contemporanis a la Junta com Crespí de Valldaura i Mateu i Sanz¹.

Com no podia ser d'una altra manera, aquest treball inclou nombroses referències a furs, actes de cort, privilegis i pragmàtiques, de manera que s'ha hagut de consultar la legislació foral. En aquest sentit, s'ha acudit a les recopilacions que la pròpia Junta consultava per a redactar les seues argumentacions, principalment el *Forii Regni Valentiae* i el *Aureum Opus*. Així mateix, usualment s'han emprat els impresos de les Corts modernes posteriors a aquestes recopilacions².

¹ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...* Lorenzo Mateu y Sanz, *Tractatus de Regimine...* Lorenzo Mateu y Sanz, *Tratado de la celebración...*

² *Forii Regni Valentiae*, València, 1547. *Aureum Opus regalium privilegiorum Civitatis et Regni Valentie cum historia cristianissimi regis Jacobi ipsius primi conquistatoris*, València, 1515. Per a les Corts posteriors a aquestes recopilacions s'ha de recórrer a les publicades pel departament d'Història Moderna en els anys 1970 i 1980. Les impressions d'època es troben disponibles a la Biblioteca Valenciana Digital. <http://bivaldi.gva.es>. Sobre aquestes compilacions, la seua autoria i estructura. Mariano Peset Reig,

No obstant això, com s'ha destacat, les principals fonts per a aquest treball han sigut els documents d'arxiu. La base essencial han estat els volums de Corts per Estaments conservats en l'Arxiu del Regne de València. Aquesta sèrie documental és fonamental per a comprendre la política valenciana en l'època moderna i el funcionament institucional del regne de València en aquell període. En aquesta sèrie es registraven sistemàticament les reunions estamentals. De fet, l'únic treball que les ha analitzades de manera exhaustiva és el de María Isabel Lorite en el qual s'estudien les Juntes de l'Estament Militar en el segle XVI³. Aquesta tipologia de font va canviar al llarg del temps, els primers volums estan formats de forma quasi exclusiva per les reunions de l'Estament Militar, però durant el segle XVII es van anar copiant cada vegada més Juntes d'eletes o elets dels Estaments. Fa alguns anys el professor Giménez Chornet plantejà la possibilitat de que a l'època existir actes de les Juntes d'elets dels tres Estaments copiades en volums a part que hui ja no es deuen conservar⁴. Aquesta teoria és totalment plausible especialment per al segle XVI, però la tendència en la major part del segle XVII és que les actes de les Juntes de l'Estament militar i les dels elets dels tres Estaments foren copiades en un mateix volum. Aquest fet pot ser explicat perquè el secretari i notari de l'Estament Militar era també el secretari dels tres Estaments, per aquesta mateixa raó les actes de les reunions de la Junta de Contrafurs es van copiar en aquests volums, llevat d'aquelles que pertanyen als dos primers anys d'activitat, que van ser recollides en un llibre separat. Per a la realització d'aquest treball s'han llegit tots els volums de la sèrie Corts per Estaments corresponents al segle XVII, des del registre *Reial Cancelleria* 526 fins al 561.

Aquesta font presenta dificultats per a l'investigador, en essencial, el seu hermetisme, doncs en aquestes actes no es copiaven ni les opinions personals ni els vots individuals, sinó tan solament la resolució final presa pel conjunt dels assistents. De fet, en aquelles reunions o juntes en les quals no s'arribava a cap acord no es registrava ni tan sols el tema debatut, la qual cosa complica especialment l'estudi de les Juntes de

“Observaciones sobre la génesis de los Fueros de Valencia y sus ediciones impresas”, *Ligarzas*, 3 (1971), 47-84. Francisco Javier Palao Gil, “Les compilacions valencianes durant l'edat moderna” en *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 30 (2019), pp. 77-87.

³ María Isabel Lorite Martínez, *Pactismo y representación...*

⁴ Vicente Giménez Chornet, “Las actas de deliberaciones de los estamentos de Valencia. Un fondo documental del Archivo del Reino de Valencia” en *Cuadernos de Historia moderna*, núm. 14 (1993), pp. 255-264.

l'Estament Militar on les decisions s'havien de prendre per unanimitat i es poden trobar nombroses assemblees en les que només es registrà la data i qui foren els assistents. De manera que pot haver-hi mesos de reunions en les quals al no arribar-se a cap acord dins del Braç no podem saber que s'estava debatent si no és mitjançant altres fonts alternatives.

Aquestes actes van anar evolucionant i cada vegada les reunions de Juntes d'elets dels Estaments es copiaven amb més freqüència, de manera que per al segle XVI i principis del XVII hi ha una menor presència d'aquestes Juntes en aquests voluns, situació que dificulta saber quantes reunions i quantes Juntes d'elets es van funcionar en aquell període. No obstant, és possible estudiar quantes vegades l'Estament Militar va nomenar elets o quantes vegades va donar poder als d'una Junta ja creada, la qual cosa ens ha permés saber per a aquest cas l'Estament Militar va declarar un contrafur abans que es formara la Junta de Contrafurs. Convé assenyalar també que solament consultant les Juntes del Militar i les dels altres Estaments individualment, es pot saber de forma aproximada amb quina freqüència es formaven Juntes d'elets dels Estaments i quins casos havia de tractar cadascuna d'elles, com que aquestes Juntes rebien un poder delegat de cada Estament per a cada cas això quedava registrat en les actes de cada Braç. Aquest procediment no permet rastrejar l'activitat de les Juntes d'elets emanades de les Corts, doncs la seua funció havia sigut reglada en Corts Generals i, per tant, no apareixen en les actes estamentals fins que no es començaren a copiar les reunions de les Juntes d'elets. En el període anterior a que els encontres de les Juntes d'elets foren registrats, solament les podem conèixer per fonts alternatives com les provisions de diners per part de la Diputació del General, els informes dels virreis, la correspondència que mantenien amb la Corona o els plets que van mantindre a la Rota Romana⁵. La reglamentació de la Junta de Contrafurs en les Corts de 1645 es va produir quan ja s'acostumava a prendre nota de les reunions dels elets, de manera que contem amb un nombre important de reunions documentades.

Per al gruix d'aquest treball, l'activitat de la Junta de Contrafurs entre 1645 i 1707 s'han utilitzat, a més de les actes, la documentació conservada en l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Allí es pot trobar la correspondència intercanviada amb la Corona, els memorials entregats i, sobretot, els informes de la Real Audiència i el Consell d'Aragó,

⁵ Com a complement a les actes estamentals també poden resultar útils cròniques i dietaris. Això es pot veure en l'estudi que vaig realitzar sobre l'activitat de l'Estament Militar respecte a l'expulsió dels moriscos. Miquel Fuertes Broseta, "L'Estament Militar de València...", pp. 84-113.

fonts fonamentals per a realitzar aquest estudi. En cada reclamació intervenien, a més de la Junta, el virrei i la Reial Audiència en la ciutat de València i el rei i el Consell d'Aragó en la cort reial. Allò generava una important empremta de documents fonamentals per al nostre estudi i també obligava a que les reclamacions viatjaren des de València cap allà on estigués el rei. Aquesta diversitat documental provocada per la pluralitat d'actors implicats ha sigut una gran oportunitat per a realitzar aproximacions al funcionament de l'aparell consultiu de la corona que resulta essencial per a entendre com es resolien els contrafurs.

A més de les fonts principals s'han consultat fonts complementaries en l'Arxiu Històric de la Noblesa a Toledo, la Biblioteca Nacional d'Espanya o en la Reial Acadèmia de la Història. La combinació d'aquestes fonts ha permès fer una aproximació a l'activitat i vida d'un organisme fins ara poc conegut i que va tindre un paper destacat en la relació entre la monarquia i el regne de València al final del període foral.

DOCUMENTACIÓ CONSULTADA

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

Consell d'Aragó:

Lligalls: 581, 582, 583, 588, 589, 590, 591, 1355, 1356 i 1357.

ARXIU DEL REGNE DE VALÈNCIA

Real Cancelleria: 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 590, 592, 595, 600, 601, 638, 650, 699, 732, 1386, 1387 i 1388.

Generalitat: 3127, 3166, 3168, 3170, 3172, 3174, 3176, 3180, 3181, 3182, 3272, 3273, 3274, 3275, 3276, 3277, 3278.

ARXIU MUNICIPAL DE VALÈNCIA

PROCÉS del Braç Real de les Corts de 1645: i.i-31.

Manuels de Consells: A-174 i A-175.

Cartes reials: h3-10

ARXIU DE LA CATEDRAL DE VALÈNCIA

Actes de l'Estament Eclesiàstic: Lligall 25.

ARXIU HISTÒRIC DE LA NOBLESA TOLEDO

Baena: C. 5; C. 225; C. 246.

REIAL ACADEMIA DE LA HISTÒRIA

Salazar i Castro, T-58.

BIBLIOTECA NACIONAL D'ESPANYA

Porcones, 100/25/2.

Diversos Extraordinaris: 1384/3.

Manuscrits: 18654/51

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Biblioteca Històrica:

Vària, 009 (59). *Manuscrits,* 17.

Manuscrits, 0802 (49).

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE SALAMANCA

Biblioteca General, 15516-47.

**PRIMERA PART: PACTISME, OBSERVANÇA I
DEFENSA DE LA LEGALITAT. LA JUNTA DE
CONTRAFURS: ORÍGENS I FUNCIONAMENT**

I. PACTISME I OBSERVANÇA DELS FURS EN EL REGNE DE VALÈNCIA

Els dos territoris fundadors de la Corona d'Aragó, el Regne d'Aragó i el Principat de Catalunya, comptaven amb sengles orígens mítics sobre els quals sustentaven gran part de la seua teoria política. En tots dos territoris es defensava l'existència d'un pacte fundacional, en forma de contracte originari, entre un príncep electe i la comunitat del regne¹, que imposava unes certes condicions al govern del monarca, els juristes de l'època moderna el denominaren *Lex Règia*. Un terme fàcilment adaptable a qualsevol procés o pacte mitjançant el qual el poder es transmetia del poble a un sobirà².

Els autors catalans moderns remuntaven el seu contracte fundacional al segle IX i l'època carolíngia. Andreu Bosch³ en 1628 ho referia amb aquestes paraules:

“Aprés, voluntariament y sens força ni obligació alguna y ab pacte que fossen lliberts y franchs y governats segons les pròpies lleys gòtiques que baix constaran se subjectaren al emperador Carlomagno y a Lluýs Pio, son fill, y a Carlo Calvo, son net,

¹ Aquesta qüestió d'una transmissió inicial del poder del poble o la comunitat del poble a un príncep és especialment important en aquest treball. Citant a Arrieta quan analitza *Escudo de la más constante fe y lealtad* de Andrés de Poza y Gutierrez, en aquella obra també subjeia la idea del pacte inicial per a Biscaia i en ella *defiende que la entrega del poder al príncipe fue con pactos y condiciones, con reserva de la posibilidad de controlar la función del administrador de las potestades por de legación de la comunidad de base*. Jon Arrieta Alberdi, “El licenciado Andrés de Poza y su contribución a la ubicación de Vizcaya en la Monarquía hispánica”, J. Arrieta, X. Gil y J. Morales (coords.), *La diadema del rey. Vizcaya, Navarra, Aragón y Cerdeña en la Monarquía de España (siglos XVI-XVIII)*, Bilbao, 2017, pp. 225. També a Navarra es van desenvolupar teories que en origen les potestats del monarca veien donades per una cessió inicial del poble, no és d'estranyar, perquè compartia origen amb el regne d'Aragó. Jon Arrieta Alberdi, “Martín de Azpilicueta como fuente doctrinal y testimonio personal para el análisis y valoración de la integración de la Navarra en la Monarquía de los Austrias”, J. Arrieta, X. Gil y J. Morales (coords.), *La diadema del rey. Vizcaya, Navarra, Aragón y Cerdeña en la Monarquía de España (siglos XVI-XVIII)*, Bilbao, 2017, pp. 421-428.

² Els autors de l'Edat Moderna van prendre de l'antiga Roma el concepte que servia per a definir el procés mitjançant el qual la República de Roma es va convertir en l'Imperi i que recollia les condicions d'aquest govern i les potestats del príncep. El concepte prové de la interpretació d'algunes parts de la Institucions de Justinià i del Digesto que es considera que recullen aqueix procés de transmissió del poder del poble al Príncep. *Instituciones de Justinià*: 1. 2. 6. (“Sed et quod principii”). *Digesto*: 1. 4. 1. (“Quod principii placuit”). Per a Catalunya i Aragó el tema ha sigut abordat en: Jon Arrieta Alberdi, “La *lex regia* en la obra de Francisco Martí Viladamor: recepció y evolución del concepto”, *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 28-1 (2008), pp. 103-140. Del mateix autor: “El analyticus tractatus de lege regia de Pedro Calixto Ramírez y la ordenación jurídico-política del Reino de Aragón tras las Alteraciones”, *Initium: Revista catalana d'història del dret*, 23 (2018), pp. 209-296. Resulta així mateix interessant la part que Víctor Ferro dedica a la figura del rei en el seu llibre. Víctor Ferro i Pomà, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*, Barcelona, 2015, pp. 31-46.

³ Andreu Bosch va ser un jurista català que va exercir en la dècada de 1620 com a jutge de primeres apel·lacions del Rosselló i de segones apel·lacions de la Cerdanya. La seua principal obra va ser el *Sumari dels títols de honor de Catalunya*. Va morir l'any 1631. Jesús Villanueva y Joan Peytaví Deixona, “Andreu Bosch”, *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*.

del qual après lo comta de Barcelona Guifré Pelós obtingué relaxació del feu de son comtat, restant en ell senyor absolut sens regoneixer superior”.

Així doncs, segons aquest autor, els catalans voluntàriament transmeteren la seua potestat als emperadors als qui van reconéixer com a prínceps baix unes certes condicions i d’ells van heretar aquell mateix contracte els comtes de Barcelona. De fet, Bosch defensava que “les dites concessions y pactes fets ab dits primers senyors, són y constitueixen les lleys fundamentals de les llibertats de tots, en les quals se són fundades totes les demás [que] han sobrevingut”⁴. Per tant, aquell contracte inicial constituïa la base i fonament del sistema jurídic i de govern de Catalunya. Aquests plantejaments van ser presents en altres autors catalans com Francesc Martí Viladamor⁵, Acacio Ripoll o Francisco Grases i Gralla⁶.

Per la seua part en el Regne d’Aragó es vinculava aquesta *Lex Règia* també a una transmissió voluntària del poder del poble al príncep. Les diferents versions dels fets coincideixen a assenyalar que l’amenaça dels musulmans va portar als habitants de la zona pirinenca a triar com el seu príncep a Iñigo Arista i això donaria origen als regnes d’Aragó i Navarra⁷. Segons Zurita i altres cronistes abans d’allò es van redactar uns furs que se li van posar com a condició “*que pues de común consentimiento de todos le elegían por rey y le daban lo que ellos avían ganado de los modos, que ante todas cosas les*

⁴ Andreu Bosch, *Summari, índex o epítome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya. Y de les gràcies, privilegis, prerrogatives gosan segons les propies y naturals lleys*, Perpinyà, 1628, pp. 501-502.

⁵ Em remet al treball de Jon Arrieta sobre aquest jurista, centrada en el seu *Praesidium inexpugnabile*, que en paraules d’Arrieta “podria haberse titulado *Lex regia de Cataluña*”. Jon Arrieta Alberdi, “La *lex regia* en la obra de Francisco Martí Viladamor...”, pp. 114-140. Francisco Martí Viladamor, *Praesidium inexpugnabile Principatus Cataloniae, pro iure eligendi Christianissimum monarcham. Historia politica, et iurisprudentia, omniumque divinarum et humanarum rerum armis munitissimum*. [...], Barcelona, 1644.

⁶ Les postures de Ripoll i Grases i Gralla coincidien a donar importància a aqueix contracte o pacte inicial, però no en algunes de les seues implicacions. Per a Ripoll aqueix contracte inicial significava que: *Eo quod reges in Catalonia soli sine interventu curiarum leges facere non possunt. Nam predictar regalia quo ad actum legis condendae fuit per regem derogatum pacto expresso*. Acaci Ripoll, *Regaliarum tractatus*, Barcelona, 1644 cap. 3. La cita en núm. 29. Para Grases “*la facultat legislativa e imperi dispositiu de principi era de tot lo poble, però després [...] ab la Lley Règia [...] la transferí lo matex poble totalment al Príncep, sens quedar-se o reservar-se en sí cosa alguna de aquella facultat legislativa*” de suerte que “*quedà la referida facultat privative en lo princep i no cumulative en ell i lo poble juntament*”. Francisco Grases y Gralla, *Epítome o compendi de las principals diferèncias entre les lleys generals de Catalunya y los capitols del redrés o odinacions del General de aquella*, Barcelona, 1711, p. 30. Citat en: Victor Ferro i Pomà, *El Dret Públic...*, p. 34 en nota.

⁷ Segons Zurita: *Deduzen el origen deste reyno del rey Iñigo Arista que estava en aquellas montañas en frontera contra los infieles, al qual por ser muy valeroso cavallero y venturoso en las armas y de gran linaje los christianos eligieron por su caudillo*. Jerónimo Zurita, *Los cinco primeros libros de la primera parte de los Anales de la Corona de Aragón*, Tom I, Zaragoza, 1610 (1a edició de 1562), p. 7.

jurasse que los manterría en derecho y siempre les mejoraría sus fueros y que partiría la tierra con los naturales della”⁸. Els esments en la literatura a aquests mítics furs i lleis fundacionals aragoneses coneguts com a furs de Sobrarbe són nombrosos, si bé és cert que van existir diferents versions més o menys fantasioses de com s’havia produït aquella primera elecció de rei i del contingut dels mítics furs. De fet, aquest contracte inicial i aquestes lleis llegendàries van ser utilitzats amb una certa freqüència com a eina de reivindicació constitucional, exemple d’això és la literatura derivada de les Alteracions d’Aragó o el *Discurs històric-foral* imprès l’any 1676⁹.

L’obra més important dedicada a l’anàlisi de les potestats del rei derivades de la *Lex Regia Aragonensium* és la composta per Pedro Calixto Ramírez¹⁰ i en ella es recull també la translació del poder del poble al príncep encarnat per Iñigo Arista¹¹. No obstant això, aquest tractadista decideix no recórrer a les mítiques lleis de Sobrarbe com a element substancial d’aqueix contracte original, sinó que argumenta basant-se principalment en els precedents romans i en la història, lleis i pràctica política aragonesa per a tractar de definir una *Lex Règia* que li serveix com a pedra angular sobre la qual construir el seu discurs al voltant de diferents aspectes del Dret Públic de l’Aragó foral¹².

⁸ Jerónimo Zurita, *Los cinco primeros libros...*, p. 7

⁹ Vegeu entre altres: Ralph E. Giessey, *If not, not. The Oath of the Aragonese and the legendary laws of Sobrarbe*, Oxford, 1968. Gregorio Colás Latorre, “Felipe II y el constitucionalismo aragonés”, *Manuscrits: Revista d’història moderna*, 16 (1998), pp. 131-154. Del mateix autor: “Jerónimo Blancas y los Fueros de Sobrarbe”, *Revista de historia Jerónimo Zurita*, 88 (2013), pp. 81-116. Antonio Álvarez-Ossorio Alvaríño, “Fueros, cortes y clientelas: el mito de Sobrarbe, Juan José de Austria y el reino paccionado de Aragón (1669-1678)”, *Pedralbes: Revista d’història moderna*, 12 (1992), pp. 239-292. Així mateix: Jesús Morales Arrizabalaga, “Los Fueros de Sobrarbe como discurso político. Consideraciones de método y documentos para su interpretación”, *Huarte de San Juan. Revista de la Facultad de Ciencias Humanas y Sociales de la Universidad Pública de Navarra Serie: Derecho*, 1 (1994), pp. 161-188. També: “Aragón. Práctica y estilo parlamentarios. (Jerónimo Martel Forma de celebrar Cortes en Aragón. Diego Dormer, Zaragoza, 1641)”, *Ius fugit: Revista de estudios histórico-jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11 (2001-2002), pp. 189-221.

¹⁰ Pedro Calixto Ramírez Lissa va nàixer a Saragossa en 1556. Va estudiar a Osca, Lleida i Saragossa. En 1607 va aconseguir el càrrec de lleotinent de la Cort del Justícia i també jutge criminal de la Real Audiència d’Aragó. Va morir en 1627. Gonzalo Oliva Mans, “Pedro Calixto Ramírez Lissa”, en *Diccionari Biogràfic Espanyol, Reial Acadèmia de la Història*.

¹¹ Jon Arrieta Alberdi, “El *analyticus tractatus...*”, pp. 209-296. Pedro Calixto Ramírez assenyalava respecte a la transmissió del poder a Iñigo Arista: *Potestas suprema cuiusque principis aliquanco caepit ab alectione ipsiusmet populi et tunc principatis dicitur iustus, qualis est regum Aragonensium, qui primo Enecho Aristae, beneficui militum traditur concessus non civitatum quae nullae fere eo tempore citra Pirinaeum institutae aut a fidelibus praedomitae erant, sed militari concurso atque consensu ad eum delatum est imperium, ut certo iure act legibus militaribus et civilibus in Maurorum perniciem sub unius potestat convenient. Pedro Calixto Ramírez, *Analyticus tractatus de lege regia qua in principes suprema et absoluta potestas translata fuit cum quadam corporis politici ad instar phisici capitis et membrorum connexione*, Zaragoza, 1616, p. 49.*

¹² Faig referència especialment al Capítol 4. *Monarchicus magistratus unde fluxerit et in Aragonia quomodo et qualis in suos Reges lege regia translates*. En el qual a més de presentar l’elecció del primer rei d’Aragó

En el Regne de València l'origen històric sembla més clar i amb una data fundacional molt evident, el 9 d'octubre de 1238, dia en què Jaume I el Conqueridor va entrar a la ciutat de València per a prendre possessió d'ella després de la seua rendició, allunyant el sentit mític del pacte fundacional originari dels precedents aragonesos i catalans¹³No obstant això i des de el punt de vista del pactisme, tampoc es pot negar la seua existència, el rei En Jaume el Conqueridor va haver de sol·licitar l'ajuda dels seus vassalls catalans i aragonesos per a emprendre la conquesta del territori valencià, convocant les Corts catalanes de Tortosa en 1234 i les Corts Universals¹⁴ de Montsó en 1236¹⁵. A aquestes Corts i altres anteriors reunides per a finançar les campanyes militars a Mallorca, Pedro López Elum les ha denominades *Cortes de conquista* perquè van ser convocades precisament amb la finalitat d'obtindre ajuda militar en aquestes empreses. A canvi de la col·laboració el rei havia de recompensar a aragonesos i catalans amb part d'allò conquerit¹⁶.Els feus concedits havien de regir-se segons les lleis del territori d'origen del nou senyor feudal. El reconeixement dels drets de catalans i aragonesos tal com el propi rei Jaume I s'havia compromés permet pensar que, malgrat ser el Regne de València un regne conquistat i fundat pel rei, sí que va haver-hi un o més pactes fundacionals entre el rei i la futura república; tot i que el compromís reial de repartir les conquestes amb els nobles i eclesiàstics que li havien ajudat militarment va conduir al problema de la diversitat legislativa del territori valencià en el futur pròxim. El primer

parla de la major utilitat de la república mixta sobre la monarquia i de l'obligació del rei de consultar a l'hora de fer lleis. Pedro Calixto Ramírez, *Analyticus tractatus...*, pp. 49-56.

¹³ No debades l'edició dels Privilegis de la Ciutat i Regne de València anomenada *Aureum Opus*, ve precedida d'un relat de la conquesta i fundació del regne de València. De la mateixa manera, Lorenzo Mateu en el seu *Tractatus de Regimine* també inicia parlant de la conquesta quan aborda l'origen dels furs del regne Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de regimine...*, Cap. I, ss. 2. *De origine et differentia fororum eorumque explicatione*.

¹⁴ Opte per utilitzar la terminologia emprada per Mateu i Sanz, qui defensa que les Corts celebrades a cada regne són Corts Generals, que al seu torn poden ser particulars si només es convoca a un regne o universals si es convoca als territoris peninsulars de la Corona d'Aragó. Seguint aquesta definició les de 1236 serien Universals perquè es van convocar a aragonesos i catalans abans de la conquesta de València. En això Mateu difereix d'autors aragonesos com a Blanques qui defineix com a Generals aquelles a les quals són convocats tots els regnes conjuntament. Nosaltres hem decidit emprar la terminologia de Mateu perquè la documentació valenciana fa referència a Corts Generals en les ocasions en què només els valencians van ser convocats. A tall d'exemple es pot citar la *Proposició feta per la magestat del rey don Phelip, nostre senyor, a les Corts Generals del Regne de València a XXX de Octubra MDCXLV* o també la documentació medieval que fa referència a Curiam Generalem per a parlar d'aquelles a les quals només es convocava a valencians. La proposició de 1645 en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1355, doc. 9/2. Versió facsimil en: Lluís Guia Marín, *Cortes del reinado...*, pp. 195-197.

¹⁵ Les aportacions de tots dos territoris a les campanyes de conquesta i la seua cronologia es poden trobar resumides per Zurita en els seus *Anales*. Jerónimo Zurita, *Los cinco primeros libros...*, *passim*.

¹⁶ Pedro López Elum, *Los orígenes de los furs de Valencia y de las Cortes en el siglo XIII*, València, 2001 pp. 24-36.

pacte o contracte fundacional seria precisament el contret en les Corts anteriors de la conquesta i en aquestes fundacions, que significà l'extensió de les lleis dels conqueridors als territoris conquistats. D'aqueixa manera, dintre de l'esquema jurídic dels matexos conquistadors, podria dir-se que l'origen mític dels pactes fundacionals d'Aragó i Catalunya passà a ser també part de la cultura política del regne de València. De fet Mateu i Sanz reconeix com a origen dels furs i lleis paccionades els furs de Sobrarbe. “*Este género de leyes es común a toda la Corona [de Aragón]; deduciendo su origen de las leyes de Sobrarbe que aquellos primeros restauradores establecieron antes de elegir rey y se las hizieron jurar*”¹⁷. A més del respecte als pactes previs amb els conqueridors el rei Jaume va contraure nous compromisos amb algunes comunitats preexistents en el territori valencià. Així, a tall d'exemple, es pot proposar la resposta que el rei Jaume I va donar als missatgers de les comunitats de Paterna, Bétera i Bofilla que es van comprometre a rendir les seues poblacions i fortalises: “E nos dixem-los que yriem lla e quant hi fossem que fossen aparellats de retre los castells e que·ls observariem lur lley e totes les costums que havien en temps de sarrahins”¹⁸.

En conseqüència, podem veure l'existència no d'un, sinó de diversos pactes fundacionals del regne de València. D'una banda, els acords entre el rei i els conqueridors de governar els seus feus segons les lleis dels seus llocs d'origen i, per un altre, les concòrdies amb els conquistats de respectar les seues lleis i costums. Així doncs, en un moment inicial el regne de València va ser un territori amb una gran diversitat legislativa donada l'obligació de respectar les lleis tant de conquistadors com de conquerits.

Després de la conquesta es va dur a terme una repoblació amb població cristiana, principalment catalans i aragonesos. Seguint l'argumentació de Mateu i Sanz, la publicació de la *Costum* a la fi de 1238, principis de 1239 o mitjans de 1240 va donar origen als que es van convertir en els primers furs de València¹⁹. Això va suposar agregar

¹⁷ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado...*, p. 215. No s'ha de descartar que la referència directa als furs de Sobrarbe es dega a la influència del *Discurso histórico-foral* de 1676, atés que el *Tratado* de Mateu és va publicar l'any 1677 i en el seu *Tractatus de Regimine* no trobem esments directes als furs de Sobrarbe. No obstant això, la idea principal ja subjeia en aquella obra, atés que assenyala que la pràctica de celebrar Corts Generals a València ve heretada d'Aragó i Catalunya. *Apud nos autem ab initio acquisitionis regni usu receptum est his uti concionibus ad res publici status graviores expediendas, quod apperet nostris iuribus et comprobatus ex his quae a Catalaunis et Aragonensibus traduntur*. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de Regimine...*, p. 69.

¹⁸ *Chrònica o commentari del gloriosíssim e invictíssim rey en Iacme*, València, 1557. Les ambaixades en: f. LXXV.

¹⁹ *Finita enim prima Regni expugnatione peccatamque iam tumultuaria armorum concitatione invistissimus noster princeps ut civile curae novi cives incumberent, saluberrimisque legibus regerentur concionem*

una nova legislació a la pluralitat mencionada i va significar també l'inici d'un llarg camí fins que els furs de València es van aplicar al conjunt del regne²⁰. S'ha d'advertir que en inici la *Costum* o Furs de València només havien d'aplicar-se a la ciutat de València. Encara que la voluntat del rei Jaume des de bé prompte va ser estendre aquest estatut municipal de València també a altres ciutats, en 1245 a Dénia i en 1248 a Sagunt²¹. El fet que les mateixes *costums* es concediren a diverses ciutats no implicava necessàriament la voluntat de convertir-les en lleis d'aplicació general, la qual cosa només es faria evident en 1261²².

Com un estatut municipal com la *Costum* es va transformar en furs que es convertiren en llei universal del conjunt del regne de València? Pere Jeroni Taraçona, compilador dels Furs i assessor del governador, en els seus *Instituciones dels furs y privilegis del Regne de València* de 1580 assenyalava sobre aquest tema que:

“Guarden-se per tot lo Regne de València així com per la ciutat uns mateixos furs los quals són ley univeral y dret comú per tot lo regne. Y en los llochs hon se guarda fur de Aragón guardes-i fur de València y no de Aragón. També en Burriana y Vilareal sens prejuhi de sos privilegis y en la tinència de Culla y en totes les ciutats, viles y llochs y alqueries del regne, així del rey, com de altres per tots los habitants de aquelles sien guardats. Perquè si no·s guardasen no aprofitarien”²³.

Malgrat esta explicació, el procés va ser més complicat. Sembla plausible l'explicació aportada per autors com Mariano Peset de que els enfrontaments amb els nobles aragonesos i amb el seu fill l'infant Alfons, van fer Jaume I decidir transformar un

congregavit quam e prelati Aragoniae et Cataloniae et proceribus nobilisque viris atque probis hominibus eduxit quorum consilio foros condidit, ut in for. I. proaemium Fororum habetur: eosque foros Catalauno idiomate scribere iussit eo quod cum ut plurimum catalani incolae erant eorum lingua in novo regno praehabita fuit et confonum rationi iudicavit ut leges vulgari idiomate scriberentur ne alicui celatae manerent. Lorenzo Mateu y Sanz, *Tractatus...*, Cap. I, ss. 2. *De origine et differentia fororum eorumque explicatione.*

²⁰ López Elum assenyala finals de 1238 o principis de 1239 com a data més probable, postura a la que recentment s'ha sumat Garcia Edo. Els arguments de López Elum semblen convincents ja que alguns dels signants de la *Costum* havien mort ja en 1240. Pedro López Elum, *Los origenes...*, p. 37-40. Vicent Garcia Edo, “La *Costum* de la ciutat i regne de València de 1238” en *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 30 (2019), pp. 9-21.

²¹ Pedro López Elum, *Los origenes...* p. 47.

²² “Se ha dicho que tenían una tendencia a hacerse generales para todo el Reino por sucesivas concesiones y ello es verdad, pero la multiplicación del derecho local es algo muy diverso a la reforma de 1261”. Mariano Peset Reig, “De nuevo sobre la génesis de los fueros de Valencia”, *Anales del Seminario Metropolitano de Valencia*, 16 (1971), pp. 395-413. Va tornar sobre aquests temes, encara que amb menys profunditat en: “Els Furs de València. Un texto de leyes del siglo XIII” en F. J. Palao y M. P. Hernando (coords.), *Los valencianos y el legado foral: historia, sociedad, derecho*, Valencia, 2018, pp. 27-52.

²³ Pere Jeroni Tarazona, *Instituciones dels furs y privilegis del Regne de València*, València, 1580, p. 15.

estatut municipal en una llei general per tot el regne, amb l'objectiu de posar fre a l'expansió del dret aragonés pel territori de València²⁴. Així, el procés d'extensió dels furs al conjunt del territori valencià es va fer patent en 1261 amb el privilegi LX del rei Jaume I, redactat en les que, segons alguns autors podrien considerar-se com les primeres Corts valencianes, encara que les dades que comptem d'elles siguen escasses²⁵. En aquell privilegi, a més de jurar els furs i costums, el rei es va comprometre a que els seus successors convocaren Corts Generals a la ciutat de València dins d'un mes després del seu accés al tron, amb la finalitat de fer aquell mateix jurament. Al llarg dels segles, aquest privilegi fou invocat amb freqüència pels representants del regne per a sol·licitar la presència real i reivindicar l'obligació de jurar els furs en aqueix termini. Amb tot en aquest moment ens interessa la seua part final:

*Mandantes universis habitatoribus civitatis et totius regni Valentiae, presentibus et futuris, quod de dictis foris et consuetudinibus utantur et uti teneantur de cetero in omnibus causis et no de aliquo vel de aliquibus aliis foris vel consuetudinibus nunquam aliquo tempore vel aliqua ratione vel causa*²⁶.

La pretensió d'estendre els furs de València al conjunt del regne va provocar l'enuig de gran part de la noblesa, especialment de la d'origen aragonés que va creure romput un dels pactes fundacionals del regne, el que el rei havia adquirit amb els seus llinatges de respectar les seues lleis i privilegis a canvi de la seua ajuda en les campanyes militars de conquesta del regne. Els conflictes per l'aplicació del dret aragonés al territori es van succeir des de llavors, 1261, fins a les Corts d'Alfons el Benigne de 1329-1330, en les quals es va fixar que els furs de València s'aplicaren a tot el regne a canvi de concedir als nobles perjudicats la jurisdicció "Alfonsina" que incloïa el mixt imperi²⁷.

Podríem veure en aquestes accions l'establiment d'un nou pacte, almenys amb els nobles descrits, que entrava en vigor per a substituir a aquell que va contraure Jaume I

²⁴ Mariano Peset Reig, "De nuevo sobre la génesis...", pp. 401-402.

²⁵ Entre aquests autors es compten Roque Chabás, Martínez Aloy, Sylvia Romeu i López Elum. Roque Chabás, *Génesis del derecho foral de Valencia*, Valencia, 1902, pp. 34-37; José Martínez Aloy, *La Diputación de la Generalidad del Reino de Valencia*, Valencia, 1930, 14-16. Sylvia Romeu Alfaro, "Catálogo de Cortes Valencianas hasta 1410", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 40 (1970), p. 583. Mariano Peset Reig, "De nuevo sobre la génesis...", pp. 401-402. Pedro López Elum, *Los orígenes...*, p. 71.

²⁶ *Aureum Opus*, ff. 95-96

²⁷ Sylvia Romeu Alfaro, "Los fueros de Valencia y los fueros de Aragón: Jurisdicción Alfonsina", *Anuario de historia del derecho español*, 42 (1972), pp. 80-97. També: Mariano Peset Reig "De nuevo sobre la génesis...", pp. 395-413.

abans de la conquesta del regne²⁸. Les concessions per a atraure a la noblesa a la seua acceptació no van ser poques. La jurisdicció Alfonsina implicava la cessió limitada de jurisdicció civil i criminal sobre els vassalls sempre que es compliren una sèrie de requisits: 1) No gaudir de mer imperi, 2) Que la vila o lloc tinguera almenys quinze cases habitades i 3) L'acceptació i submissió del senyor i dels seus senyorius als furs de València. Per tant, aquesta actuació va suposar un impuls importantíssim a l'extensió dels furs valencians com a llei aplicable a tot el regne, atés que la majoria de la noblesa va acceptar regir els seus dominis mitjançant la jurisdicció Alfonsina.

Respecte a la jurisdicció civil, el mixt imperi suposava que els senyors la gaudirien plena, mentre que en la criminal s'exceptuaven els casos en els quals es poguera imposar pena de mort, mutilació, pena corporal, exili del regne i aquells delictes en els quals algú hauria resultat ferit, que corresponia al rei i els seus oficials. Per tant, la jurisdicció criminal quedava reduïda a imposició de penes corporals que no implicaren mort ni mutilació i aquells delictes el càstig dels quals foren assots o presó en algun castell²⁹.

Aquells nobles que gaudint de mer imperi van acceptar l'extensió dels furs de València el van mantindre intacte, evitant amb això causar-los perjudici. També, va haver-hi nombrosos exemples en què el rei com recompensa a la renúncia al fur aragonés i l'acceptació dels furs valencians es va concedir no sols el mixt, sinó també el mer imperi³⁰. A pesar de l'èxit d'aquesta mesura no va ser fins a les Corts de 1626 en el fur 27 en les quals es va donar punt final a la disputa decretant que tots els habitants del regne havien de viure conforme als furs de València i no d'Aragó³¹.

²⁸ No gaire diferent és el que planteja Jesús Morales respecte a la renúncia dels nobles aragonesos al Privilegi de la Unió. *La idea de un pacto fundacional se refuerza al describir el reinado de Pedro IV y la renuncia del reino a los Privilegios de la Unión como causa (en sentido técnico) de los fueros aprobados en Cortes de 1348: el Reino ha renunciado a aquellos porque se les ofrece contraprestación que parece suficiente, centrada sobre todo en la extensión de la jurisdicción del Justicia*. Jesús Morales Arrizabalaga, "La foralidad aragonesa como modelo político: su formación y consolidación hasta las crisis forales del siglo XVI", Cuadernos de estudios borjanos, 27-28 (1992), p. 139

²⁹ Sylvia Romeu Alfaro, "Los fueros...", pp. 97-99

³⁰ Romeu aporta l'exemple de Francisco Carroz al qual, després d'acceptar el fur de València en els seus llocs de Rebollet, Oliva i la Font, li va ser concedit el mer imperi. A aquest també afegia el dels germans Montagudes, Gonzalo García i altres nobles.

³¹ "Ítem en algunas parts del dit Regne los habitadores pretenden estar poblats a fur de Aragón y sobre dita pretensión hi ha hagut altercats y plets que han costat a les parts molt grosses surnes y cantitats Per ressecar les quals, y per observació y conservació dels furs del dits Regne, supliquen sia provehit que en tot aquell se guarde lo fur de València, sens que's puga pretendre ni alegar per persona alguna per ningun temps que estarien poblats a fur de Aragón. Plau a su Magestat". Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes...*, p. 44. Citat en: Sylvia Romeu Alfaro, "Los fueros...", p. 106

A més és necessari abordar la polisèmia de la paraula Fur per al cas Valencià, perquè entenem per furs tant els atorgats per Jaume I després de la conquesta de la ciutat de València, com les lleis pactades emanades de les Corts Generals que eren suplicades pels tres Braços, és a dir el General del regne, i decretades i acceptades pel rei³². Tota la disputa anterior respecte a l'extensió dels furs al conjunt del regne s'ha d'entendre sobre l'aplicació dels primers furs concedits pel rei Jaume I en el moment de la conquesta, mentre que es pot pensar que la legislació pactada emanada de les Corts Generals s'aplicara al conjunt del regne des del mateix moment que era publicada en el soli de clausura de l'assemblea³³. Donat que eren suplicats pels representants polítics del conjunt

³² A València es diu fur tant a les lleis fetes a instàncies del rei amb consell o aprovació dels Braços com a les fetes en Corts Generals en les quals els tres Estaments supliquen i el rei aprova. És interessant la comparació amb la legislació del Principat de Catalunya, on les Constitucions eren aquelles lleis emanades del monarca amb el consentiment de les Corts Generals, mentre que els capítols de cort eren les súplices dels tres Braços o alguns d'ells en els quals després el rei espremia el seu parer. Totes dues tipologies eren lleis pactades, però en unes el negoci era introduït per la voluntat del rei i els Braços accedien i en l'altre era al revés, els Braços suplicaven i el rei aprovava o rebutjava. A València, per tant, molts dels furs del període medieval a Catalunya serien considerats constitucions, mentre que els furs que es van fer ja en època moderna al Principat serien considerats Capítols de Cort i així serien també considerats els Actes de Cort valencians. Josep Maria Pons i Guri, "Introducció", *Constitucions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del capítol de cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Majestat del rey don Phelip IV nostre senyor celebradas en la ciutat de Barcelona any MDCCII*, (edició facsímil), Barcelona, 1995, pp. XI-XVI. Sobre els diferents tipus de llei pactada a València. Mariano Peset et al., *Derecho foral valenciano*, Valencia, 2003, pp. 15-16.

³³ Els furs i actes de cort fets en les Corts Generals entraven en vigor des del moment en què suplicades pels Braços i decretades pel rei, eren jurades en el soli de clausura. Caldria preguntar-se per què era així, perquè si segons com afirmaven alguns juristes la força residia en el decret, per què els furs no entraven en vigor quan el rei els decretava. Excepte Blancas, la majoria de juristes que van tractar sobre les Corts estaven d'acord a assenyalar que la legislació emanada d'elles la feia el rei en Corts i no el rei amb les Corts. D'aqueixa manera, la força de les lleis la donava la voluntat del monarca que era necessària per a que la suplica dels Braços fora feta norma, de manera que el que donava valor a la llei era l'acceptació de la mateixa per part del monarca. En el *placet* o decret el rei acceptava, limitava o rebutjava la súplica, la qual cosa coincideix amb la doctrina de l'època i la creença general que només al rei corresponia legislar. Això també ha sigut estudiat mitjançant la comparació de les Corts Generals amb un procés judicial en el qual els Braços feien les vegades de part interessada introduint l'assumpte, mentre que el rei en qualitat de jutge suprem pronunciava sentència mitjançant el decret o *placet*. Jon Arrieta Alberdi, "El ejercicio de la jurisdicción real en las Cortes de la Corona de Aragón (siglos XVI y XVII)", *Contributions to European Parliamentary History*, vol. LX (Actas del 47º Congreso internacional para el Estudio de Instituciones Representativas y Parlamentarias, Bilbao- Gernika, 2-6 septiembre 1997), Bilbao, 1999, pp. 229-260. També: "Cristóbal Crespi y su generación ante los fueros y las Cortes", en R. Ferrero y L. Guia (eds.), *Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, Valencia, 2008, pp. 43-68. Encara que els furs i actes de cort entraven en vigor en el soli s'ha de pensar en una dificultat afegida, l'informar el regne i als oficials reals de la nova legislació. En el cas dels furs solien imprimir-se, però en això es tardava diversos anys, fins i tot la legislació de 1645 mai va ser impresa. Això ha de fer-nos pensar que havia d'haver-hi un alt grau d'ignorància sobre la legislació en vigor. Sobre la publicació de la llei en el període foral ha reflexionat: Francisco Javier Palao Gil, "La publicación de las normas en el antiguo Reino de Valencia (1232-1808)", *Anuario de historia del derecho español*, 80 (2010), pp. 95-114.

de la comunitat de vassalls del regne o General i aprovats pel monarca s'ha d'entendre que la seua aplicació concernia al conjunt del regne.

Segons Lorenzo Mateu i Sanz, les primeres lleis paccionades valencianes van emanar d'unes Corts Generals de 1283 celebrades pel rei Pere el Gran, no obstant això, López Elum considera que aquesta reunió no pot considerar-se com unes Corts Generals, ja que només es va reunir el Braç Reial³⁴. De manera que les primeres lleis aplicades al conjunt del regne de les quals tenim constància degueren ser els furs emanats de les Corts Generals celebrades per Jaume II a la ciutat de València en 1301³⁵. En elles no sols es va reunir el Braç Real, sinó a “prelats, religiosos, richshomens, cavallers, ciutadans e homens de viles del regne de València”. Aquestes Corts tenien com a objectiu tractar de les coses “entenents a pau e justícia e bon stament e reformació e tranquil·litat de la nostra terra”³⁶. Per tant, es pot considerar que els vint capítols emanats d'aquella assemblea foren les primeres lleis d'aplicació general al conjunt del Regne de València³⁷.

El procés d'unificació legislativa es va produir per la substitució d'uns pactes contrets entre el rei algunes parts de la societat del naixent Regne de València per altres contrets entre el monarca i el conjunt de la societat representat pels tres Braços o Estaments. Això va ser possible perquè paral·lelament al procés de construcció legislativa del regne estava naixent també un ens polític, la república, la comunitat de vassalls del Regne de València a qui els Braços representaven. Sense la seua existència no hauria pogut produir-se la substitució d'aquells pactes particulars per un altre general que afectara a tot el regne. Així doncs, a diferència de Catalunya i Aragó en els quals segons els seus mites fundacionals primer va haver-hi una comunitat política i després un rei, a València primer va haver-hi rei i després va haver-hi comunitat.

³⁴ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado...*, pp. 218-219. Pedro López Elum, *Los orígenes...*

³⁵ Segons explica Cristóbal Crespí abans de 1342 els furs emanats de les Corts no mantien la formalitat dels posteriors, és a dir: 1) Súplica dels Braços, 2) Decret del rei i 3) Signatura del vicecanceller. No obstant això es poden identificar per la introducció als capítols en els quals el rei diu que els capítols van ser fets a voluntat de la Cúria. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observaciones, Pars Secunda*, Obs. 111, n. 9.

³⁶ Destaque l'expressió perquè la literatura sobre les Corts valencianes no destaca la freqüència d'aquestes referències, quan si ho fa la catalana. Una possible explicació pot ser que Mateu no va utilitzar aquestes expressions en el seu *Tratado* i en canvi Peguera sí que ho va fer en el seu. En tot cas és fàcil trobar aquesta expressió en la majoria de les Corts Generals valencianes medievals, vegeu per exemple les nombroses Corts de Pere el Cerimoniós. *Furs e ordinacions del regne de València*, València, 1482. , Petri Secundi.

³⁷ “Furs per lo molt alt senyor rey en Jacme Segon fill del molt alt senyor rey en Pere Primer feyts en la Cort celebrada en la ciutat de València a XII de les Kalendes de febrero l'any de nostre senyor MCCCCI sots segell pendent de cera”. En: *Furs e ordinacions...*, furs del Rei en Jacme Segon.

Abans de la conquesta els acords van ser amb aquells que havien de col·laborar en les campanyes, en els primers anys després d'ella els ajustos van ser entre el rei i alguns grups socials com a nobles i ciutats i viles i, almenys, des de les Corts de 1301, encara que potser abans, trobem pactes entre el rei i el conjunt del regne representat pels tres Estaments. La qual cosa va permetre, a partir de llavors i especialment des de les Corts Generals de 1329-1330, la unificació legislativa del regne sota els furs de València. En conseqüència, hem de col·legir que dins del primer segle des de la conquesta de la ciutat de València als múltiples pactes entre el monarca i els conqueridors del regne, es va sumar un altre més important, el que vinculava al sobirà i a les elits que representaven al conjunt del regne de València. En el centre d'aqueix pacte estava precisament l'interés mutu que va portar als reis a convocar Corts Generals, el manteniment de la pau i la justícia i el "*bon stament e reformació e tranquilitat de la nostra terra*". En definitiva, el govern just i la conservació de la república.

En aquest sentit es pot entendre que si des de 1329, en successives Corts mitjançant diversos furs, els reis van decretar l'observança dels primers furs publicats per Jaume I estaven convertint-los també en lleis pactades que comprometien recíprocament a rei i regne a la seua observança³⁸. Si bé pot tindre discussió que en origen aquella normativa fora paccionada, per haver-se fet amb consell de prelats, nobles i prohoms i no mitjançant súplica en Corts Generals, no hi ha dubte que amb posterioritat el rei s'havia compromés a la seua observança després de la sol·licitud dels Braços, com així va quedar confirmat en furs i actes de cort³⁹. En conseqüència la qüestió a decidir seria: els furs de Jaume I van adquirir la condició de lleis pactades malgrat no ser-ho en origen? Aquest és un dels debats jurídics més interessants que podem observar en els anys d'activitat de la Junta de Contrafurs, perquè mentre el regne representat per la Junta defensava el seu

³⁸D'aquelles Corts ens interessa especialment el prefaci en el qual es diu que els nous furs i els antics fets pel rei Jaume han d'observar-se en tot el regne, el fur VII dedicat a reglar la coneguda com a jurisdicció Alfonsina i el fur IX *De letres o cartes impetrades contra fur o privilegi*. En aquest es mana als oficials que no obeïsquen carta o mandat real que vaja contra de furs sota imposició de penes, i en el cas de rebre un segon mandat real obeïsquen sense incórrer en pena "Mas lo fur o privilegi contra lo qual serà feta la dita segona iussió romanga en sa força e valor". També és interessant com s'ha ja destacat anteriorment, el fur XXIII titulat "Dels lochs on se servava de feyt fur d'Aragó tornats a fur de València". L'edició de 1482 té un error ja que es tracta d'Alfons II de València, però atés que la recopilació no contenia legislació d'Alfons I és comprensible aquest error. *Furs e ordinacions..., Fori conditi per dominum regem Alfonso in civitate Valentie in Curia Generali quam ibidem celebravit regnicolis dicti regni nono kalendas novembris anno domini millesimo ccc vicesimonono.*

³⁹ Es podria citar com a primera ocasió el fur que concedia la jurisdicció Alfonsina. Fur VII, Corts 1329-1330. *Furs e ordinacions... Alfonsi Primi.*

caràcter paccionat, no pot dir-se el mateix dels ministres regis, que sovint van argumentar que el rei no estava obligat a complir i bé podia modificar unilateralment aqueixa primera legislació foral⁴⁰. Les lleis fetes en Corts Generals adquirien força de contracte i no podien ser revocades “si no es que el reino junto en Cortes consienta en la revocación”⁴¹. Hi havia des del segle XIII legislació que recollia la impossibilitat de derogar els furs sense acord amb els Braços, en 1270 va obtenir-se el compromís reial de no modificar els furs sense el consentiment del regne i més tard, en 1292, s’establí que per a crear nous furs s’hauria de fer en Corts⁴².

A aquesta legislació es sumava la confirmació per part dels juristes valencians. Per a Belluga⁴³ el caràcter contractual de les lleis fetes en Corts Generals estava estretament vinculat al donatiu monetari que les assemblees concedien al rei, perquè per a ell les *leges in Curia factae si detur per populum pecunia ut assolet fieri transeun in contractum et hae sunt pactionatae et efficiuntur irrevocabiles etiam per principem*⁴⁴. L’argumentació de Belluga serà invocada amb posterioritat, ja que Estaments i ciutats pretenien que aquells privilegis reals atorgats a canvi d’un donatiu també vinculaven contractualment i per això no podien ser anul·lats unilateralment pel rei⁴⁵.

⁴⁰ Per a argumentar-ho s’emprava freqüentment l’obra de Francisco Jerónimo de León. Aquest jurista va nàixer en 1565, es va doctorar en lleis en la universitat de València en 1586. En 1599 va ser assessor del governador en els assumptes criminals, va entrar a la sala civil de l’Audiència en 1603 i en 1604 va passar a la criminal. En 1617 va ser nomenat advocat fiscal en el Consell d’Aragó i en 1625 va ser nomenat regent. Va morir en 1632. Nuria Verdet Martínez, *Francisco Jerónimo de León. Un letrado al servicio de la corona*, Valencia, 2014, pp. 25-50. Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo...*, p. 615. També: Arrieta Alberdi “Francisco Jerónimo de León Guimerá”, *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia* (<http://dbe.rah.es/>)

⁴¹ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractat de la celebració...*, p. 215.

⁴² Cristóbal Crespi de Valldaura, *Observationes...*, Observatio Prima, núm. 249-251. L’argumentació de Crespi destaca especialment el privilegi LXXXI de Jaume I de 21 d’abril de 1270. *Pro ut iuramus et confirmamus predictos foros et consuetudines semper de cetero successores nostri teneant iurare et confirmare ipsos foros et consuetudines ac tenere et perpetuo observare et nunque in aliquo contravenire. Aureum Opus*, Iacobi Primi, Priv. LXXXI, f. XXIII.

⁴³ Es pot considerar a Belluga el primer dels grans tractadistes valencians. Va nàixer a València a la fi del segle XIV. Va estudiar a Bolonya. Des de finals de la dècada de 1420 va desenvolupar diversos càrrecs com a jurista i magistrat arribant a ser regent de l’ofici de Maestre Racional o advocat fiscal i patrimonial del regne de València. La seua obra més destacada és el *Speculum Principum*. Va morir en 1468. Vicente Graullera Sanz, “Pere Belluga y Donat”, *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia* (<http://dbe.rah.es/>)

⁴⁴ L’argumentació de Belluga servia per a dir que les lleis emanades de Corts Generals obligaven al rei i als seus successors, mentre que les lleis fetes pel rei fora de Corts no obligaven als seus hereus. *Si lex est pactionata et transivit in naturam contractus ligatur princeps et eius successor cum talis lex et contractus habeat iustitiam naturalem*. Pedro Belluga, *De Speculum...*, Rub. 2, n. 2.

⁴⁵ Belluga reconeix, com no podia ser d’una altra manera, la capacitat del príncep de legislar en solitari en cerca del bé públic, però adverteix que les lleis universals es feien amb freqüència amb el consell de “proceres” congregats en Corts. Pedro Belluga, *De Speculum...*, Rub. 2, n. 2.

Tarazona és tal vegada l'autor que millor va explicar el que significava que la legislació feta en Corts Generals tinguera força contractual. “No poden los furs ni privilegis del present regne ésser corregits, ajustats, disminuïts ni mudats si no a força de gran necessitat, per profit del regne y ab consentiment dels habitants en aquell celebrant-se Corts Generals per lo rey y confirma'ls lo rey”⁴⁶. Així mateix, Crespí de Valldaura deia en abordar la potestat legislativa del rei que *hae leges curiatae quia transeunt in contractum maius robur habent, cum a notu solo a principis non dependeant*⁴⁷. Per tant, tan sols una nova disposició pactada entre els mateixos contraents podia derogar o substituir una llei pactada anterior.

D'aquesta manera, encara que el regne de València mancara d'un mite fundacional sustentat en un conveni inicial entre el rei i una república preexistent això no vol dir que aqueix acord no existira⁴⁸. En origen van ser molts els pactes que van unir a rei i elits, i sols unes dècades més tard va ser possible formalitzar un pacte entre el conjunt dels vassalls i el monarca. Fins aquell moment la societat valenciana havia mancat d'una representació política organitzada i cohesionada que permetera establir aquest tipus de contractes entre rei i república. A València l'existència d'un Regne com a senyoriu feudal del rei, va ser prèvia a l'existència d'un Regne entès com a ens jurídic que representara al conjunt dels vassalls d'aquest senyoriu.

⁴⁶ Tarazona utilitzava com a arguments els privilegis 81 de Jaume I, el 3 de Jaume II, els furs I, II, III i IV de Pere I i el privilegi 5 del mateix rei. El Privilegi I de Jaume II i el privilegi 9 de Pere II. Pere Jeroni Tarazona, *Instituciones...*, p. 16. Així mateix, es fa notar l'expressió “decreta'ls lo rei” que s'ha d'interpretar en la línia decretista d'altres autors com Crespí i Mateu, que consideraven que la legislació redactada en les Corts rebia la seua força pel decret real. Per exemple Mateu es referia a això amb aquestes paraules: *todo nace del principio indubutado que la fuerça de la ley nace de la autoridad real que se halla en el decreto, no en la súplica*” i més tard reitera *y da su decreto [el rey] en forma judicial, señalado por el vicescanciller, este es el que da fuerça de ley, tanto en aquello que niega como en aquello que concede*. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado...*, pp. 227-228. També Bas i Galceran es pronunciava en un sentit decretista *Regni tria In Curiis Generalibus possunt stabiliri a domine rege foi quam proponente et consentiente populo, in tribus brachiis representato, sed non erit forus quod populus proponet sed quod rex decernet qui alegis vis aut constitutiui non continetur in propositione a populo facta, sed in decreto principis legislantis*. A més conclouia *apud nos non est forus quod populus et tria regni brachia domini regi proponet sed quod decernit legislator nostre rex*. Nicolas Bas i Galceran, *Theatrum...*, núms. 58-60. Aquesta idea coincideix amb els plantejaments Jon Arrieta sobre les Corts Generals com a espai on els Braços exercien una jurisdicció voluntària introduint qualsevol assumpte de l'interès general al rei i aquest decidia el que creia més just. Jon Arrieta Alberdi, “El ejercicio de la jurisdicción...”, pp. 229-260. També: “Cristóbal Crespí y su generación...”, pp. 43-68.

⁴⁷ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observaciones, Pars prima*, Obs. 15, n. 180.

⁴⁸ Cerdán de Tallada proposa un triple origen del poder del rei en el Regne de València: la conquesta, la delegació divina i el *matrimonio político y moral* amb la república. Tomás Cerdán de Tallada, *Veriloquium en reglas de Estado*, Valencia, 1604, pp. 5-8.

Aqueix conjunt de vassalls i les seues diverses representacions polítiques van rebre el nom de General, Generalitat o Regne. És cert que en l'època moderna la paraula Generalitat s'utilitza amb més freqüència per a designar a la Diputació del General que per a parlar de la universitat dels vassalls, per al que s'utilitzava més el terme de Regne. Tanmateix, això no ens ha de fer oblidar el significat original de la paraula. Perquè el nom Diputació del General o diputats del General literalment significa representació o delegació del General.

Així sembla entendre's de la lectura de Lorenzo Mateu i Sanz i el seu *Tractatus de Regimine Regni Valentiae* i en concret el seu capítol III, titulat *De Regni generalitate eiusque representatione, iurisdictione, officiis, officialibus et eorum electione*, en la qual el regent inclou totes les institucions representatives del conjunt del regne: les Corts Generals, les Juntes d'Estaments i la Diputació de la Generalitat⁴⁹. Tant Mateu com Guillem Ramón Mora d'Almenar expliquen que el nom de Diputació de la Generalitat ve per ser l'organisme encarregat de recaptar uns certs tributs anomenats generalitats, per imposar-se al conjunt del Regne. En conseqüència, Mora d'Almenar posa 1376 com a data en què va començar a utilitzar-se el terme General o Generalitat en el Regne de València⁵⁰.

A Catalunya la qüestió sembla ser més clara i és pràcticament indubtable que la universitat de vassalls del Principat rep el nom de General o Generalitat i que els impostos van rebre el nom de generalitats per imposar-se a tota aqueixa comunitat. Andreu Bosch explicava l'existència d'una doble república al Principat, aquella que en Corts Generals es reunia mitjançant la presència de rei i Braços i dins d'ella habitava una segona república, la Generalitat, representada pels Braços en Corts i fora d'ella per la Diputació⁵¹.

⁴⁹ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de Regimine...*, Cap. III.

⁵⁰ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de Regimine...*, Cap. III, ss. II, n. 16. *Volum e recopilació de tots los furs y actes de cort que tracten dels negocis y afers respectants a la casa de la Deputació y Generalitat de la ciutat y regne de València en execució del fur 83 de les Corts del any MDCIII*, Valencia, 1625, Rub. I, n. 1. Andreu Bosch, *Summari...*, Lib. IV, cap. II. També és interessant l'obra de Domingo de Aguirre, *Tratado histórico-legal del Real Palacio antiguo y su cuarto nuevo de la excellentissima ciudad de Barcelona*, Viena, 1725, cap. VII

⁵¹ Victor Ferro i Pomà, *El Dret...*, p. 163 i següents. Montagut afirma que: "Catalunya va estar representada políticament per dues institucions generals: el príncep i la *Universitas Cathaloniae* o General (comunitat general de Catalunya). Aquesta última institució, al seu torn, va estar representada pels tres estaments units durant la celebració de Corts Generals o pel cos dels seus diputats permanents (Diputació del General o Generalitat). El príncep, a més representava alhora tota la Corona universal d'Aragó i cadascun dels seus regnes i territoris. D'altra banda la Generalitat representava exclusivament Catalunya i la seva comunitat

Semblant situació es donaria a València on també podem trobar interpretació com la d'Escolano, que assignava la república valenciana una natura mixta que “*participa de república libre y de súbdita a su rey y señor, por lo qual quando se junta en Cortes con el rey o con persona real los tres Estamentos Ecclesiástico, Militar y Real proponen y acuerdan las leyes y fueros que juzgan por beneficiosas a la república y el rey interpone su autoridad y decreto*”⁵². Encara així en la documentació es troben dos Regnes de València, dues repúbliques o universitats superposades, la primera formada per rei i universitat del regne i la segona el regne entès com a comunitat de vassalls⁵³. La universitat de vassalls en l'època moderna la trobem denominada com a Regne, i la seua representació política la posseïen els Estaments tant dins com fora de Corts i també les seues juntes delegades, és per això que tots els memorials de la Junta de Contrafurs comencen amb un mateix encapçalament: *Señor, el Reyno de Valencia*. Tanmateix, això no evita que amb anterioritat aquesta mateixa comunitat hauria rebut amb més freqüència el nom de General o Generalitat. Hi ha documentació de 1330 en la qual els representants polítics del regne en Corts i fora d'elles, Braços o Estaments demanaven al rei l'aprovació de diversos capítols sol·licitats en nom del “General del Regne de València”, dècades abans de la imposició de les generalitats i del naixement de la Diputació⁵⁴. En

política”. Tomàs de Montagut Estragués, “La constitució política de Catalunya i de la Corona d'Aragó (segles IX-XV)”, Josep Serrano (coord.), *I Jornada de Dret Públic Català Víctor Ferro Pomà*, Barcelona, 2020, p. 21. Recentment Montagut i Ripoll han tractat sobre aquests temes: Tomás Montagut y Pere Ripoll, “Pactism in Catalonia: A Dual Conception of the Political Community”, *Journal of Catalan Intellectual History*, 12 (2019-2020), pp. 18-19. Jo també he escrit consideracions similars sobre la representació del regne de València. Miquel Fuertes Broseta, “La relació entre la Diputació i els Estaments...”, pp. 287-311.

⁵² Gaspar Escolano, *Década primera...*, columna 1077.

⁵³ En el cas del Regne de València totes dues repúbliques tenien una representació heràldica diferent. En el cas català la Generalitat utilitzava l'escut d'armes del rei, no va anar així en el cas valencià on des de finals del segle XVII el Regne com a comunitat de vassalls utilitzava les armes dels tres Estaments unides en un sol segell. De manera que els furs i actes de cort es van imprimir sempre amb les armes del Regne, és a dir les armes del rei. Mentre que els documents emanats de la Diputació i dels Estaments es segellaven amb les armes del Regne com a comunitat de vassalls, és a dir, les armes dels tres Estaments. Pel que veiem que a València les dues repúbliques que compartien el nom de Regne de València tenien diferent representació heràldica. Així doncs en el *Fori Regni Valentiae* de 1547 trobem a l'inici l'escut d'armes del Regne, les quatre barres d'Aragó i sobre elles la cimera real amb el drac, és a dir l'escut de la república composta per rei i vassalls. Mentre que en la recopilació de Mora d'Almenar trobem l'escut del General, que és el dels tres Estaments, Sant Jordi, la verge Maria i l'Àngel Custodi, representació gràfica de la república dels vassalls.

⁵⁴ Baydal transcriu tres extensos documents de 1330 i 1331 amb una sèrie de súpliques signades per el “General del regne” i decretades pel rei en la seua obra sobre els orígens de la revolta de la Unió valenciana. Així mateix en una altra de les seues obres transcriu un altre document de 1336 en el context de l'accés al tron de Pere el Cerimoniós en el qual també s'utilitza el terme General com a sinònim de la comunitat política del regne. Vicent Baydal Sala, *Els orígens de la Revolta de la Unió al Regne de València (1330-1348)*, Valencia, 2013, pp. 20-46, 298-310. Del mateix autor: *Els valencians, des de quan són valencians?*, Catarroja-Barcelona, 2016, pp. 124-134.

conseqüència hi havia un General o Generalitat abans de la Diputació del General, una altra qüestió molt diferent és que aquesta paraula fora cada vegada més utilitzada com a sinònim de Diputació i fora substituïda pel terme Regne com a vocable preferent per a denominar a la universitat dels vassalls.

Tal vegada la causa de per què els autors valencians no utilitzaven aquesta terminologia es deguera a les diferències polítiques entre els diferents territoris. A Catalunya, eren els diputats els que de manera extraparlamentària actuaven com a portaveus de la comunitat, mentre que a València eren les Juntes d'Estaments i els electes emanats d'ells els que exercien com a representants polítics de la república. No obstant això els diputats i la Diputació també representaven al Regne de València en les tasques que tenien encomanades⁵⁵.

En tot cas, no deixa de ser destacable que el terme del General per a denominar a la universitat de vassalls del regne nasquera de forma quasi simultània al moment en què comencem a veure per primera vegada acords entre el rei i els tres Braços com a representants polítics d'aquesta universitat. Això pot ajudar-nos a comprendre millor el procés que hem analitzat de formació d'un pacte entre el rei i la república, amb la finalitat d'establir un ordenament legislatiu d'aplicació general al conjunt del regne, la qual cosa solament va poder fer-se una vegada el General o la universitat del regne s'havia constituït com a ens jurídic i gaudia d'una representació política.

Aqueix pacte que obligava tant al conjunt dels vassalls del regne com al seu rei, es va construir, també per la necessitat de fixar una normativa que reglara la relació entre el monarca i els seus vassalls, un vincle fonamentat en la idea de justícia⁵⁶. Tal com explicava Tarazona la principal funció del rei, com a rei de València en aquest cas, era la d'impartir justícia.

“La magestat del senyor rey a qui la justicia és donada, y per aquella regna y rig y és la gloria de la que deu ésser vestit y resplandeixen les seues obres y són establides les sues potències y assentos com sia virtut al príncep donada y dins aquell nada divinalment y naturalment per gràcia divina és-li lo primer manament amar lo poble y sos

⁵⁵ De nou convé citar el capítol III del *Regimine* resumit amb molta major brevetat en el capítol 11 del *Tratado*. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de Regimine...*, cap. III. Del mateix autor: *Tratado...*, cap. 11.

⁵⁶ Tal com exposa Tarazona la justícia és intrínseca al dret “dret és art bona e igual que parteix ço que és just de ço que és injust; lo yqual del no yqual y que dona a cascú lo que és seu”. Pere Jeroni Tarazona, *Instituciones...*, p. 15.

súbdits y administrar justicia. Los effectes de la qual són pau y per aquella se posa silenci a les qüestions y los súbdits viuen en tranquilitat y repós y si lo rey no administràs justicia, la qual aquell deu amar més que tots los altres homens no li aprofitaria la gràcia que Déu li ha donat, ni los homens haurien menester de rey ni porien viure, especialmente quant en sos regnes hi ha divisió o turbació y ell està absent”⁵⁷.

Era, doncs, la principal funció del monarca la d’impartir i governar amb justícia⁵⁸. En conseqüència, és lògic que els pactes inicials sobre els quals es va construir el regne de València giraren entorn de l’interés comú de rei i vassalls de fixar una norma que garantira el govern de la justícia tan necessària per al manteniment de la pau i la quietud. En el cas Valencià es van denominar furs a aquelles lleis acordades entre el conjunt del regne i el monarca que havien de ser d’aplicació general al conjunt del territori valencià. Aquestes lleis paccionades obligaven a la seua observança a totes dues parts contractants, al cos de la república i al rei, que era el cap d’aquesta. Paradoxalment aqueixa mateixa idea de justícia i govern just que va portar a convocar Corts Generals i a desenvolupar la legislació foral, va ser així mateix invocada amb freqüència pels juristes per a tractar de posar límits a l’observança dels furs, com veurem més endavant.

Des del seu naixement, a través de diferents disposicions, els furs de València demandaven el jurament de respecte a les lleis a cada nou monarca⁵⁹. Aquesta pràctica del jurament real de les lleis no era una qüestió particular valenciana, sinó que es donava

⁵⁷ Pere Jeroni Tarazona, *Instituciones...*, p. 22.

⁵⁸ Una de les obligacions del príncep, potser la principal, era la d’impartir i governar amb justícia. Sobre el paper del rei com a jutge suprem i la necessitat de delegar la seua funció com a tal en òrgans col·legiats, com a representació de la seua persona. Sobre com aquell sistema es va dissenyar a Amèrica mitjançant una complexa xarxa de Reals Audiències remetem als treballs del professor Garriga Acosta. Carlos Antonio Garriga Acosta, “Sobre el gobierno de la justicia en Indias (siglos XVI-XVII)”, *Revista de historia del derecho*, 34 (2006), pp. 67-160. També: “Concepción y aparatos de la justicia: las Reales Audiencias de las Indias”, *Cuadernos de historia*, 19 (2009), pp. 203-244. Sobre tals òrgans en la Corona d’Aragó, vegeu: Teresa Canet Aparisi, “Las Audiencias reales en la Corona de Aragón: de la unidad medieval al pluralismo moderno”, *Estudis: Revista de historia moderna*, 32 (2006), pp. 133-174. Sobre aquests mateixos plantejaments per als territoris italians: José María García Marín, *Monarquía católica en Italia. Burocracia imperial y privilegios constitucionales*, Madrid, 1992.

⁵⁹ Entre altres destaca el Fur 115 de *Curia et Baiulo* redactat en 1283. *Item, statuimus et ordinamus quod quando charissimus filius noster habeat regnare infra unum mensem tunc primum venturum in civitate Valentiae faciat personaliter curiam celebrar et iuret tenere et observare et facere teneri et penitus observari foros Valentiae et privilegia, bonos usus ac bonas consuetudines civitatis et regni Valentiae. Licet hoc iam iuraverit in presenta nostra pariterque vestra. Istud idem etiam successores nostri et sui facere et iurare penitus teneantur. Fori Regni...*, f. XXIII. El vicecanceller Crespi en la seua *Observatio Prima* cita també diferents privilegis que fan referència a l’obligació del monarca a jurar l’observança de les lleis i privilegis. Cristóbal Crespi de Valldaura, *Observationes...*, *Observatio Prima*, ss. 248 i següents.

en la majoria de regnes⁶⁰. En els territoris de la Corona d'Aragó, l'acte del jurament reial constava de dues parts. En la primera, el rei jurava davant Déu i els sants quatre evangelis l'observança de les lleis del regne. En la segona, els tres Braços o Estaments reunits en Corts Generals i representant al cos de la república l'acceptaven com a rei i senyor natural. Com a conseqüència s'establia un pacte o contracte que vinculava al rei amb la república. En paraules de Lorenzo Mateu i Sanz *estos juramentos son correspectivos entre sí para que mediante el vínculo del juramento los vassallos se aseguren que mandará observar religiosamente sus leyes y el Príncipe que le obedecerán como fieles vassallos*⁶¹. Per a Tomás Cerdán de Tallada el vincle suposava *un matrimonio moral y político* entre el príncep i la república⁶².

Pel marc cronològic en el qual es fixa aquest treball prenem el jurament que Felip IV va fer a Montsó com a exemple representatiu de la transcendència de la renovació del pacte entre el rei i el regne, que els vinculava com a senyor natural i fidels vassalls. Els reis de València havien de jurar els furs en la catedral dins d'un mes des del seu accés al tron i després tornaven fer-lo en les primeres Corts Generals per a rebre el jurament de fidelitat del regne. Felip IV de Castella, Felip III de València ho va fer en ordre invers. En 1626 va reunir les Corts Generals fora del regne de València, a Montsó jurant allí els furs, però en 1632 quan tornava de Barcelona va haver de jurar de nou els furs en la catedral de Santa Maria de València.

En les Corts de 1626 el rei es va comprometre:

“La Sacra Catòlica Reial Magestat del rey nostre senyor jura a nostre senyor Déu Jesu Christ y als sants quatre evangelis de la sua mà corporalment tocats que tindrà y observarà, als prelats, religiosos, eclesiàstichs, titulats, barons, nobles, cavallers,

⁶⁰ De fet, tant Crespí com Mateu parteixen, per a analitzar el jurament real a València, de la comparació amb Aragó i Catalunya. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, *Observatio Prima*, ss. 246-247. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado...*, cap. 6.

⁶¹ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado...*, p. 59. En el *Regimine* Mateu defensa que amb el jurament els reis *abdicarunt ab ipso potestatem derogandi praedictos foros qui non transierunt in contractum*. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus...*, Cap. 1, ss. 2, núm. 34: p. 7.

⁶² Tomás Cerdán de Tallada, *Veriloquium...*, pp. 5-9. ⁶² Tomás Cerdán de Tallada va ser un important jurista valencià. Va nàixer a Xàtiva en 1532 o 1533. Degué graduar-se a València o Salamanca. Des de la dècada de 1560 se'l localitza exercint com a advocat. En 1581 va ser nomenat advocat fiscal de l'Audiència. En 1586 va ser nomenat jutge de tall de la sala criminal i en 1599 oidor civil. Va estar dos anys suspès del seu càrrec i finalment, l'any 1604, va ser jubilat. Entre les seues obres destaquen *La visita a la cárcel y los presos*, *El verdadero gobierno desta Monarquía y el Veriloquium de reglas de Estado*. Teresa Canet Aparisi, *Vivir y pensar la política en una monarquía plural. Tomás Cerdán de Tallada*, Valencia, 2009. José Luis Bermejo Cabrero, “Tomás Cerdán de Tallada”, *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*.

generosos, a la ciutat de València y a les demás ciutats, viles y llochs del regne y als ciutadans vehins y habitants de aquells; los furs, actes de corts de la dita ciutat y regne; privilegis reals atorgats generalment o especial a la dita ciutat y regne o alguna ciutat vila o lloch de aquell fets e otorgats per los reys de alta recordació predecessors seus y per sa magestat; usos y bons costums de la dita ciutat y regne e pragmàtiques, lletres e provisions reals fets y fetes y fahedores e qualsevol contractes fets entre sos predecessors e la dita ciutat de València e altres qualsevol ciutat, viles reals, barons, nobles e altres persones del dit regne. Los quals lloa y approva y conferma perpetuament a la dita ciutat y regne de València, vehins y habitants de aquells”⁶³.

Seguidament, els tres Estaments en representació de la república asseguraven que serien fidels i lleials vassalls:

“Los tres Estaments Ecclesiàstich, Militar y Real del regne de València y les persones en aquells assistents en les presents Corts delliberadament y de certa sciència per nos e per nostres successors juram per nostre senyor Déu sobre la creu de nostre senyor Jesu Christ e los sants quatre evangelis per nosaltres o cascú de nosaltres corporalment tocats, a vostra magestat, lo senyor rey don Phelip, per rey y senyor natural nostre y que li serem lleals e fels vassalls contra tots homens e guardarem son cos e membres e tota la sua terra de mal e de dany ab tot nostre poder e consells e altres coses serem lleals e fels e obehirem e servarem totes aquelles coses que los verdaders e naturals vasalls són obligats servir segons furs y privilegis de dit regne. Ab tal emperò pactes condicions en la supplicació poch ans per los tres braços de la cort dels regnicols de València davant sa magestat posada e per lo protonotari llegida, ni per aquells sia fet perjuhí algú ne lesió dels furs privilegis e llibertats de la dita ciutat de València en la esglèsia major de aquella y ab totes les salvetats y protestacions en la supplicació de la oferta de dit jurament per los dits tres braços e nosaltres posada les quals e altres que més puguen aprofitar a la ciutat y regne y singulars de aquells volem haver per posades e repetides de paraula a paraula als quals vostra magestat consenta e assenteixca e que sia insertada la dita supplicació per lo protonotari rebedor de aquella en lo present acte de jurament. Lo qual en sa pública forma sia lliurat a la present Cort e Braços del dit regne de València francament”⁶⁴.

Encara que per a aquest estudi tinga més interès el compromís del monarca de l’observança dels furs resulta evident que tots dos juraments són inseparables i formen

⁶³ ARV, *Reial Cancelleria*, 519, ff. 58v.-59r

⁶⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 519, ff. 59v-60r.

una espècie d'intercanvi entre observança i fidelitat. En aqueix sentit entenem algunes de les expressions dels Estaments quan decideixen jurar, “delliberadament i de certa sciència”, clàusula habitual en els documents reals per a indicar que la decisió del rei s'havia pres amb coneixement de causa. En aquest cas bé pot interpretar-se com una reminiscència de l'origen electiu de la figura del Príncep, perquè només després de reflexionar els Braços presten el seu jurament i reconeixen al nou monarca com a rei i senyor natural. Poden posar-se en relleu dos esments a les obligacions concretes en el pacte feudo-vassallàtic, doncs a més de jurar “que li serem lleals e fels vassalls” els Braços es comprometien a actuar “contra tots homens e guardarem son cos e membres e tota la sua terra de mal e de dany ab tot nostre poder” i afegien que també amb “consells”. En conseqüència el regne contraïa, o millor dit renovava, les seues obligacions de *auxilium et consilium*. És possible que aquestes paraules hagueren perdut gran part de la seua força en el segle XVII, no obstant això, no deixa de ser destacable que es continuaren repetint en cada accés al tron i continuaren formant el marc polític i conceptual de l'època.

En aqueix marc polític i conceptual feudal, el jurament de 1626 constitueix una sort d'intercanvi pel qual el regne reconeixia a Felip IV com a rei i senyor natural i prometia la seua fidelitat i la seua ajuda en les empreses del rei, ja fora mitjançant l'auxili militar, econòmic i polític; mentre que el monarca es comprometia a l'observança de les lleis del regne.

En aqueixa línia podem interpretar la carta que la Junta va dirigir a Felip IV el 22 de setembre de 1655.

“La conservació y puntual observança dels furs, privilegis, usos y bons costums que vostra magestat y los sereníssims reys sos progenitors tenen consedits y jurats a este son fidelíssim Regne és en lo que més conseteix la universal conservació de tan fiels vasalls, com són los que en aquell tenen per la major felicitat sua lo ser-ho vostra magestat y lo estar tostemps rendits a sos reals peus y obediència”⁶⁵.

Els electes recordaven al monarca el seu compromís de respectar les lleis del regne, vinculant-lo a la fidelitat dels seus vassalls, utilitzant no un altre terme que el de

⁶⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/31.

conservació⁶⁶. Per a ells, la conservació de tan fidels vassalls es garantia amb l'observança de lleis i furs. En definitiva recordaven al sobirà el contracte renovat en el moment del seu jurament, en el qual l'observança de les lleis assegurava la fidelitat del regne.

No obstant això, la realitat de la Monarquia es va encarregar de matisar la vigència del marc conceptual i simbòlic descrit. Per exemple, el vicecanceller Crespí, sense posar en dubte la capacitat del regne i altres comunitats per a denunciar els greuges que hagueren pogut sofrir, s'encarregà d'introduir restriccions a allò que es podia considerar greuge. En la seua opinió per a que una inobservança de la llei poguera ser considerada greuge havia d'haver-hi voluntarietat. Per consegüent, si un magistrat no observava un fur per desconèixer la seua existència havia de considerar-se que no era la seua intenció contravindre-la i això no produïa vulneració⁶⁷. Així mateix, tampoc podia considerar-se haver-hi contravenció en aquells casos en que l'oficial o magistrat expressara una interpretació probable de la legislació. Sobre aquest cas el vicecanceller referia que sovint els síndics de comunitats o els electes del regne solien al·legar una altra interpretació, la qual cosa podien fer recorrent a la justícia, al virrei o, en el seu cas, al monarca. Encara que el sobirà es pronunciara en favor d'una interpretació diferent a l'aplicada inicialment, aquests casos tampoc podien ser considerats com a greuges⁶⁸. Fins i tot, quan es donaren les condicions per a que es considerara vulnerat el dret, Crespí defensava que sota cap circumstància podia haver-hi resistència dels súbdits als mandats i sentències. Això no excluïa que els vassalls pogueren defensar els seus arguments, però havien de fer-ho pels camins reglats. Si algun príncep o magistrat es convertia en opressor del poble, en lloc de resistir només calia esperar que Déu els jutjara i els donara càstig etern. *Faxit Deus ut ita regii ministri iusti sint, ut iniuste maledicantur, quibus a Domino praemium redditur*⁶⁹.

Amb aquest panorama teorico-conceptual s'arriba al període en que va funcionar la Junta de Contrafurs, les dècades finals del període foral, momento en el que, com

⁶⁶ Recentment Xavier Gil ha escrit una obra que a la meua entendre ha de ser referent a l'hora d'estudiar la Monarquia Hispànica i que aborda el significat de conceptes com a "conservació". Xavier Gil Pujol, *La fàbrica de la Monarquía. Trazas y conservación de los reyes católicos y los Austrias*, Madrid, 2016.

⁶⁷ En arribar la queixa a una instància superior o al propi príncep es reparava l'error comés per l'oficial, no obstant això, el càstig a aqueixa inobservança era manar-li que en futures ocasions obeïra la llei, perquè no havent-hi intencionalitat de violar les lleis no era just imposar major pena.

⁶⁸ Aquesta qüestió important explica per què en les anotacions per a les Corts Generals de Felip V es sol·licitava que la denúncia de la Junta de Contrafurs suspenguera l'execució dels mandats fins que es resolguera sobre la protesta.

⁶⁹ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, núms.286-316.

veiem, conviuen tradicions de caire pactista amb clar origen medieval i noves concepcions de la manera en que el rei havia d'exercir el govern que venien desenvolupant-se des del segle XV. De fet, en l'últim jurament reial en les Corts Valencianes va ser, precisament, en la mateixa assemblea de la qual va sorgir la reglamentació de la Junta de Contrafurs. En 1645 Felip IV va convocar als tres Estaments en el convent de Predicadors de la capital amb el pretext de jurar al seu fill i hereu⁷⁰. Encara que els negocis de la Universal Monarquia van impedir que els seus successors acudir a prestar el jurament d'observar els furs el pacte sobre el qual se sustentava va ser reconegut per tots dos monarques i també pels Estaments del regne els qui, malgrat supliques i protestes, no van posar massa traves al fet que el rei poguera utilitzar de la seua jurisdicció i exercir el govern del regne⁷¹.

L'actitud de pragmatisme de les institucions valencianes concorda amb la situació política de finals del XVII i que contrasta notablement amb els grans problemes que va tenir l'emperador Carles l'any 1519 per no acudir a jurar els furs a l'inici del seu regnat. El context és essencial per a conèixer el per qué de les situacions i es pot observar que la doctrina valenciana havia anat aprofundint en aquest camí especialment després de que Felip IV va retardar el seu jurament cinc anys entre 1621 a 1626, la qual cosa havia

⁷⁰ Vegeu Lluís Guia Marín, *Cortes del reinado...*, pp. 65 i següents. I també: Miquel Fuertes Broseta, "Consolidación y legitimación durante la Revolta Catalana: El juramento del príncipe Baltasar Carlos y las Cortes Valencianas de 1645", J. J. Iglesias y I. M. Melero (eds.), *Hacer Historia Moderna: Líneas actuales y futuras de investigación*, Sevilla, 2020, pp. 876-888.

⁷¹ Dels quatre monarques que van governar València en el període en què va funcionar la Junta d'electes de Contrafurs reglada l'any 1645, tan sols dos havien jurat l'observança de lleis i privilegis i havien rebut el jurament de fidelitat del regne. Felip IV va jurar a Montsó en 1626, mentre que Carles III d'Habsburg ho va fer a València en 1706. Ni Carles II ni Felip V van complir amb aquella obligació. En el cas de Felip IV no es van repetir en aquelles ocasions les dificultats que es van produir a l'inici del regnat de Carles I i que van ser utilitzades com a argument justificatiu de la Germania. El 17 d'agost de 1677 Carles II va respondre a les supliques dels valencians comproment-se a acudir a jurar els furs i celebrar Corts. *En desembarcándome de los negocios universales de la monarquía y cessando el contagio de Elche, Cartagena, Murcia y demás lugares que le padeçen iré a faboreçeros y consolaros con mi real presençia y celebraros Cortes y jurar vuestros fueros como suplicáis y podéis prometeros del amor con que yo miro esos vasallos por la fineça con que han servido y sirven en todas ocasiones*. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 401. Citat en Miquel Fuertes Broseta, "Las Cortes valencianas de Carlos II...". Per la seua part Felip V va respondre a les contínues supliques dels valencians de que acudís al regne amb carta de 30 de novembre de 1701: *Recivióse vuestra carta de 2 de octubre passado con las atentas instancias de que pase a consolar esse reyno con mi real presençia según lo ha merecido el de Aragón y este principado de Cataluña. Y aunque en carta de don Antonio de Ubilla mi secretario del despacho universal como voz más inmediata a mi real persona os mandé participar los deseos con que me hallaba de favorecer a esse reyno igualmente que al de Aragón y este Principado. He querido repetiroslo en esta y significaros quedo con toda gratitud por la fineza y zelo que manifestáis en vuestras atentad y repetidas instancias asegurándoos que si los negocios universales de la monarquía en que es tan interessado esse reyno permitieren desembarazarme con brevedad procuraré consolaros quanto antes con mi real presençia, para que experimenten tan buenos y leales vasallos el paternal amor que me deben y han procurado merecer en las ocasiones que han ocurrido de mi real servicio*. ARV, *Reial Cancelleria*, 559, f. 175.

impulsat a il·lustres juristes com el vicecanceller Crespí de Valldaura o el regent Mateu a argumentar que l'obligació de jurar es moderava segons les possibilitats del Príncep d'acudir a tal acte sense desatendre els urgents negocis de la seua monarquia⁷². Crespí assenyalava que, en les Corts de 1626, un jurisconsult de l'Estament Militar es va pronunciar dient que *non esse regem ante iuramentum*, paraules censurades per tots els presents. El vicecanceller defensava que *vere in contrarium, neque decens, neque dignum est nostra fidelitate obsequio et debito erga prínceps nostros amore*. Com veiem, l'ordre de prioritats de Crespí era molt clar, per davant del compliment de les solemnitats exigides pel sistema foral estava l'amor i fidelitat al rei. En tot cas, interessa destacar que a finals del segle XVII es considerava que l'incompliment del requisit de jurar no podia perjudicar el príncep si altres justes ocupacions li impedié celebrar tal acte⁷³. No obstant, tots dos juristes defensaven la possibilitat de retardar l'acte del jurament, però quan tots dos van escriure les seues obres no hi havia cap precedent d'un rei de València que no hauria jurat. Pel que podem col·legir que ni Crespí, ni Mateu, ni els Estaments valencians pogueren esperar que els dos següents monarques mai arribarien a jurar les lleis del regne. Encara així, a pesar de la falta d'aquest requisit, el sistema polític i jurídic valencià va continuar funcionant i tant el rei com la republica sembla que consideraven que el contracte que els vinculava s'havia renovat automàticament sense aquest formalisme.

No obstant això, el jurament real de l'observança i les teories contractualistes de l'origen del poder del príncep orienten a pensar al fet que l'única possibilitat del monarca era l'estricta observança de les lleis positives del regne, la qual cosa resulta essencial a l'hora de comprendre el context en el qual va funcionar la Junta d'electes de Contrafurs

⁷² Crespí i Mateu van ser dos dels juristes valencians més importants del segle XVII i tots dos van arribar a exercir oficis importants en el Consell Suprem d'Aragó. Crespí de Valldaura va arribar a ser vicecanceller i Mateu i Sanz regent. Crespí va néixer en Sant Mateu en 1612, va estudiar canones i lleis a Salamanca i València. Després de desenvolupar diversos oficis en l'Estament Militar, en 1630 va ser nomenat assessor del governador per a les causes civils, en 1631 advocat fiscal de la Real Audiència, en 1632 va entrar a la sala criminal, en 1635 va passar a la civil, en 1642 va accedir a la plaça de regent del Consell d'Aragó i en 1652 a la de vicecanceller. El seu òbit va tindre lloc en 1671. Mateu i Sanz també va estudiar a Salamanca i després va accedir a l'ofici d'assessor de governador en el criminal. Més tard en 1647 va entrar com a advocat fiscal en la Real Audiència, en 1649 va ser nomenat oïdor de la sala criminal i en 1652 va passar a la sala civil. En 1659 va ser nomenat alcalde de la Casa i Cort i en 1668 va entrar a formar part del Consell d'Índies i en 1671 finalment va entrar a servir com a regent en el Consell d'Aragó. Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo...*, p. 612 y 617-618. Maria del Carmen Sevilla González, "Cristóbal Crespí de Valldaura y Brizuela". Remedios Ferrero Micó, "Lorenzo Matheu y Sanz", ambos en: *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia* (<http://dbe.rah.es/>).

⁷³ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observaciones...*, Observatio 1, núm. 254-256. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado...*, pp. 62-70.

reglada en les Corts Generals de 1645. Les lleis paccionades eren considerades per tots els autors com a inviolables i que lligaven al príncep per força de contracte.

II. LES LIMITACIONS A L'OBSERVANÇA EN LA DOCTRINA VALENCIANA

En el període foral es considerava que les lleis emanades de les Corts Generals quedaven establides mitjançant un contracte en el qual els Braços com a representants del cos de la república suplicaven al rei la promulgació de noves lleis i aquest les decretava. El monarca podia confirmar els capítols mitjançant la clàusula “*Plau a sa magestat*”, podia matisar-les introduint algunes excepcions o modificacions sempre que anaren en la línia d'allò sol·licitat o denegar-les amb expressions com “*que's guarde l'acostumat*” o “*no té lloc lo suplicat*”. Aquestes normes eren anomenades furs quan eren suplicades pels tres Braços i havien de ser obeïdes per tot el regne. Si només les suplicaven un o dos d'ells les lleis eren denominades actes de cort, de manera que només obligaven a l'Estament que les havia sol·licitades¹. En conseqüència, per a que un nou fur o acte de cort entrara en vigor era necessari que la súplica i el decret foren en un mateix sentit, que el rei els hauria acceptats sense més o hauria matisat en algun aspecte.

L'acord que portava a la publicació de les noves normes es completava mitjançant l'oferiment per part dels Braços d'un servei o donatiu per a ajudar al rei en les seues empreses, de manera que s'establí un acord que obligava a rei i regne a l'observança dels nous furs. Si simplifiquem molt la qüestió, es tractaria bàsicament de l'establiment d'un contracte en el qual el regne per a obtindre noves lleis paga al rei una quantitat, per la qual cosa havent rebut un pagament a canvi es considerava que aquestes lleis eren inviolables per totes dues parts i que el monarca quedava obligat a la seua observança².

No obstant això, diversos autors valencians, especialment aquells que van desenvolupar les seues carreres en els Consells Reials –Reial Audiència i Consell d'Aragó– van introduir uns certs matisos i unes certes limitacions a l'estricta observança dels Furs per part del sobirà. De fet, tots ells consideraven que el rei posseïa una potestat

¹ Sobre els actes de cort s'ha d'incidir en què obligaven a tot l'Estament que el suplicava. En aquest cas s'utilitza el terme Estament com a equivalent a grup social al qual el Braç de les Corts representava i parlava en el seu nom. De manera que un acte de cort sol·licitat pel Braç Eclesiàstic obligava a tots els eclesiàstics del regne tingueren o no veu al Braç Eclesiàstic. El mateix es pot dir de l'Estament o Braç Militar, les decisions del qual obligaven a tots els nobles, cavallers i generosos del regne, estigueren o no presents en la reunió i també obligaven als vassalls de senyors. Així mateix, les decisions del Braç Reial i els actes de cort que pogueren suplicar, obligaven no sols a les ciutats, sinó a tots els vassalls del patrimoni reial.

² Pedro Belluga, *Speculum principum...*, Rub. 2, n. 2.

suprema o absoluta que en usar-la el desvincula del dret positiu³. En eixa línia, els autors aprofundiren en les condicions per fer ús de tal potestat per part del sobirà. En la seua argumentació es van valdre de l'autoritat de les sagrades escriptures, dels pares de l'església i d'autors tan reconeguts com Bartolo de Sassoferratto, Baldo degli Ubaldi i molts altres⁴. Òbviament, també van recórrer a la comparació constant amb altres territoris de la Corona d'Aragó, citant obres de Blancas, Càncer, Callís, Mieres, Fontanella, Peguera o Pedro Calixto Ramírez. En el nostre propòsit està analitzar els discursos i les limitacions que la doctrina valenciana va posar a l'estricta observança de les lleis sense endinsar-nos en l'origen dels seus arguments.

Pràcticament el conjunt de la doctrina valenciana fou elaborada per ministres regis que van desenvolupar les seues carreres com a juristes en la Reial Audiència i en el Suprem Consell d'Aragó. Malgrat que alguns d'ells, com Crespí de Valldaura, van tindre una intensa vida prèvia en les institucions del regne⁵ en el moment d'establir esta doctrina ja eren personatges amb una dilatada carrera en l'aparell de la corona. A diferència de Catalunya, a València no va haver-hi un Fontanella qui va escriure les seues obres des de la perspectiva d'un jurista al servei de Diputació, ciutats i particulars i això es reflecteix en els resultats finals

Encara així, tots ells consideraven que l'obligació a l'observança que s'originava en el caràcter paccionat dels furs era una qüestió indubtable. Es pronuncien en aquest sentit Belluga, Tarazona, De León, Cerdán de Tallada, Crespí de Valldaura, Mateu i Sanz o Bas i Galceran⁶. Aquests autors van escriure les seues obres amb la intenció de guiar al monarca i als seus consellers en les seues actuacions i ajudar-los a comprendre que també l'observança dels furs havia de regir-se per unes normes per al bon govern. Tot això fa que la idea que els ministres regis i el propi monarca pogueren tindre del que era observar les lleis estiga bastant allunyada de les simplificacions que puguem tindre hui dia. Les

³ Sobre el terme absolut remetem a les obres de Salustiano de Dios. Salustiano De Dios de Dios, "El absolutismo regio en Castilla durante el siglo XVI", en *Ius fugit. Revista interdisciplinar de estudios histórico-jurídicos*, 5-6 (1996-1997), pp. 53-268. Reeditat en: *El poder del monarca en la obra de los juristas castellanos (1480-1680)*, Toledo, 2014, pp. 15-154.

⁴ Destaquem aquests dos autors per ser els més sovint citats i màximes autoritats en dret comú. En aquest apartat interessen especialment les seues opinions sobre la potestat règia i la subjecció a les lleis.

⁵ Convé no oblidar que Crespí va ser designat ambaixador de l'Estament Militar per a denunciar que la convocatòria de les Corts Generals de 1626 a Montsó suposava la vulneració de les lleis valencianes, per estar aquella localitat fora del regne.

⁶ La majoria d'ells van tindre dilatades carreres en la magistratura. Teresa Canet Aparisi, *La magistratura...* Vicente Graullera Sanz, *Juristas valencianos del siglo XVII*, Valencia, 2003.

diferents interpretacions i matisos introduïts per la doctrina jurídica no invaliden que el príncep estiguera obligat per contracte a l'observança de les lleis, però ha de fer-nos reflexionar sobre què s'entenia exactament per observança, ja que introdueixen criteris i situacions en què aquesta observança es veia condicionada. En aquest treball queda patent que igual que els juristes diferien en les seues opinions, les interpretacions que feien Junta de Contrafurs, Reial Audiència i Consell d'Aragó no solien ser coincidents en aquests punts.

LA INTERPRETACIÓ DELS FURS

Com per ocasió de les intrincacions les quals posen los juristes en los pleyts donant diversos enteniments als furs fundan e interpretan e declaran lo enteniment de aquells per leys decretals e decrets o gloses d'aquells sia donada gran matèria als litigants de longament pledejar. Per ço cobejants obviar a la longuea dels pleyts e qüestions fen fur nou ordenam que la Cort jutge e determen los pleyts e qüestions que són e seran en lo regne de València segons la forma de fur de València a la letra tan solament sens alguna allegació o interpretació de leys, decretals o decrets o sens gloses de aquelles⁷.

Aquest fur de Pere el Cerimoniós promulgat l'any 1358 prohibia qualsevol tipus d'interpretació dels furs. Quasi un segle abans, Jaume I en el seu privilegi 65 redactat el 8 de juny de 1264 s'havia compromés a que en cas de dubte en la interpretació d'un fur aquest es resolguera en una comissió mixta de magistrats i prohoms de la ciutat i regne de València⁸. Teòricament, la interpretació dels furs, com veiem, estava vedada per les lleis valencianes, no obstant, alguns juristes sí consideraven aquesta possibilitat, com és

⁷ El capítol continua: "Entenem emperò e volem que per lo present fur no sia fet o engendrat perjudici algú als privilegis franqueses, libertats e immunitats als braços de la present Cort a algun de aquells o singulars persones de aquells per nos o per nostres alts predecessors atorgats entro en lo present dia de huy axí en general com en special ans romanguen en sa fermetat e valor. E de aquells los dits braços e cascú de aquells els singulars de aquells se puxen allegar e en prova traure si e quant ben vist los será sens pena alguna que per aquella allegació, adjudicació o diffinició per vigor de aquells fahedora no puixa ésser demanada o levada. E en aquelles coses que fur no bastará sia recorregut a seny natural de prohòmens de consell de cascuna ciutat, vila o loch del dit regne hon los dits pleyts o qüestions serán. Volem emperò e declaram que nos ne nostra consell nel governador o procurador, balle o loctinent de aquells e delegats nostres e delegats e subdelegats de aquells jutgen e determenen los pleyts o qüestions que davant aquells serán hos menararn per la forma desus declarada. Açò enadit que lla hon fur no bast no sien tenguts demanar o haver consell de prohòmens de les dites ciutats, viles o lochs hon los dits pleyts o qüestions seran". *Fori Regni Valentiae...*, Fur IV *In Proemio*.

⁸ Privilegi 65 de Jaume I. *Aureum Opus...*, *Iacobi Primi*.

el cas de Cristóbal Crespí de Valldaura⁹. El vicecanceller va dedicar la *Questio I* de la primera de les seues observacions a este assumpte. Malgrat el que deien les lleis amunt esmentades, Crespí afirmava que cap llei podia prohibir tot tipus d'interpretació, ja que això atentava en contra del dret natural¹⁰. La seua argumentació es basava en la idea de que era necessari interpretar la llei segons el cas, ja que podien donar-se una pluralitat de situacions que necessitaren de diferent aplicació. Això sí, era necessari definir una sèrie de directrius i explicar com podien i devien fer-se aquest tipus de lectures de manera correcta i justa, així com els diferents tipus d'interpretacions¹¹.

El primer tipus d'interpretació que analitza fou , la interpretació *fraudulenta et cavillosa*. Aquesta és la que menys ens interessa, ja que l'autor la considerava com a delictiva i ignominiosa i, en conseqüència, el príncep mai faria ús d'ella¹². En segon lloc, es refereix a dos tipus diferents d'interpretació, l'extensiva i la restrictiva. La interpretació restrictiva consistia en limitar o excloure d'allò que es disposava en una norma, mentre que l'extensiva era el contrari, ampliar la seua aplicació. Tot i la prohibició legal conguda, la diferent naturalesa d'aquests tipus d'interpretacions permetien, segons Crespí, que el Príncep poguera exercir de manera ordinària l'extensiva.

Diximus iam supra interpretationem extensivam esse quae legem ad casus in ea non comprehensos ampliatur sive extendit. Restrictivam autem quae contentos in ea limitat aut excludit. Utramque autem prohibitam esse in nostris foris certum videtur tum ex verbis prohibitionis tum ex re ipsa sive natura fori. Cum enim non aliter fieri possint quam curiarum et principis accidente simultaneo consensu ita neque posse aliter limitationem recipere vel extensionem quae naturam fori sortiatur consequens est quia

⁹ Anys després de Crespí, Bas i Galceran afirmava que *solum ergo in regno pro ut in multis aliis regnis debat iudicari iuxta foros et dispositum in aliis literaliter*, no obstant citava a autors com De León i el mateix Crespí que matisaven aquesta afirmació. Nicolás Bas i Galceran, *Theatrum...*, núms. 9-10.

¹⁰ *Sed sciendum est, nulla lege posse prohiberi omnem omnino interpretationem, id enim esset contra ius naturale quod nullo iure civili dirimi potest*⁹. De la mateixa opinió havia de ser Baldo a qui el vicecanceller citava: *Nota quos interpretatio necessaria quodammodo est de iure naturali id est Gentium et ideo nulla constitutione potest prohiberi. Nam si est necessaria ergo eius contraria est impossibilis et impossibile statutum non valet*. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, núm. 20 i 23.

¹¹ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 33.

¹² *Non minus delinquere solet qui aperte contra legem facit quam qui salvis eius verbis sententiam eius circumvenit et quasi sub hypocritica observantiae eius specie, nihil magis quam eius effectum salutaremque dispositionem destruere intendit et fraudare. [...] Hae autem vitiosae, five astutae inrerperationes non solum prohibita sunt, sed illis utentibus infamia iuris notam imponunt*. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes*, Observatio 1, Q. 1, núm. 34 y 42.

*haec est natura huius interpretationa propria ut solius sit illius eam facere cuius est legem condere*¹³.

Per a justificar la seua posició, Crespí rebut a altres autors com els catalans Càncer i Mieres¹⁴ que defensaven que el rei no podia fer ús de la interpretació extensiva, dient que si bé no podia fer-se amb aquells furs aprovats en Corts, sí que podia fer-ho amb aquells redactats extraparlamentariament. Com a mostra es donaven els furs de Jaume I, dels que parlarem en altre epígraf, en els quals es poden llegir clàusules com “ennadix lo senyor rey” que demostrarien que el mateix conqueridor havia modificat els primers furs. No obstant això, el rei en Jaume havia declarat que ni ell ni els seus successors farien cap modificació més a aquella legislació. En conseqüència, Crespí admet que el príncep no podia modificar la lletra dels furs, però sí defensa que podia fer ús de la seua potestat legislativa per a augmentar la seua aplicació. Mitjançant pragmàtiques el rei podia ampliar furs, és a dir realitzar una interpretació extensiva, fent ús de la seua capacitat de crear normes fora de Corts, sempre que el recollit en aquestes noves lleis no fora en contra de les lleis paccionades¹⁵.

Respecte a la restrictiva, cap disposició podia impedir al príncep modificar, restringir o fins i tot suspendre una llei en cas de necessitat i utilitat pública, perquè allò que s’havia vedat era fer una revocació a perpetuïtat. *Itaque princeps non poterit ex causa publicae utilitatis eos revocare perpetuo poterit tamen ad tempus suspendere si id publica utilitas et necessitas debitaque iustitiae administratio postulaverit*¹⁶. Ara bé, el perill o la causa d’interés públic havia de ser de grau superior o extrem¹⁷. El vicecanceller aportava tres raons que justificaven la interpretació restrictiva: 1) Que les lleis es feien per utilitat pública, però no incloïen l’extrema necessitat, 2) La utilitat o necessitat extrema no estava

¹³ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 43.

¹⁴ Tomás Mieres va ser un famós jurista i magistrat català del segle XV. Es poden destacar les seues obres sobre les constitucions i capítols de cort i sobre els Ussatges de Barcelona. Jaume Càncer va ser un important jurista del segle XVI nascut a Aragó encara que va desenvolupar la seua carrera i va dedicar les seues obres al Principat de Catalunya. Entre els seus treballs destaquen les *Variarum resolutionum iuris Caesarei, Pontificii et Municipalis Principatus Cataloniae*, Barcelona, 1594. Tots dos estan considerats entre els autors doctrinals més importants de Catalunya abans de la Nova Planta.

¹⁵ “*Rex noster potest separatim a foris novas leges ferre dummodo foris ipsis nihil derogent atqui interpretatio extensiva est nova lex quae foris non contradicit (cum in eis ut supponimus non contineatur et casus omissus sit). Ergo rex noster potest interpretationem extensivam facere tanquam legem sive pragmaticam novam*”. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes*, Observatio 1, Q. 1, núm. 50.

¹⁶ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes*, Observatio 1, Q. 1, núm. 52.

¹⁷ S’entenia que en tals casos no hi havia temps per a les solemnitats de convocar a les Corts. *Aut necessitas extrema exposeat nec Curiae tam celeriter convocari possint et periculum in mora immineat multipli ratione*.

subjecta a la llei¹⁸ i 3) Havia d'existir un greu perill per a les pràctiques i costums del regne. Una vegada demostrada la possibilitat de fer una interpretació restrictiva, la controvèrsia passava a dirimir a qui corresponia determinar la concurrència de tals circumstàncies. Per al vicecanceller, la decisió requeia únicament en el príncep en qui corresponia el govern públic.

Scilicet princeps aliquid imperat vel statuit publicum gubernium concernens existimo standum esse eius assertioni non constituto de contrario et verisimila asserere cum dicit casum maioris gradus utilitatis vel necessitatis publicae evenisse ut aliquid irregulare decernat vel iubeat¹⁹.

S'havia de confiar en el rei, com a príncep cristià, i en la fidelitat dels ministres que li aconsellaven per a evitar als vassalls qualsevol tipus de mal.

Nunquam praesumi potest ex eo quod principis assertioni in suis casibus fides adhibeatur ideo totum ius derogare aut contractus suos contemnere aut defraudare velle. Lequimur enim cum de his agimus de Principe Christiano iusto et recto et cui ministri assitant integrae fidei magnixeli iustitiae amotodacium. Omnis enim, principum regumque consiliarios admoneo ut veritas de terra nostra sive de gubernatione nostra oriatur et iustitia de coelo prospiciet. Tunc enim iustitiam pax osculatur reipublicae quies acquiritur et imperium firmo clavo tuetur. Si vero quaesito boni publici colore, aut alio eiusmodi praetextu a veritate deflectitur ut principum marsupial per fas vel nefas impleantur propter iniustitias et dolos regnum de gente in gentem transferatur similibus ministris qui semel aliquid minus verum affirmaverint non esse credendum nec deferendum intrepide assero²⁰.

Per tot això, el rei podia fer ordinàriament una interpretació extensiva dels furs emetent noves lleis fetes unilateralment pel monarca, mentre que la interpretació restrictiva quedava limitada a les ocasions en què la utilitat pública ho requerís²¹.

¹⁸ *Quia utilitas vel necessitas extrema et ultimi gradus legibus aliquibus subjecta non est nec subiici potest ipsa enim tanquam superior leges omnes sibi subiicit casibus suis et omnibus imperat.*

¹⁹ Cristóbal Crespi de Valldaura, *Observationes*, Observatio 1, Q. 1, núm. 58. Per a justificar-ho al·lega l'opinió de diversos autors com a Càncer, Peregrino, Francisco Ferrer, P. Diana i Tomàs Delbene.

²⁰ Cristóbal Crespi de Valldaura, *Observationes*, Observatio 1, Q. 1, núm. 66.

²¹ Això en certa manera pot ser coincident amb el que anys abans opinava Belluga qui assenyalava que el príncep podia legislar en solitari sempre que la nova normativa no anara en contra dels principis de les lleis amb força de contracte. Pedro Belluga, *Speculum...*, Rub. 2, núm. 6.

En tercer lloc, Crespí s'ocupa de la interpretació significativa i declaratòria de la norma, la qual era considerada natural i necessària i que cap llei podia prohibir²². Considerat que aquest tipus d'interpretació no podia restringir-se, la qüestió principal a resoldre per Crespí era si el príncep podia fer una interpretació general de les lleis al marge de les Corts i per a això analitza separadament València, Aragó i Catalunya, prestant especial atenció al cas del Principat, on hi havia més doctrina contrària al fet que es pogueren fer aquest tipus d'interpretacions²³. Per al cas valencià conclou que no sols el rei podia emetre pragmàtiques i edictes generals declarant els dubtes sobre els furs, sinó que també podien fer-ho els alts magistrats i, en concret, el Suprem Consell d'Aragó podien respondre sobre els dubtes en la lectura dels furs i fer interpretacions particulars i generals sobre el que s'havia d'observar. No obstant això, adverteix que només gaudien d'aqueixa potestat els tribunals superiors, és a dir la Reial Audiència i Consell d'Aragó, mentre que els inferiors seguien subjectes a la prohibició dels furs d'interpretar les lleis²⁴.

El quart tipus d'interpretació possible és la costum (allò acostumat), que per a l'autor era el millor intèrpret de les lleis²⁵. Cal considerar que en la pràctica valenciana, tant en context judicial com extrajudicial dos casos pronunciats en el mateix sentit creaven costum, mentre que un acte o sentència en contra la interrompia²⁶. Tan important considerava el vicescancerler la interpretació segons observança i costum que advertia que aquesta podia arribar a equivaldre a la correcció o reescriptura de la pròpia llei²⁷.

Com a exemple de la seua argumentació Crespí aportava el fur 52 *de Criminibus*, que els Braços sovint van al·legar per a argumentar que cap individu podia ser condemnat en causes criminals per sospites i presumpcions, sinó per proves clares i vertaderes. Aquesta disposició, segons el vicescancerler, havia sigut moderada per la pràctica i s'havia

²² *Interpretatio significativa, sive declaratoria adeo naturalis est et necessaria et nullo iure civili sive lege prohiberi possit.* Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 67.

²³ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 80-109.

²⁴ Es pot entendre que aquests tribunals superiors gaudien d'aquesta prerrogativa per representar directament a la persona del rei. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 77-79.

²⁵ *Si de interpretation legis quaeratur optima legum interpres consuetudo est. [...] Et non solum in legibus sed in contractibus, in testamentis, in statutis et quibuslibet aliis constitutionibus nulla melior potest inveniri interpretation quam illa quae ex observantia sive consuetudine resultat.* Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 112.

²⁶ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 114.

²⁷ *Principaliter notandum est hanc observantiae interpretationem eam vim habere ut etiam si videatur contra verba fori et aliquo modo corrigi in aliqua parte ea sequenda sit perinde ac si ipsis verbis fori fuisset scriptum id quod est observantia declaratum.* Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 115.

vist com en certes circumstàncies, amb urgentíssims indicis, la Reial Audiència o el Consell d'Aragó podien condemnar a pena ordinària, no així a l'extraordinària, com mutilació o mort²⁸. No obstant, l'experiència també demostrava que el fur romania amb la mateixa força en el cas de tribunals inferiors²⁹. Lluny del contingut literal del fur, la seua aplicació estava oberta a interpretació segons les particularitats del cas.

L'aplicació dels furs i la interpretació que d'ells feren els tribunals superiors en opinió del vicecanceller obligava a actuar en aqueix mateix sentit en el futur i, de fet, era com si la pròpia llei hauria sigut modificada. Aquesta és una qüestió molt important per a aquest estudi, doncs l'objectiu principal de les denúncies de contrafur, com més endavant es veurà, era que la inobservança de la norma no poguera ser al·legada com a precedent legal en el futur. Això havia d'obligar a les institucions com la Junta de Contrafurs a estar molt atentes al que succeïa, ja que com explica Crespí dos exemples d'actuació en un mateix sentit hagueren significat *de facto* la derogació o modificació del sentit de la disposició.

En contra d'interpretacions similars es van posicionar els Braços del regne en les Corts de 1645, quan en el fur 14 van sol·licitar la confirmació del fur 4 *in Proemio* en el qual “està dispost que los furs del regne se han de entendre a la lletra tan solament sensa alguna al·legació ni interpretació de lleys decretals o decrets e sens gloses de aquells”. El regne al·legava, precisament, que tal com hem vist s'havien emés diferents interpretacions dels furs, per la qual cosa suplicaven “que los [furs] del regne sien entesos a la lletra y com són en les paraules, excluint qualsevol género de interpretació y que qualsevol divissions, sentències y provisions ab que ha declarat lo contrari no puiuen ésser tretes en conseqüència no obrar efecte algú in eventum”. Súplica sobre la que Felip IV va decretar “Plau a sa magestat confermar lo dit fur en quan menester sia y que se observen los furs llevats tots los abusos y se entenguen a la lletra”³⁰.

La doctrina, no obstant això, va seguir la línia marcada per Crespí. Per a Mateu i Sanz el nou fur de 1645 *non tollitur iusta et legitima interpretatio, cum excludat frivolum et extrinsecam, non autem intrinsecam*³¹. La interpretació quedava justificada per la necessitat de guiar i conduir el coneixement del fur, ja que els homes podien diferir a

²⁸ Es cita com a exemple allò exposat per De León en la seua Decisió 125.

²⁹ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 116-117.

³⁰ Lluís Guia Marín, *Cortes...*, fur 14, pp. 213-214.

³¹ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de regimine...*, Cap. 1, ss. 2, núm. 13

l'hora de desentranyar el significat de les paraules. Mateu anava més enllà quan argumentava que si fins i tot les lleis divines eren interpretades pels sants i Pares de l'Església no es podia pensar que la interpretació de les lleis humanes estiguera prohibida. Així doncs, el regent considerava necessària la interpretació de les normes per a adaptar-les a les circumstàncies, assenyalant en la seua argumentació diferents exemples de furs que havien de ser reinterpretats³². Destaca el del fur 6 *de minoribus* que exclouia als menors de 7 anys de les penes en causes criminals, respecte al que explicava que en alguns casos era necessària una interpretació extensiva d'aquella norma, ja que aplicar una pena capital en un xiquet de 10 anys mancava de qualsevol sentit³³. En conseqüència, argüia que en alguns casos la inflexibilitat a l'hora de permetre les interpretacions d'uns certs furs era perjudicial per a la república, la qual cosa quedava justificada citant el que considerava una reprimenda de Fontanella cap als valencians³⁴:

*Non sumus cathalani tam liberales quantum vicici nostri aragonenses et valentini qui has suis foris interpretationes a iure communi resultantes nolunt concedere tam addicti sunt chartae, licet aliquando, velint, nolint eis interpretationibus uti compellantur*³⁵.

En definitiva, com a mostra el pensament de Mateu, en el període en què va funcionar la Junta de Contrafurs, encara que recentment s'hauria ratificat en Corts Generals la prohibició d'interpretar els furs i l'obligació d'aplicar-los en la seua literalitat, els juristes al servei del rei es van encarregar de justificar per escrit la necessitat que els tribunals superiors de justícia i el propi rei pogueren interpretar els furs en unes certes circumstàncies, obrint la possibilitat de pronunciar-se entorn de l'aplicació exacta de les normes encara que foren paccionades.

LA CONVENIÈNCIA DE LA REPÚBLICA

Aquest apartat es centra en l'opinió que diferents juristes valencians van expressar sobre l'ús de la potestat extraordinària o absoluta, que permetia al príncep situar-se per

³² El regent al·lega els furs 6 de *minoribus*, 1 de *termino regni*, 2 de *adulterium*, 12 de *testibus*, 104 de *curia et baiulo*.

³³ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de regimine...*, Cap. 1, ss. 2, núm. 20

³⁴ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de regimine...*, Cap. 1, ss. 2, núm. 26-28.

³⁵ Pere Joan Fontanella, *Decisions...*, decis. 498, núm. 18.

damunt de les lleis positives, habilitant-li per a actuar també per sobre dels furs i altres lleis pactades. A diferència de les monarquies aragonesa i catalana on pel seu origen mític s'utilitzava la preexistència d'una república lliure prèvia a l'elecció del primer príncep, a València primer va haver-hi un rei conqueridor i més tard es va donar l'estatut de regne. Per a Cerdán de Tallada, Gaspar Escolano o Mateu i Sanz el poder absolut del rei de València s'originava en el dret de conquesta, per la qual cosa aquest no reconeixia superior algun en el temporal i gaudia de potestat suprema de legislar en solitari³⁶.

En reforç de la posició del monarca, Cerdán recorria a l'etimologia recordant que el terme rei derivava de regir o governar rectament, per a, a continuació, introduir els precedents bíblics que postulaven *el rey es como Dios en la tierra* i que *el rey es imagen de la magestad Divina por representación*, el que quedava corroborat per la famosa cita dels *Proverbis: per me reges regnant*³⁷. Així mateix, la dignitat reial, com la pròpia paraula regir feia referència, obligava a conservar en pau als vassalls y *que es como a marido de la república*. Doncs com s'ha referit en pàgines anteriors, encara que en la constitució del regne de València l'establiment d'un pacte entre el príncep i la comunitat no aparega de forma immediata, això no vol dir que aquest contracte no existira. De manera que Cerdán plantejava que:

Entre el rey y su república se contrata matrimonio moral y político y de aquí viene que el rey tiene obligación de guardar las leyes que [se hacen] en Cortes por común consentimiento del rey y de los provinciales.

³⁶ En paraules de Cerdán: “*Como rey de España y como rey de Valencia no está sugeto al Imperio y a sus leyes por quanto les conquistaron sus predecesores de poder de moros y de infieles, usando de la tal facultad habens vices, Imperatoris in regnis suis hicieron las leyes de partida de Castilla y otras...*”. Tomás Cerdán de Tallada, *Veriloquium...*, pp. 5-6. Sobre aquest assumpte: Teresa Canet Aparisi, *Vivir y pensar...*, pp. 172-173. L'obra de Tallada també va ser analitzada per: Pascal Gandoulphe, “Trayectoria de la tratadística política y jurídica valenciana: Tomás Cerdán de Tallada, del *Verdadero Gobierno (1581)*, al *Veriloquium en reglas de Estado (1604)*”, F. J. Aranda Pérez, Francisco José y José Damiao Rodrigues (eds.), *De Re Publica Hispaniae. Una vindicación de la cultura política de los reinos ibéricos en la primera modernidad*, Madrid, 2008, pp. 149-185. Escolano defenia que: “*Por haver sido conquistado por nuestros antepassados de poder de moros no reconoce al emperador ni a sus leyes; antes nuestros fueros ponen pena de desleal y otras a los que fueren atrevides de juzgaar los playtos por ellas*”. Gaspar Escolano, *Década primera de la insigne y coronada Ciudad y Reyno de Valencia*, Vol. 1, Valencia, 1610, columna 1078

³⁷ Sobre l'origen diví del poder del rei es remet a l'obra de Salustiano de Dios sobre la doctrina castellana dels segles XVI i XVII, si bé com la seua obra separa per autors i no per temàtiques la informació sobre el tema es troba repartida per tota l'obra. En tot cas, els juristes analitzats per De Dios coincideixen a assenyalar que el poder del rei deriva del diví, no obstant, discrepen en com arriba al príncep, si bé directament o per intermediació del Papa o del poble. Salustiano de Dios de Dios, *El poder del monarca...*, *passim*.

Per tant, segons Cerdán de Tallada trobem un triple origen del poder reial a València: primer, el dret de conquesta que desvinculava al monarca de reconèixer qualsevol superior en el temporal; segon, l'origen diví que convertia al príncep en un delegat de Déu en la terra i, tercer, el pacte que vinculava al rei amb la república. D'aquests tres orígens, conquistat, delegat i contractat, es derivaven els poders del monarca: *el uno ordinario y el otro absoluto: el uno regulado a razón y justicia y el otro absoluto suelto y a su libre albedrío*³⁸.

Aquesta divisió entre potestat ordinària i extraordinària o absoluta presa una importància cabdal. Com exposava Cerdán la ordinària es regulava per raó i justícia, de manera que usant d'aquesta potestat el rei governava segons lleis i furs del regne. En l'extraordinària, no obstant això, el rei quedava alliberat d'aqueixes subjeccions, per la qual cosa els juristes van necessitar argumentar i explicar en quines circumstàncies podia usar-se d'aquell poder que permetia al rei actuar per damunt de les normes pactades. Ja Pedro Belluga inspirant-se en els preceptes de Baldo, arribava a justificar l'actuació del sobirà al marge de les lleis en circumstàncies excepcionals en favor de la pròpia utilitat pública del príncep³⁹.

Amb major profunditat va afrontar el tema el citat Cerdán de Tallada, qui advertia respecte al poder absolut que el rei *que no deve usar dél sino en dos casos: el uno quando concurre utilidad o necesidad de la república in bonum, y el otro, dando el rey al interesado a quien le tocara el daño recibido, justa y competente recompensa referida y paragonada con el daño o con la falta que le hiziere lo perdido*. És a dir, l'autor justificava l'ús de la suprema potestat del príncep tant per al benefici de la república com per a l'exercici de la justícia distributiva⁴⁰. Per a emprar aquesta facultat, especialment en els assumptes greus, el monarca havia d'actuar sentint els seus consellers. Per aquesta raó tots els reis es van comprometre a escoltar sempre als seus consellers en totes les

³⁸ Tomás Cerdán de Tallada, *Veriloquium...*, pp. 5-9. Teresa Canet Aparisi, *Viure i pensar...*, pp. 171-181.

³⁹ Manuel V. Febrer Romaguera, *Humanisme polític i teorització del pactisme en la València del segle XV. Vida, obra i ideari del jurista misser Pere Belluga (1392-1468)*, València, 2017, pp. 315-317. Les idees de Belluga sobre el tema es troben disperses en tota la seua obra mentre aborda diferents aspectes de les Corts Generals, encara que especialment es poden trobar en la rúbrica dedicada a l'ofici dels tractadors. Pedro Belluga, *Speculum...*, rub. 43.

⁴⁰ Entenem com justícia distributiva a allò que també es sol denominar gràcia, donar la justa recompensa pels actes i compensar els danys patits en servei de la corona i la república. Aquesta justícia distributiva no era menys important que la contenciosa, ja que era necessària per al bon funcionament i conservació de la república. Beatriz Cárceles de Gea, "La Justicia Distributiva en el siglo XVII (Aproximación político-constitucional)", *Chronica nova: Revista de historia moderna de la Universidad de Granada*, 14 (1984-1985), pp. 93-122.

decisions, tal com Salomón va dir al seu fill *–fili mi inquit sine concilio nihil facias–*, i com es deixa veure en alguns furs en els quals es prohibia l'execució de sentències, pragmàtiques i cartes reials que no foren signades pel vicecanceller i secretari havent passat per cancelleria⁴¹. Així i tot, s'havia de pensar que qualsevol decisió reial es prenia per causes justes *y que sola la voluntad y motu proprio del rey se ha de tener por justa causa*.

D'igual manera, Francisco Jerónimo De León limitava l'ús de la potestat absoluta a dues circumstàncies, la gràcia o justícia distributiva i la utilitat pública. A l'obra de De León, sobre l'ús de la potestat absoluta per a exercir la justícia distributiva, trobem la decisió 144 del segon llibre de les seues Decisions i la 22 del tercer. En totes dues decisions l'autor defensa la capacitat del monarca de donar suplementos d'edat a menors en contra del que es disposa per alguns furs, utilitzant la clàusula *non obstantibus*. Ací ens interessa la *plenitudo potestatis* del rei que s'expressava amb la clàusula a dalt citada i li permetia fer excepcions a la llei comuna⁴². El mateix podem dir de la clàusula *ex certa scientia*, doncs quan el sobirà les emprava estava donant a entendre que, a pesar que hi hauria normes que disposaren el contrari i havent sigut convenientment informat, era la seua voluntat que s'obeïra el que disposava⁴³.

La causa de pública utilitat va ser al·legada per De León en la decisió 34, en la qual s'argumentava sobre la possibilitat d'augmentar el nombre d'agutzils per damunt dels 14 que disposaven els furs. No ens detindrem massa en aquesta decisió atés que els arguments en ella empleats són els que van ser utilitzats pel Consell d'Aragó i la Reial Audiència valenciana, en les diferents ocasions en què la Junta de Contrafurs va denunciar aquesta situació que va ser recurrent al llarg dels segles XVI i XVII. Per a De León en el violent context de la València d'aquella època el nombre d'agutzils definit en els furs no era suficient per a l'administració de la justícia, per la qual cosa el més convenient per a la salut de la república no era observar el fur, sinó nomenar més agutzils superant el màxim reglat en furs⁴⁴.

⁴¹ Tomás Cerdán de Tallada, *Veriloquium...*, pp. 5-13. Teresa Canet Aparisi, *Vivir y pensar...*, pp. 171-181.

⁴² *Clausulam non obstante apparet claram de principis quod intendit uti supraema potestate*. Francisco Jerónimo de León, *Decisiones...*, vol. II, dec. 144, p. 157. Sobre aquesta qüestió: Franciscom Pacheco Caballero, "Non obstante. Ex certa scientia...", pp. 91-127. Tambien: Salustiano de Dios de Dios, *El poder del monarca...*, pp. 796-798.

⁴³ Nuria Verdet Martínez, *Francisco Jerónimo de León...*, pp. 116-126.

⁴⁴ Francisco Jerónimo de León, *Decisiones...*, vol. I, dec. 34.

De León, en la seua decisió 21 del primer llibre i en la 20 del tercer llibre de les seues *Decisiones*, va afegir un altre motiu pel qual el monarca podia, fins i tot, derogar un fur fet en Corts. De León defensava que en determinades ocasions el monarca podia tindre causes justes per a trencar el contracte que s'establia amb la creació de la legislació en Corts⁴⁵. En concret s'argumentava que el rei no estava obligat a observar aquells capítols als Braços que en la súplica hagueren incorregut en subrepció, és a dir que hagueren ocultat informacions que impediren que el monarca en el seu decret actuara plenament informat. *Non valet concessum cum actu Curiae interveniente subreptione et sic deficiente voluntate Regis concedentis*⁴⁶. Això es relaciona estretament amb el fet que la força del fur o acte de cort residira en el decret reial i no en la súplica, de manera que, havent-hi defecte en la voluntat del monarca en l'aprovació, la llei no podia ser vàlida.

Fins ara es pot veure que diferents juristes valencians es van preocupar per definir algunes situacions en què el rei podia actuar per damunt de les lleis positives, fins i tot quan aquestes eren pactades i tenien força de contracte. No obstant això, el punt d'inflexió en el cas valencià l'hem de posar en el vicecanceller Cristóbal Crespí de Valldaura, qui va tractar en la seua *Observatio Prima* el tema de forma més directa i sistemàtica que cap altre autor dels quals parlarem. En la *Quaestio 2* desenvolupa un tema que considera necessari abordar, atés que eren moltes les presumptes contravencions de furs que examinaven els ministres regis i els advocats dels Braços. Aquesta *Quaestio* es divideix en un total de 6 *Inspectiones*, la primera d'elles dedicada a la *potestas condendum fòrum*, és a dir a la capacitat de regular els furs. El vicecanceller iniciava amb una rotunda asseveració, *principem supremam sit potestas legis condendae* i, encara que s'hauria compromés en Corts a no fer-ho, aqueixa promesa quedava mediatitzada per la raó. Per a veure de quina manera el monarca podia regular els furs i altres lleis, Crespí abordava les condicions que havia de reunir una llei, fent servir l'autoritat de sant Isidoro. Segons el sant les lleis devien: 1) ser honestes i no contindre malícia, 2) ser justes, el seu objectiu havia de ser mantindre als homes en pau, per la qual cosa la norma podia ser dura, però no injusta i castigar sempre amb proporcionalitat⁴⁷, 3) ser possible en la seua aplicació tant logística com moralment, 4) havian d'ésser redactades d'acord amb el dret natural,

⁴⁵ “Ex iusta causa licet principi a contractu recedere”. Francisco Jerónimo de León, *Decisiones...*, vol. I, dec. 21, p. 176

⁴⁶ Nuria Verdet Martínez, *Francisco Jerónimo de León...*, pp. 126-155. La cita en: Francisco Jerónimo de León, *Decisiones...*, vol. III, dec. 20.

⁴⁷ Crespí cita com a llei injusta el fur 91 de 1585

5) no podian anar contra costums de la pàtria⁴⁸, 6) havian de ser convenients al lloc i temps, 7) havian de ser necessàries i útils per al manteniment de la pau pública, 7) no havian de ser capcioses, sinó ser clares i comprensibles, 8) havian d'anar en favor del bé públic i no del privat, i si eren en favor de persones privades no podien anar en contra de lleis generals. L'argumentació de Crespí es deté en cadascun d'aquests requisits exposant diferents exemples pràctics, i el parer de diferents autors, per a defensar que en cas que algun fur o llei no complira algun d'aquestes característiques no havia d'observar-se⁴⁹. En resum, pconsiderava que les lleis només havien d'observar-se mentre foren útils i beneficioses, per la qual cosa quan no complien alguna d'aquestes qualitats deixaven de ser-ho i el més convenient per a la república era que el rei actuara segons el que es jutjava millor per al regne, la qual cosa incloïa actuar per damunt d'aqueixa legislació que ja no es considerava adient.

La segona *inspectio* tracta un tema ja abordat per De León anteriorment, la intenció del legislador com criteri per modificar la lectura de la llei. De León l'havia abordat per a defensar que aquells furs sol·licitats mitjançant obrepció o subrepció no eren vàlids per haver-hi un defecte en la voluntat del rei, doncs no havia decretat convenientment informat. A més dels casos analitzats per De León, Crespí afig com a exemple un dels denunciats per la Junta de Contrafurs l'any 1656 per mitjà del senyor de Gilet. En aquella ocasió, el regne havia denunciat que no es respectaven les franqueses dels habitants de la ciutat de València i de tot el regne. La Junta de Contrafurs reclamava contra la sentència favorable al Procurador del Regi Patrimoni en una causa en la que s'havia personat el subsíndic de la ciutat de València. En aquella ocasió es denunciava que la sentència era contrària al fur 7 de 1645 mitjançant el qual Felip IV havia confirmat totes les franqueses de la ciutat i regne de València, incloent la franquesa del pagament del peatge i la quema. No obstant, el plet estava obert des d'abans d'aquelles Corts i en 1656 el rei va declarar amb carta de 5 de juliol de 1656 va declarar que en el decret d'aquell fur no havia sigut la seua voluntat aplicar aquell fur a les causes judicials que

⁴⁸ Crespí és d'opinió que el rei podia derogar costums antics que no estigueren recollides en furs i privilegis, però mai ho faria sense consultar al seu consell i sense causa greu. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, núm 168.

⁴⁹ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, núms. 121-189.

estigueren obertes en el moment en que es va aprovar i que, per tant, s'havien de jutjar amb la legislació anterior⁵⁰.

La tercera inspecció de Crespí es dedica a explicar per què les regalies no podien estar incloses en les paraules generals d'una llei⁵¹. Per al vicecanceller les paraules generals d'una llei afectaven les persones privades, però en cap cas podien estendre's al príncep. De fet, considerava que en la Corona d'Aragó ni tan sols amb paraules expressess es podien limitar les regalies⁵².

En la quarta inspecció Crespí es centrava en les lleis no paccionades, però que el rei també havia jurat observar: privilegis, pragmàtiques i costums. Seguint a De León, addueix que amb el jurament el príncep es comprometia a l'observança de les lleis però no renunciava a modificar-les o derogar-les. A continuació analitzava els diferents tipus de normes per a exposar la manera i les causes que permetien al sobirà actuar per sobre d'aquelles. Inicialment el vicecanceller tracta sobre els costums de les quals distingeix diferents tipus. Aquelles costums o costumes fetes pels primers reis de València en diferents Corts eren en jurídicament furs, per la qual cosa quedaven fora d'aquestes consideracions⁵³. Molt diferents eren els costums o practiques que per ser habitualment observades generaven un dret. En aquest últim grup es distingien dos tipus, les costums immemorials i les noves. Respecte a les costums practicades des de temps immemorial, Crespí considerava que el sobirà havia de respectar-les i només podia canviar-les en cas que foren costums vicioses o que els temps obligaren a modificar-les. En cas de fer-ho en Corts i amb aprovació dels Braços també es podia legislar en contra i derogar practiques i costums immemorials. Pel que respecta a costums més noves o ordinàries es considerava que romanien revocables també al rei en solitari, llevat que hagueren quedat plasmades en un fur. Les pragmàtiques i els privilegis presentaven menys problemes a l'hora de modificar-se o revocar-se, al ser disposicions fetes només pel rei fora de Corts; una nova llei feta pel monarca en solitari podia substituir a l'anterior. L'únic límit a aquesta

⁵⁰ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, núm. 189-208

⁵¹ *Solet vulgus existimare contra fori dispositione ea moliri quae eorum verbis generalis opponuntur licet res sit cuiu comprehensio specialem requireret mentionem nec apta sit ut solum verbis generalibus contineatur. Id autem error est et trivialis iuris maxime ignorantia.*

⁵² Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, núm. 209-245.

⁵³ En el *Fori Regni Valentiae* la legislació emanada de diferents Corts Generals del segle XIV apareix com *costumes*.

consideració eren aquells privilegis donats a canvi d'un pagament en els quals concorria també força de contracte⁵⁴.

L'últim autor en el qual ens centrarem en aquest apartat és Lorenzo Mateu i Sanz, fidel seguidor dels preceptes de Crespí i que realment aporta poques novetats si ho comparem amb l'exhaustivitat amb la qual el vicecanceller havia tractat la qüestió. No obstant això, Mateu es pronunciava amb més contundència respecte a la teòrica irrevocabilitat dels furs:

Sed irrevocabilitas horum fororum limitanda est casu quo observatio ipsorum fororum repugnet publicae utilitati, nam tunc dominus rex non tenetur foros observare.

Aquesta afirmació va en la línia d'allò que havien exposat els autors anteriors i, igual que havia fet el vicecanceller Crespí, Mateu recorre també a un sant per a justificar la seua posició. Mentre que Crespí acudia a sant Isidoro, Mateu citava a sant Tomàs:

Unde apartet quid cum lex maxime dicatur secundum ordinem ad bonum commune quodcumque aliud praeceptum de particular opere non habeat ratione legis nisi secundum ordinem ad bonum commune et ideo lex ad bonum commune ordinatur.

El que porta a Mateu a concloure: *deficiente enim essentia legis et ea déficit et eo ipso quo turpia vel inutilia iubeantur aut permittantur lex non erit*. En definitiva s'utilitzen arguments similars als de De León i Crespí per a defensar que les normes havien de ser bones per a la república i en cas de no ser-ho deixaven de tindre força de llei. Requeia en el rei, com a garant de la justícia, la decisió sobre la utilitat o no d'aquestes disposicions⁵⁵.

En definitiva, tots els autors ací analitzats coincideixen a assenyalar que les lleis havien de ser útils i convenients per a la república i que amb tal fi es redactaven, en cas contrari deixaven de tindre validesa. Això es podia donar especialment en situacions anòmales, perquè una llei podia ser justa en situacions ordinàries, però injusta o perniciosa en situacions excepcionals. Per a fer front a tals circumstàncies el príncep podia fer ús de la seua potestat absoluta o extraordinària, la qual el situava per damunt de les lleis

⁵⁴ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, núm. 246-285.

⁵⁵ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus...*, cap. 1, ss. 1 i 2.

positives i el facultava per a fer allò més convenient per a la conservació i quietud dels seus súbdits. Atés que estava comunament assentat que el rei posseïa aqueixa potestat absoluta, l'interés de tots els juristes citats era instruir al príncep i als juristes que l'assessoraven sobre com s'havia d'utilitzar tal potestat i en quines circumstàncies era lícit fer-ne ús, sent sempre la conveniència de la república allò que havia de guiar aquest tipus de decisions.

LA POTESTAT ECONÒMICA

Mitjançant la potestat econòmica, el monarca podia administrar la gran casa que era el regne de València. Usant d'aquesta facultat podia actuar contra qualsevol individu que es considerara pernicios per a la república sense necessitat d'atendre les solemnitats d'un procés judicial. Convé advertir que l'ús de la potestat econòmica bé podria incloure's dins de l'anterior dedicat a la conveniència de la república, però, donada la freqüència amb què va ser emprada en el cas valencià i la quantitat d'ocasions en què els electes dels Estaments van denunciar la seua utilització, és convenient prestar-li una atenció especial⁵⁶.

L'origen d'aquesta potestat era diferent del d'altres facultats del príncep, com també ho era la seua aplicació, per la qual cosa en l'exercici d'aquesta potestat econòmica o política no regien les mateixes regles que en la jurisdicció contenciosa i ordinària. El seu objectiu era també molt diferent del de la justícia contenciosa, ja que no servia per a

⁵⁶ El professor Garriga Acosta en parlar de les comunitats polítiques també introdueix el concepte de potestat econòmica, com a capacitat de gestió de la gran casa que era la república. *Cada centro de convivencia organizada venía conformada corporativamente y estaba capacitada para autogobernarse, es decir, para gestionar su patrimonio y velar por el bienestar de sus miembros. Operaba aquí la imagen de la familia como corporación nuclear, a cuyo frente el padre era en aquel orden la única instancia dotada de poder directamente por la naturaleza. Como aquélla, cada cuerpo tenía su cabeza, que era la que representaba al conjunto identitariamente (o sea, de manera natural y necesaria, fuera cual fuese su método de designación, que dependía en cada caso de la tradición) y en este concepto estaba dotada de la potestad económica necesaria para tutelarla, es decir, para adoptar las decisiones relativas al bien del conjunto (autotutela corporativa). Ahora bien, cualquier acto que con este fin afectase a derechos adquiridos implicaba el ejercicio de jurisdicción y debía contar con la participación de (y ser copulativamente adoptada con) un juez, que además era el único facultado para imponer coactivamente las decisiones gubernativas en la medida que fuesen jurídicamente protestadas. Por eso los magistrados eran imprescindibles y se integraban de uno u otro modo en el aparato de gobierno de cada corporación. Tomando como modelo el gobierno de la casa, así se organizaba el gobierno de la república cualquiera que fuese su radio: desde la ciudad (una casa grande) hasta el reino, una república de repúblicas cuyo gobierno era propio del estado real.* Carlos Antonio Garriga Acosta, "Gobierno y justicia: el "Gobierno de la justicia", *Cuadernos de derecho judicial*, 7 (2008), pp. 55-56.

castigar els delinqüents, sinó per a previndre un mal. En conseqüència, per a actuar per la via econòmica no era necessària prova, sinó sospites. Era obligació del príncep mantindre la pau i quietud de la república i això li impulsava a remoure d'ella als sospitosos de poder alterar-la. Per a que algú poguera ser castigat per aquest mitjà, era requisit necessari que no poguera ser condemnat per la via ordinària i que hi hauria indicis que indicaren que podia danyar a la república en el futur. Aquesta potestat fou molt utilitzada per a actuar contra bandits i facinerosos contra els quals la justícia no podia actuar, però la fama i la seua escandalosa vida feien que no fora convenient deixar-los actuar lliurement. De fet, moltes actuacions realitzades mitjançant l'econòmica serien il·legals si es feren per la via contenciosa.

Est enim princeps pater patriae. Entre altres funcions el rei era considerat pare de la pàtria i, per consegüent, heretava l'autoritat del *pater familias* al qual corresponia la gestió de la casa, és a dir l'economia. Així doncs, l'autoritat que un pare tenia sobre els seus fills i sobre la seua casa, la tenia el príncep sobre els seus vassalls i senyoriis⁵⁷. En opinió del vicecanceller Crespi els furs valencians no parlaven ni prohibien l'ús de la via econòmica, sinó que només reglaven els camins de la justícia contenciosa, per la qual cosa es considerava indubtable que el monarca podia usar d'ella.

L'ús de la potestat econòmica, també anomenada política és present en multitud d'estudis sobre el bandolerisme i les faccions valencianes. Autors com Sebastià García Martínez, Margarita Vila, James Casey, Lluís Guia, Emilia Salvador, Sergio Urzainqui o jo mateix, hem abordat de manera més o menys directa la utilització de la potestat econòmica en el regne de València com a mitjà utilitzat contra aquesta mena de delinqüents⁵⁸. Ací ens proposem abordar el tema des d'un punt de vista més teòric-jurídic

⁵⁷ Deia Crespi: *Residet tamen in príncipe alia oeconomica el politica potestas que ei tanquam reipublicae capiti et parenti ut cuilibet patrifamilias in propria domo competit.*

⁵⁸ James Casey, "La crisi general del segle XVII a València (1646-1648)" en *Boletín de la sociedad castellanense de cultura*, tomo XLVI, vol. II (1970), pp. 96-173. Tambien: *El regne de València al segle XVII*, Barcelona, 1981. Del mismo autor: "Bandos y bandidos en la Valencia Moderna" en *Homenatge al professor Sebastià Garcia Martínez*, vol. 1, València, 1988, pp. 407-422. Sebastià Garcia Martínez, *Els fonaments...*; *Valencia bajo Carlos II...* Margarita Vila López, *Bandolerismo y Pirateria (1635-1645) en el Reino de Valencia durante el reinado de Felipe IV*, Valencia, 1984. Lluís Guia Marin, "La represión del bandolerismo durante el virreinato de fray Pedro de Urbina (1650-1652)" en *Primer congreso de Historia del País Valenciano*, vol. 3., València, 1973, pp. 411-420. "Dona, honor i bandolerisme: els 'desordres' de l'Almirall d'Aragó en la València del segle XVII", en *Estudis: revista d'història moderna*, núm. 28 (2002), pp. 287-316. Emilia Salvador Esteban, "Bandos y fórmulas de solidaridad. La instrumentalización de las rivalidades de los poderosos por la Corona" en *Actes XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta*, Barcelona, 2003, pp. 19-34. Sergio Urzainqui Sánchez, *Bandidos y bandolerismo en la Valencia del siglo XVII: nuevas Fuentes, nuevas*

a partir de l'obra de Cristóbal Crespí de Valldaura, qui va dedicar a la Potestat Econòmica la tercera de les seues *Observationes*⁵⁹. En un total de sis *illationes*, el vicecanceller passa a abordar una sèrie de casos en els quals es podia actuar mitjançant la potestat econòmica. La *prima illatio* es dedica a la possibilitat d'actuar contra facinerosos i males gents. El tema principal que es desenvolupa és la possibilitat del rei, o qui en el seu lloc estiguera exercint la presidència del regne, d'actuar contra aquestes gents arran de sospites i sense fer-los procès. Recordem que la justificació o requisit per a utilitzar la via econòmica era la prevenció de perills futurs, per la qual cosa el desterrament o detenció de l'individu sol podia fer-se fins que cessara tal risc per a la pau pública. Per a executar aquests desterraments o detencions no era necessari un altre coneixement de causa més enllà que la decisió argumentada del monarca o del seu *alter nos*, que sempre havien de conduir-se amb prudència i judici recte.

De fet es planteja gràficament el recurs a aquesta potestat econòmica com una sort de medicament contra la pesta que suposaven bàndols i bandolers.

Quem ad modum enim princeps sus pectum de peste potest a propria domo eiicere bona mobilia comburi iubere aequae non tenetur reparare quia ipsi domino perniciosi sunt, ut docte et exacte probat Peguera decis. 8. Ita huiusmodi mali homines qui vitiorum et criminum pestilenti contagio reipublicae pacem et quietem laedunt, etiamsi ipsa respublica contradiceret debent ab eius terminis expelli et si opus fuerit relegari quia et ipsi reipublicae perniciosissimi sunt.

Una segona situació per a la qual podia utilitzar-se la potestat econòmica era per a trencar llaços familiars i de col·laboració. Aquesta funció era especialment interessant per a combatre les faccions i les societats de delinqüents. S'ha de tindre en compte que per la via ordinària de justícia no es podia condemnar a ningú per acollir a la seua casa a un familiar, de manera que l'única manera d'actuar contra les xarxes de protecció de

perspectivas, València, 2016, tesi doctoral. Jorge A. Catalá Sanz y Sergio Urzainqui Sánchez, *El bandolerismo morisco valenciano (1563-1609)*, Valencia, 2016. Miquel Fuertes Broseta "Uso de la potestad económica...", pp. 233-246.

⁵⁹ *De usu et exercitio oeconomica et politica potestatis*. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio III.

delinqüents era la via econòmica. Òbviament, la justificació o motiu del desterrament havia de ser també evitar danys i perturbacions de la pau pública⁶⁰.

La tercera qüestió que Crespí desenvolupa és l'ús de la via econòmica en eclesiàstics. Com és sabut, els clergues estaven subjectes a la jurisdicció eclesiàstica i havien de ser jutjats pel seus tribunals i es trobaven exempts de la jurisdicció ordinària. No obstant això, com vam dir, la potestat econòmica no era jurisdicció, sinó que depenia de l'autoritat del rei com a pare de la pàtria⁶¹. En conseqüència, en cas que algun tonsurat pertorbara la pau pública podia ser bandejat per a previndre els danys que poguera causar. Incloua en el seu raonament el fet que molts eclesiàstics no vivien com requeria la seua condició, i utilitzaven la jurisdicció eclesiàstica per a protegir-se de la justícia del rei. De manera que utilitzant la via econòmica podia el rei, o un jutge superior laic, expulsar del regne a aquells eclesiàstics que amenaçaren la pau pública. El sobirà i els magistrats havien d'actuar amb la reverència deguda a la dignitat d'una persona eclesiàstica, i amb una precisió quirúrgica amb la finalitat de retirar el podrit per a mantindre la salut de la república⁶². El vicecanceller opinava que contra aquesta mena d'actuacions no es podia oposar el fur 10 *de iurisdictione omnium iudicum*, en el qual es deia que no es podia expulsar a prelats i eclesiàstics per *fictam suspicione*, ja que això anava en contra de la llibertat eclesiàstica *non tamen cum causa iusta et legitima ob publicam quietem id facere*. Així mateix, es considerava que el rei podia actuar en defensa dels seus drets i regalies contra qualsevol eclesiàstic sense que per això es considerara agreujada la jurisdicció eclesiàstica.

Vinculats als assumptes eclesiàstics es trobaven els familiars de la inquisició, també exempts de la jurisdicció règia exercida pels jutges laics. Per a Crespí, en les concòrdies mitjançant les quals s'havia establert la Santa Inquisició no s'excloïa l'ús de

⁶⁰ Concloïa Crespí que: *Potest enim ratione medicinae unuo pro altero puniri poenam temporali si utilitati publicae conveniat licet ob ratione poenae non posset, pro ut est culpae correlativa*. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio III, núm. 16.

⁶¹ *Quod ut diximus politicae potestate sit quem admodum pater filium clericum et dominus familiarem ecclesiasticum a domo expellit*

⁶² Respecte a la possibilitat d'expulsar prelats: *Tunc principes saeculares posse episcopos expellere a regno et susi diocesibus sine timere excommunicationis quando id facierunt de licentia romani pontificis, vel quando grave scandaul et periculum reipublica timetu*. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio III, núm. 25.

la potestat econòmica perquè el monarca no podia abdicar d'ella per ser suprema regalia⁶³.

Estretament relacionat amb l'anterior estava la possibilitat d'extraure a individus de les esglésies, perquè les lleis positives que ho prohibien, havia d'entendre's que només s'aplicaven a la jurisdicció ordinària, i no limitaven la via econòmica exercida mitjançant l'autoritat com a pare i senyor del príncep. De la mateixa manera que un pare podia extraure als seus fills o un senyor al seu serf, el mateix podia fer el monarca amb els seus súbdits. Ni el fill ni el serf eren extrets per a ser processats o castigats, sinó per la seua obligació de continuar sent empleats i el mateix succeïa quan s'utilitzava de la potestat econòmica, ja que l'individu no anava a ser processat ni anava a rebre càstig, sinó que era extret per a servei del rei.

Per últim, la possibilitat que Crespí veia en la potestat econòmica era permetre actuacions que la jurisdicció contenciosa no contemplava, invidus als qui no es poguera processar o que fins i tot hagueren sigut declarats innocents en un judici. En aquelles situacions s'havia de valorar molt bé que l'actuació contra l'individu fora més lleu que els danys que podia provocar si no s'actuava contra ell⁶⁴.

A pesar del suport teòric donat a la utilització de l'econòmica, van ser moltes les protestes dels Estaments⁶⁵. Si bé Crespí entenia aqueixes queixes, *sed voces sunt querelae sunt contra medicum qui opportuna adhibet medicamenta sed non dulcia*⁶⁶, pensava que es podia respondre que els furs al·legats parlaven de la jurisdicció contenciosa, per la qual cosa no incloïen ni parlaven del recurs a la via econòmica. Atenent que el dret foral disposava que en totes aquelles coses que no estigueren reglades s'havia d'aplicar el dret natural, el vicecanceller considerava que s'incloïa poder utilitzar la potestat econòmica.

⁶³ Citant a Camilo Borrel es diu: *Et haec quae suprema regalia est reservata censetur et neque expresse a regia corona potest separari*. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio III, núm. 35. La cita és de Camillo Borrel, *De praestantia regis catholici*, Cap. 5, núm. 7 et 26.

⁶⁴ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio III, núms. 45-50.

⁶⁵ Una vegada desenvolupades aquestes qüestions, el vicecanceller respon a una sèrie de dificultats que es posaven en el Regne de València quan s'utilitzava la via econòmica. Els Estaments sovint al·legaven que aquestes actuacions anaven en contra d'alguns furs: el 23 i 25 *de guidatico* i el 77 de 1585 pel qual es disposava que ningú podia ser castigat sense haver sigut processat; el 84 de 1585 pel qual ningú podia estar empresonat més de cinc dies sense que se li fera acusació; el 82 *de Sagionibus* que disposava que en delictes amb penes corporal s'haguera de fer procés dins de trenta dies i el 33 de 1604 que fixava un número mínim de cinc dies per a preparar la defensa abans de fer processos. Tots aqueixos furs eren invocats a l'hora de protestar tant en casos en què la potestat política fora usada per a detindre com per a enviar individus a l'exili.

⁶⁶ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio III, núm. 55.

Així mateix, recordant les condicions que una llei havia de reunir, bona i convenient per a la república, la potestat econòmica permetia actuar en aquells casos en què allò desitjable era no cenyir-se al que deien les lleis. Motiu al que s'unia la raó de que aquells casos en els quals s'utilitzava la potestat econòmica no podien resoldre's mitjançant la jurisdicció contenciosa, ja que es buscava prevenir futurs perills per a la república i no castigar els crims comesos.

EL CARÀCTER NO PACCIONAT DELS FURS DE JAUME I

“Com manamens sien de dret honestament viure e altre no agreuyar, e son dret a cascú donar, e ls prínceps de les terres, per la misericordia de Déu, agen reebuts los governaments dels regnes per ço que donassen egualment son dret tan bé al pobre com al rich, e que purgassen de mals hòmens ab gran diligència, les províncies a ells comanades no departn d'on fossen aquells mals hòmens”⁶⁷.

En aquest fragment de la Costum es poden llegir els arguments que Jaume I va fer servir per a justificar la publicació dels furs. Aqueixa primera legislació, segons s'expressa en el document es va fer “ab volentat e ab consell” de l'arquebisbe de Tarragona, bisbes catalans i aragonesos, nobles i barons i prohoms de les ciutats. Per tant, el monarca va comptar amb la voluntat i el consell de representants dels tres Estaments, però aqueixa legislació no es va fer en el si d'unes Corts Generals o almenys el text no

⁶⁷ Continua el fragment citant als prelats i nobles que havien aconsellat en la redacció de la costum. “Emperaço Nos, En Jacme, per la gràcia de Déu rey de Aragó e de Mallorques e de València, comte de Barchinona e d'Urgell, senyor de Montpeler, cobeejans dur a acabament les davant dites coses, havén Déus denant nostres ulls, costumes, en aquesta reyal ciutat de València e en tot lo Regne e en totes les viles, castells, alqueries, torres e en tots altres lochs en aquest regne edificats ho a edificar, sotsmeses novellament per la volentat de Déu al nostre governament, fem e ordenam, ab volentat e ab consell d'En Pere, per la gràcia de Déu archebisbe de Tarragona, e dels bisbes d'Aragó e de Catalunya, ço és a saber: d'En Berenguer, bisbe de Barcelona, e d'En Vidal, bisbe d'Oscha, e d'En Bernat, bisbe de Saragoça, e d'En Pons, bisbe de Tortosa, e d'En Garcia, bisbe de Taraçona e d'En Bernat, bisbe de Vich; e ab conseyl dels nobles barons: d'En Ramon Folch, vescomte de Cardona, d'En Pere de Muncada e d'En Guillem de Muncada e d'En Ramon Berenguer e d'En Ramon de Peralta e d'En Pere Ferràndeç d'Albarrayv e d'En Pere Cornell e d'En Garcia Roineu e d'En Examen d'Orrea e d'En Artal de Luna e d'En Examen Pèriç; e dels prohòmens de les ciutats, ço és a saber: d'En Ramon Pere, de Leyda, e d'En Ramon Ramon e d'En Pere Sanç e d'En Guillem de Belloch e d'En Bernat Gisbert e d'En Thomàs Garidell e d'En Guillem Moragues e d'En Pere de Balaguer e d'En Marimon de Plegamans e d'En Roineu Durfort e d'En Guillem de la Cera e d'En Bernat Çaplana e d'En Pere Martell e d'En Guillem Bou e d'En Esteve de la Geferia e d'En Uch Martí e d'En Ramon Munyós e d'En Ferran Pèriç e d'En Andreu de Linyan e de molt altres”. Pedro López Elum, *Los orígenes...*, pp. 110-111. *Furs e ordinacions...*, *Del rey en Jacme*.

l'explicita⁶⁸. La qüestió a resoldre és si en fer-se per voluntat i consell d'aquests representants de les elits que van ajudar al rei en la conquesta aquesta legislació pot considerar-se paccionada o si per contra solament les normes redactades en el si de les Corts ho eren.

Dins d'aquest debat es va introduir el regent del Consell d'Aragó Francisco Jerónimo de León en la seua decisió 144, argumentant que aquesta primera normativa foral no va ser pactada i, per tant, no obligava al príncep a la seua observança. Aquesta decisió girava entorn d'un privilegi reial de 16 de setembre de 1607 mitjançant el qual Felip III va concedir un suplement d'edat a Inés Sancho i Cardona⁶⁹. Amb tal disposició, el rei autoritzava *doña* Inés a administrar el seu patrimoni malgrat no haver assolit la majoria d'edat, és a dir, el monarca suplía els anys que li faltaren.

A l'hora d'aplicar el privilegi de vènia d'edat a la Reial Audiència se li van presentar una sèrie de dubtes. En primer lloc, aquest privilegi anava en contra del que es disposa en el fur 8 *de restitutione minorum*⁷⁰ el que obligaria l'Audiència a aplicar el fur 2 *si contra ius aliquid fuerit impetratum* en el qual es disposava que els oficials no obeïren aquells manaments reials emesos en contra dels furs⁷¹. Així mateix, el rei havia jurat l'observança dels furs i tal cosa li impedia actuar contra ells i dispensar el seu compliment. Finalment el fur 8 *de restitutione minorum*, redactat en època de Jaume I, era una llei

⁶⁸ És comunament acceptat que les primeres Corts Valencianes en les quals es va elaborar legislació pactada va ser en 1283, encara que uns altres ho retarden fins a 1301. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado...*, pp. 218-219. Pedro López Elum, *Els orígens...*

⁶⁹ De manera que aquesta decisió ha sigut estudiada per Nuria Verdet des de la perspectiva de l'exercici de la gràcia per part del rei, nosaltres ací l'analitzarem des d'una altra posició. Nuria Verdet Martínez, *Francisco Jerónimo de León. Cultura política y práctica administrativa en la Valencia de los Asutrias menores*, Valencia, 2014, tesis doctoral, pp. 115-126. Francisco Jerónimo de León, *Decisiones sacrae Regiae Audientiae Valentiae*, Tomo 2, Madrid, 1625.

⁷⁰ "Si alcú menor de vint anys demanarà perdó de edat, ço és a saber que sie pres per major de vint anys per rescrit o per atorgament del senyor rey, volem que aquell rescrit e aquell atorgament no haje valor en ans sie pres tota via per menor fins haje vint anys. Aquest fur smena e romança lo senyor rey. Fuero VIII De restitutione minorum. Forii Regni..., f. LII

⁷¹ "Los rescrits o les cartes que seran impetrades o accaptades contra dret, manam a tots los nostres jutges que no les reben ne les obeesquen, si donchs alguna cosa no hi havia o no hi era contenguda que no nogués a altre e que tingués prou e profitas a aquell que les haurà accaptades o no era contengut en aquelles cartes o rescrits que perdonas algun malefici a aquells qui les hauran accaptades. E nadex lo senyor rey que aquell qui impetrarà rescrits o cartes callada veritat contra fur de València o contra dret que sia tengut de retre les messions a aquell contra lo qual haurà impetrat lo rescrit o la carta que les quals haurà impetrat lo rescrit o la carta les quals haurà feytes o farà per rahò de la dita impetració, el empetrador sia tengut de fermar les dites messions en poder del justicia del loch si açò será demanat per aquell contra qui será impetrat lo rescrit o la carta. E si fer no ho volrà que la carta o'l rescrit no sia reebut e aquell pach les messions quant lo senyor rey manarà per ses letres que aquel rescrit o carta impetrat contra fur de València o dret no sia reebut ne haja valor". Fuero 2 *Si contra ius aliquid fuerit impetratum*. Forii Regni..., f. XXXVIII.

pactada feta en Corts i tal com defensava Belluga les lleis pactades obliguen als successors del rei i tenien força de contracte irrevocable.

De tota l'argumentació que va fer De León per a respondre a aqueixos tres dubtes i defensar que finalment s'acceptara el suplement d'edat ens interessa ací el referit al caràcter no paccionat dels furs de Jaume I. Per a aquest jurista, el proemi dels furs de Jaume I no sols no demostrava que aquestes lleis havien emanat d'unes primeres Corts valencianes, sinó el contrari, perquè acreditava que aquelles normes havien emanat només del rei. En conseqüència, aquesta llei no obligava als successors del monarca⁷².

Així doncs, per a De León, el rei podia dispensar el fur per no haver-hi en ell força de contracte.

“Si lex est pactionata et transivit in contractum ligatur princeps et eius successor tamen quando non est pactionata potest ei contravenire. Dictus autem forus 8 non fuit factus in curiis neque in vini contractus, sed in vim leges a rege expugnatore et ita lege potuit per successorem in regno revocari”.

Raons que portaven a De León a concloure que amb la clàusula *non obstante*, el príncep podia modificar o dispensar una llei no pactada⁷³. Això al seu parer incloïa tots els furs de Jaume I, perquè haver-se redactat amb consell de representants de les elits eclesiàstiques, nobiliàries i cíviques no significava que foren pactades, sinó que el rei havia sol·licitat el seu parer per a fer unes lleis més perfectes.

Fori tamen conditi a rege Iacobi I non fuerunt conditi in curiis et sic non sunt leges pactionatae, sed maioris efficacitiae quam aliae leges latae per solum principem quia fuerunt conditae cum consilio procerum ut inquit Belluga in Speculum Principum rubrica 2 numero 4 et 5 subdens quod tales leges cum consilio factas quanvis princeps possit

⁷² A més, la concessió vènies d'edat era considerada una regalia, per la qual cosa un príncep no podia haver abdicat d'ella en perjudici dels seus successors. Aquesta és una qüestió diferent perquè es considerava que hi havia unes certes regalies que el rei no podia abdicar i que el compromís d'un rei de no usar d'elles no podia obligar als seus successors.

⁷³ La clàusula *non obstante* era sovint utilitzada pels prínceps quan actuaven per damunt de les lleis positives. Aquesta clàusula servia per a dir que la decisió del rei s'havia d'aplicar sense que les lleis que disposaven el contrari pogueren ser un obstacle. Aquesta era una qüestió que ja era present en l'obra de Belluga, qui emfatitzava que els rescriptes fets amb la clàusula *non obstante* no eren vàlids en aquelles lleis en les quals hi havia força de contracte però sí en aquelles emanades del príncep en solitari. Pedro Belluga, *Speculum...*, Rub. 2, núm. 5. Sobre l'ús de la clàusula en la Corona d'Aragó: Francisco Luis Pacheco Caballero, “Non obstante. Ex certa scientia. Ex plenitudo potestatis. Los reyes de la Corona de Aragón y el principio pinceps a legibus solutus est” en A. Iglesias (ed.), *El dret comú y Catalunya: Actes del VII simposi internacional Barcelona 23-24 maig 1997*, Barcelona, 1997, pp. 91-127. També: Salustiano de Dios de Dios, *El poder del monarca...*, pp. 796-798.

*tollere cum non transierint in contractum tamen contra tales leges princeps rescribendo nisi de illis expraessam mentionem faciat in rescripto non valet rescriptum, nec tollitur legis dispositio; si autem esset lex facta per solum principem sine curia, tunc cum clausula generali non obstante valeret rescriptum et tolleretur illa lex quo ad disposita in rescripto*⁷⁴.

Per a demostrar que el rei podia concedir suplementes d'edat a pesar que el fur 8 *de restitutione minorum* diguera el contrari, De León havia descartat que els furs de Jaume I foren lleis pactades i tingueren força de contracte, raó per la que tenien la mateixa força que qualsevol altra norma emanada del príncep en solitari. A més, segons el regent, en el jurament reial d'observar els furs el monarca s'havia compromés a mantindre i respectar els furs, però no havia abdicat la seua potestat per a modificar, derogar o, com en aquest cas, dispensar una llei. En mancar de força contractual els furs de Jaume I podien modificar-se sense la intervenció del regne, sinó exclusivament per la voluntat del rei.

Aquesta argumentació va ser citada amb posterioritat per altres il·lustres juristes com Crespí de Valldaura o Mateu i Sanz que van continuar defensant que els furs de Jaume I no van ser lleis pactades⁷⁵. Crespí també va emprar l'argumentació de De León per a justificar que malgrat el jurament d'observança dels furs, les pragmàtiques, privilegis i costums el rei podia moderar i modificar el seu contingut si era convenient; perquè no havia abdicat de si la potestat de legislar i moderar les lleis que no estaven revestides de força contractual segons convinguera a la república⁷⁶. No obstant això, aquells privilegis donats a canvi d'un preu sí que adquirien valor de contracte i per tant no entraven dins d'aquesta argumentació⁷⁷.

En paraules de Mateu i Sanz:

Quod licet fori conditi a domino rege Jacobo I de consilio prelatorum, procerum ac nobilium, ipsisque intervenientibus facti fuerint, tamen non sunt leges pactionatae cum

⁷⁴ Francisco Jerónimo de León, *Decisiones...*, Tom. 2. Dec. 144.

⁷⁵ Així doncs Crespí citant a De León deia: *Sed noster doctor jurisconsultus et regens don Franciscus Hieronimus de Leon, decis. 144. Tom. 2. probat foros illos qui non fuerunt conditi in Curiis sed a nostro Jacob I editi revocabiles remanere, licet ut vidimus ab eo fuerint jurati et nunquam eis contravenire aut aliquid addere vel detrahare promissum. Inquit enim juramentum non mitare naturam actus cui adjicitur atque ita si ex se revocabilis est non fiet irrevocabilis ex appositione juramenti.* Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, núm. 259.

⁷⁶ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Quaestio 2, Inspectio 4, núm. 246-285.

⁷⁷ Això es pot veure en l'obra citada de Crespí però més especialment en el *Regimine* de Mateu. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus...*, Cap. 1, núm. 50-52.

*non fuerint tunc celebratae Curiae nec intervenerit oblatio pecuniae mediante qua transirent in contractum fierentque irrevocabiles. Et quanquam maioris efficaciae sint istae leges factae consilio procerum quam illae quae a Principe solo fiunt, non per hoc tollitur potestas principis ad ipsas revocandas. Bene verum est quod interventio eorum operatur ut licet contra eas rescribat nisi expressam mentionem fecerit non valet rescriptum nec tollitur legis dispositio. Si autem esset lex facta per solum principem sine consilio procerum, tunc ex clausula generali non obstantibus valeret rescriptum et tolleretur illa lex quo ad disposita in rescripto*⁷⁸.

D'aquesta manera, els juristes valencians del segle XVII consideraven que els primers furs del regne, els redactats en època de Jaume I, no tenien força de contracte i no eren lleis paccionades, per la qual cosa, igual que la resta de lleis fetes solament pel príncep, podien ser derogades i modificades unilateralment pel monarca⁷⁹. No obstant això, com recordava el regent Mateu, amb el jurament de les lleis els reis *abdicarunt ab ipso potestatem derogandi praedictos foros qui non transierunt in contractum*⁸⁰. És per això que aquest autor advoca per la utilització de la clàusula *non obstante* com a mitjà per a justificar excepcions a la seua aplicació o reescrits particulars dels furs de Jaume I. La interpretació d'aquests juristes va ser la que va predominar en les consultes de la Reial Audiència i el Consell d'Aragó en el període en el qual va funcionar la Junta de Contrafurs.

“DESAFORAR EL REGNE”. EL CONSENTIMENT ESTAMENTAL A LA NO OBSERVANÇA

Aquest apartat es dedica a un aspecte que en la tractadística és pràcticament inexistent, el consentiment dels representants del regne a la no observança dels furs. Tan

⁷⁸ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus...*, Cap. I, ss. II, núm. 32.

⁷⁹ Segurament aquest debat degué estar també present al Principat de Catalunya i a Aragó. Per exemple en la Compilació de legislació catalana de 1495 s'inclouen lleis d'Alfons I, Pere I i Jaume I que no es van redactar en Corts, però que tenien el grau de Constitucions. En conseqüència, és factible pensar que aquest mateix problema jurídic sobre el seu caràcter no paccionat també fora present al Principat. Josep Maria Font i Rius, “Estudi introductor”, *Constitucions de Catalunya. Incunabile de 1495*, (edició facsímil), Barcelona, 1988, pp. LXXXVI-XCIX. Sobre els diferents tipus de legislació emanada de les Corts de Catalunya. Josep Serrano Daura, *Història del dret hispànic i de les seves institucions*, Barcelona, 2021, pp. 99-100.

⁸⁰ Lorenzo Mateu y Sanz, *Tractatus...*, Cap. 1, ss. II, núm. 34: p. 7

sols el vicecanceller Crespí el cita breument en la seua *Observatio III*, al parlar de l'ús de la potestat econòmica fent al·lusió al context de 1648. Ens basem ací principalment en fonts documentals a través de dos exemples, probablement els dos únics casos, en els quals els Estaments i els electes d'ells emanats van consentir i van aprovar que el rei o el seu lloctinent actuaren sense atendre el que disposaven els furs.

Aquesta possibilitat estava contemplada per alguns autors com el General de la orden de la Mercè Gaspar Prieto qui en 1626 defensava la possibilitat de que, si el context ho requeria, es pogués desaforar el regne:

“Y si quando el bien de la república lo pide, ahora por el castigo de los facinerosos, ahora por otra grande causa se saben privar de la libertad de sus fueros estos estados, porque no sean amparo de los malhechores las leyes que solo fueron premio de merecimientos. Quando todo obstara es tal y tan grande la obligación que ocurre y el bien de la república que se ofrece tan importante que si fuera necesario se debían desaforar los naturales para que se consiguiese”⁸¹.

Els casos estudiats poden ser vistos com l'aplicació d'allò que Prieto teoritzava. Aquests episodis són enormement interessants si els estudiem des del punt de vista del contractualisme o del pactisme. Com ja hem desenvolupat anteriorment, l'obligació de respectar les lleis fetes en Corts deriva de que en elles residia la força d'un contracte, producte d'un acord entre el rei i la república, en el qual a canvi de l'aprovació de les lleis el príncep rebia un pagament en forma de donatiu. Per tant, aquest contracte sol podia modificar-se mitjançant un nou acord entre les mateixes dues parts. Partint d'aquesta teoria no és descartable que fora de Corts, els tres Estaments i els electes s en els quals requeia la representació de la república, pogueren en unes certes circumstàncies establir i modificar alguns dels pactes establerts amb el monarca⁸². No hem trobat casos en que els representants del regne modificaren furs i actes de cort, però sí dos casos en els quals

⁸¹ He d'agrair la referència i la cita al professor Sergio Villamarín Gómez. Gaspar Prieto, *Parecer [...] acerca de la proposición de su magestad en las Cortes que tiene a su nobilissima Corona de Aragón a los Braços y Estamentos dellas*, Huesca 1626, Proposición 9. Pag. 21

⁸² L'establiment de pactes extraparlamentaris és ja conegut, encara que si bé és cert que no arribava a ser en forma de furs i actes de cort, sinó en forma de privilegis o de acords concrets. En el treball que vaig dedicar a l'ambaixada de Jerónimo Monsoriu es veu molt clar, ja que a canvi de l'aportació del regne a la fortificació de Traiguera es va sol·licitar i es va aconseguir que el rei aportara el doble de la quantitat promesa. Per assegurar el compliment del pacte les remeses de diners dels uns i els altres s'enviaven alternativament, de manera que si una de les dues parts incomplia l'acord, el flux monetari cessaria per complet. Miquel Fuertes Broseta, “La embajada de Jerónimo Monsoriu (1650) y la defensa del Reino de Valencia durante la Revolta Catalana”, en *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 36 (2017), pp. 85-104.

van consentir i van accedir al que no s'observaren algunes de les lleis pactades. En una acció fins ara desconeguda per la historiografia valenciana hem trobat les evidències de que en circumstàncies excepcionals i argumentant la conveniència de la república, els Estaments van afegir de manera extraparlamentària excepcions a l'estricta observança de furs i actes de cort, deslligant al príncep de l'observança de les lleis pactades.

La primera actuació en aquest sentit es va produir en l'erecció de la segona sala civil de la Reial Audiència en 1607. Tot i que en el fur 7 de les Corts Generals de 1585 ja s'havia disposat la seua creació⁸³, va quedar suprimida en les Corts Generals de 1604 mitjançant el fur 1, on Felip III va decretar positivament a la súplica dels Braços de reduir les sales a dues, una civil i una altra criminal, de manera que un nou acord, en forma de fur, substituïa al de les anteriors Corts de 1585⁸⁴.

No entraré a analitzar les raons i context en els quals en 1585 es va impulsar la creació la segona sala i, més tard, en 1604, es va suprimir⁸⁵, ja que el que ens interessa és

⁸³“Ítem, que per lo que toca a la bona y deguda administració de la justicia y breu y prompta expedició de les causes sia formada la Real Audiència que s'ha de celebrar en la dita ciutat y regne en esta forma, ço és que hi haja de haver per a les causes civils dos sales distinctes y separades. En cascuna de aquelles cinch doctors en les quals sia president lo Regent la Real Cancelleria de vostra magestat, lo qual assistexca de ordinari en la una de aquelles y en l'altra en absència del dit Regent tinga la presidencia lo més antich jutge de aquella...”. El decret de Felip II va modificar lleugerament el contingut del capítol, però no en el que tocava a la creació de la segona sala civil: “Plau a sa magestat ab que s'entenga que facen delliberació en qualsevol causa la major part dels que s trobaran al temps de votar aquella y ab que lo temps que han de estar junys los dos del civil ab lo jutge de cort sia los dos anys com en lo capítol se conté o més o menys a voluntat de sa magestat. Y en respecte del vot del advocat fiscal se guarde lo acostumat”. *Frigola vicecancellarius*. Fur VII, Corts 1585. Emilia Salvador Esteban (ed.), *Cortes Valencianas...*, pp. 82-83

⁸⁴ Primo, que de ací avant sols hi haja dos Sales en la Real Audiència la una de les quals sia per a les causes civils ab quatre oydors y la altra sia per a les causes criminals ab tres oydors, ultra del advocat fiscals, tots los quals hajen de ser y sien vere naturals e originaris del present regne. Y que en les dites dos sales haja de presidir y tenir vot decisiu lo Regent la Cancelleria en la forma que fins ací se ha observat. *Plau a sa magestat ab que en cada sala hi haja un oydor més per convenir axí a la bona y recta administració de la justicia. Covarruvias vicecancellarius*. *Furs, Capítols, provisions e actes de cort fets y atorgats per la SCRМ del rey nostre senyor don Phelip ara gloriosament regnant en les Corts Generals per aquell celebrades als regnicols de la ciutat y regne de València en lo monestir del gloriós sanct Domingo de l'orde de Predicadors de la dita ciutat de València en lo any MDCIII*, València, 1607. Fol. 9v. He acudit a l'imprés per no tindre accés a l'edició més recent. Eugenio Ciscar Pallarés (ed.), *Cortes valencianas...*

⁸⁵ Sobre això es pot llegir en els treballs de la major especialista sobre la Reial Audiència valenciana, Teresa Canet, qui ja es va adonar que en 1607 s'havia recuperat la segona sala civil i va analitzar la pragmàtica mitjançant la qual es va prendre aqueixa mesura. Teresa Canet Aparisi, *La Audiencia valenciana en la época foral moderna*, València, 1986, pp. 70-84. La *Real pragmática de la restitución e o nova erecció de altra sala per a les causes civils* es pot trobar en diversos llocs, Canet cita diverses còpies en l'Arxiu del Regne de València. ARV, *Reial Cancelleria*; Reg. 699, ff. 132-135; 601, ff. 152-153 i 698, ff. 125-126. També trobem còpia en la BUV, Biblioteca Històrica, *Vària*, 009 (59). Nosaltres hem utilitzat la còpia digitalitzada que es troba a la Biblioteca de la Universitat de Salamanca (BUS), *Biblioteca General*, 15516-47. Així mateix hem utilitzat la transcripció que la professora Canet va fer dels capítols que acompanyaven la pragmàtica en la seua tesi doctoral. Teresa Canet Aparisi, *La Audiencia valenciana en la época foral moderna*, València, 1986, tesi doctoral, doc. 22, pp. 1096-1101.

el procediment mitjançant el qual es va decidir i es va poder recuperar la segona sala civil sense vulnerar el fur de 1604. El nostre recorregut comença el 6 de març de 1607, quan en la Junta de l'Estament Militar es va llegir la Reial carta de 10 de febrer de 1607, en la qual Felip III exposava als tres Estaments que havia conferit amb el virrei sobre la conveniència de tindre una segona sala civil en la Reial Audiència. El problema residia en què segons els furs 1 i 18 de 1604 només podia haver-hi dues sales en l'Audiència, i per això proposava als Estaments que deliberaren els mitjans per a poder fer-ho fins que l'erecció de la nova sala quedara confirmada, mitjançant fur, en les següents Corts Generals. L'Estament Militar va seleccionar quatre electes, amb l'objectiu de formar una junta amb els representats designats pels altres dos estaments i consultaren els mitjans pels que es podia crear novament la segona sala civil⁸⁶. La junta va tardar a formar-se, atés que certs contrafurs estaven centrant l'activitat estamental, la qual cosa va obligar al braç Militar ja l'11 de maig a enviar quatre ambaixadors, dos nobles i dos cavallers, al virrei marquès de Caracena, per a explicar les causes del retard en la resposta⁸⁷. De fet, tan sols dos dies més tard, es va revocar el poder que tenien els electes nomenats per a escriure la carta de resposta al rei i es van nomenar altres sis electes, que juntament amb la resta, escriurién sa majestat. Finalment, el dia 25 de maig de 1607 l'Estament Militar va nomenar els seus electes que el dia 4 de juny de 1607 van redactar, conjuntament amb els electes dels altres dos estaments, la resposta al rei en la qual el Regne de València accedia a la creació de la segona sala civil en la Reial Audiència.

Els Estaments eren conscients de les seues dificultats per a actuar fora de Corts.

“Considerat moltes y molt grans difficultats en demanar y supplicar lo dit regne a vostra magestat le erectió de la dita nova sala y senyaladament que lo dit regne ni los tres Estaments que·l representen no poden fora de Corts Generals ni jamás tal exemplar se ha vist y per esta rahó, trobant-se com se troben los dits Estaments fora de Corts no tenen facultat en manera alguna de supplicar la erectió de la dita sala”⁸⁸.

Tanmateix, la excepcional situació els impulsà a fer una excepció:

⁸⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 527, ff. 102-103.

⁸⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, 527, f. 116.

⁸⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 527, f. 128.

“Emperò, considerats los dits motius de la gran affectió y amor que té vostra magestat al dit regne y lo desvelo y cuydado grandíssim de la utilitat de aquell que han mogut y obligat a vostra magestat a tractar de fer-li dita mercé y la urgent y precisa necessitat que y ha de que sia eregida y formada la dita nova sala per a la bona y prompta administració de la justícia y expedició de les causes y per altres rahons que a este propòsit se han trastejat y considerat en les dites juntes finalment se ha determinat y resolt tot lo dit Regne que, besades primerament infinites vegades les reals mans de vostra magestat per tan senyalades mercés se represente per medi de aquesta que encara que per ocasió de la dita gran y urgent necessitat y de les dites y altres qualsevol conveniències fos o serà servit vostra magestat de manar eregir y formar la dita sala se tolere y permeta per lo benefici públich y universal, no obstant que la dita erectió parega xocar o encontrar-se ab alguns furs de les Corts Generals ultimament celebrades com se senyala eb la dita real lletra.

Y per a en dit cas de que vostra magestat de son propri motiu mane eregir la dita sala nos ha ordenat los dits Estaments representem ab aquesta a vostra magestat les coses y advertiments infrascrits los quals per ser tan del servey de Nostre Senyor Déu y de vostra Magestat y benefici del dit Regne tenen per molt cert se servirà manar-los aprovar decretar y eixecutar”.

De manera que els tres Estaments van respondre al rei que fora de Corts Generals no tenien capacitat per a modificar els furs, no obstant això, sí que accedien al fet que el rei, donada la gran necessitat, manara formar la segona sala criminal “no obstant que la dita erectió parega xocar o encontrar-se ab alguns furs de les Corts Generals”. Paradoxalment els arguments utilitzats sovint per la Corona a l’hora d’actuar per damunt de la llei eren emprats en aquell context pels Estaments. Utilitzant la coartada de la conveniència de la república, eren els representants del Regne els qui aplicaven la clàusula *non obstante*, per a que Felip III poguera actuar al marge dels Furs 1 i 18 de 1604. Tot això mostra que si bé Estaments i Corona sovint defensaven postures diferents, compartien un mateix bagatge conceptual. Per a accedir a la recuperació de la sala civil posaven una sèrie de condicions:

- 1) Que l’erecció de la segona sala civil no servira com a precedent ni fer cap perjudici als furs i que en les següents Corts Generals s’hauria de fer un fur que corroborara aquesta decisió.
- 2) Que es llevara un oïdor de la sala civil i un altre de la criminal, quedant la civil amb quatre i la criminal amb tres.

3) Que la nova sala només estiguera formada per quatre oïdors que cobraren 600 lliures cadascun, traient 1600 lliures dels salaris d'aquells que es llevaven de la sala civil i criminal i les altres 800 lliures del salari de la resta de oïdors civils, de manera que la nova sala no suposara cap despesa per a les arques del General.

4) Segons el fur 18 de 1604 es disposava que les causes de menys de mil lliures arribaren en grau de suplicació a la sala criminal i sense salari, ara es sol·licitava que la suplicació de les causes de menys de mil lliures passara d'una sala civil a l'altra sense que tampoc es percebera cap salari⁸⁹.

Juntament amb la resposta estamental, el Consell d'Aragó elevava una consulta a Felip III en la qual defensava la conveniència d'erigir la segona sala civil i exposava que per a això s'havia comptat amb *el parecer del virrey y Audiencia y la voluntad de los tres Estamentos de aquel reino que lo suplican a vuestra magestad unánimes y conformes*. El Consell entregava amb la consulta un esborrany de la pragmàtica que el rei signaria el 9 d'agost de 1607⁹⁰.

En la capitulació que es va fer sobre com havia de funcionar aquesta segona sala es recollien quasi literalment les condicions dels Estaments per a acceptar la seua creació. Fins i tot la conversió en fur es va produir en el fur 22 de 1626⁹¹.

Davant la sol·licitud del rei de modificar una legislació pactada en Corts Generals i evidenciar-se la impossibilitat de fer-ho de manera extraparlamentària, els Estaments van al·legar necessitat i conveniència de la república, per a que “no obstant” els furs fets en 1604 el rei manara formar una segona sala civil en l'Audiència. Per a fer-ho, el regne

⁸⁹ ARV, Reial Cancelleria, 527, ff. 128 i següents.

⁹⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 653, núm. 42.

⁹¹ Aquests capítols van ser analitzats en: Teresa Canet Aparisi, *La Audiencia valenciana...*, pp. 79-81. Com vam dir els capítols es troben transcrits i d'allí els hem consultats en: Teresa Canet Aparisi, *La Audiencia valenciana*, Tesi doctoral, doc. 22, pp. 1096-1102. “Ítem, ab lo fur I de les Corts del any 1604 fol. 9 se instituhiren en la Real Audiència dos sales, la una per a les causes civils y la altra per a les criminals. Y per no ser bastants los oïdors de la Audiència civil a despachar la multitud de les causes civils que es tracten en dita Audiència a petició dels tres Braços del Regne de València se eregí o instituhí segona sala civil ab la Real Pragmàtica dada a 9 de agost 1607. Y la experiència ha mostrat quant necessària y convenient és estada y és la dita segona sala. Supliquen per ço los dits tres Braços que sia fet fur dita erecció de dita segona sala y que en la Real Audiència hi haja dos sales per a les causes civils ab quatre oïdors en cascuna de aquelles y que açò dura fins al solio de les primeres Corts tan solament. *Plau a asa magestat que dita pragmàtica sia feta fur y que aquella sia guardada y observada*”. Dámaso de Lario Ramírez (ed.), *Cortes del reinado...*, fur 22, p. 43.

va plantejar una sèrie de condicions que com veiem van ser acceptades i van ser fetes llei, primer en forma de pragmàtica i després en 1626 com un fur.

La Pragmàtica de 1607 per a l'erecció de la segona sala civil podria considerar-se una vulneració dels furs a més d'una modificació del pacte establert en 1604 procedimentalment i legalment qüestionable per haver-se realitzat fora de Corts; però rei i regne van acordar les vies per a poder implementar aquella mesura i que tal acte no suposara cap menyscapte per als furs i actes de cort, amb la condició de que els acords aconseguits es transformaren en lleis pactades en la següent convocatòria parlamentària. Malgrat la seua heterodòxia, aquest acord pot ser considerat expressió del pactisme o contractualisme, ja que un acord establert entre dues parts, rei i regne, va ser modificat s per les mateixes dues parts. Tal vegada el problema resideixca en què els tres Estaments extraparlamentàriament no tenien tan àmplia representació de la república com quan estaven reunits en Corts Generals, per la qual cosa fins a la següent convocatòria no va ser possible confirmar els acords donant-li forma de fur. El fur 22 de 1626 havia sigut negociat i pactat 19 anys abans i Felip III, mitjançant una Reial Pragmàtica, havia recollit els pactes assolits amb els representants del Regne, per la qual cosa en en les Corts de 1626 només va caldre convertir-la en llei paccionada.

El segon cas en el qual els Estaments van accedir a que s'actuara al marge de lleis i furs va ser en 1648 en el context de la Persecució General del bandolerisme. El vicecanceller Crespí va utilitzar el cas per a justificar l'ús de la potestat econòmica argumentant que en aquell moment fins i tot els Braços van donar suport al seu ús⁹². Per la seua part els Estaments defensarien que aquella actuació es va poder portar a terme a causa del consentiment dels Braços, i no perquè el rei en solitari pogués emprar la potestat econòmica.

Els fets de 1648 s'aborden més profundament en les següents pàgines, ja que durant l'ambaixada del senyor de Gilet es va denunciar com a contrafur la decapitació de Tomás Anglesola, cavaller de Santiago, una de les conseqüències més conegudes d'aquella Persecució General⁹³. L'activitat de bandolers i parcialitats era un problema

⁹² Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observaciones...*, Observatio III, núm. 76-91.

⁹³ Lluís Guia Marín, "Dissidència política i repressió social al País Valencià a mitjan segle XVII", *Satitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 34 (1984), pp. 105-124. El professor Guia ja havia abordat aquests temes en la seua tesi doctoral en el capítol titulat: "1648: Un año crítico. La persecución general del bandolerismo y la toma de Tortosa por tropas franco-catalanas", en Lluís Guia Marín, *Felipe IV y los*

endèmic i permanent en el Regne de València i el robatori sacríleg de les sagrades formes en el convent de Sant Joaquim de Paiporta va elevar notablement el nivell d'alarma. Al robatori, succeït el dimarts sant 7 d'abril, va seguir l'inici d'una investigació per part de la sala criminal de la Reial Audiència amb escàs resultat. En aquells dies es van succeir diferents reunions estamentals, i el dia 15 d'abril l'Estament Militar va acusar de responsables del delictes sacríleg als bandolers, proposant buscar els mitjans per a castigar-los i “perseguir-se esta gent fins a extirpar-la y extinguir-la del tot”. En conseqüència es va plantejar al virrei fer una junta d'electes amb la resta de braços en la qual també participaria l'*alter nos*, per a debatre els mitjans a emprar per a tal fi⁹⁴.

El comte d'Oropesa⁹⁵ va acceptar la proposta, i el 17 d'abril es van nomenar els electes de l'Estament per a formar la junta, als quals concediren “tan ample y bastant poder ad decidendum com lo dit Braç lo ha pogut conferir y donar amplament y sens llimitació alguna”⁹⁶. Dos dies més tard es va produir la primera reunió de la Junta d'electes dels tres estaments, coneguda com junta d'extirpació dels bàndol, amb el virrei en el Palau Reial, amb el compromís de mantindre en secret els seus debats i ni tan sols les reunions van quedar registrades en les actes estamentals. Immediatament es van aconseguir acords, perquè alguns dels més importants caps de facció van ser detinguts.

Crespí transcriu en la seua obra la decisió de la Junta de Teòlegs que va ser consultada per esbrinar si era possible castigar els malfactors sense fer-los procès, de dia

avances del autoritarismo real en el País Valenciano: Las Cortes de 1645 y la Guerra de Cataluña, Valencia, 1982, tesi doctoral, pp. 462-603.

⁹⁴ Lluís Guia Marín, “Dissidència política i repressió social...”, pp. 111-114.

⁹⁵ Duarte Álvarez de Toledo va ser virrei de València entre 1646 i 1649. Abans havia sigut (1642-1645) virrei de Navarra i havia col·laborat militarment en la Guerra de Catalunya. Tal vegada la seua capacitat militar explica perquè va ser triat per al govern de València en un moment tan delicat. Antonio Juan Calvo Maturana, “Duarte Fernando Álvarez de Toledo Portugal Monroy y Ayala”, *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*. Algunes notícies sobre el seu virregnat en: Josefina Mateu Ibars, *Los virreyes de Valencia. Fuentes para su estudio*, València, 1963, pp. 255-261.

⁹⁶ “Per les quals rahons lo dit Braç Militar mogut del zel de la honra de nostre Senyor Déu, y de la obligació, que peculiarment corre per compte de la noblea de procurar la punició y càstich de semblants insults y crims y de extirpar y traure de dit regne la gent facinorosa, que ab tantes sedicions lo va inquietant així per a que reste ab lo sosiego, tranquilitat y pau pública de que tant necessita, com també per a descobrir lo agresor, o agresors de sacrilegi tan grave y les dites formes consagrades feu elecció de tots los desús dits per a trastejar y conferir ab lo il·lustríssim e excel·lentíssim senyor comte de Oropessa, lloctinent y capità general per sa magestat en dita ciutat y regne, tots los camins y medis que més los pareixerà conuenir per a conseguir lo dit fi ab tota la posible brevetat y per a que après de hauer-los acordat los pugen posar en execució, y supliquen a sa excel·lència sia servit manar revocar totes les commissions, y guiatges, que té donats als dits bandolers, conferint als dits elets per a totes les desús dites cosses tan ample y bastant poder ad decidendum com lo dit Braç lo ha pogut conferir y donar amplament y sens llimitació alguna”. ARV, *Reial Cancelleria*, 539, ff. 451-454. Transcrit en: Lluís Guia Marín, *Felipe IV...*, en el apèndice doc. 31, pp. 816-821.

11 de maig, i també la decisió de la Junta per a l'extirpació dels bàndols de 4 de maig de 1648⁹⁷.

En la decisió de la junta es posava èmfasis en el fet que els Estaments havien delegat en els seus electes “poder decisiu”. Fent ús de tal poder, com “de ninguna manera és possible conseguir tan sant y convenient intent dels Estaments per la via y camí ordinari”, va ser acordat que:

“Los procehiments y rigors que en altres occasions pareixerien encontrar-se ab alguns de dits Furs, privilegis y Actes de Cort y ab los usos y bons costums del Regne de ninguna manera es poden encontrar ab ells en ocasió tan urgent y gran com és, tant que ha pogut obligar al Regne a fer demostració tan inusitada, procurant obtenir ab ella lo mateix efecte que fins ara ha sollicitat y no pogut conseguir per lo camí y medis ordinaris y regulars”.

Malgrat això, els electes es van preocupar de garantir que aquella situació no serviria com a precedent per a futures transgressions de la foralitat i asseguraven que, en cas que es donara un context similar que necessitara de mitjans tan greus, els Estaments eixirien novament a reparar qualsevol dany a la república com ho estaven fent en aquella ocasió⁹⁸.

El raonament de la junta en aquesta decisió mostra de quina manera s'entenia en la pràctica l'observança dels furs. Una junta d'electes va autoritzar el virrei a utilitzar en aqueixa excepcional ocasió mitjans que, en situacions ordinàries, semblarien ser contraris a furs i actes de cort. Com els mateixos electes argumentaven, l'objectiu dels furs era la conservació de la quietud, però en aquelles circumstàncies els representants del Regne consideraven que el més adient per a restaurar la quietud era actuar amb major rigor i duresa del qual permetien les lleis.

⁹⁷ Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio III, núm. 76-91. La datació l'hem obtinguda del memorial de contrafurs de 1677 on s'explica la deliberació de 4 de maig de 1648. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

⁹⁸ “Açò emperò entés y declarat y ab tal salvedat y no de altre manera que ni la present petició ni lo efecte o efectes que se originaran de aquella pugen ésser tretes en conseqüència, servir de exemplar ni parar perjui si als dits furs algú ni als privilegis, usos y bons costums del regne ni sos particulars per a en lo esdevenidor, puix no és possible succehir altres casos com estos els tres Estaments ixquen a reparar-los ab lo mateix zel, medis y diligències que en la present ocasió”. No es troba l'original en les actes estamentals, per això recorrem a la transcripció que va fer en les seues *Observationes* el vicecanceller Crespí de Valldaura. *Ibidem*, Observatio III, núm. 90.

Les conseqüències d'aquella decisió van ser enormes, iniciant-se la Persecució General del Bandolerisme. El dia 12 de maig, uns dies després que la junta per a l'extirpació dels bàndols donara el seu consentiment perquè el virrei actuara amb un rigor més enllà del que permetien els furs, es va iniciar una persecució contra els bandolers de manera simultània per tot el regne. Aquell matí un total de sis batallons, repartits per tot el regne, començaren una guerra sense precedents i que s'allargaria per més de quatre mesos⁹⁹, incloent fins i tot la decapitació de Tomás Anglesola, cavaller de Santiago, sense que se li hauria fet procés ni donat sentència. Fra Francisco Gavalda opinava sobre això que *fueron todas estas diligencias tan acertadas que en espacio de tres meses apenas se hallaba bandolero de nombre en el reino, los más advertidos le dexaron y lo que o no pudieron por estar tomadas las rayas o no quisieron, muertos o vivos pararon en la horca*¹⁰⁰.

Anys més tard, en 1655, la Reial Audiència va considerar que la decisió estamental del 4 de novembre de 1648 havia permès aquella demostració per considerar-se que *el Reyno estaba desaforado*¹⁰¹. Una opinió que els propis Estaments van reconèixer l'any 1677:

*Y fue menester que interviniessse al consentimiento de los tres Estamentos que le dio con deliberación de 4 de mayo de 1648 para que se pudiese proceder contra los bandoleros y sus valedores con todo el rigor que permitiera el fuero interior de la conciencia, sin observar fueros y privilegios, por quanto avían llegado los insultos y homicidios que se cometían a perturbar el sosiego de la paz pública y se reconoció que no podía tener remedio de otra suerte daño tan universal y gravísimo, protestando empero que los efectos desta resolución no pudieran ser sacados en consecuencia por ningún tiempo*¹⁰².

En tots dos casos, el de 1607 i el de 1648, els Estaments com a representants del regne van donar el seu consentiment al fet que el rei o el seu *alter nos* actuaren per sobre dels de furs i lleis paccionades emanades de les Corts Generals, permetent així la

⁹⁹ Lluís Guia Marín, "Dissidència política i repressió social...", pp. 113-124.

¹⁰⁰ Francisco Gavalda, *Memoria de los sucesos particulares de Valencia y su Reino. En los años mil seiscientos quarenta y siete y quarenta y ocho, tiempo de peste*, Valencia, 1651, Ss. XXX y XXXI. Edició facsímil amb presentació de Mariano Peset, València, 1979.

¹⁰¹ "Respuesta considerada por las tres salas a los contrafueros propuestos por parte del Reyno" de 26 de febrer de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 52. Còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 146v-149r.

¹⁰² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

inobservança d'aquesta normativa. Ho van fer, paradoxal, però també lògicament, amb arguments coneguts i desenvolupats en la doctrina jurídica amb la finalitat d'eixamplar el camp d'actuació de la monarquia en el respecte dels furs. En les dues ocasions la justificació va ser similar, era el que convenia a la república. Ara bé, els representants del regne també es van preocupar de fer constar que no podrien servir com a precedent per a futures actuacions, mantenint la integritat dels furs. S'observa de nou la doble via d'actuació, ordinària i extraordinària, però sent els Estaments els qui consentien que s'actuara per la via extraordinària. Aquests dos episodis guanyen en interès si els analitzem des d'un punt de vista contractualista, perquè els acords parlamentaris podien ser modificables si totes dues parts contraents estaven d'acord. En els dos exemples veiem com els representants del Regne i la corona van concertar actuar al marge dels furs. Per tant, un pacte aconseguit entre rei i regne de manera extraparlamentària, va substituir al de l'observança de les lleis pactades, establert entre els mateixos contraents en Corts Generals, si bé les noves concòrdies establien límits i condicions.

A més, aquests dos esdeveniments aporten valuosa informació sobre la capacitat d'actuació dels Estaments i de les seues juntes delegades fora de l'àmbit parlamentari. El Regne de València o els seus tres Estaments són encara hui una institució poc i pobrement coneguda. La quasi nul·la normativa que regulava la seua activitat no ajuda a comprendre què eren, com funcionaven, des de quan existien i quines eren les seues funcions. Així mateix, la seua pròpia naturalesa no facilita la seua comprensió: els tres Estaments actuaven com a Regne de València però també cada estament, Eclesiàstic, Militar i Reial, actuava, per si mateix i en el seu propi nom i també d'ells derivaven una infinitat de juntes que actuaven amb poder delegat. Fa uns anys Emilia Salvador va fer una interessant reflexió sobre la decadència de les Corts Generals del Regne de València en el segle XVII, en la qual plantejava que el fet que els Estaments de manera extraparlamentària exerciren algunes de les principals funcions de les Corts, com denunciar greuges i contrafurs i concedir serveis monetaris o bèl·lics, feia menys necessària la convocatòria d'aquelles assemblees. Per a aquesta autora l'única funció que els Estaments sol podien exercir de manera exclusiva dins de les Corts era la de sol·licitar nova legislació pactada, en forma de furs i actes de cort¹⁰³. Els casos exposats ofereixen la possibilitat de plantejar que de

¹⁰³ Emilia Salvador Esteban, "La atonía de las Cortes valencianas durante los Austrias menores" en Remedios Ferrero y Lluís Guia (Eds.) *Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, Universitat de València, València, 2008, pp. 349-362.

manera extraparlamentària es podien alterar furs. S'ha d'entendre que tal actuació estava limitada a una sèrie de circumstàncies: la necessitat i conveniència de la república i l'establiment d'un nou pacte entre rei i Estaments que substituïa al establert en el si parlamentari. En 1607 el nou acord tenia vocació de permanència i per això es va acordar la realització d'una nova llei en les futures Corts Generals, complint-se 19 anys després en les Corts de Montsó. En 1648 l'acord per a "desaforar" el regne va tindre una vida limitada a uns pocs mesos, explicat per l'objectiu o dany al que es volia donar remei. En 1607, al ser permanent el problema en les dilacions en l'administració de justícia era lògic que es creara de manera permanent una segona sala civil. En 1648, no obstant, es pretenia abordar un problema excepcional, per la qual cosa era lògic que la mesura emprada per a solucionar-lo decaiguera quan les circumstàncies ho permeteren.

Els casos exposats són mostra d'allò que Gaspar Prieto defensava en 1626 de que els valencians, quan les circumstàncies ho requerien no dubtaven en deixar de banda els seus privilegis i consentir en aixamplar la capacitat d'actuació de la monarquia.

En un altre ordre de coses, aquests dos casos, van en certa manera en contra del que anteriorment hem desenvolupat sobre l'ús de la potestat absoluta del rei i del que defensaven la majoria d'autors consultats, que atribuïen només al príncep decidir en quines situacions convenia a la república actuar per damunt de les lleis. No ens han d'estranyar aquest tipus de contradiccions en un context com el de la València del segle XVII, en el qual les teories polítiques i jurídiques convivia i estaven en constant fusió i canvi, com mostren els autors analitzats, que coincideixen a ser defensors dels furs i el pactisme i també justificar la potestat absoluta del príncep, posicions lluny de ser contradictòries en la mentalitat i pràctica legal i política de l'època.

III. PROCEDIMENTS D'OBSERVANÇA I DEFENSA FORAL

El pacte entre rei i regne oferia a aquest últim mecanismes per a tractar de garantir el seu compliment, part essencial del qual era l'observança de les lleis. No hem trobat a València un fur específic “de l'observança”, com va passar a Catalunya amb la constitució *Poc valria*; no obstant això, varen existir disposicions legals en forma de furs i privilegis que recollien mecanismes normatius i procesals per a establir mitjans de control del compliment de la legalitat¹. Un d'aquests mitjans, potser el més important era la denúncia de greuges².

No totes les transgressions de la norma podien ser denunciades com a greuge. Tan sols aquelles accions contràries a l'ordenament jurídic que foren comeses per aquelles autoritats que havien de garantir el compliment de la llei podien ser denunciades com a tals. Així doncs, tan sols podia protestar-se contra l'actuació d'organismes o individus que exercien jurisdicció. No sols el rei i els seus ministres podien ser objecte de la protesta dels representants del regne. De fet, consten denúncies contra actuacions de la Diputació del General o de la ciutat de València, tanmateix la major part de protestes van anar dirigides contra les actuacions del monarca o els seus ministres.

El dret podia ser lesionat per dos camins, amb noves disposicions normatives i amb deficiències en l'aplicació del dret³. En el segle XVII, les protestes relatives a l'aplicació van ser molt més freqüents que les relacionades amb l'elaboració de nova legislació. Dins de les Corts, es buscava substituir lleis anteriors per estar obsoletes i, en tot cas, es tractava d'evitar el conflicte entre la nova norma i la que ja estava vigent. Més problemes van presentar les lleis emanades del rei en solitari, com les pragmàtiques, que van ser motiu freqüent de reclamacions.

¹ Sobre la constitució *Poc valria*: Victor Ferro i Pomà, “Notes sobre la constitució *poc valria*”, *Revista de dret històric català*, 9 (2009), pp. 83-84; “El dret català durant els segles XVI i XVII”, *Revista de dret històric català*, 12 (2013), pp. 45-46.

² Fa uns anys vaig fer una aproximació a aquests temes que aquest treball supera ampliament: Miquel Fuertes Broseta, “Los procedimientos de denuncia de Contrafueros en la Valencia foral”, en *Tiempos Modernos. Revista electrónica de Historia Moderna*, 37 (2018), pp. 258-280. Tambien: “La defensa de l'observança a la Corona d'Aragó durant l'època moderna” en *I Congrés: Entre l'espasa i la ploma: jornades sobre llengua, literatura i història*, València, 23-23 d'octubre de 2019, treball inèdit.

³ Arrieta destaca que la historiografia valenciana ha prestat més atenció als casos derivats de l'aplicació que als produïts amb l'elaboració de nova legislació. He d'agrair al professor Arrieta haver-me proporcionat l'esborrany del seu treball. Jon Arrieta Alberdi, “Observancia y contravención de los Fueros en el Reino de Valencia en el siglo XVII”, treball en premsa.

Existien dos tipus de remei per a la contravenció, un l'ordinari i un altre l'extraordinari. Note's com aquestes dues vies són coincidents amb les dues potestats del príncep. Per la via ordinària es presentava apel·lació judicial i suplicació de nul·litat de la sentència o mandat davant els tribunals. Aquest camí podia ser recorregut per qualsevol particular o comunitat que es personara davant el tribunal superior corresponent en cada cas.

La via extraordinària estava limitada a aquells casos en què l'assumpte no poguera dirimir-se per la via judicial ordinària. Dins de la via extraordinària de denúncia es poden citar dos tipus de queixes: els *agravis* o greuges simples i els contrafurs⁴. En els greuges simples, l'interessat era un particular. En conseqüència, atés que normalment podia interposar la seua denúncia davant el tribunal competent, solament en les situacions en que no podia donar-se objecció per aqueixa via podia sol·licitar-ho com greuge simple. Les protestes i judicis de greuges simples solament es feien en Corts Generals, en cas de considerar-se haver-se produït la vulneració es buscava una reparació tangible i una indemnització a l'interessat, per haver-se vist directament perjudicat per la inobservança de l'ordenament jurídic.

En els contrafurs, encara que el dany directe de l'acció l'hauria patit un particular, era el regne el que es mostrava part interessada per considerar-se que la transgressió tindria conseqüències sobre la generalitat del regne, o bé sobre un o més dels Braços en el seu conjunt, *y en estos como todo el reino es interesado por lo que importa que los fueros se guarden y le toca la defensa de su observancia se muestra parte y prosigue las instancias para que se reparen*⁵. Els contrafurs podien ser reclamats tant en Corts Generals com fora d'elles i, de fet, totes dues vies no eren excloents entre elles.

De manera que la via del greuge simple es limitava als particulars que havien patit danys directament, mentre que la via de contrafur es reservava als representants del regne, l'interés del qual no era la compensació del mal patit, sinó la conservació de l'ordenament jurídic. Per aquest motiu, les institucions que en el regne de València exerciren aquesta tasca mai es van personar amb tal finalitat davant els tribunals, ja que el seu objectiu era la reparació de les lleis que consideraven lesionades i la declaració de que continuaven

⁴ Sobre aquestes qüestions: Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, núms. 286 i següents.

⁵ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractat de la celebració...*, pp. 191-192.

mantenint la seua força, remei que en l'ordenament valencià sol es podia obtindre del rei o el seu *alter nos*.

Tots els casos, els resolts per via ordinària de justícia o per via extraordinària podien acabar sent suplicats davant el rei. El vicecanceller Crespi, utilitzant exemples sards, exposa que també els casos amb sentència en Corts Generals donada pels jutges de greuges podien ser recorreguts al monarca⁶. De manera que, esgotada la via ordinària o en aquells casos que no era possible, existia una via addicional de reparació que, en última instància, consistia a acudir directament al sobirà i que aquest proveïra del remei que considerara més convenient⁷.

Escapa de la nostra intenció desenvolupar els mitjans ordinaris de denúncia, dels quals encara es coneix molt poc i que podrien ser un camp prolífic per a futures investigacions o fins i tot tesis doctorals, atés que es conserven un bon nombre de processos en la Reial Audiència i en el Consell d'Aragó que podrien encaixar amb aqueixa definició⁸. Aquest treball es centra en la via extraordinària de reclamació i, en concret, en la sol·licitud de reparació de contrafurs⁹. Per a això podem diferenciar dos àmbits, el parlamentari i l'extraparlamentari. El mitjà parlamentari de protesta és potser el més conegut, però no va ser ni el més utilitzat ni el més antic. La Junta de Contrafurs és un mitjà extraparlamentari, de manera que, per a no interrompre el fil del discurs, s'ha decidit situar els mecanismes extraparlamentaris de denúncia el més a prop possible del capítol dedicat a la institució emanada de 1645.

VIES PARLAMENTÀRIES DE DENÚNCIA

⁶ Crespi cita l'exemple del Parlament General presidit pel duc d'Avellano en 1642, en el qual el virrei-president després d'haver votat els jutges de greuges l'assumpte va ser portat a la cort de Madrid perquè Felip IV es pronunciara.

⁷ En tot cas, Crespi conclou exposant que no era possible pensar que magistrats i oficials tan gelosos de la justícia obraren en contra de la llei, sinó que actuaren amb bona intenció i prenent les decisions que creien més adequades per al servei de Déu i bé de la república. Cristóbal Crespi de Vallaura, *Observationes...*, Observatio 1, núm. 317-341

⁸ Al llarg del treball s'observen alguns casos en què el plet particular en el qual es persona l'interessat, és a dir la via ordinària, corre paral·lel a la via extraordinària de protesta que dirigeixen els representants del regne. Així mateix, podem considerar que en les diferents ocasions que comunitats o particulars es van personar en els tribunals per a defensar la seua jurisdicció o privilegis estigueren recorrent a aquesta via ordinària de resolució de greuges.

⁹ La via extraordinària de resolució tampoc s'esgota en aquest treball, ja que tampoc era el nostre propòsit estudiar les reclamacions i reparacions de greuges simples fetes per particulars durant les Corts Generals, si bé ens hem aproximat breument al mecanisme.

Entre les funcions atribuïdes generalment a les Corts Generals estava la reparació de greuges¹⁰, però en el cas valencià no va ser fins al regnat de Pere el Cerimoniós, ja en el segle XIV, quan es va incloure dins del procés parlamentari.

Abans d'això les possibles vulneracions del dret havien de resoldre's en altres àmbits. Possiblement el precedent eren les *curiae regis* medievals de les quals les Corts Generals van heretar aqueixa funció¹¹. Aquesta cúria exercia tant de consell assessor del monarca com de tribunal suprem de justícia i estava composta per prelats, nobles i juristes. Teòricament, la cúria tenia com a funció la de tribunal d'apel·lació perquè *debía entender de aquellos casos en que algún juez, noble u oficial real hubiese cometido algún abuso en sus atribuciones, cuya reparación se reservaba en última instancia al rey*¹².

Un dels primers elements legislatius relacionats amb l'observança de les lleis valencianes és el privilegi LX del rei Jaume I en el qual un monarca va jurar per primera

¹⁰ Solen destacar-se quatre principals funcions de les Corts Generals de l'època foral: 1) El jurament del monarca i del seu successor, 2) La reparació dels greuges 3) L'activitat legislativa de proposar i aprovar Furs i Actes de cort i 4) La concessió de donatius i serveis al rei. Sylvia Romeu Alfaro, *Les Corts Valencianes...*, pp. 71-90. En altres regnes de la Corona d'Aragó s'han destacat també funcions similars. Vegeu: Antonio Marongiu, *I parlamenti sardi. Studio storico istituzionale e comparativo*. Milán, 1979, pp. 150-239. També a Castella podem veure unes mateixes funcions, si bé, sembla ser que des que ho fera Carles I ja no es va jurar als reis, sinó als seus hereus. Salustiano de Dios de Dios, "Las Cortes de Castilla a la luz de los juristas (1480-1665)", *Ius fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11 (2001-2002), pp. 162-175. Les Corts de Navarra també tenien la funció de denunciar els greuges i contrafurs, encara que en l'edat moderna, donada l'absència del rei, també el feien mitjançant emissaris delegats per les mateixes Corts. Mercedes Galán Lorda, "Navarra tras la incorporación a Castilla: el difícil equilibrio entre el derecho del reino y el derecho del rey", en M. Galán (dir.), *Gobernar y administrar justicia: Navarra ante la incorporación a Castilla*, Pamplona, 2012, pp. 163-175. També: "El largo proceso para la consolidación de la Diputación navarra en el siglo XVI: diputados, síndicos y Diputación de Cortes a Cortes", *Anuario de historia del derecho español*, 86 (2016), pp. 223-296. Les mateixes funcions les exercien també les Corts de Catalunya. Víctor Ferro i Pomá, *El dret públic...*, pp. 219-285. Josep Serrano Daura, *Història del dret hispànic...*, pp. 205-213.

¹¹ Aquestes cúries règies han sigut citades tant com origen de les Corts com dels consells que assessoraven el rei en l'època dels Àustries. Montagut escriu: "A Catalunya, constatem l'existència d'una continuïtat institucional des de mitjans del segle XII, en que les Assemblees de pau i treva i les reunions de la Cúria comtal es configuren com a precedents o antecedents de les primeres reunions de Corts, integrades pels tres estaments i sota la presidència reial". Tomàs de Montagut, "Pràctiques parlamentaries a Catalunya en el segle XVI i la seva formulació escrita per Lluís de Peguera", *Ius fugit. Revista de estudios histórico-jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11 (2001-2002), pp. 633-656. Sobre que originarien els consells reials: Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo...*, pp. 28-31.

¹² *Las posibles aclamaciones o quejas que tuvieran los súbditos respecto al monarca y sus delegados en orden a la observancia de las leyes del reino y sus respectivos estatutos individuales, debían presentarse ante la curia regia*. Manuel V. Febrer Romaguera, "El parlamentarismo pactista valenciano y su procedimiento foral de reparación de agravios y contrafurs", *Anuario de estudios medievales*, núm. 34/2 (2004), pp. 668-671. Sobre les curiae regis com a precedent de les Corts vegeu també: Luis Felipe Arregui Lucea, "La Curia y las Cortes en Aragón", *Argensola. Revista de Ciencias sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses*, 13 (1953), pp. 1-36. Així mateix: José Manuel Cerda, "Curia y cortes. Terminología institucional y gestación parlamentaria en los reinos hispánicos", *Revista de Humanidades*, núm. 41 (2020), pp. 179-199. També: Luís González Antón, *Las Cortes de Aragón*, Zaragoza, 1978, pp. 30-32.

vegada els furs del regne de València¹³. En aquella ocasió el rei es va comprometre a que tant ell com els seus successors conservarien els furs *et nunque in aliquo contravenire*¹⁴. Aquesta era una primera mostra en el regne de València de la supeditació del monarca a les lleis, una característica compartida amb la resta de regnes hispànics medievals en els quals els sobirans juraven governar amb justícia.

Per a fer efectiu el compliment de l'obligació a l'observança, Pere el Gran va atorgar el seu privilegi IX en 1283, pel qual declarava nuls tots els actes administratius en què els oficials reials hagueren actuat en contra dels furs o privilegis¹⁵. Tan sols tres anys més tard, en 1286, Alfons el Liberal va convocar Corts Generals, però per desavinences entre els Braços les va suspendre sense haver jurat els Furs. Quan es van reprendre, es va presentar la primera protesta per haver-se vulnerat la legalitat de la història parlamentària valenciana, ja que el monarca no havia complert amb l'obligació de jurar els furs dins del primer mes després d'accedir al tron. Com a resposta el rei Alfons, després de jurar, va haver de confirmar la vigència dels furs i privilegis, inclòs el que obligava a fer el jurament dins del primer mes¹⁶. Més tard, en les Corts de 1329-1330, en el capítol IX, es va prohibir als oficials obeir les ordres reials que foren en contra dels furs i privilegis, condemnant als que no ho compliren amb penes de privació d'oficis¹⁷.

En les Corts de 1336 es van denunciar les donacions de senyorijs i poblacions que Alfons el Benigne havia fet com a dot a la seua esposa, Leonor de Castella. En les Corts Pere el Cerimoniós nomenà jutges que van resoldre la nul·litat, encara que finalment per

¹³Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, Observatio Prima, núm. 246 i següents. Manuel V. Febrer Romaguera, "El parlamentarismo pactista...", pp. 667-712.

¹⁴ És en aquest mateix privilegi en el qual es fixa l'obligació dels successors de jurar els furs dins d'un mes des del seu accés al tron: *Sic quod quando dicti succesores nostri debebunt regnare apud Valentie veniant et infra unurum mensem ex quo fuerint ibi in civitate valentie celebrent curiam generalem et tunc iurent et confirment ibi dictos foros et consuetudines coram omnibus pro ut superius est dictum et sic Semper succesores nostri unus post alium dictam iuram et confirmationem facere teneantur sub forma superior prenotata. Aureum Opus, Jacobi Primi, Priv. LX, f. XVIII.*

¹⁵ Manuel V. Febrer Romaguera, "El parlamentarismo pactista valenciano...", pp. 683-684. El privilegi titulat *Que si utatur contra fororum vel privilegia quod illis non preiudicet in suo robore et valore et de impetrantibus cartam seu privilegium super aliqua gabella fienda et de mercimoniis et aliis rebus libere emendis. Aureum Opus, Petri Primi, Priv. IX, f. XXX.*

¹⁶ Manuel V. Febrer Romaguera, "El parlamentarismo pactista valenciano...", pp. 685-688.

¹⁷ "Si nos o nostre primer engendrat qui deia regnar farem manament o manaments comissió o comissions ab carta o sens carta al portantveus de procurador o a sos loctinents o al batle general o a sos loctinents o als iusticies o a lurs loctinents o a jutges delgats o altres oficials nostres e aquells manaments o comissions que serán contra fur o privilegis los dits oficials e jutges no obeesquen ne sien tenguts de obeir aytals manaments o comissions. E si contra faran sien privats del offici e après null temps no sien ne puxen ser en algún offici. E que els enantaments e processses fets o senténcies donades per vigor dels manaments o comissions contra fur o privilegis romangueren nulls ipso iure". *Furs e ordinacions...* Del rey n'Amfós I, rubrica IX.

motius polítics va haver de tirar-se arrere en la sentència, es van establir les bases per al procediment de resolució dels greuges simples en Corts mitjançant el nomenament de jutges de greuges¹⁸.

La presentació de greuges i contrafurs dins de les Corts contava amb l'avantatge teòric per al regne de la concessió del servei per a negociar amb el monarca la resolució. Aquesta situació es va donar sobretot en època medieval, ja que no s'avançava en cap altre negoci fins que no es repararen els greuges. En tot cas, l'èxit dels Braços no era freqüent, perquè “solo se dan respuestas satisfactorias en el caso de préstamos al rey y que aún no habían sido devueltas las cantidades. Otras veces es el mismo rey quien presiona a los Brazos para que retiren el agravio presentado”¹⁹.

Alhora que s'establí com a part del procés parlamentari s'anaven definint les diferents tipologies de reclamació²⁰. En les Corts es presentaven dos tipus de greuges, els agravis o greuges simples que denunciaven els particulars i els contrafurs que presentaven els Braços²¹. Els greuges simples *solo se proponen en Cortes i para que se substancien, averigüen y decidan su magestad y los braços nombran iuezes en igual número*²². Abans que els jutges resolgueren si eren o no greuges havien de ser revisats pels examinadors de greuges, que tenien com a funció estudiar els memorials que es presentaren amb l'objectiu de descartar aquells amb poc fonament i millorar aquells que sí que en tingueren. No obstant, si el denunciant insistia es procedia a la seua lectura encara que hauria sigut descartat pels examinadors²³.

¹⁸ Manuel V. Febrer Romaguera, “El parlamentarismo pactista valenciano...”, pp. 697-698. Per a veure més sobre aquest cas es pot acudir a: Sylvia Romeu Alfaro, “El pleito entre doña Leonor y Pedro II en las Cortes de 1336” en *Primer Congreso de Historia del País Valenciano: celebrado en Valencia del 14 al 18 de abril de 1971 vol 2*, Valencia, 1980, pp. 599-604.

¹⁹ Remedios Ferrero Micó, “Greuges y contrafueros en el derecho valenciano”, *Dels furs a l'estatut: actes del I Congrés d'Administració Valenciana, de la Història a la Modernitat*, València 1992, pp. 286. També: “Greuges presentados en la Cortes valencianas que se celebraron en el siglo XVI”, *Ius fugit. Revista de estudios histórico-jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11, (2001-2002), pp. 935-961.

²⁰ Sylvia Romeu, *Les Corts Valencianes...* Lorenzo Matheu y Sanz, *Tratado de la celebración...*. Y también: Remedios Ferrero Micó, “Greuges y contrafueros...”, pp. 285-291.

²¹ Fa uns anys Jesús Gascón va dedicar un interessant estudi a la manera en què es denunciaven els greuges en el Regne d'Aragó, *el Justicia de Aragón era quien debía juzgar los greuges, por cuanto, según fuero, había de ser el juez de todas las causas presentadas ante las Cortes*. Jesús Gascón Pérez, “Greuges. Importancia y limitaciones de las Cortes como tribunal de justicia”, *Ius fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11 (2001-2002), pp. 257-290.

²² Lorenzo Mateu y Sanz, *Tratado...*, pp. 198. D'això s'havia ja tractat en: Pedro Belluga, *Speculum...*, rubriques, 11 i 42.

²³ Remedios Ferrero Micó, “Greuges y contrafueros...”, pp. 287.

Segons Mateu i Sanz, perquè un greuge simple poguera ser denunciat els examinadors comprovaven que es compliren cinc requisits: 1) Que no poguera ser reparat per via ordinària de justícia; 2) Que la denúncia mirara pel bé comú i no perjudicara tercers; 3) Que el dany l'hauria ocasionat una persona en exercici de càrrec públic; 4) Que l'exposició pública del cas no produïra un deshonor més gran per a la persona denunciant que si no es tinguera coneixement públic; i 5) Que la presentació del greuge tinguera com a objectiu la seua reparació²⁴.

Així doncs, en les sessions de les Corts, els greuges simples denunciats per particulars eren resolts per una comissió mixta d'electes dels Estaments i oficials reials, els Judges de greuges. Aquest procediment donava als agreujats unes majors garanties ja que tenien vot també els Braços²⁵. Les denúncies i resolució de greuges eren una de les primeres tasques de les Corts, ja que com recentment ha assenyalat Jon Arrieta primer es tractaven *las cosas que necesitan de remedio*. Això podia servir per a eliminar tensions i friccions entre la corona i els Braços, per a després poder continuar amb un clima més favorable als acords parlamentaris²⁶. Potser per aquesta mateixa raó aquests greuges simples es resolien mitjançant un nombre igual de jutges nomenats pel rei i pels Braços, la qual cosa podia ser una garantia de que totes dues parts acceptarien les resolucions preses i això no enterboliria el desenvolupament de les sessions.

De manera diferent es feia amb les possibles lesions de la llei considerades com contrafurs. El procediment seguit per a la denúncia de contrafurs variava del que es feia a Aragó i Catalunya. Assenyala Mateu i Sanz que a Aragó era el Justícia qui per ordre del rei qui coneixia d'aquestes causes tant dins com fora de les Corts²⁷. Mentre que a Catalunya quan hi havia alguna contrafacció de les constitucions en les Corts *se procede por vía de greuge ante los diez y ocho juezes que allí se nombran los nueve por su magestad y los otros nueve por los Brazos, tres de cada uno*²⁸.

²⁴ Lorenzo Matheu y Sanz, *Tratado de la celebración...*, pp. 198-207.

²⁵ Sobre els agravis o greuges simples i la seua resolució és referència obligada el treball de Remedios Ferrero, tant pel seu contingut teòric com per haver-se endinsat en com era el procediment de resolució dels mateixos a través de la documentació conservada per a les Corts Generals del segle XVI. Remedios Ferrero Micó, "Greuges presentados en las Cortes...", pp. 935-961.

²⁶ Jon Arrieta Alberdi, "Observancia y contravención...".

²⁷ Sobre el procés de consolidació del Justícia i la seua cort com a òrgan que es pronuncia sobre la vigència del dret es pot llegir en: Jesús Morales Arrizabalaga, "La foralidad aragonesa como modelo...", pp. 99-176.

²⁸ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado...*, pp. 193-194.

A València es nomenava una Junta d'electes de Contrafurs formada per sis membres de cada Braç. En ella es veien els memorials presentats pels particulars i amb l'ajuda d'advocats s'examinava si tenien fonament legal i, de ser així, el regne representat pels electes decidia denunciar el cas. Per a sol·licitar la reparació *se forma de cada uno un capítulo de contrafuero reglándoles en quaderno aparte porque todos juntos se presentan a su magestad para que provea de remedio*²⁹. De manera que cada contrafur era presentat al rei com un capítol de cort per a que el decretara. La raó per la qual en el cas valencià corresponia al rei en solitari sentenciar els contrafurs la va proporcionar el regent Mateu i Sanz:

*Aunque sea cierto que quanto se resuelve, después de formada la Corte, debe ser consintiendo los Braços. Esta regla tiene fallencia en aquellas cosas en que la Corte se muestra parte formal. Y así se ve en las Cortes modernas que tenemos impressas pues comiençan por estos capítulos propuestos por los electos de los tres Estamentos y decretados por su Magestad solo, de cuya suma justificación debe el reino creer que aplicará y aplica el remedio que más conviene*³⁰.

Per tant, a diferència dels greuges simples, en els contrafurs els tres Braços es mostraven com a part agreujada, la qual cosa impedia que pogueren formar part del tribunal que el jutjava i deixava la reparació només en mans del monarca. Així doncs, en les Corts valencianes el procediment de súplica per a la reparació d'un contrafur era el mateix que per a la resta de capítols de cort. Igual com en furs com en actes de cort els Braços entregaven els capítols al monarca per escrit i aquest els decretava assessorat pels seus ministres.

Només va ser en les Corts del segle XVII (1604, 1626 i 1645) quan es va fer la distinció de capítols de contrafurs, mentre que en les anteriors solament es poden distingir de la resta dels furs pel seu contingut i objectius. Mentre que els furs i actes de cort buscaven crear nova legislació, l'objectiu dels capítols de contrafur era que les violacions dutes a terme pel monarca i els seus oficials no serviren com a precedent i el rei ordenara l'observança de les lleis vulnerades, a més de la revocació i remei dels danys realitzats³¹.

²⁹ *Ibidem*, pp. 192-193

³⁰ *Ibidem*, pp. 194-195.

³¹ Remedios Ferrero Micó, "Greuges y contrafueros...", pp. 288.

En les Corts de 1604 es van denunciar un total de 28 contrafurs, en les de 1626 es van suplicar 32 i en 1645 tan sols 3³².

Del total de 63 capítols de contrafurs denunciats en aquests tres processos parlamentaris en només un es pot considerar que hi hauria reconeixement de transgressió per part del monarca. No ha de sorprendre'ns, ja que en la majoria de casos els Braços solament sol·licitaven al monarca la reparació de casos concrets o que els furs foren estrictament observats en el futur, i no era freqüent que es sol·licitara al sobirà que reconeguera haver transgredit les lleis. D'altra banda, tampoc era habitual que el rei accedira completament a les supliques del regne, sinó que el *placet* solia limitar bastant allò sol·licitat.

El contrafur 1 de 1626 és l'únic en el qual coincideixen els dos factors necessaris per a entendre que es va produir una declaració de contrafur: que els Braços demanaren el reconeixement per part del rei de la vulneració del fur i que el monarca en la seua resolució acceptara enterament la súplica del regne. En conseqüència es tracta d'un cas excepcional, ja que a una sol·licitud de reconeixement de la transgressió i que els furs "s'observen a la lletra", Felip IV va respondre amb un simple "plau a sa magestat" amb el qual el monarca accedia a tot el que el regne sol·licitava³³.

Vistos aquests resultats podria semblar que les denúncies de contrafur en Corts Generals van tindre poc èxit, però convé pensar que l'objectiu de les denúncies no era que el sobirà reconeguera que havia actuat incorrectament, sinó que, com va assenyalar Sylvia Romeu, s'usava aquest recurs "per a la conservació de privilegis (que no garanties) personals o estamentals"³⁴. L'objectiu principal de les supliques de contrafurs era obtindre reparació als excessos comesos i que els furs i privilegis al·legats continuaren mantenint la seua força, revocant tot acte perpetrat contra ells per a no constituir precedent legal que poguera al·legar-se en contra de la seua observança. Ateses aquestes consideracions, la denúncia de contrafurs en Corts Generals va tindre un èxit molt major que en el reconeixement explícit de la transgressió, doncs la majoria dels capítols contenen l'acceptació del monarca d'alguna mena de reparació ja fora revocant

³² Es pot consultar les taules 1, 2 i 3 dels annexos a la primera part d'aquest treball.

³³ *Furs, Capítols... MDCXXVI*, f. I. Hi ha edició: Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes...* Es pot comparar el decret dels contrafurs de les Corts valencianes del segle XVII en les taules 1, 2 i 3 dels annexos a la primera part.

³⁴ Sylvia Romeu Alfaro, *Les Corts Valencianes...*, pp. 89.

pragmàtiques, compensant a alguns individus pels perjudicis que havien sofert o reiterant l'observança dels furs que els Braços consideraven vulnerats.

ELS MITJANS EXTRAPARLAMENTARIS DE DEFENSA FORAL

Gran part de la força del contracte que vinculava a rei i a regne residia en l'observança de les lleis que els monarques s'havien compromés a respectar. En aqueix marc s'entén que en dates tan primerenques com 1293 Jaume II hauria de retirar algunes mesures que les viles reials van considerar que vulneraven furs i privilegis. Per consegüent en el seu Privilegi III va confirmar la vigència de les lleis i privilegis anteriors³⁵.

En qualitat de rei i senyor natural, el sobirà tenia l'obligació d'impartir justícia, un poder que els monarques van delegar en tribunals i ministres inferiors que havien d'administrar les diferents jurisdiccions. (En l'època foral moderna la Reial Audiència o el Consell d'Aragó actuaven amb un poder cedit en virtut del compromís regi de complir i fer complir els furs i altres lleis del regne). En el cas dels contrafurs el rei també va delegar aquesta funció, però només per a les comeses per ministres inferiors. En 1371 Pere el Cerimoniós va donar poder al *Portantveus de General Governador* per a pronunciar-se sobre els greuges comesos pels oficials menors, podent sentir les causes tant el rei com el seu hereu en grau d'apel·lació³⁶. No obstant això, en aquelles transgressions realitzades pel monarca i altres oficials de major rang es va mantindre el sistema d'acudir directament al sobirà per a demanar la reparació fent ús de les embaixades³⁷.

³⁵ Manuel V. Febrer Romaguera, "El parlamentarismo pactista valenciano...", pp. 685-688.

³⁶ "Plau al senyor duch que si alguns allongaments o sobrehiments reservations, letres, o altres previsions son o san fetes contra furs o privilegis del regne, que aquells o aquelles no hagen valor alguns ans los dits furs e privilegis romanguen en sa força e vigor. E les penes en aquells furs o privilegis statuides o imposades sien dels contrafaents levades e exigides e enseguides e que per no observatió de les dites letres o provisions emanades o emanadores contra furs e privilegis. Los officials o jutges als quals aquells seran endreçades no encorreguen ne sien encorreguts en algunes penes en les dites letres o provisions contengudes e per aquelles a ells impossades. Açò ajustat que en los casos a los quals no ha loch al longament ne sobrehiment no haia loch reservatio. Si emperò lo senyor rey o son primogenit serán dins lo dit regne e voldrà conèixer d'alcun pleyt o feyt puxen aquell así reservar". *Furs e ordinacions...*, Duch Johan, anno MCCCLXXVIII, cap. I.

³⁷ Febrer Romaguera precisa que es donaven només en aquells casos de transgressions fetes pel Lloctinent General o pel rei, no obstant, he volgut substituir-lo per un terme més genèric per a salvaguardar les diferències entre el Lloctinent o Governador General d'època medieval i el virrei de l'Edat Moderna. Manuel V. Febrer Romaguera, "El parlamentarismo pactista...", pp. 695.. No gaire diferent a la situació

A pesar de que les ambaixades a la cort , eren una pràctica comuna des de segles arrere, no foren legalment regulades fins al regnat de Felip II, ja en la segona meitat del segle XVI. La primera normativa sobre les ambaixades a la cort és de 1564 i de manera molt genèrica específica en quins casos es podia enviar ambaixador a sa majestat, la qual cosa en successius parlaments es va anar reduint solament als Casos Inopinats i els Contrafurs³⁸.

El perquè es va començar a legislar sobre aquest assumpte a la fi del XVI ha sigut atribuït a diversos factors, entre d'altres el creixent absentisme regi i la cada vegada menor convocatòria de Corts. Aquests fets degueren impulsar als Braços a suplicar aquesta reglamentació amb l'objectiu de garantir-se el manteniment d'una comunicació fluida amb el monarca. En sintonia amb aquesta possibilitat, la menor freqüència de reunió de les Corts Generals, el possible deteriorament del contingut de furs i actes de cort i la progressiva dissolució de les seues funcions, són per a Emilia Salvador simptomàtics d'un procés de pèrdua de vigor de les Corts Generals valencianes³⁹.

Si bé és cert que la seua reflexió s'orienta cap al segle XVII, aquests factors ja són evidents en el segle XVI. L'absentisme regi no era una novetat del segle XVI, durant

valenciana havia de ser la situació a Castella. El capítol 135 de les *Leyes de Estilo* disposava com havien de denunciar-se davant el rei els greuges comesos pels alcaldes de les viles. Si es veia greuge la solució era idèntica al cas valencià: *la expedición de una carta del rey, mandando al alcalde que desagravie al interesado, es decir, que actúe conforme a derecho*. Així mateix, el procediment de denúncia dels contrafueros a València es podria enquadrar en el que Garriga denomina apel·lació extrajudicial, perquè els greuges en la seua majoria venen motivats per actuacions extrajudicials. Carlos Antonio Garriga Acosta, "Gobierno y justicia...", pp. 74-77 y 89-104.

³⁸ Sobre els Casos Inopinats es va legislar en 1585 en el fur CXXXVIII. Emilia Salvador Esteban, *Cortes...*, pp. 114. En 1674 s'havia negat al marquès de Benavites posar les armes del regne en la seua residència en la cort a causa d'una disputa entre Diputació i Estaments per qui havia de representar al regne. Però en 1677, havent-se negociat un acord entre totes dues Institucions, es va dir que els ambaixadors *solo se nombran por inopinados y por contrafueros y se nombran por igual votos de Diputados y Estamentos*, per tant, no podia haver-hi dubtes sobre si representaven o no al regne, ja que estaven nomenats per totes dues institucions. En aquesta expressió s'observa com a la fi del XVII només eren dos els motius que justificaven una ambaixada al monarca, Casos Inopinats i Contrafurs. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 310-311. Sobre la petició de 1674: Rafael Benítez Sánchez-Blanco, "La representación del Reino de Valencia fuera de Cortes: la embajada del marqués de Benavites y las armas del Reino" en *Saitabi. Revista de la facultat de Geografia i Història*, 60-61 (2010-2011), pp. 303-325.

Durant el regnat de Felip III, una vegada ja estaven en vigor els furs de 1564 i 1585, de les 22 ambaixades al rei enviades pels tres Estaments que he pogut localitzar 11 són per motius de contrafurs, altres 6 sol·licitant diverses gràcies, com són la celebració de Corts o les provisions d'oficis, només 4 que venen definides com a Casos Inopinats i l'enviada per a donar el condol per la mort de Felip II. Ambaixades de contrafurs trobem la de 1598 de Diego Milà d'Aragó, la de Cristóbal Zanoguera en 1600, la de Joan Vallterra i Blanes de 1606, la de l'abat de la Valldigna Rafael Luqui en 1607, la de Felip Penyarroja en 1607, la de Eiximen Pérez Joan en 1608, la de Marc Antoni Bou en 1609, la de don Jerónimo Ferrer en 1613, que torna a ser enviat en 1614, la de don Bernardo Boil i Jaime Severino en 1616 i la de Miquel Jeroni Pertusa de 1620. ARV, *Reial Cancelleria*, registres: 526 a 529.

³⁹ Emilia Salvador Esteban, "La atonía de las Cortes...", pp. 349-362.

el període medieval era freqüent que els monarques de la Corona d'Aragó estigueren absents, doncs no podien residir en tots els seus regnes al mateix temps. L'exemple més clar potser siga el d'Alfons el Magnànim que va establir la seua residència permanent a Nàpols, deixant el govern dels territoris cismarins al seu germà. Encara així, és cert que absència reial es va veure accentuada en època dels Àustries, arribant al seu cim amb Carles II, que mai va trepitjar les terres valencianes. Així mateix, la primera vegada que es va legislar sobre les ambaixades del regne de València al rei és en les Corts de 1564, en la primera convocatòria feta per Felip II⁴⁰, un moment en que les Corts s'estaven reunint amb certa freqüència. Durant el regnat de l'Emperador es van ajuntar les Corts en sis ocasions: 1528, 1533, 1537, 1542, 1547 i 1552⁴¹. Per tant, abans de 1564 als Braços no els havien faltat les ocasions per a denunciar els contrafurs per la via parlamentària. De fet, en aquestes Corts, en el fur LXXXIII, es va demanar a Felip II que revocara aquelles mesures que s'havien pres en contra dels furs i privilegis des de l'última sessió parlamentària, al que el rei va respondre que després d'informar-se "revocarà lo que serà contra fur"⁴².

Pel que fa a la dissolució de les funcions de les Corts,⁴³ assenyala la professora Salvador que, a la fi del període foral, de les seues principals funcions les assemblees només conservaven, en solitari, la de rebre el jurament del monarca i la d'elaborar lleis pactades i d'un caràcter superior a les emanades del rei en solitari. Així doncs, les altres dues funcions eren compartides amb altres organismes⁴⁴. En aquest sentit, el sistema més antic per a la denúncia dels contrafurs era l'extraparlamentari, per la qual cosa no era una novetat que fora compartit ni podia suposar cap dissolució de funcions⁴⁵. Tot i que el mecanisme de les ambaixades podia reportar unes menors garanties que el parlamentari per a una resolució satisfactòria dels greuges, no s'ha d'entendre que les ambaixades de

⁴⁰ Si bé és cert que aquest fur parla de les ambaixades en general, un dels principals motius pel qual s'enviaven era buscar l'objecció dels contrafurs. Fur XCIV de les corts de 1564. Emilia Salvador Esteban, *Cortes del reinado...*, pp. 34-35.

⁴¹ Ricardo García Cárcel, *Cortes del reinado de Carlos I*, Valencia, 1972.

⁴² També en les Corts de 1585 en el fur XCII es va demanar al rei que revocara aquelles pragmàtiques que anaven en contra dels furs, al que Felip II va respondre "Plau a sa Magestat respecte a les pragmàtiques que a fur contravenen". Una altra resposta que no negava ni confirmava les aspiracions estamentals, però, si tenim en compte que era el propi monarca qui havia de decidir si es contravenien o no els furs, és lògic pensar que l'impacte d'aquests furs fora més aviat limitat. Emilia Salvador Esteban, *Cortes del reinado...*, pp. 31 y 103.

⁴³ Sylvia Romeu Alfaro, *Les Corts Valencianes...*, pp. 71-90.

⁴⁴ Emilia Salvador Esteban, "La atonía de las Cortes...", p. 358.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 357-358.

contrafur suposaren una disgregació de les funcions de les Corts, ja que totes dues vies de denúncia sempre havien coexistit.

Per consegüent, no cal veure la progressiva reglamentació en Corts de les ambaixades al rei com la creació d'un nou mecanisme que naix a conseqüència de la decadència de les corts, sinó com l'intent dels Braços per garantir-se seguir fent ús d'un mitjà molt antic. L'absentisme regi no era una novetat, ni tampoc el distanciament entre Corts era tan accentuat en 1586 com per a suposar un punt d'inflexió que explique per què es va legislar sobre aquest tema. Al nostre pares, més pes degueren tindre altres qüestions com les més recents reformes institucionals, la consolidació del virrei o la necessitat dels Braços per trobar mitjans per a finançar les seues ambaixades.

A pesar que la unió dinàstica dels Reis Catòlics deixava teòricament intacte l'ordenament jurídic-institucional dels regnes de la Corona d'Aragó, lògicament va haver-hi certes reformes per tal d'adaptar-se a la nova situació. En aquest sentit, la inclusió dins de la Monarquia dels Àustries va implicar algunes novetats en aquest àmbit per a facilitar l'administració d'uns territoris tan vastos. A nivell central, es va crear el Consell d'Aragó, mentre que en els regnes es va consolidar la figura permanent del virrei i també la conversió del Reial Consell en Reial Audiència⁴⁶. Aquests canvis suposava la incorporació d'un nou actor en el sistema pactista, que en teoria tenia els mateixos poders i limitacions que el monarca, encara que el rei s'encarregava de controlar la seua acció⁴⁷.

⁴⁶ De les cúries règies o consells que sempre acompanyaven als reis derivaren altres cúries o consells particulars de cada regne de la Corona d'Aragó. Segons Mateu i Sanz des de 1361 es va crear un Reial Consell a València, organisme que Ferran el Catòlic va transformar en la Reial Audiència. El rei Catòlic va donar forma permanent i va establir la planta d'un organisme que amb anterioritat no l'havia tinguda. En els segles XIV, el Consell Reial no havia tingut forma certa i quan el rei s'absentava del regne cessava en les seues funcions, de tal sort que quan el monarca nomenava un lloctinent al que havia de donar poder per a que poguera nomenar consellers per a donar novament forma al Reial Consell. D'això podem col·legir que el Reial Consell que acompanyava al rei va derivar en el Consell d'Aragó i els consells reials de cada regne es van transformar en les reials audiències. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de regimine...*, pp. 20-21.

⁴⁷ Emilia Salvador Esteban, "Poder central y poder territorial. El virrey y las Cortes en el Reino de Valencia" en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, núm. 12, 1985-1986, pp. 14-23. No he volgut ací endinsar-me més en un tema tan complex i d'enorme interès com és la figura del virrei, el seu procés de creació i les seues atribucions, ja que ens desviaria del tema central i altres autors han escrit molt més i millor del que ací es podria aportar. Entre altres vegeu: Jesús Lalinde Abadía, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, 1964; "Virreyes y lugartenientes medievales en la Corona de Aragón" en *Cuadernos de Historia de España*, Buenos Aires, 1960, pp. 97-172. Carlos J. Hernando Sánchez, "Estar en nuestro lugar representando nuestra propia persona. El gobierno virreinal en Italia y la Corona de Aragón bajo Felipe II" en Ernest Belenguier (coord.), *Felipe II y el Mediterráneo. Vol. III. La Monarquía y los reinos (I)*, Madrid, 1999, pp. 215-338. Manuel Rivero Rodríguez *La edad de oro de los virreyes...* Recentment Josep Serrano ha fet una síntesi de les reformes empreses per Ferran el Catòlic. Josep Serrano Daura, "Una aproximación

Tot això creava una situació diferent a la dels segles anteriors, perquè des de llavors els Estaments comptaven amb la supervisió del *alter nos* que es trobava de manera permanent dins del regne. A més, el poder monàrquic es veia reforçat en tindre un oficial amb teòrics plens poders que podia aplicar les seues polítiques. Per tot això, cal pensar que, tenint en compte les traves que els virreis van posar a les ambaixades -ja fora *mutu proprio* o permanentment reial-, els Braços reunits en Corts van intentar evitar que els lloctinents impediren l'enviament de missatgers al sobirà⁴⁸. També fora de les magnes assemblees, els Estaments, mitjançant diferents Juntes d'electes, van protestar i van denunciar les traves que els virreis posaven a les denúncies de contrafurs. Un exemple interessant d'això el trobem en 1603, quan l'Estament Militar va suplicar al rei que nomenara un virrei de capa i espasa, ja que era difícil denunciar els greuges comesos per l'arquebisbe-patriarca Juan de Ribera per concórrer en ell la doble jurisdicció d'arquebisbe i lloctinent general⁴⁹.

D'altra banda, cal tindre en compte el notable cost que suposava enviar un ambaixador als peus de sa majestat i que la despesa va anar augmentant d'acord a la llunyania de la cort règia i també perquè el fast i dispendis sumptuaris van créixer durant l'Edat Moderna.⁵⁰ Aquest dispendi explica per què en els primers furs que parlen d'ambaixades i de l'activitat estamental per a la denúncia de contrafurs els Braços tractaven de garantir-se l'accés als fons de la Generalitat per a aquests processos. Així s'observa en el Fur LXIV de 1564, quan es va fixar el procediment a seguir per tal de que la Diputació financés la legació; en el fur LVIII de 1585, quan es fixà l'ajuda de costa i

a la Corona de Aragón de Fernando el Católico”, *Revista de dret històric català*, 18 (2019), especialment pp. 78-81.

⁴⁸ Isabel Lorite refereix en la seua tesi doctoral diverses ocasions en les quals els virreis van intentar evitar les ambaixades a mitjan XVI, algunes d'elles només uns anys abans de la primera reglamentació en Corts sobre les ambaixades. M. Isabel Lorite Martínez, *Pactismo y representación...*, pp. 549-557.. Sobre les ambaixades enviades a la cort. Miquel Fuertes Broseta, *Dos reinos en la corte...* Així s'observa també en el fur 58 de 1585 “En axí los dits lloctinents generals y altres oficials, per grans e preheminentes que sien, per ninguna via ni pretensió puguen impedir, ni empachar dites embaxades, ni la execució de aquelles, ni tinguen coneixença de les causes per les quals se hauran determinat dites embaxades”. Així mateix es fa en el Fur 89 del mateix any amb què es va buscar garantir que els Estaments pogueren nomenar electes per a desenvolupar les seues funcions, entre les quals estaven els contrafurs. Igualment es va demanar que el virrei no poguera impedir les legacions en el contrafur 19 i en el fur 53 de 1626. Emilia Salvador Esteban, *Cortes valencianas...*, pp. 96-97 y 103. Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes del reinado...*, pp. 29 y 53.

⁴⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 526, f. 403.

⁵⁰ Com a mostra de l'increment de les despeses en poc més d'un segle es pot indicar que en 1585 es va fixar per als ambaixadors unes dietes de 4 lliures al dia i 200 d'ajuda de costa, en 1645 6 i 330 lliures i en 1702 es planejava augmentar-la a 12 lliures cada dia i 800 lliures d'ajuda de costa. De manera que, en la segona meitat del XVII la despesa mitjana d'una ambaixada a la cort rondava la no gens menyspreable xifra de 2000 lliures.

sou que podia percebre l'ambaixador per part de les arque del regne; i també en el fur LIX de 1585, en el qual s'estipulava que els diputats hagueren de depositar 300 lliures per a finançar l'activitat dels Estaments "per a la defensa de dits furs, y privilegis, usos y bones costums"⁵¹. En conseqüència, els Braços es van veure obligats a suplicar noves normes per a garantir el desenvolupament de la seua activitat tradicional. En la mateixa línia es produeix la confirmació del dret dels Estaments de nomenar electes, una "llibertat que desde la conquesta del regne han tengut"⁵², essencial en el procediment de denúncia de contrafurs.

Per a explicar com era el procés de reclamació sobre contrafurs, cal puntualitzar que la declaració de casos que eren susceptibles de ser-ho corresponia, tant dins com fora de Corts, als Estaments⁵³. Aquest és un assumpte que pot ser d'interés a l'hora ajudar a resoldre el debat existent en la historiografia valenciana sobre a qui corresponia la representació del regne fora de Corts, bé a la Diputació, bé als Estaments o si bé es tractava d'una funció compartida⁵⁴. Convé recordar que a València, els Braços o

⁵¹ Emilia Salvador Esteban, *Cortes valencianas...*, pp. 34-35 y 96-97.

⁵² Fragment del fur LXXXIX de 1585 relatiu al fet que cap oficial reial poguera impedir als Estaments nomenar persones per a tractar els assumptes que els tocaven. És a dir, es garantia que els Estaments pogueren formar Junes d'electes. *Ibidem*, pp. 103.

⁵³ Cal puntualitzar que en les reunions estamentals produïdes fora de les Corts només participaven aquells residents a la ciutat de València, la qual cosa reduïa bastant els participants del Militar. Així mateix en l'Eclesiàstic les veus que residien fora delegaven el seu vot en habitants de la ciutat. Pel que respecta al Reial, era la Ciutat de València la que assumia la veu de la resta de viles reials. D'altra banda, convé puntualitzar que la documentació emanada de les juntes parla de manera indistinta de Braç i Estament. De fet, les reunions del Militar apareixen sempre com del "strenu Braç Militar". Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado de la celebración...*, p. 125.

⁵⁴ Sobre aquest debat Emilia Salvador va assenyalar una sèrie d'aspectes que poden explicar la seua existència: l'insuficient coneixement de les fonts documentals, l'aplicació d'esquemes vàlids per a altres territoris de la Corona d'Aragó, l'escàs i tardà tractament d'aquests temes en Corts i el suport intencionat de la Corona cap a aquesta indefinició. Amb això, l'autora pretén fomentar la realització de nous estudis per tal d'esclarir alguns dels dubtes existents Emilia Salvador Esteban, "Las Juntas de Estamentos....", pp. 370-385. Un resum d'aquest debat, encara que requereix una actualització el va fer Giménez Chornet fa alguns anys. Vicent Gimenez Chornet, "La representatividad política en la València foral", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 18 (1992), pp. 7-28. Hem apuntat la necessitat d'una actualització perquè assenyala només dues postures enfrontades, en favor dels Estaments o de la Diputació, encara que cada vegada són més els autors que no neguen que la representació poguera ser compartida i referencien la necessitat de més estudis, entre ells podem citar a Emilia Salvador, Lluís Guia, Isabel Lorite, Jose María Castillo o Oscar Clavell. Emilia Salvador Esteban, "Las Juntas de Estamentos..." p. 374; Lluís Guia Marin, "El Regne de València. Pràctica i estil parlamentari (Ll. Mateu i Sanz. Tratado de la celebración de Cortes Generales del reino de Valencia)" en *Ius fugit. Ius fugit. Revista interdisciplinaria de estudios histórico-jurídicos*, núm. 10-11, 2001-2002, p. 909, nota 79; M. Isabel Lorite Martínez, *Pactismo y representación...*, p. 596; José M. Castillo del Carpio, *La Generalidad valenciana...*, pp. 142-151. Oscar Clavell López, *Las funciones de la Generalidad...* La meua opinió actual, segons el que he pogut veure en la documentació, seria no negar la representació de cap de les dues institucions, encara que és cert que les atribucions de les dues institucions són diferents. En aparença, la Diputació exercia principalment una funció financera, mentre que els Estaments assumien altres com la defensa dels furs, la concessió de serveis extraordinaris, qüestions relatives a la defensa o religioses.

Estaments que representaven a la universitat del Regne no sols es reunien quan el rei els convocava per a celebrar Corts, sinó que es podien reunir quan consideraren convenient per a tractar qualsevol assumpte que no estiguera expressament prohibit per furs.

Les reunions dels Estaments Eclesiàstic, Militar i Reial es feien de manera individual i intercanviaven parers mitjançant ambaixades⁵⁵. Amb freqüència, les Juntes dels Estaments per separat donaven lloc a la conformació d'una comissió mixta formada per igual nombre de representants dels tres Braços que actuaven amb poder delegat del conjunt de cada Estament; aquests organismes que representaven al Regne de València, per residir en ells representació dels tres Estaments, són les conegudes com a Juntes d'electes dels Estaments. El procediment previ a la denúncia d'un contrafur és homologable al de la formació de qualsevol Junta d'electes dels Estaments que s'organitzaven per motius molt diversos⁵⁶.

Quan els síndics dels Estaments tenien notícia d'algun possible contrafur, ja fora per coneixement directe o per algun rumor o denúncia, convocaven juntes de cada braç per separat. Encara que el greuge l'hauria patit o arribat primer a oïdes dels Estaments Eclesiàstic o Reial, es deliberava primer en una Junta general de l'Estament Militar. Teòricament l'Eclesiàstic tenia preeminència sobre el Militar, però donat el privilegi d'haver de prendre les decisions *nemine discrepante*, es deixava la iniciativa als nobles, ja que per haver de votar tots en un mateix sentit la presa de decisions solia dilatar-se. Per tant, si l'Estament Militar creia que el cas era susceptible de ser contrafur, es nomenaven sis electes, tres nobles i tres cavallers, per a que amb els dels altres dos estaments, “ab ells y no sens ells”, feren les gestions i investigacions necessaries per a determinar si s'havia produït el greuge⁵⁷. Si les Juntes dels altres dos Estaments estaven d'acord en que el cas era susceptible de ser denunciat també nomenaven els seus electes i els atorgaven el poder

En la documentació estamental en cap cas es nega la representació de la Diputació. Com diu Mateu *todos los honores y preeminencias que pertenecen al reino fuera de Cortes les tocan y las gozan los tres Estamentos que le representan*. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado de la celebración...*, pp. 127. De la qual cosa s'infereix, i és el que argumenten els Estaments, que recaient la representació del regne en ells dins i fora de Corts, ja que a València tenien per a auto-convocar-se i reunir-se, també tenia representació la Diputació en tant que era una delegació permanent dels Estaments. Per tant, si ni tan sols els propis Estaments negaven que la Diputació representara al regne no té molta lògica que els historiadors ho fem.

⁵⁵ En la taula 4 dels annexos a la primera part es poden consultar els contrafurs que va decidir denunciar l'Estament Militar durant el segle XVII abans de la formació de la Junta de Contrafurs.

⁵⁶ Miquel Fuertes Broseta, “La relació entre la Diputació i els Estaments...”, pp. 287-311.

⁵⁷ En altres ocasions, menys freqüents, es donava poder als electes nomenats perquè amb els nomenats pels altres Estaments “y sens ells” feren les gestions necessàries. En aquesta mena de nomenament es permetia als electes d'un sol Estament actuar per a buscar reparació en solitari.

necessari per a actuar. Aquest procés donava origen a una Junta d'electes dels tres Estaments.

Aquestes Juntes d'electes dels Estaments es formaven per a cada cas concret amb el mandat exprés d'aconseguir la reparació d'aquell greuge, i normalment rebien el nom del cas que tenia encarregat. Per exemple, en 1630 la Junta d'electes per a denunciar la introducció d'un nou arbitri sobre l'oli que s'extreia del pinyol de l'oliva era coneguda simplement com "els elets del pinyol de l'oliva" o "elets del contrafur del pinyol". Era freqüent, no obstant, que la denúncia de successius contrafurs fora encomanada a una junta ja formada per a un altre cas, arribant-se a formar vertaderes juntes d'electes de contrafurs a les quals s'encomanava la cerca de la reparació de tots els casos pendents⁵⁸.

De manera que, davant les sospites de transgressions, s'iniciava un complex procés per a la formació d'una Junta d'electes dels Estaments, integrada per 18 membres (6 per cada Estament) a més dels síndics de cadascun d'ells. La funció de la junta era la d'examinar el cas, declarar si era sospitós de contrafur i després realitzar les instàncies necessàries per a la seua denúncia davant el virrei i el rei. Com s'observa, la declaració de contrafurs dins i fora de Corts es feia amb un mateix mecanisme: la creació d'una Junta d'electes dels Estaments, formada per sis membres de cada Estament i els tres síndics, encarregada de denunciar el greuge davant el rei, a qui corresponia decretar-lo⁵⁹.

Ara bé, si es volia obtindre el finançament per part de les arques de la Generalitat per a enviar un emissari al sobirà, l'elecció de l'ambaixador s'havia de fer de manera conjunta amb els oficials de la Diputació. En el fur XCIV de 1564 es va fixar que el

⁵⁸ Així es va fer en diverses ocasions durant la primera meitat del segle XVI, per donar alguns exemples, es van crear Juntes d'electes per a denunciar i demanar reparació de tots els contrafurs pendents de manera conjunta en 1613, 1616, 1617, 1622 i 1643. A això caldria afegir totes les ocasions en què encara que no es fera una creació d'una Junta única, es va donar poder a uns mateixos electes per a denunciar dos o més casos, la qual cosa es feia amb molta freqüència. Cal pensar que unir diversos casos sota la direcció d'una mateixa Junta podia suposar una menor despesa de temps i diners, ja que s'havien de convocar menys reunions d'electes i en una mateixa ambaixada al virrei o al rei es podien denunciar diversos casos de manera paral·lela.

⁵⁹ Aquest va ser el procediment utilitzat en 1619 quan es va nomenar ambaixador a Miquel Jeroni Pertusa després de la declaració de contrafur per part de "Els elets dels tres Estaments; Eclesiàstich, Militar i Reial de la Ciutat i Regne de València per a la reparació i reformació dels Contrafurs, privilegis, usos i bons costums de la dita Ciutat i Regne". Aquesta ambaixada és especialment interessant pel fet que es va haver de nomenar un nou ambaixador degut a la mort de Pertusa, la qual cosa va provocar desavinences entre la Corona i els Estaments. El motiu va ser que els segons no van donar els deu dies al virrei abans que partira el segon ambaixador, ja que consideraven que tot era la mateixa ambaixada. Aquest conflicte acabaria amb l'empresonament de Baltasar Mercader que havia sigut nomenat després de la mort de Pertusa. ARV, *Reial Cancelleria*, 530, ff. 1 i següents.

nomenament d'ambaixador s'havia de fer de manera unànime, en reunió dels electes dels Estaments amb els diputats i altres oficis de la Diputació, amb un vot per cada consistori –Estaments i Diputació–. Si totes dues institucions no concordaven, es feia mitjançant vots individuals dels assistents, havent de concórrer dos terços per a que l'elecció siguera legítima⁶⁰. En les següents Corts, les de 1585, es va millorar aquest procediment per a igualar els vots de tots dos organismes en aquestes juntes, per la qual cosa es demanava que “tinguen vot los sindichs de la Generalitat y del Bras Militar y no lo assessor ni escriba de la casa de la Deputació, perquè lo numero dels uns y dels altres que han de entrevenir en dites embaxades sia ygual”. Així mateix, en aquell fur, en resposta a la protesta dels Braços respecte als impediments posats pels virreis, Felip II va resoldre que:

“Abans de partir hajen de acudir al virrey demanant lo remey sobre les coses que entenen fer embaxada, y no donant-lo dins deu dies puguen fer y facen sa embaxada. Ys mana al lloctinent general que ara és y per temps serà que tot lo desús dit se insegueca sens impedir-los-ho”⁶¹.

Així, des del regnat de Felip II va quedar definit el procés a seguir per a l'execució de les ambaixades, sovint usades per a denunciar contrafurs. La responsabilitat de decidir quins casos eren denunciabls requeia en els Estaments, tant fora com dins de Corts, mitjançant les juntes d'electes de contrafurs. La Diputació també tenia un paper clau, doncs concorria a l'hora de triar i finançar l'activitat de l'ambaixador. De manera que, per a que els greuges es pogueren presentar al monarca, feia falta l'acció coordinada i conjunta de totes dues organitzacions. No obstant això, la iniciativa política requeia en els Estaments i la Diputació no tenia veu sobre si els casos havien de ser o no declarats com a contrafur⁶². Per consegüent, la defensa de l'observança de les lleis i furs requeia en els Estaments i no en la Diputació, que intervenia com a organisme finançador, però que no podia negar-se a finançar l'actuació estamental en defensa dels furs, sempre que es seguiren els procediments fixats.

Aquest procés va romandre pràcticament sense canvis fins a les Corts de 1645, quan es va reglamentar una Junta de Contrafurs permanent. Malgrat la diferenciació que

⁶⁰ Convé assenyalar, com ja s'ha dit, que aquest procediment es respectava per a enviar qualsevol tipus d'ambaixada i no sols les de contrafur. Emilia Salvador Esteban, *Cortes del reinado...*, pp. 34-35.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 96-97.

⁶² En 1676 Carles II va obligar la Diputació a reunir-se amb els Estaments per a nomenar ambaixador, ja que no corresponia als diputats decidir si el cas que s'anava a denunciar era o no contrafur. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 122-124.

hem fet entre mecanismes en Corts Generals i extraparlamentaris, com hem vist, es tractava de dues vies molt similars, per no dir la mateixa manera de suplicar al monarca la reparació dels greuges comesos per a que aquest proveïra de remei. En tots dos casos una Junta d'elets amb poder emanat de cada Estament per separat declarava el cas com contrafur i sol·licitava al rei la seua reparació⁶³. Tant dins com fora de Corts, era el sobirà qui decretava si s'havia produït alguna transgressió i quin tipus de reparació s'anava a donar. La diferència, per tant, resideix en el fet que els contrafurs denunciats en Corts entraven a formar part dels capítols de cort.

En aquest sentit, tant els contrafurs presentats en Corts com fora d'elles formaven part del *corpus* legislatiu del regne de València, però en diferent grau. El mecanisme de súplica era el mateix i igual que en la resta de capítols era el rei qui, mitjançant el *placet*, decidia en quin grau accedia a la súplica dels Braços. Fora de Corts succeïa de la mateixa manera, només que el monarca responia mitjançant una carta reial que des de llavors els Estaments custodiaven amb zel i al·legaven en posteriors denúncies de greuges. No obstant, hi ha una diferència substancial, ja que els capítols aprovats en Corts Generals tenien força de contracte, perquè el monarca rebia a canvi un servei. Aquesta situació no es donava fora del procés parlamentari pel que, mentre que les decisions sobre els contrafurs preses en Corts havien de ser immutables i inviolables, la situació de les denúncies estamentals en els períodes entre Corts no sembla tan clara. Si bé es poden entendre que també tenen força de llei en tant que eren decrets del sobirà –*rex legibus solutus*–, al no ser part d'un contracte el monarca no quedava igualment obligat a la seua observança. Aquest fet pot explicar per què molts casos denunciats de manera extraparlamentària van tornar a ser suplicats en els processos de Corts, ja que així el rei quedava obligat al seu compliment. Les vies de denúncia parlamentària i extraparlamentària no eren excloents entre si, sinó que els greuges podien denunciar-se extraparlamentàriament i tornar-se a denunciar en la següent assemblea.

⁶³ La taula 4 dels annexos a la primera part recull tots els contrafurs que va decidir denunciar el Braç Militar. La taula 5 recull tots els ambaixadors que van ser enviats al rei per motiu de contrafurs en el segle XVII abans de que es formara la Junta de Contrafurs.

IV. LA REGLAMENTACIÓ DE LA JUNTA DE CONTRAFURS DE 1645

EL PRECEDENT FRUSTRAT DE 1626

En 1626 es van convocar les Corts Generals dels tres regnes peninsulars de la Corona d'Aragó, així mateix es van reunir els tres Braços del regne de Sardènia en una sessió monogràfica. L'objectiu era aconseguir que la Corona d'Aragó participara en el projecte de la Unió d'Armes. Les nombroses victòries de l'any 1625 impulsaren al comte duc d'Olivares a tractar d'establir el seu ambiciós projecte de col·laboració militar basat en la creació d'un exèrcit comú¹. En la Corona d'Aragó, donats els furs i privilegis que feien a aqueixos regnes francs de qualsevol nova imposició, era necessari comptar amb l'aprovació dels Braços de cada regne per a poder implementar el projecte.

Les diferents Corts de 1626 van tindre un resultat dispar, si bé Aragó, València i Sardènia es van comprometre a aportar diners a la Unió, ho van fer en quantitats molt menors que les sol·licitades. La situació catalana va ser bastant pitjor per al validó, ja que les Corts catalanes van fracassar i ni en 1626 ni quan es van reprendre en 1632, sota la presidència de Felip IV i després de la del cardenal-infant don Fernando, es va arribar a un acord sobre el donatiu. De tal sort, que el Principat de Catalunya no va poder actualitzar i modificar les seues lleis pactades en tot el segle XVII. No obstant, les dificultats a Catalunya es van evidenciar amb posterioritat a la clausura de les Corts valencianes, en les quals Olivares i els seus van demostrar una gran força i capacitat per a atraure als Braços, ja fora amb mercès o amb amenaces i pressions². Aquella bona dinàmica de

¹L'any 1625 Felip IV va obtenir una sèrie de victòries en l'àmbit militar, com són el socors de Gènova, la recuperació de Badia, el fracàs de la flota anglesa en les costes de Cadis i la rendició de Breda, la qual cosa va fer que Elliott qualificara aquell any com a *annus mirabilis*. Aquestes gestes van formar el programa iconogràfic del saló de regnes del Palacio del Buen Retiro, les pintures del qual es poden veure encara hui en el museu del Prado a Madrid. A més, van crear el context ideal perquè a la fi d'aquest any el comte-duc d'Olivares presentara el seu projecte de la Unió d'Armes. John H. Elliott, *El Conde-Duque de Olivares. El político en una época de decadencia*, Barcelona, 2012, pp. 253-259.

²Dámaso de Lario Ramírez, *El comte-duc d'Olivares i el regne de València*, València, 1986. 86. En aquesta obra Dámaso de Lario exposa precisament com es van dur a terme aquestes negociacions, que van portar finalment al fet que, si bé no es va poder aconseguir el servei en homes que es buscava, les Corts concediren la major contribució fins al moment, amb 1.080.000 lliures en 15 anys, la qual cosa porta a l'autor a concloure "si la Unió d'Armes no podia consistir en un exèrcit comú, d'aquesta manera es mantindria almenys el sentit de la Unió com a fons comú". Aragó va concedir un servei del doble que el dels valencians, mentre Catalunya es va mostrar intransigent en la seua negativa al projecte. Sobre les catalanes: John H. Elliott, *La Revolta Catalana, 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, València, 2006, pp. 229-283. Sobre Aragó: Enrique Solano Camón, *Poder monàrquico y estado pactista (1626-1652). Los aragoneses ante la Unión de Armas*, Zaragoza, 1988. De les sardes: Gianfranco Tore (ed.), *Acta Curiarum Regnum Sardiniae. Il Parlamento straordinario del viceré Gerolamo Pimentel marchese di Bayona (1626)*, Cagliari, 1998.

victòries per a la corona, potser no era la més adequada per a sol·licitar la creació del Tribunal de Contrafurs, que es va proposar en el fur 181 de 1626, ja que hauria pogut plantejar majors obstacles a l'actuació règia. Així, les raons esgrimides pels Braços com garantir la pau del regne o disminuir la despesa en la denúncia de greuges en aquella conjuntura, no van tindre el pes suficient com per a donar-li la possibilitat de controlar més eficaçment l'actuació de la corona.

El mencionat fur es va plantejar crear i reglar un Tribunal de Contrafurs que, a més, hauria convertit en permanent la Junta d'electes de Contrafurs. El fur constava de 26 capítols en els quals es definien diferents aspectes relatius a la seua erecció. En el primer d'ells es va sol·licitar a Felip IV que “de ací avant hi haja en la ciutat de València set jutges per a declarar Contrafurs”, que haurien sigut: l'arquebisbe de València, el regent de la Reial Cancelleria, el portantveus de general governador en la Ciutat i Regne de València, el batlle general de València i tres jutges nomenats un per cada Estament³. La proposta no es pot considerar realment paritària, ja que l'arquebisbe, tot i ser la dignitat més important del Braç Eclesiàstic, era proposat pel rei deixant en possible inferioritat als representants dels Estaments respecte als jutges més pròxims al monarca. Aquest tribunal s'havia de reunir en el Palau Arquebisbal, encara que si l'arquebisbe delegava el seu vot en el vicari general ho faria a la casa de la Diputació. Els set jutges havien d'ajuntar-se obligatòriament sempre que es declarara un greuge, la qual cosa no es podia fer “sens que primer precehixca deliberació dels Elets de contrafurs del Regne”.

El tribunal havia de jutjar la reparació dels contrafurs, però el mecanisme per a la seua denúncia hauria continuat sent el mateix, mitjançant una junta d'electes formada per sis membres de cada Estament. La novetat hauria consistit en el fet de que en lloc d'organitzar-se per a cada cas concret, s'hauria convertit en permanent, havent de renovar-se els electes cada any, mantenint “lo poder que de ordinari se acostuma a donar

³ En aquest mateix any, les Corts de Catalunya van debatre alguns projectes per a crear un Tribunal de Contrafaccions. Una de les propostes era formar un tribunal compost de 13 jutges, en què 6-7 serien advocats de la Reial Audiència i altres 6-7 es traurien dels insaculats per als oficis de la Diputació. Així mateix, un altre projecte plantejava que foren 3 els jutges: el bisbe de Barcelona, el diputat militar i el Jurat en Cap de la Ciutat de Barcelona. En 1632 es va proposar també la creació d'un tribunal per a aquest efecte anomenat Sala de Sant Jordi, però no va ser fins a 1702 quan finalment es va crear el Tribunal de Contrafaccions amb una “composició mixta i paritària, amb tres jutges de la part del rei i tres de part de la Cort”. Josep Capdeferro i Pla i Eva Serra i Puig, *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya i la seva activitat (1702-1713)*, Barcelona, 2015, pp. 46-50

y dona als electes que's nomenen per a qualsevol Contrafur”⁴. D’haver-se aprovat el Tribunal de Contrafurs de 1626, s’hauria format una Junta d’electes de Contrafurs permanent 19 anys abans de quan finalment es va produir.

El projecte proposat en 1626 donava àmplies garanties als Estaments. En el cinqué capítol assegurava que ni el virrei ni cap altre oficial poguera impedir als electes de contrafur exercir la seua funció, ja que si ho feien els síndics els denunciarien davant el tribunal. En el sisé capítol s’estipulava que els jutges tingueren tres dies per a resoldre des del moment en què es fera la instància, i si no ho feien “sia vist, en força del present Fur, haver-se provehit y declarat ser Contrafur lo que's pretenia y tractat com a tal, així per al remey que se ha de donar, continguts en los capítols següents, com per al incurs de les penes”. També contemplava que si, després d’haver-se declarat un contrafur, l’oficial que havia comés el greuge no el reparava en menys de 10 dies fora excomunicat pel vicari general i privat d’ofici durant dos anys⁵.

En el capítol 21 s’obligava els jutges a assistir a les reunions sempre que foren instats pel regne, ja que si no assistien es resoldria sense la seua presència, sempre que foren presents els nomenats pels tres Estaments. Igualment, en el 22 es recollia que si qualsevol oficial impedia per qualsevol mitjà la reunió del tribunal i passaven tres dies, es declararia com contrafur en les condicions que el regne ho havia sol·licitat. Per a garantir la independència del tribunal, es fixava que abans d’examinar els casos, els jutges hagueren de jurar sobre un missal “que s’hauran en aquell bé y feiment, depositant tot odi, amor y temor y altre qualsevol respecte y també guardar segret de lo que passare en dites juntes”.

Encara que el nou tribunal hauria permés resoldre els contrafurs dins del regne i amb majors garanties, els Braços consideraven que no podien renunciar a les ambaixades per ser “remey tan natural y civil, com per medi de aquells tenen los vassalls de recórrer a son rey y senyor lo qual no es just ni possible perdre ni renunciar”. De manera que en els capítols 19 i 20 s’establia que les apel·lacions a les sentències del nou tribunal havien de fer-se davant sa majestat, perquè així no es negava al regne la possibilitat de rebre la

⁴ Els electes havien de triar-se cada any en la vespra de sant Joan. Per a l’Estament Militar es fixava el procediment d’elecció mitjançant *Electors i Examinadors*. S’afegia també la condició que no es poguera formar part simultàniament de la Junta i del Tribunal de Contrafueros. *Furs, Capítols... MDCXXVI*, fur 181. Editat en: Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes del reinado...*, pp. 88-89.

⁵ Capítols 6 a 8. *Ibidem*.

justícia de mans del monarca, ni tampoc al rei el control i supervisió de l'exercici del tribunal. Per a plantejar el recurs, es fixava un termini de 30 dies i un procediment. Aquest s'havia de resoldre per via de govern, sense procés ni judici, interposant un únic memorial per cadascuna de les parts i, una vegada deliberat sobre ells, el sobirà degudament assessorat pel Consell d'Aragó es pronunciaria aprovant o revocant la sentència⁶.

De manera que, en 1626 els Braços, cansats de les despeses i impediments que trobaven en fer les ambaixades per a denunciar contrafurs però sense renunciar a aquell mitjà, van proposar un sistema molt diferent al tradicional, que podria haver garantit una objecció molt més ràpida i un estalvi considerable. No obstant això, aquest projecte mai va prosperar ja que Felip IV va decretar que tindria particular cura en què es guardaren els furs, i que per a la denúncia dels contrafurs es respectaren els furs 58 de 1585 i 53 de 1626. En conseqüència, a València es mantenia el sistema tradicional de buscar el remei dels greuges acudint a sa majestat mitjançant ambaixada, esperant que es fera justícia.

Les reformes del període de Felip II, primer en 1564 i després en 1585, mostren l'interés dels Braços per aconseguir unes certes garanties reglamentant l'enviament d'ambaixades que s'usaven, entre altres motius, per a denunciar els contrafurs al monarca. Van aconseguir finançament i la certesa, més teòrica que real, que el virrei no anava a impedir-los enviar un missatger a sa majestat. En 1626, atès que les ambaixades a la cort eren un procediment car, lent i d'efectivitat dubtosa, es va buscar anar més enllà impulsant un projecte molt nou, que podria haver canviat la manera en què es resolien els contrafurs incloent a representants del regne en el procediment. A pesar de que la denúncia hauria continuat corresponent a una junta formada per sis electes de cada estament, els casos hagueren sigut resolts per un tribunal en el qual els Estaments tenien representació, de manera que ja no seria només el rei qui havia de jutjar-los. Aquesta qüestió era fonamental, ja que les ambaixades de contrafur podien ser incòmodes, però no suposaven un vertader impediment per a l'actuació de la corona. Encara que es denunciaren els greuges, *no por esto se priva vuestra magestad de mandar lo que más convenga a su real servicio*⁷, tenint en compte, sobretot que ell a soles havia de decidir sobre les contravencions.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Consulta del Consell d'Aragó citada en: Lluís J. Guia Marín, *Cortes del reinado...*, p. 98.

Per tant, el projecte de 1626 va fracasar i els mecanismes de denúncia de greuges es van mantindre com havian quedat definits en 1585. Per això, en 1645 els Braços van tornar a plantejar una nova reforma, en la qual s'evidencia un canvi d'estratègia, ja que es va tornar a la línia de les propostes del període de Felip II, de definir i consolidar el sistema tradicional de denúncia. La idea d'un Tribunal de Contrafurs va prosperar anys més tard al Principat de Catalunya, on en les Corts celebrades per Felip V en 1702 es va formar un Tribunal de Contrafaccions que va estar en funcionament entre 1702 i 1713 sota dos monarques pertanyents a diferents dinasties; creat en les Corts del rei Borbó es va reformar en les Corts de 1706 durant el breu període de regnat de l'arxiduc Carles⁸.

LA NORMATIVA DE 1645

En el si de les Corts Generals de 1645, a proposta del Braç Militar, es va copiar una part del projecte de 1626, encara que certament les súplices eren menys ambicioses, limitant-se a fer permanent la Junta de Contrafurs i recollint diferents propostes sobre l'observança de les lleis. Probablement la moderació de les aspiracions dels Braços va afavorir que les mesures foren acceptades, perquè únicament es buscava establir majors garanties en el sistema de denúncia de contrafurs emprat fins llavors. Entre els furs 14 a 29 trobem un bloc legislatiu dedicat a l'observança, entre els quals està la reglamentació de la institució a la qual es dedica aquest treball.

La primera suplica relacionada amb l'observança, va ser el fur 14 amb el qual es pretenia que els ministres reials no pogueren fer interpretacions de la legislació o sentències promulgades⁹. Aquesta qüestió s'ha tractat amb anterioritat, perquè encara que des d'antic els furs prohibiren qualsevol gènere d'interpretació, la pràctica i la doctrina la

⁸ Josep Capdeferro i Pla i Eva Serra i Puig, *El Tribunal de...*, pp. 50-64. La reglamentació del Tribunal de Contrafaccions en 1702 en: pp. 65-74. La de 1706: pp. 75-90.

⁹El matí del 16 de novembre, el Braç Militar va aprovar cinc capítols relacionats amb l'observança destinats a formar part de la reglamentació de la Junta de Contrafurs, entre ells el que finalment seria el fur 14. Aquella vesprada aprovarien altres catorze capítols i afegirien algunes millores al fur 14 que va quedar en la forma definitiva en la qual s'aprovaria. ARV, *Reial Cancelleria*, 522, pp. 187-188 i 200-202. "Per tant, los tres Braços supliquen a vostra magestat sia servit manar confermar lo dit fur y que los del Regne sien entesos a la lletra y com sonen les paraules, excluhint qualsevol género de interpretació". Aquesta expressió apareix ja en la primera versió del fur i també en la definitiva. L'esborrany en ARV, *Reial Cancelleria*, 522, pp. 187-188. La versió definitiva en: Lluís Guia Marín, *Cortes del reinado...*, pp. 213-214.

permetien, per la qual cosa s'ha de pensar que els furs anteriors que impediien interpretar les lleis tingueren una escassa aplicació.

En el fur 15 es fixava que aquells ministres que actuaren en contra dels furs quedaren privats d'oficis. El fur 16 va ser el més conflictiu de tota aquesta normativa, ja que en ell es demanava que es suspenguera l'execució d'aquelles mesures que foren denunciades com a greuge en espera de la resolució de sa majestat. També es sol·licitava que en el cas que el rei no resolguera en un període de tres mesos, el greuge quedara resolt en favor del regne. Finalment, després de dues modificacions, el rei va accedir a que en els casos judicials s'observaren les disposicions forals vigents, mentre que per als casos que se seguïen per la via extraordinària es va acceptar un període de tres mesos per a resoldre, després dels quals el cas quedaria sentenciat en la forma que el regne sol·licitava¹⁰. Aquest fur va ser un dels grans èxits de la reforma de 1645, perquè si bé no hi ha constància de cap cas en que s'esgotés aquest termini de tres mesos i el cas es resolguera segons es demanava, sí que va afavorir que la resolució del rei sobre els contrafurs fora més ràpida. Es procurava apurar el termini sense sobrepassar-lo per a no haver d'acceptar les demandes del regne, com comprovarem en la segona part d'aquest treball

Entre els furs 17 i 20 es regulava la Junta de Contrafurs pròpiament dita, que havia d'estar formada per 21 membres, sis per Estament i els tres síndics, i que desenvoluparia la seua funció fins al soli de les següents Corts¹¹. Per tant, només es convertia en permanent la junta d'electes, que ja es formava per a casos concrets, i no s'introduïa novetat teòrica en la seua composició. Havia de ser convocada a petició dels síndics davant qualsevol notícia de transgressió de la foralitat per part dels magistrats i, si declarava que el cas era susceptible de contrafur, els electes havien d'acudir en ambaixada al virrei per a demanar-li el remei, i si no el donava dins de deu dies podien nomenar ambaixador en la forma acostumada fins llavors¹².

¹⁰ Lluís Guia Marín, *Cortes del reinado...*, pp. 142 i 215.

¹¹ En el fur 17 es fixava la composició de la Junta, mentre que en el 19 i 20 es fixava que el nomenament dels electes de l'Estament Militar es fera per "electors i examinadors" i que en cas de mort o impossibilitat els electes pogueren ser substituïts. Així mateix, en el fur 29 es fixava que els electes per la seua activitat només podien percebre les 3 lliures acostumades per a Nadal i Pasqua. *Ibidem*, pp. 216-219

¹² Fur número 18. *Ibidem*, p. 216. Una primera versió del decret del fur 18 de 1645 fixava que per a fer la denúncia de contrafur la resolució dels electes s'hagués de prendre *nemine dicretante*, tanmateix aquesta decretata va ser modificada. ARV, *Reial Cancelleria*, 521, f. 154.

Un altre dels èxits d'aquesta legislació va ser el fur 27, pel qual s'obligava als oficials reials a donar còpies de tots els documents relatius als casos que la Junta creguera susceptibles de constituir contrafur¹³. Encara que en el *placet* el rei va imposar la condició de que les còpies s'hagueren de sol·licitar al virrei i no directament als oficials, això va constituir una fita, ja que fins llavors els contrafurs s'havien denunciat només amb les proves i relats proporcionats pels agreujats i testimonis. En essència, aquesta nova disposició permetia conèixer com havien actuat els oficials i si hi havia algun defecte en la seua conducta.

Malgrat aquests avanços, la normativa finalment aprovada va resultar bastant més conservadora que la presentada dins del Braç Militar¹⁴. En el projecte de l'Estament Militar es proposava que el finançament de l'activitat de la Junta recaiguera en les sumes recaptades per al servei que anava a oferir-se a sa majestat en aquelles Corts, i que la Diputació no intervinguera en l'actuació dels elets de contrafur¹⁵. No obstant, l'oferta d'un servei en homes i no en diners va obligar a tornar al sistema tradicional de finançament per part de la Diputació, mantenint-se així la seua intervenció per a l'elecció de l'ambaixador¹⁶. En conseqüència, es va proposar el fur número 23, que disposava que l'activitat de la Junta seria pagada mitjançant una desena part del nou impost sobre les baralles de naips que era recaptat per la Diputació¹⁷. Això va provocar que l'1 de desembre es prenguera la decisió de “que en dites embaixades haja de entrevenir y entrevinga la dita casa de la Diputació, ço és los Diputats y demás oficials de aquella com se ha practicat fins ara y esta dispost per los furs del dit regne”¹⁸. De manera que finalment el paper de la Diputació en les ambaixades de contrafur es va mantindre. Això no ha de traure's de context, perquè si bé no significa que tingueren veu en les declaracions dels casos susceptibles de contrafur, sí que la tenien en el moment de triar a l'ambaixador. Era lògica la seua participació si tenim en compte que era la Diputació qui pagava a l'enviat i que en definitiva també eren representants del regne. Així doncs, que el nomenament es

¹³ Lluís Guia Marín, *Cortes del reinado...*, p. 218.

¹⁴ Parlem dels capítols XI i XVIII del projecte de l'Estament Militar del 16 de novembre de 1645.

¹⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 522, pp. 205-207.

¹⁶ L'any 1645 es va aprovar per primera vegada en Corts un servei en homes, la qual cosa anava en contra dels furs i privilegis del regne, però donada la situació extrema de la guerra finalment es va concedir un servei de 1200 soldats pagats durant sis anys per a de defensa i conservació de Tortosa, avantmural el regne. Lluís Gua Marín, “Felipe IV y los avances del autoritarismo real en el País Valenciano: Las Cortes de 1645 y la Guerra con Cataluña”. *Estudis: Revista de Historia Moderna*, 10 (1983), pp. 218-226.

¹⁷ Furs 23 a 26 de 1645. Lluís Guia Marín, *Cortes del reinado...*

¹⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 522, pp. 374-375 i 395-396.

fera de manera conjunta presentava també avantatges com el fet que l'enviat tinguera el suport no sols dels electes, sinó també de la Diputació, per tant es podria dir que representava de forma més extensa al regne que qualsevol dels dos organismes en solitari¹⁹.

La normativa de 1645 va introduir poques novetats si ho comparem amb el projecte de 1626. No obstant, en la mateixa línia que els furs de 1585, va servir per a garantir als Estaments poder denunciar les transgressions de la llei. Per això es van incloure peticions molt tradicionals, com la d'evitar que els virreis pogueren impedir les denúncies o augmentar les dietes i l'ajuda de costa als ambaixadors²⁰. Així mateix, encara que va ser una reforma continuista, va constituir una millora substancial del procediment tradicional, en tant que acurtava notablement els terminis per a la declaració de contrafurs. En el procediment anterior, havia de precedir la decisió de l'Estament Militar *nemine discrepante* per a nomenar els electes que formarien la Junta de Contrafurs per a cada cas en concret, mentre que després de 1645, a l'esdevenir aquesta Junta en permanent, podia reunir-se amb una major celeritat davant qualsevol indicatiu de violació de la legalitat. Això, unit a les noves disposicions abans referides de l'obligació dels oficials d'entregar còpies dels papers i procediments i que l'absència de resposta fora entesa en favor del regne, constitueixen millores significatives respecte a la normativa anterior.

EL PROJECTE DE REFORMA PER A LES CORTS GENERALS DE 1702

Les Corts valencianes no van tornar a reunir-se després de 1645, provocant que la Junta de Contrafurs fora el mecanisme de denúncia dels greuges vigent fins a l'abolició del règim foral. No obstant, va haver-hi projectes de reforma, tot i que sense la reunió de les Corts no va ser possible dur-los a terme. Des de 1645 va haver-hi dues ocasions en què els Estaments valencians van creure que la convocatòria de Corts era una possibilitat real. La primera va ser el període entre 1677 i 1679, que coincideix amb el govern de Juan

¹⁹ Sobre aquestes qüestions vegeu entre altres: Emilia Salvador Esteban, "Un ejemplo de pluralismo..." pp. 347-365. Carmen Pérez Aparicio, "Las relaciones entre..." pp. 451-474. Sergio Villamarín Gómez, "Estamentos y Generalitat...", pp. 295-316. Miquel Fuertes Broseta, "La relació entre...", pp. 287-311.

²⁰ Furs 22 i 27 de 1645. Lluís Guàrdia Marín, *Cortes del reinado...*

José d'Àustria a Madrid²¹. La segona en 1702, quan es va creure que Felip V acudiria a celebrar Corts i jurar els furs seguint l'exemple del que havia fet a Catalunya i Aragó²². Tant en 1677 com en 1701 els Estaments van crear Juntes d'electes per a redactar els futurs furs i actes de cort. Igual que havia ocorregut en 1626, s'observa que en diversos regnes de la Corona d'Aragó els Estaments feien propostes sobre l'observança; mentre que a València les anotacions de 1702 recullen una sèrie de capítols dedicats al tema, a Catalunya en les Corts de Felip V es va aprovar un Tribunal de Contrafaccions²³.

De les anotacions per a la legislació que s'havia d'aprovar en 1677 no hi ha còpia coneguda, però sí que existeix per a 1702²⁴. En els apuntaments conservats de 1702 els 15 primers capítols tracten sobre l'observança, basats en l'experiència extreta de l'activitat de la Junta de Contrafurs en els anys precedents. Amb bastant probabilitat alguns d'aquests capítols estaven inspirats en les anotacions que es van redactar per a les possibles Corts de 1677. El contingut dels capítols 2, 3 i 8 semblen fer referència als successos previs a l'ambaixada del canonge Grau d'Arellano en 1677. Abans d'aquella ambaixada el virrei, duc de Ciudad Real va intentar impedir l'assistència dels electes a la Junta perquè no es declararen els contrafurs, i més tard va pressionar als diputats perquè no es reuniren amb la Junta per a nomenar ambaixador²⁵.

El primer dels capítols de 1702 dedicat a l'observança pretenia canalitzar l'ús de la potestat econòmica, doncs es pretenia que abans d'utilitzar-la els virreis estigueren obligats a consultar amb les tres sales de la Reial Audiència si es procedia contra nobles, i si els castigats no ho eren, amb la sala criminal o amb la de govern²⁶.

²¹ Miquel Fuertes Broseta, Miquel Fuertes Broseta, "Las cortes valencianas de Carlos II. Noticias de una convocatòria frustrada (1677-1679)", en *Chronica nova. Revista de Historia Moderna de la Universidad de Granada*, núm. 47 (2021), pp. 130-159. pp. 243-273.

²² A aquestes s'afegia la sol·licitud d'una convocatòria de Corts en el regnat de Carles III d'Habsburg. Sobre això vegeu: Sergio Villamarín Gómez, *Fidelidad, Guerra y Castigo...*, pp. 118-122.

²³ Abans havia sigut la Reial Audiència l'encarregada de resoldre i reparar les contrafaccions i el nou tribunal permetia que no sols participaren en la sentència els representants de la Corona, sinó també els dels Braços. Josep Capdeferro i Pla y Eva Serra i Puig, *El Tribunal de contrafaccions...*

²⁴ Des del 3 de novembre de 1701 la Junta formada per electes dels tres Estaments es va estar reunint tres vegades per setmana fins al 29 de novembre de 1702 en un total de 67 reunions. Possiblement algunes d'aquestes propostes ja estaven recollides en les anotacions per a les Corts de 1677, ja que en les primeres reunions van ser consultats aquests papers, però no podem assegurar-ho al no haver trobat còpia d'aquells esborranys. ARV, *Reial Cancelleria*, 559, f. 278 i següents. Aquesta font ja va ser estudiada fa alguns anys per Carmen Pérez Aparicio, "El proceso de consolidación...", pp. 131-151.

²⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 544.

²⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 559 f. 278 i següents. No s'assenyalen pàgines ja que des del f. 278 està sense foliar.

En els següents dos capítols (2 i 3) es buscava que dins de la Junta de Contrafurs la declaració dels casos susceptibles de ser contrafurs es fera mitjançant vot secret per al que es proposava el procediment de faves negres i blanques²⁷ i que, encara que no foren presents tots els membres, la votació fora vàlida si assistien almenys dos terços d'ells. Amb això es tractava d'evitar que el virrei i altres oficials saberen qui havien votat en favor del contrafur o que s'impedira la votació retenint o posant traves a l'assistència dels electes. El mateix es veu en el capítol 7 que obligava els assistents a guardar secret sobre tot allò que es deliberava en les reunions.

En el sisé capítol de les anotacions, s'intentava previndre la por dels denunciants a les represàlies dels oficials, permetent que l'acusació de greuge fora anònima. No obstant, el més innovador d'aquest projecte van ser els capítols 4 i 5 en els quals es dissenyava un nou procediment de denúncia. Com a mitjà per a evitar algunes ambaixades es proposava que la reclamació es poguera fer a través del *alter nos*, entregant-li a ell tots els papers i memorials.

“Sens que per haver-se nomenat embaixador se prive el regne de fer alguna representació per medi del virrey concernent a la supplica feta per lo embaixador com ni tampoch per haver fet la suplica per medi del virrey se prive el regne (en cas de parèixer convenient) de poder nomenar y trametre embaixador als reals peus de vostra magestat en la causa que se haurà fet del Contrafur”.

Els Braços pretenien que si es feia la protesta per aquesta via el contrafur quedara declarat en favor del regne després d'un termini de quatre mesos, de la mateixa manera que es feia passats tres mesos quan s'enviava un embaixador.

Es van plantejar també algunes mesures per a previndre les vulneracions i no sols per a reparar-les; en el capítol huité es proposava que davant sospites que algun oficial anara a cometre algun greuge, es suspenguera l'execució per a així evitar els danys. Perquè això s'aplicara havia de precedir votació de la Junta, que s'havia de convocar en un termini màxim d'un dia des que es tingués notícia de la possible contravenció. Aquesta nova mesura hauria donat als electes un poder que mai abans havien tingut, ja que se'ls

²⁷ Altres organismes en la Corona d'Aragó com els Consells Generals de Sàsser o Càller solien votar amb aquest mateix mecanisme de faves o pedres negres i blanques.

hauria donat la potestat de suspendre les decisions dels ministres reials, fins i tot les del propi virrei²⁸.

Encara que amb la reglamentació del nou mètode per a fer les denúncies a través del virrei, “pot cesar la rahò y motius de fer-se algunes embaixades”, no sempre era possible evitar-les. Per això es va buscar garantir que aqueix mitjà de protesta poguera continuar sent utilitzat, facilitant el nomenament de l’ambaixador conjuntament amb la Diputació i el desenvolupament de les reunions conjuntes. Aquestes mesures eren necessàries per a “escusar los inconvenients que se han experimentat en les nominacions de embaixadors per no juntar-se los diputats y officials de la casa de la Diputació estant convocats per a elles”. Per a tal efecte els electes proposaven que, una vegada votat en la Junta de Contrafurs que havia de fer-se ambaixada al rei, els síndics comunicaren al síndic de la Diputació el dia i l’hora per a fer l’elecció d’ambaixador, que es faria en aqueixa reunió sense importar si estaven o no tots els convocats²⁹.

També es van tractar de solucionar alguns dels problemes que els ambaixadors havien tingut en les seues estades en la cort. En el desé capítol es va plantejar augmentar les dietes dels enviats de 6 a 12 lliures al dia, i l’ajuda de costa de 330 lliures a 800. El catorzé pretenia que les resolucions sobre els contrafurs es donaren directament a l’ambaixador en la cort. El que es disposa en aqueix capítol és especialment interessant, ja que plantejava una solució a certs contratemps apareguts en 1656 durant l’ambaixada del senyor de Gilet, però sobretot en l’ambaixada de Grau d’Arellano de 1677, quan el virrei va censurar la resposta que el rei havia enviat als electes³⁰. En el capítol 15, com a resposta als casos en què el monarca havia ordenat el retorn de l’ambaixador, s’exposava que la funció del llegat no era només representar el cas al rei, sinó que havia de gestionar altres negocis paral·lels i informar als ministres. Pel que es pretenia que la tasca de l’emissari no conclogués fins a haver acabat totes aquestes labors, ja que la despesa de la retenció era menor que el d’haver d’enviar un nou representant³¹.

²⁸ En les Corts sardes de 1666-1668 es va presentar com una de les condicions de les Corts per a oferir el servei que la denúncia de greuges per part de les tres Primeres Veus dels Estaments suspenguera l’execució de la mesura fins que el rei resolguera. L’opinió de l’Audiència sarda i el virrei Camarasa va ser que la mesura haguera dificultat enormement el govern del regne. En tot cas el fracàs parlamentari va portar al fet que el capítol no s’aprovara. Miquel Fuertes Broseta, *Dos reinos en la corte...*

²⁹ Per a ser triat es requerien 2 de cada 3 vots, i si la votació estava molt repartida es feia una segona volta a majoria simple. En el cas que l’empat persistira es feia per sorteig.

³⁰ Miquel Fuertes Broseta, “L’ambaixada del senyor de Gilet...”, pp. 249-264.

³¹ Tots els capítols dels apuntaments de 1702 es troben en ARV, *Reial Cancelleria*, 559, f. 278 i següents.

Globalment el projecte de 1702 suposava una millora substancial del funcionament de la Junta de Contrafurs convertida en permanent en 1645. Aquestes reformes haurien permés estalviar diners a la Generalitat amb l'enviament dels documents mitjançant el virrei i també s'hauria posat solució als problemes que havien sorgit en els més de 50 anys de funcionament de la institució. Les anotacions per a les Corts de 1702 s'han de veure també com a resposta a una sèrie de dificultats que havien sorgit durant el període d'activitat de la Junta de Contrafurs. Es buscava, principalment, tindre recursos alternatius al procediment reglamentat en 1645, ja que la codificació del procediment de denúncia de greuges havia suposat un arma de doble tall, si bé la corona no podia impedir la protesta quan es seguien els procediments, també els oficials reials eren conscients que, si s'impedia a la Junta procedir segons la normativa, quedaria frustrat el seu intent. Això es va evidenciar amb l'actuació del duc de Ciudad Real l'any 1676 quan va aconseguir retardar i quasi evitar el nomenament d'un ambaixador que anava a denunciar les transgressions del lloctinent i, de nou, en la dècada de 1680, quan diversos intents d'enviar ambaixador van quedar frustrats gràcies a la pressió de la corona sobre els representants del Braç Eclesiàstic. En definitiva, en 1702 es buscava continuar millorant els procediments d'observança després de l'experiència de la Junta de 1645.

V. LA INSTITUCIÓ EMANADA DE 1645.

UNA JUNTA ESTAMENTAL REGLADA EN CORTS GENERALS

La consolidació de la Junta de Contrafurs en 1645 com una institució estable va suposar un avanç en els processos d'observança foral. Per més que fora una evolució de processos anteriors, el canvi institucional que va suposar la seua transformació en junta derivada de les Corts, no simplement estamental, va resultar fonamental en la seua trajectòria. Hi ha tres diferències fonamentals entre les Juntes d'electes emanades dels Estaments i les reglades en Corts: la seua creació i reglamentació, la vocació temporal i la seua composició.

Les juntes estamentals ordinàries no tenien una reglamentació com a tal, sinó que funcionaven per costum i es creaven amb un poder delegat de cada Estament separatament. Les Juntes emanades de les Corts eren creades o consolidades mitjançant un o més furs que solien reglamentar el seu objectiu i el seu funcionament.

D'altra banda, les Juntes emanades dels Estaments fora de Corts tenien un objectiu concret i la seua vigència expirava una vegada aconseguit. En aquest sentit convé assenyalar que la capacitat legal que cada Estament concedia als electes era plena però restringida al cas concret, encara que amb molta freqüència s'afegira el límit de fer tot el que fora necessari fins a l'ambaixada a sa majestat. En resum, aquest tipus de Juntes tenia una funció molt concreta i, a priori, de molt curta duració. Això no exclou que a vegades l'activitat d'aquestes juntes es prolongara durant dècades, però el seu objectiu continuava sent concret i en principi per temps limitat. Les Juntes d'electes emanades de les Corts, en canvi, tenien com a objectiu funcionar durant diversos anys, o bé en el període entre Corts o bé, en el cas de les juntes del servei, mentre durara la seua recaptació.

Finalment la seua composició també era diferent, en les juntes d'electes reglamentades en Corts, en tant que el seu poder venia concedit pels Braços de les Corts, en l'Estament Reial també apareixen representants d'altres ciutats i viles reials més enllà de la capital. Fora de Corts, l'Estament Reial estava representat solament per la ciutat de València que parlava en nom de tot el Braç, de manera que en les juntes d'electes dels Estaments formades fora de Corts Generals els electes del Reial eren nomenats per la capital. Aquesta última característica és la que fa més fàcil la diferenciació entre unes i altres Juntes d'elets quan apareixen en la documentació. És freqüent, encara que no

sempre ocorre, que en els documents apareguen identificats quins elets representaven a la ciutat de València i quins a la resta de viles.

El nombre de Juntes emanades de les Corts que coneixem hui dia és molt limitat. Bàsicament les de defensa de la Costa procedents de diferents assemblees i que van anar variant en número de 21, 36 o 54 membres; les del servei formades per a recaptar les quantitats acordades en les Corts o en el cas de 1645 per a gestionar la recluta i, finalment, la Junta de Contrafurs emanada de les Corts de 1645. Podríem fins i tot incloure en aquestes juntes a la Diputació del General, doncs comparteix les característiques de les Juntes d'electes emanades de les Corts, encara que la seua consolidació va ser més primerenca i la seua reglamentació molt més desenvolupada, però en essència no era sinó una representació permanent dels Braços de les Corts Generals.

Per més que foren institucions regnícoles la presència de la corona no estava exclosa si la matèria ho requeria. Això podia succeir tant en les Juntes delegades de les Corts com en les emanades de les Juntes d'Estaments. Les reunions en presència del virrei eren poc freqüents, però es donaven, per exemple, en les Juntes de la defensa de la Costa que a vegades es reunien en el Palau Reial de la ciutat de València i amb la presència del lloctinent. També la Junta d'elets dels tres Estaments per a l'extirpació del bandolerisme de 1648 es reunia en el Palau Reial amb presència del virrei, comte d'Oropesa. Totes dues juntes, la de la Costa i la de l'extirpació dels bàndols, tractaven dos temes d'ordre públic i defensa del Regne, problemes que interessaven igualment a la Corona i als Estaments¹.

Inicialment, la vigència de la Junta de Contrafurs anava a ser temporal, ja que el fur 17 de les Corts de 1645 disposava que només havia de funcionar fins al solí de les primeres Corts que celebrara sa majestat als naturals del regne de València. Al no arribar mai a celebrar-se aqueixes Corts, la Junta de Contrafurs va desenvolupar la seua activitat durant més de mig segle, convertint-se *de facto* en una institució permanent. És per això que la reglamentació de 1645 desenvolupava molt poc el seu funcionament, doncs es pensava que la seua vida seria molt més curta del que va ser.

¹ Miquel Fuertes Broseta, *Dos reinos en la corte...*, pp. 90-104.

VETLLAR PER L'OBSERVANÇA: CATALOGAR, PREVINDRE I DENUNCIAR

Per a aconseguir el seu objectiu de vetllar per l'observança de les lleis, la Junta desenvolupava diferents activitats, sent les principals les de catalogar, previndre i denunciar les conductes lesives.

Una de les seues funcions més destacades era decidir o catalogar quins casos eren susceptibles de ser reclamats al rei, és per això que a vegades als electes també la documentació els anomena jutges de contrafurs, ja que decidien si hi havia fonament o no per a la denúncia². Els electes es pronunciaven sobre si el cas era sospitós de vulneració i, després de la denúncia, era el sobirà el que dictava sobre la mateixa i proporcionava, en el seu cas, el remei.

Si una mesura era catalogada com a lesiva per a l'ordenament jurídic del regne hi havia dues opcions, si el greuge encara no s'havia produït o era reversible s'havia de previndre el greuge sol·licitant al virrei que suspenguera l'execució o, si ja era massa tard, es denunciava i es demanava el remei.

Coneixent i ordenant les denúncies ens aproximem a les matèries considerades lesives per la Junta i als principals punts de fricció entre els estaments i la corona. Encara que, com veurem en la segona part, algunes denúncies foren iniciades per desavinences extralegals que es poden situar en un procés de negociació política es poden identificar matèries i actuacions comunes que vertebraven la major part de les accions de la junta, com imposar penes actuant *de facto*, legislar en contra dels furs i privilegis, imposar i augmentar tributs o els problemes derivats de l'administració de justícia van ser les protestes més freqüents; mentre que d'altres temàtiques només apareixen esporàdicament³.

Per tal de fer una sistematització hem de considerar que si bé les denúncies van referides a casos i circumstàncies diverses, compartien un problema jurídic de fons. Amb l'objectiu de que la classificació dels motius siga el més simple possible s'ha seguit el

² En 1672 es va triar a Josep Vicent de l'Olmo per al "offici de jutge e elet de contrafur". ARV, *Reial Cancelleria*, 543 f. 249. Així mateix, en 1696 Carles II en una carta feia referència a la *Junta de jueces de Contrafueros*. ARV, *Reial Cancelleria*, 554, ff. 93-94.

³ Per tal d'alleugerar el text d'aquesta part no es senyalen les cites a la documentació que es poden consultar fàcilment acudint a cada cas concret en la segona part del treball on es desenvolupen tots els casos que la Junta de Contrafurs va decidir reclamar. Així mateix una visió general de tots els casos denunciats es pot trobar en la Taula 1 dels annexos a la segona part d'aquest estudi.

criteri principal de la identificació la matèria legal de fons. Així, en les protestes per actuacions *de facto* trobem càstigs corporals, enderrocaments de cases, desterraments i, fins i tot, execucions públiques; però en tots els casos el problema de fons no era la pena, que també podia ser-ho, sinó haver-se aplicat sense transitar-se el camí judicial. Així mateix, estan agrupades les ocasions en què el rei va fer pragmàtiques contra furs i en els quals es van donar privilegis particulars contra furs o privilegis, ja que s'ha considerat que el problema de fons era el mateix, que el rei creava una normativa –encara que de diferent grau i naturalesa– que lesionava altres lleis anteriors de caràcter superior, ja fora per ser paccionades i emanades de les Corts o per ser privilegis generals. El mateix ocorre amb els casos en què es creia que una jurisdicció havia sigut vulnerada, podent-se haver separat segons la jurisdicció que es salvaguardava.

D'aquesta manera es pot comprovar que darrere de la miríada de casos, cadascun amb el seu propi desenvolupament, hi havia una sèrie de problemàtiques comunes, la qual cosa facilita veure com els mateixos arguments i lleis eren exhumats en diferents situacions. Circumstància semblant es donava al voltant de les obres dels juristes anteriorment analitzats, perquè eren molt utilitzades i constituïen la base sobre la qual argumentaven els consells del rei i també la Junta de Contrafurs. De fet en els memorials impresos que s'entregaven al rei, les notes marginals inclouen a més de referències a la legislació valenciana, nombroses cites d'autors i juristes especialment valencians, però també d'altres territoris de la Corona d'Aragó i també altres teòrics d'ús comú. Tot això és revelador de que els juristes al servei del rei i aquells que redactaven els memorials de la Junta de Contrafurs compartien un mateix marc conceptual i una sèrie de lectures comunes, que els servien per a construir els seus arguments, ja fora per a defensar que una situació havia sigut contra furs o el contrari.

a) *Actuar de facto*

El motiu més freqüent de denúncia va ser l'aplicació de penes sense haver precedit “tela” de judici ni haver-se pronunciat sentència. Alguns furs sota la rúbrica *de criminibus* van ser contínuament descartats per Audiència i Consell d'Aragó com a argument vàlid de protesta per no ser lleis paccionades, doncs havien sigut concedits per Jaume I. Òbviament, segons el cas concret no es creien vulnerades totes aquestes lleis o es van afegir unes altres que també es creien danyades per l'actuació concreta.

Interessa assenyalar que les lleis adduïdes en aquesta mena de casos eren les que reglaven com havien de discórrer els processos criminals, de manera que eren normes que regien la jurisdicció ordinària, que no comprenia la potestat econòmica com bé es va preocupar per explicar el vicecanceller Crespí, separant clarament totes dues vies d'actuació. En la segona de les seues *observationes* el vicecanceller explicava en quines situacions es podia actuar sense procés fent exercici de la jurisdicció contenciosa, que es limitava a un total de 10 conjuntures molt concretes. D'altra banda, en la tercera *Observatio* el vicecanceller explicava que també es podia actuar *de facto* en casos que el rei o el seu *alter nos* actuaren utilitzant la potestat econòmica o política⁴. De manera que Reial Audiència i Consell d'Aragó van utilitzar aquests arguments per a justificar que en aquestes actuacions de fet no s'havien vulnerat els furs. Amb freqüència es va utilitzar l'argument de que s'havia pogut actuar de facto per haver-se trobat al reu en "fragància" del delictes, és a dir s'adduïa la segona situació que segons Crespí permetia actuar sense procés en la jurisdicció contenciosa. Per exemple, aquest argument es va utilitzar en el cas de la decapitació de Tomàs d'Anglesola, en el càstig de l'esclau de la marquesa de Quirra en 1653 i en els garrots donats contra alguns bandolers el dia 24 d'agost de 1675.

Sens dubte l'argument més utilitzat en les actuacions de facto va ser que s'havia actuat fent ús de la potestat econòmica. De manera que, al provindre el poder econòmic d'un origen diferent a la jurisdicció, aquest no estava subjecte a les lleis que disposaven com conduir-se en l'actuació ordinària de la justícia. Motiu pel qual els magistrats mai van considerar que actuar de fet usant el poder econòmic poguera danyar a cap llei. L'ús de la potestat econòmica va ser adduït també en la decapitació d'Anglesola i en els garrots de 24 d'agost de 1675 i en molts altres casos com el desterrament de Leandro Escales, les presons del marquès de Benavites i Juan Balda, els embarcaments a presidis que es van fer per mandat dels virreis marquès d'Astorga i marquès de Camarasa, els embarcaments de vagabunds d'octubre de 1676, l'ajusticiament de fra Facundo Ribera i els

⁴ 1) L'ocupació de béns immòbils sense privilegi reial, 2) El delictes comés en presència del jutge, 3) Els delictes de sang comesos en divendres sant, 4) en casos de penes convencionals aplicades al fisc, 5) En casos que nova llei o pragmàtica creara un nou delictes o una nova pena, 6) en frauds d'unes certes regalies, 7) En cas de fuga o fugida del reu, 8) En cas que s'empresonara a fills amb el consentiment del pare mentre aquells estigueren sota la pàtria potestat, 9) En la taxació de salaris per sentències i 10) Quan un escriba emetera un privilegi de remissió sense rebre primer el pagament, es podia privar d'ofici i emoluments. La *Observatio 2: Quid licet sine processu aut ordine judiciali in jurisdictionis contentiosae usu et exercitio* y *Observatio 3: Quid liceat in exercitio oeconomiae et politicae potestatis*. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes...*, *Observationes II i III*.

desterraments de Francisco Valero i Francisco Pascual d'Ibarra. Així mateix, el poder econòmic va ser utilitzat per a justificar els enderrocaments d'habitatges en les quals es sospitava que podien refugiar-se els delinqüents, actuació que es va repetir i va ser denunciada en diverses ocasions al llarg del segle XVII.

En alguns d'aquests casos -la decapitació d'Anglesola, els garrots de 1675 i els embarcaments de 1676- es va invocar també l'argument de la conveniència de la república, que mitjançant el principi de la *salus populi suprema lex*, facultava a actuar per damunt de les lleis en situacions excepcionals.

Potser el cas més cridaner en la seua resolució és la decapitació de Ramón Sanz de la Llosa en 1666. El virrei, marquès de Leganés, va intentar justificar aquella demostració per la conveniència de la república, però el Consell d'Aragó va considerar que no hi havia causa que justificara haver-lo ajusticiat sense haver-li fet abans procés, però sent un esdeveniment passat i que no podia remeiar-se l'única reparació que es va proporcionar va ser manar als virreis que no aplicaren penes sense procés.

b) Legislar i atorgar privilegis en contra de furs, privilegis i llibertats

La doctrina anteriorment analitzada coincideix a atribuir al príncep la potestat legislativa. No obstant això, la Junta de Contrafurs en els seus memorials considerava que tal potestat tenia uns certs límits. El caràcter paccionat dels furs i actes de cort limitava la modificació i derogació d'aquestes lleis al context de les Corts Generals. Així mateix, la concessió d'un privilegi particular no podia anar en contra de lleis i privilegis generals. Com abans s'ha exposat, quan s'ha tractat de la interpretació dels fur, la doctrina coincidia a donar al príncep en solitari facultat per a legislar a l'hora d'estendre l'aplicació d'un fur o privilegi, però no per a limitar-lo o revocar-lo.

Entre els casos denunciats per la Junta de Contrafurs trobem varis en els quals observem que es va protestar per un ús inadequat del poder legislatiu del monarca. Entre aquests casos podem destacar els diferents episodis que tenen a veure amb les pragmàtiques. La forma més freqüent mitjançant la qual el rei podia legislar en solitari eren les pragmàtiques, però aquestes no podien anar en contra ni limitar el contingut de les lleis paccionades emanades de les Corts Generals. En diferents ocasions es van publicar pragmàtiques que contenien alguns capítols que xocaven amb els furs i actes de

cort, per la qual cosa van ser denunciades com a contrafur. En aquests casos la Junta de Contrafurs exposava els furs el contingut dels quals considerava que es veia modificat pels capítols de les pragmàtiques. En totes les ocasions que apareixen aquests conflictes les pragmàtiques o els capítols que xocaven amb els furs van ser revocats. Seguint el precedent de les Corts de 1604⁵, la Junta de Contrafurs va presentar denúncies contra diferents pragmàtiques en 1656, 1667 i 1677 i totes van ser revocades. En cap cas la corona va reconèixer haver-se comés vulneració alguna, però mitjançant la derogació de les normes fetes pel monarca en solitari, sí que es reconeixia tàcitament que el caràcter superior de les lleis paccionades limitava la potestat legislativa del sobirà.

Dins d'aquest apartat podem incloure les protestes cap a privilegis Reials considerats contraris al que es disposa en furs i privilegis generals. Atorgar privilegis significava afegir excepcions a les normes d'aplicació general, acceptables quan no suposaren perjudici a un tercer i especialment a una comunitat. En tots els casos denunciats per la junta sempre hi havia un tercer perjudicat en forma de persona col·lectiva, doncs els damnificats eren tots els naturals del regne o la ciutat de València. Això es pot observar en aquells casos en què es va denunciar la concessió d'encàrrecs, oficis o beneficis eclesiàstics a estrangers del regne, la qual cosa s'oposava als furs que els reservaven als naturals. En aquestes situacions, denunciades en 1646, 1679, 1692, 1693 i 1697, encara que no sense dificultats, les encomanes, l'ofici de governador de Peníscola i els beneficis eclesiàstics van ser finalment concedits a naturals del regne. En aquesta mateixa línia aniria la concessió del nou privilegi dels moliners en 1646 en contra del privilegi del Pastim General de la ciutat de València, ja que en opinió de la Junta un privilegi concedit a un ofici no podia derogar un altre concedit a tota la ciutat, i més quan el Pastim tenia força de contracte per haver-se atorgat a canvi d'un donatiu.

Una cosa diferent va ser la derogació del privilegi de la insaculació de la ciutat de València en 1647 i la nova concessió de la ceda com a mètode d'elecció dels oficis majors del municipi. En aquella ocasió a pesar que el privilegi de la insaculació de 1633 tenia força de contracte, el Consell General de la ciutat havia sol·licitat la derogació, pel que s'entenia trencat aquell contracte i per tant el rei va poder tornar a concedir la ceda. No obstant això, els jurats consideraven que la derogació s'havia fet per mitjans fraudulents

⁵ En els contrafurs 1 i 2 de les Corts Generals de 1604 es va denunciar el contingut d'algunes pragmàtiques. El primer va revocar la pragmàtica de 1586 per a l'extirpació dels bandolers i el segon va fer el mateix amb les pragmàtiques de 12 de novembre de 1596 i 25 de febrer de 1603.

gràcies a la intervenció del virrei Oropesa i del regent del Consell d'Aragó Crespí de Valldaura. Com és sabut, després de les protestes de la ciutat de València es tornà a concedir la insaculació.

c) *Imposició de nous gravàmens*

Era comunament acceptat entre els juristes de l'època el fet de que era regalia del príncep imposar nous tributs, no obstant, els electes de contrafurs consideraven que amb diversos privilegis els reis havien abdicat aqueixa facultat⁶. Així que només en Corts Generals i amb el consentiment del regne podien imposar-se nous drets. Segons explica Mateu en el seu *Tractatus de regimine* per a establir noves imposicions, la qual cosa considerava *suprema potestas in rege*, eren necessaris tres requisits: causa legítima, distribució proporcionada i consens del poble. Mateu exposa que molts autors exclouïen aqueixa tercera exigència, però en el Regne de València *ex nostris foris sive consuetudinis regno, rex solet haec tributa petere regno eo Curiam convocato*⁷. El regent combina en el seu discurs la defensa de les solemnitats i vies d'actuació del règim foral amb l'obligació d'obeir al príncep quan feia ús de la suprema regalia a introduir nous impostos. Mateu explica que els Braços no podien negar-se a la petició del rei i que la causa que foren consultats era que pogueren examinar que existia causa que justificava la introducció del gravamen i deliberar els mitjans perquè el repartiment de la càrrega fiscal fora proporcionat i poguera fer-se respectant les lleis del regne.

La Junta de Contrafurs va denunciar amb una certa freqüència la creació o augment de tributs feta pel monarca o els seus oficials de manera unilateral i sense consultar el regne junt en Corts⁸. Darrere d'aquest tipus de casos trobem un ventall d'accions que pel seu resultat van ser enteses com l'intent d'aplicar un nou tribut. Un primer cas va ser el dels bagatges de 1646, en el qual els electes van considerar que anava contra privilegis i franqueses de les viles i llocs del regne que s'obligara a aquestes a

⁶ En el memorial de contrafurs de 1646 es pot llegir que *los serenísimos reyes, sus antecessores, abdicaron de sí y de sus sucesores el dicho poder para siempre. Claro está que sin el consentimiento del reino no se ha podido imponer el referido cargo ni otro alguno*. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 1372, núm. 33.

⁷ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de Regimine...*, Cap. III, ss. I, núm. 139-140.

⁸ En aquests casos la importància que els impostos i donatius s'aprovaren en Corts era capital, perquè fora d'elles els Estaments no podien obligar al conjunt de la població del regne, és per això que els serveis concedits extraparlamentàriament tenien caràcter voluntari. Qüestió diferent és discernir si aqueixa voluntarietat era real o només nominal.

pagar el transport de l'aliment i pertrets per al proveïment de l'exèrcit reial a Catalunya. Tambè es denuncià que aquell mateix any el virrei Oropesa va obligar diferents poblacions del regne a finançar un batalló per a la persecució dels bandits. En la mateixa data, 1646, es va protestar per l'intent d'agregar al patrimoni reial i fer estanc del lloguer de les cases de fira. En 1655 es va denunciar la nova obligació dels impressors d'entregar deu còpies de cada obra que estamparen. En 1680 es va protestar pels allotjaments de tropes i exigir-se aportar més queviures que els fixats per furs. En aquests casos els elets de contrafurs citaven els furs i privilegis que reconeixien les franqueses dels valencians, especialment el privilegi 148 de Jaume II titulat *Concesio franquittatis generales lezdarum et aliarum victigalium*⁹ i altres lleis que variaven segons el cas i la imposició que es tractara d'introduir.

d) Deficiències del procés i execució de sentències

Un altre motiu freqüent de protesta per part de la Junta de Contrafurs van ser els problemes o anomalies en l'administració ordinària de la justícia, ja fora en el procés judicial o en l'execució de la sentència. Alguns dels episodis relacionats amb aquestes problemàtiques són molt cridaners, per exemple la condemna a força contra Carlos Aguiló i Perpinyà en 1655, sent aquest noble i havent-se-li tractat durant tot el procés com a plebeu. A València la pena de mort en els nobles s'aplicava mitjançant la decapitació i altres persones amb privilegi militar eren degollades¹⁰. Així mateix, les sentències de mort sobre nobles i individus amb privilegi militar no es podien aplicar sense consultar prèviament sa majestat com ho disposava el fur 12 de 1604¹¹.

En 1646 es van denunciar dues sentències. La primera, la donada contra Pere Torres, en la que es va reclamar contra el pronunciament de l'Audiència sense haver resolt els plets sobre la nul·litat de la causa. La segona, la sentència a mort contra José Ermolao

⁹ *Aureum Opus*, ff. LXXV-LXXVI.

¹⁰ *Nobiles autem apud nos capite truncato ultimam poenam luvut. Eis qui nobiles non sunt, sed privilegio militari gaudent, adacto cultello gula prescinditur. Idque ex sententiarum regiarum observatis formulis liquet et satis notorium est.* Cristóbal Crespi de Valldaura, *Observationes*, Observatio XIII, núm. 40.

¹¹ "Plau a sa magestat que s guarde lo acostumat, excepto que en cas que lo condemnat sia cavaller o goze de privilegi militar en los casos no exceptats en dit capitol, ans de la execució haja de ser consultat sa magestat per lo virrey y Real Audiència o altre jutge a qui toque, *cum transmissione processus*". *Furs, Capitols...*, MDCIII, f. 10. Hi ha edició: Eugenio Ciscar Pallarès, *Cortes del reinado...*

Gil, cas en el qual es defensava que aquest individu no podia ser jutjat per haver-se donat la sentència després de l'indult general dau en les Corts de 1645.

En 1655 es va protestar per la tardança a resoldre els molts plets que Gaspar Juan Zapata tenia oberts en l'Audiència, en els quals es superava folgadamente els terminis fixats en furs. En 1659 s'havia condemnat a mort a Josep Vallterra mitjançant un procés d'absència, havent-se format la causa en el Consell d'Aragó i no en la Reial Audiència i sense que s'hauria fet la "crida a ratlles" en la casa del seu pare, sent Vallterra menor d'edat per tindre llavors 14 anys. Anys més tard, en 1678, es va denunciar que a la ciutat d'Oriola els oficials de justícia practicaven tortures prohibides i en 1685 que anava en contra de les lleis el fet que es manara lacerar i eliminar del procés judicial sobre la successió de la vila de Relleu les sol·licituds de nul·litat interposades pel comte d'Anna.

Esment destacat mereix un motiu de protesta recurrent en la història de la Junta de Contrafurs que també ho havia sigut en el període anterior, l'augment del nombre d'agutzils per damunt dels 14 fixats en el fur 16 de 1585. A més de per ser un problema quasi perenne al llarg de tot el segle XVII, és destacable perquè en diverses ocasions la corona es va negar a reduir el nombre d'agutzils i va justificar mantindre el seu nombre per la conveniència de la república. De fet la solució en aquest cas va ser deixar a discreció dels virreis augmentar o reduir el nombre d'agutzils segons les necessitats per al manteniment de l'ordre públic i l'administració de justícia.

e) Conflictes de jurisdicció

La Junta de Contrafurs en diverses ocasions va eixir en defensa d'algunes jurisdiccions que considerava vulnerades, sent el més cridaner el relatiu a l'aplicació la sentència del Consell de Castella sobre la successió del marquesat d'Elx en 1666, doncs els elets acudiren en defensa de la jurisdicció reial, doncs la consideraven pròpia, i en el territori valencià l'havia d'exercir la Reial Audiència i el Consell Suprem d'Aragó.

En altres ocasions la Junta va tractar de defensar la immunitat dels eclesiàstics com en 1646, quan es va protestar el registre d'un jutge de la Reial Audiència de la casa del canonge Eugenio de Caspe, o en 1680 quan es va executar a fra Facundo de Ribera. Aquest segon cas va ser especialment flagrant i va desembocar en un enfrontament entre

el virrei, duc de Veragua, i l'arquebisbe Rocabertí que va acabar amb la destitució fulminant del *alter nos*.

Així mateix, els electes de contrafurs van denunciar intromissions en la jurisdicció de la Diputació del General. En 1647 el Batlle General va pronunciar una sentència contra uns defraudadors per haver introduït moneda il·licitament en el regne, de la qual cosa havien de tindre coneixement els oficials de la Generalitat i no la Batllia. En 1684 amb diversos memorials es va sol·licitar al rei que posara en llibertat a José Avilló, qui estava empresonat per ser deutor de la Diputació del General, així que havia de ser aquest organisme el que es pronunciara sobre la seua excarceració, per la qual cosa qualsevol mandat per part del monarca per a alliberar-lo hauria sigut considerat com un greuge a la jurisdicció dels diputats sobre els seus deutors.

En la vida de la Junta de Contrafurs s'han trobat poques protestes per intromissions en la jurisdicció senyorial, tan sols s'ha localitzat un únic esment a aquests temes en el primer contrafur sobre les pragmàtiques que va denunciar el senyor de Gilet. Tanmateix, les denúncies per intromissions en la jurisdicció de senyors van ser comunes en els moments anteriors a la Junta. En 1599 la Reial Audiència va pretendre obrir una investigació per la mort de Joan Mollo a la Pobla de Vallbona, població que estava sota la jurisdicció dels jurats de la ciutat de València. En 1606 el regent de la lloctinència general Jaume Ferrer va entrar en el lloc d'Anna, propietat del comte d'Anna, i va posar les ensenyes i armes reials per a traure de les presons d'aquell lloc a Felip de Borja, cavaller, a qui va portar a les presons reials de la ciutat de València. En 1608 la Reial Audiència va obrir procés i tancar en presons reials a alguns veïns del lloc de Bolbaite, perjudicant la jurisdicció del seu senyor. Així mateix en 1612 la Reial Audiència va manar segrestar la jurisdicció de la baronia d'Agres que era propietat de don Jaume de Calataiud. En 1616 la Reial Audiència va voler conèixer en grau d'apel·lació la causa contra Joan Sarrio per haver mort en el lloc de Castalla a Onofre Esteve, la qual cosa era una vulneració de la jurisdicció del duc de Mandas qui "*té jurisdicció suprema civil y criminal, mer y mixt imperi*". Així mateix, l'any 1644 es va considerar una intromissió en la jurisdicció senyorial el fet que la Reial Audiència oferira perdó general a bandolers subjectes a jurisdicció de barons a canvi d'allistar-se en la lleva per a defensar Tortosa.

f) Malfuncionament de la casa de la Diputació y deficiències en l'actuació dels diputats

Tres dels casos pels quals va protestar la Junta de Contrafurs van ser motivats per l'actuació d'alguns oficials de la Generalitat. El primer d'ells es va produir en 1662 i el van provocar les irregularitats a l'hora de fer les substitucions dels oficis de la Diputació, la qual cosa facilitava que la plaça fos ocupada durant diversos triennis per membres d'una mateixa família o facció. El segon es va donar en 1676 per la negativa dels diputats a reunir-se per a nomenar ambaixador del regne. Aquest és un cas molt cridaner tant per la temàtica com per tindre's evidències de que va ser declarat contrafur i els diputats van ser castigats amb privació d'ofici. El tercer cas que hem inclòs ací també es va produir també en 1676, ja que els electes de contrafurs van denunciar que en diverses cartes reials se'ls ordenava evitar les despeses d'ambaixades al rei pel dany que aquestes suposaven per a les arques de la Generalitat. Tals sol·licituds podien significar dues coses, bé que el rei i els seus ministres no estaven informats que la cinquena part del dret nou dels naips es reservava per a finançar les legacions de contrafurs, o bé que els diputats estaven desviant el reservat per a ambaixades i utilitzant-ho per a altres fins; per la qual cosa es va sol·licitar a Carles II que manara que s'observara el fur 18 de 1645, que disposava que aquell que cometera un greuge anara condemnat a privació d'ofici i hauria de córrer amb les despeses que hauria causat sol·licitar la reparació del cas.

g) Vulneració de franqueses

En 1655 i 1687 la Junta de Contrafurs es va mobilitzar per a defensar les franqueses de les quals gaudien els valencians a l'hora d'entrar i eixir del regne. Els dos casos són bastant similars, ja que el detonant de la protesta va ser el cobrament indegut d'impostos a uns individus que eren considerats francs per ser valencians. En aquests casos, no es va proporcionar cap justificació a les actuacions, sinó que es va respondre que les persones damnificades havien d'utilitzar la via de justícia.

h) Deficiències en l'actuació del rei i els seus ministres

En algunes circumstàncies els electes de contrafurs van insinuar que el rei o els seus oficials no estaven complint amb les seues obligacions. Quan en 1646 el rei va

resoldre que el cas dels bagatges no era contrafur sense haver primer oït els arguments del regne, la Junta de Contrafurs va protestar perquè el monarca estava faltant al seu deure d'actuar escoltant a les parts i degudament informat, la qual cosa es considerava dret natural. Anys més tard, en 1676, es va denunciar que els virreis es retardaven a l'hora d'enviar els seus informes al rei i Consell d'Aragó amb l'objectiu que el control sobre ells fora menys estricte. En aquella ocasió el mandat regi va ser en la línia de la protesta estamental i es va ordenar que els lloctinents informaren amb la major freqüència i puntualitat. En aquesta mena d'assumpes tant el monarca com els Estaments tenien un interès comú en què els virreis estigueren estretament vigilats des de la cort. Un últim cas que podríem situar en la línia de deficiència en l'actuació dels ministres reials va ser l'assentament de gitanos en el regne que va ser denunciat en 1684, en el qual si bé el virrei no va donar llicència per a assentar-se, si va faltar a les seues obligacions de garant de l'ordre públic a permetre'ls entrar i vagar dins de les fronteres del regne.

EL SEU FUNCIONAMENT

L'establiment de la Junta no va vindre acompanyat d'una normativa sobre el seu funcionament, de manera que cal recórrer a les actes de les reunions Junta per a esbrinar-lo. Com ja hem comentat, el procediment de reunió i convocatòries no varià gaire del de qualsevol altra Junta d'electes dels Estaments. En aquest aspecte, la principal novetat fou que la seua conversió en permanent evitava que es produïren totes aquelles reunions prèvies dels tres Estaments que acabaven en la formació d'una nova Junta d'electes. D'igual manera, aquesta estabilitat permetia major flexibilitat a l'hora de celebrar reunions i desenvolupar la seua activitat que altres Juntes d'electes formades per a abordar un tema concret, que normalment tenia una certa urgència.

L'estudi de la cadència de les reunions celebrades permet diferenciar dues clares etapes, una anterior a l'ambaixada de Grau d'Arellano de 1677 i una posterior a aquell esdeveniment. En la primera etapa la Junta es reunia en funció de si hi havia o no casos que tractar i en la segona etapa la Junta es convocava una vegada al mes hagueren o no denúncies de greuges¹².

¹² Es va proposar en reunió de la Junta de Contrafurs d'11 de febrer de 1678. ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 13-14.

La primera etapa es caracteritza per travessar períodes d'una completa inactivitat a uns altres amb un número molt elevat de reunions, coincidint amb les denúncies de casos i l'enviament d'ambaixadors. En la segona etapa, malgrat les reunions mensuals i la cadència de reunions, també fluctuava notablement entre els períodes ordinaris amb només 12 reunions a l'any i altres amb al voltant de 30 convocatòries en moments de major conflictivitat. Les reclamacions de greuges s'havien de fer als síndics dels Estaments que, en cas de veure motiu, convocaven als electes mitjançant els porters i convocadors.

La fluctuació en el nombre de reunions es pot explicar pel fet que els síndics podien administrar els tempos i acumular diversos casos perquè foren denunciats tots alhora. Això s'observa en les ambaixades que va enviar la Junta a partir de 1645, en les quals es denunciaven un número elevat de Contrafurs en cadascuna, alguns d'ells de molts anys arrere. Quan es tramitaven ambaixadors per a denunciar els casos més urgents, s'aprofitava per a demanar l'objecció d'altres casos més antics i que encara estaven pendents. Això constitueix una diferència fonamental amb el procediment anterior a 1645, perquè llavors els síndics dels Estaments davant qualsevol denúncia convocaven a cadascun dels Estaments per separat, que donaven poder a uns electes per a denunciar un cas en concret. Aquests electes quedaven obligats a complir l'encàrrec i sol·licitar la reparació d'aquell cas, la qual cosa normalment implicava poder enviar ambaixada a sa majestat.

Veient els resultats, la consolidació de la Junta com a organisme estable va aportar una major flexibilitat en les protestes, prolongant la seua denúncia fins a diversos anys de la realització del suposat contrafur. Això explica per què entre 1598 i 1645 es van enviar un total de 28 ambaixades al rei per motiu de contrafurs, mentre que en els 62 anys següents només es van enviar 6.

La tramitació de la denúncia passava per diferents fases:

1) Davant les queixes o notícies de greuges els síndics dels tres Estaments havien de fer reunir la Junta, de manera que s'ordenava als porters i convocadors que contactaren amb tots aquells que havien d'assistir.

2) Una vegada reunits i amb assistència de tots els electes o els seus subdelegats, un dels síndics, teòricament el de l'Eclesiàstic, a qui corresponia la precedència, havia

d'exposar el cas sospitós de ser contrafur i, després d'això, es passava a examinar les notícies i documents recopilats.

3) Exposit i analitzat el greuge, es votava si el cas era o no susceptible de ser denunciat com contrafur, la qual cosa es feia per vots individuals i a mà alçada o viva veu, encara que el vot de cadascun no es copiava en les actes. És possible que el fet de no copiar els vots individuals fora una mesura de protecció enfront de possibles represàlies de la corona, ja que tenim constància d'alguns casos en què es va amenaçar i va extorsionar a electes, síndics i també diputats per a evitar les protestes pels contrafurs. Així mateix, també com a mesura de protecció, sabem que en 1696 es va tractar que els electes de contrafur votaren per vots secrets la declaració mitjançant el procediment de faves blanques i negres¹³. En casos dubtosos en lloc de rebutjar-se o declarar-se el greuge es podien prendre dues mesures, o bé s'encarregava a juristes que examinaren el cas o bé se li demanaven al virrei els documents relatius a la presumpta vulneració. Aquestes accions permetien als electes informar-se millor i poder votar amb coneixement de la causa.

4) Si es considerava que el cas havia de ser denunciat, els electes nomenaven uns "reduïts", és a dir que es triaven dos per cada Braç per a acudir al virrei a demanar-li la reparació del greuge, la qual s'havia de donar en un termini de 10 dies.

5) Una vegada rebuda la resposta del virrei hi havia dues opcions: que fora satisfactòria i, per tant, el tema quedava resolt; que no ho fora i s'hauria de continuar amb el procés de denúncia. Si el procés continuava, la Junta, a diferència de les Juntes d'electes formades abans de 1645, tenia l'opció de no denunciar el cas immediatament i esperar a una ocasió més propícia o que la urgència d'un altre cas obligara a enviar un ambaixador al rei.

Convé advertir que tot aquest procediment es va veure lleugerament alterat des de 1678 quan els electes es van començar a reunir de manera ordinària una vegada al mes, de forma que ja no era necessària la convocatòria per part dels síndics, que continuaven fent-la per a assumptes urgents¹⁴. No obstant això, en aquestes reunions mensuals no solia

¹³ El rei va censurar l'intent de fer aqueixa modificació en la manera de votar dels *jueces de contrafueros* amb carta de 18 de juliol de 1696. ARV, *Real Cancellaria*, 554, ff. 93-94.

¹⁴ En la taula de reunions de la Junta de Contrafurs podem observar clarament aquest canvi de tendència, doncs encara que en molts anys les dades són parcials i en altres no es van produir totes les reunions

realitzar-se cap deliberació. De fet, a vegades ni tan sols es podia iniciar la reunió per no acudir tots els electes. De manera que la regularització de les reunions tampoc sembla que fora una mesura massa efectiva.

Reunions de la Junta de Contrafurs (1646-1703) ¹⁵									
Any	Total	Completes	De reduïts	Elets del Militar	Any	Total	Completes	De reduïts	Elets del Militar
1646	29	23	6	0	1680	28	27	1	0
1647	34	25	8	1	1684	24	24	0	0
1648	7	5	1	1	1685	19	19	0	0
1650	3	3	0	0	1686	30	26	2	2
1655	3	3	0	0	1687	11	11	0	0
1659	2	1	1	0	1688	5	5	0	0
1660	2	2	0	0	1689	7	6	0	1
1662	2	1	1	0	1690	8	7	0	1
1663	2	1	0	1	1692	38	33	5	0
1664	1	0	0	1	1694	13	12	1	0
1666	3	2	0	1	1696	14	12	1	1
1667	22	16	6	0	1697	16	13	1	2
1668	23	19	4	0	1698	16	13	3	0
1669	1	1	0	0	1699	14	11	3	0
1671	4	3	0	1	1700	9	9	0	0
1676	62	45	17	0	1701	11	11	0	0
1677	68	38	30	0	1702	11	11	0	0
1678	24	22	1	1	1703	11	11	0	0
1679	22	17	5	0					

Durant la vida de la Junta de Contrafurs les denúncies i sol·licituds de remei davant el virrei es van fer amb molta freqüència, mentre que només es van nomenar un total de 9 ambaixadors dels quals solament 6 van fer les denúncies davant el monarca, demostrant la capacitat dels electes des de 1645 d'administrar els tempos de les denúncies. Les protestes davant el lloctinent s'executaven amb bastant rapidesa quan encara es podia fer alguna cosa per a reparar el greuge o fins i tot evitar-lo, mentre que les ambaixades al rei tenien un efecte polític i de diàleg amb la corona, ja que no quedava opció d'evitar el contrafur, però sí de renovar les garanties règies de respecte a les lleis.

mensuals ja no es poden localitzar anualitats en les que només hagueren una o dues reunions com pasava en el període anterior.

¹⁵ Taula d'elaboració pròpia a partir de 23 registres de Corts per Estaments. ARV, Reial Cancelleria, 539-561 i 638.

Les ambaixades, part foramental del procés i extensió de l'activitat de la Junta, en cas de produir-se, també comptaven amb un procés reglat.

1) Si després de donar al virrei el termini dels deu dies per a l'objecció del greuge s'optava per enviar ambaixador, s'encarregava als síndics que feren les gestions necessàries per a convocar als diputats i la casa de la Diputació, ja que segons els furs de 1564 i 1585 havien de votar juntament amb els electes i el síndic de l'Estament Militar qui era l'ambaixador.

2) Una vegada nomenat l'ambaixador s'encarregava a una Junta d'electes reduïda, que bé podia ser la mateixa que havia fet la denúncia al virrei o bé una altra nomenada a aquest efecte, que escriguera les instruccions, cartes i memorials que aquest havia d'utilitzar durant la seua missió. Tots els documents redactats per aquests reduïts eren llegits i aprovats per la Junta al complet abans de la recepció oficial a l'ambaixador, en la qual se li rendien tots els honors que a la seua persona corresponien, ja que concentrava la representació de tot el Regne. En aquesta recepció, s'entregaven a l'enviat les instruccions i cartes de creença i després de rebre-les havia de partir a la cort reial¹⁶.

3) Mentre el llegat es trobava en la Cort la Junta es reunia amb una freqüència quasi setmanal per a respondre les cartes que l'ambaixador enviava informant de les seues gestions, sol·licitant instruccions i demanant informació. En aquest sentit, convé dir que els memorials impresos que es conserven per a cada ambaixada eren redactats mentre l'ambaixador es trobava en la cort i impresos allí, la qual cosa obligava a una estreta correspondència amb els electes que enviaven documents i anotacions sobre el que havien de contindre. Aquesta estratègia tenia diversos avantatges. La primera era logística, perquè tenint en compte les tirades de 200 a 500 exemplars dels memorials, era molt més intel·ligent imprimir-los a Madrid que transportar-los des de València. El segon avantatge

¹⁶ En les instruccions s'explicava a l'ambaixador pas a pas com havia de ser la seua tasca. Fins i tot se li aportaven arguments o se li deia com obtindre l'audiència amb el rei. Així mateix, se li encarregava reunir-se amb una sèrie de personatges. Per a les reunions amb aquests personatges especialment amb el rei, valgut, vicescancer i regents del Consell d'Aragó s'entregaven a l'ambaixador unes missives redactades pels electes, conegudes com a cartes de creença. En elles els emissors sol·licitaven que es rebera i sentira el enviat donant-li sencera fe i creença, d'ací el nom de la tipologia documental. En el cas dels emissaris enviats pels Estaments valencians, la carta de creença exercia també com a substitut del poder o *sindicat* que altres corporacions entregaven als seus delegats, perquè en aquestes cartes de creença ja quedava bastant explicada la seua missió i les facultats que els havien sigut traspasades. Miquel Fuertes Broseta, *Dos reinos en la corte ...*, pp. 199-208. En l'apèndix documental d'aquella tesi doctoral vaig transcriure diversos exemples d'aquesta mena de documentació redactats per diversos organismes inclosa una carta de creença que la Junta de Contrafurs va redactar el 22 de setembre de 1655. *Ibidem*, pp. 681-682.

era que una vegada en la Cort l'ambaixador coneixia l'estat dels negocis i la predisposició del rei i els ministres. I un tercer avantatge, que pot resultar a primera vista sorprenent, és que fent-se la redacció en la cort es podia consultar al vicecanceller i a altres ministres del Consell d'Aragó el seu parer sobre el document abans de manar-lo imprimir i, sobretot, abans d'entregar-lo a sa majestat. Aquesta fase de correspondència amb l'ambaixador i supervisió de la seua activitat durava fins al retorn de l'enviat que, en teoria, no havia d'estendre's més enllà dels tres mesos des del moment en què entregava els seus memorials.

4) Quan tornava l'ambaixador de la cort era rebut per la Junta amb honors en el daurat de la casa de la Diputació i feia una relació de la seua activitat entregant els comptes de la seua ambaixada. Una vegada fet això l'enviat eixia de la sala i els electes decidien si condecoraven a l'enviat amb una cadena d'or valorada en 300 lliures en reconeixement a la seua missió i nomenaven una junta reduïda per a comprovar els comptes de l'ambaixador. En les següents setmanes els electes encarregats dels comptes exposaven davant tota la Junta l'estat d'aquestes i s'escrivia als diputats sol·licitant-los que pagaren a l'ambaixador els diners que se li devien incloent en aquests comptes les 300 lliures per a la cadena d'or.

L'activitat dels electes de la Junta es concentrava en breus períodes. Cada contrafur s'havia de denunciar davant el virrei en primera instància, la qual cosa en alguns casos permetia evitar el greuge o evitar la seua prolongació en el temps. A vegades gràcies a aquestes protestes es van alliberar algunes persones que es creia que havien sigut detingudes il·legalment, però en altres, malgrat les objeccions, es va donar mort a individus sense precedir procés ni sentència. Si la denúncia davant el lloctinent no havia proporcionat reparació satisfactòria, en una segona instància es podia fer ambaixada al rei, la qual cosa des de la institucionalització de la Junta de Contrafurs en 1645 va produir-se amb molta menor freqüència que amb anterioritat.

La reducció del nombre d'ambaixades es pot atribuir a diverses qüestions com s'ha dit i fonamentalment a la possibilitat de la Junta de Contrafurs d'administrar els tempos per a enviar menys ambaixadors i la falta d'urgència i gravetat de la majoria de casos. La nova situació establida des de 1645 permetia tindre una millor relació amb la corona, ja que encara que el virrei no hauria donat una reparació satisfactòria, si el rei sol·licitava que s'evitara enviar ambaixador es solia obeir, i s'aprofitaven situacions en

què el monarca acceptava l'enviament o d'una major urgència per a denunciar els contrafurs acumulats.

FINANÇAMENT I COST

Per al funcionament la Junta de Contrafurs necessitava de finançament per a poder sufragar les nombroses despeses que feia. Entre altres coses, la Junta necessitava pagar el salari als elets que la formaven, remunerar als advocats que col·laboraven en els casos, finançar les despeses protocol·làries com les cortesies i ambaixades al virrei i sobre tot havia de sufragar l'elevat cost d'enviar ambaixadors a la cort reial. Per a totes aquestes qüestions els elets contaven amb els fons de les arques de la Generalitat. Cal recordar que l'any 1645 es va aprovar dedicar una part del dret nou dels naips a finançar la tasca de la Junta en defensa de l'observança dels furs.

La quantitat utilitzada per a les ambaixades no era discreta, l'ambaixada de José Sanz entre 1647 i 1648 va costar un total de 2840 lliures, la del senyor de Gilet va costar 1650 lliures i 4 sous respecte a la denúncia de contrafurs, però un total de 3378 lliures i 8 sous si comptem les gestions que va fer anteriorment sobre el Cas Inopinat de la presó del marquès de Benavites¹⁷. La del senyor de Cortes un total de 2133 lliures i 2 sous. La de Grau d'Arellano de 1677 va suposar una despesa de 2205 lliures. La de 1692 un total de 1920 lliures i 15 sous. Per tant, sense comptar la de Jerónimo Pertusa en 1646, es va fer una despesa de 10.759 lliures i 5 sous en un total de 5 ambaixades deixant fora les despeses que va fer el senyor de Gilet tractant el cas de la presó del marquès de Benavites. Una quantitat important tenint en compte que només inclou la despesa feta en les ambaixades.

A les quantitats utilitzades en la tramitació d'ambaixadors es sumaven altres que també havien de ser satisfetes de la caixa de la Generalitat, encara que en aquest cas no hi havia cap impost prefixat per a això. Cal assenyalar que per a la paga dels elets, síndics, secretaris, porters i convocadors no es preveia disposar d'una altra quantitat més enllà de les porcions de cabrits i capons per a Pasqua de Resurrecció i Nadal. De manera que dues vegades a l'any s'havien de pagar als participants en la Junta 66 lliures, a raó de 3 lliures

¹⁷ Les despeses per al cas inopinat van ser 1728 lliures i 4 sous. Mentre que la seua activitat sobre els contrafurs va costar 1650 lliures i 4 sous. En total 3378 i 8 sous.

per persona i càrrec, és a dir que si un electe alhora exercia com a síndic cobrava 6 lliures. Cada any que va estar en funcionament de les arques de la Diputació a la Junta es pagaven 132 lliures valencianes, la qual cosa no sembla molt, però si ho multipliquem pels 61 anys que hem estudiat en els que es van pagar rigorosament fan un total de 8.052 lliures.

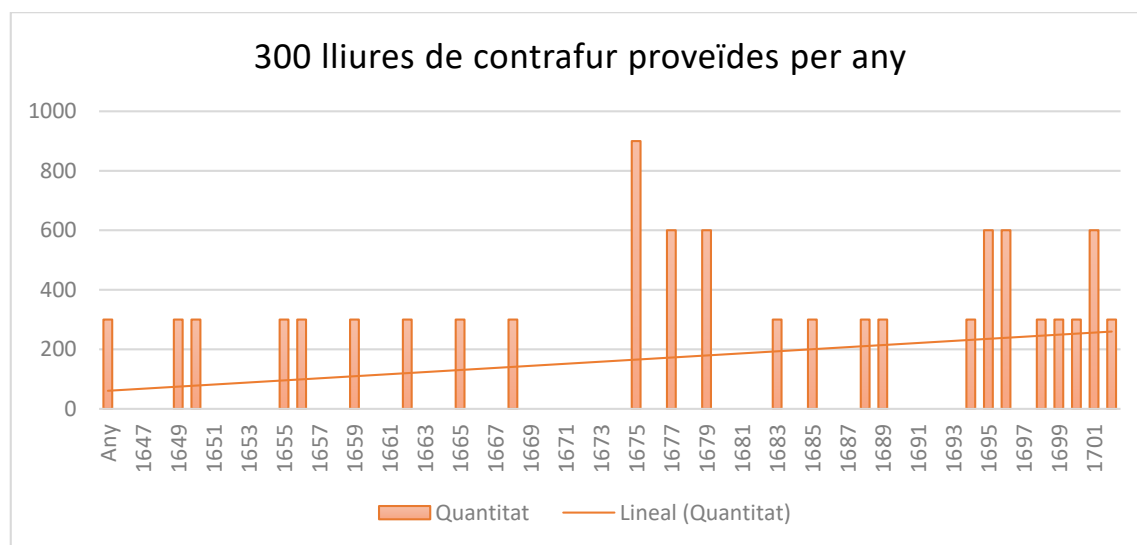
No obstant, ni les despeses fetes per a les ambaixades ni el que s'havia de pagar als participants corresponia a l'activitat ordinària de la Junta de Contrafurs com era el pagament a juristes, la sol·licitud de còpies de documents o la despesa que es feia en les ambaixades al virrei, que no era poc ja que es respectava un estricte cerimonial. Per a totes aquestes qüestions s'utilitzaven les anomenades 300 lliures de contrafurs. En el fur 59 de 1585 es va disposar que des de llavors la Diputació hauria de depositar 300 lliures per a finançar l'activitat dels Estaments "per a la defensa de dits furs, y privilegis, usos y bones costums"¹⁸. Aquestes 300 lliures eren administrades pel síndic de l'Estament Reial i realment no podien ser utilitzades més que per a fer una aproximació a la quantitat utilitzada per diverses qüestions. En primer lloc, en contra del que es disposa per la llei no eren només utilitzades per als contrafurs, sinó que servien per a finançar quasi qualsevol ambaixada al virrei encara que fora per motius de condolences o per a altres despeses no incloses en la defensa dels furs. En segon lloc, no es conserva tota la successió de pagaments amb comptes detallats, sinó que tan sols es conserven les cartes dels síndics dient que el fons s'ha esgotat i sol·licitant als diputats que proveïren altres 300 lliures¹⁹. En definitiva, els Estaments, en mancar de mecanismes ordinaris de finançament i solament percebre de la Diputació aquelles quantitats que s'havien regulat segons els furs, utilitzaven part d'aquestes 300 lliures per a finançar altres activitats de la vida estamental.

En total hem localitzat un total de 30 provisions de les 300 lliures de contrafur en el període que va funcionar la Junta de Contrafurs, de manera que la Diputació entre 1645 i 1703 va disposar, almenys, 9.000 lliures perquè els síndics les pogueren utilitzar en la defensa dels furs o per a altres funcions estamentals. Aquestes 9.000 lliures van ser proveïdes segons es van anar sol·licitant en virtut de les necessitats, de manera que no es pot dir que hi hauria una cadència temporal d'abonaments. Més aviat tot el contrari, els pagaments es feien segons l'activitat estamental. A vegades el depòsit de 300 lliures

¹⁸ Emilia Salvador Esteban, *Cortes del reinado...*, pp. 34-35 i 96-97.

¹⁹ També conservem en les provisions de la Diputació les actes de les reunions en què els diputats van acceptar depositar la quantitat.

tardava anys a esgotar-se i en altres ocasions tan sols uns mesos. Exemple d'això és l'any de 1676 en el qual la Diputació va haver de depositar 900 lliures en total, i coincideix amb el període que es va protestar pels greuges comesos pel duc de Ciudad Real i es va produir l'intent d'enviar al comte del Reial com a ambaixador i més tard es va acabar enviant a Gaspar Grau d'Arellano. En definitiva, si les provisions d'aquestes 300 lliures no poden ser utilitzades per a un coneixement de la despesa real de la Junta, sí que poden resultar indicatives de l'activitat estamental. Si comparem aquestes provisions de diners amb la cadència de reunions de la Junta ens adonarem que els períodes en què va haver-hi més reunions coincideixen amb els que es va proveir diners amb més freqüència²⁰.

Si sumem totes les quantitats d'ambaixades i pagament als electes ens dona un total de 18.415 lliures valencianes, la qual cosa és una xifra bastant elevada, sobretot si es té en compte que no estan inclosos les despeses de l'ambaixada de Jaime Pertusa de 1646 ni les del contrafur de la presó del marquès de Benavites que al principi va ser declarat Cas Inopinat. A això caldria afegir la part de les 9.000 lliures que la Diputació va proveir per a la defensa dels furs i que va utilitzar la Junta de Contrafurs. Encara que segur que va haver altres despeses que no s'han pogut contabilitzar, la xifra final hauria de superar les 20.000 lliures valencianes. Aquestes quantitats havien d'eixir de les arques de la Generalitat, les de les ambaixades d'un fons que s'havia de reservar quan es cobrava el dret nou dels naips i la resta d'altres fons. Això s'entén perquè els diputats eren els

²⁰ Per a redactar aquesta part ens basem en les dades que es presenten en la taula següent. La taula és d'elaboració pròpia a partir de les dades recollides en: ARV, *Reial Cancelleria*, 539-561 i també les provinents de ARV, *Generalitat*, 3168-3279.

administradors de les arques del regne i, per tant, entre les seues funcions estava el pagar les despeses que el regne feia per a la defensa dels seus propis interessos entre els quals estava la defensa dels seus furs.

En definitiva, si la Junta de Contrafurs va poder funcionar durant més de mig segle, va ser perquè els diputats van finançar la seua activitat i, com es pot observar, les xifres no eren baixes. Aquests fets són prou eloqüents per a afirmar que la disputa entre Estaments o Junes d'electes i Diputació no anaven més enllà que enfrontaments puntuals

La situació ordinària, extensiva a tota l'activitat de les Junes d'electes, havia de ser de col·laboració més que d'enfrontament. En definitiva els diputats representaven als tres Estaments i administraven uns impostos i uns fons que no eren seus, ni tampoc de la institució que representaven, la Diputació del General. Les arques eren de la Generalitat, entesa com el conjunt del regne. Podien usar d'elles, per als fins previstos en la legislació –i per a altres imprevistos– els representants del regne, la qual cosa incloïa als tres Estaments en conjunt i a les seues Junes delegades i, en aquest sentit, amb més raó podien emprar aquestes sumes els electes de contrafur després de les Corts de 1645 ja que des de l'època de Felip II s'havia garantit mitjançant furs l'accés a aquest finançament. Per a altres Junes d'electes la situació havia de ser més complicada, és per això que es van utilitzar les 300 lliures de contrafurs per a finançar activitats d'altres Junes d'electes i també això explica l'ús sistemàtic del recurs a declarar *cas extraordinari, nou e inopinat*, davant situacions que potser no podrien ser qualificades d'extraordinàries, ni noves, ni tampoc d'inopinades, però que sens dubte necessitaven del finançament de les arques de la Generalitat.

LA SEUA COMPOSICIÓ

En el fur 17 de 1645 es disposava que la Junta estiguera composta per un total de 21 components, sis electes per cada Braç i el síndic de cadascun, mantenint el nombre d'electes i la funció de les Junes d'electes que es formaven prèviament a 1645. La Junta de Contrafurs havia de funcionar fins a les següents Corts Generals, per la qual cosa la seua vida havia de ser més o menys curta i en cap cas es degué pensar que aquestes assemblees no es reuniren en més de 60 anys. En conseqüència en la reglamentació de 1645 no es van preveure els mitjans per a la renovació dels electes de la Junta, de manera que les veus amb seient en ella el van tindre de manera permanent durant tots els anys de

vida de l'organisme; tan sols en el cas del Braç Eclesiàstic van entrar veus noves per vacant d'aquell que havia d'ostentar la titular.

En la legislació de 1645 només s'especificava com es faria la selecció dels electes de l'Estament Militar per la via d'electors i examinadors. Dels Estaments Eclesiàstic i Reial no hi havia cap disposició sobre l'estructura de la Junta, de manera que l'única manera que hem trobat de saber que mètode seguia cada Estament per a designar els seus electes, ha sigut la comprovació sistemàtica de la assistència a les reunions. Això no ha sigut una tasca fàcil en tant que en moltes ocasions els assistents són subdelegats dels electes i no és senzill diferenciar els uns dels altres. Una altra dificultat resideix en el buit documental de la dècada de 1650 quan no disposem d'actes, però així i tot s'ha aconseguit localitzar als electes gràcies als pagaments realitzats per la Diputació del General²¹.

ELECTES DE L'ESTAMENT ECLESIASTIC

L'Estament Eclesiàstic triava als seus electes d'una forma bastant fàcil d'entendre i identificar en la documentació. Els electes titulars eren sempre les mateixes dignitats Eclesiàstiques que representaven a diferents càrrecs del regne. Les 19 veus que a la fi del segle XVII componien el Braç Eclesiàstic eren les mateixes dins i fora de Corts Generals, però en la Junta de Contrafurs només podien tenir seient sis al mateix temps. Les veus amb lloc en la Junta eren: el lloctinent general de l'orde de Montesa -en nom del rei com a administrador perpetu de l'orde-, el bisbe de Sogorb, el General de l'Ordre de la Mercè en el regne, el comanador de Begís de l'orde de Calatrava, un representant del capítol de Sogorb i un representant del capítol de València que exercia també de síndic de l'Estament. De tots ells, només participaven personalment aquells que residien a la ciutat de València: el lloctinent de Montesa, el General de la Mercè, el comanador de Begís i el representant del capítol de València. La resta de veus eren subdelegades en altres persones, que amb freqüència eren canonges de la seu valenciana, per la qual cosa *de facto* els canonges de València tenien 3 de les 6 veus de l'Estament, mentre que els nobles amb hàbits militars en tenien 2²². Tenim constància de que en situacions de vacants de la

²¹ Les cartes dels síndics dels Estaments per a que la Diputació pagara els capons i cabrits als electes de la Junta de Contrafurs es troben inserides en els llibres de Provisions de la Diputació. En aquest cas, els de la dècada de 1650 es troben en: ARV, *Generalitat*, 3166-3185.

²² Poques més opcions tenien els bisbes i capítols més enllà de nomenar com a procurador a un canonge de la seu valenciana com disposava l'Acte de cort 22 de l'Estament Eclesiàstic de 1604. "Que les veus de

veu titular del seient, el seu lloc en la junta va ser ocupat per una altra de les dignitats que tenia vot en Corts. Aquest fet va permetre que durant breus períodes de temps estigueren representades els ordes de Sant Joan de Jerusalem i de Alcántara i també el representant del prior de Sant Miquel dels Reis. Així mateix, coneixem que des de 1676 fins a 1701 en lloc de la veu de l'ordre de Calatrava, per vacar l'encomana de Begís, es va introduir la veu de l'arquebisbe de València, que va desenvolupar quasi de manera permanent com a delegat el canonge Gaspar Grau d'Arellano.

A continuació s'ordenen les veus segons l'ordre de precedència, que també es respectava en la Junta de Contrafurs.

-Veu de l'Arquebisbe de València (1676-1701)

L'arquebisbe de València era la primera veu de l'Estament Eclesiàstic i va estar representada en la Junta de Contrafurs durant 25 anys, aprofitant la vacant abans mencionada. En tot el període la seua veu va ser exercida quasi contínuament pel canonge Gaspar Guerau o Grau d'Arellano²³. L'únic parèntesi destacable en aquesta representació

l'Estament Eclesiàstich hagen de tenir ordinariament un procurador resident en la present ciutat de les qualitats contingudes en lo insfrascrit capítols. Ítem, per quant de ordinari per no tenir en la present ciutat de València les veus del dit Estament Eclesiàstich procuradors per a entrevenir y assistir a les juntes que freqüentment per a coses y benefici del present regne se solen y acostumen de tenir per los tres Estaments de aquell se segueixen de cascun dia diversos inconvenients en perjuí de la cosa pública. Supplica per ço lo dit Estament a vostra magestat proveheixca y mane ab acte de la present cort que de ací en avant totes les veus del dit Estament hagen de tenir ordinaria y continuament un procurador resident en la present ciutat per a entrevenir y assistir en dites juntes dels Estaments. Lo qual procurador haja de ser de les qualitats següents: ço és que lo arquebisbe, bisbes y capitols hagen de nomenar canonges de son gremi y capítol si voldrán que vinguen a assistir en dita ciutat y sinó hagen de de nomenara particulars canonges del capítol de dita ciutat o a canonges de altres capítols; y vostra magestat com a administrador perpetuo de la orde de Montesa a son lloctinent general resident en la dita present ciutat o altre qualsevol comanador de dita religió, lo qual durant la real voluntat de vostra magestat haja de ser son procurador en dit nom; y los demás exempts a persones de la sua religió y professió dels més antichs y calificats segons lo disposat en respecte de aquells en lo capítol 265 de les corts últimes de Monçó del any 1585 y no a altres. Y que les dites veus requests per lo syndich de lo Estament Eclesiàstich y notificant-los-ho personalment mitjançant acte públich de que tinguen dits procuradors per a dit efecte en la present ciutat si dins termini de sis mesos contadors del dia de la requisició y notificació no tindran dits procuradors que en tal cas lo reninent o contumaz quant concorrerà als officis de dita Deputació. Exceptat tan solament lo prior y convent de la Cartoixa de Vall de Christ lo qual puga nomenar a qualsevol dels exempts encara que no sia de la seua religió y professió. Plau a sa magestat. *Covarruvias vicecancellarius.*” *Furs, capítols... MDCIII*, f. 56. Hi ha edició: Eugenio Ciscar Pallarés, *Cortes del reinado...* Acte de cort de l'Eclesiàstic número 22. Es pot consultar el funcionament del Braç Eclesiàstic en el llibre d'actes de l'Estament Eclesiàstic en l'Arxiu de la Catedral de València (ACV), que porta per títol *Provisions y delliberacions del Bras y Estament Eclesiàstich del regne de València* i que conté les actes de la institució des de 1629 fins a 1676. ACV, *Lligalls*, 25.

²³ Gaspar Grau d'Arellano va representar a l'arquebisbe en les juntes dels electes de Contrafur en els anys: 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1692, 1694, 1695, 1696 i 1701 (encara que ja va no assistir a les juntes des de 1696).

es va produir entre 1682 i 1684²⁴. Llavors l'arquebisbe Fra Juan Tomás de Rocabertí va tractar de revocar el poder que s'havia concedit a Grau per a que exercira com a electe i diputat en el seu lloc; no obstant, finalment el canonge va aconseguir retindre la funció de procurador de l'arquebisbe. Encara que Gaspar Grau va ser el principal representant, al llarg dels anys va tindre que subdelegar en altres canonges de la seu valenciana. De manera que la veu de l'arquebisbe va ser exercida en alguna ocasió pels canonges Juan García (1676), Eusebio Falcó (1676), Francisco Lloris de la Torreta (1677, 1678, 1679, 1680), José La Torre (1678), don Francisco Fenollet (1683, 1684, 1685, 1686, 1692) i l'ardiaca Jeroni Frigola (1686).

-Veu de l'Orde de Montesa (1646-1707)

La veu de l'orde de Santa María de Montesa i Sant Jordi d'Alfama va ser present de manera permanent en la Junta de Contrafurs des de la seua constitució fins a la seua derogació en 1707. Així doncs, segons el que es disposava en l'Acte de cort número 22 de l'Estament Eclesiàstic en les Corts de 1604, el rei com a administrador perpetu de l'ordre havia de delegar el seu vot en "son lloctinent general resident en la dita present ciutat o altre qualsevol comanador de dita religió"²⁵. Per això, de manera oficial, la veu de l'orde va ser exercida pels dos lloctinents generals que Montesa va tindre en el temps en què va funcionar la Junta de Contrafurs. Des de 1646 fins a 1689 la veu de Montesa va ser exercida per don Joan Crespi de Valldaura i Brizuela que va delegar el seu vot en diferents cavallers de l'ordre en els 43 anys que va tindre seient en la Junta. Així que en algun moment van ser representants de Montesa: don Félix Sarçola (1646 i 1647), Dionís Carrós (1666 i 1668), don Joan Pertusa i Bonastre (1671, 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688 i 1689), don Jeroni Vives (1684) i don Antonio Carrós (1689). El segon dels lloctinents que va representar a Montesa en la Junta de Contrafurs va ser don José Folc de Cardona, comte de Cardona, que va exercir com a portaveu de l'ordre entre 1689 fins a 1704. En 1705 va haver de deixar del seu lloc en la Junta per ser

²⁴ Sobre la figura del canonge Grau d'Arellano: Miquel Fuertes Broseta, "Entre Diputació i Estaments. El canonge Gaspar Grau d'Arellano, un personatge clau en el panorame institucional valencià", A. Furió, L. Guia i J. V. Garcia (eds.), *La veu del regne 600 anys de la Generalitat Valenciana. Vol. II, La Generalitat Valenciana. Dels orígens a l'abolició*, València, 2021, 273-289. Des d'un altre punt de vista: *Dos reinos en la corte...*, pp. 217-228.

²⁵ En alguns documents es pot llegir que el lloctinent de Montesa actuava "per lo rey nostre senyor, administrador perpetuo de dita religió".

oficial reial, ja que va ser nomenat virrei de València durant el breu regnat de Carles III d'Habsburg. Convé dir que ja des de 1698 no assistia a les reunions, substituint-lo sempre don Joan Pertusa i Bonastre (1696, 1698, 1699, 1700, 1701, 1702 i 1703) qui va assumir la funció de representant titular de l'ordre des de l'any 1705 fins a 1707.

-Veu del bisbe de Sogorb (1646-1651, 1654-1690 i 1692-1707)

La veu del bisbe de Sogorb va formar part quasi de manera permanent de la Junta de Contrafurs, llevat de les ocasions en que va quedar vacant. Entre 1652 i 1654 participà en el seu lloc la veu del prior de Sant Miquel dels Reis i entre 1691 i 1692 ho va fer l'orde de Alcántara.

En els diferents períodes en què van ser presents els representants del bisbe de Sogorb, aquesta funció va ser exercida per diferents canonges de la seu valenciana. Entre 1646 i 1651 sent el representant el canonge Ximen Pérez Argent de Calatayud, que al seu torn va delegar en algunes reunions en el canonge Garrigues (1646 i 1647). En 1654 després d'un període de vacant va entrar el canonge José Barberà que va exercir fins a 1660. Entre 1661 i 1667 la veu del bisbe de Sogorb va ser el canonge Miquel Jeroni Pérez Estella. En els anys 1667 i 1668 la funció va ser exercida pel canonge don Francisco Vives que al seu torn va delegar en els canonges Laudomio Chivert (1667) i Jeroni Frigola (1668). El canonge que durant més temps va exercir la funció de representar al bisbe de Sogorb va ser Don Bernat Lluís Vidal qui va participar en la Junta entre 1669 i 1690 encara que en diferents ocasions subdelegà en altres membres del capítol de València com José Barberá (1679) i Jeroni Frigola (1685). En 1692, després d'una nova vacant en la qual va entrar la veu de Alcántara, va començar a representar al bisbe de Sogorb el canonge don Antonio Milá qui va retindre aquesta funció fins a 1707, encara que en diferents ocasions va delegar la seua tasca en el canonge Antonio Pontons (1692, 1696, 1698, 1699, 1700 i 1701). L'últim representant dels prelats sogorbins va ser el canonge Jaume Llosa en 1707.

-Veu de l'orde de Calatrava (1646-1650, 1659-1670 i 1701-1707)

La veu de l'orde de Calatrava en les institucions del regne de València requeia en el comanador de Begís. En el cas de la Junta de Contrafurs va ser una representació atípica

ja que va produir-se en tres períodes relativament breus de temps, la qual cosa va permetre la inclusió d'altres representacions en la Junta. En la vacant entre els anys 1651 i 1658 va entrar la veu de l'orde de Malta i entre els anys 1676 i 1700 la de l'arquebisbe de València.

En el primer període, des de 1646 fins a 1650, el comanador de Begís va ser don Joan Vivas, comte de Faura, que l'any 1646 va delegar en algunes reunions en don Carlos Villarrasa. En el segon període, entre 1659 i 1670, don Francisco La Torre va participar en les reunions per delegació del comanador i en el tercer, des de 1701 i 1707 va ser el marquès de Mirasol qui va representar al marquès d'Aitona, que tenia concedida l'encomana de Begís.

-Veu de l'orde de Sant Joan de Jerusalem (1652-1658)

La veu de l'orde de Malta va entrar en la Junta per la vacant en la de Calatrava, de manera que només va participar en la Junta de Contrafurs durant poc més de 5 anys. Tant en Corts com fora d'elles la representació de l'orde de Sant Joan corresponia al comanador de Torrent, en el període entre 1652 i 1658, don Galceran Vidal.

-Veu de l'orde d'Alcántara (1692)

L'ordre militar d'Alcántara mai va tindre presència en les Corts Generals valencianes, ja que la concessió de veu en l'Estament Eclesiàstic per a aquesta orde es va produir amb posterioritat a 1645. De manera que l'Almirall d'Aragó va ser el primer comanador del dret del Pes Reial que va poder participar en les Juntes d'Estaments i Juntes d'electes dels Estaments. En la Junta de Contrafurs reglada en 1645 la participació del representant d'Alcántara va ser molt breu, tan sols tenim constància que en 1692, per vacar el bisbat de Sogorb, el marquès de Benavites va participar en qualitat de regent de les preeminències del comanador del Pes Reial.

-Veu de l'ordre de la Mercè (1646-1707)

La veu de l'ordre de La nostra Senyora de la Mercè i la Redempció de Captius havia de ser exercida pel General d'aquesta ordre en el regne de València encara que,

com exposava l'Acte de cort de l'Eclesiàstic número 22 de 1604 podien delegar aquesta funció en persones de la seua religió "dels més antichs y calificats". Així doncs la titularitat va ser sempre del General de la Mercè encara que l'assistència a les Juntes es va repartir entre diversos religiosos.

Entre 1646 i 1657 la funció de representar a la Mercè en la Junta de Contrafurs la va assumir el pare mestre fra Pedro Noguera Roig qui, al seu torn, va delegar en fra José Aparisi (1646) i fra José Jesa (1648). L'any 1658 va ser fra Jacinto Junt qui va representar a l'orde. Entre 1659 i 1664 el seient va ser ocupat pel mestre José Sanchis qui va delegar en fra José Mateu (1659) i fra Pedro de la Calçada. Des de 1666 va ser el mestre fra Tomás Pichón el representant en la Junta fins a l'any 1686. No obstant, fra José Mateu va exercir com el seu delegat en múltiples ocasions durant el mateix període de temps (1667-1686), mentre que també van acudir de manera esporàdica a les juntes els religiosos fra Juan Cabezas (1668) i fra José Franco (1683, 1684 i 1685). Entre 1686 i 1699 el mestre Juan Nolasco Risón va exercir com a representant principal de l'ordre, encara que també altres individus van exercir com a portaveus de la Mercè en aquell període: el mestre Juan Aparisi (1686 i 1687), el mestre Pedro Bernia (1688, 1689, 1690, 1692 i 1694), el pare Ignacio López (1689 i 1690), el pare Pastor (1692 i 1698) i el mestre Ròmul Menega (1692). Precisament el pare mestre Menega va ser qui va exercir de representant principal des de 1699 fins a 1707.

-Veu de l'orde dels Jerònims (1652-1654)

En representació de l'orde de Sant Jerònim tenia participació en Corts Generals i en les Juntes d'Estaments el prior de Sant Miquel dels Reis. En la Junta de Contrafurs, per vacant de la veu del bisbe de Segorbe, va participar en nom del prior fra Luis Masperrota entre els anys 1652 i 1654.

-Veu del capítol de Sogorb (1646-1707)

El capítol de Segorbe va estar sempre representat en la Junta de Contrafurs. En els primers anys va ocupar la cadira el canonge i ardiaca d'Alzira José Sanz, que va participar entre els anys 1646 i 1655. Quasi el mateix període va estar el canonge Eugenio de Caspe, qui va actuar com a subdelegat de Sanz i més tard com a representant principal entre 1646

i 1658. Així mateix, l'any 1648 participaren en nom del capítol de Sogorb els canonges Josep Mingot i el degà Gaspar Salver. Entre 1658 i 1666 la representació principal la va exercir el canonge Eugenio Narbones encara que a vegades va delegar la funció en els canonges José Mingot (1660) i Buenaventura Examis (1662). Seguidament va ser el degà de la seu metropolitana de València, Francisco Fenollet, qui va representar al col·legi sogorbí des de 1667 fins a 1671 quan va ser substituït per José Mingot fins a 1674. En 1676 va passar a ser el canonge Melxor Fuster el representant principal fins a 1684 quan continuava mantenint la titularitat però sense acudir a les reunions. El seu substitut durant les seues absències des de 1679 va ser l'ardiaca d'Alpuente i canonge de Segorbe José García qui des de 1689 apareix com a representant principal fins a 1701²⁶. Des d'aquell moment fins a 1707 la veu del capítol va ser el degà i canonge de Sogorb Juan Bautista Quiles.

-Veu del capítol de València i síndic de l'Estament (1646-1707)

El capítol de la seu metropolitana de València precedia al de Sogorb, però s'ha situat al final perquè va ser, sens dubte, en el que més individus van participar, sent exercida pels canonges més destacats de la catedral valenciana per períodes d'un o dos anys. A més a més, el representant del col·legi de canonges de València exercia també la funció de síndic de l'Estament Eclesiàstic, el que implicava que en totes les Juntes d'electes era el primer a parlar i exposar els assumptes a tractar. Aquest fet permet comprendre perquè els canonges que per delegació ocupaven altres seients en la Junta de Contrafurs, els van abandonar durant un temps per a exercir com a portaveus del capítol i síndics de l'Estament. En aquest sentit destaquen noms com el canonge Antonio Milá que va deixar la veu del bisbe de Sogorb per a exercir com a síndic i representant del capítol de València, com també ho va fer Gaspar Grau d'Arellano en diverses ocasions deixant de costat la funció de portaveu de l'arquebisbe.

En estricte ordre cronològic els representants del capítol van ser els canonges següents:

Arquileo Figuerola (1a vegada) en 1646 i 1647.

²⁶ L'any 1685 apareix també el canonge Antonio Pontons com a representant de Segorbe.

Carlos Giner en 1648.

Josep Pujaçons en 1649.

Miquel Jeroni Pérez Estella (1a vegada) entre 1649 i 1651. En 1650 va delegar en una ocasió en Carlos Giner.

Pere Giner en 1651 i 1652.

Don Gaspar Grau d'Arellano (1a vegada) en 1652 i 1653.

Miquel Jeroni Pérez Estella (2a vegada) en 1654.

Arquileo Figuerola (2a vegada) en 1654 i 1655.

Don Baltasar Vidal de Blanes (1a vegada) 1655.

Jeroni Font en 1657.

Francisco Ferrer 1658 i 1659. Subdelegà en el canonge don Gaspar Grau d'Arellano.

Don Baltasar Vidal de Blanes (2a vegada) en 1659 i 1660.

Francisco Lloris de la Torreta (1a vegada) en 1661

Don Carlos Coloma en 1662

Juan Antonio de la Mar en 1662 i 1663.

Don Baltasar Vidal de Blanes (3a vegada) en 1666

Don Gaspar Grau d'Arellano (2a vegada) en 1666 i 1667. Va delegar en el canonge Cristóbal Marco.

Josep Abella en 1667, 1668 i 1669. Subdelegà en els canonges Melxor Fuster i Cristóbal Marco.

Melxor Fuster en 1669 i 1670.

Bernat Lluís Vidal (1a vegada) en 1671.

Felix Miró en 1671.

Don Baltasar Vidal de Blanes (4a vegada) en 1674.

Don Francisco Fenollet (1a vegada) en 1676

Don Gaspar Grau d'Arellano (3a vegada) en 1676 i 1677.

Do Jeroni Frigola (1a vegada) en 1677 i 1678.

Francisco Lloris de la Torreta (2a vegada) en 1678 i 1679.

Bernat Lluís Vidal (2a vegada) en 1679 i 1680

Juan García en 1680 i 1681.

Juan Boscá en 1681 i 1682.

Josep Barberá en 1682 i 1683.

Don Jeroni Frigola (2a vegada) en 1683 i 1684.

Don Gaspar Grau de Arellano (4a vegada) en 1684 i 1685. En 1684 va delegar en algunes reunions en el canonge José La Torre.

Canonge José La Torre en 1685 i 1686. En 1686 va delegar en una ocasió en Francisco Fenollet.

Cristòfol Marco en 1686 i 1687. Subdelegà en algunes ocasions en el canonge don Francisco Fenollet.

Don Francisco Mercader i Cervelló (1a vegada) en 1688 i 1689.

Ardiaca Jeroni Frigola (3a vegada) en 1689 i 1690.

Antonio Pontons en 1690.

Don Gaspar Grau d'Arellano (5a vegada) en 1692. Durant la seua missió com a ambaixador van exercir en el seu nom el canonge Antonio Milá i Vicent Noguera.

Vicent Noguera en 1694.

Jaume Llosa en 1694 i 1695.

Antoni Prats en 1695 i 1696.

Ramón Mascarell en 1696 i 1697.

Isidoro Zapata en 1697 i 1698.

Don Francisco Mercader i Cervelló (2a vegada) en 1698 i 1699.

Jacinto Ortí en 1699 i 1700.

Don Antoni Milá en 1700 i 1701.

Francisco Lloris de la Torre (2a vegada) en 1701 i 1702.

Antoni Prats en 1702 i 1703.

Don Francisco Mercader i Cervelló (3a vegada) en 1703 i 1704. Va delegar en 1703 en el canonge Pere Gil Dolz.

Pere Gil Dolz en 1704 i 1705.

Don Vicent Carrós en 1705.

Don Jeroni Monsoriu en 1706.

Don Ramón Mascarell en 1706 i 1707.

ELETS DE L'ESTAMENT MILITAR

Segons els furs 19 i 20 de 1645 els electes del Braç Militar, tres nobles i tres cavallers, havien de ser triats pel procés d'electors i examinadors. Aquest nomenament era personal i vitalici llevat que l'electe quedara impedit per a exercir-ho per haver-se-li concedit un hàbit d'ordre militar, haver sigut nomenat oficial reial o en el cas dels cavallers haver sigut promocionat a noble. No obstant això, en la legislació no quedava clar com s'havien de suplir les vacants, la qual cosa va propiciar que en lloc de fer-se pel mateix sistema o mitjançant votació en Junta General del Braç Militar, s'optara per un sistema de cooptació. A l'hora de cobrir les places desocupades es reunien els electes del Braç que continuaven en el càrrec i nomenaven un nou membre. Aquest fet, segurament va provocar la concentració de les veus en la Junta de Contrafurs en una mateixa facció dins del propi Estament.

En la documentació apareixen sempre els nobles i cavallers ordenats alternativament, és a dir, després del primer noble apareix el primer cavaller. Ací per a simplificar s'ha decidit separar en places de nobles i places de cavallers.

-Electes nobles.

Primera plaça de nobles:

Un dels tres primers nobles a formar part de la Junta d'electes de Contrafur va ser don Vicent Pardo que va participar en ella en 1646 i va continuar sent titular, però sense

assistir, l'any següent. Quan va morir va ser substituït per don Felip Boïl de l'Escala, senyor de Manises, qui va mantindre la seua plaça entre 1648 i 1674. En aquest llarg període va subdelegar en el senyor de Borriol (1655), en el senyor de Cortes (1655), en el comte d'Anna (1667), en don Vicent Boïl (1667 i 1668) i en don Francisco Ferrer (1668 i 1671). La plaça que va deixar vacant el senyor de Manises va ser ocupada per don Joan Cardona entre 1676 i 1679, que també va delegar en el comte d'Anna en dues reunions l'any 1678. Després de Cardona es va nomenar electe al comte de Cervelló i Buñol que va participar en la Junta des de 1681 fins a 1685. En el seu lloc van acudir a les convocatòries el comte d'Albaida (1684, 1685 i 1686), don Cristóbal Monsoriu (1684), Francisco Figuerola (1684 i 1685) i Francisco Villarrasa (1684). Després de la mort de Cervelló en 1686 el seu substitut va ser la persona que ja havia acudit amb freqüència a la Junta en el seu lloc, el marquès d'Albaida. Don Ximén Milà d'Aragó va ocupar un seient en la Junta des de llavors fins a la seua extinció en 1707. En aquest llarg període van acudir en el seu lloc a les reunions el comte d'Anna (1687), don Cristóbal Villarrasa (1688, 1689 i 1690), el comte del Reial (1692), don Vicent Cardona (1694), don Vicent Milà (1697, 1698 i 1701), don Antonio Pallàs (1699 i 1700) i don Ximén Milà menor (1701 i 1702).

Segona plaça de nobles:

La segona plaça de nobles va estar ocupada inicialment per don Luis de Monsoriu entre 1646 i 1660. Durant aqueix període de temps Monsoriu va delegar en don Joaquín d'Aguirre (1647), don Pedro Nuñez (1659) i don Gerardo de Cervelló (1660). Després de la mort de Monsoriu en 1660 va ser triat electe don Felipe Folch de Cardona, Almirall d'Aragó i marquès de Guadalest, qui va ocupar aquest lloc fins a 1666 quan va haver de ser substituït per haver rebut l'hàbit de Montesa. El lloc de l'Almirall d'Aragó va ser ocupat per la persona que l'havia substituït en les juntes en els anys 1662 i 1664, don Pere Arnau Llanzol de Romaní, senyor de Gilet. El senyor de Gilet apareix com a titular d'un seient en la Junta de Contrafurs des de 1666 fins a 1681. En aqueixos anys va ser substituït pel senyor de Bèlgida (1668) i sobretot pel seu fill, don Pedro Llanzol (1671, 1677, 1678, 1680), qui el va substituir en 1682. El cas dels senyors de Gilet i més tard marquesos de Llanzol destaca per ser una família de la qual tres generacions van ser elets de contrafur, ja que des que don Pedro Arnaldo va entrar en la Junta en 1666, el seu seient va ser ocupat per els Llanzol fins a 1707. En conseqüència, don Pedro Llanzol, primer marquès de

Llanzol, va ser electe de contrafurs des de 1682 fins a la seua mort en 1697. En aqueix període subdelegà en algunes reunions en el comte d'Albalat (1684, 1685, 1686, 1687 i 1688), don Francisco Jofre (1686), el comte de Casal (1692) i don José Boil (1696). A la mort del seu pare va ser triat electe don Francisco Llansol de Romaní, segon marquès de Llansol, que va seguir en el seu càrrec fins a 1707 quan es van prohibir les juntes d'electes. En aqueix lapse temporal va delegar en algunes ocasions en el comte de Casal (1697, 1702 i 1703).

Tercera plaça de nobles:

El tercer seient dels nobles va ser ocupat en un primer moment en don Joan de Castellví que va exercir la funció d'electe des de 1646 fins a 1660 quan va rebre l'hàbit de Montesa. Durant aquells anys va delegar en algunes ocasions en don Antonio Carrós (1647) i en el senyor de Gilet (1655). Després de Castellví va ser nomenat don Pedro Boil d'Arenós, senyor de Borriol, qui va mantindre el seu lloc en la Junta entre 1660 i 1680. En aqueixos anys van acudir en el seu nom a algunes reunions don Vicente Ferrer (1663 i 1667), don Luis Pallàs, senyor de Cortes (1664 i 1669), don Joan Vivas de Cañamas, comte de Faura (1671, 1676, 1677, 1678, 1679 i 1680), don Félix Falcó (1677, 1678, 1679 i 1680), el comte de Cervelló (1678 i 1679) i el comte del Reial (1679 i 1680). Precisament aquest últim va ser qui va succeir en el càrrec al senyor de Borriol des de 1680 fins a 1682, quan va ser triat el comte de l'Alcudia. El comte va ser electe des de 1682 fins a 1688, temps en el qual va tindre que subdelegar en Cristofol Villarrasa (1684, 1685 i 1686). En 1689 els electes de l'Estament Militar van nomenar el comte d'Albalat per a cobrir la vacant, que va ocupar fins a 1701. En aqueix temps van acudir a la Junta en lloc d'Albalat don José Boil (1692, 1694 i 1697) i Cristòfol Villarrasa (1697 i 1700). En 1702 es va substituir al comte d'Albalat per haver-se-li concedit una pensió eclesiàstica en el bisbat de Lleida, i en el seu lloc va ser nomenat don Josep Català, comte de Carlet, qui va exercir la funció fins a 1707. El comte de Carlet subdelegà en el comte de Castellar (1702), don Pasqual Escrivá (1702) i don Josep Monsoriu (1702-1703).

-Electes cavallers i generosos.

Primera plaça de cavallers i generosos:

La primera de les posicions reservades per a cavallers i generosos va ser ocupada en un primer moment per Feliciano Gastans de Soler entre 1646 i 1658. En el seu lloc van acudir a la junta Vicent Gascúe (1646, 1647 i 1648) i Andreu Sifré (1650). El seu seient en la Junta va ser ocupat per Justinià Roca de la Serna del qual tenim constància que va assistir entre 1661 i 1681, encara que en els últims anys delegar en el seu fill Justinià Roca menor (1678, 1679 i 1680). L'últim titular d'aquesta plaça va ser Felip Gregori Alfonso que la va ocupar des de 1682 fins a 1707. Els substituïts d'Alfonso en aquells anys van ser Mateu Alfonso (1692), Felip Cruelles (1692), Sebastián Pertusa i Bonastre (1694, 1697, 1700 i 1701) i Pere Benavent (1703).

Segona plaça de cavallers i generosos:

El segon seient de cavallers i generosos va ser ocupat entre 1646 i 1668 per Guillem Ramón Anglesola que va delegar en Vicent Gascúe (1650), Aurelio Navarro (1650), Francisco Vaziero Beneito (1655), Sebastià Pertusa (1659 i 1660) i Diego Benavent (1667 i 1668). Després de la mort d'Anglesola va ser triat Joan Bautista Balda que solament apareix en els anys 1668 i 1671. Quan va morir el doctor Balda la resta d'electes del militar van decidir que “en la persona de Jusep Vicent del Olmo, generós, concurren les parts y calitats necessaries per a exercir dit offici de jutge e elet de contrafur”. En 1671 Olmo va iniciar una altra de les sagues familiars que van mantindre la plaça en la Junta fins a 1707, ja que a la mort de Josep Vicent la plaça va ser proveïda en Vicent de l'Olmo, el seu fill, que ja havia acudit amb freqüència com el seu substitut. De fet Vicent Olmo va acudir en nom del seu pare en els anys 1678, 1679, 1685, 1688, 1690, 1694 i 1696 encara que també Francisco Roca de la Serna (1692) i Baltasar Ariño (1696) també van actuar en representació de Josep Vicent. De manera que en 1696 va ser nomenat Vicent Olmo que va mantindre la seua posició com a electe de contrafur fins a 1707. En algunes reunions de la Junta de Contrafurs va acudir en el seu lloc Baltasar Ariño (1697, 1702 i 1703).

Tercera plaça de cavallers i generosos:

La tercera plaça de cavallers i generosos quan es va constituir la Junta de Contrafurs va estar ocupada per José Bayarri en els anys 1646 i 1647 període en el qual

va actuar en el seu nom Andreu Sifré (1646). Entre 1648 i 1653 va ser Pere de Casp qui va ocupar aquest lloc. Des de 1654 fou Severino Feo de Scorcia qui va exercir la funció d'electe de contrafurs fins a 1663. En diferents anys i reunions Feo va delegar el seu vot en Felip Bondia (1659, 1660 i 1662). Al març de 1664, per haver mort Severino Feo, els electes del Militar van nomenar a Francisco Vaciero Beneito, del qual tenim constància que va continuar sent titular de la plaça fins a 1674. Vaciero Beneito va delegar en molt poques ocasions la seua funció, de fet només tenim constància que ho fera en una ocasió en 1666 quan va acudir en el seu lloc el doctor Juan Bautista Balda. En 1676 trobem que la titularitat del seient corresponia a Ignacio Ayerbe qui tan sols la va conservar fins a 1678. En aquell breu període va ser substituït en diverses reunions per Justinià Roca de la Serna fill (1677 i 1678). Al març de 1678 la plaça que Ayerbe va deixar vacant va ser ocupada per Onofre Sanz de la Llosa i Cruelles, que la va ocupar fins que promocionà a receptor dels drets del General en 1685. Li va substituir en la Junta de Contrafurs Josep Martí i Jofre, qui havia ja actuat en el seu nom en algunes reunions aqueix mateix any de 1685, amb anterioritat Sanz de la Llosa havia delegat en Felip Gregori Alfonso (1678, 1679 i 1680). Martí i Jofre va ocupar un seient en la Junta fins 1707. Van intervindre en el seu nom Vicent Vaciero (1692), don Vicent Boïl (1696), José Sanz (1698) i Josep Martí i Torró, fill de Martí i Jofre (1702 i 1703).

-Síndic de l'Estament Militar

El síndic de l'Estament Militar era un càrrec importantíssim en el funcionament intern de les Juntes del propi Estament dels nobles, i també en les Juntes d'electes dels tres Estaments, ja que el síndic era present en totes elles. L'ofici de síndic de l'Estament es triava, més ben dit, es sortejava, entre 10 insaculats, 5 nobles i 5 cavallers i generosos. El mandat de cada síndic, en la segona meitat del segle XVII durava dos anys, per tant, trobem la presència d'un nou síndic cada dos anys. Els síndics no podien repetir mandat fins que hagueren exercit el càrrec els 10 insaculats i en el cas de vacants en els insaculats, les places es reemplaçaven amb altres membres de l'Estament mitjançant el sistema d'electors i examinadors, encara que si l'insaculat que era substituït ja havia exercit la funció de síndic el seu suplent no podia ser triat fins que la llista es reiniciara. En el cas de les subdelegacions només es podien fer en insaculats per a exercir l'ofici de síndic, ja que en haver-se elaborat mitjançant electors i examinadors es considerava que tots els inclosos en aqueixa llista tenien les qualitats necessàries per a exercir el càrrec.

En el període d'activitat de la Junta de Contrafurs van exercir la funció de síndic de l'Estament Militar:

Vicent Gascúe en 1646 i 1647.

Don Blai Villarrasa de 1647 a 1649. Subdelegà en Vicent Gascúe en 1648.

Don Gerardo Cervelló, comte de Cervelló de 1649 a 1651. Delegà en 1650 en Lluís Mercader i don Pedro Boil d'Arenós, senyor de Borriol.

Don Luis de Monsoriu de 1651 a 1653.

Feliciano Gastans de Soler de 1653 com a comendatari de síndic.

Don Lluís de Mercader 1654 com a comendatari de síndic. 1657.

Guillem Ramon Anglesola de 1654 a 1656. Va delegar en 1655 en Francisco Vaziero Beneito i Severino Feo.

Don Lluís Mercader 1656 a 1658 com a comendatari de síndic.

Don Antonio Cardona de 1658 a 1660 com a comendatari de síndic.

Justinià Roca de la Serna 1660 i 1661 comendatari de síndic.

José Juan Pertusa de 1662 a 1664.

Guillem Ramón Anglesola de 1664 a 1666.

Don Pedro Boil d'Arenós de 1666 a 1668. Va delegar en Justinià Roca i Vicente Ferrer.

Francisco Vaciero Beneito de 1668 a 1670.

Josep Artés Muñoz de 1670 a 1672.

Justinià Roca de la Serna major de 1672 a 1674.

Don Joan Andrés Coloma, comte d'Elda 1674 a 1676.

Justinià Roca de la Serna menor de 1676 a 1678. Subdelegà en el seu pare en 1676 i 1677.

Comte d'Anna de 1678 a 1680. Va delegar en Justinià Roca menor en 1678, 1679 i 1680 i en el comte d'Elda en 1680.

Justinià Roca de la Serna major de 1680 a 1682.

Comte d'Elda de 1682 a 1684

Josep Martí i Jofre de 1684 a 1686.

Justunià Roca de la Serna menor de 1686 a 1688. Delegà en Francisco Figuerola en 1686 i 1687.

Don Francisco Figuerola de 1688 a 1690. Subdelegà en Josep Martí i Jofre i el comte d'Elda.

Melxor Gamir de 1690 a 1692. Subdelegà en 1692.

Felip Gregori Alfonso d'1692 a 1694.

Don Josep Martí i Jofre de 1694 a 1696.

Don Cristòfol Villarrasa de 1696 a 1698. Delegà en 1697 en don Josep de Monsoriu.

Don Antoni Pallàs de 1698 a 1700. Delegà en don Vicent Milà en 1699.

Conde de Carlet de 1700 a 1702. Subdelegà en 1700 en don Cristòfol Villarrasa.

Don Josep Monsoriu de 1702 a 1704. Va subdelegar en 1702 en Felip Gregori Alfonso i en 1703 en Josep Martí i Jofre.

Felip Armengol Folch de 1704 a 1706.

Don Carlos Sobregondi en 1706 i 1707.

ELECTES DE L'ESTAMENT REIAL

El cas del Braç Reial és el més interessant, en tant que fora de Corts Generals era la Ciutat de València la que assumia la representació de tot l'Estament. En el cas de la Junta de Contrafurs, a l'ésser una Junta d'electes emanada de les Corts Generals era diferent, doncs a més de tindre veu la ciutat de València també la tenien altres ciutats i viles reials. En aquest sentit, la ciutat de València nomenava dos electes i al síndic i després estaven representades la ciutat d'Oriola, la vila de Carcaixent, la vila de Morella i la vila d'Ontinyent. Els representants de les viles reials no eren originaris i enviats per aquestes, sinó que els càrrecs eren exercits per juristes i ciutadans de la ciutat de València que

tenien poder delegat per escrit per a desenvolupar la funció d'electe de contrafur en nom de la vila.

-Primer electe per València:

El primer electe de l'Estament Reial era un dels representants de la ciutat de València, en aquest cas, el representant del Racional. No obstant això, el càrrec sembla que era vitalici, de manera que, encara que representaven al Racional de la ciutat de València, no sempre coincidia el representant del racional en la Junta de Contrafurs amb el racional de la ciutat. No obstant, és cert que els dos únics que van ostentar la titularitat d'aquest càrrec havien exercit l'ofici de racional.

El primer dels dos va ser Gaspar Juan Zapata que va ser electe de contrafurs des de 1646 fins a 1674. En el seu lloc van ser en alguna ocasió a la Junta Crisógono Almela (1646 i 1647), Onofre Esquerdo (1650, 1667, 1668, 1669, 1670 i 1671), Timoteu Xulvi (1668 i 1671), Gaspar Juan Zapata menor (1659), Agustín Zapata (1660) i Mauro Moliner (1662). A Zapata el va succeir en el càrrec Onofre Esquerdo menor, qui va exercir des de 1676 fins a 1707. Van parlar en el seu nom en la Junta: Tiburcio Romeu (1684, 1685, 1686, 1687, 1689, 1692 i 1697), Eusebio Almela (1684 i 1685), Bertomeu Roser (1686), Onofre Esquerdo major (1697, 1698 i 1699) i Vicent Esquerdo.

-Segon electe per la ciutat de València

El segon electe de l'Estament Reial era, també, un altre representant de la Ciutat de València. Aquest seient va tindre també solament dos titulars, el primer d'ells va ser Josep Pérez Roca que el va ocupar entre 1646 i 1681. Durant aquells anys van acudir en el seu nom a alguna reunió Vicent Mateu Moliner (1646 i 1647), Vicent Joan del Villar (1647), Josep Pasqual (1655), doctor Pere Antoni Pasqual (1659 i 1660), Raimundo Polop (1666, 1667 i 1668) i el doctor Francesc Joan Conca (1671, 1676, 1677, 1678, 1679 i 1680). El segon a ocupar aquesta plaça en la Junta de Contrafurs va ser Josep Pérez Sàncnis que va exercir aquesta funció des de 1681 fins a 1707. Durant aqueixos 27 li van substituir en les seues funcions Juan Miquel (1694 i 1697), Domingo Creus (1699 i 1700) i Gaspar Pérez Sàncnis (1703).

-Electes per la ciutat d'Oriola

Entre 1646 i 1652 la ciutat d'Oriola va estar representada en la Junta de Contrafurs per Vicent Sàncnis del Castellar. Entre 1652 i 1662 el lloc va ser ocupat pel seu fill, Donato Sàncnis del Castellar. En algunes ocasions va subdelegar en Jacinto Sàncnis (1659) i Mauro Moliner (1662 i 1663). Després de Sàncnis del Castellar el seient en la Junta va ser ocupat per Luis Alexandre Yponi de Romaní que va exercir la funció d'electe entre 1663 i 1671. En 1668 Yponi va delegar en algunes reunions en Josep Campos de Romeu. Des de 1674 a 1688 el paper d'electe per Oriola el va desenvolupar Agostí Monreal que en diverses ocasions va delegar el seu vot en Francisco Juan Blanquer (1676, 1677 i 1678), Leandro Esteve (1680, 1684, 1686 i 1688), Pedro Guzmán (1686) i Pasqual Más (1688). Des de llavors, 1689 fins a 1707 aquesta plaça d'electe va ser ocupada per Leandro Esteve, qui també va delegar en Pasqual Más amb una certa freqüència (1689, 1690, 1694 i 1697).

-Electes per la vila de Morella

Des de 1646 fins a 1674, el doctor Miquel Àngel Dalp va ocupar un lloc en la Junta de Contrafurs representant a la vila de Morella. En 1676 trobem que aquesta plaça va ser ocupada per Francesc Llorens fins a 1695. En un primer moment Llorens va delegar en Bernardo Cases (1679, 1680 i 1684) i en un segon en el doctor Galceran Bolada des de 1685 a 1695. De fet, des de 1684 no es constata ninguna reunió en la qual participara Francesc Llorens, sinó que sistemàticament va acudir el doctor Bolada. Aquest jurista va ser el successor de Llorens des de 1695 fins a 1702 quan el doctor José Salvador Llop va assumir la representació de la vila de Morella fins a 1707.

-Electes per la vila d'Ontinyent

La representació de la vila d'Ontinyent en la Junta d'electes de contrafurs va ser exercida en un primer moment per Vicent Joan del Villar que va actuar en les reunions entre 1646 i 1653, subdelegant en 1647 en Vicent Cubelles. Des de 1653 fins a 1662 la veu d'Ontinyent va ser exercida per Crisógono Almela i després d'ell per Pere Jop Pérís des de 1662 fins a 1695. En aqueix període Jop Peris va delegar en Tomás Boil (1668), Josep Juan (1676, 1678, 1679, 1680, 1690, 1692 i 1694) i Crisógono Almela (1684, 1685,

1686, 1687, 1688, 1689, 1690 i 1694). Precisament va ser Almela qui des de 1695 va exercir la titularitat de la veu d'Ontinyent fins a 1707, encara que subdelegant amb una certa freqüència en Eusebio Almela (1697, 1698, 1699, 1701, 1702 i 1703)²⁷.

-Electes per la vila de Carcaixent

En 1646 va ser el doctor Jaume Garrigues el titular de la veu de Carcaixent en la Junta, no obstant això, només va participar en dues reunions i, encara que va continuar mantenint el títol d'electe alguns anys més, des d'aqueix mateix 1646 fins a 1674 va ser Pere Joan Pujades qui, primer com a suplent i més tard com a titular, va exercir aquest paper. Durant aqueix període de temps van acudir en el seu lloc a algunes reunions Tomás Pérez Calbillo (1659), Cirilo Pujades (1667 i 1668) i Francisco Puchades (1670 i 1671). Des de 1676 fins a la seua mort en 1700 la plaça d'electe per Carcaixent va ser ocupada per Gregori Terrassa. Durant aqueixos anys va delegar en Aleixos Llobregat (1684 i 1685), Tiburcio Romeu (1689 i 1697), Josep Juan (1696) i Vicent Aguilar (1698 i 1699). Des de la defunció de Terrassa fins a 1707 va exercir la funció Sebastià Xulvi. En el lloc de Xulvi va acudir Juan Bautista Falcó a diverses reunions (1701, 1702 i 1703).

-Síndics de l'Estament Reial

Encara que no tingueren vot en la Junta, els síndics dels Estaments participaven en totes les reunions d'electes i eren els encarregats de convocar-les i introduir en elles els negocis. Els síndics de l'Estament Reial en els anys que va funcionar la Junta de Contrafurs van ser:

Josep Pérez Roca de 1646 fins a 1651. A vegades van actuar en el seu lloc Vicent Mateu Moliner (1646 i 1647), Vicent Joan del Villar (1647) i Raimundo Polop (1650).

Jaume Joan Beràn de 1651 fins a 1654.

Victorino Forés des de 1654 fins a 1657.

Pere Jop Peris de 1657 a 1660.

²⁷ Entenem que es tracta de dos Crisógono Almela diferents, el que va exercir en la dècada de 1640 i el que ho va fer en la de 1690, que segurament havien de ser pare i fill.

Crisógono del Mar en 1661 i 1662.

Pere Jop Peris des de 1663 fins a 1666.

Tomás Boil des de 1666 fins a 1668. Subdelegà en Raimundo Polop (1667) i Francisco Blanquer (1668).

Pere Jop Peris des de 1668 fins a 1671.

Francesc Llorens 1674.

Francisco Lluch Bono des de 1676 fins a 1678 . Subdelegà en Francesc Llorens (1676 i 1677), Gabriel de Liñán (1676, 1677 i 1678) i Onofre Esquerdo (1677 i 1678).

Francisco Jaume Nicolau de Ona des de 1679 fins a 1681. En algunes ocasions va delegar en Victoriano de Ona (1679 i 1680).

Tiburcio Romeu des de 1681 fins a 1684. Subdelegà en Agosti Montreal (1684).

Bertomeu Roser de 1684 fins a 1688. En el seu lloc van acudir Onofre Esquerdo (1684), Aleixos Llobregat (1685) i Josep Pérez Sàncis (1686).

Onofre Esquerdo en 1688 i 1689. Va delegar en Tiburcio Romeu (1689)

Tiburcio Romeu en 1689. Va delegar en Onofre Esquerdo.

Crisógono Almella en 1692. Subdelegà en Eusebio Almela i Pere Jop Peris.

Josep Juan de 1694 fins a 1696.

Crisógono Almela des de 1696 fins a 1699. Va delegar en Eusebio Almela (1697 i 1699).

Josep Balbastro des de 1699 fins a 1702.

Francisco Josep Ferris de 1702 a 1705.

Ignacio Zapata de 1705 a 1707.

SECRETARIS, PORTERS I CONVOCADORS

La Junta de Contrafurs necessitava molt poques persones per al seu funcionament, de fet tan sols hi havia dos oficis permanents: el secretari i el porter.

El notari de l'Estament Militar actuava com a secretari de les juntes d'electes dels tres Estaments. Era, en definitiva, l'encarregat d'estendre acta de qui assistia a les reunions i de les resolucions preses en elles. Aquest ofici va ser desenvolupat pel llinatge dels Ortí des de finals del segle XVI, de manera que en els anys de funcionament de la Junta de Contrafurs des de 1646 fins a 1662 va ser Marc Antoni Ortí qui s'encarregà de registrar les deliberacions dels electes. Més tard, durant la minoria d'edat del seu fill Josep Ortí el càrrec va ser ocupat interinament per Antoni Herrera, però des de 1676 fins a 1707 la funció va ser exercida pel doctor Josep Ortí, fill de Marc Antoni. En els anys que van passar des de la mort de Marc Antoni fins que Josep va poder assumir la funció de secretari els Estaments van continuar pagant el salari de secretari a la vídua.

Menor informació tenim de l'ofici de porter i convocador, la funció del qual era la d'informar els Electes que anava a haver-hi una reunió quan aquesta era convocada pels síndics i, també, assistir als electes en altres funcions, per exemple portant una de les maces quan es feien ambaixades al virrei. En el temps que va funcionar la Junta de Contrafurs van exercir aquesta funció Diego Castañeda en 1646, des de llavors es va iniciar una interinitat i van servir l'ofici Francesc Cortés i Bertomeu Fillol com a regents de convocadors almenys fins a 1671. Entre 1674 i 1680 va començar a desenvolupar aquesta funció Josep Fillol qui es va mantindre en el càrrec fins a 1707.

VI. PAPERS VAN I VENEN. EL PROCÉS PER A RESOLDRE SOBRE ELS CONTRAFURS

Com s'ha dit, el paper de la Junta d'electes de Contrafurs era denunciar els casos susceptibles de ser considerats contrafurs i presentar al rei els arguments per les quals es creia que les lleis del regne havien sigut vulnerades. Corresponia als electes introduir el cas i al monarca resoldre sobre la transgressió i la seua objecció. En el cas de les denúncies de greuges analitzades en aquest treball, al sobirà arribaven les informacions vesades per la Junta de Contrafurs en els seus memorials, però també altres arguments aportats pels ministres regis i magistrats.

Per a resoldre sobre cada cas, el monarca comptava amb nombrosos assessors que l'ajudaven a decidir convenientment informat. El professor Xavier Gil, en la seua *Fàbrica de la Monarquia*, ha destacat el concepte de Màquina per a definir el conjunt d'organismes i persones que permetien el funcionament de la Monarquia dels Àustria¹. El nostre treball permet conèixer una mica millor com funcionava aquell complex mecanisme que facilitava la tasca de govern del rei i li possibilitava a actuar convenientment informat del context i sistema de govern dels seus diferents regnes i senyorijs. Aquest treball tracta sobre el regne de València, però és possible pensar que el funcionament dels òrgans d'assessorament regi funcionaren de manera similar en altres territoris de la Monarquia Hispànica². Nosaltres ací abordem la manera de conducta en casos de denúncia de greuges, però el model d'actuació no difereix massa en altres

¹ Xavier Gil Pujol, *La fàbrica de la monarquia...*, *passim*. Sobre el conjunt de organismes i institucions que formaven aquesta màquina hi ha diversos estudis en especial poden ser interessants aquells que aborden l'aparell consiliar en la cort. Salustiano de Dios de Dios, *El Consejo Real de Castilla (1384-1522)*, Madrid, 1982. Ignacio Ezquerro Revilla, *El Consejo Real de Castilla bajo Felipe II. Grupos de poder y luchas faccionales*, Madrid, 2000. Manuel Rivero Rodríguez, *El Consejo de Italia y el gobierno de los dominios italianos de la monarquía hispana durante el reinado de Felipe II (1556-1598)*, Madrid, 1992. Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo Supremo...*; José Manuel Rabasco Valdés, *El Real y Supremo Consejo de Flandes y de Borgoña (1419-1702)*, tesis doctoral, Granada, 1981; VVAA, *El Consejo de Indias en el siglo XVI*, Valladolid, 1970. Així mateix hi ha algunes visions del conjunt d'institucions d'algun territori: Antonio M. Hespanha, *Visperas del Leviatán...*; Victor Ferro i Pomà, *El dret públic...*

² Així ho he comprovat en els meus treballs sobre el regne de Sardenya i a través d'una sèrie de consultes en els fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó sobre els regnes d'Aragó i Mallorca i illes adjacents i el principat de Catalunya es pot pensar que el procediment consultiu entre virrei-Audiència i Consell d'Aragó previ al decret reial és molt similar al que ací descrivim.

assumptes, ja que contínuament els virreis enviaven els seus informes de la situació del regne acompanyats pel parer de l'Audiència que eren analitzats pel Consell d'Aragó³.

Com ja sabem, abans de fer qualsevol denúncia de contrafur davant el rei, els electes havien de fer-la davant el seu lloctinent en el regne de València. Els electes de la Junta o una representació dels mateixos acudien solemnement en ambaixada al virrei i li entregaven un breu memorial amb les raons per les quals es pensava que les mesures preses eren sospitoses d'haver vulnerat les lleis. Rebut aquell document l'*alter nos* comptava amb deu dies per a donar una resposta als electes. Immediatament s'enviaven els documents a la Reial Audiència per a que en forma de Reial Consell donara el seu parer sobre els arguments del Regne. Una vegada emesa la valoració de les tres sales aquesta s'enviava a la cort juntament amb el memorial dels electes i un informe del virrei⁴.

Tots els documents expedits arribaven al monarca, que immediatament manava que es consultara al Consell Suprem d'Aragó. Els consellers redactaven una consulta que resumia els arguments del memorial, el parer de virrei i Audiència i finalment resolvia sobre l'assumpte. La consulta pujava juntament amb la resta de papers per a que el rei decretara el que considerara més convenient. Atenent a allò decidit pel sobirà, el secretari de València en el Consell d'Aragó redactava la carta de resposta al virrei i els electes, que havia de ser signada pel vicecanceller i regents del Consell d'Aragó que posaven el seu *vidit*, i finalment pel sobirà⁵. Les cartes reials de resposta eren enviades ràpidament a València amb l'objectiu de que arribaren abans dels deu dies que disposaven els furs.

³ De fet la manera en què les informacions anaven dels regnes a la cort i de la cort als regnes era la mateixa a València i a Sardenya, encara que és evident que les cartes anaven i tornaven de l'illa amb menor freqüència i la resposta també es demorava més.

⁴ Podem trobar molts d'aquests informes en la documentació que es custodia en l'Arxiu de la Corona d'Aragó i també en l'Arxiu del Regne de València. Per exemple, el 26 de febrer de l'any 1655 el virrei duc de Montalto va remetre el seu informe amb el parer de l'Audiència sobre els 9 contrafurs que els electes havien acudit a denunciar. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/ 52. Copiat en ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 146v-149r. Felip IV va respondre el dia 3 de març havent sigut informat amb la consulta redactada pel Consell d'Aragó el dia anterior. Consulta de 2 de març de 1655 i resposta del rei de dia 3. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/51 i 53. L'origen de la Reial Audiència és el Consell Reial que funcionava en València com a organisme assessor del monarca. Aquesta funció asesora mai es va perdre. Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus...*, pp. 19-24. Teresa Canet Aparisi, "La administración real y los antecedentes históricos de la Audiencia moderna", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 11 (1984), pp. 7-40.

⁵ Sobre els secretaris de les negociacions del Consell d'Aragó: Juan Francisco Baltar Rodríguez, "Las negociaciones del Consejo de Aragon en el siglo XVII", *Anuario de historia del derecho español*, 71 (2001), pp. 267-316. Sobre les funcions dels secretaris dels consells en la Monarquia: Margarita Gómez Gómez, "Secretarios del rey y escribanos de cámara en el Consejo de Indias: oficiales de la pluma para el gobierno de la monarquía", *Nuevo mundo. Mundos nuevos*, octubre 2017.

Finalment, la resposta reial era entregada pel lloctinent als electes⁶. Per tant, en deu dies els documents anaven a la cort i tornaven d'ella amb les opinions de virrei, Reial Audiència i Consell d'Aragó i pronunciament del rei sobre el cas⁷. Per tant, encara que la legislació disposara que es donava termini al lloctinent per a resoldre, la resposta venia directament del monarca en un període brevíssim de temps, mostrant un nivell d'eficiència administrativa impressionant especialment si tenim en compte que els documents havien de fer el viatge d'anada i tornada entre València i Madrid.

La resposta entregada pel virrei dins dels deu dies podia no satisfer als electes, per la qual cosa el procés podia continuar mitjançant l'enviament d'un ambaixador a sa majestat. El representant enviat a la cort, en audiència amb el rei, entregava un memorial que contenia una extensa argumentació jurídica⁸. El monarca remetia el memorial al Consell d'Aragó qui elaborava una consulta sobre aquest. Per a elaborar la seua consulta, el Consell d'Aragó podia sol·licitar més informacions al virrei o que la Reial Audiència fera un nou informe, motiu pel qual s'enviaven a València còpies del memorial del Regne⁹. Encara que la Junta de Contrafurs hauria desplaçat un representant a la cort, les cartes i informes continuaven circulant entre el lloc de residència del rei i la capital valenciana. Una vegada recaptades les informacions, el Consell d'Aragó redactava la seua consulta en la qual resumia el contingut del memorial i informes de virrei i Audiència donant el seu punt de vista i la seua apreciació legal. La consulta que contenia totes aquestes informacions pujava al rei, qui decretava sobre cada cas i després es redactava

⁶ Per exemple en 1656 el virrei envià un primer informe el dia 16 que el rei va respondre el dia 28 i un segon, el que donava inici al termini de 10 dies el 26 de febrer i el rei va respondre el dia 3 de març, tan solament 5 dies després. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/51, 52 i 53. En 1676 el duc de Ciudad Real envià el seu informe el dia 15 de desembre i el rei va respondre el 24 de desembre del mateix any. La carta de Ciudad Real en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 11/3. Les cartes del rei per al virrei, Junta de Contrafurs i ciutat de València en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 11/5.

⁷ Aquest procés va ser explicat també per Mateu i Sanz, *Tratado de la celebración...*, pp. 198.

⁸ En 1692 Gaspar Grau va tenir la seua audiència amb el monarca l'11 de juliol en la que, a més d'entregar el memorial va referir verbalment la fidelitat del Regne i va recordar els molts serveis i donatius que havien fet a la Monarquia. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 197-198. El memorial en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/47; ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 125 i ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 121-148.

⁹ En 1646 Felip IV va escriure al virrei Oropesa per a sol·licitar-li un informe de la Reial Audiència sobre el registre de la casa del canonge Eudenio de Caspe. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1357, núm. 47-1. L'any 1677 el secretari José de Haro va escriure sol·licitant l'informe de la Reial Audiència sobre la resolució del plet contra Francisco Valero fins i tot abans de que l'ambaixador arribara a la cort. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590 núm. 1/13 a 15.

la carta de resposta als electes de Contrafurs amb la resolució del rei sobre cadascun d'ells¹⁰.

En aquest procés veiem una quantitat important de papers que anava a la cort i tornava d'ella i un total de quatre institucions de la corona que intervenien en la resolució de cada cas: el rei, els secretaris, el Consell d'Aragó, el virrei o lloctinent i capità general i la Reial Audiència. Als que s'afegeixen altres figures com secretaris o validos que segurament intervenien, però dels que no sempre queda constància documental.

Entre la denúncia i la resolució hi havia un complex procés que permetia al sobirà decidir convenientment informat del que més interessava a la república¹¹. El principal organisme responsable de fer aqueixa tasca era el Consell d'Aragó, però per a la redacció de les seues consultes els consellers utilitzaven els informes de virrei i Reial Audiència, per la qual cosa es pot considerar que aquests tres organismes participaven en assessorar el monarca.

La majoria dels documents de la Reial Audiència que hem consultat corresponen a la seua faceta com a Consell Reial i no com a tribunal de justícia¹². L'activitat de la Reial Audiència com a consell del virrei ha sigut poc estudiada, però en els casos que analitzem veiem també la seua funció com a consell del rei, perquè els informes que redactaven eren sol·licitats pel monarca. De fet, hem de pensar una doble implicació de l'Audiència en la majoria de contrafurs denunciats, primer, actuant com a òrgan assessor del virrei i, en conseqüència, possiblement implicada en el greuge denunciat i, més tard, emetent el seu parer jurídic per a que el rei resolguera sobre cada cas¹³.

El paper del lloctinent i capità general actuant com a intermediari entre el rei i els electes de contrafurs, doncs els rebia en ambaixada, enviava i rebia els papers de la cort i

¹⁰ En quasi tots els casos la consulta i el decret reial solien contenir la mateixa resposta, però no sempre era així. Per exemple en 1667 el Consell d'Aragó va considerar que en la decapitació de Ramón Sanz s'havia produït vulneració dels furs, mentre que en la seua resposta la reina Mariana d'Àustria va manar que s'observaren els furs sense reconeixer vulneració alguna. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 54 i 55.

¹¹ Com hem assenyalat en algunes parts del text això pot interpretar-se com que es recorria al rei perquè com a jutge suprem exercira la jurisdicció voluntària, perquè no es tracta d'un judici entre dues parts, sinó que només hi ha un únic interessat que seria el conjunt de vassalls del regne representat en aquest cas per la Junta de Contrafurs.

¹² L'evolució històrica de l'organisme i la seua faceta judicial ha sigut estudiat en: Teresa Canet Aparisi, *La Audiència valenciana...*

¹³ Sobre el paper de l'Audiència com a assessor del virrei citem el clàssic treball de Lalinde i també un molt més recent d'Arrieta, encara que també és interessant acudir a la part que Mateu i Sanz dedica a l'Audiència en el seu *Tractatus de regimine*. Jesús Lalinde Abadía, "El régimen virreino-senatorial..." pp. 5-244. Jon Arrieta Alberdi, "La simetría virreinal...", pp. 25-48.

entregava les respostes del rei¹⁴. Tanmateix també observem el seu enquadrament dins de l'aparell de la corona, enviant els seus informes a la cort per a que la seua actuació fora valorada pel Consell d'Aragó i pel propi rei. Consultant les respostes a aquests informes, comprovem que en el cas de que en les consultes i cartes reials des acreditaren o censuraren l'actuació dels lloctinents, aquesta crítica només es contenia en les cartes que no anaven a ser de domini públic, mentre que en les missives dirigides al regne no s'incloïa reprobació alguna a l'actuació virregnal. Situació comparable amb les instruccions públiques i privades que es donaven als lloctinents, doncs mentre que en el privilegi del seu càrrec i en les instruccions públiques se'ls atorgava poder amplíssim – teòricament actuaven com *alter nos*– en les instruccions privades els seus poders eren sistemàticament limitats. Es tractava per tant de tindre un virrei amb teòrics plens poders i del qual mai es reconeixia oficialment una mala actuació públicament, però que en privat estava sotmés a un intens control per part del rei i del Consell d'Aragó¹⁵.

Per la seua part, el Consell Suprem d'Aragó era l'organisme del sistema polisindial encarregat d'assistir al rei en els negocis dels regnes de la Corona d'Aragó¹⁶ i, per tant, de les tres institucions citades la més pròxima i que més podia influir en les

¹⁴ No existeix un estudi sistemàtic de la figura del lloctinent i capità general a València. Es pot citar, entre altres, el treball de Josefina Mateu, encara que ací ens interessa més la visió que en el seu moment va aportar Emilia Salvador. Josefina Mateu Ibars, *Los virreyes de Valencia...*; Emilia Salvador Esteban, “Poder central y poder territorial...”, pp. 9-28.

¹⁵ Sobre les instruccions als virreis de València: Vicente Castañeda Alcover, “Las instrucciones de Felipe II al conde de Benavente para la gobernación de Valencia en 1566” en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 124, 1949, pp. 451-471. Emilia Salvador Esteban y Rafael Benítez Sánchez-Blanco, “Las instrucciones reservadas de Felipe IV al duque de Arcos, virrey de Valencia (1642)”, en *Estudios. Revista de Historia Moderna*, 13, 1987, pp. 151-170. Per a altres regnes de la Monarquia: Luigi Rogier, “Istruzioni di Ferdinando il Cattolico al Viceré Don Ignazio Lopez de Mendoza (1488)”, en *Studi storici e giuridici in onore di Antonio Era*, Padova, 1963, pp. 337-351. Giovanni Todde, “Istruzioni di Ferdinando il Cattolico a Giovanni Dusay per il buon governo dell'isola di Sardegna: documenti inediti”, en *Nuovo bollettino bibliografico sardo e archivio tradizioni popolari*, vol. 4, 1959, pp. 3-6. Francesco Manconi, “Le istruzioni di Carlo V al viceré Cardona per il governo della Sardegna (1534)”, en *Dal mondo antico all'età contemporanea. Studi in onore di Manlio Brigaglia*, Roma, 2001, pp. 373-395. Javier Revilla Canora, “Para la execucion de los cargos de mi Lugarteniente y Capitan General del Reyno de Çerdeña'. La Instrucción del marqués de Castel Rodrigo, virrey de Cerdeña” en M. J. Pérez Álvarez y A. Martín García (Eds.) *Campo y campesinos en la España moderna. Culturas políticas en el Mundo Hispano*, Madrid, 2013, pp. 1641-1649. Lluís Guia Marín, “Les instruccions de Carles d'Àustria als virreis de Sardenya (1708-1717). La continuació d'una tradició hispànica” en R. Franch y R. Benítez (Eds.), *Estudios de Historia Moderna en homenaje a la profesora Emilia Salvador Esteban*, Valencia, 2008, pp. 269-296. Jordi Buyreu Juan, *La Corona de Aragón de Carlos V a Felipe II: las instrucciones a los virreyes bajo la regencia de la princesa Juana (1554-1559)*, Madrid, 2000. Manuel Rivero Rodríguez, “Doctrina y práctica política en la monarquía hispánica; Las instrucciones dadas a los virreyes y gobernadores de Italia en los siglos XVI y XVII” en *Investigaciones históricas. Época moderna y contemporánea*, 9, 1989, pp. 197-214. Francesca Gallo, *Sicilia austriaca. Le istruzioni ai vicerè (1719-1734)*, Nápoles, 1994.

¹⁶ Sobre el Consell d'Aragó, la seua composició i competències vegeu: Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo Supremo...*

decisions del monarca. És per això que és l'organisme en el qual els electes de contrafurs i els seus ambaixadors més van tractar d'influir, ja fora intentant convèncer al vicecanceller, regents i consellers, o recusant-los per a que sobre els negocis es pronunciaren ministres associats d'altres consells. En aqueix sentit trobem especialment interessant el paper dels regents i consellers "naturals", que segons l'ocasió es va intentar per tots els mitjans que votaren sobre els contrafurs, mentre que en unes altres es va procurar que no participaren en la redacció de les consultes, per considerar-los interessats en els casos¹⁷. Així mateix, resulta destacable el paper dels consellers de capa i espasa que en diferents consultes van emetre vots particulars que normalment eren més favorables a les demandes del regne que el parer general del Consell d'Aragó¹⁸.

Aquests tres organismes –Audiència, virrei i Consell d'Aragó– actuaven en conjunt com un gran consell assessor del monarca per a les decisions concernents al Regne de València. No obstant això, no eren vinculants cap al rei que retenia el sentit de la decisió. Com deia Saavedra Fajardo *la obediencia al consejo es suma potestad en el príncipe. El dar consejo es del inferior y el tomalle del superior. Ninguna cosa más propia del Principado, ni más necessaria que la consulta y la execución*¹⁹. De manera que en la història de la Junta de Contrafurs es poden trobar diversos casos en què Audiència i Consell d'Aragó van veure contrafur en alguna actuació i així i tot el rei va decidir no reconèixer-lo com a tal. Tal com assenyalava Mateu per als contrafurs presentats en Corts Generals, fora de l'àmbit parlamentari també aquests anaven *decretados por su magestad solo, de cuya justificación debe el Reino creer que aplicará y aplica el remedio que más conviene*²⁰. És per això que al final de cada consulta del Consell d'Aragó després de recollir-se els arguments de totes les institucions implicades

¹⁷ Per exemple en 1647 es va sol·licitar que el regent Pedro Villacampa no participés en el contrafur del privilegi dels moliners per ser propietari d'un molí. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 18/15. També en aquell mateix any es va sol·licitar que Crespí de Valldaura no participés en la redacció de les consultes sobre la revocació del privilegi de la insaculació de la ciutat de València per haver aconsellat al virrei Oropesa sobre el cas. ARV, *Reial Cancilleria*, 638, ff. 62r-63r. Així mateix el marquès de Castelnovo no va participar en la redacció de les consultes de l'ambaixada de Grau d'Arellano de 1676-1677 per ser amic de Francisco Pasqual, un dels agreujats. ARV, *Reial Cancilleria*, 552, ff. 244-247.

¹⁸ En 1647 consulta sobre el contrafur dels Bagatges el comte d'Albatera va emetre un vot particular explicant que creia que s'havia comés contrafur. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/5 i 588/39-8. En 1655 i 1656 els comtes de Robres i Albatera emitiren diversos vots particulars. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 10/1. Així mateix, en 1667 el comte d'Albatera i el marquès d'Ariza censuraren l'actuació del virrei marquès d'Astorga per haver executat a dos homes sense instruir procés. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 585, núm. 29.

¹⁹ Diego Saavedra Fajardo, *Idea de un príncipe político christiano representada en cien empresas*, València, 1655, pp. 370-380.

²⁰ Lorenzo Mateu i Sanz, *Tratado de la celebración...*, p. 195.

–Junta de Contrafurs, virrei i Audiència i Consell d’Aragó– assenyalava que *vuestra magestad mandará lo que fuere servido*²¹.

Una última reflexió sobre el paper del rei en les resolucions de contrafur, de les que era responsable únic. A València, a diferència d’Aragó on la Cort del Justícia jutjava els contrafurs i a Catalunya on ho feia l’Audiència i més tard el *Tribunal de Contrafaccions*, era el rei el que decidia, decretant sobre cada cas. Això es pot deure al fet que les denúncies de contrafurs no corrien per la via de justícia ordinària, sinó que el decret arribava per la via de govern. Es podria dir que els contrafurs s’introduïen mitjançant la jurisdicció voluntària, és a dir, l’interessat, en aquest cas el Regne de València, sol·licitava a l’òrgan competent, el rei o el seu lloctinent, que es pronunciara sobre un assumpte; la resta d’organismes –Consell d’Aragó i Reial Audiència– intervenien en qualitat d’assessors. És per aqueixa raó que la manera de actuar en les denúncies de contrafur era la mateixa que quan s’introduïa qualsevol altre assumpte per la via voluntària, com ho eren supliques de gràcies o mercès. La instància de l’interessat es feia mitjançant la presentació d’un memorial amb els mèrits i arguments del Regne i el rei, convenientment aconsellat i informat, concedia o negava el que el Regne de València sol·licitava²². De fet, es pot considerar que en la majoria de casos pels quals la Junta va protestar l’únic jutge que podia pronunciar-se era el rei, perquè només ell podia esmenar o modificar decisions del virrei o seues pròpies.

²¹ Consulta sobre contrafurs de 23 de juny de 1656. ACA, *Consell d’Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

²² Sobre aquesta jurisdicció voluntària es pot consultar: Jon Arrieta Alberdi, “El ejercicio de la jurisdicción...”, pp. 229-260. També: “Cristóbal Crespi y su generación...”, pp. 43-68.

ANNEXOS A LA PRIMERA PART

TAULA 1: CAPÍTOLS DE CONTRAFURS DE LES CORTS GENERALS DE 1604

Capítols de Contrafurs en les Corts de 1604¹			
	Títol	Reconeixement de transgressió de la llei	Reparació
1	<i>De la revocació de la real pragmàtica publicada en lo any 1586 sobre la extirpació y persecució dels bandolers y saltejadors</i>	No	Revocació de la pragmàtica
2	<i>De la revocació de les reals pragmàtiques publicades en 12 de nohembre 1596 y en 25 de febrer de l'any 1603 sobre la extirpació dels bandolers de Alzira i altres llocs de la Ribera y de la ciutat de Alacant, viles de Sexona, Vilajoyosa y altres parts</i>	No	Revocació de les pragmàtiques
3	<i>De la cancel·lació de les obligacions y mandatos que se han fet per execució de les dites Reals Pragmàtiques mencionades en lo capítols precedent</i>	No	Cancel·lació dels manaments
4	<i>De la milloració y reformació de la pragmàtica publicada en 14 dies del mes de dehembre del any 1602</i>	No	Es va ordenar millorar la pragmàtica segons el que es disposava en furs
5	<i>Que sien llevats los comissaris y conjunts de Alguazils</i>	No	Es va manar llevar les vares supernumeràries
6	<i>Que sa magestat intercedirà ab sa sanctedat ordene lo que més convinga al servici de nostre senyor y benefici públich del regne en respecte del que se li supplica sobre la dotació de les rectories novament erigides per a</i>	No	Intercessió davant el Papa perquè es pague la pensió per a les rectories de les rendes de l'arquebisbat

¹ Taula d'elaboració pròpia a partir de: *Furs, Capítols, provisions... MDCIII*, València, 1607. Consultable en la edició de: Eugenio Ciscar Pallarés (ed.), *Las Cortes valencianas...*

	<i>major instrucció dels cristians nous</i>		
7	<i>Que s guarde lo acte de cort cap 54 tit de lleuda sobre la franquea del lloc de Benimaclet dels drets reals de maridatge y coronatge</i>	No	Es va ordenar que es s'observara aquest capítol
8	<i>Que s guarden los furs 53 titol de lleuda y de les Corts de 1547 sobre la franquea dels vehins del present regne del dret de mig peatge de Albarrazin y ques donaran lletres y mandatos per a que s'execute lo dispost en aquells</i>	No	Es va ordenar que es guardaren els capítols
9	<i>Que s guarden lo privilegi 28 del rey don Alfonso tercer y lo fur 17 de les corts del any 1585 llevats tots lo abusos y que lo Regent la Real Cancelleria los guarde y execute a la lletra</i>	No	Es va ordenar que es guardaren els furs i que s'anul·laren tots els mandats fets en contra dels furs
10	<i>De la cancellació dels mandatos despachats contra la forma dels furs del present regne</i>	No	Es va ordenar cancel·lar tots els mandats fets en contra dels furs
11	<i>Que s guarden los furs conforme als quals se ha de donar la mitat de les penes y composicions fetes per los senyors de la suprema als que tenen solament la infima. Y a que don Hierony Ferrer se li restituxca lo que conforme a dits furs li es degut com a comanador de Orcheta per rahó de la composició que feu la Real Audiència en suma de trescentes lliures</i>	No	Es va ordenar observar els furs i retornar a Jerónimo Ferrer els diners que segons furs li corresponia
12	<i>Que s guarden los furs y motu propri que disponen que los beneficis ecclesiàstichs nos conferixquen a estrangers</i>	No	Es va ordenar que es guardaren els furs i que el jutge eclesiàstic els fera complir
13	<i>Que s guarde lo privilegi del rey don Jaume II capítol 31. Y ques restituxca a don Francisco Crespí tot lo que</i>	No	Es va ordenar observar el privilegi i restituir a Francisco Crespí el cobrat en contra del privilegi

	<i>se ha exigít de aquell contra tenor del dit real privilegi</i>		
14	<i>Que-s guarden llevats tots los abusos, los furs y privilegis que disponen que ningú sia portat a presons de altres llocs y que ningú sia molest per altre, haguts per revocats qualsevol manaments en contrari fets</i>	No	Es va ordenar observar els furs i que es revocaren els mandats fets en contra d'ells
15	<i>Que-s guarden los furs 68 titol de lleuda, 5 de les Corts del any 1552 y altres consemblants lo preu y venda de la sal, restant revocat tot lo que contra aquells es estat fet</i>	No	Es va ordenar observar els furs i al lloctinent general esbrinara el que s'havia fet en contra d'ells i administrara justícia
16	<i>De la observança dels furs 26 de Curia et Baiulo 55 y 63 de Jurisdictione Omnium Iudice y altres consemblants</i>	No	Es va manar observar els furs i que es revocara la provisió denunciada si s'esbrinava que anaven en contra d'ells
17	<i>De la observança dels furs respectants a les embaxades ques fan per la present ciutat a sa magestat</i>	No	Que es guardaren els furs i es revocaren els mandats fets en contra
18	<i>De la observança dels furs que disponen sobre les trates de Sicilia</i>	No	Que s'observaren els furs referits i es va ordenar al Consell d'Itàlia que així ho fera
19	<i>Que-s guarden los furs que prohibixen als lloctinents de governador de Xàtiva y Castelló tenir alguazil</i>	No	Es va accedir a la súplica que aquests governadors no tingueren agutzil ni comissaris
20	<i>Que-s guarde lo fur 95 titol de Notaris y ques restituixca qualsevol quantitat que constara haverse pres per salari de la sentencia donada en lo infrascrit capitol</i>	No	Es va ordenar observar el fur i es va manar que el lloctinent general restituïra les quantitats donades en virtut de la sentència denunciada
21	<i>Que-s guarden los furs mencionats en lo capitol infrascrit respectant la solució y contribució de les sises de la present ciutat y que lo lloctinent general ordene lo faedor per la observància y execució de aquells</i>	No	Es va ordenar observar els furs i llevar els abusos. Es va manar al virrei que vetlara per l'observança
22	<i>Que-s guarden los furs que disponen sobre los casos en</i>	No	Es va ordenar observar els furs

	<i>los quals se pot procehir per inquisició e mer officí</i>		
23	<i>Que les parts entre les quals fonch donada sentència mencionada en lo infrascrit capítol segueixquen sa justícia sobre lo que pretenen que aquella seria contra la pragmàtica de Sueca, feta fur, situada en lo títol de rerum divisione 21</i>	No	Es va ordenar que es seguira la via de justícia
24	<i>Que-s guarden los furs que disponen sobre la execució de les sentències reals praestita cautione y que nos puguen millorar ni alterar les sentències passades en cosa jutjada remetent al lloctinent general lo examen de la causa en lo infrascrit capítol mencionada per a que faça justícia en aquella</i>	No	Es va manar observar els furs i es va encarregar al virrei i sala civil de la Reial Audiència que administraren justícia
25	<i>De la observança dels furs que disponen sobre la facultat de poder caçar en la Devesa y Albufera</i>	No	Que es guardaren els furs i es llevaren els abusos
26	<i>Que-s guarden los furs que disponen sobre qui toca nomenar corredors y remoure aquells y que lo lloctinent general faça justícia conforme a dits furs en lo que-s representa en lo infrascrit capítol contra Ioan Lluis Ferrando y Pere Romeu</i>	No	Es va ordenar que s'observaren els furs al·legats i que el virrei impartira justícia en els casos descrits dins de 15 dies
27	<i>Que-s guarden los privilegis y lletres reals que parlen sobre la coneixença de causes de pastures y que la causa de supplicació en dit capítol referida se despache</i>	No	Es va ordenar observar els privilegis i lletres i que el Consell d'Aragó resolguera la causa assenyalada amb brevetat
28	<i>Que-s guarden los furs que disponen sobre los casos fiscals y que lo lloctinent general y Real Audiència Criminal revejen los y procesos de les causes ques fa menció en lo infrascrit capítol, los quals foren</i>	No	Es va manar observar els furs i llevar tots els abusos comesos. Es va encarregar al virrei i Reial Audiència Criminal que tornaren a veure el cas al·legat i administraren justícia

	<i>fulminats contra Lluys Domínguez</i>		
--	---	--	--

TAULA 2: CAPÍTOLS DE CONTRAFUR DE LAS CORTS GENERALS DE 1626

Capítols de Contrafur en les Corts de 1626¹			
	Títol	Reconeixement de transgressió de la llei	Reparació
1	<i>Cuyram algú no:s puga traure del regne y les penes imposades se executen, no obstant qualsevols llicències donades per los virreys o altres oficials per preheminentes que sien en observancia dels furs 118 de les corts de l'any 1564 y 214 de l'any 1604</i>	Sí	Es va ordenar observar els furs i que no es donaren llicències per a traure cuir del regne
2	<i>Socorros de gent per a la marina nos provehixquen sinó en cas de urgent necessitat guardant a la lletra lo fur 193 de les corts de 1585</i>	No	Es va manar observar el fur a la lletra revocant qualsevol mandat fet en contra i es va ordenar al virrei no demanar socors excepte en casos de necessitat urgent
3	<i>Pagador de la costa no sia nomenat per més de un any y si haurà donat bon compte puga ser nomenat per segona y tercera vegada en observancia del fur 226 de les corts de 1585 no obstant qualsevol privilegis obtesos</i>	No	Es va manar observar el fur encara que hi hauria privilegis i concessions reials que disposaren el contrari
4	<i>Vehedor general de la costa se nomene observant lo fur 232 de les corts del any 1585 en la forma que fins hui se ha acostumat</i>	No	Cap. Es va ordenar que es continuara aplicant la mateixa interpretació del fur que fins al moment
5	<i>Cirurgians se examinen guardant la forma dels furs 4, 7 y 12 de Medicis et apothecariis y lo lloctinent general y Real Audiència examinen lo fahedor sobre los capitols fets per los cirurgians y formen los gastos dels exàmens y aquells no excedixquen de 40 lliures</i>	No	Es va ordenar que s'observaren els furs i que el virrei comprovara si els capítols fets pels cirurgians anaven en contra de les disposicions forals

¹ Taula d'elaboració pròpia a partir de *Furs, Capítols... MDCXXVI*. Hi ha edició: Dámaso de Lario Ramírez (ed.), *Cortes del reinado de Felipe IV...*

6	<i>Procurador fiscal patrimonial de sa magestat no assistixa al syndich de la vila de Castalla en los plets que porta sobre la redució de dita vila en observació de lo dispost en lo fur 40 de les Corts del any 1585, reservant-li dret se li competix en la causa de la suplicació de la sentència de 16 de març de 1628</i>	No	Es va ordenar observar el fur 40 de les Corts de 1585 i en virtut de les sentències pronunciades sa magestat va ordenar que el procurador fiscal no intervinguera
7	<i>Plets pendents entre la vila de Morella y los senyors de llocs que pretenen tenir jurisdicció Alfonsina es despachen ab brevetat</i>	No	Es va derivar a la via de justícia i es va ordenar que es vera amb brevetat
8	<i>Lo Regent la Real Cancelleria no tinga trast en les presons ni despache mandatos ni comissions sens precehir convocació y cognició de causa guardant los furs sobre açò disponents</i>	No	Es va ordenar que es guardaren els furs i revocar els abusos
9	<i>Corts Generals les procurarà tenir sa magestat fent al regne la mercè que permetran los negocis de la universal monarchía</i>	No	El rei es va comprometre a tindre en compte les súplices del regne i fer mercè en la mesura que ho permeteren els negocis de la monarquia
10	<i>Plet pendent entre don Jaume Aguiló y Perpinyà y la Diputació, ques determine administrant justícia</i>	No	Es va ordenar que el cas continuara per la via judicial
11	<i>Furs disponents sobre lo coneximent que los barons tenen en causes de armes y altres mencions en lo present capítol sien guardats y que es faça justícia en la causa de suplicació interposada per lo duch de Sogorb de les provisions fetes sobre lo recors de Francés Hemo</i>	No	Es va ordenar observar els furs i que en el cas al·legat es continués per la via ordinària de justícia
12	<i>Furs disponents sobre les presons de cavallers y altres persones y sobre lo temps dins lo qual se ha de fer càrrech als que estan en elles sien guardats revocant lo que se haja fet contra aquells</i>	No	Es va manar observar els furs i revocar tota mesura feta contra ells

	<i>(prisión del conde de Carlet y su hijo)</i>		
13	<i>Lo mateix que en lo precedent capítol (encarcelament de diversos nobles per part del marquès de Caracena)</i>	No	Es va ordenar observar els furs
14	<i>Lo mateix que en los dos precedents capítols (Presó de Benet Roca)</i>	No	Es va ordenar observar els furs i llevar els abusos
15	<i>Procehiment com lo que es feu en la persona de Leonardo Beneyto generós no·s facen de ací en avant ni puguen ser trets en conseqüència</i>	No	Es va ordenar no repetir semblants procediments i que no serviren com a precedent
16	<i>Càrrech als presos sia fet segons furs (Presó de diferents nobles)</i>	No	Es va manar que s'observaren els furs
17	<i>Armes no prohibides o perdudes per pragmàtiques y crides reals no puguen ser llevades sinó en ocasió de brega y les que llevaran sien trameses a la cambra del justícia</i>	No	Es va ordenar que es guardaren els furs
18	<i>Captures, càrrechs y condemnacions de presos se facen conforme a furs</i>	No	Es va ordenar observar els furs
19	<i>Embaxades del Regne se facen guardant lo fur 58 de les corts de l'any 1585</i>	No	Es va ordenar guardar el fur
20	<i>Sa majestat provehirà lo que més convindrà sobre la delació dels arcabuços y pedrenyals y medida de aquells</i>	No	El rei es va comprometre a proveir el que fora més convenient per a l'administració de justícia
21	<i>Causes del consolat se porten segons lo dispost en los furs 17 y 18 de clamo non mutando dexant arbitre al iutge sobre lo que convindrà redigir en escrits a demás dels testimonis y sentència</i>	No	Es va ordenar guardar el fur
22	<i>Tercer possehidor no pot ser impedit no feta discussió sinó és en execucions contra detenedors de especials obligacions en virtud de carregaments de censals. Y</i>	No	Es va accedir a la súplica del regne

	<i>en lo regne no's puga intentar lo interdicte Salvia</i>		
23	<i>En lo número dels alguazils y nominació de conjunts y comissaris se guarden los furs</i>	No	Es va ordenar que s'observaren els furs
24	<i>Lo fur 78 de iurisdictione ominium iudice sia guardat llevats tots abusos</i>	No	Es va ordenar observar el fur, que es respectara la jurisdicció Alfonsina i es van revocar tots els abusos
25	<i>Manaments de que's presenten en València no's facen als oficials de les ciutats, viles y llochs del regne sinó és segons furs y privilegis y llevats tots los abusos</i>	No	Es va ordenar observar els furs i revocar tots els abusos fets contra ells
26	<i>Sal sia venuda al preu que dispon lo fur 114 de les corts de l'any 1604 lo qual se guarde llevats tots los abusos</i>	No	Es va manar observar el fur i anul·lar totes les mesures preses en contra
27	<i>Que's guarden los furs y privilegis disponents sobre la jurisdicció dels barons respecte de les causes de les armes vedades. Y lo fet de la espasa llevada a Phelip Garcia de Novelda se remet al lloctinent general y Real Audiència per a que ohides les parts se'ls guarde justicia</i>	No	Es va ordenar observar els furs al·legats i es va encarregar al virrei que administrara justícia en el cas
28	<i>Los furs disponents sobre la jurisdicció dels barons sien guardats y lo lloctinent general y Real Audiència facen justicia sobre lo procés fulminat en la batlia a la guarda que matà un Moliner en lo terme de Moixent</i>	No	Es va manar observar els furs, retirar els abusos comesos i es va encarregar al virrei que el procés en la Batllia es resolguera amb celeritat
29	<i>Lletres, cartes o pragmàtiques reals no sien expedides sens ferma del vicecanceller o regent per aquell la Real Cancelleria, observada la forma dels furs 10 y 11 si contra ius aliquid fuerit impetratum y si algunes lletres se hauran expedit contra la forma de dits furs</i>	No	Es va manar observar els furs i en el cas que s'hagueren expedit cartes sense observar-los no serviren com a precedent

	<i>no puguen ser tretes en conseqüència</i>		
30	<i>Nul·litats y revisions se hagen de dir y demanar segons la real pragmàtica mencionada en est capítol y en quant a lo que dispon que no 's diguen nullitats havent usat de remey y suplicació se guarde lo privilegi primer del rey en Pere Primer</i>	No	Només es va anul·lar la pragmàtica en allò que es poguera oposar al privilegi citat. No es va accedir a revocar-la per complet com el regne sol·licitava
31	<i>Italians y genovesos avehinats en la present ciutat y regne sien ohits per lo lloctinent general ab injucció del advocat patrimonial per a que es declare si tenen obligació de pagar lo dret italià</i>	No	Es va encarregar al virrei que s'assegurara que sentides les parts s'administrara justícia
32	<i>Guiatges sien guardats als que porten vitualles al regne de València segons los furs y privilegis sobre aquells disponents</i>	No	Es va ordenar que s'observaren els furs

TAULA 3: CAPÍTOLS DE CONTRAFURS DE LAS CORTS GENERALS DE 1645

Capítols de Contrafurs en les Corts de 1645¹			
	Assumpte	Reconeixement explícit de transgressió	Reparació
1	Garrot manat donar pel virrei, duc d'Arcos, a Cosme Miquel	No	Que les mesures foren anul·lades i que no es pogueren traure en conseqüència
2	L'empresonament de Leandro Escales en el Penyó dels Vélez	No	Es va ordenar que s'observaren els furs
3	Enderrocaments de cases, presons i desterraments de diversos nobles	No	El rei va ordenar que s'administrara justícia en els casos al·legats mitjançant els jutges de greuges de les corts

¹ Taula d'elaboració pròpia a partir de: Lluís Guia Marín (ed.), *Cortes del reinado de Felipe IV...*

TAULA 4: CONTRAFURS DECLARATS PER L'ESTAMENT MILITAR (1599-1645)

Contrafurs declarats per l'Estament Militar (1599-1645)¹			
Núm.	Any	Cas	Denunciat en Corts
1	1599	Nombre excessiu d'agutzils	Contrafur 5 de 1604 i 23 de 1626
2	1599	Pragmàtica <i>dels cadavers</i> publicada el 22 de juny de 1599	
3	1599	Que els procuradors portaren més d'una causa alhora	
4	1599	Els agutzils van atacar amb espases a un fugitiu que es refugiava en la catedral	
5	1599	En 1598 pragmàtica dels pedrenyals	
6	1599	La Reial Audiència investiga crims i ha fet processos llocs de senyors	
7	1599	La Reial Audiència ha fet mandat als cavallers que no es pugen parar al carrer de la Mar	
8	1599	Dotació de parròquies de moriscos	Contrafur 6 de 1604
9	1599	La Reial Audiència obliga el comte de Cocentaina a nomenar procurador que siga doctor de l'Audiència	
10	1599	La Reial Audiència s'ha immiscit en la jurisdicció de Borriana	
11	1600	Els oficials reials a la ciutat actuen contra furs, se sol·licita un comissionat que els investigue	
12	1600	La sentència de mort contra Nicolau Cascant cavaller d'Oriola es va fer en contra dels furs	
13	1600	S'han nomenat més de 6 notaris cada any	
14	1600	S'intenta enviar a Pedro de Reyes Madrid dient que és Pedro de Ribas sense prova concloent que siga la mateixa persona	
15	1601	S'ha obert un procés en l'Audiència vulnerant la jurisdicció de les ciutats	
16	1601	El secretari de la inquisició ha ordenat als jurats i mostassaf de la ciutat posar taules en alguns mercats sota pena d'excomunió, la qual cosa pertorba l'intercanvi de mercaderies	

¹ Taula d'elaboració pròpia realitzada amb la informació continguda en els registres ARV, *Reial Cancelleria*, 526 a 539.

17	1602	El visitador de Montesa ha capturat al lloctinent de l'ordre	
18	1602	Pragmàtica publicada el 14 de desembre de 1602	Contrafur 4 de 1604
19	1603	El virrei ha prohibit a Gaspar Ferrer subdelegar el càrrec de diputat en Baltasar Vidal de Blanes	
20	1603	El virrei ha arrestat a don Miquel Valterra senyor de Torres Torres	Contrafur 14 de 1604
21	1603	S'han donat sentències contra els habitants de Algemesí i Albaida per receptadors de bandolers	
22	1603	L'arquebisbe-virrei ha prohibit reunir-se als Estaments	
23	1605	Presó i desterrament de diversos nobles	
24	1606	El regent de la lloctinència Jaume Ferrer ha ocupat el lloc d'Anna dient que el comte havia deixat el seu deure d'administrar justícia	
25	1606	Miquel Valero cavaller d'Alzira ha sigut empresonat per deutes amb la ciutat en contra dels seus privilegis	
26	1606	Els arrendadors de les salines venen a preu excessiu i no tenen preparada la quantitat de sal fixada	Contrafur 26 de 1626
27	1606	Es tracten d'obtindre privilegis i breus perquè els estrangers puguin gaudir de beneficis eclesiàstics en el Regne de València	Contrafur 12 de 1604
28	1606	Nombre excessiu d'agutzils	Contrafur 5 de 1604 i 23 de 1626
29	1606	En la investigació per la mort Gironi Valeriola s'està torturant a nobles	
30	1607	Francisco Crespí de Vallaura està empresonat sense que se li haja fet procés	
31	1607	El marmessor del testament de Juan Bautista Calderó ha fet la seua declaració davant el oïdor de les causes piules i no davant el justícia civil	
32	1607	La cort de la governació, el Consolat i el mostassaf accepten casos que no són de la seua jurisdicció	
33	1607	Don Luis de Sosa havia estat condemnat a mort per l'assassinat de Geroni Valeriola quan ja havia confessat Cristófol Valeriola	

34	1607	Tortures a nobles	
35	1607	Visita d'Honorato Figuerola a la casa de la Diputació	Contrafur 10 de 1626
36	1607	El virrei ha impedit cobrar als 54 de la costa i ha manat anul·lar les decisions preses sobre aquest tema	
37	1608	Els agutzils requisen armes i les revenen als seus amos o les sostrauen	
38	1608	El regent de la lloctinència Jaume Ferrer va fer mandat als diputats de no pagar les despeses d'ambaixades	Contrafur 19 de 1626
39	1608	El portantveus d'Oriola ha empresonat a Pere Bravo ciutadà d'Alacant i s'ha iniciat procés als jurats que van protestar	
40	1608	S'ha fet crida pública a declarar els béns vacants per a aplicar-los a la croada i redempció de captius	
41	1608	S'ha fet mandat a alguns nobles perquè isquen de la ciutat de València i vagen a uns certs llocs	
42	1608	Els escrivans de manament han acordat els preus	
43	1608	La Reial Audiència ha fet salvaguarda a don Jerónimo Morata i Rodrigo Yllevassalls cristians nous del comte de Cocentaina	
44	1608	La Reial Audiència ha donat permís a don Joaquín Reial doctor de l'Audiència perquè unifique dues cases en el lloc de Muro, senyoriu de don Giner Rabassa de Perellós	
45	1608	L'Audiència no fa relació pública d'un procés quan el sol·liciten les parts	
46	1608	La Reial Audiència ha obert informació i capturat a uns certs veïns de Bolbaite i Navarrés en contra de la jurisdicció del seu senyor	
47	1608	Nombre excessiu d'agutzils	Contrafur 5 de 1604 i 23 de 1626
48	1608	Pregó en contra dels ganivets i dagues	
49	1609	El rei ha convocat Corts a Montsó per a jurar al príncep	
50	1611	Nombre excessiu d'agutzils	
51	1611	El virrei Caracena ha fet un pregó contra les reunions de més de dues persones als carrers i el dret a portar armes	

52	1612	S'ha fet una crida als creditors de la casa de Gandia perquè presenten proves i la Reial Audiència gradue la prioritat del pagament	
53	1612	Arrest de diversos nobles i cavallers	
54	1612	La Reial Audiència ha segrestat la jurisdicció de la baronia d'Agres	
55	1612	El dret portugués s'havia d'haver deixat de cobrar en 1585 i s'ha continuat recaptant	
56	1613	Crida contra qualsevol persona que porte escopetes de pedrenyal	Contrafur 20 de 1626
57	1613	S'han imposat penes a alguns nobles per jugar a naips sense precedir procés	
58	1613	El canonge de Cartagena Juan Lobregón Tavera ha arribat com a comissari per a investigar a alguns eclesiàstics que estaven presos i no ha guardat les solemnitats d'entregar la seua comissió i jurar els furs	
59	1613	Es requisen escopetes i s'impedeix caçar en l'Albufera	Contrafur 25 de 1604
60	1614	El Regent de Reial Cancelleria ha arrestat al Justícia Criminal de València	
61	1614	El rei ha resolt que els 54 de la costa no són hereus dels 21 anteriors i no tenen poder per a nomenar capitans de la guàrdia de cavalls de la costa	
62	1614	El virrei Caracena ha prohibit enviar ambaixador a sa majestat	Contrafur 19 de 1626
63	1614	S'ha fet procediment contra nobles per haver recriminat als comissaris que no podien requisar armes al no ser oficials Reials	
64	1614	Baltasar Monpalau està pres al castell de Segorbe sense haver-se-li fet procés	
65	1614	La Diputació vol reduir l'interés dels censals	
66	1615	Justícia i jurats de Xàtiva han fet procés sent jutge i part i han empresonat a don Francisco Bellvís en la presó comuna de la ciutat	
67	1615	Pragmàtica en contra de les armes de pedrenyal deixa a la gent indefensa davant els bandolers	Contrafur 20 de 1626

68	1615	El virrei duc de Feria ha ordenat la presó de diversos membres de l'Estament Militar	Contrafur 16 de 1626
69	1616	Es fa pagar als pobles els batallons de soldats en persecució dels delinqüents	
70	1616	La Reial Audiència ha vist un cas en grau d'apel·lació que hauria d'haver declarat el duc de Mandas per tindre suprema jurisdicció en els seus senyorius	
71	1616	Lletres del rei que donen a la comtessa de Lemos totes les rendes del duc de Gandia	
72	1616	No s'aplica el fur 45 de 1604 que disposa l'excomunió dels jutges de la Reial Audiència que actuen en contra dels furs	
73	1616	Comissió concedida a Adrián Bayarte per a esbrinar les terres i hisendes dels moriscos expulsats	
74	1617	Els agutzils requisen les armes i posen penes al centenar de l'emploma	
75	1617	S'actua en contra de la sentència arbitral que diu com s'ha d'administrar la fàbrica de <i>Murs i Valls</i>	
76	1617	Anul·lació de totes les certificatòries relatives a amortització i legitimació rebudes pels escrivans de manament	
77	1617	Pragmàtica contra les armes de pedrenyal publicada en 1613	Contrafur 20 de 1626
78	1617	El Consell d'Aragó ha fet mandats als electes que han d'administrar els censals de moriscos que paguen algunes quantitats	
79	1618	Nombre excessiu de guàrdies dels drets generals a les fronteres i camins dels quals disposen els furs	
80	1618	Pragmàtica de 1618 en contra de portar armes amb penes superiors de les disposades per furs	
81	1618	Crida de 1617 que anul·lava les certificacions per a exempcions de drets d'amortització i legitimació. En 1618 ha arribat un comissari perquè s'aplique	
82	1618	El rei ha ordenat la reducció dels censals dels barons del regne	

83	1619	Miquel Joan Peris està pres pel marquès de Tavara, sense que se li haja fet procés	
84	1619	Es deté a les persones amb privilegi militar que porten armes de pedrenyal	Contrafur 20 de 1626
85	1619	Llorens Zaidia Urbano està pres per ordre del marquès de Tavara	Contrafur 16 de 1626
86	1619	Sentència donada contra Antoni Daza	
87	1619	Nombre excessiu d'agutzils	Contrafur 5 de 1604 i 23 de 1626
88	1619	El virrei no tracta als electes amb el títol de senyoria	
89	1620	Els electes de la costa es van excedir en accedir al pagament de 14.000 lliures al duc de Lerma per a pagar les galeres de Dénia, la qual cosa ha de ser anul·lat perquè el cardenal-duc les ha venudes a la flota	
90	1620	El virrei ha donat llicència per a traure oli del regne	
91	1620	El virrei, marquès de Tavara ha ordenat als síndics dels Estaments i diputats fer declaració se'ls seus béns	
92	1621	La Reial Audiència ha començat a cobrar un o dos Reials per les còpies dels actes	
93	1621	No es respecta la sentència arbitral respecte a la fàbrica de <i>murs i valls</i>	
94	1621	La pragmàtica publicada que redueix l'interés dels censals a 16 diners per lliura i disposa que les persones amb privilegi militar paguen cises sobre la carn i altres mercaderies	
95	1621	S'ha impedit caçar en la Devesa	Contrafur 25 de 1604
96	1621	Els jurats de Caudete estan arrestats a Villena i s'han fet mandats per a delimitar la frontera dels regnes	
97	1621	S'intenta evocar un procés al Consell d'Aragó havent-hi suplicació interposada davant la Reial Audiència	
98	1621	D'ordre del marquès de Tavara van alguns esquadrons inquirint sobre delinqüents i bandolers a costa de les poblacions	
99	1621	Prohibició de caçar	
100	1621	Pragmàtica que obliga els senyors a perseguir els delinqüents en els seus termes	

101	1622	El portantveus de general governador tracta d'enviar un pres que està en les presons de la ciutat de València a Catalunya	
102	1622	S'ha emés sentència de mort contra don Joan Rocafull i Boïl havent-hi nul·litats pendents	
103	1622	El marquès de Tavara ha ordenat a síndics i diputats que no envien ambaixada al rei	Contrafur 19 de 1626
104	1622	S'ha requisat l'espasa a don Serafin Catalá, generós	
105	1622	Mandats fets a particulars que isquen del regne	Contrafur 14 de 1626
106	1622	S'ha publicat una pragmàtica que mana registrar tots els cotxes i carruatges que entren i isquen de la ciutat de València	
107	1622	Danys que comet el batalló de persecució dels bandolers	
108	1622	L'agutzil Ramos va disparar a un home per no descavalcar quan el va demanar	
109	1622	S'ha destituït el canceller Guardiola i s'ha nomenat fra Juan Borja en el plet de don Joan Vic	
110	1622	Miquel Àngel Vinader, ciutadà, està pres en les presons reials de la ciutat sense procés	
111	1622	El comissari Julián Gil Polo vol cobrar el dret de coronatge en el Maestrat, on estan exempts	
112	1623	El lloctinent de governador d'Oriola ha capturat a Andreu Manresa, cavaller, justícia civil de la ciutat	
113	1624	Empresonament de don Baltasar Vidal de Blanes sense fer-li càrrec algun	Contrafur 16 de 1626
114	1624	Pragmàtica de 13 de març de 1624 que disposa que les nul·litats de processos portats en la Reial Audiència es presenten davant el Consell d'Aragó	Contrafur 30 de 1626
115	1624	Davant un altercat entre presos els ministres de justícia van matar a quatre presos	
116	1624	Excessos comesos per Francisco Miguel Pueyo en la visita per a l'acompliment de la ciutat de València	

117	1624	La vila de Morvedre ha nomenat un síndic natural del Regne d'Aragó	
118	1625	Pragmàtica titulada "premativa de la concordia que se ha de guardar entre estos reynos y el de Valencia"	
119	1625	Esquadrons organitzats per a perseguir els bandolers a costa de les viles	
120	1625	El virrei ha ordenat a síndics i diputats que no envien ambaixades al rei	
121	1625	Convocatòria de Corts fora del regne, a Montsó	
122	1626	Es van començar a aplicar les penes de la visita a la casa de la Diputació que es va suspendre en 1609	
123	1627	Victorià Lluqui i Severino Feo estan presos sense que se'ls haja fet procés	
124	1627	Fernando Beneyto està a la presó sense procés	
125	1627	Els agutzils han matat a escopetades a Francisco Soler Claurós	
126	1627	La Reial Audiència a instàncies de la vila d'Alzira ha ordenat la delineació del terme de Guadassuar	
127	1628	Pragmàtica de 23 de juny de 1628	
128	1628	El virrei ha ordenat a la Diputació que emeta censals per a pagar el que es deu del servei aprovat en 1604	
129	1628	Mandat a Jerónimo Jiménez que vaja a la cort	
130	1628	No es respecten les franqueses dels habitants de València sobre el dret de peatge	
131	1628	Martín Gil, escrivà de registre de la Reial Audiència és natural d'Aragó	
132	1629	Pragmàtica d'establiment de la Milícia Efectiva	
133	1629	S'ha concedit la futura successió de l'encàrrec d'Alcalá de Gibert a un foraster	
134	1630	Melxor de Borja, general de galeres de Nàpols va expulsar del port d'Alacant algunes naus i les va portar a Cartagena	
135	1630	El rei vol agregar al seu patrimoni el producte dels ossos d'olives que es cullen en el regne	
136	1631	Crida contra Vicent sant Germán	

137	1632	El rei ha sol·licitat al Papa que els eclesiàstics contribuïsquen als serveis	
138	1632	El rei pretenen que paguen la <i>media annata</i> també per les mercès concedides abans que s'imposara el gravamen	
139	1632	El rei vol convocar Corts a Terol	
140	1632	En 1626 el rei va concedir un fur suplint l'aprovació del Braç Militar i ara aquest sol·licita la reparació	
141	1633	El Consell d'Aragó ha manat a la inquisició segrestar els béns de donya Elena Villarrasa	
142	1633	La ciutat ha pregonat noves quantitats per als impostos del vi i del blat	
143	1634	El rei ha enviat un comissari per a tractar diverses qüestions sobre els oficis de croada a la ciutat de València	
144	1634	S'ha augmentat l'impost de pontatge de la vila de Cullera	
145	1634	La baronia de Canals pretén obtindre una salvaguarda contra la ciutat de Xàtiva	
146	1634	Evitar que es pagaren pensions eclesiàstiques a estrangers en defensa del <i>mutu proprio</i> de Sixt V confirmat en Corts de 1604	
147	1635	El rei ha escrit augmentant la <i>media annata</i>	
148	1635	Procediments iniciats en la visita general als oficials reials	
149	1635	El rei desitja traure les companyies de cavalls per a la defensa de la costa marítima fora del regne	
150	1635	Pragmàtica que ordena l'embargament dels béns de francesos	
151	1635	S'ha ordenat pagar per la visita de la costa	
152	1635	Diversos oficials de la <i>taula de canvis</i> cometen frau	
153	1635	Capturar rodamóns sense fer-los procés	
154	1636	El virrei ha imposat penes per a evitar ambaixades	
155	1636	Els particulars de l'Estament Militar estan sent obligats a pagar la contribució que haurien de fer els eclesiàstics	

156	1636	El virrei ha fet mandats per a evitar ambaixades	
157	1636	Hi ha molts comissaris i conjunts que actuen com a agutzils	
158	1637	El virrei obliga les poblacions a aportar homes al servei, quan és voluntari	
159	1637	La Reial Audiència vol publicar una nova pragmàtica que va en contra dels furs	
160	1637	Nombre excessiu d'agutzils	
161	1637	Es vol enviar a Alcanyís al regiment de la milícia efectiva	
162	1638	S'ha fet un pregó prohibint el cultiu de tabac	
163	1638	S'ha empresonat a Tomás Anglesola sense fer-li procés	
164	1638	Es volen convocar Corts fora del regne	
165	1639	El virrei s'ha negat a entregar la llista dels insaculats per als oficis de la Diputació	
166	1640	El virrei s'ha tornat a negar a entregar la llista dels insaculats per als oficis de la Diputació demanant el pagament de la <i>media annata</i>	
167	1640	S'han fet mandats per a evitar ambaixades	
168	1640	S'ha publicat una pragmàtica que disposa que s'haja d'informar dels compradors i venedors d'arròs	
169	1640	El visitador de la ciutat ha arrestat a Guillem Ramón Anglesola	
170	1640	El virrei Ferran de Borja ha manat augmentar en dos Reials el <i>dret vell d'eixida</i> perquè li siguen entregats	
171	1640	Nombre excessiu d'agutzils i comissaris	
172	1640	El virrei es va tornar a negar a entregar la llista d'insaculats a la Diputació	
173	1640	Pragmàtica i comissió "del Almirantazgo"	
174	1640	Mandats a les poblacions perquè aporten homes a l'exèrcit	
175	1640	Els comptes en la tutela dels béns de Gaspar Teixidor s'han vist en la Reial Audiència quan s'havien d'haver vist a la ciutat de Xàtiva	

176	1641	Es fa pagar als particulars per estar presos una quantitat major que la disposada en furs	
177	1641	La Reial Audiència no ha deixat a la Ciutat presentar les exempcions que diu tindre per a no pagar les obres de les presons de la torre de Serrans	
178	1641	Nombre excessiu d'agutzils i conjunts	
179	1642	S'ha empresonat a Francesc Aliaga de Tallada dient que es jugava a naips a la seua casa	
180	1642	El virrei duc de Gandia ha manat a diverses poblacions de moriscos expulsats que envien soldats	
181	1642	En la llista d'insaculats per a oficis de la Diputació s'ha inclòs un nom que no havia sigut proposat pels Estaments	
182	1642	La Reial Audiència ha dit que el cas de la <i>media annata</i> pels oficis de la Diputació no és contrafur i no li competeix a ella declarar-lo	
183	1644	Es vol que don Basilio de Castellví, governador general, execute una comissió fora del regne	
184	1644	La Reial Audiència va oferir perdó a bandolers que estaven sota jurisdicció senyorial a canvi que serviren en l'exercite	
185	1644	S'han evocat a la Reial Audiència algunes causes que havien de ser vistes per la ciutat d'Alzira	
186	1644	No es respecta la duració quadriennal d'alguns oficis de la Diputació	
187	1644	A Dénia s'ha executat a un delinqüent a escopetades i per una persona sense jurisdicció en el regne	
188	1644	S'ha torturat a Luis Alemany d'11 anys	
189	1644	Nombre excessiu d'agutzils	
190	1644	El ball general ha fet mandat que s'observe la pragmàtica que disposa que s'haja de manifestar la seda que es trau del regne i el seu assessor està fent inquisicions a Faura	
191	1644	El rei va manar suspendre una causa judicial per temps d'un any i s'ha représ sense complir aquest termini	

192	1644	Es volen allotjar a les tropes per a l'exèrcit de Catalunya	
193	1645	El virrei eixia del regne per a anar a la guerra	

TAULA 5: AMBAIXADES ENVIADES PER CONTRAFURS (1598-1645)

Ambaixades enviades per motiu de contrafurs (1598-1645)¹	
Any	Ambaixador
1598	Don Diego Milà d'Aragó
1600	Cristofol Çanoguera
1600	Doctor Francesc Agostí Tàrrega, canonge
1606	Don Joan Vallterra i Blanes
1607	Rafel Luqui, abad de Valldigna
1607	Felip Penyarroja
1608	Eiximen Pérez Joan
1609	Marc Antoni Bou olim Penyarroja
1609	Don Jerónimo Ferrer
1613	Don Jerónimo Ferrer
1614	Don Jerónimo Ferrer
1615	Don Francisco Maça de Rocamora, senyor de Moixent y Novelda
1616	Don Bernardo Boíl, don Jaume Severino Lladró de Pallàs comte de Sinarcas i vescomte de Chelva i Tomás Boix, ciudadá

1620	Miquel Jerónimo Pertusa
1620	Baltasar Mercader
1625	Cristóbal Crespi de Valldaura
1627	Conde del Real
1631	Llorens Villarrasa, senyor de Faura
1632	Don Bernardo Boíl de la Escala, senyor de Manises
1635	Ximen Pérez de Calatayud, comte del Real
1636	Gaspar Vives i Velasco, degà i canonge de la seu
1636	Conde de Gestalgar
1637	Juan Antonio Verdalet, canonge
1640	Lluís Sorell, comte d'Albalat
1640	Don Jerónimo Ferrer, comanador d'Orxeta
1640	Ximen Pérez de Calatayud, comte del Real
1642	Vicent Vallterra, comte de la Vilanova
1645	Marqués de Navarrés

¹ Tabla elaborada a partir de la información de los registros: ARV, *Real Cancillería*, 526 a 539.

**SEGONA PART. L'ACTIVITAT DE LA JUNTA
DE CONTRAFURS EN DEFENSA DE LES LLEIS
VALENCIANES (1645-1707)**

I. ELS INICIS CONFLICTIUS: LES AMBAIXADES DE JAIME PERTUSA I JOSÉ SANZ

L'OMBRA DE LA GUERRA DE CATALUNYA: FIDELITAT I GREUGES EN LA SEGONA MEITAT DE LA DÈCADA DE 1640

L'inici de l'activitat de la Junta de Contrafurs es va produir en un context fortament condicionat per la Guerra de Catalunya. La dècada de 1640 va significar el final de les polítiques i valiment del comte-duc d'Olivares que havien marcat el rumb de la Monarquia des de l'adveniment del rei planeta. Amb la caiguda o retir del comte-duc, es va donar inici al ministeri de don Luís de Haro, la qual cosa va ajudar a calmar els ànims en la difícil conjuntura d'aquella dècada. A la delicada situació exterior que s'arrossegava des de dècades enrere amb les guerres a Flandes i amb França es va sumar una crisi interna atribuïda a les exigències dels conflictes bèl·lics i les polítiques autoritàries del privat. En aquella conjuntura es van produir les revoltes de Catalunya, Portugal, Nàpols i Sicília i les conspiracions d'Aragó i Andalusia, conflictes que es sumaven a les guerres exteriors. A la crisi que amenaçava amb desmembrar la Monarquia s'unia el problema successori, en 1646 moria a l'edat de 16 anys el fill i hereu de Felip IV, Baltasar Carles d'Àustria, cosa que va significar un gran colp per al seu pare i posava en perill la continuïtat de la dinastia.¹

En aquest context, València va ser cridada en 1626 a col·laborar en la Unió d'Armes, la qual cosa va portar a que els Braços oferiren el servei monetari més alt de la història parlamentària valenciana, 1.080.000 lliures repartides en 15 anys². Les peticions d'assistències es van incrementar des de 1628, quan els valencians acudiren en socors del seu rei aportant homes i diners per al conflicte per la successió al ducat de Màntua-Monferrato i la pressió va augmentar amb l'esclat de la Guerra amb França en 1635, però

¹ John H. Elliott, *El Conde-Duque de Olivares. El político en una época de decadencia*, Barcelona, 2012, pp. 253-259. J. Elliott (ed.), *1640: la monarquía hispánica en crisis*, Madrid, 1991. G. Parker, (Coord.) *La crisis de la monarquía de Felipe IV*, Barcelona, 2006.

² Sobre les Corts de 1626 i el seu desenvolupament vegeu: Dámaso de Lario Remírez, *El comte-duc d'Olivares...*

va ser la Revolta Catalana el conflicte que major impacte va tindre en la vida política valenciana³.

El temor a l'extensió de la revolta i la proximitat de l'enemic francès van provocar que la col·laboració estamental amb la monarquia fora encara més estreta, i des de 1642 es van alçar diverses lleves fora de Corts organitzades pels Estaments. Aqueixa col·laboració es va continuar en les Corts Generals de 1645 en les quals, per primera vegada, es va oferir un servei en homes de guerra i no en diners, un total de 1.200 soldats durant 6 anys per a la custòdia de Tortosa, plaça clau per a la defensa de la frontera del Regne⁴. A una política d'actuació més prudent per part del rei i els seus ministres, es va unir també el fet que els Estaments veien perillar la seua pròpia frontera i es van mobilitzar en cerca de la pròpia conservació, de manera que la col·laboració en les campanyes militars es va convertir en una exigència. El sentiment d'autodefensa va mobilitzar als Braços i va fer convergir els interessos de rei i regne per ser tots dos interessats en la recuperació del Principat⁵.

Veiem, per tant, un període de cordialitat i cooperació estamental tocant a la situació bèl·lica, la qual cosa no exclou que entre 1640 i 1645 l'Estament Militar decidira denunciar un total de 27 Contrafurs⁶. Tanmateix, en el context de la Guerra de Catalunya s'imposaven a totes les altres dues prioritats, la recuperació del Principat i evitar qualsevol tipus d'agitació a València⁷.

La conjuntura bèl·lica s'unia en aquell període de la dècada de 1640 amb altres problemes endèmics com el clima de violència inextricablement unit a l'activitat de

³ Amparo Felipe Orts, *El centralismo de nuevo cuño y la política de Olivares en el País Valenciano. Fiscalidad, control político y hacienda municipal*, València, 1988, pp. 94-131. Margarita Vila López, "La aportación valenciana a la guerra con Francia (1635-1640)". *Estudis: Revista d'Història Moderna*, 8 (1979-1980), pp.125-142. James Casey, *El regne de València...*, pp. 255-256..

⁴ Lluís Guia Marín, *Cortes del reinado...*, pp. 28-29.

⁵ Xavier Gil Pujol, "Conservación y defensa como factores de estabilidad en tiempos de crisis: Aragón y Valencia en la década de 1640". J. Elliott (ed.), *1640: la monarquía hispánica en crisis*, Madrid, 1991, pp. 44-101. Això no exclou que a vegades els Estaments denunciaren les càrregues excessives que suposava la guerra, com en 1644 i 1645 quan es va protestar per haver d'allotjar tropes destinades a Catalunya. Lluís Guia Marín, *Cortes...*, pp. 32-37.

⁶ Vegeu la taula feta a partir de les dades extretes dels volums de Corts per Estaments.

⁷ En aqueix sentit Xavier Gil ha destacat l'habilitat política, la capacitat de negociació i l'èxit a l'hora d'obtenir la lleialtat de les elits polítiques com a elements fonamentals de l'acció governamental de Felip IV davant les nombroses crisis de les dècades centrals del XVII. Xavier Gil Pujol, "Más sobre las revueltas y revoluciones del siglo XVII y sobre su ausencia" en Parker, J. (Coord.) *La crisis de la monarquía de Felipe IV*, Barcelona, 2006, pp. 380-381.

faccions i bandolers⁸. Les denúncies de greuges relacionades amb la punició de delinqüents i la manera d'atallar problemes d'ordre públic són constants en aquest treball. Aquest tipus de reclamacions no eren noves, sinó que venien des d'antic, no obstant això, aquestes mesures sembla que només tenien un èxit momentani i en tot el segle XVII no es va aconseguir posar fi a aquests problemes. Pel que respecta a la situació en la dècada de 1640, les guerres de bàndols entre els Anglesola i els Minvarte i la seua repressió per part dels virreis no van tindre una resposta estamental immediata, sinó que van emergir en forma de diverses denúncies de contrafur especialment en la segona dècada de funcionament de la institució⁹.

En 1646, quan a penes feia uns mesos que s'havia aprovat la reglamentació de la Junta de Contrafurs, es van produir una sèrie d'esdeveniments que van desencadenar l'inici de la seua actuació. Entre 1646 i 1648 els electes de Contrafurs es van emprar de forma molt intensa en la reparació de diferents greuges, a més, en un cas excepcional, les denúncies d'uns mateixos Contrafurs van ser presentades en la cort per dos ambaixadors. Jaime Pertusa havia sigut nomenat com a ambaixador en 1646 per a acudir a la ciutat de Saragossa, on Felip IV s'havia traslladat per a dirigir des d'allí les operacions militars de la Guerra de Catalunya. Tanmateix, però no va poder concloure els negocis i a l'any següent es va nomenar José Sanz, canonge de la catedral de València i ardiaca d'Alzira, per a que acabara la missió una vegada Felip IV havia tornat a Madrid¹⁰.

A principis de juny de 1646 es van posar per primera vegada en marxa els nous mecanismes previstos per a la denúncia dels greuges¹¹. El dia 8 de juny de 1646 es va decidir protestar pel que va ser conegut com el Contrafur dels bagatges¹². Don Jaume

⁸ Sobre el bandolerisme valencià s'ha escrit molt, per al període que tractem es pot llegir en: Margarita Vila López, *Bandolerismo y piratería...*; Sergio Urzainqui Sánchez, *Bandidos y bandolerismo...*

⁹ Sobre aquests conflictes es pot llegir en: James Casey, "La crisi general...", pp. 112-127. També: Lluís Guia Marín, *Cortes...*, pp. 40-45.

¹⁰ Lluís Guia Marín, "La Junta de Contrafurs...", pp. 33-46.

¹¹ L'Estament Militar va triar als seus electes el 9 de desembre de 1645. ARV, *Reial Cancelleria*, 539, ff. 255-257. L'Estament Eclesiàstic va nomenar els electes de la Junta el dia 25 de maig de 1646 a la Sala Capitular de la Seu. ACV, Llig. 25. En les Actes del Braç Reial de les Corts de 1645 no es localitza el nomenament dels electes del Braç Reial, per la qual cosa es dedueix que degué ser amb posterioritat a aquelles Corts i abans del 8 de juny de 1646. AMV, *Processos de Corts*, i.i-31. Segurament pot localitzar-se el nomenament dels electes de la ciutat de València en: AMV, *Manuale de Consells*, A-174 o A-175.

¹² L'endemà, 9 de juny de 1646, es va escriure una carta als jurats de la vila de Castelló, en la qual es comunicava que havien iniciat els procediments per a denunciar el greuge comés amb el manament de Vicente de Borja del qual havien sigut informats de part d'aquesta vila pel doctor Jaume Giner de Palau que havia entregat un informe signat pels jurats de dia 4 de juny. Es deia que l'ambaixada al virrei "és tot lo que fins ara se ha pogut fer en respecte de açò y de la mateixa manera farem lo demás quen's toca fins ha obtenir la reparació de aquest dany y tot lo que entendrem que haja de redundar en servici de vostres

Pertusa, de l'hàbit de sant Joan de Jerusalem i comanador de Castellot, va ser triat ambaixador el 26 de juny¹³. El cas inicial va créixer en magnitud, per considerar-se que s'havien comés nous greuges que el llegat hauria de presentar al rei: l'arrest dels justícies i síndics de les viles afectades pels bagatges i que el rei responguera que en l'obligació de transportar aquells aliments no hi havia Contrafur sense haver escoltat primer els arguments dels Estaments¹⁴. A aquests negoci es van sumar uns altres més endavant, que l'ambaixador no va tindre oportunitat de concloure¹⁵. Finalment, Pertusa només va

mercés y de exa vila". A aqueix cas al qual es sumarien uns altres en la reunió de 13 de juny, perquè els jurats de les viles afectades havien sigut arrestats i traslladats a la ciutat de València i també es va decidir protestar per la concessió de l'encomana de la Sagra i Cenete a un estranger. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 4v-6v.

¹³ L'endemà es va nomenar una comissió reduïda per a redactar els documents que el llegat hauria de portar per a la seua missió. Es van nomenar dos *reduïts* per cada Estament per a "dispondre y ordenar les lletres, instruccions, memorials y demés recaptos que se han de remetre a don Jaume Pertusa". Aqueix dia es van escriure dues cartes, una per a don Jaime Pertusa i una altra per a Felip IV. En la dirigida a Pertusa se li comunicava la seua elecció com a ambaixador i s'assenyalava que el negoci que se li havia encarregat era de tanta importància que "en la conseqüència de lo que s suplica conseqüència la conservació de les preeminències y llibertats de les universitats y particulars de aquest regne, puix conforme a furs de aquell no poden ser gravats involuntàriament fora de Corts". Pel que se li encarregava que s'instruïra mitjançant el memorial que se li enviava. En la carta dirigida al monarca en creença de l'ambaixador s'assenyalava la confiança del regne de València a aconseguir l'objecció de la mà de sa majestat. ARV, *Reial Cancelleria*, 539, f. 299 i ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 9-10 i 20-21.

¹⁴ El 5 de juliol de 1646, la Junta va creure que s'havia produït un nou greuge, perquè el rei s'havia pronunciat sobre el Contrafur dels bagatges sense sentir primer els arguments del regne. Això va obligar a la redacció de noves instruccions i memorials l'11 de juliol. Les instruccions públiques contenien les disposicions típiques d'aquest tipus de documents, que es reunira amb el rei allà on estiguera i que li entregara els documents i li transmetera de paraula els desconsols del regne pels greuges rebuts. Es va redactar també una "instrucció particular i secreta" en la qual se li indicava què fer en cas que el monarca li ordenara tornar a València abans de concloure la seua missió, i se li donaven ordres concretes sobre com argumentar sobre els contrafurs que havia de denunciar. Així mateix, es va escriure una carta de creença per al monarca, en la qual se li sol·licitava que escoltara l'ambaixador, confiés en la seua paraula i creïés en tot el que anava a representar en nom del Regne de València. També es va redactar un memorial destinat a la lectura del rei i per a la instrucció de l'ambaixador. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 10-23. Sobre les instruccions i cartes de creença es pot llegir en l'apartat que vaig dedicar a "Els papers" en el meu treball sobre síndics i ambaixadors. Miquel Fuertes Broseta, *Dos reinos en la corte...*, pp. 199-209.

¹⁵ Una ofensa contra la jurisdicció eclesiàstica va ser el següent assumpte que els electes van decidir reclamar, doncs s'havia registrat la casa del canonge Eugenio de Caspe sense tindre el permís preceptiu dels superiors eclesiàstics. Aquest nou negoci es va encarregar a Jaime Pertusa amb carta de 4 de setembre de 1646. Juntament amb aquesta missiva se li va enviar un memorial sobre el cas i cartes de creença per a sa majestat i per a don Fernando de Borja. El memorial no es troba copiat en el registre, mentre sí que ho estan la resta de documents. No obstant això sabem de la seua existència per clares referències: "Per lo memorial que ab esta remetem restarà vostra mercé informat del procehiment fet per don Antoni Ferrer hu dels ohidors de esta real Audiència criminal y altres ministres inferiors contra Eugenio de Caspe canonge de la seu de aquesta ciutat que per encontrarse ab los furs privilegis usos y bons costums de aquest regne necessita de reperació y remey y la seguritat de aquell de un medi tan eficaç com és la solisitut, cuidado, puntualitat y veres ab que un acostuma procurar los bons sucesos de aquesta sa pàtria".

Ja el mes d'agost es va decidir sol·licitar l'objecció de dues noves transgressions: la sentència donada per la Reial Audiència contra Pere Torres i el nou privilegi atorgat a l'ofici de moliners de la ciutat de València. L'ambaixada al virrei per a donar-li els 10 dies per a l'objecció del cas de Pere Torres es va executar el dia 21 d'agost de 1646 per part d'un grup d'electes reduït a dos de cada Estament. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 14-15, 23-29 i 33.

entregar un memorial en el qual exposava els tres Contrafurs relacionats amb els mandats del governador referent als bagatges¹⁶. El retorn del rei de Saragossa cap a Madrid va interrompre la missió de l'ambaixador que també va haver de tornar a València pels seus negocis particulars¹⁷. Pertusa mai va reprendre la seua tasca, però la Junta va seguir avant mitjançant el nomenament d'un nou ambaixador.

De forma paral·lela a la tasca de Pertusa els elets de contrafurs varen iniciar el procés denunciar un altra vulneració que es va resoldre íntegrament dins del regne sense necessitat d'una reclamació formal. Davant les notícies de que la Junta començava a mobilitzar-se per a fer una nova protesta, el rei va reconsiderar la seua decisió de concedir l'encomana de la Sagra i Cenete a un estranger del regne i va fer mercé d'ella al valencià Nuño Pardo de la Casta¹⁸. En aquell mateix context també es va denunciar certes irregularitats en la sentència que la Reial Audiència havia donat contra Pere Torres, tanmateix el cas no va arribar mai a ser denunciat davant el rei, motiu pel que contem amb poques notícies sobre el cas¹⁹.

El 30 de desembre de 1646 en reunió conjunta d'electes i oficials de la Diputació es va seleccionar al canonge de la catedral de València, i ardiaca d'Alzira, Josep Sanz com a nou ambaixador. A Sanz se li va encarregar continuar amb les instàncies que Pertusa havia deixat inconcluses i també sol·licitar la reparació del greuges declarats, com la formació d'un batalló per a perseguir els bandolers a costa de les poblacions o la

¹⁶ACA, Consell d'Aragó, 1372/33. Que no poguera dur a terme la resta de supliques s'entén perquè setmanes abans de partir cap a Madrid Felip IV havia suspés les seues audiències, a causa de la mort del seu fill i príncep hereu Baltasar Carles d'Habsburg. En una carta de la Junta de Contrafurs dirigida a don Josep Sanz al gener de 1647, se li encarregaven els negocis que Pertusa no havia pogut concloure per la suspensió de les audiències amb el rei. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 42v – 43v.

¹⁷ Sobre això van escriure els electes a l'ambaixador una missiva el dia 10 d'octubre de 1646, dient-li que sabien que abans d'acudir a Madrid havia d'acudir a la ciutat de València per assumptes del seu hàbit, per la qual cosa li encarregaven que quan el monarca partira de Saragossa seguira a la comitiva reial i en secret acudira a València i més tard anar a la cort per a finalitzar la seua negociació. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 34v.

¹⁸ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 9.

¹⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 24v-25r.

derogació del privilegi de la insaculació a la ciutat de València²⁰. El 6 de febrer de 1647²¹, l'ambaixador Josep Sanz va tindre audiència amb sa majestat entregant la carta de creença de 14 de gener de 1647 i un breu memorial en el qual denunciava 5 Contrafurs, que són els ja mencionats i algún nou²²: 1) El registre de la casa del canonge Casp; 2) El Contrafur dels bagatges, 3) El nou privilegi concedit als moliners; 4) El greuge de la formació del batalló contra els bandits i 5) La revocació del privilegi de la insaculació de la ciutat de València. Aquell document era molt escarit i a penes aprofundia en els detalls jurídics, sent aquests desenvolupats al llarg de l'ambaixada²³, com veurem en les pàgines següents,

²⁰ Abans que es seleccionara al substitut, es van afegir aquests dos nous contrafurs. El 26 d'octubre de 1646 tots dos casos es van exposar davant el virrei perquè proporcionara remei en els deu dies que fixaven els furs. Abans de partir cap a la cort es van entregar a l'ambaixador 200 lliures d'ajuda de Costa i dues mesades a raó de 6 lliures al dia. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 35r-40v. Abans de començar les gestions sobre els contrafurs, els Estaments valencians van encarregar a l'ardiaca Sanz un altre assumpte. El 8 de gener de 1647 els electes dels tres Estaments van manar a l'ambaixador que entregara al rei un memorial en el qual es defensava el paper de la Diputació del General com a representant del regne. Unes setmanes abans, quan va arribar la notícia de la mort del príncep Baltasar Carles el virrei es va negar a rebre als diputats, argumentant que ja havia rebut al regne (és a dir als Estaments), la qual cosa va ser declarada com a cas inopinat i els Estaments no van dubtar a eixir en defensa de la Diputació. Per tant s'observa que també se li van encarregar negocis dependents d'unes altres ajuntes d'electes i no sols de la Junta de Contrafurs. El memorial sobre el cas en ARV, *Reial Cancelleria*, 539, 377-379. Sobre aquest conflicte de protocol es pot llegir en: Lluís Guia Marín, "Procedències protocol·làries i poder polític: Algunes dades sobre la conflictivitat valenciana a mitjan segle XVII" en *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez vol. II*, València, 1988, pp. 43-53. Els dies 14 i 15 de gener de 1647 els electes de Contrafurs van emetre les cartes necessàries perquè l'ardiaca Sanz iniciara el procés de denúncia dels greuges. Es va remetre un informe per a l'ambaixador sobre l'estat dels negocis i una relació dels documents que se li enviaven, entre els quals es trobaven les cartes de creença per al rei, don Luís de Haro, vicecanceller Matías Bayetola, don Fernando de Borja i el comte de Luna. En aqueixes dates també es va decidir denunciar la sentència de mort donada per la Reial Audiència contra don Josep Espinosa Bellvis. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 41v-47v.

²¹ Un dia abans, 5 de febrer de 1647, els electes de Contrafur havien comunicat a l'ambaixador que s'havia tingut notícia que sa majestat havia declarat que no hi havia Contrafur ni en el cas d'Eugenio de Caspe ni en el del batalló. No obstant això la Junta no es donava per notificada "per no haver-ho sabut per lo camí ordinari y així en esta part no tindrà vostra mercè que obrar cossa alguna fins a tenir altre orde nostre". Referent a la resta de negocis es manava seguir les instruccions que s'havien donat a don Jaume Pertusa, a més se li informava que prompte se li havien d'enviar un memorial referent al batalló i el nou privilegi concedit als moliners. En el cas de la insaculació se li encarregava que es coordinara amb el jurat Vicent Trilles, ambaixador enviat per la Ciutat de València ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 50v-51v.

²² L'original de la carta de creença amb les restes del segell comú dels tres estaments es troba en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, també es troba el reial decret de 6 de febrer de 1647, amb el qual Felip IV va manar al cardenal Borja que es vera el memorial per part del Consell d'Aragó. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1357, núm. 50-2 i 3.

²³ El memorial manuscrit de don Josep Sanz en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1357, núm. 57-12.

Mentrestant a València l'11 de febrer de 1647 la Junta de Contrafurs va afegir un nou greuge a la qual començava a ser ja una llarga llista. Aquest nou assumpte es va encarregar també a l'ambaixador i el 15 de febrer de 1647 es va crear una junta reduïda a dues per estament per a redactar van escriure unes instruccions per a José Sanz que es van escriure el dia 18. Aquestes instruccions estaven formades per 14 punts: 1) Que pels camins que considerara convenients procurara assabentar-se de l'estat dels negocis deixats per don Jaume Pertusa. 2) Una vegada informat continuara les negociacions aplicant els mitjans que convinguera. 3) Sa majestat amb tres lletres dirigides al comte d'Oropesa havia resolt que el procés contra el canonge Eugenio de Caspe, els mandats del Governador de Castelló de la Plana respecte als bagatges i el batalló format per a perseguir bandolers no eren Contrafurs, encara que s'havia demostrat àmpliament que sí que ho eren. 4) Sobre el cas del canonge Caspe es deia que Antonio Ferrer va poder actuar contra ell perquè el

amb una Junta que continuava la seua tasca a València, tal i com passarà en totes les ambaixades

Encara que el rei havia fet ja una primera declaració sobre els Contrafurs²⁴, el 19 de març de 1647 l'ardiaca Sanz va tindre una nova audiència amb Felip IV en la qual va entregar quatre memorials sobre els Contrafurs dels moliners, batalló, bagatges i insaculació, incloent-hi l'argumentació jurídica sobre cadascun d'ells²⁵. En els mesos

va capturar encobrint a un delinqüent que estava sent perseguit en fragància del delictes. De tot això s'inferia que el rei havia sigut mal informat. Ja que la casa no era del canonge, sinó de la seua mare i el delictes no era flagrant sinó que s'havia comés molt de temps arrere, per la qual cosa el jutge Antonio Ferrer no va poder entrar a casa d'un eclesiàstic sense el permís del superior eclesiàstic. 5) En el negoci del batalló el rei havia declarat sense sentir els arguments del regne i s'havia justificat amb els mateixos arguments que la carta de 27 d'abril de 1646, que es basava en la decretata d'un fur de 1626 quan aquell era un fur de confirmació del fur 1 de 1585, per la qual cosa la decretata d'un fur no podia derogar un fur anterior. 6) S'advertia a Sanz que el contrafur del batalló "és tan danyós y perjudicial que si no's remedia ha de venir-se la total perdisió del regne per ço que la major atensió no haguera pogut trovar semblant expedient per a traure diner del regne, puix éssent així que anant lo dit batalló per aquell se pogués traure de les universitats y particulars de aquelles tot lo diner que fos menester" por lo que se conclouia que "vindria a se aquest major arbitre que lo del paper segellat y los demés que se han posat en altres parts ahon no tenen los furs, privilegis y exempcions que ha lo dit regne". 7) Com que ell negoci dels bagatges era el primer que es va encarregar a Jaume Pertusa s'ordenava a l'ambaixador que suplicara que es vera el memorial sobre aquest tema que aquell havia entregat al rei. 8) El mateix que ocorria en el cas del batalló ocorria en el cas dels bagatges, perquè significava una nova imposició el que no es podia fer fora de corts ni aprovació dels estaments. 9) A Saragossa, a instàncies de don Jaume Pertusa, sa majestat havia comés la resolució a una junta especial sobre els contrafurs excloent als regents provincials del regne. Els elets ordenaven a Sanz que suplicara que el mateix es fera llavors i demanara que no intervingueren els ministres valencians, pels inconvenients que tenia per procedir els mandats d'ells i dels ministres de la Reial Audiència. Per tant li manaven sol·licitar que les matèries es veren pel vicecanceller i altres ministres que foren del servei de sa majestat. 10) En la carta que en 1646 es va enviar dient que el cas dels bagatges no era contrafur, es va encarregar que fora denunciada per Jaume Pertusa perquè contenia contravencions per haver-se declarat sense sentir els arguments del regne i per haver-se intentat evitar l'ambaixada, vulnaran els capítols de 1645. 11) S'ordenava que representara els molts serveis que havia fet el regne per a les empreses de sa majestat, i el desconsol que produïa que "los dits ministres han valgut per camí tan extraordinaris persuadir al regne que ha rebut expiració en cossa tan fundada en rahó, valent-se per a est efecte de medis que se careixen de ella totalment". 12) Es recordava que encara que la majoria d'arguments que se li enviaven tractaven del cas del batalló i dels bagatges, no havia de deixar de costat la resta d'assumptes. 13) Se li ordenava que formara un memorial suplicant a sa majestat les coses que es contenien en les instruccions i que per a fer-ho consultara i informara els ministres i sol·licitara audiència amb sa majestat. 14) Per últim, s'ordenava que seguira amb puntualitat les instruccions que es van donar a Jaume Pertusa. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 55v-60r.

²⁴ Els electes van decidir que la manera en què el rei havia decretat que no hi havia Contrafur en els casos del canonge Caspe, el batalló i els bagatges constituïa una nova ofensa. "Los quals declaracions se han fet sens guardar les solemnitats requerides, per ço que algunes de elles se han fet ab intercesió de alguns ministres que no podien intervenir en estos negocis, per ço que sa magestat a petició del Regne havia manat formar una nova junta pera que's tractaren en ella y al fet de dits negocis se han declarat que no són contrafurs sens haver sa magestat ohit al Regne. Totes les quals coses necessiten precisament de reparació y remey". De manera que es va escriure a José Sanz per a dir-li que se li enviarien els arguments per a replicar a la declaració de sa majestat per haver-se fet sense sentir el regne i amb intervenció de ministres que estaven inhibits per manament reial. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 52v-55r.

²⁵ Aquests quatre memorials impresos en ACA, Consell d'Aragó, Llig. 588, núm. 39-11. Sanz havia enviat a la Junta còpia dels memorials amb carta de 13 de març que es va llegir en reunió de dia 19. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 62r-63r. El 26 de març de 1647 es va enviar una nova missiva a don José Sanz que no incloïa novetats d'importància. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 64r

següents fins i tot es van comunicar a l'ambaixador nous presumptes Contrafurs, però la documentació revela molt poc de les seues gestions en la cort²⁶. Pels seus comptes sabem que la seua estada a Madrid es va dilatar fins a l'1 de febrer de 1648 quan finalment va tornar a la ciutat de València. En total, des de l'1 de gener de 1647 fins a l'1 de febrer de 1648 l'ambaixada de don José Sanz havia costat un total de 2.840 lliures valencianes²⁷. Malgrat les dificultats, des del punt de vista procedimental, la Junta de Contrafurs es va demostrar útil des de l'inici, amb 12 denúncies i 2 ambaixadors enviats al rei. La resolució dels greuges, no obstant, no es va veure afectada i els resultats no van ser massa cridaners. En cap cas el monarca va declarar haver-hi contravenció. Tanmateix en alguns casos, que no en tots, es va rebre algun tipus de reparació ja fora real o formal, de manera que, fins i tot no havent-se aconseguit l'objectiu de la declaració, la protesta no va ser vana.

ELS CONTRAFURS DENUNCIATS

1. Els contrafurs dels Bagatges

L'iniciador de l'activitat de la Junta i detonant de les dues ambaixades desenvolupades entre 1646 i 1648 va ser sens dubte el contrafur dels bagatges, que va

²⁶ El mes d'abril de 1647 encara s'afegirien dos nous presumptes contrafurs: la sentència donada pel Batlle General de València en contra dels drets de la Diputació i el mandat reial de fer estanc de les cases de fira. Sobre tots dos greuges es va fer l'ambaixada al virrei el dia 7 d'abril. La resposta del lloctinent no degué ser satisfactòria, ja que el 9 de juliol es va encarregar a l'ambaixador que denunciara el greuge dels estancs de fira. El 2 de juliol de 1647 els electes de Contrafur havien denegat a Sanz el permís per a tornar a València. La Junta assenyalava que la seua presència en la cort era molt necessària i no s'havia pres encara resolució sobre el seu retorn. Mentrestant li ordenaven que obtinguera certificació de les declaracions que s'havien fet dient que els casos no eren Contrafur. El dia 9 van encarregar l'ardiaca la denuncia del cas de les cases de fira "no era posible fer-se elecció de persona que millor pogués assegurar lo bon succés de aquell". Per a això es van enviar cartes de creença per a sa majestat, don Luis de Haro i al vicecanceller. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 64v-75v.

²⁷ En els seus últims dies a Madrid, José Sanz va rebre un nou encàrrec d'una junta d'electes formada per a suplicar al rei que fora servit de proveir l'arquebisbat de València en persona natural del regne. En les Corts de 1645 Felip IV havia concedit un fur pel qual es comprometia al fet que els dos bisbes del regne foren valencians, però no ho va fer amb l'arquebisbat, sobre el qual va dir que ho tindria en compte en el seu moment. De manera que, després de la mort d'Isidoro Aliaga, els Estaments van decidir recordar al monarca les seues paraules, i el 20 de gener de 1648 van encarregar a l'ardiaca Sanz que entregara una altra missiva de la mateixa data al monarca amb la súplica del regne. ARV, *Reial Cancelleria*, 540, ff. 2-5. El 18 d'abril els electes de contrafurs van revisar els comptes de l'ambaixada. Aquests comptes detallats revelen els costos de redacció i impressió dels memorials o les propines als porters del rei quan es tenien audiències amb el monarca. No hem trobat cap de les resolucions del monarca en forma de carta reial com s'acostumava a enviar-les als electes, sinó que les coneixem a través dels decrets sobre les consultes del Consell d'Aragó. No obstant això, gràcies als comptes de l'ambaixador, sabem que va obtindre còpies de 6 cartes amb la resolució dels Contrafurs, de manera que sí que van ser emeses en la forma acostumada. ARV, *Reial Cancelleria*, 540, ff. 34-38.

derivar en altres transgressions associades al cas. La conducta lesiva residia en el manament del *lloctinent de portantveus de general governador* de València als jurats de les viles de Castelló de la Plana, Vila-Real, Onda, Almassora i Borriana que portaren unes certes quantitats de forment des de Peníscola fins al regne d'Aragó, on s'anava a utilitzar per al manteniment de l'exèrcit del rei²⁸. De no obeir-se s'imposaven dures penes, obligant aqueixes viles a pagar el sobrecost del transport²⁹. Els electes van considerar que aquest mandat "*redunda no solament en prejuhi, gasto y dany de dites viles però també en lesió y derogació dels furs privilegis usos y bons costums de dit regne*", ja que no es podia gravar a cap particular ni vila amb nous impostos fora de Corts i sense aprovació dels Estaments³⁰. Per consegüent, el dia 8 de juny de 1646 es va acudir al virrei, comte d'Oropesa a sol·licitar-li que reparara el greuge³¹. La situació va empitjorar el 13 de juny quan es va tindre notícia que els justícies de les viles afectades havien sigut arrestats i traslladats a la ciutat de València. Els electes van considerar tals actuacions com un nou Contrafur i es va tornar a fer ambaixada al virrei perquè remeiara en deu dies³². El que es va iniciar com una vulneració era ara dues, i fins i tot es sumaria una altra més amb la resposta del rei, quan quasi un mes més tard, el 5 de juliol de 1646 la Junta va tindre notícia de la mateixa. Per als estaments suposava una clara contravenció per dos motius: primer, que s'havia declarat no haver-hi greuge sense sentir primer els arguments del regne i, segon, la pretensió continguda en la carta que "lo regne deu donar als virreys memòria dels furs en que se encontren les coses en que aquell funda semblants pretencions de contrafurs". En conseqüència, l'endemà es va tornar a acudir al virrei perquè donés una reparació³³.

Així, el cas dels bagatges va desembocar en tres presumptes conductes lesives: 1) L'ordre de fer els ports o pagar els diners sol·licitats, la qual cosa es considerava una nova imposició; 2) L'empresonament dels justícies i jurats de les viles implicades i 3) La carta de 18 de juny de 1646 en la qual el rei havia resolt sense sentir primer el regne i la

²⁸ La Junta es va assabentar del greuge per un informe entregat pel doctor Jaume Giner de Palau, enviat per la vila de Castelló, signat pels jurats de dia 4 de juny.

²⁹ El mandat del governador imposava 500 lliures de sanció. En cas si es fes, el rei pagaria el transport a 13 reals i mig per cada cafís de forment. Si aquestes poblacions no podien fer el port se'ls sol·licitava que aportaren els 6 reals i mig. Amb aqueixa quantitat i el que havia d'aportar el rei sumaven 20 reals, preu pel qual els oficials Reials s'encarregarien de buscar qui transportara els queviures.

³⁰ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 2-4.

³¹ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 4v-5r.

³² ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 5v-6r.

³³ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 10bis-12r.

pretensió que al virrei se li enumeraren les lleis vulnerades quan els electes acudien a sol·licitar l'objecció d'algun greuge. Mentre els electes denunciaven els nous Contrafurs, el 23 de juny alguns membres del Consell d'Aragó elaboraren una consulta, ja que la carta reial de 18 de juny s'havia redactat atenent només els arguments del virrei i Reial Audiència. Els consellers tampoc van veure Contrafur en obligar les poblacions a fer el port del gra a canvi dels 13 reials i mig per cafís, però després de la consulta, sa majestat va resoldre que es tornaren a enviar ordres al virrei advertint-le que si les viles no estaven capacitades per a fer el transport no havia d'obligar-se a que pagaren³⁴. Teòricament es solucionava un dels problemes, doncs es pensava que imposar un pagament a canvi de no fer el transport significava imposar un nou tribut monetari.

L'estada de Felip IV a Saragossa obligava al fet que els assumptes foren vistos per una Junta de Matèries d'Aragó formada pel bisbe de Màlaga, els regents Bayetola i Hortigas i el protonotari. El dia 6 de juliol aquests ministres, com en altres veredictes, aconsellaven al rei no reconèixer cap greuge, al·legant que en aquests casos era habitual la col·laboració malgrat les protestes. Tanmateix, es recomanava que en el cas que les comunitats no pogueren aportar mitjans per al transport no s'obligara a córrer amb els costos, sinó emprar mitjans alternatius per a finançar el trasllat dels queviures³⁵.

Sabem bastant poc de la inconclusa missió de Jaume Pertusa a Saragossa, però, no obstant això, es conserva el memorial que va entregar a Felip IV denunciant els tres greuges relacionats amb els bagatges. Les seues al·legacions contenien els arguments jurídics referits tant a la defensa de la foralitat com als casos específics plantejats. El

³⁴ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 588, núm. 39-7.

³⁵ Així mateix, aquesta Junta de Matèries opinava que no era convenient tractar d'evitar l'ambaixada de Pertusa, ja que s'anava a executar per motiu d'un Contrafur i els furs garantien poder-la fer. Lluís Guia Marín, "La Junta de Contrafurs...", p. 40. La consulta de la Junta de Matèries en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1357, núm. 36-2. El dia 11 de juliol de 1646 els electes reduïts de Contrafur van acabar de redactar les instruccions i per a Jaime Pertusa. En les secretes que es van entregar se li feien alguns advertiments referent als contrafurs relacionats amb els bagatges. Com el rei havia declarat que no hi havia contrafur sense escoltar al regne, es va ordenar a l'ambaixador que suplicara al monarca que se servira de sentir-lo perquè resolguera havent sigut informat. La carta amb la resposta reial havia arribat amb la signatura dels regents del Consell d'Aragó, motiu pel que es va encarregar a Pertusa sol·licitar que aqueixos ministres no intervingueren, sinó que s'encarregara l'assumpte a uns altres dels que estaven amb el rei a Saragossa. Així mateix es va ordenar al llegat sol·licitar verbalment a Felip IV la llibertat dels justícies i jurats de Castelló i resta de viles. En aquest últim assumpte, la tasca de la Junta va tindre un èxit quasi immediat, ja que prompte es van alçar els arrestos. Uns dies més tard, el 8 d'agost de 1646, els síndics de les viles que havien sigut alliberats agraïen l'actuació dels electes "de les diligències que havien fet en orde a la reparació dels contrafurs que s'haurien fet a dites viles y als dits síndichs y es despediren de dits elets per a tornar-se'n a ses cases perquè els havien alsat los arrestos". La posada en llibertat dels jurats de les viles va ser comunicada a Pertusa amb carta d'aqueix mateix dia, en la qual se li ordenava que no insistira en aqueix Contrafur, però que suplicara que no servira com a precedent per al futur. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 15-23.

recurs a la corona es basava en la posició del monarca com *su príncipe soberano, legislador y dueño* i en aquesta condició reunia dos poders: el directiu *para mandar lo que es justo y lícito y prohibir lo ilícito* i el coactiu per a obligar als seus súbdits “*a la observancia de sus leyes y preceptos*. Per tant, en virtut d’aqueix poder coactiu al rei li tocava obligar als ministres a l’observança dels furs. En conseqüència *los que ha propuesto dicho embaxador son contrafueros y claras transgresiones de dichas leyes y se han de castigar con dichas penas es llaníssimo*.”

El memorial considerava transgredits dos privilegis de Jaume II. El primer era el privilegi III que confirmava les exempcions de la ciutat de València de la paga de qualsevol impost. El segon, el privilegi número 168, que feia “*francos e inmunes con sus bienes de todo pecho*” als valencians per a recompensar-los per la seua col·laboració en les campanyes de conquesta de Sardenya. Així mateix, es considerava vulnerat el fur 4 *de Leuda*, mitjançant el qual Pere el Cerimoniós va confirmar aquesta franquesa³⁶.

El privilegi 168 era la confirmació i augment de franqueses anteriors de les quals no es conservaven còpies, per la qual cosa el memorial defensava que no es podia posar en dubte la seua validesa, perquè feia la confirmació “amb distinció i claredat”. Per això s’afegia el privilegi II de Jaume II que incloïa clàusules similars i sí que era de nova concessió. Aquest privilegi no es podia transgredir ni derogar per quatre raons³⁷: 1) Perquè tenia força de contracte, per haver-se concedit a canvi d’un servei; 2) Perquè va ser confirmat pel rei tant en 1626 com en 1645; 3) Perquè en les Corts, abans que el regne jurara vassallatge al rei, aquest va jurar *guardar todos los privilegios, usos y buenas costumbres de dicho reyno* i 4) En el privilegi III de Pere el Cerimoniós confirmava el

³⁶ El privilegi III de Jaume II d’11 de gener de 1292 era una confirmació de tots els furs, privilegis, costums i llibertats i per això aquest monarca revocava tota imposició feta per ell i pels seus successors i es trobava amb aquestes franqueses. El privilegi 168 en realitat 148, però que per un error d’impremta apareix com 168, titulat “*Concessio franquittatis generalis*” va ser donat a la ciutat de Barcelona en 28 de març de 1324. *Aureum Opus*, ff. XXXVIII-XXXIX i LXXV-LXXVI. El fur IV *de Leuda e hostatge e altres drets reals y de corredor* atorgat per Pere II el Cerimoniós, a València en 1371 a suplicació del Braç Reial confirmava les franqueses i manava al governador general que complira amb aquests furs i privilegis. *Forii Regni Valentiae*, ff. CCXLIX-CCL.

³⁷ El privilegi II de Jaume II concedia franquesa a la ciutat de València i a la resta de les ciutats del regne d’extraure blat des de Sicília. A més manava obeir i complir aquestes i futures gràcies perquè mai foren contravingudes. *Aureum Opus*, ff. XXXVIII.

que es disposa en l'II de Jaume II i reconeixia que els privilegis del regne no es podien corregir ni derogar³⁸.

Sobre la franquesa a qualsevol nova imposició s'argumentava que no sols la gaudia la ciutat de València, sinó tot el regne. Això quedava explicitat en el privilegi IX de Pere el Cerimoniós, concedit el 18 de les calendes d'octubre 1336, que ho estenia a totes les viles i llocs³⁹. La qual cosa s'havia confirmat amb un altre privilegi de Ferran el Catòlic⁴⁰. A més, cada nou servei concedit als sobirans en Corts o fora d'elles, s'aprovava amb la condició que *dicho servicio no se pudiesse sacar en consecuencia ni causar perjuicio a la dicha libertad y exempción*.

Amb eixos antecedents, per a la Junta de Contrafurs era incontestable que obligar a fer els ports o a finançar-los sota la coacció de penes era tractar d'imposar un nou gravamen. Malgrat que s'havia tractat de justificar aquesta nova imposició amb el fur 220 de les Corts de 1604 i l'acte de cort 63 de les de 1626, el regne argumentava que aquests s'havien d'entendre només del cas del qual parlaven⁴¹: *esto es de la obligación que tienen las personas de acompañar a los ministros de vuestra magestad que se ocupan en su servicio, no se pueden estender a la obligación de dar azemilas o bagajes*. A més, aquelles lleis fixaven que els acompanyants tenien facultat de tornar a les seues cases una vegada s'arribava a la següent població, el que també s'incomplia en manar fer els ports des de Peníscola fins a Aigües Vives i el Forcall. A tot això s'afegia que el pagament fixat no era just, perquè s'oferien a les viles 13 reials quan si no feien el transport el propi governador sol·licitava que pagaren 6 reials i mig més per a finançar-ho, cosa que significava reconèixer que el preu just pel transport eren 20 reials. Amb aquests arguments el memorial confirmava la transgressió comesa per don Vicente de Borja *teniente de gobernador del dicho reino en la villa de Castellón de la Plana*.

³⁸ El privilegi III de Pere el Cerimoniós confirmava el privilegi d'II de Jaume II i ampliava la franquesa de importar gra de Sicília, Sardenya i Mallorca, i també prohibia exportar gra del regne de València. *Aureum Opus*, f. XCV.

³⁹ *Aureum Opus*, f. XCVI.

⁴⁰ Privilegi II del rei Ferran II donat l'11 d'octubre de 1479 titolat de "*Juramento domini regis de servandis foris et privilegis. Et de fidelitate eidem prestanda*". *Aureum Opus* f. CCXI.

⁴¹ Fur 220 de 1604 es titulava "Que los qui acompañaran als Alguazils o altres oficials reals sien pagats de sos treballs; y que no tinguen obligació de acompanyar sinó fins al lloch de la primera població". *Furs, capitols...MDCIII*, ff. 42. L'Acte de cort 63 de l'Estament Reial de 1626 confirmava que els *Bagatges* es feren conforme el fur 220 de 1604. *Furs, capitols... MDCXXVI*, ff. 53.

Pel que fa al Contrafur al voltant del mandat d'arrestar a la ciutat de València als justícies de les viles implicades, els estaments utilitzaven quatre arguments: 1) Que ningú podia ser capturat sense fer causa; 2) Que la presó era la privació de llibertat, la qual cosa estava prohibida per privilegis del regne; 3) Que en aquells casos en què en espera de procés es podia empresonar havia de ser en el lloc de residència i no en una altra ciutat⁴²; 4) Que el mandat per a empresonar als justícies es va fer després de la denúncia de Contrafur, per la qual cosa estant pendent la resolució del greuge no es podia executar la presó.

Finalment, es denunciava com a tercera contravenció la declaració de 18 de juny de 1646 en la qual el rei havia resolt que les ordres del governador no eren contràries als furs. El greuge afectava tant el procediment com el contingut. Sa majestat havia resolt sense sentir primer el regne, la qual cosa s'argumentava que anava contra la llei divina, que disposava que un jutge no podia resoldre sense oir a les parts. Contravenia el que sempre s'havia acostumat, atès que els reis sempre es pronunciaven després de sentir les raons dels ambaixadors. Aqueixa anòmala actuació s'interpretava com una maniobra per a evitar l'ambaixada del regne, que *no se puede impedir por ser especie de defensa, que es de derecho natural*. El contingut era també qüestionat, ja que si bé imposar nous impostos era una regalia del sobirà, el regne defensava que aquell era un poder intransferible de la persona del sobirà i per això no va poder imposar-lo el governador. Afegia que a València els monarques només podien imposar nous gravàmens en casos d'extrema necessitat i amb el consentiment dels Estaments reunits en Corts Generals, *porque los serenísimos reyes, sus antecesores, abdicaron de sí y de sus sucesores el dicho poder para siempre. Claro está que sin el consentimiento del reino no se ha podido imponer el referido cargo ni otro alguno*⁴³.

⁴² Es deia que això s'oposava als furs 24, 25, 26, 27 i 28 *de Sagionibus* (en el memorial per error apareix *Sagationibus*). Tots ells disposaven que ningú poguera ser posat a la presó sinó era en la presó comuna de la ciutat d'origen. *Forii Regni Valentiae*, ff. CCXLII-CCXLIII. També s'al·legava el privilegi 12 de Jaume II que tènia un contingut similar. *Aureum Opus*, ff. XLI-XLII. S'argumentava també el Contrafur 14 de les Corts de 1604. *Furs, Capítols... MDCIII*, ff. 4.

⁴³ La qüestió sobre si és suprema regalia del príncep imposar tributs és molt interessant, especialment perquè els electes reconeixen que el rei la té, però en el seu moment l'havia abdicada. No obstant això, com ja he tractat en alguna altra ocasió per al regne de Sardenya, malgrat haver-se de consultar al regne, aquest no podia negar-se a ajudar al rei, sinó que concorrent necessitat del príncep i possibilitat del regne aquest ha d'ajudar-lo. De fet, en els memorials de l'abat Mateu Fraso per a justificar la no concessió del donatiu de les Corts o Parlament de 1666-1668 s'argumentava precisament, que sense les condicions posades pels Braços, el regne no estava possibilitat a fer el pagament. El que Fraso exposava en aquella ocasió no dista molt del que Mateu defensava anys abans en el seu *de Regimine*, per la qual cosa veiem que el debat no és

Com sabem, la gestió de l'ambaixador Pertusa va quedar inconclusa pel retorn de Felip IV cap a Madrid, però la va continuar el seu substitut l'ardiaca José Sanz a qui se li va encarregar la denúncia de nous contrafurs, però també va entregar nous memorials sobre el cas dels bagatges. En el que va entregar a Felip IV el 6 de febrer de 1647, s'exposava que encara que el cas havia sigut denunciat per Jaume Pertusa no s'havia donat remei, sinó que *antes bien el virrey y ministros de nuevo han contravenido a los fueros*⁴⁴. L'ambaixador desconeixia llavors que el rei, amb nova carta de 26 de gener havia declarat que en l'assumpte dels bagatges no s'havien vulnerat els furs. De nou, es va considerar que la resposta del rei vulnerava els furs per haver-se donat sense oir al regne i amb vots de ministres inhibits de la causa⁴⁵.

Més d'un mes després, en una nova audiència, l'ambaixador va entregar un nou memorial sobre els Contrafurs dels bagatges, el 19 de març⁴⁶. En l'escrit es sol·licitava reparació tant dels assumptes dels bagatges com de les vulneracions comeses amb la resolució negativa dels contrafurs expressada en la carta de 26 de gener de 1647. L'ambaixador basava la seua argumentació en que s'havia resolt *sin aver oído bastantemente las razones del reyno y sin pleno conocimiento de la causa*. Recordem que una de les clàusules més utilitzades pel monarca per a justificar els seus decisions, i fins i tot actuar *de plenitudo potestatis*, era que ho feia *ex certa scientia*, és a dir, amb ple coneixement de causa. En aquest cas el regne posava en dubte el decret del rei precisament per falta d'aqueix requisit perquè poguera expressar la seua voluntat. No oblidem que autors com Jerónimo de León consideraven que alguns furs no eren vàlids per un defecte en la voluntat del rei en el decret al no haver sigut plenament informat i,

si és o no regalia del príncep imposar tributs, sinó que la discussió girava entorn de com podia el rei usar d'aqueixa regalia. El memorial de Pertusa en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1372, núm. 33. Sobre la tasca de Fraso en: Miquel Fuertes Broseta, *Dos reinos en la corte...*, pp. 419-447. Així mateix el tractat de Mateu: Lorenzo Mateu i Sanz, *Tractatus de Regimine...*, Cap. III, ss. I, núm. 139-140.

⁴⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39-12.

⁴⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 50-53.

⁴⁶ En les instruccions que es van enviar a l'ambaixador el 18 de febrer els capítols 7 a 10 es referien de manera directa a aquest assumpte: 7) El negoci dels bagatges era el primer que es va encarregar a Jaume Pertusa i per això s'ordenava a l'ambaixador que suplicara que es vera el memorial que aquest va entregar. 8) El cas dels bagatges s'havia de denunciar com una nova imposició, la qual cosa no es podia fer fora de Corts i sense aprovació dels Estaments. 9) A Saragossa, a instàncies de don Jaume Pertusa, sa majestat havia comés la resolució a una junta especial sobre els Contrafurs excloent als regents provincials del regne. Per això s'ordenava a Sanz que suplicara que el mateix es fera llavors i demanara que no intervingueren els ministres valencians pels inconvenients que tenia per procedir els mandats d'ells i dels ministres de la Reial Audiència. Per tant, s'havia de sol·licitar que les matèries es veren pel vicecanceller i altres ministres. 10) La carta de 18 de juny 1646 havia de ser considerada com un altre greuge, perquè contenia dues contravencions: una haver declarat sense sentir el regne i l'altra que s'havia intentat evitar l'ambaixada en contra dels capítols de les Corts de 1645. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 55v-60r.

per tant, no haver actuat *ex certa scientia*⁴⁷. En aquest cas, el mateix argument és utilitzat per la Junta de Contrafurs per a considerar invàlid el decret reial sobre els Contrafurs. Per consegüent, l'ambaixador sol·licitava al rei que revocara aquesta reial lletra i declarara el contrafur.

Seguidament, Josep Sanz repetia l'argumentació de Pertusa respecte a la franquesa de tot impost dels valencians, destacant que els privilegis esmentats no podien ser derogats per haver sigut jurats pels reis i tindre força de contracte, ja que no es van concedir *como simple y desnuda merced, sino que todos ellos fueron por servicios relevantes de gente, de dineros y de otros muchos*. Per tant, no hi havia dubte de la transgressió comesa, ja que obligar al transport anava en contra dels privilegis abans referits i perquè obligar les viles a pagar els 6 reials i mig restants fins a arribar a 20 reials era voler imposar un nou tribut, la qual cosa només es podia fer en Corts Generals i consentint els Braços. A més, consideraven aquest pagament afegit contrari a la intenció del rei, que en la seua carta de 26 de gener havia expressat que la seua intenció era que es pagara el just pels bagatges

Respecte a l'empresonament dels justícies, es consideraven vulnerats els furs 24, 25, 26, 27 i 28 *de Sagionibus* i el privilegi 12 de Jaume II que disposaven que cap persona poguera patir presó en lloc diferent al de la seua residència⁴⁸. A més, capturar-los després de la denúncia estamental violentava els furs 58 de 1585 i 28 de 1645⁴⁹. I no sols això, sinó que anava en contra de tota raó de justícia, ja que no corresponia als capturats donar els bagatges i els diners, sinó als consells de les viles.

Les resolucions que negaven els Contrafurs secundant-se en què era regalia de sa majestat obligar a portar el gra, també van ser considerades Contrafurs. Els Estaments argumentaven que, encara que era cert que els reis per la seua suprema autoritat podien imposar càrrecs i tributs, a València havien renunciat a aquest poder atorgant privilegis i franqueses, de manera que només es podien imposar noves càrregues en Corts Generals i aprovant-ho els tres Braços. D'una altra manera *si se pudiesse imponerles tributos*

⁴⁷ Sobre aquestes qüestions ja s'ha tractat amb anterioritat i tornem a remetre a les obres de Pacheco, de Salustiano de Dios i també a Jerónimo de León i Núria Verdet qui ha treballat sobre aquest autor. Francisco Luis Pacheco Caballero, "Non obstante. Ex certa scientia...", pp. 91-127. Tambien: Salustiano de Dios de Dios, *El poder del monarca...*, pp. 796-798. Nuria Verdet Martínez, *Francisco Jerónimo de León...*, pp. 126-155. Francisco Jerónimo de León, *Decisiones...*, vol. I, dec. 21 y vol. III, dec. 20.

⁴⁸ Aquestes lleis ja havien sigut exposades en el memorial de Jaime Pertusa de l'any anterior.

⁴⁹ Aquests dos furs legislaen els procediments a seguir en les denúncies de Contrafurs.

arbitrariamente nunca necesitaría vuestra magestad de celebrar Cortes a dicho reyno ni pedir donativos o servicios y quedaría privado de su real vista y presencia.

Com a conclusió es sol·licitava al monarca:

Por todo lo qual a vuestra magestad suplica dicho reyno sea de su real servicio, mandar declarar que en las provisiones y procedimientos referidos el dicho assessor de gobernador de Castellón de la Plana, ha contravenido a los expessos fueros alegados y aver incurrido en las penas por vuestra magestad en las últimas Cortes estatuidas contra los transgressores de ellos, pues es justicia y recibirá merced⁵⁰.

Com a resposta, el Consell d'Aragó en 12 d'abril de 1647 va elaborar una consulta sobre els diferents contrafurs en la qual s'aconsellava repetir la resposta de 26 de gener, insistint en que l'assessor de governador podia haver evitat sol·licitar els diners perquè la intenció del rei era pagar un preu just pels ports. No obstant, això no significava censurar al governador, sinó que la seua acció es considerava correcta encara que es modificara el seu mandat. Per la seua part, el comte d'Albatera⁵¹ va emetre un vot particular defensant que s'havia de declarar que el fet d'haver-se sol·licitat diners a les viles era contrafur, per haver-se intentat imposar un nou gravamen i haver actuat l'assessor de governador en contra de la intenció del monarca. Un dia més tard, el rei va resoldre acceptant l'opinió majoritària del Consell i en conseqüència confirmant la resolució donada en 26 de gener de 1647 negant cap violació dels furs⁵².

Pel que respecta als bagatges, sense reconèixer cap contrafur, s'anul·lava el mandat d'obligar les viles a pagar els ports si no els feien elles mateixes. No obstant, per a no desautoritzar al governador, tal com el Consell d'Aragó havia recomanat, es va anul·lar el seu mandat dient que el monarca podia canviar els mandats dels ministres inferiors sense que per a això hauria d'haver-hi un greuge o un altre motiu més enllà de la voluntat reial.

⁵⁰ ACA, Consell d'Aragó, 588/39-11.

⁵¹ Gaspar de Rocafull i Mercader, comte d'Albatera, va ser el primer conseller de capa i espasa del Consell d'Aragó (la plaça valenciana va ser la primera a crear-se en les Corts de 1645). Va morir en 1665. Jon Arrieta Alberdi "Gaspar Rocafull y Mercader", *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*. També: *El Consejo...*, p. 605.

⁵² ACA, Consell d'Aragó, 588/39-8.

2. La concessió de l'encomana de la Sagra i Cenete

A inicis de 1646 Felip IV havia fet mercè de l'encàrrec de la Sagra i Cenete a don Fernando de Orellana, hereu de l'anterior comanador don Pedro de Orellana⁵³. El dia 13 de juny de 1646 la Junta de Contrafur va decidir protestar perquè la concessió de l'encomana a un no natural del regne de València transgredia el fur 2 aprovat en les Corts de 1645⁵⁴.

Prèviament a la denúncia, una junta formada pel virrei Oropesa i el regent Crespí de Valldaura advertia al rei que la seua provisió havia despertat l'oposició dels electes, recomanant esmenar el greuge, proposant diferents mitjans. Un era concedir l'encomana a persona natural del regne, però carregant una pensió important per a Orellana. Una altra proposta va ser deixar-la vacant perquè fora administrada per la corona, aplicant els fruits en una pensió per a l'interessat. Una altra solució, la millor en opinió d'aquests ministres, era donar a Orellana una encomana similar en una altra part i proveir la de la Sagra i Cenete en un individu natural del regne de València⁵⁵. Convençut, el monarca va resoldre concedir un altre encàrrec a Fernando de Orellana i donar la de la Sagra i Cenete a don Nuño Pardo de la Casta, en virtut dels seus serveis militars in en consideració de que en aquell moment estava pres a França⁵⁶.

Per tant, el cas va quedar solucionat amb prestesa i el dia 18 de juny es va tindre notícia que:

⁵³ Unes setmanes abans, l'1 de maig de 1646 davant la súplica de Luis Ferrer d'Aragó que se li concedira aquesta encomana una junta formada pel virrei comte d'Oropesa, don Cristóbal Crespí de Valldaura i don José de Villanueva va proposar a Felip IV una terna de noms, tots ells valencians, perquè la proveïra. En primer lloc, es recomanava donar-la al comte de Bunyol, en segon a Felipe Boil de l'Escala, senyor de Manises, i en tercer lloc es proposava a don Luis Ferrer. No obstant això, el monarca ja la tenia concedida a don Fernando de Orellana.

⁵⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 6v. El fur 2 de 1645 deia: "Ítem per quant és just, y a rahó conforme, que les commandes de la orde y religió de nostra Senyora de Montesa y de les altres ordens militar de Santiago y Calatrava, que y a en lo present regne, sien proveïden en persones de dites religions militars respectivament y no les de una religió en persones de altre y menys en estrangers del present regne ni en dones, encara que sien naturals del dit e present regne. Per ço supliquen a vostra magestat los dits tres braços sia servit proveir y manar que de hui Avant les dites comandes sien proveïdes en persones de les altres religions militars no en estrangers del present regne, ni en dones encara que sia per via de commanda o administració. Plau a sa magestat fins al solio de les primeres corts". Lluís Guàrdia Marín, *Cortes...*, p. 207.

⁵⁵ S'afegien els noms dels candidats: el comte de Bunyol, el senyor de Manises, don Luis Ferrer, el mestre de camp don Vicente de Monsoriu, don Nuño Pardo de la Casta, don Alonso de Calatayud i don Pedro Pardo.

⁵⁶ Consulta de la Junta formada pel virrei i el regent Crespí de 29 de maig de 1646. ACA, *Consell d'Aragó*, 1355/76.

“Se a entés y sabut per cosa certa que sa magestat per consideració de que va contrafurs es estat servit remediari-lo revocant la dita mercè y fent la de dita comanda de don Nuño Pardo de la Casta, natural del present regne y que açò se a conseguit per interseció y medi del il·lustríssim y excel·lentíssim señor comte de Oropesa, llochtinent y capità general per sa magestat en dita ciutat y regne”⁵⁷.

Raó no faltava als electes, doncs Oropesa i Crespí havien informat el rei de les pretensions de protestar i, en conseqüència, el cas ja havia sigut esmenat abans que es produïra la protesta formal. No obstant això, va ser la notícia de la Junta estava estudiant el cas el que va mobilitzar als ministres perquè recomanaren al rei modificar la seua decisió. Aquest va resultar un cas poc conflictiu, però podia haver-se tornat més greu com va ocórrer anys després amb el de l’encàrrec major de Montesa que va ser denunciat en 1692, en 1646 el monarca ràpidament va corregir la seua decisió.

3. El registre de la casa del canonge Caspe

A València, el dia 30 de juliol 1646, els electes de Contrafur van votar denunciar com ofensa a la jurisdicció eclesiàstica el registre realitzat pel doctor de la Reial Audiència, Antonio Ferrer, de la casa del canonge Eugenio de Caspe, sense tindre el permís dels superiors eclesiàstics⁵⁸. El 14 de setembre don Jaume Pertusa va entregar al rei el corresponent memorial sobre el cas. En la narració del cas, Antonio Ferrer, sense assistència de ministre eclesiàstic ni ordre del jutge ordinari eclesiàstic va entrar a la casa d’Eugenio de Caspe, canonge de la seu de València, amb pretext que buscava a un delinqüent. Malgrat ser informat en diferents ocasions de que no podia actuar contra el canonge per constituir una violació de la seua immunitat eclesiàstica, el jutge va entrar a la casa, la va registrar i *miró sus papeles*. Aquesta acció va ser considerada contrària al fur 45 sota títol *de iurisdictione omnium iudicum*, que prohibia qualsevol actuació contra eclesiàstics sense presència i permís del president del tribunal eclesiàstic⁵⁹. El mateix es recollia en el fur 47 de la mateixa rúbrica encara que s’afegien dues excepcions: que el

⁵⁷ Continúa el fragment: “Per ço et altres, proveheixen delliberen y determinen que tots los elets de la present junta o la major part de aquells que si voldran trovar acudixquen ab enbaixada a sa exel·lència y li donen les gràcies de la mercè que ha fet al regne en aplicar son medi e intercesió per a que sa magestat remediàs lo dit contrafur reprovehís la dita comanda en la persona del dit don Nuño Pardo de la Casta”. L’ambaixada d’agraïment al virrei es va executar el dia 20 de juny de 1646. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 9.

⁵⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 14r-15r.

⁵⁹ Aquest fur va ser concedit per Fernando el Catòlic a petició del Braç Eclesiàstic en les Corts d’Oriola de 1488. El fur 45 de *iurisdictione omnium iudicum* en: *Forii Regni Valentiae*, ff. LXIX-LXX.

jutge eclesiàstic no volguera assistir i que es fera en persecució de persona en flagrant delictes, i cap de les dues es complia en aquest cas. De manera que es suplicava al monarca la reparació de tan clara transgressió i que en virtut de la legislació aprovada en 1645 es privara d'ofici a Antonio Ferrer⁶⁰.

Aquesta relació va provocar que el monarca tractara d'informar-se, demanant al virrei que incloguera el parer de les tres sales de la Reial Audiència. Amb carta de 4 de novembre de 1646, el comte d'Oropesa informava que la Reial Audiència era de l'opinió que Antonio Ferrer no havia comés cap contrafur. En primer lloc, s'argumentava que la casa que s'havia registrat no era del canonge sinó de la seua mare, Catalina Sevilla i Caspe, i el fur no parlava d'eclesiàstics que vivien a casa d'altres persones, per la qual cosa s'havia d'entendre que la casa era d'un seglar. En segon lloc, es deia que el jutge estava perseguint un delinqüent en fragància de delictes⁶¹. De manera que es va poder fer el registre conforme a l'excepció recollida en el fur 47 *de iurisdictione omnium iudicum*⁶². Finalment, el virrei assenyalaria les seues sospites de que allò que es pretenia era perjudicar a Antonio Ferrer, perquè si no també s'hauria denunciat l'actuació dels altres dos magistrats que li acompanyaven⁶³.

Els negocis iniciats per Jaume Pertusa van quedar inconclusos i es va nomenar al canonge José Sanz perquè continuara l'ambaixada. Ignorant que el rei havia resolt que aquest cas no era contrafur, Sanz va entregar el memorial manuscrit de 6 de febrer. Sobre el que va reflexionar en 8 de febrer de 1647 el Consell d'Aragó, reafirmant-se en el que s'havia escrit al virrei amb carta de 23 de gener, que es va poder fer el registre per ser en

⁶⁰ Aquest memorial en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1357, núm. 47-3. El reial decret de 14 de setembre ordenant que es vera en el Consell d'Aragó en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1357, núm. 47-2.

⁶¹ El virrei informava que "a les tres de la vesprada d'un dia d'estiu d'enguany" Francisco Llobregat va ferir d'una escopetada a Juan Manzano Sastre. I en el dia que es va produir el registre, Antonio Ferrer estava investigant aquest crim en companyia del doctor Jaime García de l'Audiència Criminal i de don Lorenzo Mateu i Sanz, assessor del governador en els assumptes criminals, i es sospitava que el delinqüent es refugiava a la casa d'aquesta Catalina Sevilla. A més, es pensava que Francisco Llobregat falsificava moneda i que en aqueix habitatge podien trobar-se els segells per a fabricar-la.

⁶² El fur 47 de *iurisdictione omnium iudicum* de 1510 afegia tres excepcions al que es disposa pel fur 45 del mateix títol que disposava que no es podia registrar el domicili d'un eclesiàstic sense la presència d'un jutge d'aquesta jurisdicció. Les excepcions eren: 1) Que el jutge eclesiàstic no acudira al registre en ser requerit; 2) En cas de persecució d'un delinqüent i 3) En cas de delictes flagrant. *Forii Regni Valentiae*, f. LXX.

⁶³ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1357, núm. 47-1.

persecució d'un delinqüent en flagrant delictes i per no ser la casa del canonge, sinó de la seua mare⁶⁴.

El rei havia declarat amb carta de 26 de gener de 1647 que en aquella ocasió no s'havia produït cap lesió de les lleis, per la qual cosa es va encarregar a Sanz aportar nous arguments per a respondre⁶⁵. En atenció a aquestes qüestions l'ambaixador va entregar un nou memorial manuscrit el 2 de març de 1647. En el document assenyalava que sa majestat no estava ben informat d'allò que havia succeït. De nou s'observa el mateix tipus d'estratègia de tractar d'invalidar la resposta reial per no haver-se redactat amb informació suficient, la qual cosa impulsava al regne a exercir la seua obligació d'aconsellar al rei perquè així poguera decretar el que fora més just i convenient per al regne i el servei del monarca.

Segons la Junta de Contrafurs, el registre de la casa del canonge Caspe no s'havia fet *in fraganti*⁶⁶, sinó que el delictes investigat s'havia produït molts dies abans. En la seua versió Ferrer preguntó *por dicho canónigo y diciendo le quería hablar se entró en su cassa y la reconoció hasta sus escritorios y baúles*. I respecte a que vivia a casa de Catalina Sevilla i que aquesta fora la mare del canonge, la Junta pensava que aquesta informació no era rellevant *pues la tiene alquilada dicho canónigo y tener en ella a su madre no perjudica su inmunidad y el quebrantársela es contrafuero expreso*. Cercant que el rei fora ben informat sobre aquells esdeveniments, es sol·licitava que s'encarregara a una persona *práctica, inteligente y celosa* que fera un informe, encara que es demanava que

⁶⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39-10 i 12.

⁶⁵ Les resolucions preses pel rei sobre els contrafurs van ser vistes com un nou greuge el que va provocar que la Junta de Contrafurs redactara unes noves instruccions per a l'ambaixador. El document estava compost per 14 punts dels quals dos estaven relacionats amb el cas. En el tercer punt es deia a Sanz que sa majestat amb tres lletres dirigides al comte d'Oropesa havia resolt que els procediments contra el canonge Eugenio de Caspe no s'havia vist cap contrafur, encara que s'havia demostrat àmpliament que sí s'havien produït vulneracions, motiu pel qual s'encarregava a l'ambaixador sol·licitar que el cas fora reconsiderat. En el punt quatre s'explicava a l'enviat allò que havia succeït en el cas del canonge Caspe. Felip IV en la seua carta havia confirmat que Antonio Ferrer havia pogut actuar contra Caspe perquè el va descobrir encobrint a un delinqüent que estava sent perseguit en el moment del delictes i que, a més, al ser la casa de la mare del canonge, aquella residència no estava sota la jurisdicció eclesiàstica. De tot això inferia la Junta de Contrafurs que el rei havia sigut mal informat, ja que la casa no era de la mare del canonge i el delictes no era flagrant, sinó que s'havia comés molt de temps arrere, per la qual cosa es pensava que el jutge Antonio Ferrer no va poder entrar a la casa sense el permís del superior eclesiàstic. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 55v-60r.

⁶⁶ La documentació no emplea la frase en llatí, sinó en castellà o valencià traduïnt-se en la expressió de "fragància del delictes". No és una frase usada en l'actualitat, però no deixa de ser enormement il·lustrativa d'allò que es pretenia reflectir, que el crim s'havia comés només uns instants abans de tal manera que metafòricament es podia oïr.

no fora jurista por la *dependencia que tienen de los de la Audiencia*⁶⁷. De manera que el rei va encarregar al virrei que investigara l'assumpte personalment i no el comentara amb ningú, excloent així la participació dels magistrats de la Reial Audiència⁶⁸.

Uns dies més tard, el 19 de març de 1647, en una nova audiència amb el monarca l'ardiaca Sanz va entregar un memorial imprés en el qual, a més de reiterar alguns arguments, afegia que la no declaració de contrafur i la negativa del monarca a donar comissió a una persona perquè investigara el cas era *irregular contra todo derecho*. Una vegada més apuntava que s'havia realitzat *sin aver oydo las razones del reyno y solo con la relación del virrey, siendo él y los ministros lo que comúnmente hacen los contrafueros*, per la qual cosa es suplicava que *antes de que se haga declaración alguna sobre algún contrafuero en el Consejo sea el reyno oydo*. Sol·licitava, per tant, que aquest i els altres Contrafurs foren vistos per una junta composta pel vicecanceller⁶⁹ i altres ministres, excloent als regents provincials del regne de València als que es responsabilitzava de les declaracions sense sentir el regne, *y así parece que ellos solos hacen el contrafuero y es conforme a justicia que desto conozcan otros jueces*⁷⁰. En 12 d'abril el Consell d'Aragó, en una consulta en la qual van participar també els regents valencians Crespí i Villacampa⁷¹, va informar el monarca sobre la qüestió, dient que en atenció als informes del virrei i Reial Audiència s'havia declarat amb anterioritat no ser Contrafur i que últimament s'havia encarregat al virrei un nou informe encara pendent⁷². Ignorem la conclusió del cas ja que va quedar obert a l'espera d'un nou informe d'Oropesa.

4. Sentència contra Pere Torres

⁶⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1357, núm. 47-8.

⁶⁸ Així ho revela el Consell d'Aragó en una consulta de 12 d'abril de 1647. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39-8.

⁶⁹ Llavors el vicecanceller del Consell Aragó era Matías Bayetola i Cavanillas, natural d'Aragó va ser nomenat per al lloc a la fi de 1646. Jon Arrieta Alberdi, "Matías Bayetola y Cavanillas", *Diccionario Biográfico Español. Real Academia de la Historia*. També: *El consejo...*, p. 607.

⁷⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39-11.

⁷¹ Pedro Villacampa i Pueyo va ser regent valencià del Consell d'Aragó. Va accedir a l'Audiència com a advocat fiscal en 1638, va passar a la sala criminal en 1639 i a la civil en 1642. Finalment va entrar en el Consell d'Aragó en 1646. Va morir exercint encara el seu càrrec en 1694. Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo...*, p. 628. Javier Barrientos Grandon, "Pedro Villacampa y Pueyo de Giner", *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*.

⁷² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39-8.

Mentre l'ambaixador Jaime Pertusa estava desenvolupant la seua ambaixada, la Junta de Contrafurs va decidir reclamar un nou greuge que no va arribar a ser denunciat davant el rei, però sí que va posar en marxa altres mecanismes de protesta a l'abast dels Estaments. Aquest episodi no és sinó una mostra més que només uns pocs casos, els més rellevants, arribaven a ser reclamats davant el sobirà.

El 18 d'agost de 1646 la Junta de Contrafurs va considerar que la sentència donada per la Reial Audiència contra Pere Torres s'oposava als furs, ja que no s'havia pogut pronunciar sentència per estar pendent la resolució de diverses peticions de nul·litat del procés. Aquell dia es va decidir donar ambaixada al virrei perquè reparara en els deu dies acostumats⁷³. Lamentablement aquestes són totes les notícies que tenim sobre el cas.

5. Els nous privilegis dels moliners i forners contra el pastim general

El 22 d'agost de 1646 la Junta d'electes de Contrafurs va decidir protestar pel privilegi atorgat a l'ofici de moliners de la ciutat de València, perquè anava en contra dels privilegis de la ciutat i en contra del *pastim* general, que disposava com s'havia de moldre el gra i enforar el pa per a l'aprovisionament de la ciutat⁷⁴. A més a més, per la seua part, la ciutat de València també va sol·licitar la suspensió d'aquell privilegi fins que es sentiren els seus arguments, enviant el seu propi ambaixador a la cort⁷⁵.

⁷³ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 24v-25r. L'ambaixada al virrei es va executar el dia 21 d'agost de 1646 per part d'un grup d'electes reduït a dos de cada Estament. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 26r.

⁷⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 27r-28r i 33r. El privilegi del *Pastim General* es pot trobar en AMV, *Cartes Reials*, h3-10, ff. 13r-40v.

L'ofici de moliners havia sol·licitat que el gra del pastim general es repartira per a la seua molta segons el nombre de moles de cada molí sense intervenció dels forners. Aquest repartiment l'havia de fer l'administrador del *pastim* ajudat de la persona que designara aquest ofici. Per a evitar qualsevol tipus de frau tot el procés havia de quedar registrat i s'imposava una pena de 200 lliures a qui transgredira aquesta norma. Com a contrapartida a la concessió del privilegi l'ofici va oferir 500 escuts. Sobre la qüestió s'havia sol·licitat l'opinió de Cosme Gombau, visitador de la ciutat, i de don Cristóbal Crespí de Valldaura i cap dels dos va considerar que s'oposara a cap fur o privilegi. En conseqüència, el 12 de maig de 1646 sa majestat va ordenar que s'expediren tots els despatxos necessaris per a l'aplicació del privilegi, condicionant-lo tot al pagament dels 500 escuts. Consulta de don Cristóbal Crespí i don José de Villanueva a 10 d'abril de 1646. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 18/16. El parer de Cosme Gombau sense datar en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591 núm. 18/19. El rei ordenant es donara execució a la súplica dels moliners a 12 de maig de 1646 en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 17. El rei ignorava que l'ofici de moliners havia realitzat el pagament pel privilegi el dia 5 de maig: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 18/18.

⁷⁵ Es va sol·licitar la suspensió el 29 d'agost de 1646. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 18/21. Aquesta suspensió va portar a que uns mesos més tard l'ofici de moliners sol·licitara la immediata aplicació del privilegi, un assumpte que Felip IV va encarregar a Pedro Villacampa, el qual teòricament no havia de participar en aquest assumpte per ser propietari d'un molí. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 18/15.

Juan Reig com a ambaixador de la ciutat va escriure un memorial amb alguns dels arguments que més tard serien utilitzats pel delegat del regne, l'ardiaca Josep Sanz. Per a la ciutat, tant la llei natural com els furs del regne fixaven que tot individu tenia llibertat de moldre en el molí que volguera, per tant, deixar sense aquesta llibertat a la Ciutat era anar en contra dels furs i llei natural. A més, perjudicava el privilegi de la pasterada de la ciutat, perquè la quantitat de farina que es treia de cada cafís de forment depenia del molí on es processara. Per consegüent, el molí havia de ser triat pel forner, doncs, com disposava el capítol 6 del *Pastim* General, donant llibertat als forners per a triar molí s'evitava que pogueren al·legar la mala qualitat de la molta per a justificar un mal treball. En definitiva, la ciutat sol·licitava que *se recoja y rasgue* el nou privilegi i es declarara l'observança dels furs i el privilegi del pastim amb un nou memorial contra altre privilegi concedit als forners⁷⁶.

El 6 de febrer de 1647 Josep Sanz va repetir en el seu memorial els arguments usats per Reig, l'enviat per la ciutat de València, encara que afegint la condició contractual del privilegi de l'administració del pastim a la ciutat de 1640 per haver-se atorgat a canvi de 14.000 lliures⁷⁷. El 19 de març de 1647 l'ambaixador va entregar a Felip IV un nou memorial molt més elaborat, afegint nous arguments legals. En el document s'assenyalava que el privilegi concedit als moliners xocava amb el fur 5 de molins, forns i banys que donava facultat als valencians de moldre en el molí que triaren⁷⁸. Així mateix, s'oposava al capítol 6 del privilegi del *pastim* de la ciutat de València concedit en 16 de maig de 1640, que donava llibertat als forners per a moldre en el molí de la seua elecció. En aquest sentit es deia que s'havia actuat contra el fur 4 *si contra ius aliquid fuerit impetratum*, que disposava que un privilegi concedit a particulars no podia derogar altres concedits a tot el regne, per la qual cosa el nou privilegi no podia executar-se per existir el fur 5 de molins. En aquest sentit el nou privilegi també contravenia el fur 7 *si contra ius aliquid fuerit impetratum* que disposava que les concessions que xocaren amb els privilegis de la ciutat foren nul·les. De la mateixa manera, s'incomplia el fur 8

⁷⁶ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 18/2. Aquest ambaixador també va entregar un memorial contra el nou privilegi concedit als forners pel qual el gra de la pasterada havia de ser repartit per igual entre tots els forners incloent el blat per a fer el pa blanc i el floreat, la qual cosa en opinió de la ciutat anava en contra del privilegi de la pasterada. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 18/1.

⁷⁷ Sobre això el 8 de febrer el Consell d'Aragó assenyalava que el 28 de desembre de 1646 s'havia demanat el parer al virrei i Reial Audiència i fins que no arribara la resposta no es podia resoldre. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/10 i 12.

⁷⁸ El fur 5 de molins en: *Fori Regni Valentiae*, ff. CCXXXVI.

de la mateixa rubrica que disposava que no es podien atorgar privilegis en contra dels furs⁷⁹. També es vulneraven els furs 4 i 5 *de pactis* que prohibien fer estanc de cap cosa, en considerar que el privilegi el feia en obligar els forners a portar el gra a un molí determinat⁸⁰. Per últim també que el rei havia faltat a la seua paraula, ja que en el primer acte de cort de l'Estament Reial de l'any 1645 va confirmar a la ciutat tots els seus privilegis, inclòs el del *Pastim General*. Per tot això, s'argumentava que el privilegi concedit als moliners *deve declararse por nulo y por contrafuero como lo espera el reyno de la equidad y justicia de vuestra magestad y recibirá merced*⁸¹.

El 12 d'abril de 1647 el Consell d'Aragó va recomanar a sa majestat que esperara que arribara l'informe del virrei i de l'Audiència per a resoldre. El 2 de juliol de 1647 el comte d'Oropesa amb el consell de la Reial Audiència informava sobre els dos privilegis denunciats per l'ambaixador de la ciutat, el dels moliners i el concedit als forners. El lloctinent argumentava que tant la ciutat com el regne deien que tots dos anaven contra furs i privilegis, però assenyalava que les lleis pactades eren només les emanades de les Corts Generals i la resta de lleis podien ser millorades pel rei com a suprem legislador. L'Audiència i el lloctinent afegien que el rei quan havia concedit el privilegi de la pasterada a la ciutat no havia llevat el poder de supervisió del monarca per a millorar l'administració⁸². Per a justificar la intervenció reial sobre el *Pastim General* i la molta es citaven una sèrie de males pràctiques que es consideraven remeiades amb el nou privilegi dels moliners⁸³. Així i tot el lloctinent recomanava implementar algunes millores per a evitar les queixes de la ciutat, com enviar veedors per a controlar la qualitat de la

⁷⁹ *Fori Regni Valentiae*, f. XXXIX.

⁸⁰ Els furs 4 i 5 *de pactis* fixaven que qualsevol tracte o pacte fet en contra de les lleis foren nuls. *Fori Regni Valentiae*, f. XLI.

⁸¹ ACA, Consell d'Aragó, 588/39-11.

⁸² En el punt dels forners el virrei defensava que si es deixava a discreció de la ciutat, ells encarregaven fer el pa blanc i florejat a aquells amb els quals tenen dependència i si aquests no pastaven com devien evitaven castigar-los, el que no pasaria si es repartira per igual *cuando sería más difícil el disimulo y el castigo más cierto*.

⁸³ S'explicaven una sèrie de males pràctiques en la molta del blat, ja que els moliners per a guanyar-se el favor dels forners els feien préstecs d'entre 800 o 1.000 reials que mai cobraven i es comprometien a donar al forner un reial per cada costal, del que resultaven dues dificultats: 1) Que els moliners es gravaven amb una càrrega excessiva que pretenien recuperar per mitjans il·lícits i 2) Els forners quedaven obligats amb els moliners pel que encara que la farina fora roïna mai es queixaven. A aquests arguments el lloctinent sumava un exemple d'un particular anònim que sense béns administrava un molí i *con dadas, alagos y amenazas tiene grangeados y amedrentados de suerte a los horneros que a vuelto a conducir el molino a un tercero con obligación de llevarle toda la molienda del amasijo del pan blanco y floreado y mucha parte del común con que sin poner nada de su casa grangea más de mil ducados cada año*.

molta. Sobre això el 12 de juliol de 1647 Felip IV va resoldre: *fiat como el virrey escribe en ambos contrafueros que el reyno pretendia*⁸⁴.

El cas denunciat no sols no va ser declarat com contrafur, sinó que seguint la recomanació del virrei el privilegi dels moliners va seguir en vigor malgrat la protesta de la Junta de Contrafurs i de la ciutat de València. En aquesta protesta s'observa l'acció coordinada de representants del regne i de la ciutat, la qual cosa era freqüent i s'evidencia en aquest treball. Tal vegada aquesta situació no és en el Regne de València tan evident com al Principat de Catalunya en el qual Diputació del General i ciutat de Barcelona van actuar quasi sempre de manera coordinada⁸⁵. Això tal vegada pot deure's a les diferències institucionals, ja que la ciutat de València ja participava de manera directa en les actuacions dels Estaments i nomenava els seus electes.

6. El Contrafur del Batalló

El dia 17 d'octubre de 1646 els elets de Contrafurs van deliberar tractar d'obtenir reparació per un nou Contrafur. El lloctinent general, comte d'Oropesa, havia manat formar un batalló per a la persecució dels bandolers finançat per les viles i llocs on actuara. En conseqüència, el dia 26, els electes de Contrafurs van fer l'ambaixada al virrei perquè proporcionara remei, per considerar-se que aquelles viles estaven exemptes de qualsevol càrrega i obligar-les a finançar el batalló significava imposar un nou impost⁸⁶.

Amb carta a Felip IV de 4 de novembre de 1646 el virrei negava aquests arguments, adduint que el batalló s'havia format per a actuar en aquelles viles i llocs que havien sigut condemnats per no perseguir els bandits, sent castigades a córrer amb les despeses d'aquest batalló. No es tractava, per tant, d'un nou impost, sinó de l'execució d'una condemna. Per a executar-ho s'havia consultat amb el Consell d'Aragó i havia sigut aprovat amb reial carta de 27 d'abril de 1646, per la qual cosa es considerava injustificada la denúncia estamental per dues raons: la primera, perquè aquest pagament corresponia a

⁸⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 18/14.

⁸⁵ Preferisc la denominació de ciutat de Barcelona que la predominant en la historiografia de consell *de cent*, perquè les decisions preses per la representació de Barcelona ja fora per la restringida dels *consellers* o la més general del *consell de cent* es prenia en nom de la ciutat de Barcelona. En aqueix sentit, igual que els ambaixadors enviats pels tres Estaments valencians no parlaven en nom dels Estaments, sinó del regne de València, els triats pel *consell de cent* parlaven en nom i representaven a la ciutat de Barcelona.

⁸⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 35r-37v.

la condemna de la Reial Audiència i en matèries judicials sa majestat tenia disposat que les protestes havien de seguir per aqueixa via, i la segona, que segons el que es disposava en el fur 17 de 1626 només es podia obligar les viles a pagar comissions contra els bandolers precedint ordre de sa majestat, la qual cosa es complia en aquest cas. Aquest fur es va titular: *Gastos de comissions ab soldats contra bandolers nos puguen demanar a les ciutats y viles reals del Regne, sinó es ab real carta fermada de la real mà y despachada per lo Supremo Consell de Aragó*. No obstant, la condició que es poguera obligar a les viles mitjançant carta reial es va fixar en la decretata i no estava continguda en el cos del fur, la qual cosa va propiciar algunes objeccions en aquest cas⁸⁷.

El comte d'Oropesa va sol·licitar al rei que donara una resposta que provocara que els electes meditaren més les seues denúncies *por las malas conseqüencias que se siguen de esta facilidad en reclamar contra qualquiera resolució que expresamente no se atribiese contra fueros y leyes del reyno*. El 2 de gener de 1647 Felip IV va resoldre amb les següents paraules: *respondásse declarando que no es contrafuero*⁸⁸.

Ignorant la resolució del monarca, l'ardiaca Josep Sanz va tindre audiència amb Felip IV el dia 6 de febrer de 1647 en la qual va entregar un nou memorial. En l'exposició del cas s'explicava que, en contra de tots els privilegis que feien francs de tot gravamen als habitants del regne de València, l'agutzil Valero Febrer obligava les viles a finançar el batalló que ell encapçalava⁸⁹. Sobre aquest tema, el Consell d'Aragó en el dia 8 del mateix mes assenyalava que no es veia cap transgressió utilitzant els mateixos arguments que havia usat el virrei en la carta del novembre anterior⁹⁰. Sabedors que el rei havia fet una primera declaració de no haver-hi contrafur, els electes van encarregar a l'ambaixador aportar nous arguments⁹¹. En reunió de 19 de març de 1647 la Junta va decidir protestar també per la pretensió que el regne es personara per via judicial sobre l'assumpte del batalló, la qual cosa era una cosa que mai s'havia fet⁹².

⁸⁷ Fur 17 de 1626. *Furs, capítols...MDCXXVI*, f. 11.

⁸⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1357, núm. 48.

⁸⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/10.

⁹⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/12.

⁹¹ Amb carta de 5 de febrer de 1647 la Junta de Contrafurs assenyalava a l'ambaixador José Sanz que sa majestat havia declarat que no hi havia Contrafur. Pel que li advertien que prompte li enviarien una memòria dels arguments que podia utilitzar en el cas. Així mateix, la manera en què el rei havia resolt que no hi havia Contrafur, sense atendre els arguments del regne, va ser vist com un nou greuge que va ser declarat pels electes de Contrafurs l'11 de febrer de 1647. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 50v-55r.

⁹² ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 62r-63r. El 26 de març de 1647 es va enviar una nova missiva a don José Sanz que no incloïa novetats d'importància. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 64r.

Mentre, a Madrid, aquell mateix dia l'ambaixador José Sanz va presentar un nou memorial. En l'argumentació s'assenyalava que obligar els naturals del regne a sufragar el batalló contra els bandolers anava en contra del fur 1 de 1585, que disposava que les viles i llocs del regne no estaven obligades a aportar cap quantitat per a la persecució. A més, seguint el procediment legal, el regne havia demanat l'objecció del greuge al virrei i després del termini corresponent havien nomenat ambaixador; no obstant això, els ministres no li van donar oportunitat a l'enviat a representar les raons del regne i es va resoldre amb reial carta de 3 de gener de 1647. Per a Sanz, aquesta carta anava en contra de les lleis divines, naturals i també contra els furs, perquè sent que es tractava d'una disputa entre el virrei i el regne no era just que el rei resolguera sense haver sentit a les dues parts, la qual cosa transgredia el fur 38 *de testibus*.

Seguint el que els electes li havien encarregat, l'ambaixador es va dedicar a contestar el principal argument utilitzat pel virrei per a justificar la seua actuació, l'ordre de sa majestat conforme al fur 17 de 1626. El 18 de febrer la Junta va definir l'estratègia per a contestar. La norma de 1626 era la confirmació del fur 1 de 1585, per la qual cosa en opinió dels Estaments la decretata d'un fur no podia derogar un fur anterior. Perquè un fur entrara en vigor el rei havia de decretar en favor de la súplica del regne perquè d'una altra manera *si la decretata saliesse discorde y aún opuesta a lo que se le suplica aquello quedaría por fuero lo qual es absurdísimo y por sí, increíble y totalmente ageno de la mente y intención de vuestra magestad*. La possibilitat de fer pagar a les viles les despeses de la persecució dels bandolers mitjançant el mandat amb carta reial es va fer en la decretata del fur. Això va donar peu a que s'argumentara que no podia limitar la validesa del fur 1 de 1585. Ja que un fur havia de ser derogat per un altre fur proposat pels tres Braços i acceptat per sa majestat. És a dir que per a substituir una llei pactada s'havia de fer mitjançant una altra llei pactada, per la qual cosa la decretata del rei en un fur posterior al no ser pactada, sinó derivar només de la voluntat del rei, no podia derogar la legislació anterior. Sobre això es va donar notícia a l'ambaixador el 19 de febrer de 1647 que en l'oferta del servei d'aquelles Corts es fixava que el regne no quedava obligat constret per decrets que no concordaren amb el sentit del capítol o que xocaren amb altres furs del regne⁹³. De tot allò s'inferia que havia d'aplicar-se el fur de 1585 i no la

⁹³ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 60v.

decretata de 1626 i que s'havia de seguir l'exemplde d'anteriors ocasions quan s'havia manat retornar els diners cobrats i que el cas no servira com a precedent.

A tot això s'afegia que, en virtut de tots els privilegis referits en el cas dels bagatges, els valencians eren francs de qualsevol imposició⁹⁴. Per consegüent, l'ambaixador argumentava que si Felip IV no declarava el cas com *Contrafur*, aquells privilegis quedarien sense valor i el monarca faltaria al jurament que va fer de conservar-los i observar-los, *y quedaría abierta la puerta para imponer a los naturales voluntariamente los que el virrey y ministros quisiesen que sería la última calamidad de aquel reyno*. Ja en les instruccions enviades a Sanz, els electes havien advertit del mal que resultava de no reparar-se el greuge del batalló que “és tan danyós y perjudicial que si no's remedia ha de venir-se la total perdisió del regne per ço que la major atensió no hauria pogut trovar semblant expedient per a traure diner del regne, puix éssent així que anant lo dit batalló per aquell se pogués traure de les universitats y particulars de aquelles tot lo diner que fos menester”⁹⁵.

Malgrat que el regne acceptara la imposició de tributs com una regalia inseparable del monarca i tractara de definir en què casos el rei havia d'usar d'aqueixa regalia, no podia acceptar que el virrei i altres ministres pogueren establir nous impostos⁹⁶. Quins poders i facultats delegava el rei en el seu *alter nos*? Evidentment ni es podia ni es volia tindre un virrei amb les mateixes potestats que el rei, motiu pel qual la seua actuació estava limitada en instruccions i controlada des del Consell d'Aragó. Però a més, aquest tipus de regalies inseparables del príncep no podien ser delegades, per considerar-se estar unides als seus ossos⁹⁷. En conseqüència, no podent-se haver imposat aquesta nova obligació, l'ambaixador concloïa que en el cas del batalló *se ha contravenido a dichos fueros mandando poner para adelante conveniente remedio porque aquellos vassallos no sean oprimidos y molestados y puedan mejor acudir al servicio de vuestra magestad*⁹⁸.

⁹⁴ En el cas dels Bagatges se citaven els privilegis: 3 i 168 de Jaume II i els 3 i 9 de Pere II que atorgaven franqueses als habitants de València.

⁹⁵ Instruccions per a Sanz de 18 de febrer de 1647. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 55v-60r.

⁹⁶ Sobre aquests assumptes he tractat recentment: Miquel Fuertes Broseta, “Los límites de la regalía de los reyes de Valencia para imponer nuevos tributos: Las juntas estamentales frente al nuevo arbitrio del aceite (1631-1632)”, en *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, XLIV (2022), en premsa.

⁹⁷ Aquests arguments van ser també emprats per a justificar que encara que haguera jurat l'observança dels furs el rei no podia renunciar a actuar per damunt d'ells usant de la seua potestat extraordinària, perquè era una facultat inseparable del principat.

⁹⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39-11.

Sobre aquests arguments va reflexionar el Consell d'Aragó en 12 d'abril de 1647 assenyalant que aquest tema s'havia suplicat en diferents ocasions i mai s'havia declarat com contrafur. El comte d'Albatera va emetre un vot particular assenyalant que si bé no veia contrafur, era just que es declarara després de sentir l'ambaixador i donar-li la possibilitat d'entregar els documents⁹⁹. Per consegüent, el Consell d'Aragó es va mostrar unit a dir que no s'havien transgredit les lleis, encara que una part d'ell defensava que s'havia de donar a la Junta de Contrafurs l'oportunitat d'exposar els seus arguments. La matèria substantiva no es va veure reconeguda, ja que no es va reconèixer cap vulneració, però sí la procedimental en permetre's a la Junta defensar la seua posició.

7. La derogació del privilegi de la insaculació dels oficis de la ciutat de València

El 20 d'octubre de 1633 Felip IV va expedir un privilegi estipulant que des de llavors els oficis majors –justícies, jurats, racional, síndics i almotacén– foren triats mitjançant la insaculació, a canvi de 23.000 lliures. Aquest sistema va funcionar sense interrupció durant una mica menys de 13 anys, fins que Felip IV amb carta de 21 d'abril de 1646 va revocar el privilegi després de suplicar en aquest sentit el Consell General, la qual cosa va portar que es succeïren les protestes i ambaixades dels jurats la ciutat suplicant la seua restitució. El procés per a la revocació s'havia iniciat temps abans, doncs el virrei, comte d'Oropesa, aconsellat pel regent Cristóbal Crespí i altres oficials va decidir que s'havia de tornar al sistema anterior de govern, és a dir l'elecció d'oficis mitjançant l'elaboració de la ceda.

Fins a la concessió del privilegi insaculatori en 1633, el sorteig dels sis jurats de València s'havia fet a partir de l'anomenada ceda. El racional de la ciutat elaborava cada any dos llistes de 12 candidats que corresponien a cada una de les 12 parroquies de la ciutat. La primera llista corresponia als cavallers i generosos entre els quals s'havien de sortejar dos jurats i la segona als ciutadans entre els quals s'escollia als quatre jurats restants. Abans de fer el sorteig les llistes o ceda s'enviaven al rei que després de l'informe del Consell d'Aragó substituïa als candidats que no considerava adequats. De tal manera

⁹⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/8.

que el rei podia vedar l'accés als oficis majors de la ciutat a alguns individus, proposant altres en el seu lloc¹⁰⁰.

Atenent al consell de Crespí, el virrei va actuar per a guanyar el favor de la majoria del Consell General de la ciutat, la qual cosa el lloctinent va aconseguir. En reunió de 22 de març de 1646 la major part del Consell General va decidir suplicar al rei la revocació del privilegi de la insaculació amb l'oposició expressa dels jurats¹⁰¹.

Mesos després la Junta de Contrafurs va protestar, sumant-se així a l'estratègia dels jurats de la ciutat¹⁰². Aquesta situació és completament lògica si atenem a les connexions entre els jurats i la Junta, donat que els elets de l'Estament Reial eren membres de la oligarquia municipal valenciana. En conseqüència, el 17 d'octubre de 1646, la Junta va acordar suplicar reparació per la derogació del privilegi¹⁰³. El primer memorial manuscrit que José Sanz va entregar a Felip IV el 6 de febrer de 1647 incloïa la protesta sobre aquest assumpte. En aquesta primera denúncia, els arguments es centraven en que la súplica del Consell General de que es revocara la insaculació es va realitzar amb defecte de forma. Per a la Junta, la manera de votar en el Consell General *es uso y costumbre perpetua e inviolable que tiene fuerça de fuero*, perquè s'assenyalava que els assumptes que havia de votar el Consell General havien de ser primer aprovats pels jurats, racional i síndic de la ciutat –el conegut com *consell secret*–. No obstant, en la reunió en què es va acordar sol·licitar al rei la revocació del privilegi *entró en la sala don Cosme Gombau, juez de la Real Audiencia, con orden del virrey y obligó al jurado en cap a hazer dicha proposición*. S'argumentava que en aquell moment es va accedir a fer la votació perquè es va pensar que amb la protesta dels jurats i el defecte de forma la decisió seria nul·la. Es considerava contrafur que el rei hauria accedit a una súplica realitzada en tals condicions, al que s'afegia que els que van votar a favor eren els menys acreditats del consistori, per ser *no cavalleros ni ciudadanos, que son los menos, sino de la plebe que son con gran exceso los más*¹⁰⁴. Uns dies més tard, vistos aquests arguments,

¹⁰⁰ Aquest sistema es troba més ampliament explicat en: Amparo Felipe Orts, *La oligarquia municipal...*, pp. 21-28.

¹⁰¹ Amparo Felipe Orts, *Insaculación...*, pp. 17-33.

¹⁰² Les protestes de la ciutat de València es troben desenvolupades en: Amparo Felipe Orts, *Insaculación...*, pp. 26-56.

¹⁰³ De la qual cosa es va donar notícia al virrei mitjançant ambaixada el dia 26. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 35r-37v.

¹⁰⁴ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 588, núm. 39/12.

el Consell d'Aragó recomanava respondre al regne el mateix que s'havia dit a la ciutat, que se'ls sentiria per justícia i més tard per govern¹⁰⁵.

Amb carta de 5 de febrer de 1647 els electes de Contrafur van encarregar a l'ardiaca que es coordinara i instruïra del jurat Vicent Trilles, que havia sigut enviat per la ciutat de València com a ambaixador, amb l'objectiu de redactar un nou memorial¹⁰⁶. El 19 de març es va entregar a Felip IV el memorial imprés afegint nous arguments, el principal era que en haver-se concedit el privilegi a canvi de les 23.000 lliures tenia *fuera de contrato oneroso irrevocable*, de manera que no es podia trencar sense el consentiment de les parts. A més, per haver-se concedit el privilegi als jurats i Consell General de la ciutat de València, era necessari el consentiment dels jurats per a trencar el pacte, i per això la revocació anava en contra del fur 11 de rubrica *actionis et obligationis*¹⁰⁷. Seguidament s'argumentava que el Consell General representava a la ciutat incloent també a jurats i prohoms *que constituyen el cuerpo desta ciudad*, aquests prenen les decisions *y solo para pagar lo que ellos han concertado y obligar al común y particulares a la solución se junta el Consejo General*. Juntament amb l'imprés es va entregar una còpia manuscrita d'un decret de Felip III de 1611 en el qual ordenava al llavors virrei, marquès de Caracena, que s'observara el procediment acostumat quan es feren votacions en el Consell General de la Ciutat de València, mandat que també es considerava vulnerat. A això s'afegia que, amb el privilegi de la insaculació, van adquirir drets els jurats i insaculats pel que en haver accedit sa majestat a la súplica del Consell General s'havia negat la defensa dels seus drets, la qual cosa anava en contra del fur 35 *de testibus*¹⁰⁸. Aquest fet també transgredia el fur 14 *de si contra ius aliquid fuerit impetratum* que disposava que qualsevol mercè concedida no podia anar contra drets i privilegis anteriors¹⁰⁹. Per tot això José Sanz demanava a Felip IV que es declarara nul·la

¹⁰⁵ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 588, núm. 39/10.

¹⁰⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 50v-51v. Encara que s'havia escollit a Trilles, la negociació dels termes en els quals havia de tornar-se a concedir la insaculació es van deixar en mans de Joan Reig que també s'havia desplaçat a Madrid. Amparo Felipo Orts, *Insaculación...*, p. 33.

¹⁰⁷ El fur 11 de *Demandes e obligacions* fixava que cap compromís podia ser trencat per una de les parts sense el consentiment de l'altra. *Fori Regni Valentiae*, f. XCVI.

¹⁰⁸ *Fori Regni Valentiae*, f. C.

¹⁰⁹ El fur 14 *de si contra ius aliquid fuerit impetratum* és de tal brevetat que ací el podem copiar íntegrament: "Los rescritos o les cartes donades o acceptades que tolguen son dret o altre que no hagen valor de tot en tot". *Fori Regni Valentiae*, f. XL.

la carta de 21 d'abril de 1646, que revocava la insaculació i que, per tant, es retornara el valor al privilegi insaculatori¹¹⁰.

El mateix dia que es va entregar el memorial, el 19 de març de 1647, els electes van escriure a l'ambaixador encarregant-li insistir que no participaren els regents provincials del regne en les votacions del Consell d'Aragó. En concret, es donaven arguments per a apartar a don Pedro Villacampa, del qual es deia que havia tractat indegudament a Joan Reig ambaixador de la ciutat, i també contra don Cristóbal Crespí de Valldaura de qui s'assenyalava que havia aconsellat al virrei sobre la revocació de la insaculació, i no semblava adequat que jutjara el cas per ser un dels implicats en la transgressió¹¹¹.

El Consell d'Aragó, amb la participació de Villacampa i Crespí, va redactar la seua consulta el 12 d'abril. No es va veure cap indicatiu de vulneració als furs i tampoc es va considerar a el fet que el rei hauria tornat a atorgar la insaculació a la ciutat¹¹². En efecte, la intensa protesta de la ciutat havia provocat que amb carta de 6 d'abril de 1647 el rei tornara a concedir la insaculació com a mètode per a triar als oficis majors de la ciutat¹¹³. Tampoc es va reconèixer cap transgressió, però, l'estratègia d'acció combinada entre la Ciutat de València i els electes del regne va fer efecte i el rei va tornar a concedir el privilegi de la insaculació a la ciutat de València. Com s'observa, la negociació tenia molt més a veure amb el context polític que amb el jurídic, perquè sense veure's greuge es va recuperar el sistema insaculatori gràcies a la protesta de la ciutat i del regne.

8. La sentència contra José Ermolao Gil

El 20 de gener de 1647 la Junta de Contrafurs va declarar que la sentència de mort donada contra José Ermolao Gil¹¹⁴ anava en contra del fur 37 de 1604 que disposava que els perdons que es feien en Corts Generals inclogueren els delictes de mort acordada si

¹¹⁰ ACA, Consell d'Aragó, 588/39-11.

¹¹¹ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 62r-63r. El 26 de març de 1647 es va enviar una nova missiva a don José Sanz que no incloua novetats d'importància. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 64r.

¹¹² ACA, Consell d'Aragó, 588/39-8.

¹¹³ Amparo Felipo va estudiar tot el procediment de protesta que va dur a terme la ciutat per a tractar de recuperar el privilegi de la insaculació, la qual cosa va aconseguir en menys d'un any després de la seua revocació. Amparo Felipo Orts, *Insaculación...*, pp. 26-46. La carta de 6 d'abril de 1647 transcrita per la mateixa autora en pp. 226-227.

¹¹⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 45-46.

en aqueix moment no estaven plenament provats¹¹⁵, del que els electes inferien que, encara que ara l'Audiència l'hauria provat, no s'havia de donar sentència per haver-se produït després del soli de les Corts de 1645 i aplicat l'indult¹¹⁶. A continuació De manera que es va dur a terme l'ambaixada al virrei perquè reparara el greuge dins dels deu dies que disposava la normativa¹¹⁷.

El 28 de gener el comte d'Oropesa escrivia a Felip IV per a referir-li la situació, i les raons per les que la Reial Audiència havia sentenciat a mort a José Ermolao Gil.

Por aver muerto de un pistoletaço acordadamente a Vizente Muntañana y por ser malhechor famoso y de muy perverssa calidad como resulta del proçesso en que se acumulan muchas muertes y peligros y aunque de cada uno no hay prueba suficiente pero consta como evidencia su mala calidad y ser delinqüente famosso y se tienen noticias extrajudiciales de que a confesado y dicho haver cometido veinte y dos muertes.

Els elets defensaven que el delicte havia quedat indultat amb el soli de les Corts Generals de 1645, qüestió sobre la qual les tres sales de la Reial Audiència no estaven d'acord, perquè el fur de 1604 que reglava aquests perdons contemplava dues excepcions, la d'estar el delicte plenament provat i la que hi hauria sentència de mort. Això era un mitjà per a evitar el descrèdit que resultaria de no castigar un delicte tan notori i, per tant, s'interpretava que l'excepció s'havia d'aplicar als delictes provats també després del soli. A més el subjecte no va poder ser indultat en les Corts per no haver sigut denunciat en aquell moment i no estant expressament prohibit en el fur la investigació de delictes anteriors es va poder dictar la condemna.

¹¹⁵ El fur 37 de 1604: "Ítem, com les remissions, abollicions y perdons que per ser favorables se hajen de ampliar y estendre. Supliquen a vostra magestat los dits tres Braços sia de sa mercé provehir y manara que les remissions y abollicions que's faran en Corts Generals y al temps del solio de aquelles compreguen també y hajen lloch en los que serán estat denunciats per mort acordada com no se haja provat lo delicte plenament ni donat sentència de mort natural al denunciat, sinó qualsevol altra pena extraordinaria. Plau a sa magestat. Covarruvias vicecancellerius. Furs, capítols... MDCIIII, f. 13v. L'indult de 1645 deia que: "Ab la present absolem, remetem e perdonam a qualsevol braços, universitats y particulars persones del dit regne de València, totes les penes civils y criminals, corporals y pecuniaries de o per raó de qualsevol crimens que sien estat comesos fins al dia de hui sie segons per los tres braços nos és estat supplicat de la present, emperò absolució y remissió general. Exceptant tan solament crims de erechia, e de lesa magestat, e sodomia, e falsadors de moneda e de vars y traidors, e de mort acordada, e de nafres, e coltellades donades per diners, e de falsos notaris, e de aquells que fan fer e ussen scientment de qualsevol cartes, testamentts e falses escriptures, e lladres trencadors de camins y de qualsevol pau e tregua y és nostra voluntat que tots los demás crims e dictes que no són ni serán dels desus espressats y exceptats sien copresos en la present absolució y perdó general de la manera que es conté en la súplica per dits braços sobre açò feta". Lluís Guia Marín (ed.), *Cortes...*, p. 415.

¹¹⁶ ACA, *Consell d'Aragó*, 1357, 52-1 i 2.

¹¹⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 45-46.

En reforç dels arguments legals, detallava la seua actuació en el cas. Així va suspendre la sentència durant un dia i va enviar la documentació del procés als electes, que van decidir continuar amb la protesta i es van donar els deu dies al virrei suplicant que es suspenguera la sentència. Oropesa va respondre de manera negativa argumentant que en el fur 16 de 1645, davant la pretensió que s'anul·laren els procediments quan els Estaments isqueren a denunciar un greuge, es va respondre que en els casos judicials es continuara per la via de justícia. En cas de persistir per la via de Contrafur, el virrei va amenaçar amb executar la sentència una vegada es fera l'ambaixada. Per a evitar l'aplicació de la pena, Oropesa va proposar dos mitjans: que els electes redactaren un memorial amb els seus arguments i que ell faria el mateix i els enviaria al rei perquè resolguera, tractant de retardar l'execució del reu fins que sa majestat contestara, o que els electes no denunciaren la sentència donada contra Ermolao, sinó que denunciaren genèricament la pretensió de l'Audiència de fer inquisició d'un cas després de la publicació del perdó general. No obstant això, la Junta de Contrafurs va prosseguir amb la denúncia en la forma acostumada i va donar la seua ambaixada amb les solemnitats requerides.

Davant aquesta situació Oropesa va tornar a consultar a l'Audiència *y se dividieron los votos* i encara que per un vot més s'havia resolt que s'executara al reu, el virrei va decidir suspendre l'execució uns dies *sin que se le sacasse de la capilla ni darle esperanzas de vida* i per això va enviar aquest informe amb correu *yente y viniente*, perquè amb la major prestesa *vuestra magestad se sirva mandar lo que tuviere por más conveniente*¹¹⁸. En la carta que acompanyava a aquest informe el lloctinent exposava les seues sospites que la denuncia del regne era causada pels *influxos de la insaculación*, ja que d'una altra manera no entenia com es pretenia la suspensió de la sentència de *uno de los delinqüentes más façinerossos y de peor calidad de este reyno*. Per a concloure, assenyalava que en el negoci de la insaculació anava a buscar sendes d'enteniment però es mostrava insegur sobre aquest tema per *la incertidumbre de lidiar con gente apassionada y poco reductible*¹¹⁹.

El 4 de febrer de 1647 Felip IV responia que *no hay razón por que deva suspenderse dicha execución de sentencia y assí haréis que se administre entero*

¹¹⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, 1357, 52-1 i 2.

¹¹⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, 1357, 52-5.

cumplimiento de justicia observando lo que ella dispone. I respecte al dubte que havia sorgit en la Reial Audiència sobre si aquells reus amb delictes exceptuats en l'indult havien de gaudir del perdó quan no hi havia plena prova, Felip IV va respondre que aquests delictes havien de considerar-se excepcions en tots els casos, hagueren sigut o no provats amb anterioritat. Felip IV estava fent una interpretació del fur, perquè li competia a ell i als seus tribunals superiors aclarir els dubtes en la lectura. No obstant això, hi havia pocs dubtes en llegir el fur de 1604:

“Sia de sa mercé provehir y manarà que les remissions y abolicions que's faran en Corts Generals y al temps del solio de aquelles compreguen també y hagen lloch en los que seran estat denunciats per mort acordada com no se haja provat lo delictes plenament ni donat sentència de mort natural al denunciat, sinó qualsevol altra pena extraordinaria. Plau a sa magestat”¹²⁰.

Sens dubte la interpretació del rei estava modificant el sentit amb el qual va ser suplicat el fur. Aquest exemple ajuda a comprendre la repetida suplica estamental, confirmada en diferents Corts, que els furs foren interpretats en la seua literalitat. No obstant, com ja hem tractat, diferents juristes es van encarregar de defensar que tal cosa no era possible, protegint la potestat règia d'interpretar les lleis. La resolució del cas va ser contrària a les aspiracions de la Junta de Contrafurs, si bé es va respectar que pogueren fer la protesta i de fet, encara que els furs no contemplaven tals procediments, l'execució de la sentència es va retardar fins que el rei es va pronunciar sobre la seua legalitat.

9. La sentència pronunciada pel Batlle General en contra dels drets de la Diputació del General

El 19 de març de 1647 els electes de Contrafur van decidir nou greuge. El Batlle General, oficial reial al front del reial patrimoni del regne de València i cap del tribunal de la Batllia, s'havia pronunciat en un cas de frau en contra dels drets de la Diputació del

¹²⁰ *Furs, capítols... MDCIII*, f. 13v.

General, la qual cosa podia comportar un greu perjudici a la jurisdicció i a les arques de la Generalitat¹²¹.

Sobre el cas va informar el virrei, comte d'Oropesa, el 27 d'abril de 1647. Els elets denunciaven que els oficials de la Generalitat del lloc de Corts havien trobat a Josep Esteve portant 198 peces de *aocho* de plata castellana sense albarà. En execució del fur 51 de 1537, situat *in extravaganti*, el frau havia de ser cobrat per la Diputació del General. Seguint el que es disposa en furs, el decomissat va ser entregat a don Luis Escrivá Zapata receptor de la Batllia General i el depositari de fraus del General va demanar la part que tocava a les arques de la Generalitat¹²². No obstant, el Batlle General no va donar la part que tocava a la Diputació. En conseqüència, els electes van decidir que la decisió del Batlle de no haver donat la porció al depositari del General era Contrafur.

Les tres sales de la Reial Audiència es van pronunciar declarant que e la Diputació no havia de percebre res en aquests casos, doncs només rebia en els fraus de moneda quan aquesta entrava o eixia del regne i en aquest cas s'estava transportant dins del regne. A més, el delicte havia consistit en no portar albarà i no en introduir la moneda, de la qual cosa mai havia percebut part la Diputació ni mai ho havia pretés, per tant, no podia pretendre's que s'hauria transgredit el fur 51 *in extravaganti*.

Sobre informe del virrei, Felip IV va decretar el dia 11 de maig de 1647: *Declárese no ser contrafuero sin poner motibo alguno*¹²³. En conseqüència no es va considerar que aquest cas fora una transgressió de les lleis, ni tampoc es va donar reparació.

10. Convertir en estanc les cases de fira

Uns dies més tard, el dia 6 d'abril de 1647 es va decidir suplicar l'objecció d'una nova contravenció. La Junta de Contrafurs denunciava el pregó que havia manat fer el Batlle General pel qual les cases de fira es convertien en estanc, per anar en contra de

¹²¹ El dia 7 d'abril es va fer ambaixada al comte d'Oropesa perquè proporcionara remei. El mateix dia 6 d'abril de 1647 la Junta va escriure als diputats demanant que es pagaren les porcions de cabrit que s'havien dels últims dos anys, per un total de 276 lliures. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 64v-70r.

¹²² Aquest fur 51 de *extravaganti* fixava que en casos de frau una vegada deduït el terç de l'acusador la resta fora repartida en dues meitats una per a la Diputació i una altra per a la Batllia General. *Fori Regni Valentiae*, f. 48.

¹²³ ACA, *Consell d'Aragó*, 1357/57-3.

privilegis i franqueses¹²⁴. Tal i com és sabut, per a celebrar mercat o fira, era necessari llicència reial, un privilegi atorgat normalment a canvi de certa quantitat. Així mateix, cada un dels venedors o mercaders que volien participar d'aquestes fires havien d'aconseguir una llicència per a tenir una parada en el mercat o la casa en la fira en aquest cas. La situació en aquest cas era que el rei pretenia fer estanc, és a dir, un nou monopoli del lloguer dels punts de venda en la fira. Segons els electes, aquest fet contravenia el fur únic de les Corts de 1283 en *extravaganti* baix títol *de revocandis gavillis*¹²⁵, el fur 4 de *leuda* i el privilegi 148 de Jaume II¹²⁶.

Aquestes pràctiques havien sigut ja motiu de protesta en els actes de cort de les Corts de 1645 per dos motius fonamentals: el primer, que limitant els propietaris de les parades de fira dificultava el recurs al crèdit dels mercaders que només podrien acudir a aquelles poques persones que havien obtingut el permís del batlle; i el segon, que restringia la circulació de les lletres de canvi que només serien recollides per aquells amb llicència per a tenir les cases de fira, la qual cosa significava limitar a uns pocs valencians l'accés al circuit internacional de lletres de canvi que es produïa en fires com la de Medina del Campo¹²⁷.

Segons l'infome del virrei, la Reial Audiència era del parer que el Batlle no havia fet cap contrafur, perquè amb aqueix bàndol no convertia en estanc les cases de fira. En anys anteriors la gestió del lloguer de les cases de fira havien estat en mans de particulars i el rei va decidir prendre l'administració pel seu compte complint així amb un fur de 1626, donant-les en arrendament als mateixos que les tenien a canvi d'una tercera part del benefici. L'administració va ser, llavors, arrendada al Batlle General i després es va concedir l'administració a Ventura de Lozoya perquè cobrara la tercera part que s'havia fixat. Per tant, el pregó del Batlle només comunicava el nomenament de Lozoya sense modificar l'estat anterior de les cases de fira i, per consegüent, no podia ser contrafur. El

¹²⁴ Per això, l'endemà es van donar els deu dies al virrei perquè donara remei. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, f. 64v-70r.

¹²⁵ El fur de 1283 manava revocar totes les càrregues imposades pel rei i els seus oficials i impedia crear altres en el futur. *Fori Regni Valentiae, extravaganti*, f. IIII.

¹²⁶ El fur 4 de *Leuda* confirmava totes les franqueses concedides a la ciutat i regne abans de Pere el cerimoniós. *Fori Regni Valentiae*, ff. CCXLIX-CCL. El privilegi 148 de Jaume II apareix mal numerat com 168, es titula "*Concessio franquittatis generalis*". *Aureum Opus*, ff. LXXV-LXXVI. Com es veu aquestes lleis són algunes de les quals ja van ser al·legades en el cas dels Bagatges i en el del Batalló referent a les franqueses dels habitants del regne de València.

¹²⁷ Actes de sort 4 dels Braços Eclesiàstic i Reial i 53 del Braç Reial. ARV, *Reial Cancelleria*, 521, ff. 181 i 270.

Consell d'Aragó l'11 de maig va confirmar la legalitat del realitzat, atès que s'havia fet amb ordre sa majestat i es considerava no ser contrafur¹²⁸.

El procés de denúncia del greuge davant el rei va continuar i el dia 9 de juliol es va encarregar a Josep Sanz que ho representara a Felip IV. Juntament amb una altra documentació, es va enviar a Sanz una escriptura de nul·litat posada davant el notari Francesc Rivero, en la qual constaven els furs i privilegis transgredits. En aquell document l'ambaixador havia de veure les raons en les quals el Batlle General es basava per a dir que era regalia del monarca poder convertir en estancs les cases de fira. Els electes assenyalaven, que el cas s'havia iniciat anys arrere i que els Estaments no van poder nomenar electes perquè la ciutat, que llavors representava a tot l'Estament Reial, es va negar a nomenar els seus; però els homes de negocis sí que van enviar persona a la cort i van obtindre un arrendament de l'estanc per 9 anys. En conseqüència, s'argumentava que no es podia perjudicar el regne perquè la ciutat no havia nomenat electes llavors i perquè el regne no havia tingut notícia del privilegi dels estancs fins que havia sigut pregonat¹²⁹.

Amb aquests i altres arguments es va redactar un memorial que es va entregar al rei el 31 d'agost de 1647. L'ambaixador referia que feia uns anys el rei havia convertit en estancs les cases de fira i les havia arrendades a uns homes de negocis per un període de 9 anys. Això havia provocat que altres negociants acudiren als electes a denunciar el greuge i ara s'havia produït una nova lesió amb el mandat del Batlle General. A instàncies del nou administrador, Ventura de Lozoya, es manava que en el període de 6 dies es declararen tots els despatxos que s'havien fet des que va finalitzar l'arrendament sota amenaça de pena de 100 lliures. Per tant, s'acudia al rei perquè revocara els estancs i retornara les cases de fira a l'estat anterior de *prístina libertad*.

Afegia que convertir les cases de fira en estanc anava en contra dels furs 3, 5 i 6 baix rubrica *de pactis* i també els 1, 2, 3, 4, 5 i 6 *de securitate praestanda*¹³⁰. Tots aquests

¹²⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, 1357/51-3. Per a aquesta protesta s'ordenava a l'ambaixador que fera memorial i explicara verbalment tot l'assumpte, per al que s'enviaven cartes de creença per a sa majestat, don Luis de Haro i el vicecanceller. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 74r-75v.

¹²⁹ Per a aquesta protesta s'ordenava a l'ambaixador que fera memorial i explicara verbalment tot l'assumpte, per al que s'enviaven cartes de creença per a sa majestat, don Luis de Haro i el vicecanceller. ARV, *Reial Cancelleria*, 638, ff. 74r-75v.

¹³⁰ Els furs 4, 5 i 6 *de pactis*. *Fori Regni Valentiae*, f. XLI. Els furs 1, 2, 3, 4, 5 i 6 *de Securitate praestanda* en: *Fori Regni Valentiae*, f. XXVII.

capítols garantien als habitants del regne poder comprar, vendre i disposar dels seus béns lliurement. També s'oposava al fur 25 de *securitate praestanda* que disposava que es podien transportar i vendre les mercaderies on es volguera sempre que no fora a enemics del rei¹³¹.

A més, la conversió de les parades de fira en estanc es considerava que anava en contra de nombrosos privilegis que feien francs als habitants del regne, doncs es considerava que haver de pagar una llicència era introduir una nova càrrega. Així mateix s'havia actuat en contra de l'Acte de cort número 8 de l'Estament Reial de l'any 1626 que disposava que el rei no crearia cap estanc i, si decidia fer-ho, ho faria sentint primer la ciutat de València i aquesta concessió es va fer sense precedir aquest requisit¹³².

El memorial afegia el precedent de 1595 quan es va concedir a Marco Antonio Font l'arrendament de les barraques del mercat perquè ell les poguera llogar, llavors Felip II el va haver de revocar per xocar amb els furs. Per tant, en aquesta ocasió s'esperava la mateixa resolució. Prosseguia dient que la corona havia utilitzat l'argument de que era regalia poder fer estanc de les cases de fira i que la ciutat havia suplicat fer-se càrrec l'arrendament. Per als electes l'actuació de la ciutat de València no podia suposar perjudici a tot el regne. Tampoc es podia al·legar consentiment del regne en el cas, perquè quan es va pretendre denunciar-lo com a contrafur la negativa de la ciutat de València ho va impedir i, en qualsevol cas, el retard en la denúncia no anul·lava que hi haguera transgressió. Com a últim recurs es deia que si el rei no quedava convençut amb la literalitat dels furs i privilegis, que revocara l'estanc per *la innata clemencia de vuestra magestad y la benigna atención al bien común y conservación de sus vassallos*. A més, s'argumentava que dels estancs resultarien molt greus danys al comerç, perquè l'arrendament exigia que es passaren els comptes de tots els negociants per a esbrinar la tercera part que havien de pagar. Per consegüent, s'argumentava que eixirien a la llum pública tots els negocis, crèdits i deutes el que perjudicaria notablement el comerç del regne. Per tant, es demanava a Felip IV que declarara en el mateix sentit que havia fet el seu avi en 1595 i garantira la llibertat de comerciar a les cases de fira que volgueren.

¹³¹ El fur 25 de *Securitate praestanda* estipulava la llibertat de transportar i comerciar amb queviures lliurement dins del regne amb l'excepció de les situacions de carestia. *Fori Regni Valentiae*, f. XXIX.

¹³² *Furs, Capítols...MDCXXVI*, f. 47v. Existeix edició facsimil: Dámaso de Lario Ramírez (ed.), *Cortes...*

El 27 de setembre de 1647 Felip IV anotava en el memorial: *declárese que no es contrafuero en la conformidad que otras vezes*¹³³. Desconeixem si, encara que no hi hagué reconeixement de transgressió, el monarca va fer marxa enrere en la seua pretensió o si es va fer algun tipus de reparació.

¹³³ ACA, *Consell d'Aragó*, 1357/51-1 i 2.

II. ELS ANYS DE 1650: LA REACCIÓ FORAL?

L'AMBAIXADA DEL BARÓ DE GILET: UNA REACCIÓ FACCIIONAL

El context de col·laboració estamental de la dècada de 1640 provocat per l'interès comú en protegir les fronteres del regne es va intensificar encara més quan el perill es va fer més evident. En 1648 les tropes franco-catalanes havien pres la plaça de Tortosa, avantmural del regne i aqueix mateix any l'enemic va fer una incursió en el nord del Regne, arribant a arrasar algunes poblacions en el Maestrat de Montesa, després del qual la corona i els Estaments van decidir iniciar una sèrie d'obres que millorarien el sistema defensiu de la frontera amb Catalunya¹. La guerra no va ser l'únic problema al qual es va haver de fer front en aquells dies. En 1648 es va viure un dels episodis de pestilència més greus que es coneixen en la història valenciana. En paraules de fra Francisco Gavalda *quedó Valencia después de tanto estrago faltándole muy cerca de veinte mil personas, no como de otras se ha dicho, yerma y despoblada*².

La rendició de Tortosa el 5 de desembre de 1650 i més tard la capitulació de Barcelona davant les tropes de don Juan José d'Àustria en 1652 allunyaven a l'enemic. En aqueix context, en haver minvat el risc per a la integritat del regne, la dinàmica d'adhesió estamental a les campanyes bèl·liques afluïxa, tot i que, l'arquebisbe-irrei Pedro de Urbina³ va aconseguir que es prorrogara durant alguns mesos més el servei militar concedit en les Corts Generals de 1645, que finalitzava el mes de març de 1652. A la fi de 1652 el nou virrei, duc de Montalto⁴, ja va comunicar que els Estaments

¹ Miquel Fuertes Broseta, "La embajada de Jerónimo...", pp. 84-105.

² Francisco Gavalda, *Memoria de los successos particulares...*, ss. XXXII. .

³ L'arquebisbe de València, Pedro de Urbina i Montoya va ocupar interinament el virregnat entre 1650 i 1652. Sobre el prelat i el seu govern es pot llegir en: Emilio Callado Estela, *Tiempos de incienso...* Més breu en: "Pedro de Urbina y Montoya", *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*. Així mateix: Josefina Mateu Ibars, *Los virreyes...*, pp. 270-273.

⁴ Luis Guillem de Moncada i Aragó, duc de Montalto i príncep de Paternó, va entrar en el virregnat valencià en 1652 i el va exercir fins a 1658. Abans havia exercit la interinitat del virregnat de Sicília i com a lloctinent i capità general del regne de Sardenya entre 1644 i 1649. Entre els seus assoliments al capdavant del govern sard està haver aconseguit l'aprovació estamental i el finançament per a la creació d'una sala criminal en la Reial Audiència de Sardenya, que des de llavors va estar formada per sis jutges de cort, dos de Càller, dos de Sàsser i dos més d'altres ciutats del regne. Després del seu acompliment a València es va establir en la cort on va ser conseller d'Estat i nomenat cardenal, la qual cosa li va portar a renunciar a tots els seus títols. Moncada va estar entre els principals opositors a Nithard i a la reina Mariana d'Àustria durant els primers anys de la regència. La seua tasca com a virrei de València va estar marcada per les seues difícils relacions amb la noblesa i elits locals, la qual cosa va dificultar enormement que es continuara amb la dinàmica de col·laboració dels anys precedents. Rafaella Pilo Gallisai, "Luis Guillermo Moncada-Aragón y la Cerda", *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*. Josefina Mateu Ibars, *Los virreyes...*, pp.273-278.

s'havien negat a noves prorrogues i que havia de sol·licitar-se un nou donatiu extraparlamentari. El tarannà poc dialogant de Montalto i el fet que tinguera diversos enfrontaments personals amb alguns dels membres més influents en els Estaments, com l'Almirall d'Aragó, no degueren ajudar a que la relació entre la corona i els representants del Regne seguira en la dinàmica de bones relacions de la dècada anterior⁵. Això quedaria corroborat amb el fet que fins a 1659 els Estaments no van tornar a concedir un servei extraparlamentari, per la qual cosa en aqueix lapse de temps, entre 1652 i 1659, la corona va haver de sol·licitar-los a les ciutats⁶.

La mala relació entre Montalto i una part important de l'elit estamental va tenir un efecte directe en la Junta de Contrafur, propiciant que molts presumptes greuges de la dècada anterior foren motiu de protesta anys després, quan ni tan sols el virregnat era exercit per la mateixa persona. Des de les ambaixades de Pertusa i Sanz els problemes d'ordre públic relacionats amb el bandolerisme i les faccions havien continuat i havien arribat fins a tal punt que en 1648 es va organitzar, mitjançant la col·laboració d'Estaments i virrei, la Persecució General del bandolerisme de la que aquí parlarem⁷. En aquell moment cap de les mesures preses va ser denunciada com Contrafur, però sí que ho seran en 1655, fins i tot en moltes de les mesures en les quals els estaments com a institució havien col·laborat. Aquest canvi d'actitud que també es pot veure en les dificultats per a concedir nous serveis va ser qualificat pel professor Lluís Guia com l'inici de la reacció foral emprant una terminologia iniciada per García Martínez⁸.

En tot cas, aquella Persecució General del bandolerisme no va acabar amb el problema. Després del virregnat del comte d'Oropesa, l'arquebisbe Urbina també va haver d'afrontar el problema amb mitjans menys excepcionals i pobres resultats⁹. La persistència del clima de violència es deixa veure en els Contrafurs denunciats en la dècada de 1650, entre els quals destaquen precisament els desterraments i detencions de nobles acusats de caps de bàndol, i algunes mesures contra bandolers contingudes en

⁵ Lluís Guia Marín, "Los Estamentos valencianos...", pp. 129-147. Miquel Fuertes Broseta, "La nobleza valenciana i el duc de Montalto (1652-1655): protocol i protesta a les acaballes de la Revolta Catalana", *Recerques. Història, economia, cultura*, 77 (2020), pp. 131-154.

⁶ Lluís Guia Marín, "Los Estamentos valencianos...", pp. 140-145.

⁷ Lluís Guia Marín, "Dissidència política...", pp. 105-124.

⁸ Lluís Guia Marín, "Los Estamentos valencianos...", pp. 129-147. Del mateix autor: *Felipe IV y los avances...*, pp. 643-652. Sebastià García Martínez, *Valencia bajo Carlos II...*, pp. 168-188. Convé citar també: James Casey, *El regne de València...*, especialment pp. 239-283

⁹ Lluís Guia Marín, "La represión del bandolerismo...", pp. 411-420. Del mismo autor: *Felipe IV y los avances...*, pp. 634-639. Així mateix: Emilio Callado Estela, *Tiempos de incienso y pólvora...*, pp. 79-112.

diferents pragmàtiques. Recursos que s'havien emprat des de molt de temps arrere, i que ja veiem recollits en denúncies de Contrafurs fetes en Corts Generals i fora d'elles en el període anterior a la reglamentació de la Junta de Contrafurs en 1645.

Potser també va influir el canvi en la facció dominant en l'estament nobiliari quan la facció dels Anglesola, que va resultar clarament perjudicada en el context de finals de 1640 i especialment en la Persecució General de 1648, de la qual va eixir molt castigada –els seus caps van ser empresonats i Tomás Anglesola decapitat–, van recuperar posicions privilegiades. El mateix es pot dir de la influència de l'Almirall d'Aragó, un dels caps de bàndol més influents, el títol més important del regne després dels ducs de Gandia i Segorbe, qui havia exercit com a Batlle General i que va ser un dels principals afavoridors del servei de les Corts Generals de 1645, però que en 1646 va ser cridat a la cort a causa de la seua participació en les faccions. En 1653 es va permetre el retorn de l'Almirall a València, que com a comanador del Pes Reial era la veu de l'hàbit d'Alcántara en les Juntes de l'Estament Eclesiàstic, Diputació del General i Juntes d'electes dels tres Estaments. La seua influència va marcar clarament l'activitat de les institucions representatives del regne, en el que també va tindre molt a veure el seu enfrontament personal amb el virrei Montalto¹⁰.

Per consegüent, el canvi d'actitud estamental es va veure afavorit per una aliança conjuntural de la facció dels Anglesola amb l'Almirall d'Aragó i altres nobles, en un context en què es van sumar els greuges que alguns dels membres de les elits estaven rebent per part del virrei duc de Montalto, i la incorporació dels vells per a enfortir més fins i tot el discurs. En tal conjuntura adquireix sentit que entre les protestes de la dècada de 1650 trobem nombroses reclamacions contra les mesures emprades per a combatre l'actuació dels bàndols. Convé tindre en compte aquests aspectes a l'hora de jutjar l'activitat de les institucions forals, i en general de qualsevol organisme, perquè en moltes ocasions no es movien per lògiques polítiques, sinó també per interessos personals i de facció. Una qüestió que també es aplicable als ministres reials com hem vist, doncs és possible trobar diferents exemples en que virreis, regents del Consell d'Aragó o magistrats de la Reial Audiència van actuar no buscant el benefici de la república, sinó el propi.

¹⁰ Lluís Guia Marín, "Dona, honor i bandolerisme...", pp. 287-316

Desgraciadament no es conserven les actes estamentals d'aquest període, per a conèixer amb més profunditat l'activitat desplegada. No obstant això, comptem amb actes per a l'any de 1650 i amb les fonts de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que ens permeten conèixer l'episodi culminant d'aquesta etapa, l'ambaixada del senyor de Gilet.

Els anys 1650 van començar amb una certa conflictivitat i en aquell mateix any es van tractar de denunciar tres contrafurs: la presó del capità Diego Santos, empresonat per protestar sobre la manera en què els guàrdies tractaven als reus; l'excessiu nombre d'agutzils que superava els 14 fixats per furs i els contrafurs que contenien algunes pragmàtiques publicades. Del cas de Diego Santos només sabem que va ser denunciat davant el virrei el 16 de setembre de 1650 i no tenim cap pista més de l'assumpte. El mateix dia es va denunciar també el greuge dels agutzils i el llavors virrei, l'arquebisbe fra Pedro de Urbina, va decidir retirar les vares aquells que excedien el número fixat per les lleis. Finalment, sobre les pragmàtiques també es va acudir al virrei i, encara que es va amenaçar amb paraitzar tots els assumptes estamentals, incloses les lleves, si no es reparava, va haver de ser denunciat anys més tard pel baró de Gilet davant la falta de solució¹¹.

Montalto va arribar en l'any 1652, en un moment marcat per les negatives a concedir donatius. Les seues dures actuacions contra els principals opositor van afegir tensions a les creades pel propi donatiu¹². Aquesta situació va desembocar en 1653 en el que es podria considerar també com una ambaixada de Contrafurs, encara que únicament organitzada per l'Estament Militar, ja que el virrei va aconseguir que els estaments Eclesiàstic i Reial no donaren suport a la iniciativa de la noblesa. En teoria, els assumptes denunciats per don Pedro Boil d'Arenós, senyor de Borriol, en 1654 havien d'haver sigut encarregats a la Junta de Contrafurs, però, davant la falta d'acord entre els Braços, el Militar va exercir el seu dret de poder fer la protesta en solitari, sense comptar amb finançament per part de les arques de la Generalitat tal com estava establert¹³.

Amb els seus fons va enviar un emissari a la cort amb la finalitat de referir al monarca els greuges que l'Estament havia rebut des de l'arribada de Montalto al virregnat, entre els quals estaven els desterraments de Cristóbal Sanoguera, don Jerónimo

¹¹ ARV, *Reial Cancelleria*, 540, ff. 266-278.

¹² Lluís Guia Marín, "Los estamentos valencianos...", pp. 129-147.

¹³ Lluís Guia Marín, "A la cerca de l'horitzo: la noblesa valenciana i l'ambaixada del senyor de Borriol de 1654", *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 51-52 (2001-2002), pp. 315-336.

Ferrer i el comte del Reial, el seu enfrontament amb la marquesa de Quirra o la intervenció del lloctinent en les causes judicials del baró de Gilet, del comte de Buñol, de don Antonio Cardona, de don Jerónimo Ferrer, de la marquesa de Quirra i de Gaspar Grau d'Arellano. Malgrat totes aquestes queixes, sembla que la causa que va impulsar l'ambaixada va ser la intervenció de Montalto en l'elecció del síndic de l'Estament Militar que s'havia de sortejar entre: Luis Mercader, Guillem Ramón Anglesola i el propi senyor de Borriol. El virrei pretenia que s'insaculara també a Luis Ignacio Royo, que s'entenia que seria més favorable als seus interessos.

La missió del senyor de Borriol va tindre escàs èxit¹⁴, no obstant, les actuacions de Montalto no van tardar a provocar la reacció de la Junta de Contrafurs al complet i es va donar inici a l'ambaixada del baró de Gilet, que no sols va denunciar les vulneracions comeses pel llavors virrei, sinó també moltes altres de la dècada anterior. La primera notícia sobre l'ambaixada del senyor de Gilet localitzada és de l'13 de febrer de 1655¹⁵. En aqueixa data el duc de Montalto va escriure a Felip IV per a informar que la Junta li havia entregat un paper denunciant diversos greuges que *son los que tantas veces han pronunçiado* i tenien la base dels enfrontaments abans esmentats amb alguns casos nous¹⁶.

¹⁴ Sobre aquesta ambaixada vegeu el treball de: Lluís Guia Marín, "A la cerca de l'horitzó...", pp. 315-335.

¹⁵ La reunió de la Junta de Contrafurs de 13 de febrer de 1655 es troba copiada en els llibres de provisions de la Diputació. En aquesta sessió els electes assenyalaven la urgència del cas de Carlos Perpinyà per tractar-se d'executar la sentència mentre estava sent apel·lada i destacaven que altres negocis ja havien sigut denunciats com el de la marquesa de Quirra declarat Contrafur per la Junta el 15 de novembre de 1652. ARV, *Generalitat*, 3176, ff. XXIII-XXV.

¹⁶ S'havia anat en ambaixada al virrei per a intentar evitar l'execució de Carlos Perpinyà sense saber que el virrei havia commutat la seua pena. En la nota que es va entregar es denunciava: 1) Que la sentència a Carlos Perpinyà no podia executar-se per estar sent apel·lada, 2) El càstig donat a Juan María esclau de la marquesa de Quirra, 3) La decapitació de Tomás Anglesola, 4) El retard en la sentència del plet de Gaspar Juan Zapata, 5) El contingut de les pragmàtiques del comte d'Oropesa i de l'arquebisbe Urbina, 6) L'enderrocament de les cases de diversos particulars, 7) La presó a Morella del doctor Juan Bautista Balda, 8) Haver enviat al Penyal a Leandro Escales sense procés ni sentència i 9) Haver-se ordenat als impressors que reservaren 20 exemplars de cada llibre per al Consell d'Aragó. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/24. La Junta de Contrafurs va repetir la denúncia uns dies més tard, per a esmenar un defecte de forma en el document que havien entregat el 13 de febrer perquè així començara a córrer el termini dels 10 dies en què el virrei havia de reparar. El 26 de febrer el virrei va enviar al Consell d'Aragó el memorial del regne juntament amb el parer de la Reial Audiència sobre els Contrafurs. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/51. Copiat en ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 146v. El nou memorial contenia els mateixos greuges encara que en diferent ordre, aquesta vegada: 1) Tomás Anglesola, 2) Esclau de la marquesa de Quirra, 3) Pragmàtiques, 4) La demolició de les cases, 5) La pressió de Juan Balda, 6) El cas de Gaspar Juan Zapata, 7) La pressió de Leandro Escales, 8) El Contrafur dels impressors i 9) El cas de Carlos Perpinyà. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. Còpia en ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 146v-149r.

En reunió conjunta d'electes de Contrafurs i d'oficials de la casa de la Diputació es va triar a don Antonio Cardona com a ambaixador en segona votació amb un total de 23 dels 32 vots emesos¹⁷. No obstant això, poc sabem de les seues gestions i sembla que els negocis van quedar paralizats fins que va ser substituït pel senyor de Gilet. La seua designació va vindre motivada per la presó del marquès de Benavites i el seu oncle don Joan Bellví esdevinguda el 23 de juliol de 1655. Aquest fet va provocar la reacció d'un sector important de la noblesa ja que es va interpretar com la imposició d'una nova obligació a les persones amb privilegi militar. De manera que, el 26 de juliol, l'Estament Militar va declarar el cas inopinat i el mateix farien els altres dos estaments i casa de la Diputació, de manera que, el 30 de juliol, amb 26 de 36 vots, el senyor de Gilet va ser nomenat ambaixador segons el que es disposa en el fur 138 de 1585 per als casos inopinats. Amb carta de 22 de setembre de 1655 es va comunicar a Felip IV que al senyor de Gilet se li havia encarregat la denúncia dels greuges perquè així ho requeria "la conservació y puntual observança dels furs, privilegis usos y bons costums"¹⁸. Formalment no havia sigut nomenat per a tal fi, sinó només per a denunciar el cas inopinat del marquès de Benavites, de manera que el 22 d'octubre de 1655 els electes de Contrafurs i els diputats es van tornar a reunir per a nomenar-lo de nou ambaixador substituint a Antonio Cardona en el càrrec dels Contrafurs. Aquesta és la raó per la qual les primeres gestions del senyor de Gilet a Madrid es van centrar en la presó del marquès de Benavites, sobre el que va entregar un memorial a la fi de setembre de 1655¹⁹. No va ser fins al mes d'abril quan hi ha constància que havia començat el procés per a avaluar els dos

¹⁷ Felip IV havia respost sobre els Contrafurs amb carta de 3 de març de 1655 en la qual va comunicar que revocava el mandat donat als impressors i respecte a la resta de casos es podia enviar ambaixador a la cort, encara que recomanava evitar-ho per a estalviar despeses. Rei al virrei de 3 de març 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/53. La consulta del Consell d'Aragó que va servir per a la redacció en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/51. L'elecció de Cardona com a ambaixador en: ARV, *Generalitat*, 3176, ff. XVIII-XVIII. Segons la legislació de 1564 per a l'elecció de l'ambaixador s'havia de fer en primera votació amb un vot per part dels electes i un altre per part de la casa de la Diputació. Si tots dos consistoris no es posaven d'acord, en segona i successives votacions es feia mitjançant vots particulars i havia de ser seleccionat aquell que isquera per majoria de dos terços.

¹⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588 núm. 39/31. Sembla ser que de forma simultània el senyor de Gilet va exercir com a síndic i va entregar un memorial en nom de la Ciutat de València encara que amb escàs èxit perquè el conseller en cap Francesc Llorens mesos després nomenat ambaixador de la Ciutat assenyalava que "síndics com el senyor de Gilet no aconseguien cosa del Consell d'Aragó". ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 614/7 i 12.

¹⁹ Memorial sobre la presó del marquès de Benavites. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591 núm. 13/3. La resposta a aquest document va obrir un nou conflicte, ja que no es va comunicar a l'ambaixador, sinó directament al virrei el que va provocar la protesta del regne en diferents ocasions. Consulta del Consell d'Aragó. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588 núm. 39/29, 39/34 i 39/35.

memorials definitius sobre els Contrafurs²⁰. L'ambaixada del senyor de Gilet va ser, la més relevant de la Junta de Contrafurs tant per la quantitat de Contrafurs denunciats com també per la importància dels casos.

El primer memorial incloïa un total de 10 contravencions: 1) El cas de Leandro Escalles; 2) L'execució de Tomás Anglesola; 3) El càstig de l'esclau i el cotxer de la marquesa de Quirra; 4) Reclutar vagabunds i portar gent forçada a l'exèrcit; 5. L'enderrocament de les cases de diversos particulars, 6) Els empresonaments de Juan Bautista Balda i el marquès de Benavites; 7) La sentència a Carlos Perpinyà; 8. La dilació del procés de Gaspar Joan Zapata; 9) La violació les franqueses dels veïns de la Ciutat de València i 10) El nombre excessiu d'agutzils. En el segon memorial es denunciaven 9 pretesos Contrafurs continguts en dues pragmàtiques publicades en els virregnats del comte d'Oropesa i de l'arquebisbe Pedro de Urbina²¹. El rei va resoldre sobre els Contrafurs amb carta de 5 de juliol de 1656 apurant el termini de tres mesos que els furs fixaven abans que quedaren resolts automàticament en favor del regne²². Així i tot, alguns temes quedarien pendents, ja que l'assumpte de les pragmàtiques no es resoldria definitivament fins a setembre de 1657 més d'un any després de la resposta als memorials²³.

A més, el procés d'avaluació sobre els Contrafurs resulta de gran interès. D'una banda, situem als juristes, entre els quals destacariem al vicecanceller Crespí de Valldaura, que tenien una postura més tendent a afavorir el reforçament de l'autoritat del rei i que, encara que eren partidaris de donar unes certes concessions, intentaven que no foren significatives i sempre per via de gràcia. D'altra banda trobem als consellers de capa i espasa, principalment el provinent del regne de València, el comte d'Albatera, que en molts dels casos va emetre vots particulars intentant que es prenguera una resolució més favorable al que regne reclamava. Certament era un noble valencià i, per tant, es trobava en una situació difícil, doncs, d'una banda, devia la seua posició dins del Consell

²⁰Els dos memorials juntament amb una carta d'11 d'abril de 1656 van ser enviats perquè la Reial Audiència donara el seu parer sobre ells El rei al virrei. 11 d'abril 1656. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 149v.

²¹Memorials del senyor de Gilet en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/37 i 38.

²²Sembla ser que la Reial Audiència tenia molt present aquest termini de tres mesos ja que entre algunes anotacions podem trobar una còpia del fur que fixava aqueix terme. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff.160v.-161v. Carta del rei a Montalto. 5 de juliol 1656. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 169r.-170r.

²³Resolució del rei sobre la revocació de les pragmàtiques. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 173r.-173v.

en favor del rei i, per una altra, s'inclinava per a defensar els seus interessos com a senyor de vassalls i membre de l'Estament Militar.

EL NOMENAMENT DEL SENYOR DE GILET I L'EXPULSIÓ DE L'ALMIRALL D'ARAGÓ

Davant l'empresonament del marquès de Benavites i del seu oncle don Joan Bellví, la marquesa de Benavites, àvia del marquès, va convocar una sèrie de juntes de familiars i *deudos* per a debatre quines mesures s'havien d'adoptar. A aquestes reunions van assistir alguns dels personatges més destacats de la política valenciana i en elles va tindre un paper especialment destacat don Francesc Cardona i Ligne, Almirall d'Aragó, de facto, el títol més rellevant dels que participaven en les juntes d'Estaments, presència que es va traduir en una forta influència i una intensa vinculació amb les parcialitats. Fins a la seua caiguda en desgràcia va rebre nombroses mercès, de fet va ser Batlle General de València i l'encomana del dret del Pes Reial, la qual cosa el convertia en la veu de l'Orde d'Álcantara en les Juntes d'Estaments²⁴.

De les juntes de familiars l'assumpte va passar a les Juntes d'Estaments que el van declarar cas inopinat i es va nomenar ambaixador al senyor de Gilet perquè el representara al rei. No va ser fins a setembre quan es va encarregar a Pere Arnau Llanzol de Romaní denunciar els contrafurs i va ser el 22 d'octubre quan va ser nomenat oficialment ambaixador de contrafurs, com ja vam veure.

Com a resposta, el virrei Montalto va enviar a Madrid una sèrie d'informes sol·licitant que s'expulsés a l'Almirall del regne al qual responsabilitzava d'aquestes actuacions²⁵. Un d'ells era especialment eloqüent perquè assenyalava que a València res

²⁴ Lluís Guia Marín, "Dona, honor i bandolerisme...", *passim*. Tambien: Jorge Catalá Sanz, "Consideraciones sobre el proceso de pacificación de la nobleza valenciana" en *Studia historica. Historia Moderna*, núm. 14 (1996), pp. 155-172.

²⁵ Donada la seua posició, l'Almirall va portar l'iniciativa en les juntes convocades per la marquesa i va ser ell el primer a proposar que la noblesa o els tres Estaments havien d'enviar persona a la cort per a denunciar el greuge davant sa majestat, tanmateix no s'oferia per a anar personalment *por estar en desgracia del Rey*. Per consegüent, es va decidir debatre l'assumpte dins de l'Estament Militar on l'Almirall no podia participar en ser cavaller d'Álcantara. No obstant això, el seu fill, don Felipe es va convertir en el cap de la facció que defensava enviar una ambaixada. Segons el virrei Montalto per a això introduïa en la Junta *violencias e inconvenientes summos [...] extendiéndose a querer disponer despóticamente de los dictámenes en las materias públicas, y hazer campo de vatalla la sala de los Estamentos*. En conseqüència, el virrei informava que els seus partidaris van haver de cedir per a evitar mals majors, *pareciéndoles menor daño qualquier*

es feia sense el consentiment de l'Almirall, influint en l'elecció dels oficis i en l'administració de justícia, per la qual cosa la gent havia d'acudir a ell per a obtenir satisfacció, perquè interferia en tot amb amenaces *unas disimuladas y otras manifiestas*²⁶. L'única solució per a Montalto era traure a l'Almirall de l'àrea d'influència de les parcialitats valencianes²⁷, considerant fins i tot deixar el virregnat²⁸. Felip IV, seguint la recomanació del Consell d'Aragó, va decidir traure a l'Almirall del regne cridant-lo a Castella per mitjà del president del Consell d'Ordes²⁹.

inconveniente en lo público que exponer la vida a un caravinaço. L'Estament Militar va accedir a que s'enviara un ambaixador mitjançant el mecanisme del cas inopinat que van declarar el 26 de juliol de 1655 i més tard, en dies 27 i 28, es va rebre el suport dels altres estaments perquè finalment els electes dels tres Estaments, en reunió amb els diputats i altres oficials de la casa de la Diputació, decidiren enviar al senyor de Gilet. L'Almirall d'Aragó va ser nomenat electe del braç Eclesiàstic per al cas com a representant de l'orde d'Alcàntara. Assenyalava Montalto que, amb pressions, l'Almirall d'Aragó havia aconseguit que es cometeren les denúncies dels Contrafurs a don Antonio Cardona. Destacava també que més tard *por los propios medios de exortaciones y amenazas se hizo el nombramiento del barón de Xilet.* ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/1. Les declaracions de cas inopinat dels tres Estaments i Diputació a més de la reunió conjunta per a nomenar ambaixador en: ARV, *Generalitat*, 3176 ff. LXXXXV a CVIII. El nomenament com a ambaixador de Contrafurs a 22 d'octubre de 1655 en ff. CLXI-CLXII.

²⁶ En aquests informes Montalto assenyalava una sèrie de successos representatius de les activitats de l'Almirall. Donava exemples de conflictes per les seues relacions amoroses, com la que va tindre amb Paula Verger o una ofensa que va fer a una xica dins de l'església del Carmen, al que s'afegien desafiaments i assassinats. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/1.

²⁷ Sabedor del contingut dels informes del virrei, el 10 d'agost de 1655, l'Almirall va escriure al vicecanceller don Cristobal Crespí. En aquesta missiva contradeia en tot la versió del virrei i les qualificava de *informes siniestros que quieren y no sé por qué desacreditarme.* Per a defensar-se, l'Almirall argumentava que no va ser el primer a votar en les juntes i que en l'Estament Eclesiàstic va votar el mateix que don Joan Crespí, lloctinent de Montesa i germà del vicecanceller. Assenyalava com un possible motiu de l'odi del virrei el fet que el germà de l'Almirall haguera matat en duel a l'oncle del virrei, però afegia també la dificultat d'establir amistat amb Montalto, perquè per a fer-ho era necessari enfrontar-se amb els seus enemics el que no era convenient si es vivia a València, ja que *no se ha de perder a sus deudos y amigos, sino vivir con todos.* ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/2.

²⁸ El 31 d'agost Montalto va tornar escriure un nou informe en el qual plantejava la situació com un ultimàtum en el qual el rei havia de decidir entre la pau i la justícia o la permanència de l'Almirall dins del regne. *Su posición, la trabaçón con parcialidades antiguas de parcialidades, cuio aparato permanece, el dominio en que se ha introducido, son circunstancias que arrastra tras sí enteramente el sosiego de toda la república.* Plantejava que els ministres de justícia no actuaven per por de la mort i afegia una frase molt expressiva: *Pierde vuestra magestad a Valencia por no sacar de Valencia al Almirante de Aragón*". Montaltó va escriure sobre la necessitat de traure a l'Almirall del regne: *solo me será licito, señor, insistir en los preçisos medios y disposiciones para el mismo servicio de vuestra magestad en que tengo derecho por buen vasallo, criado y ministro de vuestra magestad, ni en otra forma hallo fructuosa ni posible ni asistencia en estos cargos*". ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/3.

²⁹ El Consell d'Aragó va recomanar allò que finalment es va dur a terme, que es traguera a l'Almirall del regne mitjançant el Consell d'Ordes, fent-lo anar a Castella però manant-li de tindre's a 20 llegües de la cort. Per la seua part, els comtes de Robres i Albaterra van emetre vots particulars. Robres defensava que s'havia d'actuar amb cura a causa dels nombrosos suports de l'Almirall i s'havien de demanar més informes al virrei i a l'Audiència. Per la seua part Albaterra creia que s'havia d'escoltar l'Almirall encara que fora extrajudicialment. Consulta del Consell d'Aragó a 16 de setembre de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig.. 582, núm. 25/5.

Prova de la força de l'Almirall és la seua falta de resposta a aquest requeriment, que va obligar a Montalto a escriure sol·licitant l'execució del desterrament³⁰. Coneixent aquest mandat els Estaments van decidir protestar per mitjà del baró de Gilet que va entregar una carta de 19 de setembre de 1655 en la qual s'exposava la "singular desconsolació y pena" i es suplicava que s'escoltara l'Almirall abans d'executar qualsevol càstig³¹. A més els Estaments sospitaven que les mesures contra l'Almirall eren provocades pel desig de venjança del virrei per la seua implicació personal en l'enviament de l'ambaixada. Per tot això es suplicava al rei que manara al virrei que observara els furs i no actuara sense procés, reclamant que l'Almirall fora empresonat a la ciutat de València i jutjat segons la gravetat dels seus delictes tal com disposaven els furs³².

Sobre tot això es va consultar al Consell d'Aragó que va considerar que el cas s'havia denunciat com contrafur encara que no era així. El Consell no va trobar cap irregularitat en que un cavaller d'hàbit fora cridat pel Consell d'Ordres, encara que recomanaven que no es donara resposta al regne fins que l'Almirall no complira l'ordre d'eixir de València³³. Per tant, finalment, l'Almirall va haver de partir cap a Castella on després de diferents consideracions va acabar sent enviat a Ocaña³⁴.

ELS CONTRAFURS PRESENTATS

El memorial previ a l'ambaixada: el contrafur dels impressors

El contrafur dels impressors mai va arribar a ser denunciat davant Felip IV, ja que va ser resolt abans de que el senyor de Gilet marxés cap a la cort reial. Entre els 9 Contrafurs que els electes van denunciar davant el virrei Montalto els dies 16 i 26 de febrer de 1655 es trobava l'obligació dels llibreters valencians d'entregar 20 còpies de

³⁰ En consulta del Consell d'Aragó de 12 d'octubre de 1655 s'exposava que l'Almirall anava dient que fent ús dels seus contactes no hauria d'eixir del regne, aquesta notícia va provocar que el rei tornara a repetir el mandat que se li traguera per mitjà del Consell d'Ordres. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/7.

³¹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/10.

³² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/15.

³³ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/14.

³⁴ L'Almirall va sol·licitar ser enviat a Múrcia, Toledo o Saragossa ja que a Osma no podia ser allotjat pel bisbe, però totes aquestes ciutats van ser rebutjades i el rei li va deixar triar entre Guadalajara i Ocaña. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 25/17; 25/20 i 25/22. Per a saber més sobre aquest personatge: Lluís Guia Marín, "Dona, honor i bandolerisme...", pp. 287-316. Y también: Jorge Catalá Sanz, "Consideraciones sobre el proceso...", pp. 155-172.

cada obra impresa al Consell d'Aragó imposada per disposició reial³⁵. Independentment del seu objectiu, el principal problema era que feia disminuir notablement els ingressos dels impressors³⁶. Les tirades d'impressió no solien excedir els 200 o 300 exemplars, de manera que entregar 20 llibres suposava perdre entre un 7 i 10% del total. La denúncia dels perjudicats va motivar la protesta estamental³⁷.

La resolució d'aquest greuge va resultar ser molt ràpida, ja que el rei en carta de 3 de març de 1655 va comunicar a Montalto que *aunque no es contrafuero como el Reyno pretende ni allegan alguno los electos contra cuya disposición se opongá esta orden, vengo bien y hago merzed al Reyno, por mera gracia, de que no se den estos libros de aquí adelante y assí se lo diréis*³⁸. De nou la protesta va ser seguida d'una reparació, per via de gràcia, del greuge.

³⁵Consideració de la Reial Audiència de 26 de febrer de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. Còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 146v-149r.

³⁶En aquest període la legislació valenciana sobre impressió de llibres estava poc desenvolupada i no existia requisit de passar una censura prèvia a la publicació, encara que sí que existia censura inquisitorial posterior. Que no es necessitara una llicència no vol dir que no s'acudira a les autoritats abans de publicar una obra ja que sí que s'obtenia un privilegi d'impressió es podia obtindre el monopoli sobre una determinada obra durant cert període de temps. A Castella la qüestió en aquell moment era diferent, ja que es requeria la llicència del Consell de Castella per a la impressió, en conseqüència existia l'obligació dels impressors d'entregar dues o tres còpies impreses perquè foren acarades amb l'original que havia passat la censura. No obstant això, la comparativa amb el cas castellà sí que ens pot aportar informació de l'objectiu d'aquesta mesura. En 1619 el Consell de Castella va imposar una obligació molt similar a la que van denunciar els Estaments quan va ordenar que els impressors que entregaren una còpia de cada llibre per a la biblioteca de l'Escorial i també còpies per a tots els membres del Consell de Castella. Uns mesos més tard es va aplicar el mateix a Milà aplicant les còpies a la biblioteca de l'Escorial i al Consell d'Itàlia. De manera que observem uns mandats amb un objectiu i que exigia un nombre de llibres similar al cas denunciat a València. Per tant, aquesta mesura igual que les altres dues podria suposar com, va assenyalar Ignacio Ezquerro, la creació d'un proto-depòsit legal, ja que el seu objectiu no era fer les obres accessibles al públic sinó augmentar els fons de les biblioteques dels consellers i del rei. Amparo García Cuadrado, "Aproximación a los criterios legales en materia de imprenta durante la Edad Moderna en España" en *Revista general de información y documentación*, 6 (1996), pp. 127-129. En 1716 es va prendre la decisió que per a la publicació de llibres a Aragó, Catalunya i València s'havia d'acudir al Consell de Castella per a obtindre llicència. Ignacio Ezquerro Revilla, "El Consejo Real de Castilla y la autorización administrativa de la impresión de libros en el siglo XVI", *Obradoiro de Historia Moderna n° 23* (2014), pp. 297-305. *Novísima recopilación de las leyes de España. Dividida en XII libros. Mandada formar por el señor D. Carlos IV*, Madrid, 1805. Tomo IV, libro VIII, título XVI, leyes III y XIII, pp. 123-125 y 129.

³⁷En el fur 18 dels Corts de 1645 es areplegava que el síndic de qualsevol dels Estaments podia convocar a la Junta ja fora per iniciativa pròpia o a instàncies d'uns altres. Lluís Guia Marín, *Cortes...*, pp. 216-217.

³⁸ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/53. Van precedir a la resolució reial dues consultes, una de la Reial Audiència que assenyalaria que no s'havien infringit els furs i una altra del Consell d'Aragó en la qual recomanava la suspensió de la mesura. Consideració de la Reial Audiència. 26 de febrer de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. Còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 146v-149r. Consulta del Consell d'Aragó: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/51 f. 2.

Contrafurs del primer memorial

El primer dels memorials que va entregar el baró de Gilet incloïa 10 contravencions que tracten de manera individual i en el mateix ordre que apareixen en la documentació³⁹.

1. La presó de Leandro Escales en el Penyal dels Vélez

L'origen d'aquest contrafur cal buscar-lo en les dècades anteriors, quan es va produir l'empresonament d'Escales en el Penyal dels Vélez per la seua vinculació amb les bandositats, fent servir la potestat econòmica. En les Corts de 1645, en dos capítols distints, s'havia sol·licitat l'alliberament de Leandro Escales. En el capítol 2 dels Contrafurs i l'Acte de cort 23 dels Estaments Eclesiàstic i Reial es denunciava que s'havia tret del regne a Leandro Escales sense fer-li procés⁴⁰. Segons els Braços, aquestes accions anaven en contra del que es disposa en el privilegi 29 del rei Alfons III, i per això es suplicava el rei que tals actes no serviren com a precedent legal i es posara a Escales en llibertat⁴¹.

Escales era un dels principals caps de bàndols del regne de València, per la qual cosa alliberar-lo podia tindre greus inconvenients⁴². De fet, després de les Corts, el virrei

³⁹ 1) L'empresonament de Leandro Escales en el Penyal dels Vélez, 2) La decapitació de Tomás Anglesola, 3) El càstig de l'esclau i cotxer de la marquesa de Quirra, 4) Portar rodmons i gent forçada a la guerra, 5) L'enderrocament de cases de particulars, 6) Els empresonaments de Juan Balda i el marquès de Benavites, 7) La dilació en els processos de Gaspar Juan Zapata, 9) Que no es respectaren les franqueses dels veïns de la ciutat de València i 10) El nomenament de més agutzils que els fixats per furs.

⁴⁰ Després de molts mesos a la presó, una nit es va traure a Escales d'ella en total secret per a embarcar-lo en el Grau des d'on se li va portar a un galió de l'armada reial que estava en la costa de Tarragona i en el seu interior va ser portat al Penyal dels Vélez.

⁴¹ Lluís Guia Marín, *Cortes ...*, pp. 205-206 i 242. El privilegi disposava que no es poguera traure a ningú del regne sense fer-li abans procés. *Aureum Opus*, f. 439v.

⁴² En els anys 1630 i 1640 Escales va ser un dels més destacats membres de les parcialitats del regne, fet que va provocar que abans d'enviar-lo al Penyal se succeïren diversos intents de traure'l del regne. En 1639 se li va intentar enviar a Fuenterrabía, però la seua condició de familiar de la inquisició va complicar la situació i va obligar el rei a escriure a l'arquebisbe i inquisidor general, fra Isidoro Aliaga, perquè consentira a enviar a Jerónimo Anglesola, a Vicent Adell i a Escales a la guerra. Una consulta del Consell d'Aragó mostra que el virrei havia sol·licitat que s'enviara a la guerra a Jerónimo Anglesola sense que la seua condició de familiar de la inquisició poguera impedir-ho i que el mateix s'executara amb Leandro Escales i Vicent Adell, *qualquier destes dos sujetos basta para bolver a encender el fuego destas parcialidades porque son los más señalados en ellas y de la parte de don Gerónimo Minvarte los q(ue quedan cabeças y de quien qualquiera movimiento se puede rezelar*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 75/1 i 75/2.

Sembla que l'ordre del rei va tindre poc resultat ja que al març de 1640 aquests tres homes eren a les presons de la Inquisició i el virrei va haver de tornar a insistir en l'expulsió, perquè no es confiava que, "*mañana no turbarán la paz pública*". En conseqüència Felip IV va renovar l'ordre d'enviar-los al capdavant. Feia bé el virrei a desconfiar perquè tenim notícies de la fugida de Leandro Escales de la presó.

Oropesa va tractar d'evitar el seu alliberament *porque los de su parcialidad esperan que vuelva y no se debe trasladar a Málaga porque esto les daría ánimo*⁴³.

En 1656 Escales seguia empresonat, per la qual cosa es va encarregar al senyor de Gilet que protestara de nou per la seua presó. En el memorial es denunciava que s'havia

Estando en el castillo de Peñiscola en tiempo del duque de Gandía con orden de que no se le dexase hablar ni escribir y no se cumplió, y se fugó de día engañando a los guardias [...] de lo que se desencadenaron desdichas, pues salió y se reunió con cabezas de bandos y gente sediciosa. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 585/31. Més tard, el virrei, duc d'Arcos, davant la dificultat de detindre als caps de facció va arribar a un acord amb Leandro Escales i Vicent Adell perquè serviren un any en l'exèrcit a canvi del perdó dels delictes. El virrei va aprofitar l'audiència d'aquests dos caps de bàndol per a resoldre un dels motius de l'enfrontament entre tots dos. El duc va enviar al convent de la Zaidia a Calixta Cardona amb la qual tots dos solien veure's. Després d'un temps en el convent es va convèncer a la dona perquè canviara de vida i es va casar don Francisco de Veo. Més tard es va fer prometre a Escales que deixaria de veure a la xica.

Aquest succés és fonamental per a comprendre perquè Escales va ser enviat al Penyal, ja que faltó a su palabra y volvió a la correspondencia de esta mujer con gran escándalo. Un día, en eixir de missa a l'Església del convent del Carmen, davant d'una multitud Calixta va esclatar gelosa en veure a Escales amb una altra dona i va confessar a viva veu que la seua relació encara continuava. De manera que, en haver faltat Escales a la seua paraula, Vicent Adell i els seus sequaços van buscar venjança i van tornar a "inquietar el Regne". El virrei havia d'actuar amb rapidesa i va decidir embarcar a Calixta Cardona cap a Sardenya. Assabentat d'aquesta acció, Escales i els seus seguidors van tractar de rescatar a la dona, no obstant això van fracassar en el seu intent i es van posar en fugida. El duc de Arcos va haver d'enviar un important contingent d'homes en la seua persecució, el que va alterar els ànims de les parcialitats deixant al regne en riesgo de grandes desdichas y calamidades. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 584, núm. 25/1. En aquestes circumstàncies el virrei sol·licitava traure a Leandro Escales del regne:

Leandro Escales es un hombre sedicioso y de tanta industria y atractivo con sus palabras, medios y cautelas que siendo pobre y de condición plebeyo tiene de su parte la mayor de la inquieta y sediciosa del Reyno [...] y estando en libertad en pocos días será poderoso para revolverlo todo.

Finalment, es va aconseguir capturar a Escales i per a evitar més problemes el duc d'Arcos va enviar a Vicent Adell a Tortosa. El mes de març de 1645 el virrei reiterava la sol·licitud que s'expulsara a Escales. *Con poder económico vuestra magestad lo eche dél y lo tenga en algún castillo donde no pueda volver, ni sea fácil la correspondencia con los de allí.* El virrei recomanava retirar-li la condició de familiar de la inquisició i enviar-lo a Orà o el Penyal. Sobre això el virrei advertia que els Estaments havien protestat diverses vegades per l'ús de la potestat Econòmica però que mai s'havia vist Contrafur en això. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 584, núm. 25/1. El Consell d'Aragó es va pronunciar a favor de la proposta del virrei i va recomanar al monarca iniciar els preparatius per al trasllat al Penyal dels Vélez. En conseqüència s'havia d'escriure a l'inquisidor general perquè no s'entremetera assenyalant-li que *no es castigo, sino prevención, y la potestad económica de su magestad no puede ser limitada por la jurisdicción de los familiares de la Inquisición.* Al que s'afegia que Escales era impossible de processar ja que per por ningú s'atrevia a testificar *porque se pondría en contra su parcialidad y hallaría la muerte.*

El rei, seguint el parer del Consell, havia acceptat expulsar a Escales, però els preparatius eren lents i el 9 d'agost de 1645 el virrei constrenyia perquè es fera amb prestesa. El duc d'Arcos informava que des de la presó *convocaba gente y gobernaba y disponía quantos se executavan.* En conseqüència recomanava embarcar-lo en el major secret possible sense que s'assabentaren els seus parcials. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 584 núm. 25/1, 2 i 3. Ja des d'abans que es bandejara a Escales, el Consell d'Aragó era conscient que es desencadenaria la resposta estamental però es defensava que *no está prohibido por los fueros porque sus disposiciones se han de entender de los casos en que se usa la jurisdicción contenciosa y se trata del castigo de los delictos passados, pero no quando se hable de prevención de daños futuros que se hace con la potestad económica que como supremo padre de la república compete a vuestra magestad atendiendo a la defensa de la paz y quietud pública.* Consulta del Consell d'Aragó de 29 de març de 1645. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 584, núm. 25/1.

⁴³Juliol 1646. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 582, núm. 64/8. Poc més tard, el 2 d'abril de 1646 el virrei comte d'Oropesa escrivia a Felip IV sol·licitant que s'enviara a Orà a alguns dels seguidors d'Escales i altres caps de bàndol. Al juny va repetir aquesta sol·licitud afegint que s'enviara a Itàlia a Jerónimo i Tomás Anglesola i Vicent Adell. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 582, núm. 64/1 i 64/4.

emportat a Escales al Penyal sense fer-li procés ni sentència i *aunque semejante castigo no es de los más horribles por aver dexado reservada la vida, el modo de proceder a él es horrible según lo que queda fundado y se opone y encuentra directamente a los fueros y privilegios*. S’havien transgredit el fur 11 de *Curia et Baiulo* que prohibia als jutges jutjar segons la seua consciència sinó que havien de fer-ho segons les proves⁴⁴. Així mateix, es creia vulnerat el fur 18 de *Criminibus* que prohibia castigar o empresonar sense procés⁴⁵. I també s’havia actuat sense complir els furs 19, 27, 28 i 52 de *Criminibus* que regulaven la manera en què s’havien de fer els processos⁴⁶. Es destacava la lesió del fur 33 de 1604 que prohibia fins i tot acurtar els termes disposats per als processos per a evitar els danys que d’això pogueren seguir-se⁴⁷. Es considerava també que s’havia actuat en contra del privilegi primer del rei Ferran el Catòlic en el qual el llavors príncep es va comprometre a no aplicar càstigs sense procés⁴⁸.

La Reial Audiència va argumentar que en les Corts de 1645 Felip IV havia respost que s’observaren els furs, i que en cap cas havia reconegut que en l’executat contra Escales hi hauria cap transgressió. A això s’afegia que el privilegi I de Fernando el Catòlic que s’al·legava no tenia validesa perquè es va fer mentre era lloctinent del seu pare i només va estar vigent mentre va desenvolupar aqueix càrrec⁴⁹. En tot cas, el parer de les tres sales era que, encara que hi hauria llei que prohibira actuar sense procés, utilitzar la potestat econòmica quan fora convenient a la salut pública era una regalia inseparable del príncep⁵⁰.

Per part seua, el Consell d’Aragó va recomanar al rei que no reconeguera el contrafur, sinó que responguera que la seua intenció era que no s’actuara de fet. A més, es va pronunciar en favor traure a Escales del Penyal i deixar-li tornar a Castella, però no a València fins que el virrei no informara de si era o no convenient⁵¹. Seguint el parer del

⁴⁴ El fur 11 de *Cúria et Baiulo* estipulava que el jutge no havia de jutjar segons la seua consciència, sinó sobre la base de les proves. *Fori Regni Valentiae*, f. X.

⁴⁵ *Fori Regni Valentiae*, f. CXCXV

⁴⁶ *Fori Regni Valentiae*, ff. CXCXV-CXCIX.

⁴⁷ *Furs, Capítols...MDCIII*, f. 13.

⁴⁸ El privilegi de Fernando el Catòlic en: *Aureum Opus*, ff. CCX-CCXI. El memorial en: ACA, *Consell d’Aragó*, Llig. 588, núm. 39/38.

⁴⁹ Aquest argument va tornar a ser utilitzat per l’Audiència en el Contrafur de l’esclau de la marquesa de Quirra, perquè en aquell cas tampoc es va fer procés. El privilegi que prohibia donar càstig corporal sense fer procés en: *Aureum Opus*. ff. 210-211.

⁵⁰ ACA, *Consell d’Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. Amb còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

⁵¹ ACA, *Consell d’Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

Consell, Felip IV no va reconèixer cap transgressió però va accedir al fet que fora alliberat, amb prohibició d'entrar a València⁵². Encara sense reconèixer cap transgressió, es va proporcionar remei a la situació.

2. L'execució de Tomás Anglesola

En segon lloc, apareixia també un Contrafur de llarg recorregut, la decapitació de Tomás Anglesola el 15 de maig de 1648 per ordre del virrei comte d'Oropesa. L'origen immediat de l'execució cal buscar-lo en la Persecució General del bandolerisme que aqueix any va iniciar el comte d'Oropesa. Amb ella es pretenia acabar amb la violència organitzada que creava seriosos problemes d'ordre públic i complicava als virreis la governabilitat del regne⁵³. Només tres dies més tard de l'inici de la Persecució General, el 15 de maig, es va dur a terme l'execució de Tomás Anglesola sense que precedira tela

⁵²La resolució reial: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/27. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 167r.-169r. Sabem que un temps després es va permetre a Escales tornar a la ciutat de València, tal vegada perquè la seua influència en el món de les parcialitats havia disminuït fins a uns nivells que permeteren el seu retorn. Com refereix el dietarista Aierdi, va tindre poca fortuna després del seu retorn, ja que als pocs anys va morir presumptament enverinat per la seua dona i la seua filla. "Mataren a dit Leandro Escales, marit i pare respectivament de elles, perquè saberen que dit Leandro Escales ya sabia el modo de vida de sa filla y, com coneixien que tenia males burles i era un vellaco, no es fiaren de ell y el mataren en metsines". El fragment continua: "Y después mataren al pobre doctor Sabata, son nebot, y li donaren la mort més cruel y dolorosa que en València se ha vist". La narració de la mort d'Escales es troba inserida dins del relat de la mort del seu nebot el doctor Zapata, fill de Gaspar Juan Zapata, qui presumptament també va ser assassinat per l'esposa i filla de Escales que "estigueren molts anys preses perquè la justícia sabia la veritat però no eu podia provar". Joaquim Aierdi, *Dietari*, edició a cura de Vicent J. Escartí, Barcelona, 1999, pp. 181-182.

⁵³ El comte d'Oropesa aprofiteu un fet aparentment anecdòtic com va ser el robatori sacríleg de les sagrades formes en el convent de Sant Joaquin de Paiporta, el 7 d'abril de 1648, per a iniciar un procés que li permetera eixir de la difícil situació política en la qual es trobava. En un primer moment la investigació del delictes va seguir pels camins ordinaris, obrint-se procés a la sala criminal de l'Audiència, però després d'una sèrie d'interrogatoris en les Juntes d'Estaments va començar a difondre's la idea que la responsabilitat del crim era dels bandolers. Va ser en aquell moment quan un sector dels Estaments va acudir al virrei per a oferir-se no sols a buscar els culpables, sinó també a reprimir als bandolers i als seus valedors. Oropesa no va dubtar a acceptar l'oferta dels Estaments de formar una Junta d'electes per a la persecució dels bandolers. En aquesta conjuntura el lloctinent va aprofitar per a actuar contra aquells sectors de les elits regnícoles que més oposició li havien presentat, reaccionant contra dos fenòmens delictius diferents però estretament relacionats, el bandolerisme i les parcialitats. De manera que es va procedir a empresonar a alguns cavallers per considerar-los encobridors o còmplices dels bandolers. A més, secretament s'havia preparat una operació per a acabar amb les parcialitats. El 12 de maig es va ordenar la presó de tots els delinqüents i valedors de qualsevol estat i condició, es van organitzar batallons i batudes per a capturar als bandits i es va dotar als perseguïdors de poders extraordinaris. Es va tractar d'una persecució molt ben organitzada, aprofitant el moment propici i tots els mitjans disponibles. Oropesa comptava amb el gran avantatge de tindre el suport de la Junta d'electes formada per a l'extinció dels bàndols, la qual cosa li permetia major llibertat d'acció i una menor subjecció a la normativa foral. El virrei Oropesa no es va conformar amb rebre el suport de la Junta per a l'Extinció dels Bàndols, sinó que també va acudir a una junta de teòlegs que justificaren que la seua actuació no anava en contra de les lleis divines. Lluís Guia Marín, "Dissidència política...", pp. 105-124. També: *Felipe IV...*, pp. 479-494.

de judici, únicament amb ordre virregnal. Un fet que Lluís Guia va interpretar com una demostració de força per a atemorir a aquells que tingueren algun dubte sobre la legalitat o conveniència de les mesures dutes a terme⁵⁴. Oropesa havia pres la decisió comptant amb el suport de la Junta per a l'extirpació dels bàndols, d'una junta de teòlegs i de la Reial Audiència, i dins d'ella, l'especial implicació de Lorenzo Mateu i Sanz⁵⁵. A continuació no va tardar a justificar la seua acció davant el rei exposant que s'havia fet precedint el consentiment dels Estaments i que havia sigut rebuda de grat per la població⁵⁶.

Sobre aquests fets el Consell d'Aragó va reflexionar el 23 de maig de 1648. Malgrat donar suport a la persecució virregnal del bandolerisme, l'opinió sobre la decapitació no era tan clara. El Consell dubtava que la manera en què s'havia dut a terme l'execució hauria sigut la més correcta. Si bé el càstig era l'adequat pels crims imputats, es posaven objeccions al fet que s'hauria realitzat sense procés, de manera que es recomanava al rei sol·licitar un informe detallat a Oropesa. Per part seua, els regents Cristóbal Crespí de Valldaura i Pedro Villacampa van emetre un vot particular en el qual consideraven que demanar més informació al virrei suposava desautoritzar-lo, cosa poc convenient en un moment tan delicat. Felip IV va decidir seguir el consell de Crespí i Villacampa i no demanar més informació al seu lloctinent⁵⁷.

En tot cas, la protesta formal per aquesta demostració de força del comte d'Oropesa no va arribar fins a 1655 quan es va denunciar com Contrafur durant l'ambaixada que estem tractant⁵⁸, propiciada per la mala relació del virrei Montalto i les elits estamentals i per la recuperació de posicions dels Anglesola, que tornaven a ocupar llocs destacats en la política regnícola. Guillem Ramón Anglesola, pare de l'ajusticiat, ocupava en aquells dies un seient de cavallers i generosos en la Junta de Contrafurs.

En el memorial que va entregar el senyor de Gilet s'argumentava que el cas era molt més greu que la presó de Escales per haver ajusticiat i tallat el cap a

⁵⁴*Ibidem*, pp. 490.

⁵⁵ El mateix Lorenzo Mateu i Sanz es va atribuir la responsabilitat de la decisió d'ajusticiar a Anglesola. Lluís Guia Marín, "El Regne de València. Pràctica...", p. 903.

⁵⁶ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 38.

⁵⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 29.

⁵⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 583, núm. 20.

Frei Thomás de Anglesola, generoso y caballero de la Orden de Santiago, siendo virrey de aquel reyno al conde de Oropesa, tratándole en el pregón de cabeça de bandos, revolvedor de pueblos, perturbador de la paz pública y del comercio, procediendo en todo de hecho y sin actuar contra él causa ni processo, sin hazerle cargos ni darle lugar a sus descargos y defensas y sin pronunciar sentencia por escrito.

Tres causes havien portat a declarar el Contrafur: haver imposat la pena sense judici, executat sentència contra un cavaller sense informar al rei i haver negat al reu la possibilitat d'apel·lació. Sobre la impossibilitat d'actuar sense tela de judici, les lleis valencianes disposaven que encara en delictes notoris es necessitava de dos testimonis i el respecte dels terminis perquè podria haver-hi objeccions o nul·litats contra proves o testimonis, per la qual cosa el memorial concloïa amb unes cites de Seneca i Plutarc "*Para dar muerte a un hombre no ay tardança larga*" i que "*el castigo diferido puede hazerse, y una vez hecho y executado no puede revocarse*"⁵⁹. L'obligació d'informar el monarca en els processos contra cavallers s'havia fixat ja en el segle XIII. El privilegi 88 de Jaume I prohibia executar qualsevol sentència contra nobles o cavallers sense donar abans compte al rei, qui havia de decidir el càstig⁶⁰. Així mateix es considerava vulnerada la normativa sobre apel·lacions, la qual cosa era especialment greu tractant-se d'una condemna de mort, *de todo punto irremediable y por ello cosa en que se ha de proceder con mucho tiento y deliberación*. Al que es sumava la possibilitat que si s'hauria sentit la seua defensa la sentència hauria sigut en un altre sentit⁶¹.

La Reial Audiència va refutar aquestes al·legacions amb els mateixos arguments que Oropesa havia utilitzat anys abans, recolzant-se bàsicament en l'excepcionalitat de la situació. Sobre el privilegi 88 del rei Jaume I s'assenyalava que feia referència a les situacions ordinàries, i en el moment de la decapitació estava en *estado tan irregular que quizá el Reyno no le ha tenido desde su conquista*. Sens dubte el major argument era el de la situació excepcional perquè *no era posible remediar las inquietudes en que entonces estaba la Ciudad y Reyno menos que cortando esta cabeça*. També va aparèixer la salut del poble com ben suprem, perquè el virrei, després de consultar a *las personas más*

⁵⁹ Per a abreujar no s'indicaben aquests furs ja que es donaven per entesos al haver sigut ja exposats en el cas de Leandro Escalles. En aquest sentit podem citar que van ser transgredides les disposicions següents: Fur 11 *Curia et Baiulo*. Furs 18, 19, 27, 28 i 52 *de Criminibus*. Fur 33 de 1604. Privilegi I de Fernando el Catòlic. El memorial en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/38.

⁶⁰ El privilegi LXXXVIII de Jaume el Conqueridor en: *Aureum Opus*, ff. XXVII-XXVIII.

⁶¹ El fur 12 de 1604 que regulava la manera en què s'havien de fer les apel·lacions en delictes de pena de mort i altres greus en: *Furs, Capítols...MDCIII*, ff. 10v-11r.

graves, va decidir que *podía y debía executar cualquier castigo sin observar fueros algunos, pues la salud del pueblo es la suprema y más soberana ley*. A més, es tractava de *un delicto verificado contra este reo cogido en fragancia que no puede negar*⁶². A això s'afegia que el virrei havia actuat amb el suport dels Estaments pel que consideraven que el regne estava *desaforado* i que no era la primera vegada que es transgredien les lleis amb el suport dels Estaments, perquè ja s'havia fet en la creació de la segona sala civil de l'Audiència en 1607 en contra del que es disposa en les Corts de 1604⁶³. Per acabar, en opinió de l'Audiència, l'extrema situació justificava que el virrei actuara amb duresa excepcional. Es va actuar amb una força mai vista fins al moment però que es considerava justificada per la doctrina de la *salus populi suprema lex*, perquè com argumentava la Reial Audiència *cuando urge tal necesidad pueden embaraçar las solemnidades del derecho*⁶⁴.

Per la seua part el Consell d'Aragó considerava que donada la difícil situació del regne, el consentiment Estamental i l'aprovació del rei, el cas no podia ser declarat com Contrafur. Per això, els consellers recomanaven es responguera als Estaments que el monarca era conscient del que havia ocorregut i que la seua intenció era que es guardaren els furs amb l'objectiu de que el cas no servira com a precedent⁶⁵. Finalment, tampoc es va reconèixer cap vulneració dels furs, però declarant que continuava mantenint la seua força⁶⁶.

Més enllà de la resolució del rei, la pròpia decapitació d'un cap de bàndol utilitzant la via econòmica és interessant per si mateixa. Sobretot si es relaciona amb una idea que ja va plantejar Lluís Guia que els virreis i ministres reials consideraven a les parcialitats com un fenomen perillós i com una espècie de dissidència política que havia de ser reprimida⁶⁷.

⁶² Consideració de la Reial Audiència sobre els memorials, abril 1656. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r-157r.

⁶³ Consideració de la Reial Audiència sobre el memorial previ a l'ambaixada. Febrer 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. Amb còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 146v-149r.

⁶⁴ Consideració de la Reial Audiència sobre el memorial previ a l'ambaixada. Febrer 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. Amb còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 146v-149r

⁶⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25

⁶⁶ Resolució reial. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/27. Còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 167r.-169r.

⁶⁷ Lluís Guia Marín, "Dissidència política...", pp. 105-124.

3. El càstig a l'esclau i el cotxer de la marquesa de Quirra

Des del moment que Montalto va arribar a València es va reavivar la seua enemistat entre amb els marquesos de Quirra⁶⁸. El 4 de novembre de 1652 es celebrava a València la conquesta de Barcelona, i a la meitat d'una desfilada pública es van produir uns incidents entre els servents de la marquesa de Quirra, Beatriz Saavedra, i la guàrdia del virrei que van acabar amb alguns soldats ferits. Com a conseqüència van ser empresonats i castigats físicament el cotxer i un esclau de la marquesa, originant la protesta dels Estaments⁶⁹.

Montalto no ho va considerar un acte fortuït ja que s'havia vist a la marquesa parada enfront de la casa del duc de Villahermosa, on va ordenar al seu seguici que es col·locara davant del carruatge i tot seguit va manar als seus servents que carregaren contra la guàrdia. A més, el virrei relatava que la població estava expectant ja que la marquesa havia assenyalat amb anterioritat –a causa d'un incident amb l'esposa de Montalto⁷⁰– que no anava a deixar passar el cotxe de ningú perquè no hi havia normativa

⁶⁸ Vicente Sanz assenyalava que aquest enfrontament venia ja des del període en què Montalto era virrei de Sardenya (1644-1649), ja que allí havien tingut diversos enfrontaments i disputes. A aquests enfrontaments se sumava un assumpte judicial, doncs la primera esposa del marquès de Quirra era germana de la duquesa de Montalto, i el marquès encara no havia restituit la dot a la família de la seua difunta muller. Vicente Sanz Viñuelas, *Entre Sardenya i València. La casa de Quirra i Nules a cavall dels segles XVI i XVII*. València, 2013, treball final de màster. pp. 194-196.

⁶⁹ Com tradicionalment, entre els esdeveniments s'inclouia *la fiesta pública de toros*. Així que a les dues del migdia van ser en processó els representants de la ciutat acompanyats de trompetes i tambors per a recollir al virrei. Així doncs, de camí als bous pel carrer de Cavallers anaven marxant amb tota solemnitat les principals personalitats de la ciutat.

La virreina en el coche y el duque a caballo en medio del jurado en cabo y del más antiguo, siguiendo después el Gobernador de Valencia con los otros dos, y el Bayle General con los últimos acompañando el coche y asistidos de toda la guarda, capitán a caballo delante los soldados en hilera y el alférez y demás oficiales en el puesto que les tocava.

Va ser en aquest moment en el qual, segons el virrei, una vegada ja passades cinc files de soldades, la marquesa de Quirra amb el seu cotxe de quatre mules i el seu festeig van trencar la guàrdia del virrei per a encaminar-se carrer a baix per a dirigir-se a veure els bous. En aquell moment els guardes de la tercera filera van alçar les alabardes i es van posar en guàrdia, ordenant al cotxer que es detinguera. Va ser llavors quan el cavallerís, que anava a peu, va ordenar al cotxer que continuara mentre cridava als soldats perquè deixaren passar a la marquesa, alhora que ella a viva veu exclamava: *¡Qué desvergüenza es esta de estos picaros, passa cochero que tan buena soy como cualquiera!* Davant la impossibilitat de continuar pel carrer de Cavallers l'esclau va encaminar el cotxe cap a la plaça de Calatrava. Donant nombroses fuetades el cotxer va aconseguir que el carruatge es tornara a posar en marxa trencant de nou la guàrdia del virrei que s'havia posat davant. Va ser en aqueix moment quan, presumptament, un dels esclaus de la marquesa, Joan María, va apunyalat a un dels soldats de la guàrdia, anomenat Domingo Soler. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/20. Amb una segona còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 157r.-159r.

⁷⁰ Poques setmanes abans, la marquesa s'havia negat a cedir el pas a la esposa del virrei. Aquest incident ha sigut recollit per Vicente Sanz en el seu treball, i és en la seua opinió un clar precedent d'aquest trencament de la guarda a més d'un nou episodi del conflicte entre els ducs de Montalto i els marquesos de Quirra. Vicente Sanz Viñuelas, *Op. cit.*, pp. 195-196.

que així ho assenyalara⁷¹. Per la seua part la versió de la marquesa de Quirra, i més tard dels Estaments, no podia ser més diferent a la relatada pel lloctinent, ja que afirmaven que la guàrdia del virrei l'havia deixada passar després que ho demanara *cortesmente*⁷².

El duc de Montalto va decidir *no dexar consentido un desorden tan escandaloso, y porque no sirviesse de exemplar para mayores inconvenientes*, i com no podia castigar a la marquesa, va decidir prendre els criats *cuyo exceso es tan extraordinario y atrevido que menor desorden precisa de la temeridad de su dueño no osaran acometerlo*. En tot cas, el virrei sol va poder capturar al cotxer i a l'esclau que va apunyalar a un soldat, que van ser empresonats el 5 de novembre. Una vegada en la presó van ser castigats de diferent manera, a l'esclau *mandó el virrey dar un castigo de palos en la cárcel*, mentre que el cotxer va ser rapat, la qual cosa podria ser un indicatiu que s'havia planejat enviar-lo a galeres⁷³.

D'aquells fets es van seguir diferents juntes de parents en les quals van participar importants personatges de la noblesa valenciana com els comtes de Buñol, de Carlet i del Reial o don Joan Bellví, personatges que en els anys següents tindrien disputes amb Montalto⁷⁴. En aquelles juntes es van proposar diferents mitjans per a afrontar el

⁷¹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/20. Amb una segona còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 157r.-159r.

⁷² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25. En aquest cas difícilment podem saber què va ocórrer realment, ja que tota la documentació disponible emana d'alguna de les parts, bé del virrei o bé de la marquesa. Dues parts defensaren postures totalment oposades, el que dificulta encara més el plantejament del tema. De totes maneres, podem interpretar aquest cas com el xoc del virrei amb la noblesa, un xoc on cadascuna de les parts va utilitzar totes les armes que tenia a l'abast. La noblesa va organitzar juntes i un bloc d'oposició al virrei i, per part seua, Montalto va utilitzar el seu poder com a lloctinent general per a castigar els seus contraris sense importar-li si estava o no obeint les lleis. En tot cas, aquest enfrontament entre noblesa i Montalto no va ser un cas aïllat, sinó només un episodi d'una llarga història que va continuar, per exemple, amb l'empresonament del marquès de Benavites o l'enfrontament amb l'Almirall d'Aragó. Miquel Fuertes Broseta, "La noblesa valenciana i el duc de Montalto...", pp. 133-154.

⁷³ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/20. Còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 157r.-159r. Vicente Sanz Viñuelas, *Op. cit.*, p. 198

⁷⁴ A més dels referits, van participar personatges com el don Gaspar Mercader, don Luis Mercader, don Jerónimo Pascual, don Ximen Pérez de Calataiud i el seu fill. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/20. Còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 157r.-159v. El comte de Carlet va expressar en una d'aquestes reunions que no havia de cedir el passe a la virreina quan anava en carruatge, i que ell no ho faria. Cert és que no ho va fer, ja que el 1653 en una carta el virrei Montalto informa el rei sobre un incident que havia tingut en eixir per la porta de Serrans quan va haver de detindre's perquè passara el comte de Carlet. ARV, *Reial Cancelleria*, 590, f. 89r. Sembla que el que pitjor es va prendre Montalto no va ser haver de detindre, sinó que el comte fora muntat en un carruatge tirat per sis mules, així que poc temps després va demanar al rei que fera una pragmàtica que regulara la utilització d'aquesta mena de carruatges i que que arribaria un any després al 1.654 quan es va prohibir a tots excepte al virrei portar cotxes de sis mules. ARV, *Reial Cancelleria*, 1389, entre ff. 103-104. Sembla ser que aquesta qüestió no era nova, perquè en una sèrie de cartes que el rei dirigeix al virrei, i també a l'arquebisbe Urbina, es diu que la proposta de limitar el nombre de mules ja havia sigut proposada pel comte d'Oropesa, doncs l'arquebisbe Aliaga es passejava per la ciutat

problema, però finalment es va decidir intentar que el cas es remeiera per la via de contrafur⁷⁵. No obstant això, en aquell moment de finals de 1652 el cas no es va considerar prou greu com per a enviar un ambaixador a Felip IV⁷⁶.

Per a evitar agreujar la situació, el virrei va alliberar els criats de la marquesa després de més d'un mes d'empresonament, la qual cosa va ser aprovada per Felip IV qui, en la seua carta de 8 de gener de 1653, considerava que la marquesa s'havia excedit en la seua actuació encara que no hi havia cap llei que la obligara a parar, solament la "cortesía de la noblesa", i a més ordenava tant als marquesos de Quirra com a Montalto que es tractaren amb atenció i respecte mutus⁷⁷. Amb tot, aquesta conjuntura d'enfrontament oberta no va arribar a més, a causa de l'eixida dels marquesos de Quirra rumb a Sardenya⁷⁸.

Dos anys després, el cas va ser motiu de protesta per l'Estament Militar durant l'ambaixada del senyor de Borriol, i poc temps després va ser la Junta de Contrafurs la que va denunciar davant el virrei que s'hauria executat el càstig sense haver precedit procés, ni haver donat lloc a defensa dels reus⁷⁹. Sobre la reclamació de Contrafur es va demanar informe a la Reial Audiència, que va considerar innecessari el procés atés que l'acte comés era públic i notori i s'havia dut a terme, tenint a tota la ciutat i els principals càrrecs polítics com a testimonis. Afegia a més que si estava permés a qualsevol magistrat castigar un delictes quan es cometia en la seua presència sense que hauria de fer-se procés, amb més raó podia fer-ho el virrei⁸⁰.

amb un cotxe tirat per sis mules i amb el cotxer sense cobrir, privilegis que en la pragmàtica es van limitar només al virrei.

⁷⁵ Segons una relació del cas enviada a Felip IV, aquests personatges es dedicaven a difondre en el *bulgo supposiciones falsas para que conçiva que la administraci3n de justizia no naze de los delitos que se cometen, sino del jenio del virrey*. Moguts per la notícia del càstig als criats en aquestes juntes s'arribaven a proposar mesures com la que es mataren a tants criats del virrei com es pogueren trobar, o que el marqués desafiera a Montalto a un duel, la qual cosa va ser qualificat pel virrei com *fomentos que les hazian para que sucediesse un gran desorden*. ACA, *Consell d'Arag3*, Llig. 583, núm. 20 i ACA, *Consell d'Arag3*, Llig. 588, núm. 39/20. C3pia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 157r.-159r.

⁷⁶ ACA, *Consell d'Arag3*, Llig. 583, núm. 20.

⁷⁷ ACA, *Consell d'Arag3*, Llig. 588, núm. 39/21. Segona c3pia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, f. 159r.

⁷⁸ Vicente Sanz Viñuelas, *Op. cit.*, p. 204. A més de la informaci3n aportada en aquest treball, sabem que els Estaments van culpar a Montalto de la partida dels marquesos de Quirra i altres nobles que abandonaven la ciutat de València per por de ser maltractats pel virrei. ACA, *Consell d'Arag3*, Llig. 582, núm. 25/15. Al que el Consell d'Arag3 respondria sobre els marquesos de Quirra que havien abandonat el Regne perquè no tenien suficient hisenda a València. ACA, *Consell d'Arag3*, Llig. 582, núm. 25/14.

⁷⁹ ACA, *Consell d'Arag3*, Llig. 588, núm. 39/38. Lluís Guia Marín, "A la cerca de l'horitz3...," *passim*.

⁸⁰ Consideraci3n de la Reial Audiència sobre el memorial previ a l'ambaixada, febrer 1655. ACA, *Consell d'Arag3*. Llig. 589/52. Amb c3pia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 146v-149r.

Tocant a l'argumentació jurídica, per a aquest cas comptem amb una completíssima argumentació de la Reial Audiència sobre les irregularitats que podien ser denunciades pels Estaments, possiblement redactada en 1652 o 1653, abans de l'ambaixada del senyor de Gilet⁸¹. Ens trobem davant un document de 30 pàgines i 66 capítols en el qual es combina la narració dels successos del 4 de novembre de 1652, i una extensa reflexió jurídica destinada en una primera part a desmuntar l'argumentació estamental i en una segona per a justificar l'acció del virrei⁸².

Entre les lleis que podien al·legar-se s'assenyalaven els furs 99 i 105 de *Cúria et Baiulo*. El primer regulava en quins casos la cort podia actuar sense que s'hauria interposat denúncia, en tots ells s'havia d'obrir procés per a recollir testimoniatges i proves. En el segon, s'estipulaven els procediments que s'havien de seguir després d'iniciat un plet incloent una sèrie de garanties processals⁸³, per la qual cosa s'esperava que foren al·legats pels Estaments. Argumentaven també que l'actuació de Montalto podia considerar-se contrària al privilegi primer de Fernando el Catòlic⁸⁴. A més, es citaven els furs 82 i 83 de les Corts de 1585. En el fur 82 es fixava que no es poguera fer pena d'assots sense precedir sentència, i en el següent es demanava que es respectaren els terminis que els furs estipulaven per als processos criminals, al que el rei va respondre en el seu *placet* que es guardaren els furs⁸⁵. L'últim fur destacat era el 33 de les Corts de 1604, en el qual es disposava que per molt atroç que fora el delictes no es pogueren abreujar els terminis del procés a menys de tres dies en la matèria principal⁸⁶. Com veiem, el document de l'Audiència inclou molts més furs que els que es citaren en el memorial del senyor de Gilet, és per això que el document es correspon bé a una denúncia anterior o bé

⁸¹ Sembla estar redactat com a resposta a un memorial fet en nom dels Estaments o bé de la marquesa de Quirra. En l'ambaixada del senyor de Borriol enviada per l'Estament Militar en 1654 es va protestar ja per aquest cas, així que va poder redactar-se en aquella ocasió. Lluís Guia Marín, "A la cerca de l'horitzó...", pp. 315-335.

⁸² Aquest document ens dona informació sobre quins furs eren els que el Regne esgrimia per a qualificar l'acció de Montalto com Contrafur. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 45.

⁸³ *Forii Regni Valentiae*, f. 21v.

⁸⁴ En aquest privilegi, l'encara príncep Ferran exposava que l'execució de Diego Hurtado va ser una excepció i que per tant no havia de tindre's en conseqüència i que no suposava cap menyspreu dels furs i privilegis, i que en el futur no es podria dur a terme cap execució ni pena corporal sense que es fera procés. *Aureum Opus*, ff. CCX-CCXI.

⁸⁵ Emilia Salvador Esteban, *Corts valencianes...*, p. 102

⁸⁶ *Furs, capítols, provisions e Actes de Cort... MDCIII*, València, 1607, f. 13. Hi ha edició facsímil: Eugenio Ciscar Pallarés, *Corts...*

a un encàrrec de Montalto a l'Audiència per a tindre preparada una resposta davant una més que possible protesta estamental.

Els magistrats de l'Audiència responien a aquests arguments explicant que els furs 99 i 105 de *Curia et Baiulo* només s'havien d'aplicar per a casos molt concrets i que per a uns altres com el del trencament de la guarda per part de la marquesa s'aplicava el dret comú. Així mateix, argumentaven que en el fur 82 de les Corts de 1585 no es prohibia explícitament que es fera pena d'assots sense precedir sentència, sinó que deia literalment:

“Ítem, que sien inviolablement observats y guarden los furs per los quals està dispost que no puixa ser imposada pena de açots, sens precehir procés y sentència sots decret de nul·litat i privació de officis. Plau a sa magestat”⁸⁷.

Aquest capítol era una confirmació de disposicions anteriors, cosa que permetia a l'Audiència argumentar no hi havia cap fur anterior que prohibira explícitament donar pena d'assots sense precedir sentència i que, per tant, la confirmació de 1585 no tenia efecte. Pel que respecta al fur 83 de 1585 l'Audiència opinava que impedia actuar sense procés ordinàriament, però permetia que en casos no recollits per la llei es procedira com es jutjara convenient en cada cas. En relació al fur 33 de les Corts de 1604, s'argumentava que els terminis estipulats en ell per a dur a terme un procés estaven destinats a verificar el delictes, no per a casos d'ofensa a l'honor realitzats davant la multitud, per la qual cosa es considerava provada la transgressió; de manera que encara que semblara que aquest fur havia sigut contravingut no era així, ja que estava moderat pel dret comú. Per a finalitzar aquesta anàlisi legislativa es valorava el privilegi primer de Ferran el Catòlic, per a concloure que com s'havia redactat mentre Ferran era lloctinent del seu pare, era una mesura que només havia sigut vàlida mentre va durar la seua lloctinència⁸⁸.

⁸⁷ Emilia Salvador Esteban, *Corts valencianes...*, p. 102

⁸⁸ La primera frase de l'Audiència sobre aquest privilegi ja resulta cridanera, ja que deia “no aporta novetats ni és privilegi”. Posteriorment s'explica perquè no aportava novetat, ja que tractava un context en què s'havien contravingut els furs i el privilegi es limitava a dir que aquests actes no anaven a servir com a conseqüència, per la qual cosa mantenia la matèria judicial en el mateix estat que havia sigut amb anterioritat. A més tampoc era privilegi perquè el va fer Fernando com a lloctinent de Joan II de manera que no obligava a la resta de lloctinents generals. Al que s'afegia que aquest tipus de mesures preses pels lloctinents si no comptaven amb la ratificació reial només duraven mentre s'exerceix aquest càrrec, i per això -argumenta l'Audiència- Fernando no va fer esment als seus successors en aquest privilegi, ja que no els anava a obligar. Argumentaven també que els reis en jurar ho fan els furs i privilegis donats pels senyors reis antecessors seus, i no dels seus lloctinents, i és per aquesta raó per la qual segons l'Audiència, Fernando va esperar fins quan ja era rei per a donar ell el seu segon privilegi. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 45.

En previsió de que es recorreguera a la supeditació del virrei a les lleis, l'Audiència va passar a analitzar les atribucions i potestats dels virreis. Aquesta part està repleta de referències a tractats polítics i jurídics i cites d'autoritat, com Belluga o a Jerónimo Blancas per posar dos exemples. Resumidament, en la seva argumentació consideraven que els virreis eren anomenats *alter nos* perquè tenien els mateixos poders que sa majestat i per això comptava amb les mateixes honres i preeminències reials. En tot cas, malgrat el seu poder i la seua amplíssima jurisdicció estava supeditat a les lleis, ja que el seu caràcter pactat obligava als reis, que a més les juraven en accedir al tron i quedaven obligats a la seua observança. Així que encara que es diguera que el rei podia legislar per si mateix, no podia fer-lo *de plenitudo potestatis*, doncs estava obligat pel pacte amb el regne i per aquesta mateixa raó no podia actuar sense procés, ja que estava obligat per contracte a administrar justícia segons el procediment reglat per furs del regne.

Entrant ja en la matèria, l'Audiència argumentava en primer lloc que els reis i magistrats superiors podien actuar *ex abrupto*, ja que aqueixa prerrogativa només s'havia llevat als magistrats inferiors perquè feien abús d'ella⁸⁹. L'estratègia per a defensar que el virrei podia actuar de fet va ser que el dret comú que permetia tals actuacions limitava les lleis del regne. A això s'afegia l'excepcionalitat del cas per a justificar que aquesta era la manera en què s'havia d'actuar. En primer lloc pel fet que la ruptura de la guàrdia era un delictes molt greu i ho feia fins i tot més greu que fóra contra la guarda d'un virrei. Al que es sumava la premeditació pels conflictes precedents entre la marquesa i el virrei. La publicitat i notorietat del cas, era també un agreujant, ja que es va produir davant els oficis majors de la ciutat i tota la població, la qual cosa feia intolerable tal ofensa. Així que, com el delictes s'havia fet davant nombrosos testimonis i el propi virrei, aquest va poder actuar sense procés en la seua qualitat de magistrat; tenint en compte que en estar en presència de tota la població de la ciutat, l'acte fou un menyspreu no sols a l'autoritat virregnal, sinó també contra l'honor de la família del virrei.

Ja que l'*alter nos* tenia tots els honors i preeminències del rei, la Reial Audiència interpretava que el trencament de la guàrdia del virrei era una ofensa cap a l'autoritat de la majestat. Es destacava també que els criats de la marquesa havien desobeït el virrei i que, a més, en haver-se comés el delictes en un acte tan públic s'estava donant un mal

⁸⁹ Recordem que el vicecanceller Crespí va definir en quines circumstàncies un magistrat podia actuar sense fer procés. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observationes, Observatio II*.

exemple a la població, la qual cosa feia intolerable que quedara sense càstig. Finalment, l'Audiència enumerava una sèrie de casos en què s'havia actuat sense procedir procés, el que estava permès sempre que fora convenient per al manteniment del bé públic⁹⁰. De manera que, per totes aquestes raons, l'Audiència interpretava i defensava que el duc de Montalto havia actuat correctament.

Malgrat aquestes recomanacions de la Reial Audiència, mesos després el Consell d'Aragó considerava que Montalto s'havia excedit i que es podia respondre al regne que aquest cas no serviria com a precedent⁹¹. El rei va seguir aquesta recomanació en la seua resposta dient que el càstig *se podia haver escusado* i que per tant no es tindria com precedent⁹². Cal afegir que en un esborrany de la carta de resposta que havia de donar-se a la Junta de Contrafurs els termes eren més rotunds, dient del duc de Montalto *me ha parecido que en este caso se escedió con lo que se hiço con estos dos hombres*⁹³. En la resposta final es va evitar desautoritzar al virrei i no es va dir que s'havia extralimitat. Cal tindre també en compte que finalment la resposta no va arribar per carta directa als Estaments, sinó que la van rebre del virrei i per tant dir que el càstig es podia haver evitat era més adequat a les circumstàncies que assenyalar que s'havia excedit.

No obstant això, veiem un clar canvi en la posició de la corona, ja que al gener de 1653 el rei havia considerat correcta l'actuació del virrei i havia criticat la conducta de la marquesa de Quirra, mentre que al juliol de 1656 la resposta era la contrària, al considerar que l'actuació del virrei podia haver sigut altra i haver evitat aquest problema⁹⁴. Allò rellevant per al cas és que el monarca va manar que el cas no servira de precedent, la qual cosa retornava a les lleis suposadament danyades la seua força.

4. Portar vagabunds i gent forçada a la guerra

⁹⁰ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 45.

⁹¹ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

⁹²ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/27. Còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 167r.-169r.

⁹³ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 898, núm. 7/56.

⁹⁴En aquest canvi d'actitud segurament va influir la baixa estima que Felip IV sentia per Montalto, o almenys el duc així ho creia. Montalto estava convençut que no gaudia del favor del rei. Rafaella Pilo Gallisai, "El negro, el rojo y... el gris. Nota biografo-política del duque de Montalto-cardenal Moncada" en *Libros de la Corte.es, núm. Extraordinario 1* (2014), pp. 214-227. Certament no sabem per què, però tal vegada van influir en aquest assumpte les múltiples protestes derivades del tarannà autoritari de Montalto i també la mala relació amb el vicecanceller Crespí de Valldaura. Lluís Guia Marin, "Los Estamentos...", *passim*..

El 2 de febrer de 1655 els electes de Contrafurs van protestar davant el virrei, perquè *les movían infinito los llantos y queexas de los padres, parientes y mugeres de los que iban a servir*⁹⁵. El motiu de la seua queixa era que en les últimes setmanes el virrei havia manat *prender vecinos desta ciudad y abitadores della y embarcarles y remitirles a los reales exérsitos de su magestad*⁹⁶.

Els elets consideraven dues línies argumentals, la tocant al reclutament forçós i la referida a la necessitat de fer procés per a imposar penes. Sobre la impossibilitat d'obligar la gent a servir en l'exèrcit citaven dos privilegis, el 1 d'Alfons III, que disposava que la petició d'host i cavalcada podia ser redimida amb un pagament, i que només era obligada en casos de perill excepcional i dins del regne⁹⁷; i el 38 de Jaume II, que atorgava a la ciutat de València franquesa per a no servir en l'host i cavalcada⁹⁸. De manera que només en els casos d'extrema perillositat el rei podia obligar els valencians a servir en l'host, limitant-se sempre dins de les fronteres del regne. Va ser al·legat també el fur 176 de les Corts de 1604 titulat *Que los vehins de les ciutats i viles reals del present Regne no sien allistats contra sa voluntat en les companyies de la Milícia Effectiva*⁹⁹, que com el títol descriu establia que aquestes companyies estigueren formades per soldats voluntaris. També es va considerar contravingut el fur de Pere IV de 1342 *Que els capitans de la guerra no gosen prendre homes, situat in extravaganti*, en el qual quedava disposat que cap capità poguera traure homes de les presons o viles reials per a soldats¹⁰⁰. A aquesta legislació s'afegia el fet que Felip IV en 1636 ja havia manat als seus lloctinent que no embarcaren homes sense fer-los procés. Així mateix argumentaven *el inconveniente que se sigue de semejantes prisiones y levas es grande, pues con ese reselo se va el comercio*

⁹⁵Carta de Montalto al rei de 7 de setembre de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/16. Còpies en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/22. *ARV, Reial Cancelleria*, 592 ff. 159v.-160r.

⁹⁶ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 39/17.

⁹⁷*Aureum Opus*, f. 36.

⁹⁸En aquest cas la concessió del privilegi estava condicionada al pagament de 60.000 sous. *Ibidem*, f. 49.

⁹⁹*Furs, capítols...* MDCIII, f. 37v.

¹⁰⁰Aquest fur concedit per Pere IV el 1342 era del tenor següent: "Ítem, senyor com alguns capitans per vos assignats e elets als fets de la guerra contra furs e privilegis e libertats parlant ab deguda reverència hajen assajat treure, e traguessen de fet alguns presos de la presó comuna e hajen encara pres lo justícia e alguns homens de alcunes de les dites ciutats e viles reals, los quals no eren de lurs companyies e diputats a la guerra, la qual cosa és greu, e de mal exemple. Supliquen per ço que'ls capità o capitans o trontalers de la guerra no sen trameten de pendre o agreujar alcun habitador del dit regne. Si donchs no era o stava en sou dels dits capitans o per affers tocants la guerra tan solament e no altres. Plau al senyor rey". *Fori Regni Valentiae...*, in *extravaganti*, f. 12r.

y los del reyno no se atreven a venir a la ciudad i per aquest motiu es veien minvats tant el subministrament com la recaptació d'impostos ¹⁰¹.

Així mateix, els electes defensaven que portar gent forçada a la guerra s'oposava a totes aquelles lleis que impediessin imposar penes sense que precedira tela de judici, al·legant el privilegi primer de Fernando el Catòlic ¹⁰², ja esmentat per a altres casos ¹⁰³. S'havia actuat contra el Contrafur 15 de les Corts de 1626, en el qual es recollia que no es pogueren fer i que no serviren com a precedent els greuges contra el generós Leonardo Beneyto, que havia sigut castigat i tret de la ciutat sense que precedira procés. En últim lloc els electes exposaven que s'havia infringit el fur 33 de les Corts de 1604, en el qual es fixava que per molt greu que fora el delictes, s'havien de respectar uns terminis de deu dies en la matèria principal i dues en l'objectiva ¹⁰⁴. Això significava, en opinió de la Junta de Contrafurs, que existia l'obligació de dur a terme un procés i donar lloc a la defensa del reu ¹⁰⁵.

El virrei considerava desproporcionades les queixes per diverses raons. Primer, l'estat del regne "*quanto el estado de las materias de Cataluña padeze mayores aprietos*", ja que s'esperava que arribaren reforços francesos, la qual cosa feia que *en tanto ahogo de gente pedir no vaian a la leva los que son de mala calidad es lo mismo que desazer los exércitos de vuestra magestad*. Segon, Montalto referia que només s'havien enviat a la guerra a aquelles persones en què s'havia considerat que la seua culpa era innegable, perquè es feia informe per part de l'Audiència i de la Capitania General ¹⁰⁶. Finalment, s'afegia que la Reial Audiència no havia considerat lo actuat com Contrafur, deixant la possibilitat d'acudir al rei si els Estaments ho consideraven ¹⁰⁷. Felip IV va aprovar

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Aureum Opus...*, f. 210.

¹⁰³ Per a completar els seus arguments els electes exposaven que estava provat que *ir a servir a algunas campañas sea pena pues se impone por pena a los delinquentes en diferentes sentencias que se an publicado estos años*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/17.

¹⁰⁴ *Furs, capítols...* MDCIII, f. 13r.

¹⁰⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/17.

¹⁰⁶ Montalto afegia que el número d'enviats a la guerra per ser vagabunds era molt baix. El virrei refereix que en una ocasió es van prendre 22 vagabunds i només 7 van ser enviats a la guerra, i que l'any anterior (1654) dels 560 homes enviats només 59 eren vagabunds. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/16. Amb còpies en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/22. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 159v.-160r.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

l'actuació del virrei, matisant que en les *levas que se hizieren en ese Reyno tengáis la que dezís de imbiar al ejército de Cataluña gente forçada que sea pacífica y de buena vida*¹⁰⁸.

De tota manera, tal com havia assenyalat el virrei, els Estaments van protestar formalment per aquest Contrafur i el van incloure en els memorials que en 1656 va entregar el senyor de Gilet. En el memorial insistia en el caràcter de contrafur de l'executat: si la recluta va ser realitzada per via de pena s'oposava a totes les lleis que impedién actuar sense procés, i si va ser per obligació o constrenyiment, anava en contra dels privilegis abans citats que feien francs als valencians d'aquesta mena de serveis.

Sobre aquesta reclamació, l'Audiència assenyalava la idoneïtat per a la cosa pública d'enviar als vagabunds a la guerra, ja que s'utilitzava per a *limpiarse de la gente perjudicial*, insistint que es duia a terme amb *summa cura* i considerant cada cas de manera particular. Respecte als fonaments de dret, afirmava que el privilegi del rei Alfons al·legat contemplava excepcions i permetia obligar els habitants de València a anar a l'exèrcit si hi havia invasió en territoris del rei. Pel que fa al privilegi de Jaume II limitava el seu efecte a la guerra contra l'infidel, no a la defensa dels dominis del rei. Finalment, s'argumentava que el fur 176 de les Corts de 1604 es circumscriu al servei en la Milícia Efectiva i no incloïa a l'exèrcit¹⁰⁹.

Per part seua, el Consell d'Aragó va recomanar al rei respondre als Estaments que la seua intenció no era el reclutament indiscriminat, per la qual cosa s'havia encarregat al virrei que fera examen particular en cada cas i que esbrinara *los que fueren vagamundos y de mala vida y necesario sacarlos para purgar la república*¹¹⁰. La resposta del rei va ser idèntica a la recomanació que havia fet el Consell d'Aragó, per la qual cosa aquest cas tampoc va ser declarat com contrafur encara que el rei ordenava que es limitaren les actuacions similars als casos justificats¹¹¹.

Resulta senzill comprendre les raons que impedién a la corona renunciar a aquesta mena de reclutaments, perquè amb això s'aconseguia apaivagar momentàniament el

¹⁰⁸ D'aquest document hem pogut trobar tres còpies: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/18; ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/23; ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 160r.

¹⁰⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. Còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

¹¹⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

¹¹¹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25. També en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 167r.-169r.

regne, traient d'ell a persones potencialment perilloses, i alhora nodrir el reials exèrcits¹¹². Havent-hi una situació bèl·lica tan perillosa com la guerra amb França i la Revolta Catalana, que havia afectat i afectava encara els dominis de sa magestat catòlica, l'Audiència ho va usar com a argument per a contrarestar les al·legacions de Contrafur que havien presentat els electes dels Estaments. Pel que s'observa que a més de buscar les esclertes en els furs per a justificar l'acció, es va argumentar la conveniència per a la causa pública.

5. L'enderrocament de les cases dels receptadors de delinqüents

Que también se han cometido contrafueros en la demolición de las cassas de Ramón Guillem Anglesola, siendo virrey el duque de Gandía. De don Jayme Ruiz de Castelblanco, Manuel Alapont, la de Pedro de Arenes y otras muchas, siendo virrey el conde de Oropesa, la en que vivía N. Badal con no ser suia sino de Sebastián Pons, siendo virrey el Arçobispo de Valençia, y las de Balthasar Segarra, Lucas Cabanes y Miguel Baquero, siendo virrey el duque de Montalto, no habiendo cometido ninguno destos delitos de lesa magestad proçediendo también en esto de hecho y sin tela de juicio¹¹³.

En aquest resum que va fer el Consell d'Aragó sobre el Contrafur queda molt clar el motiu de la protesta dels Estaments. En les Corts del 1645 ja s'havia protestat per l'enderrocament de la casa de Guillem Ramón Anglesola¹¹⁴, de manera que quan es van produir la resta de demolicions ja s'havien denunciat aquest tipus d'actuacions. Així que, com era d'esperar, la protesta estamental es va tornar a produir durant l'ambaixada del senyor de Gilet. En el seu memorial argumentava que els habitatges estaven especialment protegides en diversos tractats i algunes lleis pel seu significat per a individus i ciutats, per la qual cosa va afirmar que l'enderrocament d'habitatges era en *notable perjuizio y deformidad de la república*. Els enderrocaments transgredien totes aquelles lleis que

¹¹² Sobre aquesta finalitat va tractar Sergio Urzainqui, i la va classificar dins del que denomina *Medidas punitivas especiales*, exposant que es solia utilitzar aquest mètode per a desfer-se d'alguns dels bandolers. Sergio Urzainqui Sánchez, *Op. cit.*, p. 215.

¹¹³ Resum del contrafur realitzat pel Consell d'Aragó sobre el memorial entregat entre març i abril de 1656. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

¹¹⁴ En el tercer i últim dels contrafurs que es va presentar en aquestes Corts es deia: "Ítem, senyor, per quant per furs i privilegis del present regne, et signanter per lo privilegi primer del senyor rey don Fernando el segon està dispost que ninguna persona puga ser condemnada en pena alguna sense procés y sentència, y en estos anys propassats de orde de alguns ministres reals se li haja fet derrocar una casa que tenia en los lloc de Massamagrell a Guillem Ramón Anglesola, generós, después de haver-lo tengut pres molt temps". El Contrafur continuava citant altres casos en què s'havia actuat sense precedir procés, però en tot cas aquest fragment serveix per a il·lustrar que els virreis ja sabien que les seues accions en dur a terme aquests enderrocaments, més tard o més d'hora, anaven a produir la protesta estamental. Lluís Guia Marin, *Cortes...*, p. 206.

impedien actuar sense procés i també el fur 33 de *malefactoribus*, que prohibia imposar pena de derrocar qualsevol edifici a la ciutat de València¹¹⁵.

Per la seua banda, l'Audiència no estimava cap contrafur, legalment indicava que no hi havia fur que prohibira la demolició de cases ni abans ni després de sentència, excepte a la ciutat de València, remarcant que havia precedit sentència en execució de les pragmàtiques o deliberació dels virreis, executant-se l'enderrocament per ser *conveniente al bien público*, davant la *notoria la receptación de bandidos y perturbadores públicos de la quietud del reyno*. A això s'afegia que l'any 1642 les tres sales van deliberar una demolició seguint precedents anteriors i aquell cas havia servit de precedent per a la resta¹¹⁶.

El Consell d'Aragó es va mostrar dividit. La majoria va seguir la línia de la Reial Audiència, però el comte d'Albatera va emetre un vot particular en el qual considerava que atés que moltes vegades el rei havia manat que no s'actuara de fet, entenia que seria del servei del rei manar que aquestes demolicions no es feren sense precedir judici ni sentència¹¹⁷. La resolució del rei va ser "*que no hay fuero que se oponga a estas demoliciones y que así se responda al reyno pero que su magestad manda que no se haga si no es precediendo los requisitos de justicia*"¹¹⁸.

¹¹⁵ El fur 33 de *malefactoribus* en *Fori Regni Valentiae*, f. CCV. El memorial sobre els Contrafurs en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/38.

¹¹⁶ Tal vegada era la casa de Guillem Ramón Anglesola l'enderrocament de la qual es va denunciar en el 1645. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. També en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 146v.-149r. L'Audiència també al·legava que els enderrocaments no s'havien fet amb la freqüència i quantitat que els Estaments referien, ja que en molts casos els virreis havien suspès l'execució de sentències que ordenaven demolicions. S'afegia que el cas de la casa en la qual vivia Badal no podia ser al·legat, perquè *hallando tres bandoleros encerrados en esta casa para cometer un grave delito, se necesitaron a los ministros que iban a prenderles atrocemente a escopetaços y mataron a un vergueta e hirieron a un alguacil real con grande escandalo de todo el reyno*. Així que es va decidir demolar aquella casa, però com no era de Badal, sinó de Sebastián Pons es va deliberar derrocar-la pagant-li al propietari el seu valor. Finalment, l'Audiència afegia que era rar que es denunciara com contrafur mentre que contra aquells senyors que feien el mateix en la seua jurisdicció, es denunciava per la via judicial. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm.39/19. També en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

¹¹⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm.39/25. No sorprèn la posició del comte d'Albatera quan es té en compte que ocupava una plaça de capa i espasa dins del Consell d'Aragó. Aquest càrrec es va crear en les Corts de 1645 per a donar accés i veu als nobles valencians dins del Consell. Lluís Guia Marin, *Corts del regnat...*, pp. 138. Així doncs, encara que en cap cas s'ha de dubtar la fidelitat d'aquest personatge cap a la Corona les seues posicions solien ser més favorables als interessos de la noblesa valenciana. Cal afegir que aquestes places de capa i espasa tenien limitacions, ja que al no estar ocupades per juristes només actuaven de consellers i no participaven quan el Consell d'Aragó exercia com a tribunal. Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo Supremo...*, pp. 194-196.

¹¹⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm.39/27. També en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 167r.-169r.

A més de protestar per l'enderrocament material dels immobles es va protestar també pels capítols de pragmàtiques que contenien aquest tipus de sanció. Era una mesura dirigida a reprimir als receptadors de delinqüents deixant-los sense refugi, que no era aplicada contra delinqüents comuns, sinó contra caps i personatges clau dins de la violència organitzada. D'aquesta manera es va castigar don Jaume Ruiz de Castellblanc, senyor de la Torre Baixa, famós bandoler que va estar fugint de la justícia durant més de tres dècades¹¹⁹. El mateix mitjà es va emprar contra Guillem Ramón Anglesola, personalitat destacada en el món de les parcialitats i personatge molt influent en el municipi valencià i també en l'Estament Militar. El recurs indistint tant a uns com a uns altres es deu a la permeabilitat entre tots dos fenòmens; sovint els bandolers eren utilitzats per les parcialitats com a mà executora per a aconseguir els seus objectius, mentre que els bandolers no dubtaven a buscar la protecció dels seus poderosos enllaços per a intentar burlar la justícia.

6. Empresonar sense judici. Els casos del marquès de Benavites i Juan Balda

En 1656 es va demanar reparació per l'empresonament sense precedir judici ni sentència del generós i advocat Juan Bautista Balda, del marquès de Benavites i del seu oncle don Joan Bellvís¹²⁰. Freqüent i contínuament es denunciava l'ús de la potestat econòmica per a traure de la ciutat a individus que eren considerats perillosos o problemàtics per la corona¹²¹. Constituïa una eina molt útil, que permetia apartar a elements incòmodes sense les dilacions i dificultats d'un procés judicial, sobretot tenint en compte que en molts casos no es podia acusar ni provar la culpabilitat d'aquests personatges, ja que el sentit de la via econòmica era previndre danys i no sancionar¹²².

¹¹⁹ Quan va ser executat als 72 anys en 1672 estava acusat de més d'un centenar d'assassinats. Sergio Urzainqui Sánchez, *Op. cit.*, pp. 316-324.

¹²⁰ Aquest marquès de Benavites probablement va ser el mateix que uns anys després, en 1673, va ser nomenat ambaixador del Regne en l'ambaixada treballada per Rafael Benítez, perquè la documentació refereix que en el 1655 el marquès tenia 16 anys. Rafael Benítez Sánchez-Blanco, *Op. cit.*

¹²¹ Sobre l'ús freqüent de la potestat econòmica, a més dels casos referides en aquest treball la documentació ens parla de *otros sujetos a diferentes partes y castillos*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/2. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, f. 167r.-169r. Un altre exemple el trobem en les Corts de 1626 on el primer dels Contrafurs tractava de la prohibició que els oficials reials tragueren gent de la Ciutat de València sense fer procés. *Furs, capítols...* MDCXXVI, f. 1.

¹²² A més dels arguments que apareixen en les diferents ocasions que en aquest treball es parla de la via econòmica hem de citar el tractament que va fer d'aquesta via d'actuació el vicecanceller Crespí de Valldaura. Cristóbal Crespí de Valldaura, *Observaciones...*, Observatio III.

En aquesta ocasió els Estaments protestaven per dos casos concrets: que Juan Bautista Balda havia sigut enviat a Morella per l'arquebisbe-irrei Urbina i que el marquès de Benavites i el seu oncle don Joan Bellvís havien sigut arrestats a Xàtiva per ordre del duc de Montalto. Aquest últim cas va ser el detonant de l'ambaixada del senyor de Gilet, després de les juntes de familiars i *deudos* del marquès de Benavites en les quals va estar particularment actiu l'Almirall d'Aragó. De fet, segons la documentació, va recórrer a mitjans violents perquè la resolució dels Estaments fora favorable als seus interessos, de manera que el duc de Montalto va ordenar al comte de Cervelló¹²³ i els seus parcials que no s'oposaren a la voluntat de l'Almirall¹²⁴.

Donades les notícies que arribaven des de València, el Consell d'Aragó va considerar que la millor opció era alliberar els presos. Una vegada redactada la decisió, es va rebre una carta del irrei de 31 de juliol que va obligar a la redacció d'una segona

¹²³ Gerardo de Cervelló era l'home del irrei dins de l'Estament Militar i solia defensar una posició favorable a la Corona, la qual cosa li va beneficiar en la seua carrera per a ascendir socialment, un fet que contrasta notablement amb la postura del seu pare, el principal opositor a la concessió del servei a les Corts de 1626. Amparo Felipo Orts, "La ascensión social de los Cervelló. De barones de Oropesa a condes de Cervelló y grandes de España" en *Estudis. Revista d'Història Moderna*, 28 (2002), pp. 245-255.

¹²⁴ En carta de 23 de juliol de 1655 el irrei, duc de Montalto, escrivia a Felip IV per a comunicar que havia empresonat al marquès de Benavites i al seu oncle, don Joan Bellvís. El irrei argumentava que aquests dos personatges no havien complert amb l'obligació que tenien els nobles de visitar al irrei quan entraven i eixien del regne. Una més de les moltes descortesies rebudes des que es negara a perdonar a un criat del marquès que havia sigut capturat portant una arma prohibida. A causa de la gravetat del cas i la publicitat que havia d'ell es va consultar amb la sala criminal de la Reial Audiència i finalment es va decidir procedir per la potestat econòmica i enviar-lo al castell de Xàtiva. Referia el irrei que abans de manar-los apressar havia considerat si fer només un advertiment, però va decidir que el cas era massa greu, i també es va plantejar obrir procés, però donada la condició de cavaller de Sant Joan de don Joan Bellvís, es va estimar millor i més eficaç fer ús de la potestat econòmica. També referia, com a precedent, que a Mallorca el irrei havia empresonat a un emissari enviat a la Cort per no haver-lo visitat a la volta. En aquesta carta també es donava una detallada explicació de perquè es va triar el castell de Xàtiva i no un altre lloc dins de la ciutat de València, per motius de seguretat, proximitat a la ciutat i comoditat per als reus. ARV, *Reial Cancelleria*, 590, ff. 164r-167r. Sabem per una consulta del Consell d'Aragó que va haver-hi una altra carta de 27 de juliol, on el irrei referia que, quan es va saber de l'empresonament *convocó la marquesa una junta de deudos en su casa* als quals va consultar com s'havia d'actuar davant aqueixa situació. Sembla ser que els dos primers a parlar van ser l'Almirall d'Aragó i el comte d'Olocau, que van votar sobre l'obligació d'anar a visitar al irrei que era *de gran reparo quererles imponer esta servidumbre y esclavitud*, i per tant *debia acudir a vuestra magestad viniendo un caballero en nombre de todos*. Així amb gran suport de tots els congregats en aquella reunió es va decidir que s'havia de convocar a la Junta de l'Estament Militar. Es va reunir el dia 26 i, atés que *llegaron al duque repetidas noticias de que había de suceder en el Estamento un gran escándalo si se contradecía lo que estos deseavan*, es va ordenar al comte de Cervelló que ni ell ni els seus parcials oposaren. L'Estament va decidir que no es tractaria cap altre tema fins que no es declarara com a cas inopinat o es decidira exposar-ho com contrafur, i si cap de les coses no passava s'enviaria un ambaixador a costa dels particulars. Referia el irrei que aquestes deliberacions es van dur a terme sota coacció, ja que *mientras durava el Estamento estuvo el Almirante con grueso de seguir en la casa de la conversación allí cerca, afectando en intrínseco y extrínseco*. No sabem com es van dur a terme aquestes deliberacions, però finalment el senyor de Gilet va ser nomenat ambaixador del Regne primer pel cas inopinat de la presó del marquès i més tard representant a la Junta de Contrafurs. De manera que el 12 de setembre de 1655 juntament amb el memorial de protesta per l'empresonament de Benavites i Joan Bellvís, va entregar la seua carta de nomenament. La carta en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/31.

consulta. En la missiva Montalto referia que havien acudit a ell els electes del regne indicant que l'empresonament del marqués i del seu oncle havia sigut declarat cas inopinat, i que si no es donava remei en els deu dies fixats els Estaments acudirien al monarca. Abans de la denúncia el virrei ja s'havia plantejat alliberar els reus, però els Estaments li havien comunicat que solament acceptarien aqueixa mercè directament del rei¹²⁵.

El Consell en nova deliberació va recomanar que en l'ordre d'alliberar als reus s'incloguera la cortesia de visitar a Montalto, però sense resoldre sobre l'obligatorietat d'anar a visitar al virrei quan s'entrava o eixia del regne; únicament els prevenia que *es una acción debida y acostumbrada*. Dos consellers de capa i espasa del Consell d'Aragó, els comtes de Robres¹²⁶ i Albaterra, van considerar que no era convenient fer esment al fet que visitaren al virrei en eixir de la presó¹²⁷. Finalment, el 6 d'agost el rei va manar posar en llibertat als presoners i va ordenar que es comunicara als reus que havien de visitar al virrei en arribar a la ciutat de València¹²⁸.

Encertava el Consell en esperar la protesta estamental, perquè al setembre de 1655 el baró de Gilet va entregar un memorial demanant que es fera justícia i es restituïra l'honor del marqués i de don Joan Bellví. Els Estaments assenyalaven com a principal problema el tarannà autoritari del duc de Montalto, que *bivamente se ha empeñado en desfavorecer la nobleça*, perquè des que va accedir al seu càrrec *ha mostrado desear introducir la soberanía de los que lo son en Italia, y no es conveniente del servicio de vuestra magestad variar formas en los gobiernos*¹²⁹. A més, l'ambaixador referia

¹²⁵ Montalto havia consultat amb les tres sales de l'Audiència que havien considerat que aquest no era un cas inopinat. El virrei assenyalava que la seua intenció amb aqueixos empresonaments havia sigut la de retindre als detinguts no més de 5 o 6 dies, *pues sólo se encaminaban las demostraciones a no dejar tolerado este error*, però havia considerat no alliberar-los fins que el rei es pronunciara, per *haverse dejado entender que solo admitirán esta gracia inmediatamente de la real mano de vuestra magestad*. Per consegüent, Montalto sol·licitava que s'obligara el marqués i Juan Bellví a visitar-li tan prompte com foren alliberats ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 10/1.

¹²⁶ Bernardo Pons i Turell, comte de Robres, va accedir al lloc de regent català del Consell d'Aragó al desembre de 1643, abans, des de 1631 havia sigut jutge criminal de la Reial Audiència de Catalunya. Va morir en 1663. Jon Arrieta Alberdi, "Bernardo Pons y Turell", *Diccionario Biografico Español. Real Academia de la Historia*. També: *El Consejo...*, p. 623.

¹²⁷ En respecte a la protesta de cas inopinat i la declaració de si s'havia d'introduir l'obligació de visitar al virrei, no van donar una resposta en aqueix moment en espera de veure el que representaven els Estaments. En tot cas, en aqueix moment es va intentar donar una resposta, que *ni se les apruebe su súplica por ahora, ni se les condena la que hacen*. *Ibidem*.

¹²⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 590, ff. 167r.-167v.

¹²⁹ Un precedent del que estem narrant el trobem en l'ambaixada del senyor de Borriol que va ser tractada per Lluís Guà, en la qual es protestava precisament per aquest caràcter autoritari del duc de Montalto. Lluís Guà Marin, "A la cerca de l'horitzó..." pp. 315-335.

l'absència de fur o privilegi que obligara a la noblesa valenciana a donar compte als virreis dels seus viatges, i que aquesta obligació no existia ni tan sols en la cort del rei, únicament en el cas dels oficials reials que havien de comunicar la seua absència per a poder ser substituïts en les seues funcions. Així que es suplicava que el cas no servira com a precedent, perquè era pernicios que *sin haver delicto se imponga el castigo*¹³⁰.

Seguint el recomanat pel Consell d'Aragó, Felip IV va respondre al virrei i els Estaments que no era la seua intenció imposar l'obligació als nobles d'acudir a visitar al virrei en cada viatge, però que havien de fer-ho per cortesia amb el *alter nos*¹³¹. Així mateix, va declarar que no s'havien d'executar aquest tipus de càstigs ni contravindre's els furs¹³².

Aquesta insatisfactòria resposta va ser contestada amb nova carta de l'ambaixador insistint que el rei no havia reparat els greuges que havien patit el marquès i Joan Bellvís fent una declaració expressa¹³³, i que tampoc s'havia donat ordre al virrei *para que no prozeda de echo ni ejecute castigos sin proceder prozesso*. Sobre aquest assumpte coneixem només la resposta del Consell d'Aragó per una anotació marginal en la qual s'apuntava que en nombroses ocasions s'havia manat que no es procedira sense procés, i pel que respecta al marquès i el seu oncle es considerava que no hi havia res a dir més enllà que ja estaven en llibertat¹³⁴.

En 1656, quan el senyor de Gilet va entregar els memorials de Contrafurs es van reiterar les accions recolzades en l'absència de procés. En conseqüència, es denunciava que amb l'empresonament s'havien transgredit les lleis tant per haver-se executat sense precedir judici, com per haver-se fet fora de la ciutat de València, vulnerant els furs 18

¹³⁰ Encara que el rei havia donat ordre que es posaren en llibertat als reus, se suplicava que se'ls restituïra l'honor i *procurar que se desagravie a estos cavalleros y a la demás nobleça que está ofendida*. Per tant, se suplicava que no s'executaren càstigs similars, que es respectaren els furs i que es fera declaració expressa del rei que així es faria. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 13/3.

¹³¹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 13/1.

¹³² La resposta a Montalto de 13 d'octubre de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/49. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 10/4.

La resposta als Estaments de 13 d'octubre de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/49. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 10/5.

¹³³ *La satisfazió que se debe dar al marquès de Venabites y a su tío por lo que an padezido vuelve a representar a vuestra magestad el desconsuelo con que se halla que estos puntos tan esenziales no se ayan determinado*. Carta entregada el 16 de novembre de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/50.

¹³⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/50.

de criminibus, 24, 25, 26, 27 i 28 *de sagionibus*, el Privilegi 12 de Jaume II¹³⁵, el fur 69 de 1585, el Contrafur 18 de 1626 i el Contrafur 14 de 1604¹³⁶. A més, el prolongat període havia contravingut el fur 19 *de criminibus* que fixava un període de presó màxim de dos dies abans de fer procés, confirmat pels furs 27 i 28 *de criminibus*¹³⁷.

La Reial Audiència no estimava com a contrafur aquestes actuacions. Defensava que els terminis fixats en fur 19 *de criminibus*, quedaven limitats quan les circumstàncies exigien majors dilacions per a la recta administració de justícia¹³⁸ i que en aquests casos *huvo razones urgentíssimas para ejecutarlo assí*. Com era d'esperar, la resolució reial vindria en la mateixa línia responnent que no hi havia més que afegir a les respostes prèvies. A més, disposava que els casos similars que es donaren en el futur foren remesos a la via judicial on es faria procés, i que aquells casos en què s'havia procedit de fet no serviren com a precedent¹³⁹.

Realment no es podia esperar una altra resolució. L'ús de la potestat econòmica era una prerrogativa irrenunciable perquè era considerada com un recurs fonamental enfront del fenomen de les parcialitats. En aquests casos, i com s'observa en les cartes que va entregar el senyor de Gilet, la noblesa es va sentir greument ofesa per l'acció de Montalto, que des del mateix moment que va arribar a València va tractar de modificar la relació entre el lloctinent i la noblesa, intentant remarcar la seua posició i preeminència, justificant la seua acció per la dignitat que li corresponia per ser el *alter nos*, i per tant principal representant del rei. En aquestes situacions la corona quedava en una posició molt delicada que l'obligava a equilibrar la situació, tractant de mantindre la pau però sense desacreditar al virrei ni comprometre l'acció futura¹⁴⁰. La resposta fou l'esperada

¹³⁵ El fur 18 *de Criminibus, Fori Regni Valentiae*, f. CXCIV. Els furs 24, 25, 26, 27 i 28 de *Sagionibus* disposaven que ningú poguera ser posat a la presó, sinó era en la presó comuna de la ciutat d'origen. *Fori Regni Valentiae*, ff. CCXLII-CCXLIII. El privilegi 12 de Jaume II. *Aureum Opus*, ff. XLI-XLII

¹³⁶ El fur 69 de 1585 que confirmava els furs que obligaven a empresonar als presos a la ciutat de València. *Furs, Capítols, provisions e actes de Cort fets e atorgats per la SCRMI* del rey don Phelip ara gloriosament regnant: en les corts generals per aquell celebrades als regnicols de la ciutat y regne de Valencia en la vila de Monço en lo any MDLXXXV, f. 12. Hi ha edició facsimil en: Emilia Salvador Esteban, *Cortes... Contrafur 14 de les Corts de 1604. Furs, Capítols... MDCIII*, ff. 4. El fasimil en: Eugenio Ciscar Pallarés, *Cortes...* El Contrafur 18 de 1626 disposava que s'observaren els furs en matèria de detenció i procés dels delinqüents. *Furs, capítols... MDCXXVI*, f. 5. Facsimil en: Dámaso de Lario Ramírez, *Cortes...*

¹³⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/38. Els furs 19, 27 i 18 *de criminibus* en *Fori Regni Valentiae*, ff. CXCIV-CXCVII.

¹³⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

¹³⁹ La consulta del Consell d'Aragó. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25. La resolució dels Contrafurs en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/27. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, f. 167r.-169r.

¹⁴⁰ Aquesta estratègia encaixa bastant bé amb el que exposa Jon Arrieta sobre el pensament del vicecanceller Crespí de Valldaura d'intentar mantindre i respectar les institucions forals però tractant de situar la posició

en aquesta conjuntura, que no hi havia cap vulneració dels furs, però que els casos no serviren com a precedent per a futures actuacions, la qual cosa retornava a les lleis la seua força¹⁴¹.

7. El procediment contra Carlos Perpinyà

En seté lloc es denunciaven irregularitats en el procés que s'havia dut a terme contra el noble don Carlos Aguiló Perpinyà, que havia acabat amb sentència de forca *tratándole en esto como plebeyo*¹⁴². El dia 16 de febrer de 1655 el duc de Montalto informava de la protesta dels electes sobre el procés d'absència que s'havia dut a terme contra Perpinyà¹⁴³ i que, intentant apaivagar la protesta de la Junta de Contrafurs, havia decidit indultar al reu enviant-lo a Orà¹⁴⁴. Els electes van continuar amb la denúncia sostinguda en la condemna a forca, tractant-lo com a plebeu, ignorant que havia sigut legitimat per privilegi del rei com a fill de don Jerónimo Perpinyà i per tant admés en l'Estament Militar¹⁴⁵. Afegien que la sentència civil que havia declarat que era fill de Jerónimo Aguiló i Alejandra Bendicho estava suspesa, perquè havia sigut suplicada al Consell d'Aragó, per la qual cosa no podia tractar-se-li com a plebeu fins que aquest

del rei en un nivell superior. Una estratègia que permetia mantindre relacions cordials amb el Regne, però sense comprometre l'acció de la corona i reforçant la posició del rei. En aquest sentit Arrieta situa a Crespi com un personatge amb un pensament fruit del seu context, en el sentit que intentava conciliar dues postures en teoria contraposades, la pactista renaixcuda durant la revolta Catalana i una altra més inclinada a reforçar l'autoritat del rei. Així el vicecanceller pensava que havien de mantindre les lleis i institucions forals, almenys en aparença, a fi d'establir unes relacions cordials amb les diferents províncies de la monarquia. Jon Arrieta Alberdi, "El ejercicio de la jurisdicción...", pp. 229-260. I també a: *Idem*, "Las formas de vinculación a la Monarquía y de relación entre sus reinos y coronas en la España de los Austrias" en Antonio Álvarez-Ossorio y Bernardo J. García (Eds.) *La Monarquía de las naciones. Patria, nación y naturaleza en la Monarquía de España*, Madrid, 2004, pp. 303-326.

¹⁴¹ Recordem que un cert nombre de precedents podia servir perquè en futures actuacions es poguera actuar al·legant que aqueixa legislació no havia de ser observada. Per a Crespi eren dos el nombre de precedents necessaris tant en el judicial com en l'extrajudicial. Salustiano de Dios assenyala que en la majoria d'autors castellans el número assenyalat era de tres. Cristóbal Crespi de Valldaura, *Observationes...*, Observatio 1, Q. 1, núm. 112. Salustiano de Dios de Dios, *El poder del monarca...*

¹⁴² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/38.

¹⁴³ La no presència del reu en el procés es considerava prova concloent de la seua culpabilitat.

¹⁴⁴ Dies abans Perpinyà havia sigut capturat i *se puso en la argolla a instancia del fisco para ejecutarle la pena*, en aquesta situació el virrei assenyala que *movido de muchas consideraciones que obligavan a ello le perdoné la vida conmutando la sentencia por destierro perpetuo en Orán*. En la mateixa carta també s'assenyala que el virrei havia rebutjat acceptar el memorial amb els Contrafurs que li havien entregat per defecte de forma. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/24. Aquestes mesures serien aprovades pel rei en carta de 28 de febrer de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/15.

¹⁴⁵ Podem constatar la seua presència en les juntes de l'Estament Militar com a noble. ARV, *Reial Cancelleria*, 540, *passim*. I també la seua legitimació en les Corts de 1645. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

assumpte es resolguera¹⁴⁶. Sobre tot això, l'Audiència responia que, encara que la sentència civil estava suspesa, es considerava que amb les proves d'aquell procés i amb la sentència reial anterior es podia tractar al reu com a plebeu i que ni hi havia, ni els Estaments citaven, cap fur que s'hauria transgredit. Finalment, la pena no s'havia executat¹⁴⁷.

Mesos més tard, ja en la cort, l'ambaixador insistia en el dany als privilegis que es devian als nobles, secundant-se en el privilegi 88 de Jaume I i el fur 12 de 1604. El privilegi 88 de Jaume el Conqueridor fixava que en casos de delictes que implicaven condemna a mort, en persones de privilegi militar s'hauria de consultar amb el rei abans d'executar la sentència¹⁴⁸. El fur 12 de 1604 disposava a grans trets el mateix, ja que es tractava d'una confirmació sobre com s'havien de fer les apel·lacions en casos de sentències de mort que en persones militars havia de consultar-los amb sa magestat¹⁴⁹.

Amb coneixement de les al·legacions de la Junta de Contrafurs i els arguments que havia exposat l'Audiència, el Consell d'Aragó va recomanar la que més tard va ser la resolució reial. Es va estimar que era un assumpte judicial, i per tant les reclamacions havien de seguir per aquesta via¹⁵⁰. Tampoc es va reconèixer cap vulneració dels furs, i finalment, com en altres casos, es va derivar l'assumpte cap a la via judicial ordinària. Res sabem del que va ocórrer amb Carlos Perpinyà, si va ser enviat a Orà o si alguna vegada se li va permetre tornar. El debat no va girar entorn a la seua innocència, sinó si havia fet bé condemnant-lo a forca i no a decapitació com exigia la seua condició de noble. I si sent així, la decisió de commutar-li la pena havia donat l'Audiència un argument important, com era la no execució de la sentència que permetia argumentar que la protesta no tenia motiu, ja que anava a ser enviat a Orà. Una pena, la de desterrament, que podia ser imposada tant a nobles com plebeus, la qual cosa deixava sense cap mena d'efecte pràctic la protesta dels Estaments, que passava a ser un element més en la disputa amb Montalto.

¹⁴⁶ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 146v.-149r.

¹⁴⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588 núm. 39/19. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 150r-157r.

¹⁴⁸ *Aureum Opus*, ff. XXVII-XVIII.

¹⁴⁹ *Furs, capitols... MDCIII*, f. 10.

¹⁵⁰ Consideració del Consell d'Aragó en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25. Resolució del rei en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/27. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, f. 167r.-169r.

8. La resolució dels plets de Gaspar Juan Zapata

En les Corts de 1645 es va fer gràcia a Gaspar Juan Zapata de l'ofici de racional de la ciutat de València per al següent trienni¹⁵¹, amb l'oposició dels jurats de la ciutat, el que va provocar que s'obri causa en la Reial Audiència en 1646. Tres anys més tard l'Audiència va tancar el cas argumentant que passat ja el trienni mancava de sentit continuar el plet¹⁵². Zapata va recórrer davant el Consell d'Aragó, que va coincidir a sentenciar que ja no procedia seguir amb el plet, però que condemnava a la ciutat de València a pagar l'estimació del salari que Zapata hauria d'haver cobrat durant l'exercici del càrrec. En 1651 i 1652 es van produir dues noves sentències confirmatòries que obligaven la ciutat a pagar a Zapata 3.801 lliures i 16 sous, de les quals Zapata va acceptar cobrar solament 3.300 lliures¹⁵³.

En 1655¹⁵⁴ i 1656 la Junta de Contrafurs va denunciar que s'havia produït un retard intencionat a l'hora de resoldre el plet¹⁵⁵. Sobre tal sospita es va pronunciar

¹⁵¹ Gaspar Joan Zapata va iniciar la seua carrera en la política municipal valenciana molt jove i clarament beneficiat de la protecció del rei. En 1640 va ser triat com a racional encara que dos anys després va ser empresonat pel virrei degut als seus vincles amb les parcialitats. La ciutat va enviar un ambaixador per a tractar d'alliberar-lo adduint, entre altres coses, que la relació amb el seu cunyat i cap de parcialitat Leandro Escales, no era tan estreta com defensava el virrei, sinó més aviat distant. Amparo Felipo Orts, *Insaculación y élites...*, p. 121. Realment es trobaven en faccions oposades, com exposa Lluís Guia Marín, "Dissidència política...", p. 116. Sembla ser que l'enfrontament entre totes dues famílies es va prorrogar en el temps, perquè segons el dietarista Aierdi la vídua i la filla d'Escales va assassinar al fill de Zapata. Joaquim Aierdi, *Dietari...*, pp. 180-182.

¹⁵² Lluís Guia Marín, *Cortes...*, p. 263. Amparo Felipo assenyalava que aquesta renovació en el racionalat possiblement era provocada pels informes de qui en aquell moment era el virrei, Fernando de Borja, que denunciaven com a corruptes als tres candidats triats per sort a l'ofici de racional en 1640 al que es va sumar que Zapata havia ofert 25.000 reials pel privilegi de la renovació. Amparo Felipo Orts, *Insaculación y élites...*, pp. 121-122.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 122.

¹⁵⁴ El cas dels plets de Gaspar Joan Zapata estava ja present en el memorial que els electes van entregar al virrei al febrer de 1655 i com l'assumpte no havia sigut reparat va tornar a ser inclòs en el memorial que el senyor de Gilet va entregar en 1656. Consideració de la Reial Audiència en relació al memorial previ a l'ambaixada. 26 de febrer de 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. Còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 146v.-149r.

¹⁵⁵ Sobre aquest personatge ja van tractar fa alguns anys James Casey i Amparo Felipo en diferents treballs. Felipo assenyalava que Zapata va ser un personatge molt actiu en la vida política municipal i que el seu ascens en els càrrecs de la ciutat va ser en molts casos beneficiat pel favor reial, encara que a vegades els seus vincles amb les parcialitats o lluites de bàndols el van perjudicar en la seua carrera. El conflicte que analitzem va esclatar el 22 de desembre de 1645, quan el Consell General, reunit per a la designació dels jutges civil i criminal, va exigir la designació d'una terna per al càrrec de racional. Així doncs, el municipi actuava fent cas omís a la disposició que s'havia pres en les Corts de 1645 que havia designat a Zapata com a racional per al següent trienni sense la necessitat de passar pel sistema ordinari d'elecció. James Casey va interpretar aquest acte com una reacció davant la intromissió de la corona en el govern del municipi, ja que s'havia demanat el procediment de la insaculació per a evitar el monopoli dels càrrecs per part dels protegits pel rei. D'altra banda va assenyalar que possiblement en aquest assumpte també va influir la rivalitat entre Zapata i els Anglesola.

l'Audiència el 26 de febrer de 1655 considerant que no hi havia cap fur que fixara uns terminis per a pronunciar una resolució així que s'havia actuat dins de la legalitat¹⁵⁶. A aquest argument van afegir un any després el de la complexitat del cas, ja que malgrat haver-hi un decret en Corts, s'oposava a Zapata *toda la ciudad*, i que *por lo menos son siete procesos los que se formaron donde hecho y derecho estaban muy intrincado*¹⁵⁷.

En el memorial entregat al rei pel baró de Gilet s'al·legava la transgressió dels furs 4 i 5 de 1604. El primer referit a la finalització dels processos en un termini de 6 mesos des de la seua obertura. El segon a la imposició d'una pena d'un any de privació de salari per als oïdors que no resolgueren dins del termini de sis mesos¹⁵⁸. Incloïa també el fur 91 de 1626 que fixava un termini de 2 mesos per a la instrucció i 6 mesos per a la sentència¹⁵⁹.

La Reial Audiència no va veure contravenció de ningun fur, perquè la demora estava justificada per la complexitat del cas. El Consell d'Aragó era del parer que tampoc s'havien transgredit les lleis per haver donat sentència passat el trienni, i proposaven al rei que *se responda al Reyno que en él se administrará justicia*¹⁶⁰. La resolució del monarca va seguir al peu de la lletra la recomanació del Consell Suprem, negant que s'hauria comés Contrafur i desviant l'assumpte cap a la via judicial¹⁶¹.

Així ens trobem davant un cas complex en el qual s'entrecreuen diversos factors, la política local i la lluita de bàndols, a més de la clara intromissió de la corona en l'ajuntament de la ciutat de València. Factors als quals es va sumar, la reacció contra Montalto que va provocar que aquest assumpte fora utilitzat com un recurs més en l'ofensiva estamental.

9. L'incompliment de les franqueses de peatge

¹⁵⁶Consideració de la Reial Audiència sobre el memorial previ a l'ambaixada, febrer 1655. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. Amb còpia a: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 146v-149r.

¹⁵⁷Consideració de la Reial Audiència sobre els memorials, abril 1656. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r-157r.

¹⁵⁸ *Furs, Capítols... MDCIII*, ff. 9-10.

¹⁵⁹ *Furs, Capítols... MDCXXVI*, f. 20.

¹⁶⁰ Consulta del Consell d'Aragó sobre els memorials. 23 de juny 1656. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

¹⁶¹Resolució dels Contrafurs. Juny/juliol 1656. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/27. Còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 167r.-169r.

Un altre dels Contrafurs reclamats recollia que no s'estava respectant la franquesa dels habitants del regne de no pagar el dret de peatge¹⁶² i altres impostos dels quals estaven exempts¹⁶³. En les Corts de 1645 els Braços ja havien protestat perquè els arrendadors del peatge no respectaven les franqueses dels valencians exigint la signatura de l'advocat patrimonial per a acceptar-los¹⁶⁴, desembocant en el fur 7 de 1645 que establí el respecte escrupolós als furs i privilegis que esmentaven les franqueses dels valencians¹⁶⁵. Entre les quals estaven el fur I *de Pasturis*, atorgat per Jaume I que

¹⁶² El dret de peatge era un gravamen que requeia sobre les mercaderies que entraven i eixien del regne i es pagava tant als ports, a l'arribada de les embarcacions, com a les portes de la ciutat de València. D'altra banda, el dret de Crema era un gravamen que havien de pagar els productes que entraven a Castella o eixien d'ella. El seu import, almenys teòricament, es dedicava a indemnitzar als valencians pels danys fets durant la guerra amb Castella. Prompte, i no sense oposició, els ingressos obtinguts mitjançant aquest impost passarien a engrossir les arques reials, sense que servira per a la finalitat per a la qual va ser creat. Emilia Salvador Esteban, *L'economia valenciana en el segle XVI (comerç d'importació)*, València, 1972, pp. 262-266.

¹⁶³ *El nono: que los que tienen franquizas del drecho de peaje se hacen pagar los arrendadores y también el juez credenciero, que es contra lo dispuesto por fuero.* Aquest és un resum del motiu de la protesta que es fa en el document de la resposta del rei. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588 núm 39/27. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 167r.-169r.

¹⁶⁴ Els arrendadors, que ho eren des del 1632, havien limitat les exempcions amb ajuda de l'advocat patrimonial, ja que no admetien aquestes franquícies com a vàlides si no anaven signades per l'advocat patrimonial, la qual cosa restringia aquestes exempcions als usos propis i privats, contravenint el que es disposa en diferents privilegis. En teoria, la concessió de la franquesa era general, tant per a usos propis com per a mercaderies portades per mar i per terra. I els arrendadors no s'havien conformat amb això sinó que pretenien que "les naus que pasaven de Castella a Itàlia sens tocar la playa y port del present Regne per quant tocaven lo realme de Castella devien pagar dret de peatge y quema ocasionant molts litigis y plets" i tampoc es respectaven les franquícies quan s'arribava des d'Aragó, la qual cosa ocasionava grans despeses als naturals del Regne ja que els obligava a acudir als tribunals. Lluís Guia Marin, *Cortes...*, pp. 209-210.

¹⁶⁵ Entre aquesta legislació es trobaven el privilegi següent 8 de Jaume I, els 4 i 20 de Pere el Gran, el primer d'Alfonso el Franc, els 3, i 9 de Jaume II, dels 15 i 48 d'Alfons el Benigne, els 109 i 110 de Pere el Cerimoniós i el segon de Joan I. en el privilegi 8 de Jaume I es concedeix que ningun rei -successor seu- ni cap altre home, militar o eclesiàstic pugui alienar a la ciutat de les seues franquícies concedides sobre les séquies i les pastures. *Aureum Opus*, f. 2.. En el 4t de Pere el Gran es confirma la franquesa concedida pel seu pare que els habitants del Regne de València no van haver de pagar el dret de peatge. *Ibidem*, f. 29v. D'altra banda en el 20 d'aquest mateix rei, entre altres mesures, esten les franquícies dels habitants de València no sols al transport de mercaderies per terra, sinó també per mar. *Ibidem*, f. 33r. El primer privilegi d'Alfons III d'Aragó, encara que majoritàriament dedicat a l'exempció d'acudir a l'host i cavalcada va renovar els privilegis de franquesa concedits pels seus antecessors. *Ibidem*, f. 36v. Per la seua part Jaume II en el seu 3r privilegi va reconèixer les exempcions concedides pels seus avantpassats. *Ibidem*, f. 38v.-39v. En el privilegi 15 del rei Alfons el Benigne es ratifiquen tots els privilegis i franqueses concedits pels seus antecessors. *Ibidem*, f. 83r. En el 48 d'aquest mateix monarca estipulava que qualsevol oficial que actuara en contra dels privilegis i les lleis del Regne de València seria destituït del seu càrrec si així es demostrava. *Ibidem*, 90v.-91r. El privilegi 109 de Pere el Cerimoniós (Pere II de València) era poc més que el reconeixement dels privilegis i furs concedits pels seus antecessors en relació a l'exempció i franquesa de diversos impostos. En el següent s'estableix una franquesa en alguns impostos sobre les mercaderies, entre els quals està el de la carn a causa de la gran carestia. *Ibidem*, ff. 137r.-138v.. En el privilegi segon de Joan I entre altres coses -ja que aquest privilegi tracta principalment de l'exempció d'acudir obligat a l'exèrcit. es diu que ningú gosi fer novetat referent a les llibertats i franqueses de la ciutat i Regne de València. *Ibidem*, ff. 152r.-153v.

estipulava que els habitants de València tingueren pastures franques¹⁶⁶, i també el fur 16 sota la mateixa rúbrica que fixava la franquesa “de tots serveis forçats que no siats tenguts de fer a nos ni als nostres e sens tota altra redempció”¹⁶⁷. Per això, els tres Braços havien suplicat que “lo contengut en dits furs siga observat i guardat a la lletra”. Així mateix, es demanava que l’advocat patrimonial fora privat del seu ofici i que s’aplicaren les franquícies sense necessitat de la seua signatura. Felip IV va acceptar que els furs es van seguir al peu de la lletra i a més va accedir a acabar amb “el present arrendament”¹⁶⁸.

En 1656, l’argumentació de la Junta en el seu memorial era molt breu i no incloïa altres privilegis i furs transgredits més enllà del fur 7 de 1645, en el qual ja es citava la legislació anterior¹⁶⁹. La causa immediata de la protesta era la resolució de la Reial Audiència d’un plet entre la ciutat de València i el Reial Patrimoni. L’any 1635 s’havia donat sentència en favor del Reial Patrimoni l’any 1635 i no contenta amb aquella resolució la ciutat havia apel·lat la sentència¹⁷⁰. Veient la dilació en la resolució del plet es va intentar incloure el cas com Contrafur en les Corts del 1645, on ja es va respondre que aquest tipus d’assumpes no eren motiu de Contrafur i que s’havien de resoldre per via de justícia¹⁷¹. En conseqüència, la Reial Audiència en la seua consideració assenyalava que *quando se dio al virrey el recado de este contrafuero a las salas les pareció la materia insubsistente*, De manera que l’assumpte no era nou i ja havia sigut motiu de protesta i plets, alguns d’ells per concloure. Com l’apel·lació encara no havia sigut resolta, l’Audiència va remetre el cas a la via de justícia i, per tant, no podia ser motiu de protesta com contrafur. Tant el Consell d’Aragó com el mateix Felip IV van ser del mateix semblar i van remetre l’assumpte als tribunals¹⁷².

¹⁶⁶ “Atorgam que’ls pobladors de la Ciutat de València hajen pastures franques e liures de les viles dels cavallers, e dels clergues e religiosos, de era a era, e de cequia a cequia”. *Fori Regni Valentiae*, f. 3r.

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 8r.

¹⁶⁸ Lluís Guia Marin, *Cortes...*, p. 210.

¹⁶⁹ ACA, *Consell d’Aragó*, Llig. 588, núm. 39/38.

¹⁷⁰ Aquesta apel·lació i el plet anterior, era sobre la interpretació que havia de fer-se sobre els furs i privilegis al·legats pels Estaments, així que encara que en les Corts de 1645 havia resolt que es respectaren a la lletra sembla ser que la lletra no era tan clara i es podien extraure diverses interpretacions. ACA, *Consell d’Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 150r.-157r.

¹⁷¹ En el *placet* del fur 16 de les Corts de 1645 estipulava que els processos judicials havien de seguir per aquesta via, i en els extrajudicials es podia acudir per via d’ambaixada. Lluís Guia Marin, *Cortes del reinado...*, pp. 215.

¹⁷² ACA, *Consell d’Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 150r.-157r.

10. L'augment del nombre d'agutzils

En últim lloc del primer memorial de 1656 es va protestar perquè s'havia augmentat el nombre d'agutzils per damunt dels 14 fixats en els furs¹⁷³. Aquesta era una mesura estretament relacionada amb les dificultats a les quals s'enfrontaven els virreis per a fer front al context de violència i delinqüència que es vivia en el regne, de la qual ja hem parlat en diferents ocasions¹⁷⁴. De manera que un cos d'agutzils compost per 2 ordinaris i 12 extraordinaris resultava, en opinió dels virreis, del tot insuficient¹⁷⁵.

Siga com siga, com era habitual, aquesta situació provocà la protesta estamental. Després de la denúncia, el duc de Montalto exposava que en altres ocasions els reis ja havien declarat que no era Contrafur com s'havia fet en els anys 1609, 1613 i 1650, referint que en la resposta a l'arquebisbe Urbina s'havia manat que *por escusar las quexas y gritos del embaxador y la Generalidad, ordena vuestra magestad se quiten los conjuntos y comisarios por los días que al virrey le pareciere en caso que el reyno se*

¹⁷³ Cadascun d'aquests agutzils havia d'aportar el seu propi cavall, un assistent i una xicoteta guàrdia, que normalment estava mal dotada i ensinistrada. Empara Felipo Orts, *El centralismo...*, p. 136.

¹⁷⁴ Els virreis tenien una sèrie de limitacions a l'hora de perseguir bandolers i delinqüents ja que comptaven amb pocs efectius per a dur-la a terme. Realment disposaven únicament de la seua guàrdia personal, ja que no es podia confiar que els oficials de justícia locals organitzaren i dugueren a terme aquesta persecució. La guarda dels *blaus* comptava amb 50 genets, suficients per a posar en fugida a les grans quadrilles de bandolers, però en tot cas pocs per a fer front a un fenomen de la magnitud del bandolerisme. A més, el seu ensinistrament no era el suficient per a poder afrontar aquest problema, i en els casos en què aconseguien posar en fugida i perseguir els aquadrillats es topaven amb els límits jurisdiccionals del Regne, ja que els bandolers es refugiaven en l'altre costat de les fronteres, on la guarda no podia arribar. Sebastià Garcia Martínez, *Els fonaments...*, pp. 55-56. Pel que respecta a l'ajuda dels oficials de justícia locals, en molts casos no es podia comptar amb ella ja que estaven en connivència amb els delinqüents, molt possiblement lligats a ells per aquests vincles de dependència i solidaritat que afectaven amplis sectors de la societat. En altres casos, com assenyala Sergio Urzainqui, la no actuació dels oficials locals es devia a la por d'enfrontar-se a una força clarament superior. Sergio Urzainqui Sánchez, *Op. cit.*, pp.179-180. En tot cas aquest era un problema considerable, com demostren les mesures en les pragmàtiques dels virreis contra aquells oficials que no perseguien els bandolers. Pragmatica del virrei Urbina. 19 de setembre 1650. ARV, *Reial Cancelleria*, 1388 entre ff. 22 i 23.). D'altra banda pel que fa a l'eficàcia de la persecució per part de la població i milícies locals la idea de que eren pràcticament inútils ha sigut matisada per Carlos Mora, que assenyala que la seua eficàcia era major del que la historiografia havia defensat fins al moment. Carlos Mora Casado, *Las milicias en el Mediterráneo occidental. Valencia y Cerdeña en época de los Austrias*, València, 2016, tesi doctoral, pp. 493-502.

¹⁷⁵ L'augment dels agutzils va ser una constant des de 1609 quan el Consell d'Aragó va deliberar que calia augmentar el número segons l'ocurrència dels temps, la qual cosa feia que quedara a arbitri del virrei considerar quin era el nombre adequat d'agutzils segons les circumstàncies. D'aquesta inadequació de forces i també del nombre d'agutzils tracta James Casey en el capítol anomenat "Bandolers i rebels". James Casey, *El Regne de València...*, pp. 236-254. Es pot veure també: Sebastià Garcia Martínez, *Els fonaments...*, pp. 54-66. També: *Valencia bajo...*, pp 34-38. I més recentment: Sergio Urzainqui Sánchez, *Op. cit.*, pp. 151-220. Com refereix Lluís Guàrdia el nombre d'agutzils va ser augmentat de nou pel virrei Pere de Urbina argumentant que era convenient per a atallar els delictes. Lluís Guàrdia Marin, "La represión del bandolerismo durante...", p. 418.

*quexe de contrafuero, volviéndolos a restituir siempre que la causa pública lo pida*¹⁷⁶. Malgrat comptar amb aquests antecedents, Montalto informava a Felip IV que no volia aplicar aquesta solució sense consultar abans els greus inconvenients que podia tindre disminuir el seu número en aquell moment¹⁷⁷. La pràctica havia demostrat que un número de 14 agutzils no era proporcionat *para la administración de justicia en una ciudad y Reyno tan populoso y de gran freqüencia de delitos*, el que feia necessari augmentar-los i per tant *no deven quitarse por ninguna instancia*. En aquest cas, la protesta dels Estaments venia motivada també pel ressentiment del comte d'Almenara per l'empresonament d'un criat seu en el compliment de les seues funcions. Si es privava d'ofici a aquests agutzils per complir amb les seues obligacions, quan se'ls restituïra en el càrrec no complirien amb elles, per la qual cosa seria necessari castigar-los amb freqüència i l'administració de justícia es veuria seriosament afectada¹⁷⁸. Així mateix, es considerava una desautorització retirar-los i restituir-los en el càrrec degut a la protesta estamental. Finalment, afegia que mai actuaven els 14 agutzils al mateix temps i que el més normal era que no hi hauria més de sis dins de la ciutat. En remata qüestionava les protestes davant la seua persona quan els estaments tenien un síndic a la cort que podia traslladar-la directament al rei.

El 31 de desembre de 1655, Felip IV contestava que de moment *no hagáis novedad en quitar estas varas*, afegint als electes que en *lo que en razón desto se ofreciese lo podrán encargar a don Pedro Arnaldo Llansol de Romaní que se halla en esta Corte a negocio del Reyno, a quien ohiré todo lo que tuviere que representarme y tomaré la resolución que fuere justa y conveniente*¹⁷⁹.

En el memorial que va entregar el baró de Gilet es considerava que s'havia actuat en contra del fur 16 de 1585 que fixava el número de 12 agutzils extraordinaris en la Reial Audiència, i que aquests havien de ser naturals del regne, de bona condició i qualitat¹⁸⁰. Així mateix, es denunciava la contravenció dels Contrafurs 5 de 1604 i 23 de 1626 que

¹⁷⁶ Sembla ser que seguint aquestes instruccions, el virrei Urbina va accedir a retirar l'excés d'agutzils. Ja que el 2 d'octubre de 1650 s'havia acudit en ambaixada al virrei per a donar les gràcies "de la mercè que és estat servit fer al dit regne de llevar les vares supernumeràries dels comissaris y conjunts. Deixant solament les dels dos alguacils ordinaris y les dels dotze extraordinaris". ARV, *Reial Cancelleria*, 540, ff. 272v.-273r.

¹⁷⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 161v.-163r.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁷⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 592, f. 163v.

¹⁸⁰ El fur 16 de 1585 fixava el número de 12 agutzils ordinaris en la Reial Audiència i que aquests havien de ser de bona condició i qualitat. *Furs, Capítols...* MDLXXXV, f. 4.

revocaven els augments en el nombre d'agutzils i retornaven el fur de 1585 a la seua força¹⁸¹.

En aquest cas l'Audiència no va fer argumentació i va remetre a la carta de Montalto de l'any anterior sobre el mateix tema¹⁸². Per part seua, el Consell d'Aragó es va mostrar dividit, ja que el comte d'Albatera va emetre un vot particular en el qual exposava que per furs no podia haver-hi més dels 2 agutzils ordinaris i 12 extraordinaris, i que al seu parer eren suficients per a l'administració de justícia ja que a més d'aquests hi havia altres ministres inferiors. Sempre que el regne havia demanat aquesta circumstància com a contrafur s'havia reduït el número, encara que després els virreis l'hagueren augmentat per situacions excepcionals, per tant, no estava d'acord que no es respectara aquesta limitació, ja que *el fuero dispone, pues abla con tanta precisión que diçe, que si se augmentare el número no se tengan por tales alguaciles*. No obstant això, el sentir general del Consell era que en aquell moment no era convenient reduir el número¹⁸³. En conseqüència el rei va resoldre *que por aora tiene inconveniente para la causa pública en quitar los ministros que están nombrados, pero que siempre que cese la necesidad mandará su magestad que no se exceda del número de 2 alguaciles ordinarios y doze extraordinarios*. A més, Felip IV va ordenar al virrei que tinguera especial cura a l'hora de designar a aquells que anaven a desenvolupar aquest ofici i si trobara que alguns d'ells no van ser adequats per a exercir aquesta funció, els retirara l'ofici¹⁸⁴.

Així veiem com, al·legant l'extrema i excepcional situació del regne, el monarca va continuar mantenint un nombre d'agutzils que no s'ajustava al que les lleis marcaven però que, en opinió de la corona, resultaven imprescindibles per al manteniment de la pau pública. De manera que veiem un ús clar de la potestat suprema del rei, en aquest cas delegada en el seu *alter nos*, a qui se li facultava a no observar el fur per no ser en aquell moment convenient a la república la seua aplicació¹⁸⁵.

¹⁸¹ *Furs, Capítols... MDCIII*, f. 2. *Furs, Capítols... MDCXXVI*, f. 6. El memorial de la Junta en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/38.

¹⁸² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. També en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

¹⁸³ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

¹⁸⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/27. També: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 167r.-169r.

¹⁸⁵ D'això parlaren amb anterioritat i remetem a la part sobre doctrina que dediquem a la conveniència de la república. Així mateix és convenient citar que Francisco Jerónimo de León va dedicar una de les seues decisions precisament a l'augment del nombre d'agutzils. En aquest cas, s'observa que la decisió reial i els suggeriments del virrei i dels consells anaven en la línia del que havia plantejat aquest jurista. Francisco

EL SEGON MEMORIAL. ELS CONTRAFURS DE LES PRAGMÀTIQUES

Entre les mesures empreses per a reprimir o perseguir delinqüents, degut al violent clima del segle XVII valencià, trobem la publicació de crides i pragmàtiques de temàtica diversa: en contra dels vagabunds i rodamons, sobre la prohibició de la possessió i ús d'armes il·legals, de persecució de quadrilles de bandolers i els seus receptadors entre d'altres¹⁸⁶.

En el memorial que el senyor de Gilet va entregar es denunciaven nou presumptes contrafurs comesos en dues velles pragmàtiques, la del 14 de febrer de 1647 i la del 19 de setembre de 1650¹⁸⁷. Si bé en una consulta sobre el cas es certificava que la pragmàtica de 14 de febrer de 1647 no apareixia en els llibres de la cúria, per la qual cosa es va considerar que els Estaments es referien a la de 16 d'abril de 1646¹⁸⁸, en aquesta investigació s'ha localitzat la pragmàtica de 14 de febrer de 1647¹⁸⁹. Encara que versa sobre el bandolerisme es referia a Pere Xolvi i la seua quadrilla¹⁹⁰, i per això no contenia algunes de les clàusules protestades, que sí que s'inclouïen en les altres dues pragmàtiques que tractaven el fenomen global del bandolerisme sense centrar-se en casos específics. No és d'estranyar que el Consell d'Aragó considerara que els Estaments s'havien confós de disposició, però, en tot cas, moltes de les protestes podien fer-se extensives a qualsevol de les pragmàtiques sobre el bandolerisme, ja que el seu contingut era molt similar. Amb

Jerónimo de León, *Decisiones...*, vol. I, dec. 34. Analitzat en: Nuria Verdet Martínez, *Francisco Jerónimo de León...*, pp. 127-139.

¹⁸⁶ En l'estructura de les pragmàtiques podem trobar tres parts bàsiques, una primera en la qual es descrivia l'alarmant situació d'empitjorament de la pau i quietud del Regne, l'augment dels crims i la presència d'acollats per tots els racons. En una segona part es pregonaven els noms d'alguns d'aquests delinqüents, oferint recompenses pel seu cap, i en una tercera part, dispositiva, s'exposaven les sancions, càstigs i altres mesures que s'emprenien per a intentar acabar amb el problema. Sergio Urzainqui Sánchez, *Op. Cit.*, pp. 183-184.

¹⁸⁷ Sembla ser que la pragmàtica del virrei Urbina ja havia suscitat polèmica des del mateix moment en què es va publicar perquè tenim notícia que el 18 d'octubre de 1650, l'Estament Militar havia deliberat que foren 6 representants (3 nobles i 3 cavallers) a demanar al virrei la revocació i afirmaven: "que qualsevol negoci que de huy en avant se oferirà per urgent que sia y de gran reparo no prendrà lo Estament resolució alguna fins tant se haja revocat les pragmàtiques". ARV, *Reial Cancelleria*, 540, ff. 277-278. El memorial del regne en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/37.

¹⁸⁸ Resolució sobre els memorials presentats pel Regne. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588 núm. 39/27. Còpia en ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 167r.-169r.

¹⁸⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 1386, inserida entre ff. 80 i 81.

¹⁹⁰ En aquesta pragmàtica es posa preu a la captura de Pere Xolvi i la seua quadrilla, ja que havien arribat a un acord per a embarcar cap a Nàpols per a servir en l'exèrcit durant un any a canvi que els seus delictes foren perdonats però no havien acudit el dia que els corresponia embarcar, per la qual cosa el perdó quedava anul·lat. ARV, *Reial Cancelleria*, 1386, entre ff. 80 i 81. Per a més informació sobre aquest famós bandoler: Sergio Urzainqui Sánchez, *Op. Cit.*, pp. 324-330.

tot, el rei va revocar les tres pragmàtiques, la de 16 d'abril de 1646, la de 14 de febrer de 1647 i la de 19 de setembre de 1650, així que encara que el Consell d'Aragó no va tindre accés al contingut de la pragmàtica de 1647, el resultat va ser el mateix, la seua revocació.

1. Interferències amb la jurisdicció senyorial

Com a primer contrafur el memorial protestava contra el 3er capítol de la pragmàtica del comte d'Oropesa de 1646 i el 2n capítol de la pragmàtica de 19 de setembre de 1650 signada per l'arquebisbe Urbina, en els quals es disposava que els senyors de vassalls remeteren els delinqüents a la Reial Audiència.

“Y axí mateix que qualsevols duchs, comptes, barons, senyors de llochs, qualsevols batles, alcayts, justícies y oficials de qualsevols ciutats, villes, universitats y llochs, així reals, com de barons y senyors de vasalls y altres que tenen a son carrech la administració de la justícia [...]. Y axí mateix capturats [els delinqüents] remetre'ls als oficials reals nostres y avisant-los en continent que hauran fet dites captures y entretant, los tinguen ben custodits y guardats”¹⁹¹.

Els electes de Contrafurs consideraven que la jurisdicció sobre els bandolers que actuaven en les seues terres corresponia als senyors. En el memorial s'al·legava la vulneració del fur 150 de 1604 que garantia als senyors poder usar de la seua jurisdicció, ja que només havien de tramitar a la Reial Audiència aquells capturats per delictes de *lesa majestad* i falsificació de moneda¹⁹².

Davant aquest raonament la Reial Audiència va respondre que aquesta era ja una pràctica habitual continguda en diverses pragmàtiques anteriors, matisant que en cap cas aquestes disposicions s'oposaven a la jurisdicció baronial, ja que no anava dirigida només a ells, sinó també als oficials de les viles reials. A més, aquesta mesura anava dirigida a la persecució de bandolers que, a diferència dels delinqüents comuns, no actuaven en un lloc fix sinó que cometien delictes per tot el regne i, per tant, en moltes i diferents jurisdiccions. Per això es considerava que corresponia a la Reial Audiència jutjar aquests casos, perquè podia conèixer tots els delictes del subjecte¹⁹³.

¹⁹¹Pragmàtica del virrei Oropesa de 16 d'abril 1646. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 163v.-167r. En termes similars s'expressava en la pragmàtica de 19 de setembre de 1650. Pragmàtica del virrei Urbina de 19 de setembre 1650. ARV, *Reial Cancelleria*, 1388, entre ff. 22 i 23.

¹⁹²*Furs, Capítols... MDCIII*, f. 33. El memorial de Contrafurs en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/37.

¹⁹³ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

El Consell d'Aragó no va entrar a valorar aquest contrafur separatament. Sense qualificar-les, el Consell considerava que les pragmàtiques eren molt rigoroses comptant amb lleis anteriors per a aquests casos, per la qual cosa proposaven la seua revocació¹⁹⁴. Criteri seguit pel rei *pues en las anteriores (que no es su real intención revocar) hay las leyes que bastan para los casos que tratan*¹⁹⁵. Per consegüent, van quedar en vigor les pragmàtiques anteriors que recollien clàusules similars, la qual cosa va provocar que al juny de 1657 el virrei escriguera a sa majestat per a buscar solució definitiva¹⁹⁶, i que el rei finalment decretara que *lo contenido en los capitulos revocados debe entenderse revocado en todas las demás pragmáticas anteriores*¹⁹⁷.

2. Castigar els oficials de justícia per no perseguir els bandolers

En segon lloc, es reiteraven les protestes sobre els capítols ja esmentats afegint que l'obligació de que els oficials de justícia i autoritats locals actuaren contra els bandolers, fins i tot posant en risc inútilment la seua vida, quan eren superats en número, era contrària a la llei natural¹⁹⁸.

Per a la Reial Audiència aquestes disposicions no contravenien cap fur i, en tot cas, només anaven dirigides als casos de *omisión dolosa* i no a la falta de mitjans. Com a prova assenyalaven que només s'havia processat per aquests motius als oficials de llocs populosos en els quals constava clarament el seu *dolo y culpa*, i mai als ministres de llocs xicotets i despoblats si no constava reiteració, ja que els consideraven indefensos davant els bandolers¹⁹⁹. D'aquesta manera, totes dues parts, Estaments i Reial Audiència, defensant postures diferents eren conscients de la incapacitat de molts oficials de justícia

¹⁹⁴Consideració del Consell d'Aragó. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

¹⁹⁵ Resolució sobre els memorials. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/27. Còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 167r.-169r.

¹⁹⁶ Carta del virrei al rei a 7 de juny de 1657. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 171r-171v.

¹⁹⁷ Carta del rei al virrei a 20 de juny 1657. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 172r.

¹⁹⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/37. Això es deixa veure en clàusules com la següent: "Y que ningú dessus dits balles, alcayts, justícies, oficials y demás persones que tenen a son carrech la administració de justícia, gosen ni se atreveixquen a dissimular per metre afavorir, ocultar, pública o secretament en ses terres, territoris, jurisdiccions y térmens qualsevol aquadrillats o en qualsevol altra manera delinqüents sots pena que seran tenguts per auxiliadors y receptadors dels tals delinqüents y encorreran en les penes imposades y que se imposaran als tals receptadors y auxiliadors y favoridors de aquells". Pragmàtica del virrei Urbina de 19 de setembre 1650. ARV, *Reial Cancelleria*, 1388, entre ff. 22 i 23.

¹⁹⁹ Consideració de la Reial Audiència sobre els memorials. ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r-157r.

de fer front als bandolers, sobretot en les zones més despoblades. En qualsevol cas, aquests capítols quedarien revocats amb la derogació de les pragmàtiques.

3. Augmentar les penes als receptadors de delinqüents

En tercer lloc, l'ambaixador exposava el fet que en les pragmàtiques s'establien unes penes per als receptadors de delinqüents majors a les establides per furs²⁰⁰. La normativa publicada el 16 d'abril de 1646 fixava per als receptadors, col·laboradors o auxiliadors de delinqüents una pena de 6 anys de galeres i un pagament de 200 lliures si era plebeu; si gaudia del privilegi militar 6 anys a Orà, 500 lliures i la demolició de la casa; en cas de ser senyor de vassalls se li segrestaria la jurisdicció que seria exercida per l'Audiència; i si fora oficial o Batlle la pena seria el doble de la establerta, arribant-se fins i tot a pena de mort en casos greus, segons l'arbitri de l'Audiència²⁰¹. La pragmàtica signada per l'arquebisbe Urbina augmentava encara més les penes, fixant per als plebeus 10 anys de galeres i per als militars 10 anys a Orà, deixant la resta de les penes com les dalt referides²⁰². El memorial denunciava que aquestes disposicions vulneraven el fur 22 de *quarto et poenis curiae* que prohibia imposar penes majors que les disposades pels furs²⁰³, defensant que les penes a aplicar eren les contingudes en els furs 70 i 71 de *criminibus*²⁰⁴.

La Reial Audiència no considerava l'increment de les penes com contrafur, argumentant que els furs prohibien als jutges imposar penes superiors a l'estipulat en la llei, però en cap cas s'impedia que el legislador poguera modificar-les²⁰⁵. A més, l'Audiència defensava la idoneïtat d'aquestes mesures, a causa de la freqüència d'aquesta mena de delictes, al·legant així mateix que en la pragmàtica de 2 de maig de 1648 es va

²⁰⁰ Aquest va ser el tema principal en el qual Sebastià García Martínez es va centrar quan va analitzar aquesta ambaixada, ja que va ser un dels punts més conflictius, perquè com veurem més endavant va provocar la protesta de Montalto per la revocació de les pragmàtiques. Sebastià García Martínez, *València bajo...*, pp. 174-175.

²⁰¹ Pragmàtica del virrei Oropesa de 16 d'abril 1646. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 163v.-167r.

²⁰² Pragmàtica del virrei Urbina de 19 de setembre 1650. ARV, *Reial Cancelleria*, 1388, entre ff. 22 i 23.

²⁰³ *Fori Regni Valentiae*, f. XXVI.

²⁰⁴ *Fori Regni Valentiae*, f. CC. El memorial amb l'argumentació en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/37.

²⁰⁵ Consideració de la Reial Audiència sobre el memorial previ a l'ambaixada, febrer 1655. ACA, ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589/52. Amb còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 146v-149r. Consideració de la Reial Audiència sobre el memorial, abril 1656. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

publicar un capítol amb penes similars a instàncies dels electes dels Estaments nomenats per a la Persecució General²⁰⁶. Finalment no sols estimava haver actuat conforme a furs, sinó que insistia en que no era possible ni convenient revocar aquestes disposicions per la reiteració dels crims²⁰⁷.

El Consell d'Aragó, per contra, sí va considerar excessives les penes contingudes en aquests capítols²⁰⁸, la qual cosa va fer que el rei els revocara per *rigurosas y exorbitantes*²⁰⁹. Un any més tard es van revocar fins i tot les pragmàtiques anteriors amb un contingut similar que el virrei enumerava en la seua missiva de 7 de juny de 1657²¹⁰. En aquest cas el virrei va protestar per la seua derogació, perquè considerava que les penes establides en furs *no son proporcionadas a la gravedad de estos delictos en las ocurrencias presentes i se necessita mucho que vuestra magestad mande establecer penas fijas más graves*²¹¹. El rei va desestimar la petició per innecessària, assenyalant que no s'havia de retardar més la resolució dels processos oberts²¹².

4. Privilegiar les proves

En quart lloc, la Junta va protestar pels capítols que permetien condemnar als reus per indicis o privilegiar proves.

*Ítem que per a proba de dita recepció y encorrer en les penes sobre dites en lo antecedent capítol no sia necessari que conste plenament ab testimonis de vista, sinó que basten indicis, presumpcions, testimonis singulars o sospites a arbitre de sa excel·lència y Real Consell*²¹³.

²⁰⁶ D'altra banda, es responia que el primer capítol de la pragmàtica no s'havia revocat per ser Contrafur, sinó perquè, en obligar a les viles i llocs on es cometia algun crim a pagar una multa si el delinqüent no era capturat, el que es feia era traure els cadàvers de la seua jurisdicció i fer creure que el crim havia ocorregut en un altre municipi.

²⁰⁷ Consideració de la Reial Audiència sobre els memorials, abril 1656. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

²⁰⁸ Consideració del Consell d'Aragó sobre els memorials. 23 de juny del 1656. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

²⁰⁹ El rei al virrei. 2 de juliol 1656. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 f. 170r.

²¹⁰ El virrei al rei. 7 de juny 1657. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 171r.-171v. Referint-se a que es tardara més d'un any a produir-se la protesta del virrei per la derogació de les pragmàtiques Garcia Martínez va apuntar que tal vegada es van produir altres gestions abans d'aquesta carta, però no hem trobat cap altre document que ho demostre en la nostra investigació. Sebastià Garcia Martínez, *València bajo...*, pp. 175.

²¹¹ El virrei al rei. 10 de juliol 1657. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 172r.-173r.

²¹² El rei al virrei. 25 de setembre 1657. ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 173r.-173v.

²¹³ Pragmàtica del virrei comte d'Oropesa de 16 d'abril 1646. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 163v.-167r.

En aquests termes es pronunciava la pragmàtica publicada pel comte d'Oropesa el 16 d'abril de 1646, i no menys contundent era la de l'arquebisbe Urbina en la qual s'estipulava que per a sancionar “baste la prova presumptiva de la ciència y la notícia de tals delinqüents i delictes [...] que's provarà ab la veu y fama pública”²¹⁴. Per als Estaments aquestes mesures s'oposaven al fur 52 *de criminibus*, que estipulava que cap persona podia ser condemnada per sospites o presumpcions²¹⁵. Així mateix, es veia vulneració al fur 4 *de probationibus* en el qual es fixava que les sentències i acusacions havien de provar-se²¹⁶, i al fur 19 *de testibus* que impedia als oïdors de la Reial Audiència i altres jutges actuar com a testimonis de part²¹⁷.

Per a la Reial Audiència no hi havia Contrafur, perquè *por derecho y estilo notorio* tenia la facultat de condemnar amb indicis i testimoniats singulars, i en aquestes pragmàtiques no s'havia transferit aquesta facultat a cap altre tribunal. Com a justificació, s'enumeraven diverses pragmàtiques que des de temps de Felip II contenien mesures similars, incloent la publicada el 2 de maig de 1648 amb el suport dels electes dels Estaments nomenats per a la Persecució General. En qualsevol cas, si a causa de les pragmàtiques s'havien privilegiat proves s'havia fet amb total respecte i consideració, atenent sempre a l'arbitri del tribunal regulat conforme *a derecho y justicia*. Legalment es que defensava que el fur 52 *de criminibus* no era aplicable a l'Audiència, ja que aquell tribunal no existia quan es va redactar aquella llei. A aquest motiu es sumava que es pensava que, al havers-se concedit per Jaume I fora de Corts Generals aquell fur no tenia força de contracte i solament obligava als tribunals inferiors²¹⁸.

Malgrat aquestes argumentacions, igual que va ocórrer amb tots els Contrafurs relacionats amb aquestes pragmàtiques, la resposta del rei va ser que es revocaren tots els capítols exceptuant els noms dels bandolers pregonats²¹⁹, amb el que aquesta expressió explícita sobre la possibilitat de privilegiar les proves quedaria anul·lada legalment. Ens queda el dubte respecte a la realitat del tribunal, perquè segons la pròpia Audiència era una pràctica habitual fer-los.

²¹⁴ Pragmàtica del virrei Urbina de 19 de setembre 1650. ARV, *Reial Cancelleria*, 1388, entre ff. 22 i 23.

²¹⁵ *Forii Regni Valentiae*, f. CXCIX.

²¹⁶ *Forii Regni Valentiae*, f. XCVII.

²¹⁷ *Forii Regni Valentiae*, f. XCVIII.

²¹⁸ Consideració del Consell d'Aragó sobre els memorials. 23 de juny del 1656. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/25.

²¹⁹ Carta del rei al virrei, 2 de juliol de 1656. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, f. 170r.

5. La validesa de la presumpció com a prova de la recepció

En cinqué lloc es va denunciar el capítol 11 de la pragmàtica de Pedro de Urbina del 1650, que permetia condemnar als receptadors de delinqüents sense prova concloent, bastant presumpcions.

Per a la Junta de Contrafurs la sentència devia castigar únicament la malícia dels delinqüents, i no la ignorància d'aquell que rebia a la seua casa a un individu sense coneixement que havia delinquit. Per tant, la pragmàtica anava en contra de la literalitat dels furs 70 i 71 *de criminibus* que disposaven penes per a “tothom qui recebirà lladre scientment en sa casa”²²⁰, establint que només podien ser condemnats aquells que ocultaren delinqüents de manera conscient²²¹.

La Reial Audiència considerava aquesta mesura necessària, ja que els receptadors evadien el càstig al·legant ignorància sobre els delictes comesos, fent necessari que bastaren presumpcions per a la condemna. A més, jutjar per indicis i presumpcions era considerat una prerrogativa del virrei i d'aquest tribunal²²². Tot i que es van revocar les pragmàtiques, la Reial Audiència continuava conservant la prerrogativa de poder privilegiar les proves o els testimonis convertint-los en concloents i probatoris. Igual que en el punt anterior, la pròpia afirmació de l'Audiència respecte a la utilització de les presumpcions posa en dubte la utilitat de la revocació.

6. L'arbitri de penes pel virrei i la Reial Audiència

Tant la pragmàtica del comte d'Oropesa com la de l'arquebisbe Urbina van ser denunciades per establir la possibilitat que el virrei i la Reial Audiència pogueren augmentar o disminuir les penes. No s'al·legava que es transgredirà cap fur sinó la llei natural, reforçada

²²⁰ Aquests furs en: *Fori Regni Valentiae*, f. CC. L'argumentació de la Junta en ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 588, núm. 39/37.

²²¹ Aquesta mesura, estava pensada per a evitar l'encobriment de delinqüents no pregonats, però dels quals es provava que eren criminals per la *publicitat que es prova ab la veu y fama pública*. Pragmàtica del virrei Urbina de 19 de setembre 1650. ARV, *Reial Cancelleria*, 1388, entre ff. 22 i 23.

²²² Per a l'Audiència la funció d'aquesta disposició no era altra que la d'evitar que els culpables d'encobriment quedaren sense càstig al·legant desconeixement quan era notori que coneixien a aquell al qual encobrien Consideració de la Reial Audiència sobre els memorials, abril 1656. ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

amb arguments com el dret canònic i cites d'autors com Plató, Aristòtil, Ciceró o Sant Tomàs d'Aquino. Els electes sol·licitaven que s'actuara segons el que deia Demòstenes: *los que juzgan deven juzgar según las leyes y defender la virtud dellas, con cuyo amparo los buenos se sustentan en la república*²²³.

La Reial Audiència negava que aquest fora un motiu vàlid de Contrafur i que els Estaments no al·legaven cap fur que s'hauria violat. També s'argumentava que era comunament admés per lletrats i doctors que les penes havien de ser regulades segons les circumstàncies, la raó i la justícia²²⁴. Els capítols finalment foren revocats, però aquesta mesura hagué de tenir un abast limitat, doncs l'Audiència reconeixia que augmentar o reduir les penes era una pràctica habitual ja abans de que es publicaren aquestes pragmàtiques.

7. Que es convertiren els casos en fiscals

En seté lloc, es van denunciar els capítols 5, 6, 7 i 8 de la pragmàtica de l'arquebisbe Urbina que prohibien la recepció de delinqüents encara que no hagueren sigut pregonats. Aquesta prohibició convertia la receptació en casos fiscals, habilitant així als tribunals a actuar d'ofici, *lo que en el reino de Valencia es contra expressísimos fueros*. Aquestes disposicions contravenien el fur 73 de 1564 que deia que el Reial fisc sol podia intervindre en aquells casos que estigueren fixats com a fiscals en els furs²²⁵, el fur 39 de 1604 en el qual es prohibia que l'advocat fiscal poguera denunciar a cap persona en casos que no foren fiscals²²⁶, i s'afegien aquells en els quals s'assenyalaven que casos havien de ser fiscals i cap contemplava la recepció de bandits²²⁷.

La Reial Audiència va considerar que en aquest cas tampoc hi havia contrafur, ja que tots els casos arreplegats en les pragmàtiques incloïen algun tipus de càstig corporal,

²²³ ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 588, núm. 39/37.

²²⁴ L'Audiència també defensava que era una pràctica que venia duent-se a terme des de feia temps com demostraven les nombroses pragmàtiques que així ho recollien.

²²⁵ El fur 73 de 1564 en: *Furs, capítols, prouisions e actes de cort fets y atorgats per la S.C.R.M. del rey Don Phelip nostre senyor, ara gloriosament regnant: en les Corts generals per aquell celebrades als regnicols de la ciutat y regne de València en la vila de Monçò en lo any MDLXIII*, València, 1565, f. 10.

²²⁶ El fur 39 de 1604 en: *Furs, Capítols... MDCIII*, f. 14.

²²⁷ Furs 99, 101, 102, 103 i 111 de *Cúria et Baiulo*. Fur 24 de *quarto et poenis curiae*, Fur 26 de *Pactis*. Fur 10, 11 i 12 de *aleatoribus*, fur 10 de *accusationibus*, fur 96 de 1626. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/37.

penes a galeres, Orà o fins i tot la mort, la qual cosa convertia tots aquests casos en fiscals²²⁸.

La resolució d'aquest greuge va ser la mateixa que la resta del memorial amb la particularitat que en les pragmàtiques no hi havia cap disposició que establira de manera expressa que aquests casos es convertiren en fiscals, sinó que es tractava d'una pràctica habitual, la qual cosa complicava encara més que amb la revocació dels capítols s'abandonara.

8. La demolició de les cases dels receptadors

En huité lloc, el memorial denunciava que en totes dues pragmàtiques, juntament amb la resta de penes que havien de ser imposades als receptadors de delinqüents, es fixava la “*de demolició de la casa hon seràn receptats*”²²⁹. Acció ja protestada per alguns casos particulars en l'anterior memorial, inclosa la pretesa vulneració del fur 33 de *malefactionibus*. En relació a aquest contrafur la Reial Audiència va argumentar el mateix que en l'anterior memorial, que les lleis només prohibien l'enderrocament de cases dins de la ciutat de València, la qual cosa en cap cas havia succeït. Doncs, en tots els casos en què s'havia dut a terme havia precedit sentència, i a partir de 1642 l'Audiència ja va deliberar que aquesta era una pràctica completament legal²³⁰.

9. Que es condemnara als receptadors encara que foren familiars

*Ítem, proveheix, ordena y mana que ninguna persona de qualsevol Estament y condició que sia puga escusar-se de les penes contingudes en los antecedents capítols o alguna de aquelles encara que sia parent de tal delinqüent o delinqüents*²³¹.

²²⁸ Les tres sales al·legaven que els únics exemples en què s'havien convertit en casos fiscals delictes que només inclouïen pena pecuniària eren la prohibició que les dones van ser tapades, on la multa era mòdica, i la prohibició de portar armes, casos en què si fora necessària l'acusació particular la prohibició haguera sigut del tot ineficaç. Consideració de la Reial Audiència sobre els memorials, abril 1656. ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

²²⁹ Pragmàtica del virrei Oropesa de 16 d'abril 1646. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 163v.-167r.

²³⁰ Consideració de la Reial Audiència sobre el memorial previ a l'ambaixada, febrer 1655. ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 589/52. Amb còpia en: ARV, *Reial Cancelleria*, 592 ff. 146v.-149r. Consideració de la Reial Audiència sobre els memorials, abril 1656. ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r.

²³¹ Pragmàtica del virrei Urbina de 19 de setembre 1650. ARV, *Reial Cancelleria*, 1388, entre ff. 22 i 23.

Com a últim Contrafur el regne al·legava el contingut del capítol 10 de la pragmàtica de 19 de setembre de 1650, que disposava que cap persona poguera evitar la pena estipulada per als receptadors i encobridors de delinqüents encara que fora el seu familiar. La Junta de Contrafurs argumentava que aquesta disposició anava en contra de tota llei natural, i s'oposava al capítol 2 dels Contrafurs de 1604, que havia derogat altres pragmàtiques per incloure continguts similars²³².

La Reial Audiència va argumentar que en cap cas incloïa als familiars pròxims, pares, fills, esposes i germans i, per això, no s'havia castigat a ningú que tinguera aquest grau tan pròxim de parentiu. Únicament s'havia utilitzat aqueixa possibilitat per a traure als familiars de les cases i llocs freqüentats pels delinqüents, no per a castigar-los a ells, sinó per a privar de refugi als criminals. En opinió dels magistrats de les tres sales la mesura no anava contra ningun fur a més d'aparèixer en diverses pragmàtiques, incloent la de Felip II de 7 de juny de 1586 que segons l'Audiència expressava que *el parentesco por apretado que sea ha de ceder al beneficio público y que por él no se escusa el dolo*²³³. Felip IV tampoc va declarar haver-hi Contrafur en aquestes disposicions.

La revocació de les pragmàtiques

L'assumpte de les pragmàtiques va créixer en magnitud des de la presentació del primer memorial al virrei al febrer de 1655, quan es va protestar de només tres disposicions, fins a abril de 1656 quan el memorial entregat pel senyor de Gilet trobem nou Contrafurs. En cap d'ells ni la Reial Audiència, ni el Consell d'Aragó, ni tampoc el rei van considerar que s'hauria comés Contrafur algun.

²³² El Contrafur de 1604 en: *Furs, Capítols... MDCIII*, ff. 1-2. L'argumentació de la Junta en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/37.

²³³ Consideració de la Reial Audiència sobre els memorials, abril 1656. ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 588, núm. 39/19. Una còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 150r.-157r. Realment la pragmàtica no contenia aqueixes paraules. Encara que aquest sentit es pot apreciar en aquesta pragmàtica que dedica els capítols 21, 22 i 23 als familiars dels delinqüents, imposant penes de desterrament del Regne si col·laboraven amb els seus familiars. Josep Lluís Canet i Diego Romero (eds.), *Crides, pragmàtiques, edictes, cartes i ordres per a l'administració i govern de la Ciutat i Regne de València en el segle XVI vol. II*, València, 2002, pp. 513-514. A aquesta pragmàtica també van dedicar un article Jorge Catalá i Sergio Urzainqui en el qual analitzen tant el seu contingut com la seua repercussió posterior. Jorge Catalá y Sergio Urzainqui, "Nemo teneatur ad impossibile. Las consecuencias de la pragmática para la extirpación del bandolerismo valenciano: cláusulas relativas a la punición de homicidios (1586-1604)" *Revista de historia moderna: anales de la Universidad de Alicante*, núm. 32 (2014), pp. 147-179.

Les raons esgrimides per l'Audiència per a avalar aquestes mesures van ser en tots els casos molt similars. En primer lloc, al·legar que no s'oposaven a cap fur, destacant, si era el cas, que els Estaments tampoc assenyalaven els capítols vulnerats. Quan sí que succeïa, les tres sales posaven en dubte la validesa d'aquests furs per als casos afectats per les pragmàtiques. Segon, es justificaven com a pràctiques habituals i assenyalant altres pragmàtiques anteriors amb disposicions similars que no van ser protestades. En aquest sentit, en alguns casos s'assenyalaven alguns capítols de pragmàtiques aprovades pels reis, específicament la de 7 de juny de 1586, seguint la idea que en tot cas pot haver-hi mals ministres, però mai un mal rei. Abundant en aquests arguments van esgrimir l'acció de doctors, lletrats i homes sants, que van prendre decisions similars per a garantir la salut de la *res publica*, com a arguments d'autoritat.

Destaca el recurs habitual a la pragmàtica del 2 de maig de 1648²³⁴ publicada en el context de la Persecució General del bandolerisme amb l'aprovació de la junta d'electes creada per a assessorar el virrei en aquest context. Si alguns dels capítols qüestionats coincidien amb algun d'aquesta disposició significava que, o bé no eren contrafur, o bé els Estaments havien estat d'acord a contravindre les lleis. Aquesta pragmàtica es va convertir en un argument clau, obtingut gràcies a l'habilitat del comte d'Oropesa per a involucrar a part dels Estaments en la tasca de la Persecució General.

Les minucioses argumentacions anteriors van permetre al Consell d'Aragó emetre la seua opinió de forma molt més concisa, limitant-se a una valoració global en la qual mai va estimar contrafur algun. En cas que s'haguera comés alguna contravenció, quedava justificada perquè *solo mirava la utilidad pública lograda en la quietud que hoy goça aquel reyno*. En definitiva, qualsevol actuació que xoqués amb les lleis estava emparada per la *salus populi suprema lex*. No obstant això, el Consell d'Aragó va considerar les mesures denunciades massa rigoroses i innecessàries, perquè amb la legislació existent era suficient, per la qual cosa recomanava al monarca la seua revocació *dejando lo que toca a la preconización sola de los delinqüentes y facinerosos*. Fins i tot, es proposava al rei escriure al virrei i a l'Audiència per a comunicar-los que *cosas desta calidad no deven publicarse sin dar primero cuenta a vuestra magestad*.

²³⁴La trobem en: ARV, *Reial Cancelleria*, 601, ff. 107-114.

Així que el Consell era del parer que, encara que no s'havia fet Contrafur, les pragmàtiques havien de ser revocades. Utilitzant una estratègia de neutralitat calculada permetia satisfer als Estaments, que veien satisfeta parcialment la seua pretensió, i deixava lliure a la corona per a continuar actuant com l'havia estat fent fins al moment, ja que no es reconeixia cap transgressió de les lleis. Al juliol de 1656 Felip IV va revocar les pragmàtiques argumentant que en les precedents ja hi havia disposicions suficients com per a fer front al problema del bandolerisme²³⁵, manant al virrei que aquest tipus de mesures no s'havien d'adoptar sense consultar-lo amb ell²³⁶.

Montalto no va acceptar de bon grat la resolució reial. El virrei va manar inspeccionar les pragmàtiques anteriors que continuaven vigents i va observar que contenien disposicions similars a les revocades i atès que *ha sido de la mente de vuestra magestad que no se use de semejantes penas por ser tan rigurosas, no sería razón se juzgase en el Consejo en contra del intento de vuestra magestad*²³⁷. Atenent a les consideracions de Montalto, Felip IV va manar revocar *las demás pragmáticas, hechas y mandadas publicar por los virreyes*²³⁸, deixant en vigor únicament les reials.

Malgrat tan expeditiva resposta, Montalto va insistir argumentant que no hi havia cap pragmàtica reial que regulara tals assumptes, només la de Felip II de 7 de juny de 1586, revocada per Felip III en les Corts de 1604²³⁹. No existia en la seua opinió legislació suficient per a fer front a un problema de tal magnitud com el de la delinqüència organitzada sol·licitant una nova pragmàtica²⁴⁰. Felip IV ho va considerar innecessari,

²³⁵ Sobre la resolució Reial comptem a més amb la resolució final i la carta que va enviar al virrei en 5 de juliol de 1656 amb dues versions de les cartes que havien de ser enviades al virrei i als Estaments com a resposta. ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 898, núm. 7/56. Felip IV en la seua resolució de juliol de 1656 revoca tres pragmàtiques, una més de les que els Estaments havien reclamat, la de 13 d'abril de 1646, la de 14 de febrer de 1647 i la de 19 de setembre 1650, ja que com el Consell d'Aragó no havia trobat cap còpia de la de 14 de febrer de 1647 va considerar que els Estaments feien referència a la de 13 d'abril de 1646. ACA, *Consell d'Aragó*. Llig. 588, núm. 39/27. Còpia: ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 167r-169r.

²³⁶ Carta del rei al virrei. 5 de juliol 1656. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 169r-169v.

²³⁷ Virrei al rei. 7 de juny de 1657. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 171r-171v.

²³⁸ Rei al virrei. 20 de juny de 1657. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, f. 172r.

²³⁹ Ja abans d'haver-se produït aquesta revocació s'havien donat protestes sobre aquesta pragmàtica, bona mostra d'això és la missatgeria que va ser enviada a la Cort al 1586 i que ja va ser analitzada per Martínez Bara. José Antonio Martínez Bara, " 'Missatgeria' enviada a Felipe II en 1586 por el reino valenciano" a *VIII Congreso de la Corona de Aragón. III. La Corona de Aragón en el siglo XVI, vol. II.*, València, 1973, pp. 197-214.

²⁴⁰ Virrei al rei. 10 de juliol de 1657. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 172r-173r.

perquè els jutges tenien eines suficients per a arbitrar les penes segons les circumstàncies²⁴¹.

Com veiem, la resposta es va fer esperar fins a 1657, si bé va ser favorable als Estaments, revocant les pragmàtiques protestades i anul·lant els capítols denunciats en la resta de pragmàtiques dels virreis, no així en les reials. No obstant, en cap cas es va reconèixer la transgressió de cap llei i molt menys haver comés un contrafur, per la qual cosa la revocació sembla més una mesura de gràcia que de justícia. El rei va revocar les pragmàtiques buscant acontentar els Estaments, la qual cosa interessava davant possibles demandes de serveis, no obstant això, no reconeixent els contrafurs evitava condicionar l'acció dels virreis i del propi rei en futures ocasions, seguint la línia marcada pel consell.

En el fons de la qüestió estava la capacitat del rei de legislar en solitari, fins i tot en contra del que es disposava en lleis paccionades, i no reconeixent cap vulneració es preservava aqueixa possibilitat. No obstant, els manaments al virrei revelen que es desitjava limitar tal prerrogativa al monarca i que els seus lloctinents no feren ús d'ella sense consultar-ho amb sa majestest. Certament, era necessari controlar quan i com es feia aquesta nova legislació, especialment quan es sabia que podia provocar el malestar de les institucions del regne, de les quals es necessitava la seua col·laboració. Disposant la prohibició als virreis de fer noves pragmàtiques es pretenia garantir que només es faria ús d'aqueixa facultat quan fora necessari i convenient²⁴².

²⁴¹ El rei al virrei. 25 de setembre 1657. ARV, *Reial Cancelleria*, 592, ff. 173r-173v.

²⁴² Anteriorment es va parlar de la possibilitat del rei de legislar en solitari mitjançant pragmàtiques i a la possibilitat del rei posar-se per damunt de les lleis paccionades en cas que fora convenient per a la república.

III. GRANS FRACASOS I PETITS ÉXITS: LA DÈCADA DE 1660

LA REGÈNCIA DE MARIANA D'ÀUSTRIA I L'AMBAIXADA DEL SENYOR DE CORTES

La dècada de 1660 va ser un moment de canvi per a la Monarquia dels Austries. En 1665 la mort del rei Felip IV va donar inici a la regència de Mariana d'Àustria que s'allargaria fins a 1676 i també es va produir el reconeixement en 1668 de la separació de Portugal després de 28 llargs anys de guerra.

Els estudis sobre aquest context històric, especialment en la Corona d'Aragó estan presidits per la idea d'un pretès neoforalisme que fa més de seixanta anys va encunyar Joan Reglà. El concepte pretén transmetre un canvi de tendència en la política durant el regnat de Carles II caracteritzat per un major respecte cap a les institucions i normatives forals que contrastaria amb l'autoritarisme del govern de Felip IV¹. La intuïció de Reglà ha sigut matisada per diferents estudiosos que coincideixen en que les pràctiques de govern cap a la Corona d'Aragó no van canviar substancialment amb l'arribada al tron de Carles II². Aquest treball és una mostra més, en el regne de València pel que fa al respecte de la legalitat foral, la resolució de contrafurs i a la relació entre la corona i els Estaments

¹ Joan Reglà i Campistol, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1956, pp. 135 i següents.

² Són bastants els estudis que han contestat la teoria neoforalista. Fernando Sánchez Marcos, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona, 1983. Ernest Belenguier Cebrià, "En torno a algunos de los greuges catalanes de 1701-2: ¿Un paso más hacia la revisión del neoforalismo?", en *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, vol. 2, València 1988, pp. 253-268. Josep M. Torras i Ribé, "El control polític de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona (1652-1700)", *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 13-1 (1993), pp. 457-468. Xavier Gil Pujol, "La Corona de Aragón a finales del siglo XVII: a vueltas con el neoforalismo", en P. Fernández Albadalejo (ed.), *Los Borbones. Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, 2001, pp. 98-115. Ernest Belenguier Cebrià, "El neoforalismo entre el ayer y el hoy"; Carmen Corona Marzol, "El pretendido neoforalismo de la Corona de Aragón: de los reinos de Aragón y Valencia al principado de Cataluña"; "Neoforalismo y Nueva Planta. El gobierno provincial de la monarquía de Carlos II en Europa". Els tres treballs en: J. Alcalá-Zamora i E. Belenguier (coords.), *Calderón de la Barca y la España del Barroco*, Madrid, 2003, vol. I, pp. 123-126; 1027-1060 i 161-189. Joaquim E. López Camps, "València durant el regnat de Carles II. El neoforalisme a debat", *Estudis: Revista de historia moderna*, 29 (2003), pp. 315-329. Carmen Corona Marzol, "El pretendido neoforalismo, la excepcionalidad de las cortes del reino de Aragón y la sucesión a la corona de España" en E. Belenguier (coord.), *La Corona de Aragón: siglos XII-XVIII*, València, 2006, pp. 321-336. Antonio Espino López, *Cataluña en tiempos de Carlos II: política y guerra en la frontera catalana (1679-1697)*, Barcelona, 1999. Del mateix autor: *Guerra, fisco y fueros. La defensa de la Corona d'Aragó en tiempos de Carlos II, 1665-1700*, València, 2007.

no es detecta cap canvi de tendència. Aquesta estabilitat en les polítiques de govern adquireix sentit si atenem a que aquells que aconsellaven al monarca en els assumptes valencians, és a dir els membres del Consell d'Aragó i de la Reial Audiència, no van canviar amb el nou adveniment reial, sinó que es van mantenir en el càrrec. Motiu pel qual és lògic que hi hagués certa tendència continuista³.

El final del regnat de Felip IV, havia estat marcat per algunes turbulències en la relació entre el rei i el regne de València. La Guerra de Catalunya que tant havia condicionat la política valenciana, encara que Barcelona havia sigut recuperada en 1652, va acabar definitivament en 1659 amb la Pau dels Pirineus. No obstant, les hostilitats amb França no van tardar a reprendre's, ja que al maig de 1667 es va iniciar la Guerra de Devolució.

En la dècada de 1660 el context bèl·lic europeu va continuar condicionant la política valenciana, encara que el perill ja no afectava tan directament a les fronteres del regne. Com ja s'ha dit, durant tot el virregnat del duc de Montalto els Estaments no van concedir cap nou servei extraordinari i va haver d'esperar-se fins a l'accés a la lloctinència del marquès de Camarasa⁴ perquè es reprenguera la col·laboració. Des de 1659 es van concedir diversos serveis i donatius extraparlamentaris, la qual cosa no sempre va estar exempta de dificultats puntuals. Així, a conseqüència de la resolució insatisfactòria d'alguns Contrafurs denunciats pel senyor de Cortes en 1667, els Estaments es van negar a concedir un terç sol·licitat per la reina regent Mariana d'Àustria amb carta de 6 de juny de 1667⁵.

³ Recordem que Crespí de Valldaura va ser vicecanceller des de 1652 fins a 1671 i que el seu substitut com a regent valencià va ser Lorenzo Mateu i Sanz, fidel seguidor de la mateixa línia de pensament. Així mateix, l'altre regent valencià era Pedro Villacampa que ho va ser des de 1646 fins a 1694. L'únic canvi en els seients reservats a naturals de València va ser la substitució del comte d'Albatera, mort l'any 1665 per don Antonio de Cardona, marquès de Castelnovo, personatge fortament vinculat amb Crespí de Valldaura i amb don Juan de Austria.

⁴ Don Manuel de los Cobos, marquès de Camarasa va ser virrei de València entre 1659 i 1663 i més tard virrei de Sardenya entre 1665-1668. Després del fracàs de les negociacions i clausura de les Corts o Parlament General que ell presidia en el regne de Sardenya es va produir l'assassinat del que havia sigut representant estamental en la cort, el marquès de Làconi, de la que les veus van responsabilitzar a Camarasa que va resultar també assassinat. Rafaela Pilo, "Manuel Gómez Manrique Sarmiento de Mendoza y los Cobos", *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*. Josefina Mateu Ibars, *Los virreyes...*, pp. 278-282. Sobre les negociacions en les Corts o Parlament sard de 1665-1668 he tractat en: Miquel Fuertes Broseta, *Dos reinos en la corte...*

⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 121-126 i 227-231. Sobre això es pot llegir en Carmen Pérez Aparicio, "Centralisme monàrquic i resposta...", pp. 334-336

Segons Sebastià García Martínez la reacció de les institucions forals valencianes que va arribar al seu punt àlgid amb l'ambaixada de contrafurs del senyor de Gilet havia dificultat l'actuació dels virreis en els assumptes relatiu a l'ordre públic, la qual cosa va propiciar que els anys seixanta foren un dels períodes violents de tot el segle XVII. Ni Montalto, i molt menys Camarasa van saber fer front als problemes que suposaven bandolers i bandositats. De fet, la nefasta gestió de la Revolta dels Llauradors de l'Horta de València en 1663 per part del marquès, unida a altres evidents mostres d'incompetència, acabarien per posar prematura fi al seu govern⁶.

Aquestes actuacions van contrastar amb les del seu successor, el marquès d'Astorga i Sant Román, que en els anys 1664 i 1665 va iniciar una bastant eficaç política de persecució de bandolers i els seus valedors⁷, que va portar a que els Estaments protestaren quan el marquès va ser nomenat ambaixador a Roma. Aquella situació va ser declarada cas nou e inopinat i per a defensar els arguments del regne va ser nomenat Gaspar Grau o Guerau d'Arellano, una de les personalitats més rellevants de la política valenciana en la segona meitat del segle XVII. La mort de Felip IV va agafar a l'ambaixador en la cort suplicant per a que continuara en el govern *tan singular ministro como el virrey presente, que con su prudencia, piedad y justicia ha logrado aclamación sin igual y conseguido en los pechos que gobierna cordialísimo amor y respeto*⁸. Finalment, la reina Mariana es va decantar perquè l'Astorga anara a servir en l'ambaixada de Roma, per la qual cosa a finals d'agost de 1666 va accedir al virregnat el marquès de

⁶ El 5 d'agost de 1663 van escapar de la presó reial de Sant Narcís 240 galiots que no van poder ser capturats. Sebastián García Martínez, *València sota Carles II...*, p. 179. Uns versos del context de la revolta dels llauradors de 1663 que m'ha proporcionat Lluís Guia són reveladors de l'actuació de Camarasa davant l'alçament dels llauradors. A la pregunta d'una monja: *¿El virrey, nuestro cabo, cómo se porta?* respon un frare: *Tropeçando y errando como hasta agora*. La monja torna a qüestionar: *¿Y dél que sienten?*”, al que el frare contesta: *“Lo que parece. Guarán [burro en aragonès] gallego, gran giralda de carne, saco de miedo*”. Biblioteca Nacional d'Espanya (BNE), *Manuscrits*. 18654/51, ff. 288-289. Aquestes paraules poden explicar la seua destitució, que el dietarista Aierdi va recollir d'aquesta manera: “a 3 de novembre de 1663 se'n anà de València a les nou del matí el senyor marquès de Camarasa deixant de ser virrey perquè li llevà lo rey lo govern per lo motí dels llauradors”. Cf. Lluís Guia Marín, “La revolta dels llauradors de l'Horta de 1663”, *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, Valencia, 1982, p. 314. Sobre l'assumpte: Vicent Giménez Chornet, *Administración fiscal municipal y conflictividad social, la revuelta de los labradores (1663)*, Valencia, 1983, tesi de llicenciatura.

⁷ Don Antonio Pedro Álvarez-Ossorio, marquès d'Astorga i Sant Román (1615-1689) va ser virrei de València entre 1664 i 1666, posteriorment va exercir com a ambaixador del rei a Roma. Entre 1672 i 1675 va ser virrei de Nàpols. Santiago Martínez Hernández, “Antonio Pedro Álvarez Osorio Gómez Dávila y Toledo”, *Diccionario Biográfico Español. Real Academia de la Historia*.

⁸ La cita extreta de: Sebastián García Martínez, *Valencia bajo Carlos II...*, p. 184. L'ambaixada de Grau d'Arellano en 1665-1666 va ser estudiada parcialment en: Emilia Salvador Esteban, “Un ejemplo de pluralismo...”, pp. 347-365.

Leganés⁹. Aquest virrei va tractar de continuar amb la política de repressió i persecució de bàndols i bandolers que havia desenvolupat el seu antecessor, tant és així que tan sols sis dies després d'entrar a exercir la lloctinència va manar decapitar a don Ramón Sanz de la Llosa, una de les pressumptes vulneracions dels furs que en 1667 va denunciar en la cort el senyor de Cortes¹⁰.

Certament l'activitat dels bandolers a inicis de la dècada de 1660 va ser notable i van ser diverses les quadrilles que van actuar en aqueix període, la del senyor de la Torre Baixa, la de Mateu Vicent Benet, la de Lluís Peiró, la de Josep Aranda o la de Josep Artús¹¹. En aqueix context és comprensible l'interés dels Estaments perquè el marquès d'Astorga romanguera en el govern del regne, atés que les seues mesures estaven sent eficaces contra aquestes bandes de malfactors. Així mateix, també adquireix una certa lògica que de les denúncies de Contrafurs que el senyor de Cortes va portar a Madrid tan solament una no estava relacionada amb la punició i persecució de bàndols i bandolerisme, el que contrasta amb la tendència anterior.

Comptem amb poques notícies de la Junta de Contrafurs des de l'ambaixada del senyor de Gilet, per l'absència d'actes de finals de la dècada de 1650. Les primeres dades de la seua actuació són dels dies 28 i 29 de desembre de 1659 quan els electes van veure Contrafur en el procés i sentència de mort a Josep Vallterra¹². El dia 29 entre les 2 i les 3 de la matinada es va fer ambaixada al virrei, marquès de Camarasa, perquè no executara la sentència. La Junta va estar reunida a la casa de la Diputació fins a les 4 de la matinada quan es va saber que el virrei mantenia l'execució. Al matí següent, els electes van tornar a reunir-se, però quan es va saber que Vallterra havia sigut ajusticiat es van dissoldre. El dia 12 de gener de 1660 els electes van declarar haver-se produït contrafur per haver-se executat la sentència havent-se tramitat el procés en absència en el Consell d'Aragó i per haver-se-li capturat sense fer la *crida* en el seu domicili¹³.

⁹ Gaspar Felípez de Guzman va ser virrei de València per un curt període de temps entre agost i desembre de 1666 quan va morir. Li va succeir en el càrrec el seu fill, fins a 1669. Maria Peligros Belchí Navarro, "Gaspar Messía Felípez de Guzmán", *Diccionario Biográfico Español. Real Academia de la Historia*. Josefina Mateu Ibars, *Los virreyes...*, pp. 286-290.

¹⁰ Sobretot aqueix context: Sebastián García Martínez, *Valencia bajo Carlos II...*, pp. 171-188.

¹¹ Sergio Urzainqui Sánchez, *Op. cit.*, pp. 316-360.

¹² En opinió de la Junta s'havien vulnerat les lleis per enviar el procés en absència al Consell d'Aragó i no haver-se fet "la crida a ratlles" que en ser menor d'edat s'havia d'haver pregonat a casa dels seus pares.

¹³ ARV, *Reial Cancelleria*, 541, ff. 153-156.

A principis de 1662 es va produir una nova protesta per irregularitats en el funcionament de la Diputació del General. El dia 16 de gener un grup d'electes va acudir al virrei per a denunciar que les renúncies fetes per Francisco Despuig i don Joaquín Salvador a l'ofici de síndic de la Diputació, i la del doctor Pedro Antonio Pascual del càrrec d'assessor, anaven en contra de l'acte de cort únic de l'Estament Militar de 1645 per perpetuar l'exercici d'aquests oficis en unes mateixes famílies de manera fraudulenta: l'assessor va ser substituït per un cunyat seu i el síndic Francisco Despuig pel seu oncle don Joaquim Salvador. Per això, es suplicava al lloctinent que no s'acceptaren aquestes renúncies excepte amb causa legítima i només pel temps que quedava de trienni i no com havia succeït en els casos denunciats en els quals el substitut havia desenvolupat l'ofici durant un altre trienni¹⁴.

No consten més notícies de denúncies en la dècada de 1660 fins que no es van iniciar els tràmits per a enviar al senyor de Cortes a tractar els greuges directament amb la reina Mariana d'Àustria¹⁵. El de 19 de juny de 1667 la Junta de Contrafurs va considerar que la sentència donada pel Consell de Castella sobre la successió del marquesat d'Elx anava en contra de les lleis per haver-la pronunciat un tribunal sense jurisdicció en el regne, el que constituirà el primer encàrrec del futur ambaixador. En conseqüència es va fer ambaixada al virrei, marquès de Leganés, per a donar-li els deu dies perquè reparara el greuge¹⁶. El 13 de juliol es va produir una primera reunió entre electes i diputats per a triar un ambaixador, però el nomenament no va arribar fins al dia 16¹⁷. Es va haver d'esperar fins a la quarta votació perquè finalment es nomenara don Luis Pallàs de Vallebrera per 22 de 33 vots, aconseguint-se la majoria de dos terços necessària¹⁸.

¹⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 541, ff. 291-294.

¹⁵ L'ambaixada que va dur a terme el senyor de Cortes durant 1667 i 1668 ja va ser estudiada parcialment fa alguns anys per Carmen Pérez, qui es va centrar en relatar i analitzar solament el Contrafur de la sentència pronunciada pel Consell de Castella sobre la successió a la vila d'Elx. Sens dubte, aquest Contrafur va ser el detonant de l'ambaixada, però l'actuació de l'ambaixador va anar més enllà. Carmen Pérez Aparicio, "Centralisme monàrquic...", pp. 327-340.

¹⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, 127r-129v. La Junta tenia accés a la sentència donada pel Consell de Castella ja que s'ha trobat una còpia inserida entre les actes de les reunions entre ff. 131-161.

¹⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 167v-168r

¹⁸ Segons els furs en aquests casos votaven els 18 electes, els 6 diputats, tres clavaris de la Diputació, sis comptadors i tres administradors, a més dels síndics de la Diputació i de l'Estament Militar. Per tant, el nombre total d'assistents havia de ser, en teoria de 38, però no sempre tots assistien. Furs 94 de 1564 i 58 de 1585. Emilia Salvador Esteban, *Cortes...*, pp. 34-35 i 96-97.

Com era costum, la Junta va passar a examinar altres Contrafurs comesos amb anterioritat que també es van encarregar al baró de Cortes perquè els exposara a la regent: 1) L'execució per força de dos homes sense judici ordenada pel marquès d'Astorga; 2) La decapitació de Ramon Sanz dins de les presons de Serrans sense fer-li procés per mandat del marquès de Leganés; 3) L'embarcament forçós de persones sense procés per ordre dels virreis Astorga i Camarasa¹⁹. Aquests van ser els casos que el baró de Cortes va exposar en el seu segon memorial. A aquells es sumarien, una vegada l'ambaixador havia marxat a la cort²⁰, altres vulneracions que formarien el tercer memorial:: 1) alguns capítols de les pragmàtiques, 2) l'augment d'agutzils comissaris i 3) haver-se ordenat derruir les cases de diversos particulars sense fer procés²¹.

El dia 11 d'octubre el senyor de Cortes ja havia entregat a la reina Mariana d'Àustria el seu memorial sobre la sentència del Consell Castella²² i poc després va entregar els altres dos²³. La reina va resoldre de forma raonablement favorable als

¹⁹ Aqueix mateix 22 de juliol es va acordar formar una junta reduïda de dos electes per Estament per a acudir en ambaixada al virrei i donar-li el termini dels deu dies perquè donara remei als greuges. El marquès de Leganés va informar de les activitats de la Junta el 26 de juliol de 1667, no obstant això, la Mariana d'Àustria no va donar resposta als greuges reclamats, la qual cosa va provocar que es continuara amb l'organització de l'ambaixada. La carta del virrei dirigida a Francisco Izquierdo de Berbegal deia: *siendo más cierto que en lograr los estamentos estas pretensiones consiste únicamente la concesión de la recluta del tercio que tanto se necesita*. Citat en: Carmen Pérez Aparicio, "Centralisme monàrquic...", p. 336. La Consulta de 9 d'agost de 1667. ACA, Consell d'Aragó, 589/54. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 169r-170v. Reunió de la Junta de Contrafurs de 22/7/1667. La reunió de 23 de juliol en: ff. 170v-171r.

²⁰ El 7 de setembre de 1667 la Junta va decidir encomanar a un grup reduït de sis electes la redacció de les instruccions i cartes de creença. El 26 de gener de 1654 els electes reduïts a 6 (dos per estament) per a redactar les instruccions i cartes van deliberar que com no hi havia un privat del monarca a qui escriure, que en aqueixa ocasió s'escriguera a don Blasco de Loyola, secretari del despatx universal, sense que servira de precedent per a futures ocasions quan no hi haguera un privat o primer ministre. Es va escriure a Mariana d'Àustria, al vicecanceller Crespí de Vallaura, al cardenal Aragó, al senyor comte de Castrillo, a l'Inquisidor general, al comte de Peñaranda, al senyor marquès d'Aitona i a don Blasco de Loyola. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 174-175.

²¹ El 2 d'agost els electes de Contrafurs s'havien reunit per a deliberar si els capítols 3 a 17 i antepenúltim de la pragmàtica publicada a 25 de desembre de 1647 pel comte d'Oropesa anaven en contra dels furs i si també els transgredia la pragmàtica publicada el 24 de gener de 1654. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 172-172 i 176r-177r.

El 19 de setembre de 1667 es va escriure una nova carta a don Luis Pallàs. En aquesta missiva els electes comunicaven la seua aquesta per l'arribada del llegat a la cort amb salut i li van encarregar que denunciara també els Contrafurs de les pragmàtiques, l'enderrocament de cases i l'assumpte dels agutzils. Per a aquesta missió li van enviar un memorial amb l'argumentació i còpies de les pragmàtiques. No obstant això, li recordaven que el motiu principal de l'ambaixada era el Contrafur denunciat pel duc de Nájera sobre el marquesat d'Elx pel que li demanaven que es centrara en això. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 177-178. Carta dels electes a l'ambaixador Luis Pallàs a 20 de setembre de 1667.

²² En diferents cartes els electes van agrair al llegat les seues gestions i li van encarregar que insistira que el memorial fora vist pel Consell d'Aragó i no per cap altre organisme, ja que el regne no reconeixia cap altre tribunal superior ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 283v-284v.

²³ El 5 de novembre es va escriure a la casa de la Diputació perquè s'enviaren a l'ambaixador altres 360 lliures corresponents a dos mesos de salari. El 15 de novembre els electes van expressar la seua poca confiança que la resolució de la Junta de Govern sobre la sentència sobre el marquesat d'Elx fora favorable,

Estaments sobre el segon memorial²⁴. L'alegria inicial amb la qual va ser rebuda la resposta es va veure alterada per un tema de protocol, ja que en la reial carta s'anomenava don Luis Pallàs com a síndic en lloc d'ambaixador²⁵. Esta malifeta va ser solucionada amb prestesa, però l'assumpte de la sentència del Consell de Castella no semblava marxar bé, a pesar que es tractava de condicionar l'oferta d'un nou servei voluntari a la reparació del cas. Gran part de la força estamental en aquell context residia en què alhora que s'estava produint la protesta per les vulneracions el virrei, estava sol·licitant la recluta d'un terç per a l'exèrcit reial²⁶. La resolució del tercer memorial va provocar que s'esfumaren les esperances que es remeiaren els contrafurs. Amb carta d'11 de febrer de 1668 la reina Mariana no reconeixia cap transgressió ni tampoc donava reparacions substancials²⁷.

Els assumptes s'estaven torçant, però fins i tot hi restava una última esperança. El 21 de febrer de 1668 la Junta de Contrafurs va escriure a l'ambaixador perquè fera les instàncies judicials necessàries per a la resolució del Contrafur d'Elx, ja que el 26 de febrer es complia el termini de tres mesos que els furs fixaven perquè les denúncies de Contrafur foren automàticament declarades en favor del regne²⁸. Encara que tard i sobrepassat el termini fixat en la legislació de 1645, el dia 11 de març la reina declarà que en la sentència del Consell de Castella sobre la successió al marquesat d'Elx no s'havia

però esperaven que el Consell d'Aragó no l'acceptara pel mal que causaria a la seua jurisdicció. El 22 de novembre es va encarregar al llegat que escriguera un memorial perquè fora el Consell d'Aragó i no la Junta de Govern qui vera els memorials sobre els Contrafurs. Aqueix mateix dia, els electes van eixir en defensa de la Diputació del General, perquè la llista d'insaculats per als oficis de la Diputació no s'havia enviat de la forma acostumada, el despatx en lloc d'enviar-se a través del veguer de la Diputació havia arribat a través del virrei. Per això es suplicava que s'enviara un nou despatx mitjançant el veguer i no mitjançant el lloctinent general. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, f. 191-192.

²⁴ Les dues cartes de 13 de desembre en: ACA, *Consell d'Aragó*, 589/55-56. La dirigida als electes també en: ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 201-202. El 20 de desembre es enviaren 200 lliures per a cobrir les despeses de l'ambaixador. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, f. 200-204. Carta demanant a la Diputació demanant les 200 lliures de 20 de desembre de 1667 en ARV, *Reial Cancelleria*, 542, f. 200.

²⁵ El 31 de gener de 1668 la Junta mostrava la seua satisfacció per la resposta de 13 de desembre de 1667 i també la seua estranyesa per la intitulació de síndic. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, f. 212.

²⁶ En algunes cartes l'electes mostraven el seu desconsol per la poca confiança que el senyor de Cortes tenia en què el negoci de la sentència es resolguera favorablement. Així mateix, els electes informaven l'ambaixador que s'havia escrit al comte de Paredes, recentment nomenat virrei, perquè l'informara sobre les gestions i dir-li que el *nemine discrepante* de l'Estantament Militar suposaria problemes respecte de la concessió del servei per a la guerra si els Contrafurs no es reparaven. També es va recordar a l'ambaixador que segons el fur de 1645 els Contrafurs s'havien de resoldre en un termini de tres mesos i que si no era així quedarien declarats en favor del regne, de manera que s'encarregava al baró de Cortes que conclòs el termini així ho donara a entendre a sa majestat demanant llicència per a tornar-se i suplicant que s'executara el que es disposa en dita furs. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 213-215.

²⁷ Les cartes d'11 de febrer de 1668 per als electes i el virrei en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 59-60. La dirigida als estaments també: ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 216-217.

²⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 219-220.

produït contrafur algun²⁹. Per consegüent, els electes van ordenar a l'ambaixador que tornara a València però que abans entregara un memorial referint la seua tristesa, perquè entenien que “ya no té furs, ni privilegis que ab tanta sanch derramada per sos naturals al servey de la real corona y ab serveys tan repetits fets per este regne a sa magestat y sos antecessors havia conseguit per singulars mercés de aquells ab contractes jurats”³⁰.

El 31 de març don Luis Pallàs ja es trobava a la ciutat de València i va acudir al Saló Daurat de la casa de la Diputació a fer la relació de la seua ambaixada³¹. Aquell mateix dia, en virtut de la resposta de la reina, es va decidir donar poder als síndics dels tres Estaments perquè actuaren per via judicial i així evitar que s'executara la sentència del Consell de Castella i la sobrecarta donada pel Consell d'Aragó³². Va acabar en aquell moment el procés de denúncia dels contrafurs però no l'activitat de la Junta, que en els dos anys següents va acudir a la via judicial per tal d'impedir l'execució de la sentència del Consell de Castella sobre el marquesat d'Elx sense resultat.

Huit Contrafurs van ser denunciats durant l'ambaixada del senyor de Cortes, amb una resolució molt diferent. Sens dubte el colp més dur va arribar amb el cas del primer memorial, el de la sentència del Consell de Castella, que es va derivar a la via judicial i finalment es va aplicar a València una sentència fonamentada en les lleis castelleses i emesa per un tribunal sense jurisdicció en el regne. Sobre el segon memorial es van proporcionar una sèrie de reparacions formals que mantenien els furs en la seua força. El tercer memorial es va resoldre sense declarar cap contrafur, però sense cap mena de reparació, situació inusual. En general, la missió del baró de Cortes malgrat obtindre algunes reparacions formals, ha d'entendre's que va tindre escàs èxit, en tant que la

²⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 231.

³⁰ Els electes van escriure al senyor de Cortes el 12 de març havent sigut informats per l'ambaixador de la decisió de la reina per carta de 7 de març, quatre dies abans que signara la Reial carta. Això no és sinó una altra mostra que els ambaixadors estaven molt ben informats del que ocorria dins dels consells. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 228.

³¹ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 244.

³² ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 244-245. En deliberació de 19 de juny de 1667 es va decidir que era Contrafur la sentència del Consell de Castella donada en virtut de la Llei 45 de Toro. El 16 d'abril de 1668 els electes reduïts van passar els comptes que es van llegir en la Junta el 26 d'abril. En els comptes es deia que havia començat a exercir l'11 de setembre de 1667 i va finalitzar la seua missió l'1 d'abril de manera que eren 204 dies de dietes a sis lliures cadascuna, la qual cosa donava un total de 1224 lliures, més les 330 d'ajuda de costa i 579 lliures i dos sous d'altres despeses que feien un total de 2133 lliures i 2 sous. El senyor de Cortes havia rebut ja 1610 lliures i en conseqüència se li devien 523 lliures 2 sous i es va expedir carta de certificació a la Diputació. Aqueix dia també es va acordar ampliar el poder als electes reduïts perquè veren els comptes de l'ambaixador i es va aprovar donar-li les 200 lliures acostumades per a la cadena d'or que es donava als ambaixadors després de la seua missió. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 255-256 i 260-262.

majoria de casos no van rebre cap mena de reparació i el contrafur de la sentència del Consell de Castella, motiu principal de l'ambaixada, va acabar de la forma que es volia evitar.

EL PRIMER MEMORIAL: L'APLICACIÓ DE LA SENTÈNCIA DEL CONSELL DE CASTELLA SOBRE EL MARQUESAT D'ELX

Una llarga llista de plets per la successió en els vincles del ducat de Maqueda i marquesat d'Elx va acabar enfrontant, l'any 1666, a María Guadalupe de Lancaster i Cárdenas, llavors duquesa d'Aveiro i al duc de Nájera i marquès de Cañete³³. Les

³³ Don Gutierre de Cárdenas, comanador major de León, el 28 de gener de 1503 va crear un vincle amb tots els seus senyorius per al seu fill don Diego de Cárdenas. El vincle incloïa les seues possessions de Maqueda, Torrijos, Sant Silvestre, Alcabón, Santa Cruz de Retamar, Gerindote, Monesterio i el Campillo a Toledo; la vila de Marchena a Granada i les d'Elx, Casp i lloc de Crevillent en el de València. En el vincle s'incloïen també algunes cases a Toledo i Ocaña. En la primera clàusula del vincle s'estipulava que si don Gutierre moria primer que la seua esposa donya Teresa Enríquez don Diego entraria només en possessió de les propietats valencianes mentre que la resta les conservaria donya Teresa fins a la seua mort. El document de fundació incloïa 24 clàusules amb la regulació de la successió tant de béns mobles com immobles. Arxiu Històric de la Noblesa a Toledo (AHNT), *Baena*, C. 5, D. 6.

En 1656 va morir l'últim hereu directe del vincle, don Francisco Manuel de Cárdenas Manrique de Lara de tan sols 14 anys d'edat. Això va iniciar un llarg plet per la successió en el Consell de Castella. En un primer moment es va resoldre donar possessió a donya Teresa de Cárdenas Manrique de Lara, que va prendre possessió de les diverses viles durant els mesos d'abril i maig de 1656. No obstant això els seus drets van ser contestats. El 21 d'octubre de 1656 es va presentar una demanda de *tenuta* en nom de don Antonio Manuel de Cárdenas i Manrique de Lara, que pretenia ser el parent masculí més pròxim a l'últim posseïdor del ducat de Maqueda. En virtut dels capítols fundacionals del *mayorazgo* els homes descendents de via femenina havien de precedir a les dones encara que aquestes descendiren per línia masculina. Quatre dies després, el 25 d'octubre de 1656 també es va postular a la successió donya Ana Maria de Cárdenas i Manrique de Lara, duquesa de Torres Novas. La seua petició es basava en la clàusula que es va fixar per a la primera generació d'hereus del *mayorazgo*, en la qual es deia que en cas de mort sense descendents dels dos fills homes de don Gutierre de Cárdenas entraria en possessió de les propietats la seua filla. De la qual cosa s'inferia que en el cas de morir l'últim posseïdor sense descendència "teniendo hermanos o hermanas de padre o madre de la parte por donde le havia venido el dicho mayorazgo entre los quales se hazia llamamientos" com s'havia disposat per als fills de don Gutierre de Cárdenas. I en haver mort l'últim hereu sense fills, ni germans, ni tampoc oncles homes "avía llegado el casso yndividual y expreso del llamamiento de las tías hermanas de su padre que eran las que se seguían en la dicha subcessión". El plet no es limitava a aquests contendents, ja que també es va postular don Joan Manrique de Lara, fill de l'anteriorment esmentada duquesa de Torres Novas, argumentant que havia de precedir a la seua mare en la successió per la clàusula que donava preferència als homes. El 26 d'octubre de 1656 es va posicionar un nou aspirant, el duc de Peñaranda, que basava la seua pretensió a ser descendent directe de donya María de Cárdenas, filla major del fundador del *mayorazgo* don Gutierre de Cardenas. Més tard el 31 d'octubre de 1656 va presentar els seus drets don Antonio de Cárdenas Manrique de Lara, germà de don Joan i fill de la duquesa de Torres Novas. AHNT, *Baena*, C. 225, D. 7-9. Sobre els territoris valencians vinculats a Maqueda el Consell d'Aragó i el rei van decidir que el millor era que la nova duquesa de Maqueda defensara els seus drets davant la Reial Audiència valenciana. En consulta de 21 de maig el Consell d'Aragó argumentava que la situació havia canviat respecte de tres anys abans quan al jove duc don Francisco se li havia permès entrar en possessió sense posar-li obstacles. En 1656 es considerava que els serveis de la branca familiar de donya Teresa eren menors que els del seu parent. El 2 de juny d'aqueix mateix any, davant la instància de la vila d'Elx perquè es concloguera el plet sobre la reversió d'aquesta població al

aspiracions del duc de Nájera es van veure frustrades ja que el Consell de Castella es va pronunciar el 12 d'abril de 1666 en favor de la duquessa d'Aveiro³⁴. El Regne de València va protestar per aquesta última sentència. En la decisió de reclamar va poder influir l'interés del duc de Nájera per contradir la successió, però també el de la vila d'Elx que des d'època de Felip II estava pledejant perquè la vila tornara al patrimoni de la corona. En 1656 el procés estava ja obert més de 80 anys i la vila d'Elx havia gastat més de 100.000 ducats³⁵.

El primer memorial que el senyor de Cortes va entregar a la reina regent Mariana d'Àustria incloïa únicament el Contrafur del plet sobre la successió en el marquesat d'Elx³⁶. Els electes de Contrafur van considerar que la sentència era contrària als furs per haver-la emés el Consell de Castella pronunciant-se sobre senyoriis valencians. A la fi de setembre de 1667, quan don Luis Pallàs es trobava en la cort, es va tindre notícia que el Consell d'Aragó havia donat sobrecarta perquè la sentència s'aplicara també a València³⁷. En conseqüència, els electes van fer ambaixada al virrei per a assenyalar el

patrimoni regi s'aconsellava al monarca que es seguiren les vies de justícia i es concloguera la causa i mentrestant no es donara possessió a donya Teresa, sinó que es segrestaren els senyoriis. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 576, núm. 24. En 1653 es va manar al virrei duc de Montalto que no posara obstacles a la presa de possessió de don Francisco Manuel de Cárdenas ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 578, núm. 45.

El plet era complex i es va tornar encara més amb la mort de donya Teresa, duquessa de Nájera i Maqueda, en 1657. La successió al ducat de Nájera s'havia donat a don Antonio Manrique que va tornar a presentar els seus drets a l'estat de Maqueda. En aqueix moment el ducat de Maqueda es va donar a don Raimundo de Lancaster i Cárdenas, duc d'Aveiro. La qual cosa li va ser confirmada per sentència del Consell de Castella de 2 d'agost de 1664 en la qual es declarava al seu favor per haver heretat els drets de la seua mare, la dalt esmentada Ana María de Cárdenas i Manrique de Lara, duquessa de Torres Novas. Aquesta sentència va ser vista per una Junta de Competències el 14 d'abril de 1665 perquè s'havia negat a don Raimundo l'accés al marquesat d'Elx, per la qual cosa es va acordar que el Consell d'Aragó i la Reial Audiència de València donaren execució a la sentència del plet de *tenuta*. La mort del duc d'Aveiro acabaria enfrontant al seu fill amb el duc de Nájera. AHNT, *Baena*, C. 225, D. 7-9.

³⁴ Una xicoteta narració d'aquesta successió de plets ja havia sigut avançada per Carmen Pérez en el seu article, però ha sigut ampliada gràcies a una còpia d'aquests procediments que va entregar la duquessa d'Aveiro al virrei i Reial Audiència per a justificar la seua entrada en possessió al marquesat d'Elx. AHNT, *Baena*, C. 225, D. 7-9.

³⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 576, núm. 24, Docs. 6, 7 i 8. És molta la documentació que es conserva sobre aquest tema i que es conserva en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, com a exemple: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 577, núm. 31; ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 1356, núm. 40; ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 576, núm. 11; ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 572, núm. 19 i ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 576, núm. 24.

³⁶ El greuge havia sigut declarat pels electes de Contrafurs el 19 de juny de 1667, no obstant això, l'ambaixador no va partir cap a Madrid fins al mes de setembre. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, 127r-129v. La Junta tenia accés a la sentència donada pel Consell de Castella ja que s'ha trobat una còpia inserida entre les actes de les reunions entre ff. 131-161.

³⁷ Com és sabut, perquè les ordres i mandats reials foren obeïts havien d'emetre's en forma de cancelleria. És a dir, amb el *vidit* del vicecanceller, regents i secretari del Consell d'Aragó i l'estampació del segell reial. En un cas com aquest, s'observa que un consell sense jurisdicció a València havia emés una sentència o mandat, perquè aquesta es poguera aplicar en el territori valencià havia de passar pel Consell d'Aragó perquè emetera el document en la forma de cancelleria. Hem d'entendre que els regents comprovaven que les disposicions no xocaven amb el dret valencià abans d'emetre la seua sobrecarta. En aquest cas la funció

desconsol que havia suposat que el Consell hauria donat la sobrecarta sense sentir primer l'ambaixador³⁸. El 2 de setembre de 1667 la reina Mariana va resoldre, que es *mande responder que precisamente y sin otra replica se despachasse la sobrecarta*³⁹.

Donya Maria Guadalupe de Lancaster, duquesa d'Aveiro, i el seu espòs el duc de Arcos, don Manuel Ponce de León, van redactar dos memorials en diferents moments tractant de neutralitzar les accions de la Junta de Contrafurs. En el primer sol·licitaven una cedula del Consell d'Aragó *con clara, literal y expresa declaración de no ser contrafuero la sentencia de tenuta dada por el Consejo Supremo de Castilla*. Sobre aquest tema s'argumentava que el regne ja havia esgotat totes les instàncies possibles i la reina havia manat redactar la sobrecarta el 2 de setembre de 1667. La segona, que es manara *despachar sobrecarta en forma de letras executoriales para que en el dicho reino de Valencia se le dé possessión de el dicho estado sin ninguna retardación*. Concloïa el seu al·legat exposant que l'incompliment de la sentència suposava la desobediència al Consell de Castella i als mandats de sa majestat⁴⁰.

Les instàncies dels electes per a sol·licitar la declaració del Contrafur van continuar i prompte es va tindre notícia a València que el senyor de Cortes havia entregat el memorial sobre el cas. Aquest s'anava a veure en una Junta de Matèries que es reunia a casa del comte de Peñaranda, per la qual cosa es va encarregar a l'ambaixador que sol·licitara la seua remissió al Consell d'Aragó. En cas que no s'accedira, es denunciaria com un nou greuge⁴¹.

En el memorial que va entregar el baró de Cortes es protestava perquè s'executara la sentència del Consell de Castella sobre la *tenuta* de l'estat de Maqueda també als territoris valencians. Segons el seu parer, amb aquesta sentència s'estenia la llei 45 de Toro també al regne de València. Per això també s'acudia a:

del Consell d'Aragó en aqueix assumpte no seria molt diferent a la del Reial Consell de Navarra en el que tocava a redactar sobrecartes per als manaments reials. Joaquín Salcedo Izu, "Historia del derecho de sobrecarta en Navarra", *Principe de Viana*, 30, núm. 116-117 (1969), pp. 255-264.

³⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 182v

³⁹ En la seua resposta va seguir la recomanació del Consell d'Aragó en una consulta del Consell d'Aragó de 23 de juny de 1667.

⁴⁰ AHNT, *Baena*, C. 21, D. 6.

⁴¹ El Consell Suprem d'Aragó era el tribunal superior per als assumptes del Regne de València i per això es va informar l'ambaixador que llevar-li aquesta preeminència seria constitutiu d'un nou greuge. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 283v-284v.

Suplicar a vuestra magestad del remedio de estos daños, esperando de su real grandeza y de la suma justificación de vuestra magestad, que informada de la verdad de la obligación que vuestra magestad tiene salva su real clemencia de observar los fueros, y del perjuicio grande que se sigue al reyno, a aquellos vasallos y en particular a la nobleza de su contravención, y de que las causas no se resuelvan según ellos y por los ministros de vuestra magestad en aquel reyno y en sus casos en el Consejo Supremo de Aragón.

Per a la Junta de Contrafurs aquesta qüestió s'havia de valorar sense que es tingueren en compte els mèrits i serveis dels ducs d'Aveiro⁴², per ser *cosa tan clara como esta y tan justa como es la observancia de sus fueros*. Seguidament, s'enumeraven les lleis que es consideraven transgredides. En primer lloc es citava el fur 3 del títol *En qual lloch deixa ésser feta demanda de crims o de possessions o de leixes fetes en darrera voluntat* que diu "Si leixa será feita a alcun de alcuna cosa en alcuna darrera voluntat en aquell logar hon és la heretat serà leixada deu ser demanada"⁴³. En conseqüència s'argumentava que els béns del marquesat d'Elx *están situados en el reyno de Valencia sujetos a sus fueros y costumbres, luego en él y ante sus ministros devió ponerse la demanda de posesión o propiedad*⁴⁴.

En opinió de la Junta, l'extensió de la sentència del Consell de Castella a les propietats valencianes no sols havia suposat la transgressió del fur, sinó que també s'havia deixat a la vila d'Elx sense possibilitat de personar-se en la causa ni ser sentida. Per a justificar aqueixa posició se citava fur 4 del títol *En qual lloch dexa ésser feta demanda de cosas* que especificava que si algú de fora del regne litigare sobre una cosa sita en València s'haurà de jutjar segons furs⁴⁵.

⁴² *No se puede tener consideración de lo que qualquiera de las partes puede tener merecido en el real servicio*, perquè encara que eren molts els serveis de la casa de la duquessa, no eren menys els del Regne de València. Es destacaven els danys seguits de les Germanies, expulsió dels moriscos i serveis ordinaris i extraordinaris concedits durant la guerra de Catalunya.

⁴³ *Fori Regni Valentiae*, f. LXXXV.

⁴⁴ A més es plantejava que anteriorment la duquessa de Torres Novas i el duc d'Aveiro havien presentat les seues demandes en la Reial Audiència en dues causes que encara estaven per resoldre's. La primera d'elles era una causa complexa per Elx i Crevillent en la qual tant la corona com el duc de Nájera disputaven la possessió. Per això en el plet s'havien personat el duc d'Aveiro, el procurador de la corona, el duc de Nájera i els síndics de la vila d'Elx. La segona causa solament enfrontava al duc d'Aveiro i al de Nájera per les baronies d'Aspe, Planes i el lloc de Patraix.

⁴⁵ *Fori Regni Valentiae*, f. LXXXV. "Si alcú en la cort de València serà demanat sobre alcuna cosa que sie fora lo regne de València, là donchs lo jutge deu conèixer e jutjar segons les costums que són en aquella terra en la qual són aquelles possessions. Car açò és dret general que el jutge deu conèixer e jutjar segons les costums que són en aquell lloch en lo qual aquella possessió de que és plet serà. E si fora el regne de València algú de voluntat serà demanat lo jutge deu conèixer e jutjar segons les costums de la Ciutat de València"

Sobre aquest fur es considerava que quan es va redactar fins i tot no s'havia produït la unió dinàstica amb Castella i per això quan es deia fora del regne havia d'entendre's només la Corona d'Aragó. D'això s'inferia que per voluntat d'un dels litigants no es podia haver fet plet en el Consell de Castella, perquè la unió entre totes dues corones s'havia fet *aeque principaliter* el que significava que:

Conservan su naturaleza como si estuvieran separadas, concurriendo estos dominios en el rey nuestro señor sin confundirse el uno con el otro y con dos representaciones distintas como si estuvieran en dos sujetos gobernándose separadamente las coronas y los reynos por diferentes consejos y ministros independientes totalmente y no subordinados unos a otros y cada uno con sus leyes y fueros diferentes en que aun entre los mismos reynos de la Corona de Aragón ay diferencia⁴⁶.

Per això conclouia que les sentències emeses pel Consell de Castella es donaven en nom del rei de Castella i no del rei de València, qüestió reglada pel privilegi 30 de Fernando el Catòlic que disposava que tots els documents es donaren en forma de cancelleria⁴⁷.

Només en cas d'acord entre totes les parts podia haver-se vist pel Consell de Castella; és a dir, no només la duquessa d'Aveiro i el duc de Nájera havien d'haver interposat demandes, sinó també la corona i la vila d'Elx. I encara en el Consell de Castella s'havia d'haver jutjat segons les lleis del regne de València i no haver-se aplicat la llei de Toro.

A més, l'ambaixador al·legava que la decisió de la Junta de Competències no podia significar perjudici al regne ni a la jurisdicció del Consell d'Aragó

No dependiendo sólo de su magestad (salva su real clemencia) el quitar a los tribunales de la Corona de Aragón y a los ministros dellos el conocimiento de las causas que les pertenece en virtud de fueros jurados, que no se puede contravenir, ni su magestad (salva su real clemencia) puede derogar sin consentimiento del reino y sus Braços juntos en Cortes por ser leyes paccionadas establecidas en fuerza de contracto y jurada su observancia.

⁴⁶ Sobre les formes d'unió a la Monarquia. Jon Arrieta Alberdi, "Las formas de vinculación a la Monarquía...", pp. 303-326.

⁴⁷D'ací s'infereix la importància de la sobrecarta del Consell d'Aragó. El Privilegi 30 de Fernando el Catòlic en: *Aureum Opus*, f. CCXXVIII.

En opinió dels electes de Contrafurs, la Junta de Matèries s'havia pronunciat sense correspondre-li, ja que la seua funció era dirimir entre les competències dels tribunals que es trobaven en la cort i no sobre la Reial Audiència a qui li corresponia dirimir la causa.

El regne explicava que en conflictes similars, on hi hauria un *mayorazgo* amb senyoriu tant a Castella com a València, sempre s'havien obert dues causes, una en cada territori⁴⁸. Per a justificar-ho s'al·legaven diverses disposicions normatives. Entre elles el fur 51 *de testamentis*, que prohibia deixar béns a persones generoses que no estigueren subjectes als furs de València, de manera que aquells que aspiraren a succeir en béns situats en el regne de València havien d'acceptar que *se conozca y juzgue según y por disposición de dichos fueros*. Així es comprovava pel fur 78 *de iurisdictione omnium iudicum* per el qual es concedia la jurisdicció mixta criminal als territoris on s'aplicaven els furs de València. El mateix s'establí en els furs 4 i 7 *de stabilimentis principis* en els qual es van estendre els furs de València en els senyorius on abans s'aplicaven els furs d'Aragó⁴⁹.

Atés que el duc de Nájera havia ja entrat en possessió de les viles d'Aspe, Planes i el lloc de Patraix abans fins i tot de la sentència, es va considerar vulnerat el fur 11 *de praescriptionibus*, el fur *Que els firmants de dret situat In extravaganti* i el privilegi 51 de Jaume I que disposava que ningú podia ser privat de la seua possessió sense que s'hauria determinat mitjançant procés. Amb això també es lesionaven els furs 25, 28, 30, 31 i 32 *de appellationibus* i els 50, 56 i 61 *de iurisdictione omnium iudicum* que regulaven la manera de fer recursos i apel·lacions de sentències i definien els límits jurisdiccionals dels tribunals. Així mateix s'al·legava que s'estaven violant els privilegis 36 d'Alfons II, 72 i 85 de Pere II⁵⁰.

⁴⁸ S'exposava que en la disputa per la successió al ducat de Lerma s'havia fet causa separada per al marquesat de Dénia i en aqueix cas les sentències havien sigut diferents, el que es veia normal per ser les lleis diferents. De la mateixa manera havia ocorregut amb les baronies d'Alberic i Alcàsser encara que estaven agregades al ducat de l'Infantado. I també amb la vila d'Ayora pertanyent al marquesat de Cenete. Fins i tot es destacava que el mateix ocorria amb territoris vinculats a uns altres dins de la pròpia Corona d'Aragó.

⁴⁹ Fur 51 *de testamentis* en: *Fori Regni Valentiae*, f. CLII. Fur 78 *de iurisdictione omnium iudicum* en: *Fori Regni Valentiae*, f. LXV. Furs 4 i 7 *de stabilimentis principis* en: *Fori Regni Valentiae*, f. XXXIV-XXXV.

⁵⁰ El fur 11 *de praescriptionibus* en: *Fori Regni Valentiae*, f. CLXI. El fur *Que els firmants de dret* en: *Fori Regni Valentiae, in extravaganti*, f. LXXXVII. Els furs 25, 28, 30, 31 i 32 *de rubrica de appellationibus* en: *Fori Regni Valentiae*, ff. CLXX-CLXXI. Els furs 50, 56 i 61 *de iurisdictione omnium iudicum* en: *Fori Regni Valentiae*, ff. LXX-LXXII. EL Privilegi 51 de Jaume I en *Aureum Opus*, ff. XVI-

Per a l'ambaixador la transgressió d'aquests furs anava també en detriment dels interessos de la corona, ja que els síndics d'Elx tenien obert plet sobre la reversió d'aquesta vila al patrimoni regi⁵¹. Per tant, amb l'aplicació de la sentència del consell de Castella, també s'havien vulnerat els furs 6 i 7 *de executione rei iudicatae* que prohibien aplicar sentències que es donaren contra qui no hauria sigut citat en la causa o en contra de les lleis del regne⁵²; el que significava que la sentència no havia d'aplicar-se per no haver-se sentit a la vila d'Elx i fer-se en ella perjudici de les lleis del regne. El senyor de Cortes concloïa suplicant al rei:

*Sea de su real servicio consolar al reyno y declarar que no ha podido conocerse del estado de Elche, villas y lugares agregados a él, en el Consejo de Castilla y que en haverlo hecho se ha contravenido a los referidos fueros, privilegios, usos y buenas costumbres del reyno de Valencia y que no deve ni puede executarse su sentencia como el reyno lo espera de la suma justificación de vuestra magestad*⁵³.

Com a resposta a aquest memorial els ducs d'Aveiro van enviar un altre a la reina governadora protestant per l'admissió de la súplica del regne. Fins i tot havent-hi resolució de la Junta de Competències, la reina havia manat formar *iunta de ministros de tribunal que no fuese interesado* que va redactar una consulta argumentant per què no hi havia Contrafur. En conseqüència, es sol·licitava que no es permetera al regne fer una segona instància. Més tard es destacava que Elx i la resta de viles valencianes eren part del *mayorazgo* des de la seua fundació, motiu pel que s'inferia que era *todo un cuerpo intelectual y sugeto como parte menos principal de él*. Així mateix, consideraven que el fur 51 *de testamentis*, pensat per a evitar que es poguera testamentar en favor dels no naturals del regne de València, no tenia sentit al·legar-lo quan no s'havia contestat la possessió dels anteriors ducs hereus del *mayorazgo*. Rebatien la prohibició d'aplicar les lleis de Toro per estar els regnes units *aeque principaliter*, utilitzant Bartolo de Sassoferrato per a qui les lleis s'havien d'aplicar a territoris estrangers segons foren favorables o no a l'interessat, i sent que aquesta llei protegia i era favorable als successors dels *mayorazgos* fundats a Castella s'havia d'estendre a tots els territoris d'aquells

XVII. El privilegi XXXVI d'Alfons II en *Aureum Opus*, f. LXXXVIII. Els privilegis 72 i 85 de Pere II en *Aureum Opus*, ff. CXXII i CXXIII.

⁵¹ Anys abans s'havia decretat que mentre no es resolguera aqueixa causa, que encara continuava pendent, les viles d'Elx i Crevellent quedarien segrestades i les seues rendes anirien a les arques reials.

⁵² El fur 6 *de executione rei iudicatae* disposava que no s'executaren les sentències emeses per jutge que no tinguera jurisdicció en una causa. El fur 7 prohibia que s'aplicaren sentències emeses contra furs i costums del regne. *Fori Regni Valentiae*, ff. CLXV-CLXVI.

⁵³ El memorial del baró de Cortes en: Reial Acadèmia de la Història (RAH), *Salazar i Castro*, T-58, ff. 186-193. També: BUV, *Biblioteca Històrica, manuscrits*, 0802 (49).

mayorazgos. A més, atés que la llei 45 de Toro no era contrària als furs de València no es veia problema en la seua aplicació.

Els ducs negaven la vulneració del fur 41 *de testamentis* ja que una vegada es donava la sentència, era la Reial Audiència la que havia de donar la possessió. Pel que no es podia dubtar que la causa poguera ser jutjada pel Consell de Castella perquè era als tribunals locals als quals tocava donar la possessió. De la mateixa manera es destacava que la possessió de la qual havia gaudit el duc de Nájera dels llocs d'Aspe, Planes i Patraix, no podia ser obstacle, perquè va entrar en ella quan estava pendent el plet sobre la *tenuta*⁵⁴.

Finalment, s'exposava que el plet a Castella tenia com a causa dilucidar la successió del *mayorazgo* i no la seua possessió, per la qual cosa la vila d'Elx no es podia personar en la causa. El plet de la vila versava sobre la nul·litat de l'alienació de la jurisdicció de la vila i per això es plantejava que era una causa separada. En atenció a tot això s'assenyalava que *las razones que van representadas califican que no ay contrafuero y que esta instancia la mueve la afección más que los motivos de justicia*⁵⁵.

Una vegada presentades aquestes instàncies l'activitat de l'ambaixador en la cort va continuar, seguint l'estratègia de defensar la jurisdicció del Consell d'Aragó com a tribunal superior i també com a consell que havia de pronunciar-se sobre els assumptes valencians⁵⁶. Ja al febrer de 1668 es va encarregar a l'ambaixador estar atent per a fer les instàncies judicials necessàries perquè es declarara el Contrafur com el regne sol·licitava,

⁵⁴ Sobre que el duc de Nájera defensara que havien de fer-se dues causes separades es responia que això ho va fer molt després de presentar la demanda per la *tenuta* en el Consell de Castella. I en referència al plet que es citava per les possessions del ducat de Lerma, s'assenyalava que no era comparable per no ser una mateixa fundació com en el cas de Maqueda.

⁵⁵ AHNT, *Baena*, C.246, D.14.

⁵⁶ Amb carta de dia 15 de novembre de 1667 la Junta de Contrafurs desconfiava de la resolució de la Junta de Govern, però s'esperava que el Consell d'Aragó reaccionara en veure vulnerada la seua jurisdicció en acceptar-se una sentència del Consell de Castella. El 22 de novembre els electes de Contrafur van escriure al senyor de Cortes referint-li que la Junta de Govern no havia retornat el memorial al Consell d'Aragó i havia resolt que el cas no era Contrafur. Aqueixa decisió va ser vista com un nou greuge pel mal que causava a la jurisdicció del Suprem Consell d'Aragó. Per això es va ordenar a l'ambaixador que no escatimara esforços i que redactara un nou memorial. Per a aconseguir els objectius del regne s'havien de repartir còpies dels arguments entre els ministres i altres persones a qui convinguera tant en la cort com a València. No obstant això, el Consell d'Aragó no va protestar perquè el cas havia sigut declarat per la Junta de Govern. El 6 de desembre de 1667 la Junta de Contrafurs va tornar a escriure a don Luis Pallás per a comunicar-li que el Consell d'Aragó no havia protestat. Aqueix mateix dia es va escriure al duc de Nájera per a agrair-li el seu suport a la causa del regne, ja que el Contrafur havia sorgit de la seua denúncia i de la que va fer la vila d'Elx, no obstant això li recordaven que la seua acció s'encaminava a preservar els furs i no a afavorir a l'un o l'altre contendent en el plet per la propietat d'Elx. El dia 9 de desembre 1667 es va tornar a escriure al senyor de Cortes per a agrair-li les seues gestions. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, f. 191v-198v.

ja que el dia 26 es complia el termini de tres mesos que els furs fixaven perquè el monarca es pronunciara⁵⁷. No obstant això, sobrepassat el termini es va declarar no haver-se vist Contrafur⁵⁸. L'11 de març de 1668 la reina resolva que la sentència del Consell de Castella era conseqüència d'una actuació judicial i que en això no podia haver-hi Contrafur⁵⁹; no hi havia vulneració de les lleis per haver-se seguit la via de justícia, i com solia passar en aquests casos s'instava el regne que fera les seues instàncies per aqueixa senda.

El 31 de març de 1668 la Junta de Contrafur va donar poder als síndics dels Estaments perquè actuaren per via judicial i així evitar que s'executara la sentència del Consell de Castella i la sobrecarta donada pel Consell d'Aragó⁶⁰. Uns mesos més tard, a 2 d'octubre de 1668, la Junta de Contrafurs es va tornar a mobilitzar, ja que el duc d'Aveiro havia volgut prendre possessió de les viles d'Elx i Crevillent sense donar sobrecarta a la Reial Audiència. La reacció popular havia impedit prendre possessió al duc a Elx, el que va obligar el virrei a intervindre per a mantindre la pau⁶¹.

Els electes s'havien personat davant la Reial Audiència per a seguir el cas per la via judicial. Abans que l'Audiència es pronunciara, el Consell d'Aragó havia donat sobrecarta als ducs de Aveiro, la qual cosa va ser considerat com un nou Contrafur⁶².

El 23 d'octubre de 1668 es va llegir la resposta del virrei a l'ambaixada realitzada unes setmanes abans i, d'acord amb la reina Mariana, respongué que no procedia la

⁵⁷ El 14 de febrer de 1668 els electes reduïts de Contrafurs ja havien escrit a l'ambaixador per a recordar-li que segons el fur de 1645 els Contrafurs s'havien de resoldre en tres mesos i que si no era així s'havien de declarar en favor del regne. Aqueix mateix dia es va escriure una carta de creença al comte de Paredes, acabat de triar virrei, perquè escoltara l'ambaixador. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 213-215. El 21 de febrer es va donar un poder especial a don Luis Pallàs perquè fera les instàncies judicials advertint que consideraven que no era necessari per ser ambaixador, demanant-li que el fera servir si fos necessari. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 219-220.

⁵⁸ El 7 de març l'ambaixador ja havia informat de la decisió reial, i el 12 de març la Junta va ordenar a l'ambaixador que tornara a la ciutat de València però que abans d'anar-se'n entregara un memorial referint la tristesa del regne, perquè entenien que els furs de València restaven danyats. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 228.

⁵⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 231.

⁶⁰ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 244-245.

⁶¹ Carmen Pérez Aparicio, "Centralisme monàrquic...", p. 337.

⁶² Dos dels electes, Justiniano Roca de la Serna i el doctor Francisco Conca, van fer constar que ells havien votat en contra de la declaració. No obstant això, encara amb aquesta divisió es va deliberar fer una nova ambaixada i per a això es va decidir acudir a donar els 10 dies al virrei perquè reparara el greuge. ARV, *Reial Cancelleria*, 543, ff. 12-15. El dia 12 d'octubre la Junta de Contrafurs va respondre a una carta d'agraïment de la vila d'Elx, assenyalant que era la seua obligació eixir en defensa de la vila sempre que algú contravenira els furs, i que aquests fixaven que la vila havia de ser sentida. ARV, *Reial Cancelleria*, 543, ff. 18.

protesta per tractar-se d'assumptes de justícia. Sobre aquest tema els electes van deliberar que haver donat possessió al duc sense la resolució de l'Audiència havia frustrat la via jurídica, suplicant davant l'Audiència perquè els ministres inferiors s'inhibiren i abandonaren les viles implicades i que no s'executara cap manament de la duquessa d'Aveiro fins que hi hagués una sentència vàlida sobre la successió al senyoriu.

Paral·lelament, es va fer ambaixada al virrei sol·licitant la seua intercessió davant sa majestat, perquè la duquessa no poguera entrar en possessió fins que concloueren les causes judicials i que el Consell d'Aragó no emetera cap despatx perquè entrara en possessió, perquè en el cas que es fera sense estar conclusa la via judicial no es podria evitar l'ambaixada⁶³. Finalment, el 27 de juliol de 1669 la duquessa d'Aveiro presentava la sobrecarta del Consell d'Aragó davant la Reial Audiència, aqueix mateix dia, el oïdor de la causa va ordenar que se li donara possessió dels senyorius. El 29 de juliol d'1669 donada la divisió de vots, la Junta de Contrafurs va decidir continuar amb les instàncies judicials⁶⁴.

Així doncs, finalment, la duquessa d'Aveiro va rebre la sobrecarta del Consell d'Aragó que li va permetre entrar en possessió dels territoris del marquesat d'Elx, fent extensiva la sentència del Consell de Castella. En opinió de Carmen Pérez, l'activitat de la Junta de Contrafurs havia aconseguit “portar al solc dels procediments forals la nova marquesa d'Elx, al temps que el pronunciament del Consell d'Aragó garantia la legalitat, de manera que, dividida i tot, la Junta de Contrafurs havia assolit els seus objectius”⁶⁵. La meua impressió és una mica més crítica, perquè en 1669 es va entregar la sobrecarta que la reina ja havia manat emetre en 1667, retardant únicament el final, ja que el procediment per a prendre la possessió hauria sigut el mateix en 1667 que en 1669. La resolució suposava permetre l'aplicació a València de sentències sobre successió a *mayorazgos* castellans emeses pel Consell de Castella segons les lleis d'aquell regne. És cert que previament s'havia d'acudir al Consell d'Aragó i a la Reial Audiència els qui havien d'ordenar l'execució, però en definitiva suposava acceptar la resolució d'un tribunal sense jurisdicció en el regne i obviant les lleis successòries valencianes.

⁶³ En aquesta reunió Justinià Roca de la Serna, síndic de l'Estament Militar, va protestar perquè no considerava que el vot de Juan Bautista Balda fora legítim. ARV, *Reial Cancelleria*, 543, ff. 28-30. Aquesta ambaixada es va fer el dia 30 d'octubre. ARV, *Reial Cancelleria*, 543, ff. 33.

⁶⁴ Carmen Pérez Aparicio, “Centralisme monàrquic...”, p. 338. La reunió de 29 de juliol de 1669 en ARV, *Reial Cancelleria*, 543, ff. 97 a 98.

⁶⁵ Carmen Pérez Aparicio, “Centralisme monàrquic...”, p. 340.

EL SEGON MEMORIAL

El segon memorial que el baró de Cortes va entregar a Mariana d'Àustria en 1667 incloïa un total de quatre contravencions. Els Contrafurs denunciats eren: 1) La decapitació de Ramon Sanz de la Llosa en les presons de Serrans; 2) L'execució de dos homes sense fer-los procés; 3) Els embarcaments de diverses persones feia Orà i el Penyal ordenats pel Marqués d'Astorga i 4) Els embarcaments cap a Orà i altres presidis ordenats pel marqués de Camarasa.

La reina Mariana d'Àustria va resoldre el 13 de desembre de 1667⁶⁶. La resposta de la reina als Contrafurs va ser considerada pel regne com a positiva, ja que en tots els casos es va declarar que lleis vulnerades es mantenien en la seua força. La reparació, en ser casos passats, no era possible més que en termes simbòlics per la qual cosa era difícil pensar en una resposta millor de la que es va donar.

1. LA DECAPITACIÓ DE RAMÓN SANZ

El 4 de setembre d'1666 el marqués de Leganés va ordenar que es decapitara al noble don Ramón Sanz de la Llosa dins de la presó de les torres de Serrans sense haver precedit judici, justificant tal acte per la sospita que Ramón Sanz *avía muerto o hecho*

⁶⁶ La resolució de la corona va ser llegida en reunió de la Junta de Contrafurs de dia 20 i aqueix mateix dia es va enviar una còpia a l'ambaixador on li comunicaven també que li enviaven 200 lliures per a cobrir les despeses. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, f. 200-204. Carta demandant a la diputació les 200 lliures de 20 de desembre de 1667 en ARV, *Reial Cancelleria*, 542, f. 200. Un temps més tard, el 31 de gener de 1668 els electes de Contrafurs van escriure a l'ambaixador per a assenyalar la seua satisfacció pels tres capítols que contenia la carta de la reina. No obstant això, informaven que després d'examinar la resolució de la reina s'havien adonat que no havia arribat en la forma acostumada. En el despatx de sa majestat la reina es referia a l'ambaixador donant-li el nom de síndic el que "mai se ha estilat" pel que es demanava que suplicara al vicecanceller i altres ministres que es llevara de la carta al terme "*vuestro síndico*" i que es canviara per les paraules "*en vuestro nombre*", que és el que s'havia fet en altres ocasions com en les reials cartes de 6 d'abril de 1650, 13 d'octubre 1655, 22 d'octubre de 1655, 5 de juliol de 1656 i la de 30 de novembre de 1665. "Ya que no se li done el nom d'ambaixador a vostra senyoria quant se li permeten en los memorials per lo menys quant no se li done lo titol de síndich", perquè era molt diferent que no es donara el títol d'ambaixador i una altra acceptar que es donara el de síndic. "Per què pareix cosa extranya que donant-se-li a vostra senyoria lo tractament de senyoria en les cartes hacha de venir intitulat ab titol de síndic". Aquest tema no va tardar molt a reparar-se ja que el 14 de febrer la Junta va escriure a don Luis Pallás referint la seua conformitat amb la solució que s'havia pres en el títol d'ambaixador, perquè s'havia eliminat l'expressió de "síndic" en totes les còpies. Aqueix mateix dia es va escriure una carta de creença al comte de Paredes, acabat d'escollir com a virrei, perquè escoltara l'ambaixador. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 212-215.

matar a Josep Valls, notari de la ciutat de València. Uns dies més tard, el virrei informava sobre la seua acció a la reina governadora⁶⁷.

Aquell horrible crim, segons el virrei exigia d'un càstig exemplar, perquè *este delito se perpetró al empezar mi gobierno que de su castigo prompto y exemplar pendía mi acierto y que resultaba en beneficio del reyno que con ansia esperaba mi resolución. Que si los naturales la conocían tibia se recrezería perjuicio para la causa pública y la autoridad de la justicia*. Tenint coneixement de la culpa de don Ramón, el virrei no podia deixar-lo sense càstig.

Resolví que el viernes tres del corriente a las nueve de la noche se le dijese que se dipusiesse para morir asistiéndole dos religiosos de la compañía y que el savado al amanecer se le cortase la caveza dentro de la misma cárcel y hecho un cadahalso en la plaza de Serranos se pussiesse el cadáver para que se viesse el castigo de tan atroz y grave delito.

⁶⁷ Pel que sembla el conflicte s'havia iniciat perquè Valls volia casar-se amb una cunyada de don Ramon. Valls *la sacó por el vicario*, és a dir que va emprar la via judicial per a véncer l'oposició dels familiars de la núvia. No obstant això, quan van anar els ministres de la cúria eclesiàstica per la xica, don Ramón *resistió con armas la llevasen*. Era conegut que don Ramón també havia amenaçat de mort al notari, la qual cosa el feia sospitós del crim. De manera que el virrei considerava que sent Valls *persona quieta* no podia *el daño venirle de otras partes*. En els dies següents es van rebre diverses protestes contra el virrei i els ministres de justícia perquè no actuaven. Després de la desaparició de Valls, el virrei va consultar a la sala criminal de la Reial Audiència i els doctors Braulio Esteve i Juan Berenguer de la sala civil, que va associar al cas, que van acordar que es prenguera a don Ramón Sanz. L'endemà el virrei va fer un pregó oferint 200 lliures i dos home fora de presó a qui aportara proves del crim. A aquesta crida va respondre el doctor Marcos Roig informant que tal vegada es trobaria el cadàver de Josep Valls en el convent de San Francisco on es creia que l'havien matat. *Fueron a buscarle los ministros de justicia que le hallaron en una sepultura que ay en la pieza de profundis en el claustro con quinze puñaladas atado de pies y manos y muy ensangrentado*. Es va esbrinar que el crim s'havia comés en la cel·la de fra Marcos Escorihuela, sacerdot i organista. En l'habitació es van trobar les robes del difunt foradades per les punyalades i restes de sang en les parets que, encara que s'havien netejat, encara eren visibles. Així doncs els religiosos superiors van decidir tancar a l'organista. Després de trobar el cadàver es va tindre la confessió de mossén Pedro Monterde que havia enganyat a Valls perquè acudira al convent. El religiós va convéncer al notari que don Ramón Sanz havia ordenat la seua mort i li va recomanar que es refugiara en el convent de San Francisco on, en realitat, estaven esperant-li per a matar-li. *Reconociendo juntamente los ministros que la prueba jurídica nunca avía de ser capaz de poder castigar tan ynorme delito perpetrado con tal alevosía en lugar sagrado y tan adentro que la malicia no se estendía a ymaginar lo que don Ramón era de tal malignidad que stava yndiciado de aver muerto en la villa de Chelva de un escopetazo a don Ignacio Gámez, al doctor Joseph Martínez, assessor de la Diputación y a Ignacio Martínez tirándole de escopetaços al entrar en su casa*. Així mateix, a mossén Pedro Monterde també se li associaven diversos delictes com la mort de Juan Montoya, vergueta de la Reial Audiència, la mort del doctor Pedro Navarro, el furt de les joies del mateix Ramón Sanz i ser valedor i auxiliador dels bandits Luís Peiró i Josep Artús.

En canvi, el marquès de Leganés va esperar a tindre proves contra mossén Pedro Monterde, el principal cooperador i executor del crim, per a retirar-li el fur eclesiàstic i poder actuar contra ell⁶⁸.

Amb aquella informació el Consell d'Aragó va redactar una consulta el 14 de setembre de 1666. D'una banda, el Consell considerava que *mirando lo jurídico y la disposición de los fueros de aquel reyno no se puede negar que haya sido en su contravención*; i en aquest cas era més notori perquè hi havia privilegi anterior a l'erecció de la Reial Audiència que deia que abans d'aplicar pena capital s'havia de consultar amb el monarca, la qual cosa no es va produir. En les persones amb privilegi militar s'havia de consultar sempre a sa majestat per a poder executar la pena, excepte en casos de lesa majestat i falsificació de moneda. A més, una vegada formada l'Audiència, hi havia fur que fixava que havien de donar-se al reu cinc dies per a la seua defensa. D'altra banda, el Consell assenyalava que Ramón Sanz havia sigut qui havia encarregat el crim i no l'executor pel que hauria sigut molt difícil provar la seua culpabilitat, sent idoni el càstig donada l'atrocitat del delictes i el seu interès per a la república. A més, s'estimava profitós que el virrei actuara amb duresa perquè començara amb bon peu el seu govern. No obstant això, encara que el regne no havia denunciat el cas, es temia que ho fera per ser don Ramón un cavaller molt conegut a la ciutat i la seua execució poguera enterbolir els ànims. Per tot això, el Consell d'Aragó al·legava dificultats per validar l'acció del virrei, perquè encara que la seua intenció havia sigut bona podia desencadenar la protesta dels Estaments. En conseqüència, es recomanava respondre al virrei valorant el seu zel en l'aplicació de la justícia, però sense aprovar la seua actuació, perquè fer-ho seria *cerrar la puerta al consuelo que hallan los vasallos en tenerla abierta al recurso y consuelo que esperan encontrar en los reales pies de vuestra magestad*⁶⁹. La reina governadora en 23 de setembre de 1666 va respondre al marquès de Leganés que *creo de vuestra mucha atención y celo que habréys obrado según razón y justicia*⁷⁰.

⁶⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 55/3. El dia 7 de setembre de 1666 fra Leonardo Pradera, provincial dels franciscans, va escriure al vicecanceller don Cristóbal Crespí de Vallaura per a informarlo dels fets esdevinguts en el seu convent. En aquesta missiva a més de defensar que l'organista havia sigut enganyat i que no tenia culpa, però que se li estava fent procés per no haver-ho denunciat quan va arribar a la seua cel·la. Sobre la decapitació de Ramón Sanz assenyalava: *Este acto de justicia a sido aplaudido y aclamado de todos y de los que mejor sienten más estimado y celebrado porque ha hecho entrar en miedo a los que viven mal, pues en esto a dado el señor virrey muestras de su rectitud y zelo de la justicia que la tiene grande y es menester*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 55/2.

⁶⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 55/1.

⁷⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 582, núm. 55/4.

Les queixes previstes van arribar en 1667 quan la Junta de Contrafurs va sol·licitar al virrei la reparació⁷¹ i més tard van encarregar la denúncia del cas a don Luis Pallàs. En el memorial assenyalaren que l'execució contravenia el fur 11 *de Cúria et Baiulo*, que fixava que el jutge no havia de jutjar segons les seues creences, sinó per proves. Així mateix s'havien contravingut els furs 19, 28, 37⁷² i 52 del mateix títol que estipulaven que havia d'actuar-se fent procés⁷³, el privilegi primer de Fernando el Catòlic, el privilegi 88 de Jaume I, els furs 12 i 33 de 1604 i el contrafur 18 de 1626⁷⁴. A més, s'assenyalava que la demostració havia sigut tan horrorosa “*que faltan palabras al sentimiento para ponderarlas*”, dubtant fins i tot que al reu se li hagueren administrat els sants sacraments abans de ser executat.

Hasta los mismos ministros de vuestra magestad quedaron atónitos y como si se hubiesen despertado aquel día en otro reyno donde no gobierna la ley, la piedad y la razón como en todos los que gobierna felizmente vuestra magestad. No sacándose otro fruto de tan acelerado espectáculo que el desconsuelo del reyno y que se tuviese por inocente la culpa y la justicia por tirana”.

En la consulta del Consell d'Aragó de 9 d'agost de 1667 s'exposava que *en estos procedimientos no concurrieron causas que pudiesen justificarlos y que así son contravenciones a los fueros, y así si se tratara de cosa que estuviera por executar entendiera el Consejo que se debía impedir; pero respecto de que se trata de cosa pasada, y que no se puede reintegrar y que tendría inconveniente decir ahora que obraron los virreyes contra los fueros y más sin oírlos*. La reina governadora en 13 de desembre de 1667 va respondre sol·licitant al marques que no repetira actuacions similars, observant les disposicions forals.

No es justo que se hagan procedimientos de hecho semejantes a estos y mucho menos contra los cavalleros por la particular estimación que se debe a la nobleça de ese reyno, sino que se guarden en todo sus disposiciones forales. He resuelto encargarlo assí al marqués de Leganés, mi lugarteniente y capitán general, y mandar que este género de

⁷¹ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 169r-170v. Reunió de la Junta de Contrafurs de 22 de juliol de 1667. La reunió de 23 de juliol en: ff. 170v-171r.

⁷² Es cita el fur 27 de Curia et Baiulo, però el seu contingut és relatiu a la prohibició d'exercir oficis en la cort del Batlle durant dos anys seguits, pensem que es refereix al fur 37 de la mateixa rubrica que disposava que els nobles i cavallers foren jutjats en el seu lloc de residència. *Fori Regni Valentiae*, ff. XII-XIV.

⁷³ Els furs 11, 19, 28, 37 i 52 de Curia et Baiulo en *Fori Regni Valentiae*, ff. X-XVII.

⁷⁴ EL privilegi 88 de Jaume I en: *Aureum Opus*, ff. XVII-XVIII. El privilegi I de Fernando el Catòlic en: *Aureum Opus*, ff. CCX-CCXI. Fur 12 i 33 de 1604 en: *Furs, Capítols... MDCIII*, ff. 11 i 13. El contrafur 18 de 1626 en: *Furs, Capítols... MDCXXVI*, ff. 5.

*suplicios no se hagan de aquí en adelante ni se pueda sacar en consecuencia los hechos*⁷⁵.

2. L'EXECUCIÓ DE DOS HOMES ORDENADA PEL MARQUÉS D'ASTORGA

Els fets es van produir en 1664, i ja llavors el Consell d'Aragó va examinar el cas, però sense atrevir-se a fer cap declaració perquè creia hi havia moltes lleis que els Estaments podrien al·legar si el denunciaven com Contrafur, i al virrei ja se li havia ordenat en diferents ocasions que administrara justícia segons els furs. El comte d'Albatera i el marqués d'Ariza van emetre un vot particular, estimant que el virrei va executar la pena amb tan sols 24 hores de dilació, per la qual cosa no va poder substanciar-se procés segons els furs i per tant es va actuar *de facto*, el que estava prohibit per sa majestat⁷⁶.

En 1667 el regne va decidir denunciar el cas davant la reina governadora durant l'ambaixada del senyor de Cortes, perquè donar garrot a aquests homes i penjar-los després de la muralla a la Porta del Reial contravenia les disposicions dels furs 19, 28, 37 i 52 de *Cúria et Baiulo*, el privilegi primer del rei Ferran el Catòlic, al fur 18 de 1626, el fur 33 de 1604 i el privilegi 88 del rei don Jaume el Conqueridor⁷⁷.

Després d'haver-se denunciat el greuge davant el virrei, el Consell d'Aragó va elaborar el 9 d'agost de 1667 una consulta. Igual que en l'assumpte de Ramón Sanz *entendió que en estos procedimientos no concurrieron causas que pudiesen justificarlos*. No obstant, per tractar-se de fets irremeiabls, s'aconsellava no desacreditar l'actuació

⁷⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 54 i 55.

⁷⁶ En la consulta de 18 de juny de 1664 s'assenyalava que uns dies abans, el 27 de maig, el virrei havia informat que s'havia produït un tiroteig entre els agutzils de la governació i quatre homes. La refrega s'havia iniciat perquè després de donar els oficials de justícia l'alt als individus, aquests van obrir foc i van matar a un agutzil. Aqueixa mateixa nit el virrei va fer un pregó oferint mil escuts i quatre homes fora de treball a qui entregara a l'agressor. Es narra que el primer dia no s'havia pogut arrestar a cap dels culpables, però sí a altres 22 homes per diferents delictes, no obstant això uns dies més tard es va capturar a un sospitós d'haver participat en la mort de l'agutzil. A aquest individu *se le ajustó la causa, y con toda seguridad de acierto en lo jurídico y theológico, que también se consultó para la brevedad de la ejecución, con que a las veynte y quatro horas se le dio garrote en la parte de la agresión y se le mandó poner allí la cabeza*. L'endemà es va identificar i va capturar a un altre dels agressors i se li va aplicar el mateix suplici. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 585, núm. 29.

⁷⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 57. Aquestes lleis ja havien sigut citades amb anterioritat en altres casos com el de Ramón Sanz. Els furs 19, 27, 28 i 52 de *Curia et Baiulo* en *Fori Regni Valentiae*, ff. XII-XVII. El privilegi 88 de Jaume I en: *Aureum Opus*, ff. XVII-XVIII. El privilegi I de Fernando el Catòlic en: *Fori Regni Valentiae*, ff. CCX-CCXI. Fur 33 de 1604 en: *Furs, Capítols... MDCIII*, f. 13. El fur 18 de 1626 en: *Furs, Capítols... MDCXXVI*, ff. 11-12.

dels virreis anteriors sinó dir que la intenció del rei era l'observança foral⁷⁸. El 13 de desembre de 1667 la reina Mariana va respondre en línia amb l'execució anterior, el cas no havia de servir com a precedent ni suposar cap dany a les lleis⁷⁹.

3 I 4. ELS EMBARCAMENTS A DIFERENTS PRESIDIS

En el segon dels memorials que el baró de Cortes va entregar a la reina governadora en tercer i quart lloc es denunciava que el marquès d'Astorga i el marquès de Camarasa havien manat fer embarcaments forçosos de diferents individus cap a Orà, Melilla i el Penyal dels Vélez, contravenint la disposició del Contrafur 14 de 1604⁸⁰. Aquest capítol manava revocar tots els abusos comesos contra les lleis que disposaven que ningú poguera ser empresonat fora del seu lloc d'origen⁸¹.

Accions semblants van ser freqüents, i durant els anys d'activitat de la Junta de Contrafurs, van constituir un motiu de denúncia recurrent, no obstant això, a diferència dels altres casos, en 1667 no es van aportar noms ni situacions concretes. Per això, en la consulta de 9 de juny el Consell d'Aragó considerava:

Aunque los exilios y relegaciones han de ser con proceso y sentencia y oídas las defensas de los reos concediéndoles los términos que señalan las leyes. Pero hay muchos casos en que es justo usar de la potestad política y económica que no necesita destos requisitos para purgar la provincia de gente vagamunda, facinerosa y perniciosa. Y en el reino de Valencia con la desta calidad se ha platicado con freqüencia y ahora viene esta queja general sin individuar personas y en cada una puede haver diferencia de razón que se puede responder en esta conformidad al reyno que si hubiere habido en ello alguna contravención a aquellos fueros el real ánimo de vuestra magestad es que no se saque en consecuencia y ellos siempre tengan puntual observancia⁸².

La resolució dels Contrafurs que va donar Mariana d'Àustria a 13 de desembre de 1667 es va escriure sense pràcticament canviar res de la recomanació que havia fet el Consell quatre mesos abans⁸³. En definitiva es donava una resposta que podia aconseguir els electes prometent que els casos no servien com a precedent legal i que s'observarien

⁷⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 54.

⁷⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 55.

⁸⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 57.

⁸¹ En aquest capítol es citaven els furs 24, 25, 26, 27 i 28 de Sagionibus i el Privilegi 12 de Jaume II. *Furs, Capítols... MDCIII*, ff. 4.

⁸² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 54.

⁸³ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 55.

les lleis, no obstant això, la corona es reservava l'ús de la potestat econòmica per a aquestes situacions sense reconèixer contravenció.

EL TERCER MEMORIAL

En el tercer memorial que don Luis Pallàs va entregar a la reina Mariana es va suplicar el remei per a tres casos: 1) els Contrafurs continguts en les pragmàtiques de 25 de desembre de 1647, manada publicar pel comte d'Oropesa, i la de 24 de gener de 1654, de temps del duc de Montalto; 2) l'ordre de derruir les cases de diversos particulars sense procés i 3) l'augment del nombre d'agutzils i comissaris per damunt del fixat en furs. Mariana d'Àustria va resoldre sobre els tres casos l'11 de febrer de 1668⁸⁴, sense reconèixer cap il·legalitat.⁸⁵

1. CONTRAFURS DE LES PRAGMÀTIQUES

En aquest tercer memorial es van denunciar les transgressions incloses en les pragmàtiques de 25 de desembre de 1647 i de 24 de gener de 1654. De la primera s'assenyalava que en l'antepenúltim capítol s'havia disposat que la prova per als delictes continguts en ella quedava a arbitri del virrei i de la Reial Audiència, possibilitat contrària als furs que recollien que les condemnes s'havien de fer amb plena prova; especialment anava en contra del fur 11 *de Cúria et Baiulo* que establia que els jutges havien d'emetre sentència només sobre fets provats⁸⁶. Aqueix mateix capítol convertia els delictes continguts en la resta de la pragmàtica en delictes fiscals, és a dir, en delictes en què els procuradors fiscals podien presentar causa d'ofici, sense necessitat de denúncia prèvia. Aquesta qualificació vulnerava els fur 24 de la rubrica *de Quarto* i contra el fur 73 de 1564 que disposaven que el fisc no podia entremetre's en aquells delictes que no estigueren expressament assenyalats com a fiscals.

⁸⁴ Fins al dia 6 de març no es va enviar còpia de la resposta a l'ambaixador i, poc temps més tard, el dia 12, abans que arribara la resposta sobre el Contrafur d'Elx es va manar que l'ambaixador tornara. ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 216-217

⁸⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 542, ff. 227-228.

⁸⁶ *Fori Regni Valentiae*, f. X.

Així mateix, es denunciaven les transgressions del capítol 3 de la mateixa pragmàtica de 1647 que prohibia a les dones anar tapades “*a medio ojo*”, les penes fixades per als amancebats en els capítols 4, 5 i 6 per ser superiors i oposar-se a les fixades en el fur 39 de 1626⁸⁷, també als capítols 7, 8 i 9 que tractaven sobre terceries contenien penes majors que les fixades en el fur 103 *de Curia et Baiulo*⁸⁸. A més es considerava que convertir el capítol 10, que prohibia a les dones que no foren nobles tindre criades menors de 20 anys en cas fiscal, era una altra contravenció. Respecte als capítols 11 a 17 de la pragmàtica de 1647 i la pragmàtica de 1654 orientats a perseguir els jugadors, es denunciava que transgredia els furs convertir aquests delictes en fiscals i que bastaren proves presumptes per a fer la condemna⁸⁹.

El regne defensava que aquestes mesures no havien tingut cap efecte positiu en l'administració de justícia, sinó que solament havien servit perquè els agutzils cometeren *millares de vejaciones y composiciones injustas y prohibidas a los pobres oficiales, labradores y algunas desdichadas mugeres que no tienen quien les defienda y para venganças de pasiones propias de los ministros con capa y título de justicia*⁹⁰.

Sobre aquests arguments el Consell d'Aragó deia que *en ninguno destos casos ay tomada resolución alguna ni se halla que se haya tratado otra vez dellos*. En 7 de febrer de 1668 el Consell recomanava que *en quanto a revocar las pragmáticas que cita, no se puede innovar ahora en lo dispuesto en ellas*⁹¹, per la qual cosa Mariana d'Àustria va respondre en conseqüència: *He resuelto en el punto que trata de las pragmáticas que el capítulo antepenúltimo della no está prohibido por las disposiciones de los fueros y que se ha hecho en varias ocasiones con que por ahora no ay que hacer en ello novedad*⁹².

En aquest cas, la denúncia del regne va servir de molt poc. Les pragmàtiques de 25 de desembre de 1647 i 24 de gener de 1654 es van mantindre en vigor, augmentant les penes imposades en els furs, convertint els casos continguts en casos fiscals, i donant

⁸⁷ Aquest fur imposava per al delicte d'*amigament* una pena màxima de 3 anys de desterrament. *Furs, Capítols...* MDCXXVI, ff. 14.

⁸⁸ El Fur 103 *de Curia et Baiulo* disposava que aquell que fora trobat en un bordell o que actuara com a proxeneta poguera ser castigat d'ofici sent e la pena “ser açotats publicament per la ciutat, vila o loch hon seran trobats per tantes vegades com atrobats hi seran”. *Fori Regni Valentiae*, f. XXII.

⁸⁹ No s'al·legaven furs alguns transgredits en aquestes disposicions, però altres de contingut similar ja havien sigut denunciades en l'ambaixada del senyor de Gilet en 1656.

⁹⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 62.

⁹¹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 61-62.

⁹² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 59.

potestat al lloctinent i Reial Audiència per a privilegiar proves. Ni el Consell d'Aragó i tampoc la reina es van pronunciar sobre si hi havia o no contrafur, sinó sobre si era convenient revocar les pragmàtiques denunciades. En aquesta ocasió, les noves normes van seguir en vigor, no perquè no foren contraries als furs, materia que no es va resoldre, sinó perquè era convenient mantenir-les. Veiem doncs de nou, com la conveniència de la república era la que guiava les accions de govern i si mantenir disposicions que contenien penes més rigoroses que les dels furs afavoria al manteniment de la pau pública, era possible que seguissin en vigor a pesar de la protesta estamental.

2. DEMOLICIONS DE CASES

La Junta de Contrafurs va considerar que la demolició de cases sense precedir els requisits processals constituïa una nova vulneració, atés que es creia perniciosos per a les ciutats, i fer-ho sense fer procés era contrari al privilegi primer de Fernando el Catòlic i a tots els furs i privilegis continguts en el Contrafur 18 de 1626⁹³. L'enderrocament de cases estava prohibit expressament pel fur 33 *de Malefactionibus*, perquè fins i tot en casos de confiscacions de béns no es podien derrocar les cases, sinó subhastar-les i aplicar els beneficis al fisc⁹⁴.

El Consell d'Aragó va advertir a la reina que les demolicions de cases ja havien sigut denunciades pel senyor de Gilet en 1656 recomanant que es donara la mateixa resposta que llavors⁹⁵, el que va succeir l'11 de febrer de 1668 quan Mariana d'Àustria sense reconèixer el Contrafur va ordenar al virrei que les demolicions es feren seguint els furs.

En quanto a las demoliciones de las casas mandó responder el rey, mi señor, el año 1656 a don Pedro Arnaldo Lançol de Romani, barón de Gilet, quando estuvo en esta corte en nombre de ese reyno que no era contrafuero pero que ordenaría que no se passasen ha haçer semejantes demoliciones sino es precediendo los requisitos de justicia

⁹³ El privilegi I de Fernando el Catòlic en: *Fori Regni Valentiae*, ff. CCX-CCXI. El Contrafur 18 de 1626 disposava que les captures i condemnes dels delinqüents havien de fer-se segons les lleis anteriors. *Furs, Capítols...MDCXXVI*, f. 4.

⁹⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, 589/62. El fur 33 de *Malefactionibus* en *Fori Regni Valentiae*, f. CCV.

⁹⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, 589/61.

*y lo mismo vuelvo a ordenar y mandar ahora al marqués de Leganés, mi lugarteniente y capitán general en ese reyno*⁹⁶.

Ni el Consell d'Aragó ni la reina governadora van veure ni van proporcionar cap reparació, únicament es va insistir que no es faria sense fer procés.

3. L'AUGMENT DEL NOMBRE D'AGUTZILS

En tercer lloc de l'últim memorial del senyor de Cortes es denunciava que l'augment del nombre d'agutzils per damunt del nombre fixat, de 2 ordinaris i 12 extraordinaris, atemptava contra del fur 16 de 1585 i del Contrafur 5 de 1604, no obstant això s'assenyalava que aquest era un greuge recurrent i que el número era exagerat, perquè es traduïa en *más de quarenta comissarios*⁹⁷. L'ambaixador assenyalava que aquests oficis els estaven ocupant vagabunds i gent de mala qualitat i que *ahora no ay hombre de estimación que tome las varas reales*, el que anava en detriment de la justícia. Tant era així que *ponen cada día en contingencia la quietud pública de aquellos fieles vassallos con las bexaciones de las composiciones injustas que les hacen*⁹⁸.

El Consell d'Aragó va recomanar donar la mateixa resposta que en 1656, que en aquell moment l'estat de la delinqüència del regne no permetia administrar justícia amb el nombre d'agutzils fixat per furs i que quan les circumstàncies ho permeteren es reduiria a la quantitat recollida per la legislació⁹⁹. En conseqüència, en la carta de la reina Mariana d'11 de febrer es notificava al regne que:

La pretensión del número de alguaciles se ha declarado varias veces en el discurso de muchos años que siendo necesario excederle para la administración de justicia no es contrafuero el aumentar. Pero porque se ha tenido noticia que hay algunos de los supernumerarios y comisarios que no cumplen con sus obligaciones y no se portan como deven no son de ajustado proceder. He resuelto encargar y mandar al mismo

⁹⁶ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 59.

⁹⁷ El fur 16 de 1585 fixava el número de 12 agutzils ordinaris en la Reial Audiència i que aquests havien de ser de bona condició i qualitat. *Furs, Capítols...* MDLXXXV, f. 4. El Contrafur de 1604 en: *Furs, Capítols...* MDCIII, f. 2.

⁹⁸ Més tard s'exposava que *ha llegado a tanto su tiranía* que els agutzils s'havien dedicat a interrompre les festes patronals de les viles i llocs de l'horta on arrestaven a tots els presents *y los pobres por no padecer una cárcel se dexan conponer en cantidades excesivas*. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 62.

⁹⁹ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 61.

*marqués de Leganés, mi lugarteniente y capitán general, lo que he tenido por conveniente para la mejor administración de justicia*¹⁰⁰.

¹⁰⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 59.

IV. NEOFORALISME I CONTRAFURS (1670-1677)

GRANS ESPERANCES PER A LA MONARQUIA, PERÒ AGITACIÓ A VALÈNCIA

Des de finals de 1660, amb l'inici de la Guerra de Devolució que va reprendre les hostilitats amb França i, més tard, per les exigències de la guerra a Flandes, els Estaments valencians van col·laborar amb diferents aportacions d'homes i alguns allotjaments de tropes. En els anys 1665, 1667, 1674, 1675 i 1676 el regne va aportar 400 soldats cada any, mentre que en 1677 i 1678 el número va ser augmentat a 500¹.

Podem afirmar que la dècada va començar com un període d'una certa estabilitat i bona relació entre els Estaments i la corona, ja que no tenim notícia de que la Junta de Contrafurs tractara de denunciar cap greuge des de l'ambaixada del senyor de Cortes i 1672. Respecte a l'ordre públic i el bandolerisme, el virrei comte de Paredes (virrei entre 1668 i 1675)² es va emprar molt durament contra els delinqüents. Els seus èxits van ser quasi immediats, ja que aquell mateix any de 1668 es va aconseguir capturar a Josep Artús un dels més importants bandolers valencians del XVII. Durant tot el seu govern els desterraments i execucions de malfactors van ser freqüents, no obstant això, les seues relacions amb els Estaments van ser bones, doncs malgrat la duresa amb la qual va exercir aquesta tasca no va despertar protestes notables. Molt diferent va ser el cas del seu successor el duc de Ciudad Real, qui en la seua actuació enfront del bandolerisme va tindre l'oposició estamental. El dietarista Benavent va escriure sobre el seu govern, finalitzat en 1678, *fue muy pequeñito el virrey, pero muy grande en sus hechos; y por ser tan amigo y cuidadoso de los pobres, los ricos no le miraron bien; y así que acabó su trienio le echaron porque era bueno*. Sobre això interpretava García Martínez que a Benavent i a altres plebeus els preocupava més la pacificació del regne que l'observança de la foralitat³. La reacció de les institucions del regne no va dependre tant del respecte o

¹ Antonio Espino López, *Guerra, fisco y fueros. La defensa de la Corona d'Aragó en tiempos de Carlos II, 1665-1700*, València, 2007, pp. 34-50.

² Vespasiano Manrique de Lara Gonzaga va servir dos triennis en el virregnat de València entre 1669 i 1675. A la seua eixida del virregnat va ser nomenat que conseller en la Cambra de Castella. Maria Peligros Belchí Navarro, "Vespasiano Manrique de Lara Gonzaga", *Diccionario Biográfico Español*, Real Academia de la Historia.

³ Sebastián García Martínez, *Valencia bajo Carlos II.*, pp. 189-201.

no dels furs per part del lloctinent, sinó més aviat de l'enfrontament personal de Ciudad Real amb alguns dels personatges més influents de la política valenciana.

Com es va dir, inicialment la cordialitat va presidir la relació entre els estaments i la corona, destacant en aqueixa dinàmica la preparació per a unes Corts Generals que semblaven imminents. En 1675 Carles II complia els 14 anys d'edat, per la qual cosa havia d'iniciar el seu govern personal acabant amb la regència de la seua mare Mariana d'Àustria. La primera anada a Madrid de don Juan José d'Àustria l'any 1669 semblava ser indicador que s'estava forjant un canvi en el govern de la Monarquia, però la reina regent i el seu favorit, Fernando Valenzuela, van aconseguir conservar el govern per un breu període de temps⁴. Finalment, a inicis de 1677, don Joan va marxar sobre Madrid i es va convertir en el primer ministre del seu germà. L'arribada a la cort de Joan d'Àustria, personatge amb forts vincles amb la Corona d'Aragó ha sigut interpretada en ocasions com a un triomf neoforalista, cosa que quedaria corroborada amb la convocatòria de Corts en el regne d'Aragó⁵. Tanmateix és una valoració que ha sigut contestada especialment per al cas de Catalunya, ja que el breu ministeri del fill natural de Felip IV no va variar substancialment les relacions entre la corona i el Principat⁶. Mostra de les grans esperances que es van posar en ell és la dedicatòria que el regent valencià del Consell d'Aragó Llorens Mateu i Sanz li va fer al fill natural de Felip IV en el seu *Tratado de celebración de Cortes Generales en el reino de Valencia*, en la que exposava que *con razón espera el reino de Valencia que ocupando vuestra alteza el lugar que su magestad tan dignamente le ha dado logrará todas las felicidades que desea*⁷.

Aquest capítol es centra especialment en el breu període en que Juan José d'Àustria va descarregar a Carles II del pes del govern de la Monarquia. Podem avançar que a pesar de la influència que pogué exercir el primer ministre no es detecten grans

⁴ Fernando Sánchez Marcos, "El apoyo de Cataluña a don Juan de Austria en 1668-69 ¿La hora de la periferia?", *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 1 (1981), pp. 127-166.

⁵ Antonio Álvarez-Ossorio Alvariño, "Fueros, Cortes y clientelas...", pp. 239-292. Corona Marzol, Carmen (2006), "El pretendido neoforalismo, la excepcionalidad de las cortes...", pp. 321-336.

⁶ Fernando Sánchez Marcos, *Cataluña y el gobierno central...*, especialment pp. 248 i següents.

⁷ Llorens Mateu i Sanz, *Tratado de la celebración...*, dedicatòria a don Juan de Austria de 17 de juny de 1677 sense pàgines. En altres treballs ja he abordat la influència de Joan d'Àustria en aquest context. Miquel Fuertes Broseta, "Las Cortes Valencianas de Carlos II...", 243-273. Miquel Fuertes Broseta, "Carles II, el jurament de les constitucions i la convocatòria de Corts Generals a Catalunya (1675-1679). Documents sobre una visita reial que mai es va produir", en *Revista de Dret Històric Català*, núm. 20, 2021, en premsa.

canvis pel que fa a la denuncia i reparació de contrafurs ni tampoc en el diàleg entre el rei i els Estaments.

La majoria d'edat del monarca va despertar en els regnes de la Corona d'Aragó l'esperança que molt prompte serien convocats a Corts Generals, perquè el rei jurara les seues lleis particulars i al seu torn rebera el jurament de lleialtat dels vassalls. El rei prompte es va comprometre a complir amb aqueixa comesa *dando lugar las cosas de la monarquía en que oy me hallo ocupado*⁸. El retard en la realització de tal acte va impulsar als diputats aragonesos a enviar una ambaixada a la cort encarregada d'entregar al jove Carles II el famós *Discurso histórico-foral* en el qual es defensava l'origen pactat d'aquell regne utilitzant com a argument principal el mite de Sobrarbe⁹. L'arribada al govern de Joan d'Àustria va donar un nou impuls a aqueixes esperances i la convocatòria de Corts a Aragó les va augmentar encara més. És precisament en aqueix context en el qual el regent Lorenzo Mateu i Sanz va publicar el *Tratado de la celebración de Cortes Generales*, i també en el qual es va produir l'ambaixada de contrafurs de Gaspar Grau d'Arellano. De fet es va aprofitar el viatge a Madrid de l'ambaixador perquè entregara un memorial en nom del regne en el qual es suplicava al rei que acudira a València a celebrar les Corts Generals i jurar els furs. Mentrestant, els electes del regne preparaven les anotacions destinades a convertir-se en noves lleis¹⁰.

El clima de cordialitat en la relació entre la corona i els Estaments que havia imperat fins al moment es veuria alterat amb l'arribada del duc de Ciudad Real al virregnat¹¹. A pesar que no comptem amb actes de les reunions de la Junta de Contrafurs des de 1672 fins a 1676, sabem que la dècada de 1670 va ser d'una activitat intensa,

⁸ El text citat és un extracte de la carta de resposta de Carles II a la diputació de Catalunya en 5 de desembre de 1675. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. VIII, Barcelona, 2003, pp. 146-151. No es conserven les actes de les reunions estamentals (anomenades Corts per Estaments) de l'any 1675, encara que sabem per referències posteriors que els Estaments van escriure al monarca suplicant que acudira al regne per a jurar els furs i celebrar Corts el 10 de novembre. En conseqüència, el monarca va respondre en la missiva de 22 de novembre de 1677. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 357.

⁹ Antonio Álvarez-Ossorio Alvariño, "Fueros, Cortes y clientelas...", pp. 267-268.

¹⁰ En el treball que analitze la possibilitat de la convocatòria de Corts Generals entre 1677 i 1679 transcriu el memorial que Grau d'Arellano va entregar a Carles II i també una de les cartes de convocatòria que finalment no van ser expedides. Miquel Fuertes Broseta, "Las Cortes Valencianas de Carlos II...", 243-273.

¹¹ Francisco Idiáquez, duc de Ciudad Real, va ser virrei de València entre 1675 i 1678. Abans havia sigut virrei d'Aragó entre 1661 i 1667. El seu virregnat es caracteritza com veurem per un enfrontament constant amb l'elits del regne, però al seu torn un fort suport popular per les seues actuacions contra els delinqüents. Porfirio Sanz Camañes, "Francisco de Idiáquez Butrón de Mújica Álava y Robles", *Diccionario Biográfico Español*, Real Academia de la Historia.

sobretot des del 1675 quan Ciudad Real va prendre possessió del seu càrrec com a lloctinent i capità general. En els primers mesos des de la seua arribada es va protestar per l'execució *ex abrupto* d'uns bandits i també per l'empresonament del marquès d'Albaida¹². Per a la reclamació d'aquests greuges en la cort reial es va seleccionar al comte del Real¹³, no obstant, mai va arribar a executar la seua ambaixada¹⁴. No obstant, en octubre de 1676 es produiria un nou greuge que finalment desencadenaria l'ambaixada que el canonge Grau d'Arellano va desenvolupar en 1677¹⁵.

El 7 d'octubre de 1676 el virrei va manar embarcar a 34 individus per a enviar-los als exèrcits de Messina. La Junta de Contrafurs va declarar que anava contra les lleis l'intent del virrei dincloure al doctor en medicina Vicente Gisbert sense haver-li fet abans judici ni cap procés¹⁶. Malgrat les maniobres del virrei per a evitar-lo, amenaçant a

¹² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5, f. 12. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92, p. 13.

¹³ Va poder influir en l'elecció que el comte fora oncle del marquès d'Albaida, la qual cosa podia ser una garantia que defensaria amb més fervor la causa. Encara que no es conserven les actes de 1675 tenim notícies que el comte va ser triat ambaixador el dia 20 de desembre i el dia 7 de gener de 1676 els electes de Contrafur van decidir reduir-se a dos de cada Estament per a redactar els memorials i instruccions del llegat. La Junta va continuar fent preparatius per a l'ambaixada durant el mes de gener. El dia 12 va descartar denunciar com Contrafur el cas d'una dona que havia sigut detinguda acusada d'alcauoteria. El dia 28 de gener de 1676 es va llegir una altra carta de Carles II, datada en 18 de desembre de 1675, en la qual sol·licitava que s'evitara enviar un llegat a la cort, ja que la resolució havia sigut ja enviada amb l'anterior missiva de 4 de desembre. “*Y assí vuelvo a encargar escuséis el embiar persona a este negocio por el gasto tan considerable que se ocasionaria en su jornada en perjuhizio de los interesados y acreedores de la generalidad, pues la resolución que mandé tomar en este caso de que se os avisó en la carta referida fue en conformidad de lo que en otras ocassiones sobre el mismo caso tenía representado esse reyno y está declarado con pleno conocimiento de los fueros*”. Així mateix, el 28 es va rebre en audiència i protocol·làriament al comte del Reial que va acudir per a agrair haver sigut triat per a anar a la cort. Des que un ambaixador era triat requeria en ell la representació de tot el Regne i, per això, els primers que demostraven el respecte que es devia al representant eren els mateixos electes que l'havien designat. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 4-7.

¹⁴ El 27 de març es van redactar les instruccions per al comte del Real que seguien l'esquema ordinari de les instruccions als ambaixadors que es conserven d'aquest període. A més, en aquest cas es van entregar a l'ambaixador unes segones instruccions *particulars y secretes* que instruïen a l'emissari sobre com actuar en cas que els regents del Consell d'Aragó foren contraris a les pretensions del regne. Les instruccions secretes comptaven amb tres capítols: 1) Que si l'ambaixador tinguera notícia d'algun ministre contrari a les pretensions del regne li tractara de convèncer amb arguments; 2) Que en el cas que el Consell d'Aragó votara en contra de la pretensió del regne es demanara que la causa la vera el Consell d'Estat i 3) Si es negara enviar la causa al Consell d'Estat que se sol·licitara associar altres ministres al Consell d'Aragó. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 31-33.

¹⁵ Grau d'Arellano va ser un dels personatges més influents de la València de la segona meitat del segle XVII. El seu paper i el seu enfrontament personal amb el virrei va ser clau en la reacció contra el virrei Ciudad Real. Miquel Fuertes Broseta, “Entre Diputació i Estaments...”, pp. 273-289.

¹⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 65-89.

electes i diputats i dificultant la seua reunió¹⁷, finalment, al desembre de 1676 Gaspar Grau d'Arellano va ser seleccionat ambaixador del regne de València¹⁸.

Quan ja era pròxima la partida de l'ambaixador se li van encarregar dos nous assumptes que res tenien a veure amb els Contrafurs que anava a denunciar. El primer, sol·licitar al rei que els ambaixadors legítimament nomenats pogueren posar l'escut d'armes del Regne de València en la cort¹⁹. El segon i més important, assenyalat prioritari pels mateixos Estaments, que sa majestat acudira al regne a jurar els furs i celebrar Corts Generals²⁰. A pesar de que es creia convenient celebrar Corts als valencians la delicada salut del rei i la pesta van retardar la seua partida²¹. La raó de major pes per a no reunir l'assemblea va ser no agreujar als catalans. Amb diferents informes el Consell d'Aragó va aconsellar a Carles II sobre la poca conveniència de celebrar Corts Generals en Catalunya, tant perquè els catalans no acceptarien altre president que no fora el monarca com perquè els Braços sol·licitarien la restitució de la legislació anterior a 1640 i que haver de jurar la indissolubilitat del Principat amb territoris al nord dels Pirineus podia obrir un conflicte diplomàtic amb França. La convocatòria a València plantejava menys problemes doncs els regents pensaven que només caldria desplaçar al rei una setmana de

¹⁷ El virrei va informar puntualment sa majestat amb carta de 9 d'octubre remarcant *la facilidad con que han partido los electos a declarar por contrafuero resolución conforme a lo que tan repetidas vezes se ha obrado, siendo así que el fin a que se encamina es a enviar envajada por haver alguno que lo desea por sus particulares intereses*. El 20 d'octubre de 1676 Carles II va aprovar les accions de Ciudad Real i la resposta que havia donat a la Junta que no era Contrafur i va sol·licitar que s'evitara enviar ambaixador a la cort. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 63, 64 i 66.

¹⁸ Sobre la negativa dels diputats a reunir-se es tracta més endavant ja que va ser motiu de protesta. El dia 15 de desembre de 1676 el duc de Ciudad Real informava sa majestat que la reunió entre la Junta de Contrafurs i la casa de la Generalitat s'havia produït i s'havia nomenat com a ambaixador per a acudir a la cort al canonge Gaspar Grau d'Arellano. En reunió de la Junta de 16 de desembre es va deliberar pagar 300 lliures al comte d'Elda en agraïment a la seua funció com a intermediari en la disputa amb la Diputació. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 184. La carta del virrei de 15 de desembre: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 11/3 El rei va respondre sobre això amb cartes de 24 de desembre de 1676 per al duc de Ciudad Real, Junta de Contrafurs i Ciutat. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 11/5.

¹⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 218-219.

²⁰ En reunió de la Junta de Contrafurs d'1 d'abril de 1677 es va acordar que el tema de la súplica de la celebració de Corts fora prioritari al de la denúncia dels greuges. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f.221.

Una vegada acordada la representació d'aquells dos negocis, el dia 6 d'abril es va manar a l'ambaixador sol·licitar la reparació de tres greuges: 1) L'empresonament del marquès d'Albaida, 2) Les embarcacions del 9 d'octubre de 1676 i 3) Els garrots que es van donar el 24 d'agost de 1675. Les instruccions per a l'ambaixador incloïen les clàusules usuals en aqueixos casos, encara que pot citar-se com a novetat el mandat de reunir-se amb don Joan d'Àustria, primer ministre del rei, i també amb el cardenal Aragó, president del Consell d'Aragó. Així mateix, en unes instruccions secretes s'explicava al llegat com obrar en cas que els ministres del Consell d'Aragó es mostraren contraris a les pretensions del regne. Les instruccions secretes són idèntiques a les quals es van donar al comte del Reial un any abans. Es van escriure cartes de creença per al rei, don Joan d'Àustria, el cardenal Aragó i per al secretari de despatx universal. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff.225-232.

²¹ Miquel Fuertes Broseta, "Las cortes valencianas de Carlos II...", pp. 243-273.

la cort reial, el temps just per a que jurés els furs i obrís les Corts que podrien ser continuades per algun comissionat amb poder delegat del rei²².

El retard en l'arribada de l'ambaixador a la cort i la partida del rei a celebrar les Corts d'Aragó a Saragossa va dilatar la introducció dels negocis uns mesos²³. Tan prompte com el rei va tornar a la cort²⁴, a més de resoldre favorablement l'assumpte de

²² Miquel Fuertes Broseta, "Carles II, el jurament de les constitucions i la convocatòria de Cort...", en premsa.

²³ Encara que el 13 d'abril el rei encarregara al Consell d'Aragó esbrinar la manera d'evitar l'ambaixada de Grau, era ja massa tard, perquè *se ha entendido que don Gaspar salió de Valencia la semana pasada y que estará luego en esta corte. Y así parece al Consejo que no sería combeniente mandarlo detener, sino que llegando y haziendo su suplica se le procure despachar con brevedad como lo hará el Consejo para que pueda bolverse*. Després de molts inconvenients i retards semblava que l'ambaixada finalment s'anava a produir. Aqueix mateix 13 d'abril de 1677 el virrei Ciudad Real informava el rei que feia cinc dies que Gaspar Grau es va acomiadar d'ell demanant-li que donara suport a la súplica de la celebració de Corts Generals. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 11/1, 4 i 6. Havent iniciat ja el seu viatge, el canonge Grau va tindre notícia que Carles II anava a partir cap a Aragó el dia 21 per a celebrar Corts Generals a Saragossa i que l'ambaixador arribaria a la cort fins al 20, de manera que no hi havia temps per a introduir els negocis. Grau va sol·licitar instruccions sobre si havia de seguir al rei fins a Aragó, però els electes li van ordenar que romanguera a Madrid. Tan prompte com va arribar a la cort, Grau d'Arellano va tindre reunions amb diferents personalitats de la cort, però no va ser possible avançar res abans que el rei marxara. El comte de Paredes va anar a visitar-li a la posada on es trobava i li havia comunicat que el rei havia preguntat pel llegat del regne, però quan es va saber de la seua arribada ja va ser impossible donar-li audiència. A més, els negocis estaven totalment paralitzats atés que el cardenal Aragó, president del Consell, havia hagut d'anar a Toledo i l'activitat del Consell d'Aragó s'havia detingut fins al seu retorn. Paredes va explicar a l'ambaixador que quan es va saber de la seua arribada a la cort sa majestat va dir que només seria possible donar-li audiència abans de les sis de la vesprada d'aqueix dia, 20 d'abril. No obstant això, Grau d'Arellano no va tindre cap notícia d'això, i aqueixa nit el marquès de Castelnuovo li va comunicar que ja no era possible rebre'l. Amb missiva de 22 d'abril, Grau exposava que després d'haver tingut notícia de la imminent partida del rei havia afanyat la seua partida des de Villar de Cañas deixant els seus béns i família arrere. De manera que, fins i tot estant malalt, havia llogat mules per a arribar a temps de poder tindre audiència, però li havien informat que no era possible, perquè ni tan sols l'ambaixador d'Alemanya havia sigut rebut. També comunicava que el rei tenia intenció d'escriure a valencians i catalans per a dir-los que prompte els honoraria amb la seua presència. Així mateix, el marquès de Castelnuovo li havia informat que el Consell anava a romandre a Madrid i que només anaven a acompanyar al rei el mateix marquès de Castelnuovo i el regent Jurbe, però que seria prudent esperar a tractar els assumptes quan tornara el monarca a la cort, ja que hi havia molt pocs membres presents en el Consell i en absència de sa majestat no hi havia a qui demanar associats. Dels membres del Consell estarien absents a més de Castelnuovo i Jurbe, Lorenzo Mateu que era visitador a Barcelona, Luis de Ejea era el Justícia d'Aragó i estaria en les Corts i el regent Vilosa estava a Itàlia. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 234-243.

²⁴ En absència del rei, el llegat va tractar d'avançar els negocis el màxim possible, però recomanava als electes enviar un altre ambaixador a Aragó per a sol·licitar al rei que acudira a València per a reunir les Corts Generals abans que els catalans feren el propi. El canonge Grau va tornar a escriure el 26 d'abril informant que s'havia reunit amb el cardenal Aragó i altres ministres i persones influents com el duc de Arcos, marques d'Astorga i comte de Paredes i els regents Llorens Mateu, Míguel Salva, Antoni de Calataiud i el secretari Agustín Benedit. Dos dies més tard, el 28 d'abril, Grau tornava a escriure a la Junta per a informar sobre la conveniència d'enviar alguna persona a Aragó a suplicar la celebració de Corts, perquè Catalunya planejava fer el mateix. L'ambaixador es va encarregar de defensar-se de possibles acusacions de que no havia pogut reunir-se amb el rei per haver eixit de València dos dies tard. Argumentava que des de setmana santa el rei no havia rebut a cap ambaixador, que el riu d'Arganda no s'havia pogut creuar abans per una crescuda i que a més havia estat malalt i s'havia hagut de sagnar. A més assenyalava que no havia pogut trobar als regents Villacampa, Heredia i Bojados. Dos dies més tard, a 28 d'abril, va informar que s'havia vist ja amb tots ells. Sobre els Contrafurs comunicava que se li havia dit que havien d'haver sigut denunciats amb major brevetat. No obstant això, el llegat considerava justificada

l'escut amb Pedro Antonio de Aragón, Grau d'Arellano va tindre audiència i va entregar el memorial sobre els Contrafurs que va ser remès al Consell d'Aragó el 2 de juliol²⁵. El memorial imprès estava compost per 143 capítols repartits en 33 folis i denunciava un total de 7 greuges: 1) Els garrots manats donar pel virrei el dia de sant Bartolomé de 1675; 2) La presó del marquès d'Albaida i altres nobles; 3) L'embarcament dels vagabunds, el metge i l'escrivà executat el 9 d'octubre de 1676; 4) La negativa dels diputats a reunir-se per a nomenar ambaixador; 5) Que els virreis no es retardaren a enviar els informes al rei i executaren sense dilació les ordres reials; 6) Que hi havia més nombre d'agutzils que el fixat en els furs i 7) El desviament dels fons destinats a la denúncia dels Contrafurs i que no s'aplicava el fur 18 de 1645²⁶.

A diferència d'altres ocasions en les quals els lloctinents generals es distanciaven de les protestes del regne, el duc de Ciudad Real va iniciar una contraofensiva. Una de les primeres accions del virrei va ser posar en dubte la legitimitat del nomenament de Grau, redactant el seu propi memorial contraargumentant al regne²⁷. Mentrestant, el dia 2 d'agost de 1677, el Consell d'Aragó havia acabat de redactar ja la consulta sobre els contrafurs, ignorant de les accions del virrei. El memorial del lloctinent es va enviar a Carles II i al secretari Agustín Benedit. En la missiva dirigida al monarca, Ciudad Real

la dilació, perquè el cardenal-president estava malalt i el seu viatge a Toledo s'havia retardat i s'havia d'esperar el seu retorn per a tractar aquests negocis. Grau comunicava que no havia pogut reunir-se amb Pedro Antonio d'Aragó, que anava a ser nomenat president de les Corts d'Aragó, del qual esperava rebre la seua protecció. També demanava que s'escrigueren cartes d'agraïment per a Astorga, Arcos i Paredes. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 244-251. En absència del monarca, l'assumpte de l'escut d'armes del regne va centrar l'activitat de l'ambaixador, la qual cosa, gràcies a les seues habilitats com a negociador es va resoldre favorablement. Es va reunir amb el cardenal Aragó i li va entregar un memorial sobre l'assumpte. El 25 de maig, l'ambaixador va informar la Junta que s'havia redactat la consulta sobre les armes i encara que faltava el decret de sa majestat li havien deixat posar-les ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 270-279.

²⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 588, núm. 39/36.

²⁶ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5. El 12 de juliol de 1677, la Junta de Contrafurs va tornar a escriure al canonge Gaspar Grau d'Arellano. En aquesta missiva indicaven que ja havien rebut el memorial sobre els Contrafurs i que havia sigut aprovat tant per la Junta com pels diputats. També acceptaven les diligències que havia fet d'informar personalment sobre els greuges al cardenal Aragó i a don Pedro Villacampa. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 359.

²⁷ Els electes es van afanyar a assegurar el seu suport a l'ambaixador. "Sens que es pugua fer consideració alguna que es diga exedeix vostra senyoria del poder que li havia donat en les instruccions, pues a més de les publiques ni ya secretes que no tan fàcilment han pogut aplegar ab noticies dels que ho dihuen y ya també cartes particulars per les que els explicam e ampliam les instruccions y órdenes segons lo estat a que porten los negocis". Seguidament manaven al llegat que, com el virrei no tenia intenció de col·laborar amb els Estaments, sol·licitara que no es donaren les respostes a través del lloctinent, sinó que es comunicaren directament a l'ambaixador. A més, li ordenaven que esbrinara que arguments havia usat el virrei en la seua defensa i els contestara bé de paraula o mitjançant nou memorial. Aqueix mateix dia la Junta va deliberar enviar a l'ambaixador dos mesades de salari, per un total de 360 lliures de les 2000 que la diputació havia reservat a aquest efecte. De manera que van enviar carta als diputats sol·licitant els diners. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 364-367.

assenyalava que *me ha parecido inexcusable, en lo preciso de mis obligaciones, el informar el real animo de vuestra magestad de lo que el embaxador con menos puntualidad ha introducido delante del soberano respeto de vuestra magestad*. La seua rèplica incidia en acusacions sobre la integritat de l'ambaixador.

Los procedimientos en que se funda la calumnia de don Gaspar Guerau quien jamás se ha hallado bien con la justicia, ni en sus depravadas costumbres, escandalosa vida y natural sedicioso, ha sabido nunca el conformarse con ella. En tanto grado que comúnmente es tenido por uno de los hombres de peor calidad que ay en este reyno (y por el camino de él ninguno), pues por sus fines particulares a atropellado siempre con las divinas y humanas leies, faltando no sólo a las obligaciones de su estado, sino a las de católico y christiano y a la fe pública de los hombres.

A causa de la seua depravada condició suplicava al rei que manara esbrinar en tots aquests assumptes la veritat, i respecte a Grau d'Arellano actuara per a *proveer del remedio que conviene haciendo con este sugeto la demostración que merece para asegurar a paz y quietud de este reyno*²⁸.

L'extensa argumentació del lloctinent no va servir de molt ja que en consulta en 10 d'agost de 1677 es deia que al Consell *no se le ofrece ni halla motivo ni razón alguna para innovar en lo que tiene representado a vuestra magestad en la consulta referida de 2 del corriente*²⁹. Finalment, el 17 d'agost de 1677 es va redactar la resolució favorable sobre els Contrafurs en la qual sa majestat assenyalava que³⁰:

²⁸ El fragment continua: *que en su maior tranquilidad va desmaiando por la mala influencia de esta novedades y las que aquí mueven cada día los aliados de don Gaspar haciendo negociación de descomponer el buen orden de las cosas y esparciendo voces con que solicitan irritar los animos para que sucedan daños y perezca el sosiego de la confusión de estas violenzias*. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 86. La carta que Ciudad Real va dirigir al secretari Agustín Benedit demanant-li que entregara el memorial i la carta per a sa majestat en: ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 83. El memorial del virrei en: ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 92.

²⁹ El memorial del virrei en: ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 92. Existeix una altra còpia en: BNE, *Diversos Extraordinarios*, 1384/3. La consulta: ACA, Consell d'Aragó, 589/85.

³⁰ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 408-409. L'endemà, 18 d'agost, l'ambaixador va escriure de nou dient que a ell no se li anava a donar notícia fins al diumenge. Gaspar Grau va informar que anava a sol·licitar còpies de les pragmàtiques publicades en els dies anteriors a València i demanaria que es suspengueren fins que es resolguera si anaven o no en contra dels furs. El 20 d'agost, Grau es va revelar un nou problema per a l'ambaixador ja que don Jaime Pertusa, Batlle de Caspe, havia denunciat que Grau havia aprofitat la seua posició privilegiada com a ambaixador per a tractar els seus propis plets. Reunió de la Junta de Contrafurs de 20 d'agost de 1677. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 396v-399v. Es van enviar també cartes a don Juan José d'Àustria i al cardenal Aragó perquè donaren suport a la instància. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 419r-419v.

“Podéis aseguraros que mi ánimo es y será siempre que se guarden los fueros de esse reyno como es justo y lo he mandado advertir al duque y consolaros y favoreceros en todo lo que se ofrezca como lo saben merecer tan finos y leales vassallos y lo experimentaréis en todas las ocasiones”³¹.

El duc de Ciudad Real lògicament no es va mostrar satisfet amb la resolució³², arribant fins i tot a censurar part de les paraules del rei, no comunicant als electes aquelles en les quals el monarca es mostrava més crític amb la seua gestió³³. Poc després de rebre la resposta sobre els Contrafurs, el canonge Grau tornava a València³⁴.

Al seu retorn, l'ambaixador va entregar els documents sobre la resolució dels greuges, entre els quals estava una carta del cardenal Pasqual d'Aragó³⁵ de 10 de setembre

Uns dies després, el 24 d'agost, els Estaments van llegir la carta de Carles II de 17 d'agost en la qual deia que celebraria Corts als valencians quan ho permetera l'estat de la Monarquia. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 401.

³¹ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 402. La resolució sobre els Contrafurs entre ff. 403-406.

³² EL virrei va escriure el mateix dia, 24 d'agost de 1677, informant que havia rebut als síndics de les Estaments i els havia donat la resolució en la forma que anava en el paper adjunt, però mostrava el seu descontentament per la severitat de les resolucions. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 90. Una setmana més tard, el 31 d'agost de 1677, la Junta de Contrafurs va encarregar al canonge Grau entregar un memorial sobre les pragmàtiques i que esbrinara si la resposta que havia donat el virrei sobre els Contrafurs era completa, ja que sospitaven perquè el lloctinent no havia entregat l'original. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 424-425. El dia anterior, 30 d'agost, la Junta de Contrafurs va decidir remetre a Grau 130 lliures de les 2000 per a pagar als advocats i la impressió del memorial. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 422. La certificació a la diputació en f. 423

³³ Per a no desacreditar al virrei es va dir a l'ambaixador que no hi havia res a afegir a la resolució. Consulta de 5 de setembre de 1677. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 89. Nota del marquès de Villalba a Grau en 11 de setembre de 1677 en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 78.

³⁴ El dia 5 d'octubre Grau ja havia tornat a la ciutat de València, no obstant això, no va poder fer relació de la seua ambaixada fins al dia 11. En aquestes ocasions es guardava un protocol. Van eixir a rebre'l la segona terna d'electes i els síndics a la porta del saló daurat i van entrar cerimonialment posant-lo enmig dels electes eclesiàstic i militar mentre que els síndics obrien la marxa. Una vegada ja en el saló li van fer asseure's en la capçalera entre la primera i segona terna. Una vegada assegut va fer relació de la seua ambaixada i va entregar el despatx reial i una carta del cardenal Aragó. Seguidament el primer eclesiàstic, que era Juan Pertusa com a representant del lloctinent de Montesa, li va agrair la seua activitat. Seguidament van eixir en la mateixa conformitat que van entrar, amb l'ambaixador acompanyat per la segona terna i els síndics. Aqueix dia Grau va fer justificació de la seua activitat en la cort i va entregar diversos documents entre els quals es trobava la resposta dels Contrafurs que li va ser entregada en la cort. En la resolució que es va donar a Grau també es van llevar les frases que el virrei havia censurat. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 437. Uns mesos més tard, en reunió de la Junta de Contrafurs de 5 de maig de 1678 es va acordar que es donaren 300 lliures per a pagar la cadena d'or que es solia entregar als ambaixadors del regne després de la seua actuació. Aquest obsequi es va fer en atenció als serveis prestat per Grau d'Arellano que havia aconseguit el privilegi de les armes del regne. Uns dies més tard en 11 de maig es van passar els comptes que, incloent la cadena, ascendien a un total de 2205 lliures i 15 diners. ARV, *Reial Cancelleria*, 545, ff. 44-46. Els comptes de l'ambaixada en ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 60-66.

³⁵ Pasqual d'Aragó, cardenal i arquebisbe de Toledo. Va ser regent del Consell d'Aragó entre 1653 i 1660. Va ser virrei de Nàpols entre 1664 i 1666. En 1677 va ser nomenat president del mateix Consell d'Aragó fins a la seua mort aqueix mateix any. Isabel Mendoza García y Teresa Sánchez Rivilla, “Pascual de Aragón y Fernández de Córdoba”, *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*. Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo...*, p. 606.

de 1677 en la qual destacava *la atención con la que se ha governado en todo*. I respecte a la resolució quedava a la disposició del regne.

*Quan gusto assistiré a todo lo que fuere de su maior gusto i satisfacció, espero de ver a vuestra señoría en adelante escuse embiar a ninguno en su nombre, pues ni vuestra señoría puede dudar de la benignidad de vuestra magestad, ni de la atención del Consejo, ni que empeñará vuestra señoría más mi obligación con su fineza por todas razones a exercitar la mía en servicio de vuestra señoría, pues lo contrario será dudarla*³⁶.

L'ambaixada de Gaspar Grau de 1677 va ser especialment conflictiva i es va convertir en una ofensiva oberta contra el virrei, duc de Ciudad Real. Eren les accions del lloctinent el que es pretenia denunciar, però els intents d'impedir l'ambaixada pressionant a electes i diputats empitjorà l'enfrontament, amb el resultat d'un augment del número de Contrafurs denunciats pel regne. Va ser l'única vegada en tota la història de la Junta de Contrafur que un virrei va fer públic un memorial per a defensar-se de la denúncia dels electes, provocant una dura resolució reial a les repliques del *alter nos*, inusual fins llavors. Els efectes es van deixar sentir fins i tot en el funcionament de la Junta, perquè es va començar a reunir de forma regular una vegada al mes, deixant al descobert defectes de funcionament que serien objecte de millora pels Estaments.

ELS CONTRAFURS

1. ELS GARROTS DEL 24 D'AGOST DE 1675

El memorial que el canonge Gaspar Grau va redactar per encàrrec de la Junta de Contrafurs amb ajuda d'advocats i amb la inestimable col·laboració de la seua xarxa de contactes entre els que estaven el cardenal Pascual de Aragón i don Pedro de Aragón contenia 7 reclamacions de contrafurs, algunes de elles especialment greus. Potser un dels casos més cridaners de l'activitat de la Junta siga el cas de les execucions per garrot d'agost de 1675, en la qual es va emprar una estratègia legal diferent a l'acostumada,

³⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 443.

argumentant que amb aquells actes s'havia faltat als manaments de Déu i no només a les lleis positives del regne.

El dia de sant Bartomeu de 1675 el duc de Ciudad Real va ordenar ajusticiar a sis homes, en dia festiu i sense fer-los procés. Els elets de contrafurs van denunciar el greuge el 2 d'octubre de 1675, la qual cosa va ser resposta amb cartes reials de 5 i 9 d'aquell mes en les quals la reina governadora va expressar que aquells esdeveniments no serviren com a precedent. No obstant, el regne va referir els seus dubtes respecte que no es tornaren a repetir aquest tipus d'actuacions si no s'imposava algun càstig al virrei, de manera que amb carta de 20 del mateix mes d'octubre de 1675 la reina va assegurar que ni el duc de Ciudad Real ni els seus successors s'atrevirien a repetir aquest tipus de conductes³⁷.

Aquesta protesta posterior del cas es va veure dificultada perquè el virrei va posar objeccions a entregar les còpies dels documents que la Junta li sol·licitava. En el fur 27 de les corts de 1645, s'havia fixat que els oficials i tribunals havien de donar còpies dels documents que els elets de contrafurs els demanaren³⁸. De manera que es va plantejar denunciar un nou contrafur en cas que el virrei no donara les còpies dels processos³⁹.

Malgrat totes aquestes dificultats, Grau d'Arellano va entregar el memorial sobre els contrafurs, incloent 38 capítols repartits en 12 folis centrats en les execucions per garrot ordenades pel lloctinent general en el lloc de Quart. El dia de Sant Bartomeu de 1675 van ser executats sense haver-se fet procés previ Juan Badia de Paterna, Eusebio

³⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

³⁸ No obstant això, el 12 de maig de 1677 la Junta de Contrafurs havia informat l'ambaixador que el virrei no estava convençut que estiguera obligat a fer-ho i que l'anava a consultar amb la Reial Audiència. És comprensible que el virrei tinguera aquest dubte, perquè el *placet* del fur podia induir a error, ja que s'accedia a l'obligació que es donaren les còpies "precehint orde del virrey, a qui se ha de representar". ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 258v-259v. El fur 27 de 1645 en: Lluís Guia Marín, *Cortes del reinado...*, p. 218.

³⁹ Malgrat noves traves, finalment, es van enviar a l'ambaixador les còpies dels documents el dia 25 de maig. Uns dies després el virrei havia accedit al fet que es donaren les còpies dels processos, però aquesta vegada era l'Audiència qui posava obstacles, ja que havia sol·licitat els noms dels executats per a poder fer els duplicats. De manera que la Junta estava tractant d'esbrinar aquesta informació. Carta de la Junta de Contrafurs a Grau en 18 de maig de 1677 i reunió de la Junta de Contrafurs de 25 de maig. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 264-265 i 273. El 25 de maig de 1677 l'ambaixador Gaspar Grau va escriure per a sol·licitar que se li confirmara si en el cas els garrots dos d'ells van ser penjats en Russafa després de ser executats. Els electes van enviar informació detallada sobre això, però en carta de dia 10 de juny es va ordenar a l'ambaixador que s'ajustara en tot al relat dels fets que havia fet el virrei, però assenyalant que no tots havien sigut presents en la mort de Senén Asensi. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 278-285. Aquell mateix dia, 10 de juny, els electes de Contrafur van decidir enviar dos mesades de salari a l'ambaixador ja que s'havien esgotat les 400 lliures que se li havien donat. Aquests diners es va traure de les 2000 lliures que s'havien provist per a les despeses de l'ambaixada, com també es van traure 85 lliures i 16 sous per a les despeses i sou dels membres de la Junta. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 283v-284. La carta certificàtoria a la Diputació perquè fera efectiu el pagament en ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 284v-285r.

Gómez de Torrent, Jerónimo José Bartual i el seu germà Bartolomé Bartual tots dos de Russafa, a José Sancho de Sueca i Juan Sàncnis conegut com “el Castellanet”. Van ser acusats d’haver matat a Senén Asensi aquell mateix matí⁴⁰. Segons els Estaments es van entregar sense prestar resistència i no es va detectar que portaren armes prohibides. Després de la seua captura, els oficials de justícia es van disposar a traslladar-los a tots a la ciutat de València, però estant a mig camí es van trobar amb el duc de Ciudad Real que els va fer tornar a Quart. Una vegada allí, el virrei havent-se acomodat a casa de Lorenzo Mateu i Sanz, va manar ajusticiar als sis reus.

D’acord amb la versió estamental, cinc dels reus van ser trets al pati perquè foren sentits en confessió, la qual cosa no es va poder fer amb José Sancho per estar encara inconscient. Sens dubte la manera d’administrar el sagrament va ser poc ortodoxa, doncs *se confessaron teniéndolos atados por los brazos los verguetas de la Audiencia, sin apartarse más de lo que podían desviar la cabeza sin desasirse del preso*. Respecte a José Sancho, assenyalava el memorial que un religiós el va assistir per a donar-li la confessió i com seguia sense sentit, no podia afirmar que li havia estret la mà en senyal de penediment però se li havia donat l’absolució. Així i tot, el duc de Ciudad Real *sin reparar en el riesgo evidente a que exponía la salvación de aquella alma mandó sin embargo que en él se executasse primero su orden*, traient als sis reus a una xicoteta plaça que estava davant de la casa, executant primer a Sancho *estando hecho un cadáver, privado de potencias y sentidos*. Segons el memorial la mort dels altres cinc va ser encara

⁴⁰ L’execució havia sigut motivada perquè aqueix mateix dia 24 d’agost de 1675, entre set i huit del matí, Juan Badia i Eusebio Gómez acompanyats d’altres tres homes que no havien pogut ser identificats van matar a Senén Asensi, llaurador de Paterna, de tres arcabussades. En conseqüència el Justícia de Paterna va fer sonar les campanes perquè la població isquera en persecució dels delinqüents. Després de posar-se en fugida, els agressors es van refugiar a l’interior de l’ermita de Sant Onofre del lloc de Quart on van ser envoltats pels oficials de justícia i la multitud. D’això es va donar notícia al virrei que va enviar al capità de la guàrdia *dels blaus*, don Pedro Ruiz, que va aconseguir que s’entregaren *sin aver hecho resistencia valida ni pegado arcabuzazo*. A més, assenyalava el memorial que *fueron hallados cada uno con su arcabuz largo, sin caravinas ni otras escopetas cortas* pel que no eren portadors d’armes prohibides. Quan van sonar les campanes cridant a sometent, estaven amagats en els camps José Sancho i un altre home que també fugien de la justícia i, creient que eren ells els perseguits, van tractar d’escapar. Al poc temps van ser descoberts i després de córrer més de dues llegües José Sancho va perdre el sentit i el van portar al lloc de Quart al costat dels quals s’havien tancat en l’ermita.

més terrible⁴¹ i les seues despulles van ser traslladades a la ciutat de València on van quedar penjats de les portes més importants de la ciutat⁴².

Encara que a Grau se li havia donat ordre que en tot s'ajustara a aquesta informació, la narració que conté el memorial entregat en nom del virrei el dia 30 de juliol de 1677 donava altra versió. Coincidents en el fonamental, els dos relats es diferenciaven en elements clau: la resistència als ministres de justícia i que els ajusticiats anaven en quadrilla i portaven armes prohibides⁴³.

Així mateix, encara que ambdues coincideixen que no es va realitzar judici, el virrei afirmava que havia actuat amb coneixement de la causa perquè havia enviat a don Diego Descals perquè investigara el cas. Segons aquest ministre, havien quedat provats els delictes de furt i homicidi per tres testimonis de vista i els de resistència i anar en *cuerpo y forma de la quadrilla* amb molts més. Pel que havent-los capturat *en esta fragancia* va jutjar el duc que:

Faltava a la recta y devida administración de la justicia si no executava luego en estos delinquentes el castigo que merecían por fueros y pragmáticas de este reyno en las

⁴¹ Se'ls va ajusticiar individualment. Primer tenint-los un vergueta lligats del braç eren posats de genolls i una vegada se'ls posava al voltant del coll el cordill per a donar-los el garrot l'oficial de justícia els soltava. No estant lligats a cap part, allò es convertia en una lluita entre ajusticiat i botxí. *Hechando el verdugo boca por abaxo al ajusticiado le dava muchos puntapiés para sugetarle y batallando los dos, el uno con el encono y rabia de executar su oficio y el otro con las congoxas mortales, zozobrando, entre ansias más terribles que la mesma muerte, acabava miserablemente la vida. Perdiendola de esta suerte todos los cinco, con tales ansias y tormentos que revolcándose por el suelo mordían la tierra como si muriesen rabiando. Siendo en todos tan circunstanciado este inusitado y jamás visto rigor que fue más atroz el castigo que el delito que le motivó.*

⁴² Els cadàvers es van situar a les portes de Serrans, Quart, dels Innocents, de la Mar, de Sant Vicent i la del Real. Allí van estar exposats els seus cossos durant tot el dia 25 fins que a la nit van ser despenjats. Però l'endemà, 26 d'agost de 1675 van ser tornats a penjar en els seus llocs d'origen: els germans Jerónimo i Bartolomé Bartual en Russafa, José Sancho a Sueca, Eusebio Gómez a Manises i Juan Badia a Paterna. El cos de Juan Sanchis "el Castellanet" va seguir penjat de la porta de Quart fins al dia 27 d'agost quan va ser necessari retirar-lo d'allí perquè ningú volia entrar ni eixir per aquella porta *siendo la de más concurso, así por el horror como por la hediondez con que el cuerpo infestava los ayres*. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 590, núm. 5.

⁴³ Abans d'iniciar la seua narració, el duc Ciudad Real exposava que en accedir al virregnat havia procurat informar-se dels mitjans que havien emprat els seus antecessors per a pacificar el regne, *averiguó que solo la pudieron conseguir por los más fuertes y horribles, porque sin ellos a ningún virrey ha sido posible enfrenar la audacia y temeridad de los valencianos en la perpetración de delitos*. De manera que, el 24 d'agost de 1675, quan es va assabentar que una quadrilla de bandolers actuava per la zona de l'Horta, va posar tots els mitjans per a la seua persecució. Per això quan aquests van matar a Senén Asensi i li van furtar el seu cavall i la seua escopeta, el virrei va enviar la seua guàrdia personal. En contra del que deia l'ambaixador en el seu memorial, el virrei defenia que els fugitius s'havien resistit disparant als ministres de justícia i quan es van refugiar en l'ermita *fuieron vistos entrar en forma y trage de bandidos con sus charpas, bollas, balas, caravinas y pistolas que entregaron en dicha hermita a unos religiosos y aquellos a los ministros de justicia*.

quales se impone pena de muerte natural a los bandidos que van aquadrillados en número de cinco, y más llevando escopetas cortas, cometiendo delitos y perturbando la paz pública como quedó verificado en ellos.

Mentre per al regne actuar sense procés havia sigut fer-lo contra la justícia, per al lloctinent havia actuat de fet i sense donar temps a instruir un judici precisament per no faltar a l'administració de la justícia. En la versió de Ciudad Real, es destacava la pietat amb la qual havien sigut tractats els reus ja que van ser confessats perquè pogueren salvar les seues ànimes, i després de ser els seus cossos exposats *les hizo librar a eclesiástica sepultura*. De la mateixa manera va assenyalar que exposar els cadàvers en els seus llocs d'origen havia sigut el més convenient, perquè *la pena que llevan no mira tanto a la corporal afflictiva como al escarmiento y por ello se ejecutan en los lugares más públicos, y cuando es posible en los lugares donde causaron el escándalo y en el lugar de la ofensa ha de ser el desempeño y el castigo*. Al final de la seua narració, el virrei conclouïa que de tots aquests actes *quedó con gran crédito la justicia, porque entiende que en términos della la suprema ley es la salud del pueblo y por conseguirla deben ser traspasadas todas ellas*⁴⁴.

En defensa del Contrafur perpetrat pel virrei, Guerau no es va limitar a assenyalar les lleis del regne, anant més enllà. L'ambaixador va destacar que el duc no sols havia actuat en contra dels furs, sinó també contra dret natural i lleis de Déu⁴⁵. Tant la llei natural com la divina reconeixien el dret dels reus a ser sentits en un judici, la qual cosa no es podia excloure ni per la notorietat del delictes, ni per les circumstàncies d'aquest. Per a exemplificar-ho, s'usava el judici d'Adán que va ser escoltat per Déu encara que el delictes fora gravíssim per atemptar directament contra els mandats del totpoderós i constara la seua culpabilitat. En conseqüència, si ni tan sols des del cel s'actuava sense fer procés, menys l'havien de fer els prínceps i ministres que havien d'administrar la justícia. Seguint aquesta argumentació, Grau d'Arellano exposava que havia de ser *la equidad y no el ímpetu quien gobierne los castigos, pues los que se dilatan están a tiempo de ejecutarse, pero no se pueden revocar los que una vez se ejecutaron sin justificado motivo*⁴⁶. De tot això s'inferia que la justícia només es podia executar seguint els termes

⁴⁴ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 92.

⁴⁵ *Será ociosa ponderación de quebrantamiento de leyes positivas quando claman violadas la divina y la natural.*

⁴⁶ A això afegia l'ambaixador que el pitjor defecte de qualsevol ministre era deixar-se portar per la ira perquè *la precipitación es madrastra de la justicia y la ira tempestuosa nube que ofusca las luzes de la*

legals, i *el que no los observa es solo el aborto de la crueldad que le apresuró para lisonjear lo sanguinolento del ánimo con el pretexto de justiciero.*

Preveient l'argument de la certesa i immediatesa per a justificar l'ajusticiament *para atemorizar al reyno con el horror desta justicia para evitar la freqüencia de los delitos*, s'indicava que el regne no necessitava d'aquesta mena de demostracions ja que no existia la freqüència de crims d'uns altres temps. En atenció a la informació que va rebre el capità don Diego Descals, s'argumentava si s'hauria fet procés els reus no podien haver sigut condemnats: els dos testimonis de vista no van poder identificar als tres que havien disparat a Senén Asensi i com no constava que fora un homicidi deliberat, sinó fortuït, només podien ser condemnats aquells que havien disparat⁴⁷. Pel que es conclouïa que no podien haver sigut ajusticiats per la via ordinària de justícia, sinó només per l'extraordinària. Es reconeixia que alguns doctors entenien que als presos en flagrant delictes se'ls podia negar la defensa, però també que això només es podia executar quan hi havia perill que la dilació poguera deixar el crim sense càstig. No sent aquest el cas, el jutge havia de donar opció als reus per a la seua defensa.

A aquests arguments s'afegia que als reus se'ls havia negat també la possibilitat de salvar la seua ànima, la qual cosa era notori en el cas de José Sancho, de qui el confessor no va poder confirmar el seu acte de contrició. El canonge Grau recordava que els cànons sagrats prohibien que es poguera llevar la vida a cap delinqüent sense donar-li temps a la confessió, igual que la caritat cristiana. La negació del sagrament quedava agreujada pel fet que alguns ministres inferiors havien sol·licitat al virrei que es retardara l'execució perquè es poguera confessar, però el duc va manar que es donara garrot a Sancho abans que a la resta. Els altres cinc van morir confessats, encara que se'ls va negar el sagrament de l'eucaristia, *tan utilíssimo y, en cierto modo, necesario para la salud y*

razón. I que deixar l'administració de justícia en *un juez iracundo* era com deixar *la espada en manos de un frenético.*

⁴⁷ No es considerava premeditats perquè ningú havia declarat que els ajusticiats estigueren esperant al mort i el més lògic era pensar que havent-se trobat amb ell, i el mataren *commovidos de ira*, la qual cosa no mereixia pena ordinària. I si el virrei haguera esbrinat, haguera vist que els germans Bartual eren gent de bona qualitat que s'havien trobat poc abans amb els altres, sense temps per a planejar el delictes. I com no era delictes assistir armat al crim d'un altre si no s'auxiliava a l'agressor, cooperant o ferint, s'havia de pensar que els que havien disparat eren Gómez i Sanchis *porque eran los enemigos del muerto, no contra los Bartuales que solamente eran auxiliares.* Per tant, totes les proves que tenia el virrei eren conjectures que admetien proves en el sentit contrari, la qual cosa no semblava bastant per a llevar cinc vides.

salvación de las almas, de suerte que el juez que deniega al reo este consuelo peca mortalmente.

L'ambaixador prosseguia exposant que actuar sense procés estava expressament prohibit per lleis del regne, però aquestes prevencions religioses no estaven fixades per furs com sí que ho estaven a Flandes o a Castella. Aquest defecte en la legislació s'atribuïa al fet que en el moment en què es van fer aquestes lleis *no tenía imaginable contingencia en las operaciones de un ministro christiano puesto por un monarca católico y así no quissieron mandar por ley*. No obstant això, vistes les operacions del virrei exposava el regne que suplicaria al rei en les pròximes Corts Generals *les concediesse fuero estableciendo que ningún ministro pudiera mandar executar sentencia de muerte sin estar primero confesados y comulgados las reos*.

Tot això quedava agreujat per la manera en què es van executar els garrots *haziéndoles morir con tan rabiosas congoxas y tormentos, que de las atroces demonstraciones con que la mesma naturaleza manifestava sus ansias, se podía rezelar no passasse a desesperación la penalidad de la muerte*, la qual cosa es podia haver evitat donant-li al botxí els instruments necessaris. El zel dels cristians havia establert que en aquells càstigs en què es donava mort mitjançant diferents turments es donara primer garrot, *para que en trance tan fatal que la muerte es consuelo del suplicio de la vida, no passasse a desesperación la penalidad del morir*. I sent que els delictes d'aquests homes no mereixien aquest tipus de penes amb més raó no havia de permetre el duc que "patiren tan rabiosa mort".

Finalment, es considerava que el càstig imposat havia sigut doble perquè després de donar-los mort es van exposar els seus cossos durant quatre dies, primer a València i després en altres llocs. L'exposició del cos només es feia en aquells casos en què el delinqüent moria durant la fugida i per això se li penjava com si s'executara la sentència. I en altres casos en els quals s'aplicava pena al cadàver era en aquells en què s'havia de turmentar al reu abans de morir i per pietat es feia el càstig després de la mort. En tots dos casos el suplici que es donava als cadàvers era en execució de la sentència i no en forma de dues penes separades com ho havia fet el virrei. Atés que ja havien pagat pels seus crims amb la seua vida, era excessiu el suplici de les seues despulles⁴⁸. En conjunt, el

⁴⁸ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 590, núm. 5.

memorial del regne en lloc d'assenyalar els furs que havia transgredit el virrei, limitats solament al fet que va executar als reus sense sentència i en dia festiu, es va dedicar exposar els greuges que el virrei havia fet al dret natural i a la religió catòlica. L'ordenament jurídic de l'època foral moderna no sols incloïa les lleis aprovades en Corts o les promulgades pel rei, sinó també els costums, el dret romà, la llei natural o la llei divina, entre altres. Les transgressions a aquesta altra normativa, en opinió de l'ambaixador, excedien amb molt les que havia comés contra les lleis positives del regne.

Per defensar-se d'aquestes acusacions, en el seu memorial, el virrei va argumentar que podia actuar sense fer judici gràcies a la suprema potestat que els lloctinents de sa majestat podien utilitzar en *los casos que clame la pública necesidad*. A més, assenyalava que la seua decisió es va prendre amb aprovació de la ciutat i el regne, perquè juntament amb el virrei es trobava a Quart el comte d'Elda, que era en aquells dies síndic de l'Estament Militar i no va protestar la decisió. Al seu retorn a València, *acudió toda la nobleza y los ministros que con grande aplauso y aclamación le dieron las gracias* perquè amb el càstig *avía afiançado la paz y quietud pública de aquella ciudad*. Respecte a les acusacions d'haver actuat contra la religió catòlica, assenyalava l'aprovació del doctor Jacinto Amaya ardiaca major de Segorbe i també la del venerable doctor Domingo Sarrio a tot el realitzat.

El lloctinent va intentar desmuntar una a una les línies argumentals del regne. En primer lloc, defensava que els actes que li atribuïa l'ambaixador eren inversemblants entre persones catòliques. En segon lloc, es justificava dient que l'aragonesa i eines del botxí no depenien d'ell, sinó de la ciutat de València que era qui el nomenava i pagava. En tercer lloc, argumentava que encara que Déu també sentia els reus, hi havia altres episodis de les escriptures en els quals el totpoderós castigava fulminantment i en l'acte, per a així assegurar *con el castigo de pocos, la obediencia de todos*. En quart lloc, s'exposaven els arguments que li havien portat a ajusticiar als bandolers.

Per a justificar la condemna es recorria als informes elaborats per Diego Descals provant que els ajusticiats havien comés cinc delictes atroços, *que por qualquier de ellos merecieron la pena capital que les dio*. El primer d'ells, l'assassinat acordat de Senén Asensi, ja que segons el virrei *fueron a su heredad a buscarle para matarle*. Com reconeixia el propi ambaixador en el seu memorial, Gómez i Sanchis eren els enemics del mort i *el principal indicio del ánimo deliberado en el homicidio es la enemiga*. El segon, el robatori del cavall i l'escopeta, perquè només amb aquest delicte ja bastava per a

ajusticiar-los. El tercer, que el fet d'anar els cinc en quadrilla era un número bastant com per a aplicar-los la pena segons les pragmàtiques del regne. El quart, que els ajusticiats portaven escopetes i armes prohibides i encara que no van ser capturats amb elles van ser vistos entrar armats en l'ermita. I el cinqué, que havien resistit a la justícia⁴⁹.

Al seu judici, hauria faltat al seu deure amb el poble si no l'alliberava del *iugo de la quadrilla que le tenia oprimido con temor*. Ciudad Real també destacava que havia pogut executar-los en dia festiu, ja que els furs parlaven de les execucions per via ordinària i no per l'extraordinària quan el delicte es cometia en aqueix mateix dia festiu. Així mateix, defensava que l'administració de la justícia no sols mirava al càstig dels delictes, sinó també a donar exemple, pel que no va ser excessiu mostrar les cadàvers on solien cometre els seus crims perquè uns altres no repetiren les seues accions⁵⁰.

Mentre l'ambaixador va posar l'accent en les faltes que el virrei va fer contra la fe catòlica, el virrei es va centrar en els motius pels quals va poder ordenar la mort dels presoners sense donar lloc a judici. Així doncs, mentre el regne no va donar pes als furs que havien sigut transgredits, el duc de Ciudad Real va usar, sobretot, arguments basats en la legislació. Totes dues estratègies són completament lògiques en el seu context. D'una banda, el regne havia protestat moltes vegades per l'ús de la potestat econòmica, la qual cosa els monarques mai havien considerat que anara Contrafur, optant per una altra estratègia que potser podia commoure l'ànim del monarca. D'altra banda, el virrei va seguir la via tradicional de defensa i argumentació que havia servit a tots els virreis anteriors perquè foren aprovats els seus actes.

Potser per això, atés que l'argumentació de Ciudad Real aportava poca novetat, no es va alterar el sentir del Consell d'Aragó que en consulta de 10 d'agost de 1677 es va reafirmar en el ja decidit, quan havia llegit solament el memorial del regne i no el del lloctinent⁵¹.

En aqueixa consulta de 2 d'agost el Consell d'Aragó es pronunciava en els següents termes:

⁴⁹ Per real carta de 13 de febrer de 1663 dirigida al virrei marquès de Camarasa, es va dir que no es podia perdonar ni enviar als exèrcits a aquells que es resistien a la justícia sinó que se'ls havia de condemnar.

⁵⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92. Una altra còpia en: BNE, *Diversos Extraordinarios*, 1384/3.

⁵¹ La consulta de 10 d'agost de 1677 en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 85.

Y ahora representa el Consejo a vuestra magestad no sólo obró el virrey en aquel castigo que mandó executar en aquellos seis hombres contra las disposiciones de los fueros del reyno que prescriben la forma en que se ha de proceder contra los delinquentes, sino que excedió sumamente en el modo y circunstancias contra la piedad christiana pues a su vista se les quitó la vida tan aceleradamente y al primero sin haverse podido confesar por estar enagenado de sentidos con riesgo de su salvación.

El Consell d'Aragó afirmava que el virrei s'havia excedit i havia actuat en contra dels furs i de la pietat cristiana, no obstant això suggerien al monarca no reconèixer cap greuge i donar una resposta genèrica que prohibira actuar de fet, però que no desacreditara la figura del virrei ni minvara el dret del rei a actuar usant la potestat econòmica⁵². En aquesta conformitat es va respondre al virrei en 17 d'agost de 1677.

En la queja que haze el reyno de los seis garrotes que hizisteis dar el día de san Batholomé del año 1675, os vuelvo a mandar que estéis muy enterado de observar lo que se os advirtió entonces con cartas de 5 y 9 de octubre del mismo año de absteneros en delante de semejantes prozedimientos, y que en la administración de la justicia guardareis los fueros de ese reyno. Declarando que los hechos en este caso no pudiesen sacarse en conseqüencia para en adelante y que estéis muy atento a observar lo que se os advirtió en dichas reales cartas, y que de ninguna manera procedáis de hecho y sin conocimiento de causa en las occassiones que se offreciessen deste género, y que mi real intenzión es que se observen y guarden los fueros de ese reyno. Porque de no ejecutarlo assí mandaré tomar contra vuestra persona la resolución que más convenga a mi real servicio y a la quietud pública de ese reyno⁵³.

La resposta del rei va ser coincident amb altres anteriors en les quals no es reconeixia cap transgressió però s'ordenava al virrei no actuar de facto . No obstant això, contenia un possible càstig al lloctinent si no complia el seu mandat. Aquesta expressió mostrava desconfiança en el duc de Ciudad Real i podia suposar un minvament de la seua autoritat, per això en la còpia de la resolució del rei que el *alter nos* va donar a la Junta de Contrafurs es va preocupar que fora suprimida⁵⁴.

⁵² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 88.

⁵³ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 80

⁵⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 90. El mateix document en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 23. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 403-406.

2. LA PRESÓ DEL MARQUÉS D'ALBAIDA

El segon Contrafur es referia als empresonaments del marqués d'Albaida al castell de Morella; del comte d'Elda, don Francisco i don Vicente Bellvís a les seues cases i del justícia del lloc de Benissoda en les presons de la ciutat de València. Tot això es va fer, també sense precedir procés ni sentència. La causa va ser el conflicte armat entre les viles d'Ontinyent i d'Albaida amb motiu del dret a celebrar fira i mercat en els mateixos dies de setembre, que va portar al virrei, duc de Ciudad Real, a desplaçar als seus homes a aquelles poblacions per a evitar altercats⁵⁵. En dues ocasions el capità Diego Descals va arrestar al marqués d'Albaida responsable de la convocatòria del mercat origen de les disputes, i va pregonar el final del mercat en la vila fins que finalment es va aconseguir acabar amb l'activitat mercantil⁵⁶.

Després d'aquestes accions, el duc de Ciudad Real va ordenar el seu arrest i desterrament a la vila de Morella, recloent a les seues cases al comte d'Elda, a don Francisco i don Vicente Bellvís i va ordenar tancar al justícia de Benissoda en les presons

⁵⁵ La vila d'Ontinyent tenia llicència reial per a celebrar fira el dia 21 de setembre de cada any i els 15 o 20 dies següents. Per aquesta raó el síndic d'Ontinyent va presentar davant l'Audiència el seu privilegi perquè la veïna vila d'Albaida no celebrara mercat durant aqueixos dies, la qual cosa va ser declarada per l'Audiència en 22 de setembre de 1674. Això va portar al marqués d'Albaida a mobilitzar-se i presentar els drets que tenia de celebrar mercat dos dies a la setmana en la vila d'Albaida. El 22 de desembre de 1674 la Reial Audiència es va pronunciar a favor del marqués. En virtut d'aquesta sentència el marqués va pregonar en diverses localitats veïnes que anava a celebrar mercat els mateixos dies de la fira d'Ontinyent. En assabentar-se, els jurats d'Ontinyent van acudir al duc de Ciudad Real perquè solucionara el conflicte. El virrei va reunir la sala criminal de l'Audiència, al síndic i a l'advocat de la vila d'Ontinyent i al doctor Melxor Calvo, assessor general dels estats del marqués d'Albaida. En aquesta reunió es va acordar que el síndic d'Ontinyent suplicaria per gràcia al marqués que suspenguera el mercat aqueixos dies. No obstant això, el marqués es va negar a retirar el pregonat. Llavors, el virrei es va assabentar que en els dies següents a aquesta resolució es van començar a reunir alguns familiars i *deudos* del marqués Albaida, entre els quals estaven el comte d'Elda, don Francisco Bellvís i el seu fill don Vicente. El marqués va celebrar mercat la setmana del 18 de setembre pel que el virrei, tement un disturbi, va enviar a Ontinyent a Diego Descals al capdavant d'una companyia de cavalls. Les prevencions del virrei no van servir de res, ja que el dia 22 de setembre de 1675 es va produir un *numeroso motin* en el qual van participar més de 500 homes. Els veïns d'Ontinyent van entrar en les terres del marqués d'Albaida destrossant-lo tot al seu pas i van calar foc a set cases i a l'almàssera del lloc de Benissoda. En el memorial del regne s'exposava que el marqués podia haver reunit una força molt superior per a oposar-se, però *no hizo oposición alguna apreciando más padecer tan desastrosa mortificación que aventurar la quietud del reyno y exponerle a los escándalos y muertes que de tomar satisfacción precisamente avían de resultar*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92 i ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

⁵⁶ Segons el lloctinent, amb l'arribada del capità Diego Descals es va aconseguir apaivagar els ànims, i després d'arrestar al marqués es va publicar un pregó perquè els mercaders abandonaren Albaida. Quan es va assabentar d'això, el marqués va escapar del seu arrest i va fer pregonar el contrari, manant que es continuara amb el mercadeig. Avisat del succèit, don Diego va tornar al lloc de Benissoda on havia anat el marqués i el va tornar a prendre i aquesta vegada de manera definitiva es va tornar a baladrejar la suspensió del mercat. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92.

de València⁵⁷. El virrei justificava el desterrament del marquès pel perill de que es produïra algun rebombori sorgit de les juntes dels seus parents si es quedava a València⁵⁸. El 27 de novembre de 1675 la Junta va declarar el cas com Contrafur, el 4 de desembre de 1675 el rei va aprovar l'actuació del seu lloctinent⁵⁹. Simultàniament es va escriure al virrei ordenant-li que traslladara al marquès a València. De manera oficial s'havia donat recolzat al virrei mentre que de manera privada se li va ordenar que canviara la seua manera de conducta⁶⁰. En 1677 el memorial la Junta de Contrafurs denunciava que aquesta resposta es va donar sense escoltar els arguments del regne i solament amb la versió dels fets del virrei⁶¹.

Quan el cas es va presentar en la cort, es va denunciar que les accions empreses contra el marquès s'oposaven al fur 77 de les Corts de 1585 que prohibia el desterrament de persones amb privilegi militar⁶². Aquests procediments també es van considerar contraris al fur 22 *de guidatico* concedit per Martín l'Humà l'any 1403, que exposava que no es pogueren traure cavallers de la ciutat per motius de bandositats o guerra privada. Així mateix, es creien vulnerats els furs 23 i 25 *de guidatico* que prohibien els desterraments sense fer procés⁶³. La presó del marquès també vulnerava el primer privilegi de Fernando el Catòlic de l'any 1472 que prohibia la imposició de qualsevol mena de pena sense fer procés⁶⁴. De la mateixa manera, es veia vulnerat fur 52 *de*

⁵⁷ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

⁵⁸ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92. El marquès va estar més de tres mesos pres a Morella i el van enviar a les torres de Serrans. Després de suplicar-ho el van tancar a la casa de la Diputació amb guàrdies de vista. Quan el marquès d'Albaida es va posar malalt, el virrei no va consentir que anara a la seua casa a curar-se, sinó que li va donar permís perquè es traslladara a casa del seu oncle, el comte del Real, però el marquès no va acceptar aquesta novetat i va suplicar que se li acabara d'instruir el procés. Després de més de mes i mig pres a la casa de la Diputació, va ser alliberat perquè no hi havia proves ni causa per a processar-li. Aqueix mateix dia, 9 de febrer de 1676, es van alliberar també la resta de presos.

⁵⁹El rei al·legava que Ciudad Real estava obrant per la via jurídica i formant procés pel que estava obrant segons fixaven els furs i per això pregava que no s'enviara ambaixador per aquest motiu. Aquesta carta va ser usada com a argument i copiada en el memorial que es va fer en nom del duc de Ciudad Real com també es va copiar la de 18 de desembre en què Carles II tornava a demanar que s'evitara tramitar ambaixador. En la carta de 4 de desembre s'aprovaven les accions fetes pel virrei en atenció al que es disposa en els furs 31 i 32 de la rúbrica *de Sagionibus*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92.

⁶⁰Sabem de l'existència d'aquesta carta gràcies a la consulta del Consell d'Aragó de 2 d'agost de 1677. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 88.

⁶¹Pel que "*siendo este incurso de contrafueros como un litigio entre el virrey y el reyno para tomarse resolución debía ser oído primero el reyno*".

⁶²El fur 77 de 1585 titulat: "*Que s guarde lo que està dispost per fur, sobre los militares y los que gozen de dit privilegi no puguens ser desterrats sens precehir conexença de causa*". *Furs, Capítols...*, MDLXXXV, f. 13.

⁶³*Fori Regni Valentiae*, f. CCXXXII.

⁶⁴El privilegi I de Fernando el Catòlic ja citat en diverses ocasions en: *Aureum Opus*, ff. CCX-CCXI

criminibus que disposava que ningú poguera ser condemnat sense prova concloent⁶⁵. Normes totes elles confirmades i manades observar pel rei Felip IV en el Contrafur 18 de 1626, que també es considerava transgredit⁶⁶.

En previsió de que s'argumentara que l'executat amb el marquès d'Albaida no era un càstig, sinó empresonament per a poder obrir el procés, s'assenyalava que l'executat no es corresponia amb aqueixa intenció. En aquest cas se li havia d'haver tancat a les torres de Serrans que era la presó ordinària de la ciutat, mentre que enviant-lo a Morella se li imposava una pena abans del judici. Aquesta acció, a més, era interpretada com una doble sanció, perquè a més de presó s'imposava desterrament⁶⁷. D'això s'inferia que no podent imposar el virrei pena de desterrament, tampoc va poder manar-lo empresonar a Morella, perquè fer-ho contenia totes dues sancions. Si s'hauria aplicat presó i no desterrament s'havien d'haver complert el fur 24 *de Sagionibus*, el fur 25 de la mateixa rúbrica i el privilegi 12 de Jaume II que prohibien empresonaments fora de les presons comuns de cada lloc. El que també es recollia en els furs 26, 27, 28, 29 i 30 *de Sagionibus* i els privilegis 44 de Pere II i 24 del rei Alfons III. Totes aquestes disposicions havien sigut confirmades en el Contrafur 14 de les Corts de 1604 i els capítols 16 i 18 dels Contrafurs de 1626⁶⁸.

Tampoc s'estimava conforme a llei la duració del tancament per contrària als furs 19, 27 i 84 *de criminibus*, en els quals es fixava un període de presó màxim de cinc dies abans de presentar càrrecs, i 40 més per a donar sentència⁶⁹. A més, segons el fur únic del títol *Que si algun singular, situat in extravaganti*, les persones amb privilegi militar no

⁶⁵ *Fori Regni Valentiae*, f. CXCIX.

⁶⁶ S'al·legava també que en 1656, durant l'ambaixada del senyor de Gilet, sa majestat havia decretat sobre aquest tema als Contrafurs de l'empresonament del doctor Juan Bautista Balda a Morella i del marquès de Benavites i el seu oncle Juan Bellví a Xàtiva, que aquells casos no pogueren servir de precedent per a futures accions. El Contrafur 18 de 1626 disposava que se seguiren els furs en matèria de detenció i procés dels delinqüents. *Furs, capítols... MDCXXVI*, f. 5.

⁶⁷ Defensava l'ambaixador que obligar el marquès a residir a Morella era pitjor que expulsar-li del regne ja que tenia totes les incomoditats d'estar fora de la seua casa i lluny dels seus familiars i no tenia la llibertat dels bandejats de triar on viure.

⁶⁸ Els furs 24 a 30 de *sagionibus* en: *Fori Regni Valentiae*, f. CCXLII-CCXLIII. El privilegi 12 de Jaume II en: *Aureum Opus*, ff. XLI-XLII. El privilegi 44 de Pere II, el Cerimoniós en: *Aureum Opus*, ff. CXIII-CXIII. El Privilegi 24 d'Alfons III en: *Aureum Opus*, f. CLXXXVIII. Contrafur 14 de les Corts de 1604. *Furs, capítols... MDCIII*, ff. 4. Els Contrafurs 16 i 18 de 1626 en: *Furs, Capítols... MDCXXVI*, ff. 4-5.

⁶⁹ Els furs 19, 27 i 84 de títol *de criminibus* en: *Fori Regni Valentiae*, ff. CXCV-CXCVI i CCI.

podien passar més de 10 dies en la presó sense que se'ls fera procés⁷⁰, quedant confirmat amb els capítols 12, 13, 14 i 18 dels Contrafurs de 1626⁷¹.

Per si no fora suficient, s'incidia en què la Reial Audiència no va presentar cap càrrec ni contra el marquès d'Albaida ni contra cap dels altres arrestats. El marquès havia passat tres mesos tancat a Morella i dos més a la Casa de la Diputació, per la qual cosa no se li havia fet procés en el temps reglat, no se li havia tancat a la presó ordinària i li l'havia aplicada pena de desterrament. De tot això es conclouia:

*Parece que no es possible dar términos más hábiles y claros para la contravención, y si en estos se dize que no procede con razón parece se puede inferir que dichos fueros y privilegios son vanos, inútiles y sin provecho ni fuerça alguna sin que en ningún caso puedan tener efecto*⁷².

El duc de Ciudad Real, en el memorial que va escriure en la seua defensa afirmava que el cas va ser declarat legal pel rei amb la carta de 4 de desembre de 1675, en la qual deia que s'havia actuat segons els furs. Amb tot, per si quedaren reserves al·legava una carta de Felip IV al marquès de Camarasa, de 4 de gener de 1660, en la qual, en opinió del virrei es manifestava que sempre que es fera procés no es podia al·legar Contrafur⁷³. Ciudad Real assenyalava que va poder enviar al marquès a Morella, ja que en 1656 Felip IV va declarar que l'arrest de Juan Bautista Balda a Morella no anava contra les lleis, perquè no hi havia vulneració a enviar a algú a presó diferent a l'ordinària si hi havia raons justificades⁷⁴.

Vistos arguments i precedents, el Consell d'Aragó, el 2 d'agost de 1677, proposava al rei respondre el mateix que en l'ambaixada del senyor de Gilet. Per tant, es recomanava resoldre que les actuacions del duc de Ciudad Real no serviren com a precedent per a futures accions, i que la voluntat del monarca era que es guardaren els

⁷⁰ Aquest fur tenia com títol complet "*Que si alcun singular del Braç Militar serà pres per crim que haja de ser denunciat y que lo denunciante se haja obligar a pena de ytalio*". Situat en: *Fori Regni Valentiae, in extravaganti*, f. LIX.

⁷¹ Els Contrafurs 12, 13, 14 i 18 de 1626. *Furs, capítols... MDCXXVI*, ff. 4-5.

⁷² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

⁷³ En aquesta carta el rei encarregava al virrei Camarasa que digés a los electos de contrafueros que en las materias judiciales y en que ay procesos se cumple en ellos con la administración de justicia. Aquesta expressió que el virrei interpretava que havent-hi procés judicial no es podien transgredir els furs també podia ser interpretada com que, en aqueix moment, els processos judicials s'estaven fent segons la normativa foral. És a dir, el virrei argumentava que iniciant procés no es podia denunciar Contrafur algun, la qual cosa no tindria sentit ja que com hem vist la via judicial estava estrictament reglada i qualsevol incompliment d'aquesta normativa era susceptible de ser denunciat.

⁷⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92.

furs, escrivint al virrei perquè s'abstinguera d'aquesta mena d'actuacions per a així evitar les queixes del regne⁷⁵. En conseqüència, el 17 d'agost de 1677 Carles II va respondre que no s'havia faltat als furs, però va encarregar al virrei que no repetira aquest tipus d'actes⁷⁶.

3. ELS EMBARCAMENTS DEL 7 D'OCTUBRE DE 1676

El 7 d'octubre de 1676 el duc de Ciudad Real va fer embarcar cap a Sicília al metge Lorenzo Martínez i al notari Vicente Gisbert junt a altres 32 persones, actuant *de facto* i sense coneixement de causa, accions que van constituir el tercer contrafur reclamat. El mateix dia de l'embarcament els electes de contrafurs van decidir denunciar com Contrafur que el virrei embarcava al notari d'Alaquàs per a expulsar-lo del regne. Davant la denúncia de la Junta, el duc de Ciudad Real va respondre que tenia entés que la potestat econòmica era un recurs que s'havia utilitzat en diverses ocasions quan era necessari per a *la quietud y sosiego* del regne⁷⁷. En el seu informe a Carles II va exposar que, atenent als parers de la Sala Criminal de l'Audiència i del regent de Reial Cancelleria, s'havia vist convenient embarcar alguns individus per ser vagabunds i *de mala calidad*⁷⁸. Després de consultar-ho amb les tres sales de la Reial Audiència es va confirmar que no era Contrafur actuar usant la potestat econòmica, *antes bien es sumamente importante usar de ella para sacar del reyno los hombres perniciosos y malos*⁷⁹.

⁷⁵ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 88

⁷⁶ *Os mandé escribir en carta de 4 de diciembre del año 1675 que no haviais faltado en lo que ejecutásteis a lo dispuesto por los fueros, pero os advierto que estéis muy atento a la observancia dellos para escusar las quejas del reyno y los inconvenientes que dello resultan.* La carta de 17 d'agost de 1677 en ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 80. La còpia de la resolució que el virrei va donar als electes el dia 23 d'agost de 1677 en ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 90 i ACA, Consell d'Aragó, Llig. 591, núm. 23.

⁷⁷ Un dia després, el 8 d'octubre de 1676 la Junta es va tornar a reunir perquè el virrei havia sol·licitat la seua presència en el Palau. L'endemà, 9 d'octubre, els síndics van fer relació de la resposta que el virrei els havia donat, perquè després d'haver-se informat de la Reial Audiència es va reafirmar en què l'embarcament del doctor Gisbert no era contrafur. De manera que els electes van decidir sol·licitar al lloctinent que els entregara una llista de tots aquells que havia embarcat fins llavors, tant dels que s'havia fet procés com dels que no. ARV, Reial Cancelleria, 544, ff. 65-89.

⁷⁸ Es va aprofitar que Antonio de Chaves havia arribat a la ciutat per a alçar un terç de 100 homes per a servir al rei a Messina li van ser entregats aquells a qui es volia expulsar. El virrei referia que aquesta acció havia sigut denunciada pels electes, al que ell havia respost que *en este reyno tenía vuestra magestad establecido de muy antiguo el proceder por la económica contra los escandalosos y perniciosos a la república para tenerle en la quietud que es justo.*

⁷⁹ Finalment, el lloctinent va remarcar *la facilidad con que han partido los electos a declarar por contrafuero resolución conforme a lo que tan repetidas vezes se ha obrado, siendo así que el fin a que se*

Després de la lectura d'aquest informe, el 12 d'octubre, el Consell d'Aragó va sol·licitar a Ciudad Real més informació. El 16 d'octubre de 1676, el virrei va enviar una nova missiva al vicecanceller juntament amb el parer de la Reial Audiència. Les tres sales consideraven que el virrei podia actuar sense consultar a l'Audiència i per si mateix o amb les sales Criminal i de Govern. Així i tot, es feia constar que dels 32 embarcats⁸⁰ 6 eren condemnats, altres 3 van ser embarcats a instàncies dels seus pares i familiars i els altres 21:

Porque habiendo tan frecuencia de urtos en la ciudad, robando de noche por las casas escalándolas y entrando en ellas por terrados y ventanas [...] sin poderse averiguar los delinquentes se prendieron estos por vagamundos, gente de mala calidad en este género de delitos, amanzevados tahúres y gente que sin tener gastava en estos y otros excesos.

Per aquestes causes, l'Audiència estimava que s'havia pogut utilitzar la potestat econòmica per a evitar els danys que aquests individus podien causar. S'assenyalava que sobre cada individu la sala criminal havia fet un informe, i en tots els casos es va estar conforme que s'embarcaren. No obstant això, s'apuntava *que en quanto al médico y escribano su excelencia se reserbó las causas y motivos que ha tenido para embarcarles*⁸¹.

El virrei no confiava prou en l'Audiència per a explicar les raons per les quals havia embarcat al metge i al notari, però sí que va tractar de justificar la seua acció al vicecanceller. Respecte a Vicente Gisbert, notari d'Alaquàs, es deia que *no había vida, hacienda ni onra seguros, tan árbitro de la justicia y tirano de esta república que si él no quería no se hallaría prueba de delito ni causa alguna, por más inocente le probaría lo que su malicia o su venganza le quisiesen imputar*. Per tant, com ningú procedia contra ell judicialment, *me valí del remedio de embarcarle por ocurrir en alguna manera el reparo de tanto daño*. En el cas de Lorenzo Martínez, el metge, el virrei destacava que la

encamina es a enviar envajada por haver alguno que lo desea por sus particulares intereses. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 66.

⁸⁰ Els embarcats el dia 7 d'octubre van ser: Tomás Berenguer, Antonio Comes, Vicente Pluis, Ignacio Zedo, Josep Carrera, Josep Lupico, Pedro González de Pedro, Domingo Abella, Josep Lazaro Milla, Tomás Sellés, Miguel Ximénez, Lucas Ruiz de Guevara, Miguel Puig, Juan Guasi, Cristóbal Ferrandis, Vicente Ivars, Vicente Gil, Andrés Serrat, Juan Ivars, Agustín Brotons, Francisco Crunell, Josep Martínez de Mislata, Gregorio Serra, Francisco Cortesa, Pedro Rillalave, Gerónimo Bailach, Vicente Navarro, Joaquín Seglar, Vicente Simón, Félix Perpinyà, Jorge Venera, Lorenzo Martínez, metge, i Vicente Gisbert, notari. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 73 i 74.

⁸¹ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 68.

gravetat del cas era major, però no s'atrevia a comunicar-la *si no es por voca, por haverla entendido por persona que solo en confesión la supo y me la dijo*. Així i tot defensava la seua acció, perquè *fiándome su magestad lo más que es todo este reyno, también se debe fiar que no obraré en él cosa contra su servicio y que procuraré justificar mis operaciones tanto por él como por mi propia conveniencia*⁸².

El rei va respondre amb carta de 20 d'octubre confirmant les accions de Ciudad Real i la seua resposta a la Junta negant el Contrafur⁸³, enviant a continuació una carta als electes en la qual destacava la conveniència de les accions virregnals i *respecto al médico y escribano estoy seguro que por su modo de vivir y malas costumbres ha sido muy justa y combeniente la demostración*⁸⁴.

Al seu memorial l'ambaixador considerava que s'havien vulnerat els furs 23 i 25 *de guidatico*, el fur 77 de les Corts de 1585, el fur 52 *de criminibus* i el privilegi primer del Fernando el Catòlic que fixaven que no es pogueren imposar penes sense coneixement de causa o sense prova concloent⁸⁵. A continuació es centrava en argumentar la impossibilitat d'aplicar la potestat econòmica en aquest cas. Els prínceps podien actuar per a castigar els delinqüents seguint dues vies, la ordinària conforme a les lleis i l'altra, extraordinària, valent-se de la potestat econòmica. No obstant això, a València els reis havien donat furs en els quals es fixava que no es podia actuar de fet o condemnar per presumpcions, que es *el modo de proceder de la potestad económica, se la abdicaron totalmente, reduciéndose a no obrar, sino por los términos precisos de la potestad ordinaria y contenciosa*. De manera que, encara que els furs no parlaren del terme "potestat econòmica" sí que la prohibien, ja que regulaven tot el que aquesta implicava. D'una altra forma, les lleis i furs del regne que prohibien actuar sense fer procés i sense coneixement de causa mancarien de sentit; a més estava ja establert per dret comú l'obligatorietat d'actuar per la via ordinària, per la qual cosa aquestes lleis només van poder ser fetes per a limitar la potestat extraordinària i econòmica.

⁸² ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 67.

⁸³ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 63.

⁸⁴ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 64.

⁸⁵ Aquestes lleis ja havien sigut citades en altres casos en què s'aplicava la mateixa pena de desterrament. Els furs 23 i 15 *de guidatico* en: *Fori Regni Valentiae*, f. CCXXXII. El privilegi I de Fernando el Catòlic en: *Aureum Opus*, ff. CCX-CCXI. El fur 77 de 1585 titulat: "*Que:s guarde lo que està disposat per fur, sobre los militars y los que gozen de dit privilegi no pugen ser desterrats sens precehir conexença de causa*". *Furs, Capítols...*, MDLXXXV, f. 13. El fur 52 *de Criminibus*. *Fori Regni Valentiae*, f. CXCIX.

Si bé l'observança dels furs no impedia l'ús de la potestat econòmica en aquells casos en casos sense remei possible, ja que l'observança de les lleis havia de cedir davant la llei suprema de la salut del poble⁸⁶, aquest no era el cas per no concórrer extrema necessitat, sinó només utilitat pública d'un segon grau, sent major el mal d'obviar els furs que la utilitat que es podia seguir d'embarcar als vagabunds. Si s'havia de triar entre totes dues opcions, la *observancia se ha de preferir porque de ella se sigue mejor bien y mayor utilidad pública, como es la inviolable estabilidad de las leyes y no ay cosa más importante al bien universal del estado que conservarlas intactas*⁸⁷. Com a confirmació d'aquests postulats recorria al precedent de la Persecució General del bandolerisme de 1648⁸⁸; exemple que només podia usar-se la potestat econòmica en casos d'extrema necessitat i amb el consentiment exprés dels tres Estaments.

Per a la Junta de Contrafurs l'estat del regne no justificava aquesta acció, perquè no hi havia *visos de rezelo que no executándose este castigo se podía perturbar la paz pública*. A més, la majoria dels embarcats eren rodamons i gent pobra que no podien fer mal sinó a si mateixos y *no en fomentar bandosidades ni sediciones en la república*. Si com afirmava el virrei i l'Audiència existien notícies particulars, *la mala calidad de las personas se castiga con pena ordinaria de muerte y no extraordinaria de destierro*⁸⁹. El càstig es podia haver obtingut si els ministres hagueren complit amb la seua obligació, perquè *con dos pliegos de papel y cinco días de dilación se podía dar a estos hombres con sentencia el mismo castigo por vía ordinaria*.

Per si aquests arguments no foren suficients, Grau al·legava que dies després de l'embarcament es va atrapar als vertaders perpetradors dels robatoris que en aquell moment estaven sent processats, sense que constara que algun dels embarcats estiguera

⁸⁶ *Reduciéndose las cosas a tan extrema necesidad es ley natural no observar ninguna positiva.*

⁸⁷ Per a Grau això quedava confirmat amb el privilegi 81 de Jaume I dau a València l'1 d'abril de 1270 i també el privilegi 3 de Jaume II, en el qual els monarques es van comprometre *que en ningún tiempo añadirían, quitarían, corregirían o mudarían cosa alguna de los Fueros y privilegios del reyno. Sino que para hacerlo constasse evidente y urgentissima necesidad y suma utilidad del reyno y que aun en este caso no se pudiesen corregir, añadir o mudar sin expreso consentimiento de los tres Brazos y Estamentos del reyno.*

⁸⁸ L'ambaixador argumentava que si el virrei haguera pogut actuar per l'econòmica no haguera fet falta la deliberació dels tres Estaments de 4 de maig de 1648, quan es va donar consentiment al virrei a actuar *sin observar los fueros y privilegios por quanto avían llegado los insultos y homicidios que se cometían a perturbar el sosiego de la paz pública y se reconoció que no podía tener remedio de otra suerte*

⁸⁹ El regne referia que ser vagabund era un delictes que no es podia ocultar i per tant el lloctinent no podia al·legar que no es podien processar per falta de proves, la qual cosa era considerada una greu omissió dels ministres de justícia.

implicat; circumstància reveladora del perill que acompanyava actuar per l'econòmica, la condemna a innocents, agreujada en aquest cas per haver-se conegut que la major part dels embarcats es van ofegar durant el viatge. El regne considerava que el virrei havia actuat contra les lleis sense que es poguera al·legar precedents contraris, ja que el fur 4 rubrica *si contra ius aliquid fuerit impetratum* fixava que no podia al·legar-se costum en contra dels furs. Per consegüent, *teniendo estos fuerça de contrato irrevocable no se pueden perder por abusos ni actos contrarios, mayormente no teniendo tracto momentáneo sino sucessivo y reiterable*⁹⁰.

Ciudad Real va al·legar que els embarcaments van ser aprovats pel rei amb les seues cartes de 20 d'octubre de 1676 recurrent a exemples de suport als virreis⁹¹. Això servia com a base per a fer una defensa de l'ús de la potestat econòmica en la qual contestava a alguns dels arguments exposats per Grau. En el cas de la decapitació de Tomás Anglesola i la Persecució General de 1648, el virrei Oropesa havia pogut actuar mitjançant la potestat absoluta del rei i no per causa d'una habilitació estamental. La comesa dels electes era la defensa dels furs, i no avalar o consentir la seua transgressió, perquè *sin duda el embaxador no tendrá orden del reyno para confessar que sus electos de contrafueros pueden dispensar en sus disposiciones*. Es tractava d'una argumentació capciosa legalment, les Juntes d'electes dels Estaments només tenien poder dels Estaments per a realitzar la seua comesa, per la qual cosa la Junta de Contrafurs gaudia d'un poder atorgat en Corts Generals per a denunciar les transgressions de les lleis i solament per a això. Ara bé això no significava que els Estaments no pogueren dispensar del compliment de les lleis i l'havien fet anteriorment recurrent a la necessitat i la

⁹⁰ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

⁹¹ Citava les cartes de 16 de juny i 23 de desembre de 1659 en les quals Felip IV deia al marquès de Camarasa que podia fer ús de la potestat econòmica en aquells casos que no es poguera procedir jurídicament, però sempre comunicant-ho amb la Reial Audiència. El 10 de desembre de 1660 el monarca havia escrit que ni els familiars de la inquisició ni els oficials estaven exempts de la potestat econòmica. Més tard, després de l'ambaixada del senyor de Cortes, amb carta de 13 de desembre de 1667, la reina regent es va servir aprovar l'ús de la potestat econòmica *para purgar ese reyno de la gente vagamunda, facinerosa y pernicioso que ay en él*. També en 5 de desembre de 1671 el comte de Paredes va enviar a sis persones del Consell General de la Ciutat de València a Eivissa, el que va ser aprovat per Mariana d'Àustria en 17 de desembre de 1671. De tots aquests exemples el virrei inferia que actuar per la via econòmica era una regalia inseparable del príncep i, per tant, el virrei en qualitat de *alter nos* de el monarca podia fer ús d'ella.

conveniència per al regne. La *salus populi suprema lex* no era un argument que només usara la Corona, sinó que el regne l'utilitzava amb una certa freqüència⁹².

Així mateix, defensava que la potestat econòmica no podia ser abdicada ni limitada perquè era una *regalia de la primera clase inseparable de su real corona, tan afecta y vulnerada a su persona que no es comunicable a otra*. Ho confirmava amb el privilegi tercer d'Alfons el Magnànim que disposava que les regalies no podien ser renunciades. A l'ésser una regalia de primer grau no era delegable i només la podia ser exercida pel rei i el virrei que directament representava a sa majestat, però cap altre ministre inferior. En el cas que hi hauria algun fur que prohibira l'ús de la potestat econòmica, el rei no l'havia d'observar perquè aniria contra el dret comú i no seria convenient per a la república, ja que els delinqüents podrien quedar sense càstig⁹³. En definitiva, el monarca i, per extensió, el seu lloctinent podien actuar amb mesures excepcionals quan era convenient a la salut de la república⁹⁴.

Sobretot això va reflexionar el Consell d'Aragó en la consulta de 2 d'agost de 1677. Respecte a aquesta mena de casos, es destacava que *siempre se ha entendido de que no es contrafuero, sino que por la económica potestad se puede hacer para limpiar la república de gente tan perniciosa*. El Consell reafirmava el pronunciat en la consulta de 23 de juny de 1656, en la qual Felip IV va resoldre que es responguera al regne que la seua reial intenció era impedir que es traguera cap persona sense causa i que s'encarregara al virrei examinar cada cas particular per a identificar els que foren vagabunds i necessari traure'ls per a purgar la república.

Y esto mismo parece al consejo se puede escribir ahora. Pero en cuanto al médico y escribano que hizo embarcar el virrey con los demás, no milita la misma razón, porque

⁹² No van ser poques les vegades en les quals els Estaments van actuar en contra de les lleis utilitzant la raó d'estat o la màxima de la *salus populi suprema lex*. Exemples d'això són l'elecció d'una segona sala criminal en la Reial Audiència en 1607, transgredint el que es disposa en les Corts de 1604 amb el beneplàcit estamental. El mateix succeïa amb els serveis extraordinaris i sobretot amb els serveis en homes per a l'exercite, perquè fora de Corts els Estaments no tenien poder per a concedir serveis, sinó sol donatius voluntaris; no obstant això la voluntarietat d'uns donatius en què s'imposaven unes quotes d'homes o diners a aportar per cada població pot ser dubtosa. A més, aquells serveis en els quals s'aportaven homes hi havia una doble contravenció, ja que hi havia furs que prohibien explícitament forçar a gent a acudir a la guerra si no era dins de les fronteres del regne.

⁹³ Assenyalava el virrei que si es poguera limitar la potestat absoluta per les lleis *Se infiere bien indigna cosa fuera en un príncipe y padre de una república tener en aquella quien se la inquietasse y no le pudiesse sacar de ella y castigar. Y así lo que no podrá obrar qualquier otro ministro con su jurisdicción lo podrá el príncipe o el virrey con esta potestad económica*.

⁹⁴ ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 92.

aunque el virrey no expresa las causas que tubo sino que se las ha reservado para sí no se puede decir que estos sean vagamundos ni haberse procedido con ellos con conocimiento de causa, y así entiende el consejo se debe advertir al virrey.

Així mateix, es recomanava donar ordre al virrei de Sicília perquè es donara llibertat a aqueixos dos homes i a la resta que anaven amb ells. Per consegüent, també s'havia d'advertir al duc de Ciudad Real perquè vigilara que una vegada alliberats no inquietaren la república i si ho feren aplicara el remei convenient procedint contra ells conforme els furs i lleis del regne⁹⁵.

El 17 d'agost de 1677 Carles II va respondre al virrei que *podisteis muy bien embarcar estos hombres usando de la económica potestad sin contravenir a los fueros de ese reyno*. Seguint l'actuat en 1656 disposava que s'esbrinara els qui eren *vagamundos y de mala vida y necesario sacarlos para purgar la república desta gente*, però quant al metge i el notari *no milita la misma razón, porque no se puede decir que estos sean vagamundos ni haberse procedido con ellos con conocimiento de causa y así os lo advierto*⁹⁶. Aquesta última expressió que en certa manera desacreditava les seues accions va ser suprimida de la còpia d'aquesta Reial carta que el duc de Ciudad Real va entregar a la Junta de Contrafurs⁹⁷. En la resolució final es comunicava que s'havia ordenat posar en llibertat als embarcats⁹⁸. Per tant, sense reconeixement de la transgressió s'anul·lava la decisió del virrei i s'ordenava que els embarcats tornaren al regne de València.

Per a l'administració reial, no hi havia una altra alternativa que negar el Contrafur per salvar la potestat econòmica. Una altra qüestió era l'ús virregnal d'esta potestat, però en cap cas això havia de fer minvament en la possibilitat d'actuar per aquesta via. Amb aquests plantejaments, la resolució final va ser la de no declarar Contrafur, revocant la decisió del virrei per a salvar les prerrogatives monarca i del seu lloctinent separant-les del cas concret. En els casos del metge i del notari, el rei no creia justificat el motiu de l'embarcament, però això no podia limitar el poder actuar mitjançant la potestat econòmica per a embarcar als subjectes que podien posar en perill a la república.

⁹⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 88.

⁹⁶ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 80.

⁹⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 90.

⁹⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 80.

4. LA NEGATIVA DELS DIPUTATS A REUNIR-SE PER A NOMENAR AMBAIXADOR

El dia 20 d'octubre de 1676 la Junta de Contrafurs es va reunir amb la Diputació per a seleccionar persona que acudiria als peus de sa majestat a representar-li les protestes del regne sobre els contrafurs, però no es va poder realitzar l'elecció ja que alguns diputats no van comparéixer. La mateixa situació es va repetir els dies 21, 22, 24 i 27⁹⁹. Davant d'aquesta inesperada situació, els electes de contrafurs van escriure a Carles II perquè ordenara als diputats reunir-se i col·laborar en l'elecció de l'ambaixador, detinguda per la seua resistència¹⁰⁰. En una d'aquelles missives, a més de carregar contra els diputats per tractar d'arrogar-se capacitat de decidir sobre les declaracions de contrafurs, s'acusava directament el virrei. Per als electes la seua negativa es devia als influxos de Ciudad Real que també havia amenaçat a electes de la Junta:

*Siendo raros los que se han librado de la persuasión de los ministros y de otras personas de quien el señor virrey se ha valido, sin omitir a los que tienen pleitos civiles pendientes persuadiéndolos los mismos ohidores de sus caussas. Siendo las más notables diligencias que el señor virrey ha hecho el solicitar de diferentes personas cartas que se han escrito a essa corte en apoyo de su dictamen y contra las resoluciones del reyno*¹⁰¹.

⁹⁹ Aquest últim dia es va llegir una carta dels diputats en la qual exposaven que *las razones que la Diputación tiene para no juntarse son bien notorias, y quando no lo fueran solo su magestad debía declararlas. Y que en la más mínima quiebra de los fueros nadie con más puntualidad que la Diputación acudirá a su reparo*. Aquesta comunicació, sens dubte, va posar en guàrdia als electes de Contrafur perquè significava que la Diputació s'estava arrogant poder per a eixir en denúncia de Contrafurs. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 98.

¹⁰⁰ El 27 d'octubre la Junta es va reunir en solitari per a escriure a Carles II sobre l'actitud de la Diputació i també van decidir acudir en ambaixada al virrei perquè ordenara als diputats que acudiren als encontres. Els electes de Contrafur van informar el rei que havien decidit nomenar ambaixador segons el que es disposa en el fur 18 de 1645, però després que no hagueren acudit els diputats en quatre ocasions, se'ls va escriure mitjançant els tres síndics per a convocar-los en nom del regne. Els electes assenyalaven que la insubordinació era encara més greu perquè els diputats s'havien reunit fora de la Casa de la Diputació per a respondre als Estaments, i la seua resposta havia provocat la seua sorpresa perquè, segons la Junta de Contrafurs, la Diputació no tenia cap autoritat per a regular ni resistir-se a les deliberacions dels electes. Aquesta institució no tenia vot referent als Contrafurs tal i com establia el fur 18 de 1645: "y habent estat requirit o requirits per qualsevol communitat o particular, y no es juntaran ab la brevetat que el cas demanà per a la reparació del dit contrafur, privilegis, ussos y bons costums, còrrega per conte de qui ho impedirà tots los danys y menyscapes que pattirà qui haurà fet dit requeriment". Per tant, informaven que havien executat ambaixada al virrei esperant que "podria ab sa gran representació reduhir y obligar als diputats y demés oficials de la Diputació a la observança del dit fur manant-los escussassen una novetat tan inopinada". ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 102.

¹⁰¹ La missió d'entregar aquestes cartes es va encomanar a don Joan Coloma, comte d'Elda, que en aquell moment es trobava en la cort, per això es va enviar una carta de creença perquè fora rebut pel monarca i també una altra explicant-li quina era la seua missió. Carta de 3 de novembre de 1676. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 107-108.

Convé assenyalar que el terme regne de València era usat amb diferents sentits, entre ells per a fer referència als tres Estaments. És a dir, quan els tres Estaments o els electes d'ells emanats escrivien al monarca es referien a si mateixos com el Regne de València i la Corona també solia referir-se a ells amb aquest terme. Aquest ús del llenguatge no deixa de ser una expressió de la realitat institucional valenciana en la qual queda patent que, almenys durant el segle XVII, la Diputació del General era un organisme amb menor importància política i molt mediatitzat per l'activitat dels Estaments.

En diferents ocasions el rei va ordenar que els diputats acudiren després de la convocatòria dels electes¹⁰², però aquells van optar per no donar-se per notificats¹⁰³. El 25 de novembre de 1676 el síndic de l'Estament Eclesiàstic, el canonge Grau d'Arellano, va acudir a la reunió que estaven tenint els diputats i els va demanar que es reuniren amb els electes de Contrafur, al que van respondre que ho farien. Tanmateix, no van acudir a les convocatòries dels dies 26 i 27¹⁰⁴, un mes després de les convocatòries inicials, paralitzant l'activitat de la Junta

¹⁰² Amb carta del rei de 6 de novembre s'ordenava als diputats que assistiren a les reunions, atés que *no es razón dexe de juntarse la casa de la Diputación en los casos que deve hazerlo conforme a su obligación y a lo que disponen los fueros y assi lo advertiréis para que cumplan con ella en la forma acostumbrada*. Aquesta carta de 6 de novembre de 1676 estava dirigida als tres Estaments, el que va obligar la Junta a escriure al vicescanceller per a sol·licitar-li que les cartes per als electes dels tres Estaments, no s'enviaren als tres Estaments perquè no eren el mateix els estaments que la junta que d'ells emanava i així s'evitarien dilacions. El 17 de novembre es va llegir la carta i es va escriure el rei per a agrair la seua ordre. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 117-121. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 122-124. La carta d'agraïment al rei i la de creença al comte d'Elda per a entregar-la en: ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 126-127.

¹⁰³ Quan el síndic de la Diputació, el canonge Gaspar Grau d'Arellano, va convocar als diputats per a donar-los la notícia de la resolució reial, aquests no van acudir per a no donar-se per notificats. El 19 de novembre es va fer nova ambaixada al virrei en la qual Gaspar Grau d'Arellano, com a síndic de l'Estament Eclesiàstic, va exercir de portaveu i va referir el desconsol perquè no s'havia posat en execució l'ordre del rei, al que Ciudad Real va respondre que esperava sentir primer els diputats per a resoldre o consultar amb sa majestat. En virtut d'aquesta resposta la Junta va procedir a escriure de nou al rei i al vicescanceller. Com era costum, la carta al monarca era menys detallada que l'enviada al vicescanceller, ja que mentre que en la primera els electes es limitaven a sol·licitar que s'ordenara observar el mandat, en la segona es deia que s'havia vist a un diputat que deia estar malalt passejant per la ciutat. Aquell mateix dia s'encarregava a Grau d'Arellano, que era síndic de l'Estament Eclesiàstic i també de la Generalitat, demanar copia de la carta en la qual sa majestat manava a la Diputació que s'ajuntara amb els electes per a triar ambaixador. Quan Grau va reunir la Diputació per a comunicar-los la notícia va rebre la resposta que acatarien l'ordre de reunir-se, però sense concretar quan ho farien. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 131-139.

¹⁰⁴ “El mateix dia 24 fora del consistori y de la casa de la Diputación, oculta y clandestinament, es juntaren en altra particular quatre diputats sens precedir convocació” i van escriure al rei els motius per a no reunir-se “lo que no han pogut fer per tan irregular estil ni revocar lo que ya tenien resolt en forma de Diputació”. Recordaven al rei que els diputats no podien negar-se a acudir “per no tenir ells el arbitre a algú, ni coneiximent en les declaracions dels electes de contrafur, ni autoritat per a negar-se als gastos de les ambaixades per haver sobrades quantitats per a executar-les dels drets que per a elles se impossaren”; suplicant novament al rei que obligara a la reunió ja que l'activitat de la Junta estava paralitzada amb tots

L'elecció de l'ambaixador seguia aturada, però el 30 de novembre el duc de Ciudad Real va comunicar que el rei havia renovat el mandat de reunió dels diputats sense que hi hauria possibilitat per a excuses o repliques¹⁰⁵. El dia 1 de desembre els diputats tampoc van acudir després de ser convocats per la Junta¹⁰⁶, i la mateixa situació es va repetir els dies 2, 3 i 4. Novament es va escriure a Carles II per a informar-lo que el virrei, en lloc d'obligar als diputats a reunir-se, va donar esperances als diputats díscols que podia aconseguir la revocació del mandat reial¹⁰⁷. Suplicaven a Carles II que enviara a algú que aplicara l'ordre, perquè ja no es tractava només de l'interés del regne sinó també “al respecte ab que es dehuen obehir y venerar los reals mandatos de vostra magestat”¹⁰⁸.

Després de diferents assemblees a les que tampoc van acudir els diputats¹⁰⁹, finalment el 9 de desembre es va poder designar com a ambaixador per a acudir a la cort al canonge Gaspar Grau d'Arellano, que *para conseguillo se valió de todas las mañas y arte que él acostumbra*, amb la concurrència dels diputats¹¹⁰.

els danys que això comportava ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 143-146. Es van enviar també cartes al vicecanceller buscant el seu favor i al comte d'Elda demanant-li que les entregara.

¹⁰⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 148-152.

¹⁰⁶ El dia 1 la Junta de Contrafurs va escriure de nou al rei, al vicecanceller i al comte d'Elda. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 154-159.

¹⁰⁷ Aquestes accions induïen a la Junta a pensar que el virrei havia actuat malament en els embarcaments del 7 d'octubre de 1676 i intentava encobrir-ho.

¹⁰⁸ A més, es buscava que no es poguera seguir aquest exemple en el futur. “És també la obligació que ens corre de suplicar com suplicam a vostra magestat no permeta sia tolerada, y més a vista de la nova elecció de Diputats que està tan pròxima, per a que no tinguen motiu ni ocasió de imitar y seguir los procehiments que huy ocasionen tan males conseqüències al servey de vostra magestat”. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 159-164. La carta enviada al comte Elda referia els mateixos fets, igualment en l'enviada al vicecanceller, però conté una frase molt il·lustrativa del règim institucional valencià, ja que es feia al·lusió al fet que “*los magistrados de la Diputación, que en cierto modo tienen también representación del reino*” no podien negar-se a la reunió per no tindre poder de decisió en aquests assumptes. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 165-167.

¹⁰⁹ El dia 5 tampoc van acudir els diputats, i el dia 7 es va rebre de mans del virrei la carta de Carles II de 2 de desembre en la qual es comunicava que havia ordenat al virrei que executara l'ordre d'obligar als diputats, i que també havia escrit directament a la Diputació. No obstant això, aqueixa mateixa vesprada la Junta va tornar a escriure al rei i al vicecanceller per a comunicar que els diputats no s'havien reunit ni tan sols per a llegir la carta de sa majestat. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 170-177.

¹¹⁰ El duc de Ciudad Real assenyalava que el nomenament d'ambaixador havia alçat l'oposició de la plebs i de la ciutat de València, perquè es sospitava que la missió de Grau era sol·licitar *que no se quite la sisa del General*. En conseqüència la ciutat havia fet ambaixada al virrei per a comunicar-li que havien decidit nomenar ambaixador a Felix Falcó, acompanyat de dos electes del Consell General i el doctor Llop. No obstant això, el lloctinent informava de què els havia tractat de convèncer que no era necessari enviar un síndic a la cort *pues los de la Junta de Contrafuros se estaban quedos*, però així i tot demanava al rei que escriguera a la ciutat perquè no continuara amb els preparatius. Uns dies més tard, el 22 de desembre de 1676 el virrei comunicava que la ciutat havia acordat no seguir avant a fer l'ambaixada. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 11/2. Sobre tot això el Consell d'Aragó era de l'opinió que s'havia d'escriure a la ciutat per a tranquil·litzar-la i exposar que la Junta de Contrafurs no estava tractant el tema de la cisa i si haguera sigut així, el rei no haguera pres resolució sense saber primer els arguments de la Ciutat. D'altra banda es va resoldre tornar a escriure a la Junta de Contrafurs perquè s'evitara l'ambaixada. ACA, *Consell*

La negativa dels diputats a concórrer en la designació de l'ambaixador va aconseguir retardar quasi dos mesos el seu nomenament. Així doncs, l'acció del virrei que, segons sembla, va extorquir i va amenaçar a diputats va fracassar, perquè els electes li van esquivar acudint directament al monarca tantes vegades com va ser necessari per a defensar el dret de nomenar una persona per a representar els greuges a sa majestat.

Iniciats ja els preparatius per a la partida de l'ambaixador, en 29 de desembre els diputats díscols escrivien al rei per a defensar que la seua actuació havia sigut la correcta, reconeguent que efectivament, havien retardat l'ambaixada i que no tenien poder de decisió sobre la denúncia de Contrafurs. De la mateixa manera que havia fet el virrei, atribuïen la responsabilitat de tots els inconvenients a Gaspar Grau d'Arellano per haver acumulat en la seua persona oficis que ells consideraven incompatibles. Malgrat tots els arguments, una teòrica actuació en defensa dels privilegis de la Diputació, tractant d'impedir l'ambaixada i reclamant competència en la defensa dels furs, fet que va suposar augmentar la subordinació de la Diputació als Estaments, que des de llavors podia ser convocada per aquells¹¹¹.

d'Aragó, Llig. 591, núm. 11/3. En la conformitat referida es van escriure les cartes de 24 de desembre de 1676 per al duc de Ciudad Real, Junta de Contrafurs i Ciutat. En la dirigida a la Ciutat de València es deia: *Me daré por muy servido de vosotros en que escuséis el embiar persona a esta corte sobre este negocio, pues si tuviereis que representarme lo podréis hazer por medio de la persona que tenéis en ella y la embaxada que ha resuelto hazer la junta de Contrafueros es solo para tratar de negocios concernientes a ellos, y si quisiera hablar de lo tocante a la sisa del general podéis estar ciertos que no pasaré a tomar resolución alguna sin oír plenamente todo lo que esa ciudad tuviere que representarme.* ACA, Consell d'Aragó, Llig. 591, núm. 11/5.

¹¹¹ Assenyalaven que després d'haver-se declarat el Contrafur dels embarcaments *el síndico del Estamento Eclesiástico, que es eleto de contrafuero y síndico de la Diputación, pasó a convocar los Diputados y cassa de la Diputación para nombrar embaxador*. No obstant això no es va acudir per dues raons, la primera un defecte formal en la convocatòria ja que per a convocar a la casa de la Diputació es requeria ordre dels diputats per ser el cap de l'organisme. El que havia d'haver fet Gaspar Grau, com a síndic de l'Eclesiàstic i de la Diputació, era donar notícia als diputats que havien d'haver triat data per a la reunió i després convocar als electes i a la casa de la Diputació. Per això, dies més tard *“reconociendo el síndico de la Diputación el defecto y nulidad de las convocatorias que de su motivo solo y sin este orden havia echo, participó a los diputados en consistorio la deliberación de los electos y el recado de los síndicos y se le dio orden para que se juntara la cassa”*. La segona raó que donaven era que creien que el que havia obrat el virrei no era Contrafur, *aunque este reconocimiento no toca a la Diputación* i que no van avisar a Grau del defecte de forma perquè el rei tinguera temps de declarar que no hi havia greuge i evitar l'ambaixada. No obstant això, quan el rei va manar que s'ajuntaren amb els electes, ho van fer *obedeciendo las reales órdenes de vuestra magestad como debemos*. Sobre la carta de 24 de novembre al rei, els diputats explicaven que es va redactar sense la presència del síndic de la Diputació i d'un dels diputats de l'Estament Reial. Afirmaven que aqueix dia no havien pogut trobar a Grau d'Arellano i que el diputat del Reial ja havia marxat. *En la Diputación, señor, habiendo cumplimiento haunque se haian ido uno o dos diputados, es bien notorio que se delibran los negocios que se proponen haún después de haverse levantado si entonces se advierte algún negocio”*. I sobre haver-se reunint a la casa de les armes en lloc de la casa de la Diputació, defensaven que era una cosa ordinària quan s'anava a parlar de coses tocants a l'armament. *Y la junta que se tuvo en ella quando se dio la respuesta a los electos de los Estamentos fue porque se havia de resolver si una pieça que se ha hecho nueva se havia de probar allí o en el Grao*. Respecte a la missiva en què el

El memorial que l'ambaixador Gaspar Grau d'Arellano va entregar en 2 de juliol de 1677 recollia que la reunió per a nomenar ambaixador finalment es va celebrar el 9 de desembre, encara que en una conjuntura molt violenta. Únicament va assistir un dels diputats de l'Eclesiàstic i l'altre, Vicente Sisternes, veient aconseguit el quòrum per a nomenar ambaixador va abandonar la reunió *yéndose tan inconsideradamente que dexó admirado de su desatención a todo aquel congreso*, de manera que *quedaron ambas representaciones del Reyno sin poder tomar deliberación por no haber cumplimiento de diputados por el brazo Eclesiástico*. Va haver d'eixir a buscar-se a don Vicente i al canonge don Marcos Gombau, diputat pel bisbe d'Orihuela, per a nomenar ambaixador.

Las circunstancias desta reninente inobediencia de los diputados se ponderaron a vuestra magestad por el reyno en las referidas cartas, que aunque afiançadas con el reguardo de tan superior influxo, no dexan de ser culpables assí por opuestas a las disposiciones de los fueros, como a las reales órdenes de vuestra magestad y por el gravíssimo perjuicio que causarían si se repitiesen a la observancia de los fueros y autoridad de los electos de los tres Estamentos en los quales está la más grave representación del reyno.

Com a càstig, la Junta de Contrafurs sol·licitava al rei l'aplicació del fur 18 de 1645, que condemnava als qui retardaren o impediren les ambaixades amb privació d'ofici i despeses de la missatgeria. Sanció que s'havia de fer extensiva als virreis, doncs *sinó sería superflua y sin ningún efecto* suplicant que *en los diputados pasados se haga aquella demostración que debe corresponder a su exceso, por escarmiento suyo y*

rei havia escrit als diputats el 2 de desembre, consideraven que ordenar *que nos juntemos siempre que los electos nos convocaren* anava en contra dels drets de la Diputació *porque los electos nunca han convocado ni pueden convocar*. De manera que, davant la novetat que significava el mandat regi, els diputats es van sentir obligats a eixir en defensa de les seues preeminències. En conseqüència, assenyalaven que *la cassa de la Deputación son los diputados y estos son los que dan las órdenes para que se junte la cassa quando es menester*. Els diputats suplicaven al rei que prohibira al canonge Gaspar Grau d'Arellano exercir simultàniament els càrrecs de síndic de l'Estament Eclesiàstic i de la Diputació, ja que en les reunions havien d'ocupar diferent lloc i en els nomenaments d'ambaixador tenia vot el síndic de la Diputació, però no l'Eclesiàstic ni el Reial. Els diputats defensaven que tots els inconvenients i retards de l'ambaixada s'hagueren evitat si aquests oficis no els haguera exercits el mateix individu, la qual cosa *no se ha visto nunca en un sugeto en propiedad, ni en subdelegación como están ahora*. Així que suplicaven a Carles II que *vuestra magestad se dé por bien servido mandando dar las ordenes que convengan para que el sindicato de la Diputación no le tenga ni sirva en ningún tiempo alguno de los síndicos de los Estamentos mejorando para conservación de los derechos de la Diputación el capítulo de la real carta de vuestra magestad de 2 de los corrientes en que es servido mandar que se junte la Diputación convocada de los Estamentos*. Aquesta carta a més de signada per tres dels quatre diputats díscols que van escriure al rei en 24 de novembre de 1676 (don Pedro Noguero Talayero, don Vicente Sisternes de Oblites, el doctor Isidoro Zapata) anava també signada per Juan Luis Luqui i Luqui i el síndic de la ciutat de València Victorino Forés. ACA, *Consell Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

*ejemplo de otros. Aparellat a aquest greuge, es va suplicar també que els ministres de la Reial Audiència no s'entremeteren ni intentaren persuadir a los electos que tienen pleitos perquè no votaren el que els dictara la seua consciència, como se ha entendido que lo han hecho en esta y otras ocasiones*¹¹².

El duc de Ciudad Real en el seu memorial imprès, que es va entregar el 30 de juliol de 1677 a Carles II, negava haver intervingut en el conflicte, limitant-se a rebre als síndics dels Estaments i representar les ordres reials. En la seua opinió el conflicte havia residit en el defecte de forma de la convocatòria, perquè havien de ser els diputats els qui convocaren a la casa de la Diputació. Per al virrei la responsabilitat requeia en Gaspar Grau d'Arellano que no havia seguit el protocol, i sent síndic de l'Esclésiàstic i la Diputació *les hizo convocar todas las vezes que se le antoxó*. Ciudad Real escrivia que evitant la tramitació d'ambaixador *hubiera hecho un gran servicio a vuestra magestad en estorbarlo, en cumplimiento de las reales órdenes dadas para que no se juntasen ni embiassen síndico*. Va negar les acusacions de pressionar per a no enviar ambaixador, afirmant que *no lo solicitó por ningún camino ni estorbó la Junta de Contrafuero*. Al contrari, quan va tindre notícia que s'intentava convocar a la Junta va intervindre per a dir que *siempre que la pidiessen la convocasse porque era muy justo que si los vassallos tenían quejas que representar a su rey, llegasen a sus reales oídos para recibir el consuelo que podían esperar*.

En la seua ofensiva contra Grau incloïa una còpia de l'acta de la reunió entre la Diputació i la Junta de Contrafurs de 9 de desembre de 1676, en la qual es deia que en la seua elecció com a ambaixador només va haver-hi 20 vots favorables, però en ser dues terceres parts dels assistents quedava nomenat. En la seua opinió, aquesta elecció no era legítima doncs, segons el fur 94 de 1564, havien de concórrer dues terceres parts dels vots, però del total de persones amb vot en aquestes reunions, de manera que per a aconseguir les dues terceres parts eren necessaris 26 sufragis i no 20. Fins i tot si serviren dues terceres parts dels assistents a aqueixa reunió van acudir 31, faltant encara un vot¹¹³, per la qual cosa Grau no va ser legítimament nomenat ambaixador.

¹¹² ACA, *Consell Aragó*, Llig. 590, núm. 5

¹¹³ Es deia que havien acudit 15 de la casa de la diputació i 16 de la Junta de Contrafurs. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92. Una còpia d'aquest memorial en BNE, *Diversos Extraordinarios*, 1384/3.

Com a resposta, la Junta de Contrafurs, en 9 d'agost de 1677, va decidir escriure cartes en creença de l'ambaixador dirigides a don Joan d'Àustria i el cardenal Aragó. En ambdues es verificava que Grau havia seguit fidelment les seues instruccions *y que-l nombramiento de embaxador se hizo con todas las circunstancias que se deven hazer y se han hecho en todas las ocasiones que este reino ha acostumbrado enbiar embaxador a los reales pies de su majestad*¹¹⁴. En la missiva que es va enviar a l'ambaixador aqueix mateix dia, s'assenyalava que la Diputació també li anava a enviar documents en la seua creença perquè no es posara en dubte la seua elecció¹¹⁵. Convé recalcar que en aquest moment de l'ambaixada els diputats no eren els mateixos que durant el conflicte ocorregut entre octubre i desembre de 1676, per la renovació triennal, amb el que resulta lògic pensar que la relació entre Diputació i Estaments havia tornat al clima de col·laboració i cordialitat. El 17 d'agost el canonge Grau comunicava que tot i que el cardenal Aragó li havia dit que no es preocupara sobre els dubtes relatius al seu nomenament, per seguretat anava a entregar les cartes de creença d'Estaments i Diputació¹¹⁶. D'aquesta manera es va restituir la legitimitat de la seua designació com a ambaixador, si bé encara s'ignorava la resolució sobre el càstig dels diputats que s'havien negat a reunir-se per a designar-lo com a emissari del regne.

Mitjançant consulta de 2 d'agost de 1677 el Consell d'Aragó informava a Carles II, exposant com el dia 24 de novembre, després de llegir l'ordre de sa majestat els diputats van decidir concórrer a la convocatòria. No obstant això, aqueix mateix dia, quatre d'ells van acordar secretament escriure al rei les seues raons per a no fer-lo¹¹⁷. Per això *se escrivió a los diputados que a ellos no les tocava ni puede tocar en haçer juicio sobre las declaraciones de los electos de contrafueros*, i se'ls va ordenar que s'ajuntaren sempre que els electes els convocaren. Com *se tenían noticias en el Consejo que el virrey ifluya en esta renitencia de los diputados por embaraçar que se nombrase persona que*

¹¹⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 373v-378r. En la reunió de la Junta de la següent setmana s'informava de quins eren els problemes que s'havien posat a l'acte d'elecció de l'ambaixador. En la sessió havien participat 31 persones, però només van ser 29 els vots emesos, ja que el canonge Melxor Fuster havia marxat per ser molt tard i el mateix Grau tampoc va votar, de manera que havent-hi 20 vots favorables a Grau s'havia complert amb la proporció disposada de dos terços dels assistents. En opinió de la Junta el problema havia sigut que s'havia demanat al notari que esborrara el nom del canonge Fuster per no haver participat, però finalment no s'havia fet. Així que van decidir recollir testimoniatges i demanar al Justícia Civil que manara esborrar el nom de Fuster de l'acta. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 378r-379v.

¹¹⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 378r-379v.

¹¹⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 407 i 410.

¹¹⁷ Els diputats díscols eren: Don Pedro Noguerol Talayero, don Vicente Sisternes de Oblites, el doctor Isidoro Zapata i el doctor Jacinto Sánchez d'Aguirre.

viniese a quejarse de los contrafueros, es va escriure al virrei el dia 2 de desembre de 1676, assenyalant l'estranyesa que no hubiese embaraçado estas resoluciones, pues no podía ignorar que a los diputados no les toca ni puede tocar el haçer juicio sobre las declaraciones de los electos de contrafueros. Encara que s'entenia que el virrei havia d'evitar les ambaixades, el sobirà no podia acceptar que es fera por medios tan extraordinarios y peligrosos como poner en discordia dos puestos tan principales como los Estamentos y Diputación, y que sería de mucho desagrado de vuestra magestad el pensar que hubiesse tenido parte en esto.

Aquest informe era producte de la investigació dels successos del dia 24 de novembre de 1676 encarregada al doctor Isidoro Aparisi Gilart de la sala civil de la Reial Audiència¹¹⁸. Aquest magistrat relatava que s'havien reunit cinc dels sis diputats i *resolvieron de conformidad que se juntasen siempre que fuesen convocados por los electos*. Una vegada dissolta aquella junta quatre diputats i l'assessor de la Diputació Agustín Pareja, van decidir *escribir a vuestra magestad la carta que va referida haciéndola llevar a firmar por las casas sin noticia de los demás*.

El Consell d'Aragó observava dos tipus de responsabilitat entre els diputats afectats i, per tant, proposava accions diferents cap a ells. Respecte als 6 que es van retardar a obeir l'ordre de reunir-se després de la convocatòria estamental no recomanava cap càstig, ja que havia acabat el seu trienni. Respecte d'aquells aquells diputats que es van reunir d'amagat per a escriure a sa majestat, s'aconsellava *se haga con ellos alguna demostración para no dexar consentido exemplar de tan malas conseqüencias*, proposant prohibir-los servir oficis de la Diputació en la primera extracció, donada la gravetat dels fets ocorreguts¹¹⁹.

La resolució del rei, de 17 d'agost de 1677, va seguir aquestes recomanacions, ordenant que la Diputació s'ajuntara sempre que els electes la convocaren, *que deven hazerlo conforme su obligación y lo que dispone el fuero de las Cortes del año 1645*, i condemnant als diputats díscols amb privació d'oficis de la Diputació. Respecte a les

¹¹⁸ Isidoro Aparisi Gilart, va ser assessor del *Portantveus de General Governador de València* en 1660. En 1666 va passar a ocupar la plaça d'advocat fiscal de la Reial Audiència, en 1671 va entrar com a magistrat de la sala criminal i en 1672 a la civil. En 1684 va ser jubilat, però com veurem més avances ocupà interinament el càrrec de canceller de competències en la dècada de 1690. Teresa Canet Aparisi, *La magistratura valenciana...*, p. 179.

¹¹⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 88.

pressions dels ministres de la Reial Audiència s'abstenia d'emetre judici, secundant-se en el coneixement de les seues obligacions.

Ha parecido que no es combeniente dar orden alguna en esta materia pues los ministros saben la obligación que tienen y se puede creer que no excederán a lo que pueden y deven hazer en materias de esta calidad ni al reyno le toca el hazer esta representación y así se lo podéis responder.

Com es veu, finalment, en el Contrafur i en el conflicte entre diputats i electes dels Estaments, van ser aquests últims els que van eixir enfortits. En la disputa es va aconseguir nomenar ambaixador, el rei va confirmar que els electes podien convocar a la Diputació, remarcant encara més la preponderància política i el control que els Estaments podien exercir sobre la casa de la Diputació. En el cas del Contrafur, és un dels pocs casos en què es va condemnar als responsables del greuge; ara bé, no es tractava del virrei ni cap oficial regi, sinó que eren els diputats, per la qual cosa el reconeixement i la sanció no significaven cap limitació per a l'actuació de la corona.

Es tractava d'un conflicte molt complex en el qual van confluïr moltes circumstàncies. En primer lloc, l'interés del duc de Ciudad Real a impedir l'ambaixada protestant per les seues accions, possiblement coneixedor de la seua falta de suports en el Consell d'Aragó. Potser això li va portar a pressionar mitjançant els ministres de la Reial Audiència, tant a electes com a diputats, perquè no permeteren enviar síndic a la cort. En segon lloc, l'interés personal d'alguns membres de la Junta de Contrafurs per denunciara al virrei i, particularment, el canonge Gaspar Grau d'Arellano present en totes dues institucions, que amb la seua notable influència en la política valenciana aconseguia mobilitzar els recursos del regne en favor dels seus interessos. En tercer lloc les disputes, més protocol·làries que reals, per la representació del regne entre els consistoris de la Diputació i dels Estaments, que en aquest cas foren possiblement utilitzades pel virrei per a retardar la partida de l'ambaixador.

Es dilucidava una confrontació entre les dues màximes representacions institucionals del regne de València al marge de les Corts Generals, resolta per la corona en favor del més fort políticament, els Estaments. En l'enviament de les ambaixades, la iniciativa i decisió política, els havia correspost tradicionalment, però en les reunions de tots dos organismes eren els diputats els qui havien de convocar a la Diputació per ser el cap d'aquell consistori. Per tant, mentre va haver-hi una bona correspondència no s'hi va

produir cap conflicte en convocar les reunions per a triar a l'enviat, i ningú va posar en dubte que foren formalment els diputats els qui convocaren a la casa de la Diputació. En 1676, a causa dels diferents interessos i de la posició de Grau, va esclatar el conflicte i la Diputació va perdre també aqueixa preeminència formal. Això significava que ja no sols eren els diputats per ser els oficis més rellevants de la Diputació els qui tenien el poder de convocar-la, sinó que sempre que els Estaments ho requeriren els diputats i la resta de la Diputació s'havien de reunir.

Així doncs, fora perquè els diputats estaven sent extorquits pel virrei i Reial Audiència, o fora per l'enemistat que sentien aquells diputats cap a Gaspar Grau, qui va eixir més perjudicat va ser la pròpia Diputació que va augmentar la seua dependència respecte als Estaments. Aquest conflicte no sols va ser un xoc entre dues institucions, sinó també un conflicte entre individus amb diferents interessos, els partidaris del duc de Ciudad Real contra els seus opositors. Això pot explicar per què una vegada feta la nova elecció de diputats, es va tornar a la dinàmica de cordialitat i col·laboració entre organismes que havia dominat durant tot el segle XVII. De manera que en la majoria de casos estudiats i en les més diferents circumstàncies la Diputació va ser la més fidel col·laboradora dels Estaments¹²⁰.

5. EL RETARD EN ENVIAR ELS INFORMES I A EXECUTAR LES ORDRES DE SA MAJESTAT

El cinqué contrafur denunciat es referia a la pràctica d' alguns lloctinents generals que, abusant de la seua posició, havien retardat l'enviament dels seus informes al rei i dilataven l'aplicació de les reials ordes. En concret es protestava pel retard de l'informe que es va sol·licitar al virrei sobre l'ús de les armes dels soldats, que va haver de ser exigit pel rei en diverses ocasions, aturant durant mesos la resolució. Per això la resposta de Carles II va arribar el 12 de gener de 1676 en conformitat d'allò que el regne havia sol·licitat. Això servia per a argumentar que els virreis havien d'executar les ordres del rei amb tota diligència encara que no tingueren termini fixat per a fer-ho, ja que en cas contrari podien nàixer inconvenients per a la república¹²¹.

¹²⁰ Sobre la relació entre Estaments i Diputació: Miquel Fuertes Broseta, "La relació entre la Diputació i els Estaments...", pp. 287-311.

¹²¹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

El duc de Ciudad Real responia que sempre havia respectat els mandats del rei i que sempre havia obrat conforme la necessitat dels casos, retardant o abreujant els informes. Respecte al cas que assenyalava l'ambaixador, manifestava que en conformitat al que havia manat sa majestat en 14 d'octubre de 1675 es va enviar l'informe en 10 de desembre, i la resolució es va escriure amb reial despatx de 12 de gener de 1676. *Y no parece licito al subdito investigar en los reyes y en los ministros tan superiores las causas de la detención de los despachos*¹²².

En la seua consulta de 2 d'agost de 1677, el Consell d'Aragó comunicava a Carles II el seu suport al sol·licitat pel regne perquè no es retardara l'aplicació dels mandats ni l'enviament d'informes, recomanant respondre al duc de Ciudad Real el que se li va escriure amb real carta de 17 d'agost de 1677¹²³, reconvenint la seua actuació

*Respecto de lo que suplica el reyno para que no se retarden los informes que se piden a mis virreyes ni la execución de mis reales órdenes que se les embían, lo tengo por muy justo y assí os lo he querido advertir con toda precisión porque en este punto havéis excedido mucho en algunos casos. Pues, aunque a mis virreyes les sea permitido quando reziven alguna real orden representar lo que se le offreciere, pero si vistas por mí sus razones fuese servido mandar que, sin embargo dellas, se ejecute lo que se les ha ordenado deven hazerlo assí y obedecer sin más replica ni dilación lo que les mandare. Porque lo contrario es muy culpable en ministros que inmediatamente representan mi real persona y deven dar ejemplo a los demás en la puntalidad de su observancia y cumplimiento y os mando que de aquí a delante lo executéis en esta conformidad preçisa e indispensable*¹²⁴.

El virrei era una peça fonamental en l'organigrama institucional de la monarquia i entre les seues funcions estava la de servir d'executor de la política dissenyada en la cort. Aquesta resposta era molt dura i el desacreditava davant els Estaments, cosa que el duc de Ciudad Real no estava disposat a acceptar pel que va censurar la còpia que va donar als electes de Contrafurs. Les expressions de Carles II mostren la poca confiança que es tenia en el duc de Ciudad Real.

¹²² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92

¹²³ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 88

¹²⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 80

6. QUE EL NOMBRE D'AGUTZILS EXCEDIA EL FIXAT PER FURS

En el memorial que es va entregar en nom de la Junta de Contrafurs es va denunciar que molts dels agutzils que superaven els 14 fixats legalment, *son muy inútiles y perniciosos y solo de provecho para los ministros a quienes asisten, introducidos y conservados por ellos, por sus particulares conveniencias y para servirse de ellos en sus cosas domésticas*. A això s'afegia que els que estaven exercint d'agutzils comissaris eren *hombres vagamundos* que accedien a aquests càrrecs per a *cometer con más libertad muchos y más grandes insultos de homicidios y robos*, i es destacava que s'havia capturat a un d'aquests agutzils com a culpable dels robatoris que s'estaven produint a la ciutat¹²⁵. Finalment, s'insistia que el fur 16 de 1585 i el Contrafur 5 de 1604 fixaven que no hi hauria més dels dos agutzils ordinaris i els dotze extraordinaris, també anomenats reials¹²⁶.

El duc de Ciudad Real va argumentar que els agutzils que en aqueix moment servien no els havia nomenats ell, *antes bien ha quitado algunos por inútiles y menos puntuales al servicio de vuestra magestad*. Hi havia nombrosos exemples en que el seu número s'havia augmentat sempre que havia sigut convenient a la causa pública¹²⁷. El duc exposava que eren indispensables per a l'execució de les causes civils, criminals, les rondes de vigilància i la guàrdia de les presons i presos. Per tant, el virrei considerava que *es preciso que esté aumentado el número de 14 alguaziles a muchos más y que imposibilidad moral no se podrá cumplir en la administración de iusticia de otro modo*¹²⁸. Encara que era cert que hi havia furs que disposaven que el nombre d'agutzils no poguera superar els 2 ordinaris i 12 extraordinaris, el virrei argumentava que hi havia

¹²⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 5.

¹²⁶ El fur 16 de 1585 fixava el número de 12 agutzils ordinaris en la Reial Audiència i que aquests havien de ser de bona condició i qualitat. *Furs, Capítols... MDLXXXV*, f. 4. El Contrafur 5 de 1604 en: *Furs, Capítols... MDCIII*, f. 2. S'al·legava també que aquests capítols havien sigut confirmats en el capítol 23 dels Contrafurs de 1626. Contrafur 23 de 1626 en: *Furs, Capítols... MDCXXVI*, f. 6.

¹²⁷ El virrei també afegia que, amb carta de 24 de maig de 1609, Felip III es va servir de manar al marquès de Caracena, virrei llavors, que respectara el número dels 14 agutzils. Però que llavors el lloctinent va fer reunir a les tres sales de la Reial Audiència que van representar al sobirà els inconvenients que tenia limitar-los a 14 per a la recta administració de la justícia. Pel que, més ben informat, el rei va redactar una nova carta de 28 de setembre de 1609 i va anul·lar l'ordre anterior. Per això, des de llavors, el nombre d'agutzils havia quedat a arbitri dels virreis. S'argumentava també que l'arquebisbe i patriarca Joan de Ribera havia dit públicament en la catedral que no s'havia d'observar el límit fixat pels furs perquè anava contra el bé públic, ja que sempre es necessitaven més d'aquests agutzils.

¹²⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92. Una altra còpia en: BNE, *Diversos Extraordinaris*, 1384/3.

un altre fur de Martín l'Humà de l'any 1408, en el qual es reservava la possibilitat d'augmentar-los sempre que al monarca o al seu primogènit li semblara convenient.

En la consulta del Consell d'Aragó de 2 d'agost de 1677 s'aconsellava que el monarca seguira el ja deliberat el 23 de juny de 1656, quan es va informar a Felip IV sobre la desproporció del número entre el número fixat en el fur respecte a la multitud de delictes, assenyalant que es reduirien quan cessara la necessitat d'ells i ordenant al virrei que examinara amb detall la qualitat que les persones que portaren les vares¹²⁹. Finalment, això va ser el que Carles II va respondre el 17 d'agost de 1677¹³⁰.

La protesta sobre el nombre d'agutzils venia reiterant-se des de, almenys principis del segle XVII, al que els monarques havien respost que el nombre d'agutzils disposat en el fur es podia regular segons les circumstàncies. En una societat tan violenta com la València del segle XVII cal pensar que el nombre d'agutzils quasi sempre anava a excedir el número fixat en els furs ja que la pau i la quietud social eren l'excepció i no la norma. El principi de la *salus populi suprema lex* aplicat a l'administració ordinària de la justícia. Queda per dilucidar, d'altra banda, la reiteració de les protestes dels representants polítics del regne i el seu significat. Bé no els interessava una millor administració de la justícia per part de la Corona, bé aquests agutzils emparats en la seua posició contribuïen més a la destrucció de la república que a la seua quietud, o bé la reclamació era una més en un joc polític on s'utilitzava com a argument a conveniència.

7. INTENTS D'IMPEDIR AMBAIXADES PER CAUSA DEL SEU ELEVAT COST

En aquest cas es denunciava no al virrei sinó al propi sobirà, assenyalant com en diferents cartes sa majestat havia disposat evitar l'enviament d'ambaixador, al·legant que així s'evitarien despeses a les arques de la Generalitat. D'aquesta manera es va fer en 4

¹²⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 88.

¹³⁰ Es va ordenar al virrei que tinguera *cuidado en que las personas que se ocupen en estos nombrados fuesen de toda satisfacción y buen proceder y que examinando extrajudicialmente si havia algunos que no tuvieren estas calidades y se hallase que no eran tales como combenia, se les quitasen luego las varas*. Però que en aqueix moment no es podia reduir el nombre d'agutzils al fixat pels furs perquè la freqüència de delictes exigia l'augment. *Y en esta materia no se puede dar regla fija, pues el quitar o aumentar el numero destes ministros depende de la necesidad que hubiere dellos para la buena administración de la justicia y beneficio de la causa pública, como vos juzgaréis que combiene*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 80.

de desembre de 1675 quan es va respondre a la protesta per la presó del marquès d'Albaida.

Podréis excusar (como os lo encargo) el embiar persona sobre esto a esta corte, por los gastos tan considerables que ocasionaría su jornada en perjuicio de los acrehedores de la Generalidad y del bién público de ese reyno.

El 18 del mateix mes el rei, sabent que es continuava amb l'organització de l'ambaixada, va demanar que s'evitaren *los gastos que no deven permitirse en tanto perjuicio de la causa pública* i per això recomanava fer la representació per carta¹³¹. Carles II va insistir en 20 d'octubre de 1676, referit al cas dels embarcaments, i va sol·licitar que s'excusara enviar síndic a la cort per a així evitar el dispendi *en perjuicio de los acreedores de la Generalidad y del bien de ese reyno que en ello será servido*¹³². Una vegada ja s'havia nomenat a Gaspar Grau com a ambaixador, el monarca va tornar a reiterar *que será muy servido en que excuseis enviarle por los muchos gastos que ha de ocasionar su jornada, particularmente hallándose tan exhausta la hacienda de la Generalidad que obliga a llevar tan atrasadas las pagas*, per la qual cosa indicava que si hi havia una cosa de la qual informar *lo podéis hacer sin estos gastos pues tenéis personas de su posición y de vuestro gremio en esta corte de quien valeros para ello*¹³³.

En conseqüència, la Junta de Contrafurs recordava al monarca que en el fur 23 de 1645 es disposava que la cinquena part de l'impost nou dels naips s'havia de dedicar a finançar l'enviament d'ambaixades. A més, el fur 26 de les mateixes Corts disposava que aquests diners no es pogueren utilitzar per a cap altre fi *por inopinados y urgentes que sean*. Per tant, les despeses de les ambaixades no podien danyar als creditors ni a les arques de la Generalitat de cap manera. Així doncs, es transgredien els furs dedicant aquests fons a altres matèries que no eren les ambaixades.

En el memorial es recordava al monarca que segons el fur 18 de 1645 la Junta de Contrafurs tenia l'obligació de fer les seues denúncies, i que aquell que havia comés el greuge s'havia de fer càrrec de les despeses, sol·licitant que aquest fur s'aplicara en tota la seua literalitat incloent als virreis, perquè d'aquesta manera s'evitarien les despeses i

¹³¹ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 92.

¹³² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 64.

¹³³ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 193. Una altra còpia de la carta de 24/12/1676 en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 11/5.

no sería tan repetida la transgresión de los fueros. Finalment, els electes insistien en la seua decisió d'enviar ambaixador i no fer les seues representacions per carta amb la següent expressió:

Lo escrito persuade con tibieza faltando la eficacia del oráculo de la voz. La sequedad de el papel así como la tinta enjuga también las lagrimas impidiendo que no commueva la piedad del príncipe el llanto del afligido. Y la presencia real mitiga la mayor parte del dolor que padece el vassallo y ay casos tan circunstanciados que han menester se hagan las plumas lenguas para ponderarlos como se deve.

La Junta de Contrafurs buscava preservar el seu dret a denunciar els greuges al monarca sense que es pogueren al·legar les despeses que d'això es produïren, demanant que el fur 18 de 1645 fora entés literalment i que també el lloctinent general poguera ser castigat a córrer amb les despeses derivades dels greuges que cometia. Com era d'esperar, el monarca, en 17 d'agost de 1677, va considerar que això tindria “*graves inconvenientes y así he resuelto que se escuse el hazer esta declaración*”¹³⁴. Sobre les cartes en les quals es demanava excusar les despeses de les ambaixades el monarca va evitar pronunciar-se, de fet la resposta al virrei on es nomenava aquesta part del memorial apareix ratllada. No hi havia possibilitat de respondre sense reconèixer que escriure demanant que s'evitaren les ambaixades argumentant el mal per a les arque de la Generalitat era un error. Les respostes anteriors no parlaven massa bé del coneixement del panorama institucional valencià per part dels ministres del Consell d'Aragó. Al meu parer, es tractaven de respostes comunes en el període anterior a la institució de la Junta de Contrafurs i que encara podien ser utilitzades en les ambaixades per casos inopinats; però en els casos al·legats per l'ambaixador, aquesta resposta podia revelar o bé desconeixement de la legislació foral o bé que la Diputació estava desviant els fons de l'impost dels naiips per a altres fins.

EL DESCRÈDIT DEL DUC DE CIUDAD REAL I LA RESOLUCIÓ DELS CONTRAFURS

Al final de la consulta de 2 d'agost de 1677 el Consell d'Aragó informava el rei sobre els Contrafurs representats per Gaspar Grau expressant-se en els termes següents:

¹³⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 80

Entiende el Consejo que todas estas representaciones y quejas se encaminan a la mudança del virrey por haverse opuesto a la nobleza y los dictámenes fuertes con que se ha portado en el tiempo de su gobierno. Aunque el Consejo juzga que combiene al mayor servicio de vuestra magestad y a la causa pública de aquel reyno el sacarle de allí quando cumpla su trienio, que será a los últimos de abril del año que viene, reconoce que tendría graves inconvenientes el nombrarle luego successor porque sería dar ocasión a que no le tubiessen el respecto que se debe a quien tan inmediatamente representa la real persona de vuestra magestad. No pasa el Consejo a proponer a vuestra magestad esta materia por ahora, assí por esto como porque no se pueda pensar que por instancias de los reynos se han de mudar los que gobiernan y assí reserva el Consejo este punto para quando llegue la ocasión y entonces representará a vuestra magestad lo que tuviere por más conveniente para su mayor servicio y buen gobierno de aquel reyno.

Encara que el Consell d'Aragó veia convenient retirar al duc de Ciudad Real del govern del regne de València, es considerava que era millor esperar al final del trienni pel mal que resultaria pel desprestigi que sofriria la figura del virrei, si el regne pensara que per les seues protestes es podien canviar els lloctinents. El 17 d'agost de 1677, Carles II signava dues cartes sobre la resolució dels Contrafurs, una per al virrei i una altra per als electes de Contrafur i casa de la Diputació, comunicant l'enviament de la resposta al duc¹³⁵.

Poc temps després, el 24 d'agost de 1677, aquest va comunicar a Carles II que havia informat els electes, però també mostrava el seu descontentament per la severitat de les resolucions¹³⁶. En la seua resposta es podia observar que les expressions de reprimenda cap a la seua actuació havien sigut eliminades i d'elles no s'havia informat

¹³⁵ No deixa de ser destacable que s'enviara carta tant als electes dels Estaments com a la Diputació, ja que era una situació estranya, però que en aquest cas té fàcil explicació. En l'esborrany de la carta s'observa que en principi només s'anava a escriure als electes, però finalment es va decidir escriure també als diputats. Aquesta acció és comprensible donada l'estratègia que es va emprar per a aconseguir el privilegi dels ambaixadors de posar l'escut d'armes del regne en la seua residència, ja que va ser exposar que el nomenament es feia per tots dos consistoris per a evitar que es continuara el conflicte que ja s'havia donat en l'ambaixada del marquès de Benavites de 1674. Rafael Benítez Sánchez-Blanco, "La representación del Reino de Valencia fuera de Cortes...", pp. 303-325. En carta d'aquell mateix 17 d'agost el canonge Grau d'Arellano informava que la resposta s'anava a donar a través del virrei i que a ell se li participaria una vegada partit el correu. Per això sol·licitava que els electes li donaren llicència ja que si la resposta no era la que es desitjava era millor esperar a la celebració de les Corts per a tornar-ho a sol·licitar. L'endemà, 18 d'agost, l'ambaixador va escriure de nou dient que no se li anava a donar la resolució fins al diumenge. Aquest mètode de donar les respostes havia passat a ser la norma des de 1656 quan durant l'ambaixada del senyor de Gilet el Consell d'Aragó va deliberar que s'havia de donar la resposta a l'ambaixador una vegada s'entenia que havia d'haver arribat a les mans del virrei. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 407 i 410.

¹³⁶ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 90.

els electes. Sobre aquests punts el virrei va centrar la seua protesta. En el Contrafur dels garrots se li responia: *Porque de no ejecutarlo así mandaré tomar con vuestra persona la resolución que más convenga a mi real servicio y a la quietud pública de ese reyn*¹³⁷. En el cas dels embarcaments del metge i de l'escrivà se li deia *no milita la misma razón, pero que no se puede decir que estos sean vagamundos ni haberse procedido con ellos con conocimiento de causa y así os lo advierto*. Ciudad Real es considerava agreujat perquè en el cas dels embarcaments s'havia acceptat el parer de l'Audiència sobre els altres 32 embarcats i no el seu sobre el metge i escrivà. Al seu entendre, les seues opinions *no merezian el crédito que por mi puesto y por mi persona y por la verdad que profeso es tan debido y innegable*. A més afegia que amb la seua actuació *he cumplido con mi obligación en defender una regalía cuio ejercicio es vinculo de la magestad*.

Ciudad Real també es mostrava ofès perquè es confiara en els ministres de l'Audiència i *se puede creer que no excederán de los que pueden*, i a ell se li responguera amb severitat. El virrei va mostrar la seua sorpresa *porque no juzgo haver delinquir ni aun levemente en el cargo que se me hace*, perquè aquelles vegades que havia retardat executar les ordres del rei havia sigut per necessitats de la matèria. En aquells casos que el monarca havia pres la decisió havent vist els seus arguments, *he creido que vuestra magestad me lo manda y sin pensar en otra cosa obedecido ciegamente descargando mi conciencia*. Finalment, el lloctinent es lamentava que *soy yo de peor calidad que los demás ministros hallándome el primero entre ellos*, perquè s'havia respost al Regne que no podia denunciar l'actuació dels ministres de l'Audiència, però si se'ls permetia protestar per l'actuació del virrei¹³⁸.

S'observa la rèplica d'un virrei ferit en el seu orgull que, a més, va eliminar de la resposta que va donar als electes la part que més li danyava personalment fins i tot desobeint l'ordre que Carles II li havia donat en 17 d'agost de 1677¹³⁹. El mateix dia 24 d'agost en què Ciudad Real va elevar la seua protesta al monarca, els electes van escriure a l'ambaixador i li van narrar com el matí anterior els síndics dels Estaments havien anat al Palau Reial per a rebre la resposta als contrafurs. El virrei havia volgut que es llegira a

¹³⁷ Aquesta és l'expressió que va eliminar de la resposta que s'havia de donar al regne.

¹³⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, 589/90.

¹³⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, 589/80. Encargo y mando que se ejecute todo lo referido como en ello se contiene y que se lo participéis luego a los electos de los tres Estamentos y a los diputados a quien escribo las letras que con estas se os remiten que os ordeno se las entreguéis al mismo tiempo, que así es mi voluntad.

viva veu, acordant donar-los una còpia. En conseqüència la Junta de Contrafurs qüestionava a l'ambaixador sobre si la resposta que li havien comunicat en la cort era la mateixa que ells havien rebut, perquè no l'havien rebuda en forma de carta reial¹⁴⁰.

En atenció a les instàncies que havia fet l'ambaixador, en 5 de setembre de 1677, es va redactar una consulta en el Consell d'Aragó sobre les parts que el duc de Ciudad Real va excloure en la resposta que va donar al regne. El Consell es va mostrar dividit en el seu parer, doncs la consulta conté un interessant vot particular signat per quatre consellers, entre ells els tres representants valencians. La major part del Consell opinava que:

Aunque hayan sido tan excessivos los procedimientos del virrey por los quales ha merecido la severidad de vuestra magestad en la reprehensión, pero como es a la primera representación del reyno e imagen primera de la magestad no es razón passe a la publicidad, se registre en los libros y sea descredito público sin otra utilidad que un vano consuelo con tan gran desdoro del puesto. Bastando lo que se ha divulgado y que en las resoluciones que se han participado por el virrey a los electos ya entra la reprehensión y desto no puede formar queja justa el embiado ni el reyno, pues se le ha comunicado lo principal y no lo que es privativo, corriendo igualmente como se ha hecho siempre con los embiados. Y este reparo solamente lo tiene el Consejo en lo que toca a la cláusula de la comminación que se puso en el despacho en el capítulo que trata de los garrotes y en los otros dos del médico y notario que hizo embarcar pasa Sicilia. Y en el de los informes y execución de las reales órdenes no reconoce el Consejo tan grave incombeniente en que se participe enteramente al embiado la ressolicución. Y assí se podrá executar si vuestra magestad no fuere servido resolver otra cosa.

Veiem doncs que el sentir majoritari del Consell era que la resposta entregada pel virrei als electes contenia la part substancial de la resolució i les expressions que desaprovaven l'actuació de Ciudad Real podien obviar-se pel mal que podien causar al càrrec de lloctinent. No obstant això, recomanaven comunicar a l'ambaixador les expressions que el duc va llevar respecte al Contrafur de les ordres reials. Quatre consellers eren del parer que s'havia de participar íntegrament el contingut de la carta al Regne, ja que tenien notícia que a València es coneixia la resposta del rei i no tenia sentit donar

¹⁴⁰ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 419. El dia 31 d'agost de 1677 la Junta de Contrafurs donava llicència a Gaspar Grau perquè tornara a València, però primer li ordenaven que acarara les còpies de les respostes sobre els Contrafurs i si eren iguals expressara el desconsol del regne per la poca severitat que contenien. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 424-425.

així motiu per a un nou greuge. Mentre que una minoria formada per don Pedro Villacampa, el marquès de Castelnovo, don Josep de Boixadós i don Antoni de Calataiud eren de diferent opinió, doncs defensaven que¹⁴¹:

Se deben participar al embiado del reyno todas las cláusulas que el virrey ha callado a los electos porque la de la comminación que se puso en el despacho sobre el particular de los garrotes que al Consejo parece fuerte la tienen aún por templada respecto de recaer sobre el contrafuero que tan sin exemplar executó el virrey en el castigo de aquellos seis hombres. Y que habiendo el Consejo tenídolo por claro contrafuero y no explicándolo con palabras expresas por la duda que se originaría de si las penas de su contrafacción comprehenderían al virrey, deve vuestra magestad dar al reyno consuelo de notiçiarle que al virrey se le mortifica en algo quando sus operaciones han motivado tan justificados clamores. Porque el género de satisfacción que se ha dado al reyno, diçiéndoles al virrey que las operaciones de hecho no se pueden sacar en conseqüencia, corresponde a contrafueros de menos monta cuya cláusula ha mostrado la experiencia ser de ninguna eficacia. Pues habiéndola repetido a los virreyes en todos los despachos deste género continúan en hazer contrafueros. Mayormente en el estado presente, que haviendosele ofrecido al embiado participar la resolución de vuestra magestad como se ha acostumbrado en semejantes casos, y teniéndose noticia de que en Valencia se sabe todo lo contenido en el despacho, fuera motivarle nueva queja al reyno el recortarle ninguna circunstancia dél y más quando se espera que vuestra magestad le ha de honrar con su real presencia. Y assí entienden que será muy del servicio de vuestra magestad el tenerle favoreçido¹⁴².

A més, s'havia de ponderar que el Consell en la seua consulta de 2 d'agost havia sigut molt més estricte declarant el cas dels garrots com Contrafur, de manera que consideraven que la resposta donada al virrei encara era blana. Cal assenyalar que entre els quals van emetre aquest vot particular estaven els membres del Consell naturals del

¹⁴¹Com observem es tractaven dels tres provincials valencians i un català.

-Don Antoni de Cardona, marquès de Castelnovo, va ser conseller de capa i espasa en el Consell d'Aragó. Va entrar en el Consell d'Aragó en 1666 en substitució del comte d'Albatera. El seu òbit va ser en 1694.

-Don Josep de Boixadós i Llull va ser regent català del Consell d'Aragó. Després d'ensenyar decretales a Bolonya va fer carrera en la Reial Audiència de Catalunya i en 1669 va entrar en el Consell d'Aragó. Va morir en 1681.

-Antoni de Calataiud va ser un regent valencià, que va accedir al Consell d'Aragó en 1671 com a advocat fiscal i en 1677 va tindre vot com a regent. Va aconseguir plaça de regent en 1680. Va morir en 1692.

Jon Arrieta Alberdi, "Antonio Cardona y Borja", "José de Boixadós y Llull" y "Antonio de Calatayud Toledo y Mathieu", *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*. También: *El Consejo...*, pp. 607-609.

¹⁴² ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 89.

regne de València i, per això, possiblement eren més sensibles a aquestes matèries. Finalment, Carles II va decidir no comunicar a l'ambaixador cap de les parts que el virrei havia suprimit, *pues sería de mucho reparo el añadir nuevas circunstancias y volver a añadir a lo ya respondido. Ya las instancias de don Gaspar se podrá satisfacer diciéndole no ay más que prevenir al reyno de lo que les ha dado a entender el virrey.*

Els electes de Contrafur van tornar a escriure a l'ambaixador en 6 de setembre, ordenant-li que abans d'emprendre el viatge de retorn a València presentara la seua protesta perquè el decret reial no hauria arribat íntegrament. "Lo que ens ha pogut servir per a el desconsuelo y se'ns haja ocultat lo que havia de suavisar-nos lo dolor quant de sa magestat esperavem tan puntualment el alivio y consuelo de sos vassalls". Sobre les objeccions que s'havien posat en la cort li demanaven que explicara que ja s'havia practicat en altres ocasions, com en l'ambaixada del senyor de Cortes i més recentment en l'assumpte de l'escut d'armes del regne¹⁴³. La decisió final va ser la d'entregar a l'ambaixador copia de la resolució dels Contrafurs de conformitat amb el que havia manat el rei, que no afegia res al que ja havia donat el virrei a la Junta de Contrafurs¹⁴⁴.

Tots els problemes entorn a la resposta que s'havia de donar al regne van nàixer de l'actitud del duc de Ciudad Real i de la falta de confiança del Consell d'Aragó. El duc havia tingut una actitud superba durant tot el procés de l'ambaixada tractant d'impedir-la amenaçant als electes i diputats al principi, culpant de tot a Gaspar Grau d'Arellano i demanant que se li expulsara del regne, fent un memorial imprès en la seua defensa, cosa

¹⁴³ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 426v-428v. Aqueix mateix dia els electes dels encàrrecs de sant Joan a Aragó van decidir entregar 50 lliures al doctor Luis Agramunt per haver escrit el memorial que s'havien de traure de les 300 destinades a despeses de Contrafur en ff. 429-430. Gaspar Grau va escriure a la Junta el dia 8 de setembre per a informar que s'havia fet consulta sobre com s'havien de donar els despatxos als ambaixadors i encara que no s'havia redactat no confiava que fora positiva. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 431-432.

¹⁴⁴ Aquesta resposta va ser la que el marquès de Villalba va escriure a Gaspar Grau d'Arellano l'11 de setembre que ho va comunicar als Estaments, ja personalment, un mes més tard. La nota del marquès de Villalba a Grau en 11/9/1677 deia: *Haviendo visto lo que vuestra señoría ha representado de que se participe a vuestra señoría la resolución que su magestad ha sido servido tomar en los puntos de los contrafueros por que escriben a vuestra señoría de Valencia que allá se ha publicado que la que ha comunicado el señor virrey a los electos está muy diminuta en lo más sustancial y de que ha de recibir mayor consuelo el reyno se ha resuelto que diga a vuestra señoría que no hay más que prevenir el reyno que lo que le ha dado a entender en esta materia es que en ello esta comprehendido lo que conduce la sustancia de la resolución de su magestad. [...] También se ha resuelto que diga a vuestra señoría que su magestad está con mucho desseo de mantener al reyno sus leyes y no permitir que se le hagan contrafueros y darle el consuelo y hazerle la merced que solicita la fineza y amor con que se dedica siempre en su real servicio y que por favorecer a vuestra señoría se mandado se dé a vuestra señoría copia de lo que participó el señor virrey al reyno para que lo pueda llevar vuestra señoría.* En ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm.78. L'original que Gaspar Grau va entregar a la Junta de Contrafurs l'11 d'octubre de 1677 en: ARV, *Reial Cancelleria*, 544, f. 441-442.

mai vista en tota la història de la Junta de Contrafurs i, més tard, censurant la resposta del monarca als greuges. En aquest context era lògic que el Consell d'Aragó es plantejara substituir-li en el virregnat per la importància de la bona relació amb les institucions locals. No obstant això, quan Ciudad Real va ocultar la informació al regne no es podia sinó recolzar-lo per a evitar el desprestigi de la figura del virrei. Per tant, Ciudad Real era censurat en privat i culpats de molts dels danys, fins i tot es reconeixia que havia comès Contrafurs, però de cara al regne va ser recolzat en les seues decisions.

La negociació del Contrafur de les pragmàtiques

El dia 31 d'agost la Junta de Contrafurs va comunicar a l'ambaixador que certes pragmàtiques recentment publicades en el regne contemplaven penes més altes que les disposades per furs. Malgrat que la documentació no revela a quines disposicions feien referència els Estaments degué ser una pragmàtica que prohibia sota diferents penes els jocs de naips¹⁴⁵. Els electes van encarregar a Grau la redacció d'un memorial que havia d'entregar a Carles II a qui havia d'explicar que encara no s'havia decidit reclamar Contrafur, perquè no s'havia fet encara ambaixada al virrei per a sol·licitar-li que proporcionara reparació en el termini de deu dies¹⁴⁶. La tasca del llegat va consistir a sol·licitar que es suspenguera l'execució de les pragmàtiques fins que es resolguera si anaven en contra dels furs¹⁴⁷.

Poc sabem de com es van desenvolupar les negociacions, no obstant, Grau d'Arellano va escriure de nou, el 8 de setembre de 1677, comunicant que havia aconseguit que no es posara en execució la nova pragmàtica perquè ningú fora castigat amb les penes en ella contingudes, sinó amb aquelles fixades per furs¹⁴⁸. El rei amb una altra carta de 17 d'agost va ordenar modificar alguns capítols de les pragmàtiques, i manava al virrei Ciudad Real que no es prohibiren més jocs de naips dels que ja estaven vedats per furs¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Hem trobat pragmàtiques similars del virregnat de Montalto i de Castelrodrigo, no així de Ciudad Real. BUV, Biblioteca Històrica, Var. 87 (52), BUV, Biblioteca Històrica, Ms. 168 (47).

¹⁴⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 424-425.

¹⁴⁷ El 18 d'agost de 1677 Graus va informar els electes que anava a iniciar gestions respecte a algunes pragmàtiques publicades a València i sol·licitava que se li enviaren còpies. ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 408-409.

¹⁴⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 544, ff. 431-432.

¹⁴⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 150-156.

V. *DIVIDE ET IMPERA*: LA JUNTA DE CONTRAFURS ENTRE 1677 I 1692

CALMA EN EL REGNE I EN LA JUNTA DE CONTRAFURS

La mort de don Juan José d'Àustria en 1679 va fer fallida les esperances dels regnes de la Corona d'Aragó havien posat en ell. En els anys següents la funció de primer ministre va ser desenvolupada pel duc de Medinaceli entre 1680 i 1685 i més tard entre 1688 i 1691 pel comte d'Oropesa. Les lluites de faccions i les intrigues cortesanes es van veure afavorides per certa tranquil·litat en la política exterior. Tant Medinaceli com Oropesa contaven amb bones i estretes relacions amb les elits estamentals valencianes, Medinaceli estava casat amb Catalina d'Aragó i Cardona, duquessa de Sogorb, mentre que Oropesa havia pasat gran part de la seua infància a la ciutat de València mentre son pare va exercir el virregnat. En aquell període el Regne de València va continuar col·laborant en les empreses de la Monarquia amb diferents lleves per a la Guerra de Luxemburg i també mitjançant reclutaments voluntaris, tot i que la relació de la corona amb els Estaments va travessar per moments delicats, la calma va ser la tònica imperant. Un bon exemple d'aquella dinàmica de col·laboració pot ser el cas de l'ajusticiament de Mauro Ferrer l'any 1678, mentre encara era virrei el duc de Ciudad Real en el que, atenent a les sospites de vulneració dels furs la Reial Audiència va entregar a la Junta de Contrafurs els documents per a descartar qualsevol transgressió¹.

Durant el primer virregnat interí de l'arquebisbe fra Juan Tomás de Rocabertí, entre 1678 i 1679 es van viure episodis d'intensa violència com l'assassinat del jutge de la Reial Audiència Marcos Roig, la fugida de 12 presos de les Torres de Serrans o la pesta que es va estendre des del sud l'any 1678². No obstant, la relació amb els Estaments va ser cordial i quasi sense episodis conflictius. De fet els dos únics casos dels que va protestar la Junta de Contrafurs en aquell període van quedar solucionats ràpidament, sobre les presumptes tortures prohibides aplicades en Oriola, el rei va manar que només

¹ ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 34 a 51.

² Emilio Callado Estela, *Por Dios y por el rey...*, pp. 243-290.

s'empraren aquelles arreplegades en els furs; mentre que el nomenament d'un foraster com a governador de Peníscola va ser ràpidament revocada³.

No es pot dir que la lloctinència del duc de Veragua fora tan tranquil·la, doncs es van viure alguns episodis d'enfrontament obert que van evidenciar una deficient comunicació amb els representants del regne. Segurament les difícils relacions del duc amb les elits regnícoles van fomentar que es produïren un bon nombre de queixes i fins i tot denúncies de greuges. Les denúncies de les pragmàtiques novament publicades i dels manaments de donar queviures a les tropes allotjades en el regne només van ser un preludi del cas que més impacte va tenir, l'ajusticiament de fra Facundo Rivera. Aquest cas va desencadenar un intens enfrontament del virrei amb la jurisdicció eclesiàstica i en concret amb l'arquebisbe Rocabertí, que va portar a que fora retirat del càrrec quan el portava desenvolupant tan sols un any⁴. Com ja sabem, la majoria de greuges denunciats tenia a veure amb la persecució dels delinqüents i el manteniment de l'ordre públic, però les relacions del virrei amb els representants del regne accelerava o alentia el ritme de les protestes i les augmentava o reduïa en número, la qual cosa s'evidencia especialment en els enfrontaments entre les elits estamentals i els ducs de Montalto, Ciudad Real i Veragua.

El següent virrei, el comte d'Aguilar, va tindre un govern bastant més tranquil que el seu predecessor. Igual que els lloctinents anteriors, va haver d'acurar-se amb els malfactors que campaven pel regne, en algunes ocasions arribant a ajustos amb ells i en altres perseguint-los fins als confins del territori valencià. En tot cas, ni ell ni els seus més immediats successors, van viure episodis de tan intens enfrontament amb les institucions valencianes com el duc de Veragua. Encara així trobem diferents conflictes d'importància menor durant les següents lloctinències l'arquebisbe Rocabertí en una breu interinitat, el comte de Cifuentes (1683-1687) i el comte d'Altamira (1688-1690).

Els exemples de reclamacions d'aquest període no es poden atribuir al tarannà d'un o altre virrei, sinó a la dinàmica ordinària de l'acció de govern en la que certes actuacions o mesures podien induir a certes sospites sobre l'estricta observança de la legalitat. En aquestes circumstàncies es lògic que els casos denunciats per la Junta de Contrafurs quedaren ràpidament solucionats. Les sospites de que es pretenia modificar la

³ARV, *Reial Cancelleria*, 546 ff. 79-140.

⁴ Sebastián García Martínez, *Valencia bajo Carlos II...*, pp. 201-202.

forma d'elecció del síndic de l'Estament Eclesiàstica, el fet de que s'hagués acceptat que un sacerdot exercirà com a tutor d'un menor d'edat i l'assentament de gitanos en el regne varen ser assumptes que quedaren ràpidament resolts amb el resultat de que els furs van quedar salvaguardats. Aquesta situació segurament va afavorir les bones relacions entre els Estaments i alguns virreis que també es van veure beneficiats per una aplicació especialment eficaç de mesures per al control dels bàndols i el bandolerisme. Tant és així que en 1686 la ciutat de València va escriure un memorial sol·licitant la continuïtat de Cifuentes en la lloctinència i en 1690 van ser els Estaments els qui van enviar al marquès d'Albaida com a ambaixador per a suplicar que Altamira no anara a servir com a virrei de Sardenya⁵.

En aquest període s'observa gran sintonia en les relacions entre la corona i les elits regnícoles. Aquesta situació degué estar influïda per una conjuntura de relativa tranquil·litat en la política exterior, no exempta de conflictes bèl·lics però molt allunyada de situacions tan crítiques com la de 1640 i també per una millor situació interna, amb menors problemes amb el bandolerisme i, exceptuant Veragua, uns virreis amb una relació més respectuosa amb les institucions forals i els seus actors.

Tanmateix, alguns dels casos que es van reclamar a mitjans de la dècada de 1680 van tenir major resò, especialment el cas de l'alliberament del major deutor de la Generalitat, Josep Avilló, va desencadenar un important conflicte entre les institucions representatives del regne en el que la corona va haver d'arbitrar. Així mateix, la revocació de la nul·litat del plet sobre la successió de la vila de Relleu va provocar que es plantejés enviar un ambaixador al rei. Per manament reial s'havia ordenat revocar la nul·litat del procés que havia sigut aprovada per l'Audiència. Finalment, l'ambaixada no es va produir per la negativa del canonge Frigola a executar-la. En aquesta situació segurament pogué fer-se sentir la influència que el canonge Grau d'Arellano exercia sobre les veus del seu Estament. En aquell context, Gaspar Grau, un dels personatges clau de la València d'aquells moments, es va posicionar del costat de la corona i mantinguera una estreta correspondència amb Pedro Antonio d'Aragó, president del Consell d'Aragó⁶, i virreis

⁵*Ibidem*, pp. 231-245.

⁶ Pedro Antonio d'Aragó, germà del cardenal Pascual d'Aragó, va substituir al seu germà com a president del Consell d'Aragó en 1677, càrrec que va exercir fins a la seua defunció en 1690. Abans d'això havia tingut una important carrera militar i de servei, exercint el càrrec de virrei de Nàpols entre 1666 i 1672. Carlos Blanco Fernández, "Pedro Antonio de Aragón y Fernández de Córdoba", *Diccionario Biográfico Español*, Real Academia de la Historia. Jon Arrieta Alberdi, *El Consejo...*, p. 606.

com el comte de Cifuentes⁷. Encara trobem un últim cas reclamat pels elets de contrafur en 1686 i que tampoc va arribar a ser denunciat en la cort, no haver respectat les franqueses per a entrar moneda castellana a uns mercaders valencians que comerciaven que creuaven la frontera amb Castella, als quals es van confiscar certes quantitats que els elets consideraven indegudament cobrades.

Malgrat la calma aparent en la política valenciana, la Junta de Contrafurs no va romandre inactiva, tot i que cap cas va arribar a denunciar-se davant Carles II. Aquesta aparent paradoxa pot explicar-se per diverses raons: la ràpida actuació dels electes, en alguns casos demanant còpies dels processos, i en uns altres evitant que els greuges es continuaren; les respostes favorables de la corona, que sense reconèixer cap greuge, va optar quasi sempre per revocar les mesures i oferir algunes reparacions, com la destitució de Veragua, o les gestions de Gaspar Grau d'Arellano per a dificultar la col·laboració de l'Estament Eclesiàstic en la tramitació d'algunes ambaixades.

La divisió dins de la Junta de Contrafurs, amb un Gaspar Grau que controlava la majoria de vots del Braç Eclesiàstic i que es va convertir en el millor col·laborador de la corona potser siga la millor explicació de per què va haver-hi tan poques denúncies de contrafurs en aquell període. Aquesta calma momentània en l'activitat de la institució no significa que no es cometeren vulneracions de la legalitat, sinó que no es va reclamar immediatament degut a la divisió de vots entre els elets. Anys més tard, en un context diferent, es van denunciar algunes transgressions comeses en aquest període. En aquesta etapa, els electes van continuar buscant la reparació dels greuges, però sense eixir dels límits geogràfics del regne ja que els intents d'enviar ambaixadors van quedar frustrats per la divisió interna de l'organisme. Alguns dels casos que s'havien debatut en la dècada de 1680 van ser denunciats en l'ambaixada de 1692 que va ser motivada pel contrafur de la successió en l'encomana major de Montesa, cas que ja havia sigut examinat pels electes de contrafur i també havia sigut declarat Cas Inopinat en 1686.

CASOS TRACTATS EN LA JUNTA ENTRE 1678 I 1692.

1. L'ajusticiament de Mauro Ferrer

⁷Miquel Fuertes Broseta, "Entre Diputació i Estaments...", pp. 287-311.

El primer rastre d'activitat de la Junta de Contrafurs després de l'ambaixada de Gaspar Grau d'Arellano de 1677 no va arribar a ser declarat com Contrafur, però sí que va servir perquè es posaren en pràctica alguns dels mecanismes disposats en la legislació de 1645, no utilitzats fins llavors.

Mauro Ferrer havia sigut ajusticiat per haver matat un ministre de justícia i, donada la celeritat de l'execució, es dubtava que s'hauria pogut condemnar conforme a furs. Aquest dubte era lògic si atenem als precedents del govern del duc de Ciudad Real. El dia 18 de gener de 1678 la Junta de Contrafurs va resoldre que els síndics dels tres Estaments acudiren al virrei per a sol·licitar les còpies del procés judicial en virtut del fur 27 de 1645. Des d'aquell moment la Junta va decidir reunir-se una vegada al mes, cadència d'encontres que es mantindria durant la resta de la vida de l'organisme. El mes següent, febrer de 1678, es van tornar a sol·licitar els papers al virrei, que va donar la seua relació i va comunicar que s'havia procedit contra Ferrer per la via judicial, de manera que considerava que els electes no podien actuar en virtut del fur 27 de 1645, sinó pel 16 que disposava que els assumptes judicials es declararen pel camí dels tribunals i no pel de govern⁸. Els electes discrepaven, ja que consideraven que estaven tractant d'esbrinar si el cas era susceptible de ser contrafur i encara no s'havia denunciat com a tal, per la qual cosa no podien actuar segons el fur 16 de 1645. Es va comunicar aquesta decisió al virrei Ciudad Real, que va respondre que no entregaria còpia del procés fins que els electes no es personaren judicialment. Amb aquesta resposta, la Junta de Contrafurs, el 9 de març de 1678, va acudir a la Reial Audiència per a sol·licitar la còpia i fer constar la seua negativa a personar-se judicialment. No obstant, no va ser necessari, ja que el 18 de març els electes ja havien obtingut els documents⁹.

Finalment, el cas no va ser denunciat com contrafur, ja que es va confirmar que s'havia actuat per la via judicial. En 1645, els electes de la Junta de Contrafurs havien obtingut el dret d'obtindre còpies dels procediments fets en aquells casos que foren susceptibles de vulneració de furs, però no ho van executar fins a 1677. Després d'això els electes van ser conscients de la importància que tenia fer ús d'aquesta prerrogativa, ja

⁸ En el fur 16 de 1645 es disposava que els assumptes judicials seguiren per la via dels tribunals. En el fur 27 es disposava l'obligació dels tribunals d'entregar a la Junta de Contrafurs còpies dels procediments sempre que precedira ordre del virrei. Lluís Guia Marín, *Cores...*, p. 218.

⁹ El doctor Leandro Gilart després de consultar amb l'oïdor de l'Audiència i amb el virrei va accedir a entregar la còpia del procés que es troba en: ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 34 a 51. La resta de reunions de la Junta en: ARV, *Reial Cancelleria*, 546 ff. 11 a 34.

que si s'utilitzava amb freqüència en casos de menor importància i es convertia en una practica habitual, quan fora necessari recórrer a ella en casos més greus, era menys probable que es plantejaren objeccions.

2. Les tortures prohibides a la ciutat d'Oriola

Pocs mesos més tard, el 14 de setembre de 1678 la Junta va escriure als justícia i jurats de la ciutat d'Oriola perquè es va tindre notícia que havien acudit al virrei Rocabertí a protestar perquè s'havien aplicat turments de poltre, quan pels furs 70 de 1585 i 112 de 1626 només es podien aplicar les tortures de “guant, corda y pedres”. El 22 d'octubre, després d'haver rebut còpies dels informes sobre tortures, es va decidir acudir a l'arquebisbe-virrei obrint el termini de 10 dies per a la reparació del greuge. El 8 de novembre es va llegir la resolució de Carles II. Vistos els informes del regne, virrei i de la Reial Audiència, el rei no s'estimava que els oficials hagueren comés ontrafur, però s'ordenava no aplicar aquest tipus de tortures, sinó només emprar aquelles disposades per furs¹⁰.

3. El nomenament d'un foraster com a Governador de Peníscola

El 23 de març de 1679 la Junta es va mobilitzar per la designació de Josep d'Herrera com a governador del castell de Peníscola, la qual cosa anava en contra del fur 62 de 1585, que disposava que els governadors dels castells foren naturals del regne¹¹. El 27 de març es va acudir al lloctinent iniciant el termini de 10 dies perquè proporcionara remei. Amb carta de 4 d'abril Carles II va comunicar que vistos els arguments del regne, s'anava a consultar a la Junta de Guerra perquè proposara persones naturals per al càrrec, revocant el nomenament d'Herrera. Dues setmanes després, el dia 24, en la Junta de

¹⁰ ARV, *Reial Cancelleria*, 546 ff. 79-120. El fur 70 de 1585 titulat: “*Que no-s puguen usar nous y extraordinaris tormentos en qualsevol tribunal per preheminent que sia*” en *Furs Capítols... MDLXXXV*, f. 12. Es pot consultar en: Emilia Salvador Esteban, *Las Cortes...* El fur 112 de 1626 confirmava el de 1585 i disposava que ni abans ni després de sentència es pogueren aplicar altres turments que els de “guant, corda y pedres”. *Furs, Capítols...*, MDCXXVI, f. 22. Es pot consultar en l'edició: Dámaso De Lario Ramírez (ed.), *Cortes...*

¹¹ Fur 62 de 1585 es titulava “*Que les governacions, alcaydies y castellanies de les ciutats y viles reals del regne se hajen de provehir en persones naturals de aquell*”. *Furs, Capítols...*MDLXXXV, f. 11. Es pot trobar també en: Emilia Salvador Esteban (ed.), *Las Cortes...*

Contrafurs es va llegir una altra missiva del monarca dirigida al virrei amb idèntica petició.

No obstant, el rei no s'havia pronunciat sobre si el cas era o no contrafur, per la qual cosa els electes es van plantejar enviar un ambaixador a la cort. Finalment, va arribar una carta reial comunicant que el nomenament d'Herrera no serviria com a precedent ni menyscapte per als furs del regne¹². La designació d'Herrera va quedar anul·lada i amb el decret del monarca els furs van quedar salvaguardats.

4. Les denúncies sobre les pragmàtiques

El 27 de juliol de 1679 la Junta de Contrafurs va decidir denunciar que les dues pragmàtiques publicades el 15 de juny anterior contenien penes majors que les disposades per furs. Aquell mateix dia es va acudir en ambaixada al virrei, duc de Veragua, i se li va entregar un paper argumentant que per motius similars en 1677 Carles II va disposar revocar les pragmàtiques manades publicar pel duc de Ciudad Real¹³.

Les gestions sobre aquest tema es van dilatar quasi un any¹⁴. La negociació en la cort la va desenvolupar el comte d'Albalat, resident a Madrid, a qui es va enviar el memorial i còpies de les pragmàtiques publicades en temps del duc de Ciudad Real i també les noves redactades durant el virregnat de Veragua¹⁵. Gràcies a aquelles

¹² ARV, *Reial Cancelleria*, 545, ff. 104-110. ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 131-140.

¹³ ARV, *Reial Cancelleria*, 545 ff. 130-132.

¹⁴ El 31 de juliol de 1679, els electes van decidir formar una junta reduïda d'electes per a escriure a Carles II i sol·licitar-li que manara revocar les pragmàtiques. L'activitat d'aquests electes reduïts es va prolongar diversos mesos. En aquest temps, entre altres decisions, es va prendre la de tornar a denunciar les pragmàtiques del duc de Ciudad Real, ja que el rei no havia aclarit del tot el conflicte. El 14 de novembre es va llegir el memorial que s'havia redactat per al cas, i el 17 de novembre de 1679 la Junta de Contrafurs al complet va ampliar el poder que havia donat als reduïts perquè nomenaren a algú que entregara el memorial al rei. No obstant això, no va ser fins a l'11 de març de 1680 quan es va seleccionar al comte d'Albalat, que residia en la cort perquè fera la súplica en nom del regne. L'11 de març de 1680 la Junta de reduïts va deliberar que com "és menester nomenar una persona resident en cort per medi de qui correge la disposició y direcció de dit negoci, e attés que en la persona de don Josep Sorell, comte d'Albalat, concorren les parts y calitats requises pera el dessus dit encàrrech. Per tant tots ut supra en execució del poder donat per la Junta de Contrafurs en 16 de febrer propassat delliberen y determinen que sia nomenat, com ab la presen nomenem, al dit compte d'Albalat per a que en nom del present regne pose el dit memorial en les reals mans de sa majestat". El 12 de març també se li va encarregar donar l'enhonorabona al duc de Medinaceli i Segorbe per haver sigut cridat a ser primer ministre. ARV, *Reial Cancelleria*, 545 ff. 155-212.

¹⁵ Ja el mes d'abril, després que el Consell d'Aragó el sol·licitara, els electes van enviar a Albalat còpies de les pragmàtiques, tant de les anul·lades en temps del duc de Ciudad Real, com les que s'havien publicat en 1679. Durant el mes de juny, Albalat va decidir suspendre el lliurament del memorial ja que el rei havia accedit a revisar el contingut de les pragmàtiques i havia encarregat l'anàlisi a la Reial Audiència. Albalat deia que havia suspés el lliurament del memorial en atenció al consell de Justinià Roca.

actuacions el 2 de juliol de 1680 els electes van llegir la carta del rei en la qual ordenava al duc de Veragua que les pragmàtiques que es publicaren es feren respectant els furs¹⁶.

5. Les disposicions sobre l'allotjament de tropes

Durant aquest període, la Junta també es va mobilitzar contra els allotjaments de tropes en el regne. Accions en absolut sorprenents, ja que en 1679 els electes van manar repartir entre les poblacions del regne un imprés en el qual es recordava que en virtut de l'acte de cort 149 de l'Estament Reial de l'any 1645, en els allotjaments de soldats només es tenia obligació de donar habitació, sal, oli i vinagre¹⁷.

Prompte faria efecte aquesta prevenció, ja que el 21 de març de 1680 van tindre notícia que el virrei, duc de Veragua, havia ordenat allotjar a Moncada i Paterna a dues companyies de cavalleria, disposant que al costat de l'allotjament ordinari es proporcionara un almud i mig d'ordi per a cada cavall. Atés que es vulnerava l'acte de cort de 1645, es va decidir nomenar ambaixador per a acudir a denunciar-ho davant el monarca, si bé procedimentalment van haver de esperar la resposta de l'ambaixada que iniciava el termini de 10 dies per a la reparació¹⁸. Aquest negoci es va encomanar també

¹⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 545 ff. 235-280. En agraïment al comte d'Albalat, els electes van decidir encarregar-li una joia valorada en 4.000 reals de plata doble, per la qual finalment van acabar pagant 424 lliures valencianes. ARV, *Reial Cancelleria*, 545 ff. 281-287. Els mateixos documents en: ARV, *Reial Cancelleria*, 546 ff. 278-301.

¹⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, 545, f. 89. En l'Acte de cort de l'Estament Reial 149 de 1645 es pretenia evitar que tornaren a repetir-se alguns dels inconvenients provocats pels allotjaments de tropes fets des dels inicis de la Guerra a Catalunya.

¹⁸ En el paper que els electes van donar al virrei es deia que tenint en compte que era contrafur i el pobre estat del regne no havien pogut evitar la denúncia. ARV, *Reial Cancelleria*, 545, ff. 217-221. Després de fer l'ambaixada al virrei, el dia 26 de març de 1680, els electes van escriure al rei per a referir-li la desatenció amb què el virrei, duc de Veragua, els havia tractat. En aquesta carta informaven que el duc no havia reconegut haver transgredit els furs, i per a justificar-lo va llegir una carta de la ciutat d'Oriola en la qual acceptava col·laborar amb la quantitat sol·licitada, sempre que se li reintegraren les despeses. A més, el lloctinent va mostrar un despatx d'un allotjament en Morvedre disposat conforme a furs però preguntant l'aportació de l'ordi. Sobre això la Junta referia que el document enviat a Morvedre era de dia 20 de març, esmenant l'error comés a Moncada i Paterna el dia 17, en els quals sí s'havia ordenat. Així i tot que escriguera un virrei sol·licitant alguna cosa que no es podia ordenar "no deixa de tenir algun reparo per la indesència del terme pregar y ser los prechs de superior tan gran, de major força que si foren mandatos". Per això es considerava que si no s'ordenava a Moncada que deixara de donar l'ordi no es podria evitar enviar un ambaixador a la cort. Els electes també informaven de la descortesia del virrei quan el regne va acudir a fer la seua ambaixada. Fins i tot havent sol·licitat audiència, el lloctinent els va fer esperar més d'una hora "lo que es contra lo estil que en tots temps se ha observat per que ningún virrey ha deixat de rebre promptament qualsevol recado del Regne per gran ocupació que tingués". A més, quan va eixir a rebre als electes "fingí estar provocat a una desmesurada rialla sens tenir motiu algú per a ella, y sens que la modestia y circunspecció dels elets li servís de exemplar per a imitar-la". Després, el duc es va posar un mocador sobre la boca per a dissimular el seu riure, "lo que durà un bon rato de aquell trànsit, agoviant-se

al comte d'Albalat, però la seua acció no va resultar tan exitosa. El 30, el virrei no reconeixia contrafur per haver-se sol·licitat l'ordi de manera voluntària. Uns dies més tard, es va pronunciar el monarca decretant que no s'havia vulnerat cap llei per haver-se sol·licitat voluntàriament ajuda¹⁹.

6. L'ajusticiament de fra Facundo de Ribera

Davant la sospita de vulneració de la jurisdicció eclesiàstica, l'execució i posterior exhibició del cadàver de fra Facundo Ribera, el cos del qual va aparèixer penjant de les Torres de Serrans el dia 13 de setembre de 1680, va ser denunciada per la Junta de Contrafurs. Havent-se capturat a Ribera armat i en vestit de bandit, el duc de Veragua el va tractar com a secular, encara que hi havia sobrades sospites de què constava la seua condició d'eclesiàstic²⁰. Els electes van denunciar que l'actuació contra Facundo Ribera s'oposava al fur 33 de 1604, per no haver-se donat al reu els terminis fixats per a

com qui fa força per a no riure's, y mirant de reull a uns criats que tenia en torn, els guinyava fent-los complices en aquelles accions que ell devia pressumir eren en menyspreu del Regne". En acabar la representació, el virrei els va acompanyar a l'escala i "sens poder-lo detenir ni ell atendre a la submissió y rendiment ab que el Regne procurava no fes semblants excessos, anant divertit y pegant en lo paper que els síndichs li entregaren en la maça que davant de ell portava lo verguer". I quan van arribar a l'escala els va dir: *Si he cometido contrafuero ya no soy virrey y assi como duque de Veragua hago esto que a vuestras señorías pareze escasso*. Sobre aquesta situació, la Junta deia que els gestos del virrei no van aconseguir cap efecte en el regne perquè "no és possible que puga offendre'l qui té la real representació de vostra magestat, però no es pot negar lo regne al dolor i sentiment de que el duch abandone tan soberana representació en detriment que segueix a la real autoritat de vostra magestat". Per això es sol·licitava al monarca que advertira al duc i que li fera memòria de les seues obligacions com a lloctinent de sa magestat. ARV, *Reial Cancelleria*, 545, ff. 226-231.

¹⁹ A això van respondre els electes de Contrafur amb una nova missiva, de 27 d'abril, en la qual justificaven la denúncia de Contrafur en què les paraules de Veragua resultaven enganyoses.

"Perquè, encara que en ella es diu que es faça conforme a furs, prevenint immediata y absolutament que se'ls fes donar ordi, ens paregué que la prevenció de que se aloixasen conforme a furs agravava més la circumstància del contrafur per lo error en que la ignorància o sensillés dels llauradors pogué incorrer pensament que conforme a furs se'ls devia de dar dit manteniment". ARV, *Reial Cancelleria*, 545, ff. 232-243. ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 234-273.

²⁰ Durant el temps que va estar pres, va haver-hi indicis més que suficients perquè el virrei s'adonara de que es tractava d'un eclesiàstic. De fet, quan el vicari provincial de l'orde de Sant Agustí va acudir al duc de Veragua per a dir-li que havia capturat a un membre de la seua ordre, el virrei va contestar que no tenia constància que cap es *llamasse fray Facundo de Ribera*. El virrei tenia raó ja que quan se li va arrestar va donar el nom de Pere de Ribera, però quan va signar alguns documents ho va fer com a fra Pedro Antonio Ribera. Els dies següents a l'execució es va seguir un intercanvi de missives amb l'arquebisbe Juan Tomàs de Rocabertí qui, el dia 22 de setembre, va proposar al virrei fer un acte públic de penediment, que va acceptar *no aviendo sido jamás (ni cabiendo que sea) mi ánimo el vulnerar la inmunidad eclesiástica*. Esperava fer l'acte públic de penediment *para que no pueda aver la menor vislumbre de averse faltado ni faltasse por mi parte a la mayor veneración de la Iglesia*. BNE, *Porcones*, 100/25/2.

processar-li. El dia 16 de setembre es va executar l'ambaixada al virrei i uns dies més tard, en virtut del fur de 1645 es van sol·licitar els papers del procés.

En el paper que els electes van entregar al *alter nos* s'argumentava que a més de no respectar-se els terminis disposats pel fur 33 de 1604, no s'havia pogut actuar contra Ribera per ser eclesiàstic, el que anava en contra del fur 9, 10 i 16 *de iurisdictione omnium iudicum* i, com tampoc es van donar els 10 dies per a apel·lar la sentència, es va vulnerar el fur 2 *de appellationibus* i el 4 de clamor *non mutando*²¹. Per tant, es considerava que l'execució era contrafur per tres motius: el primer, que no s'havien respectat els terminis per a la defensa, el segon, que se li havia negat acudir al tribunal eclesiàstic i, el tercer, no haver-se donat sentència²². Després de l'ambaixada estamental, el lloctinent va respondre que no hi havia contravenció del dret per haver actuat per la via econòmica estant el regne, com ho estava, en greu perill pels bandolers.

No ens estendrem massa en aquest cas ja que la intervenció de la Junta de Contrafurs es va limitar al ja esmentat. Des de l'Estament Eclesiàstic, no obstant, aquest succés sí que va desencadenar una intensa protesta per vulneració de la seua jurisdicció. La disputa dialèctica entre els defensors de la jurisdicció eclesiàstica, principalment l'arquebisbe Juan Tomás de Rocabertí, i el duc de Veragua és reveladora de l'enorme capacitat de reacció de l'Església davant les intromissions dels oficials reials a la seua jurisdicció i explica, en part, la discreta protesta de la Junta de Contrafurs, ja que els representants eclesiàstics van portar la major part del pes de l'oposició al virrei²³.

A conseqüència d'aquestes disputes el monarca va substituir al duc de Veragua en el virregnat, nomenant el comte d'Aguilar com el seu lloctinent. El dia 25 de setembre de 1680, en reunió de l'Estament Militar, es va tindre notícia que el duc de Veragua havia eixit de la ciutat secretament i sense acomiadar-se. Aqueixa mateixa nit havia rebut la carta del rei comunicant-li el seu cessament en el càrrec, ja que aqueix matí l'Estament Militar va llegir la carta de Carles II, de dia 22 de setembre, en la qual comunicava el

²¹ Furs 9, 10 i 16 *de iurisdictione omnium iudicum. Fori Regni Valentiae*, ff. LXI-LXV. El Fur 2 *de appellationibus* disposava que tota sentència civil o criminal poguera ser apel·lada. *Fori Regni Valentiae*, ff. CLXVIII. El fur 4 del *clamo non mutando. Fori Regni Valentiae*, f. XXXII.

²² El que no es donara sentència anava en contra del 52 *de criminibus* i el privilegi 1 de Fernando el Catòlic. També s'oposava al fur 15 de 1547. Tot s'hauria d'haver evitat més quan hi havia reials ordres de 5 i 9 d'octubre de 1675 que deien que s'excusaren tals procediments. També la carta de 17 d'agost de 1677. ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 319-327.

²³ Emilio Callado Estela, *Por Dios y por el rey...*, pp. 300-324. L'intercanvi de cartes entre l'arquebisbe Rocabertí i el duc de Veragua entre pp. 307-318.

nomenament del comte d'Aguilar com el seu lloctinent i capità general en el regne de València²⁴.

Les últimes actuacions de la Junta, amb el virrei ja destituït, van tindre lloc el 28 de setembre de 1680, quan van abordar la negativa del secretari i del lloctinent de general governador a donar còpia del procés contra Ribera. Finalment, el dia 19 de desembre, la Junta va poder llegir aquests documents²⁵. Sembla ser que mai es va denunciar el cas davant el rei.

7. La modificació de la manera d'elecció del síndic de l'Estament Eclesiàstic

Entre 1683 i 1684 es va produir un conflicte en el si de l'Estament Eclesiàstic, ja que algunes de les dignitats i veus que el componien havien sol·licitat que no fora el capítol de la seu de València qui nomenara el síndic de l'Estament. Davant aquesta qüestió, els canonges de València van sol·licitar l'ajuda de l'Estament Militar i més tard a la Junta de Contrafurs. En reunió de 15 de febrer de 1684, l'Estament Eclesiàstic va demanar als electes de contrafurs que declararen que aquesta novetat, que atribuïen a la intervenció de la corona, anava en contra del costum immemorial que sempre s'havia observat en l'elecció del síndic de l'Eclesiàstic²⁶. No hi ha evidències que la Junta de Contrafurs denunciara el cas, però sí sabem que la manera de seleccionar el síndic del Braç Eclesiàstic no es va modificar.

8. El nomenament d'un sacerdot com a tutor

²⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 545, ff. 303-307. ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 333-335. La deliberació del militar de 25 de setembre de 1680 també és interessant perquè, donada la pressa del virrei a partir no havia deixat preparada l'arribada del seu successor. Això va provocar que els Estaments argumentaren que en absència del virrei el govern militar del regne requeia en els síndics dels tres Estaments i que havien de ser ells els qui manaren acudir una companyia de cavalleria a la frontera del regne, on s'havia d'acudir a esperar al nou lloctinent.

²⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 546, ff. 337-347. El procés: ff. 349-376.

²⁶ ARV, *Reial Cancelleria*, 547, ff. 7-13. En reunió de l'Estament Militar de 4 de març de 1684 es va llegir el memorial que l'Estament Eclesiàstic havia entregat al virrei amb els seus arguments en contra de la novetat en l'elecció del síndic de l'Estament.

Paral·lelament a l'assentament dels gitanos, va sorgir un altre assumpte susceptible de servir com a argument per a l'enviament d'ambaixada. Juan Bautista Pomar havia sigut nomenat tutor dels *hijos y herederos de Ygnacio Fuentes*, la qual cosa es creia que anava en contra de les lleis i costums del regne. Segons furs estava prohibit que els sacerdots actuaren com a tutors dels infants, per la qual cosa l'arquebisbe-virrei Rocabertí va ordenar que es suspenguera aquesta tutela fins que el cas quedara esclarit. El cas no va arribar a majors ja que Juan Bautista Pomar va renunciar a exercir com a tutor, i el 12 d'abril de 1685 la junta va determinar que amb la renúncia cessava el contrafur, però que en la següent ambaixada se sol·licitaria al rei que no es permetera que es repetiren casos similars²⁷.

9. L'assentament de gitanos en el regne

Com a resposta a la presència d'un grup de gitanos adduint tindre ordres del rei per a poder-se assentar en el regne, el 15 d'abril de 1684, la Junta va decidir sol·licitar còpies d'aqueixos documents. Uns mesos més tard, el dia 9 de setembre de 1684 es va decidir que l'estada dels gitanos en el regne anava en contra de l'acte de cort II dels Estaments Eclesiàstic i Reial de 1547, el fur 116 de 1564 i el 93 de 1585 i el 221 de 1604²⁸. L'ambaixada sol·licitant al virrei la reparació es va efectuar el 27 de novembre. En el paper que es va entregar es recordava que estava prohibit que en el regne habitaren gitanos *assí hombres como mujeres, cuya vida se ocupa en robos, latrocinios, engaños y varios embustes en grave perjuicio del bien público*, de manera que no es considerava convenient que se'ls permetera quedar-se, perquè de fer-ho *serán de gran perjuicio al buen gobierno y quietud pública*²⁹. El rei va respondre amb carta d'1 de desembre de

²⁷ El cas es va decidir declarar-se el 27 de novembre de 1684, el mateix dia que el de l'arribada dels gitanos. ARV, *Reial Cancelleria*, 547, ff. 205, 245-247 i 270-271.

²⁸ L'acte de cort de 1547. *Furs Capítols...MDXXXVII*, f. 13. Es pot trobar en: Ricardo García Cárcel, *Las Cortes...* El fur de 1564 confirmava el que es disposa l'any 1547 i ho transformava en fur. *Furs Capítols... MDLXIII*, f. 17. En: Emilia Salvador Esteban, *Las Cortes...* El fur 93 de 1585 disposava que els gitanos que acreditaren habitar el regne per més d'un any no foren expulsats i se'ls permetera habitar sempre que no isqueren més d'una llegua del seu lloc d'habitació i no entraren en llocs de moriscos. *Furs, Capítols... MDLXXXV*, f. 14. El fur 221 de 1604 era una mica més restrictiu i prohibia als gitanos desplaçar-se en grups de més de dues persones. *Furs, Capítols... MDCIII*, f. 42.

²⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 547, ff. 20, 103-106. El memorial en f. 202.

1684, negant el contrafur per no existir consentiment del virrei, doncs havia ordenat que s'expulsara del regne als gitanos³⁰.

Aquesta resposta no va aconseguir satisfer els electes, ja que un informe del virrei comte de Cifuentes de 5 de desembre, ens revela que la Junta havia decidit reunir la Diputació per a nomenar ambaixador, al·legant que *continuava la tolerancia no habiendo preso ni castigado alguno siendo así que se habían visto algunos*. Per part seua, el virrei exposava que alguns podien ser naturals del regne i, per això, exceptuats de les penes tal com disposaven els furs. El lloctinent dubtava que es poguera evitar el nomenament d'un ambaixador, perquè els electes insistien i creia que tot s'encaminava a enviar a Madrid al comte de Cervelló³¹.

Tanmateix, els interessos de la corona comptaven amb un aliat. La correspondència entre el canonge Gaspar Grau d'Arellano i el president del Consell d'Aragó ens informa dels seus intents per convèncer als electes del Braç Eclesiàstic per a que no donaren suport a l'ambaixada, tot i que només havia aconseguit que no acudiren a la reunió. Per això, no creia possible donar llargues a la Junta per molt més temps i estimava que s'enviaria a l'ambaixador. Amb tot, finalment no va ser així i l'ambaixada mai es va produir³².

10. L'alliberament de José Avilló, deutor de la Generalitat

Des de 1684 la Junta de Contrafurs es va ocupar d'un conflicte que es prolongaria diversos anys, referit a José Avilló, arrendador d'alguns impostos de la Generalitat, i que en aqueix moment estava empresonat pels deutes que tenia amb aquesta. El dia 17 de juliol de 1684 la Junta va decidir denunciar com contrafur la Reial carta de 5 de juliol de

³⁰ ARV, *Reial Cancelleria*, 547, f. 209.

³¹ Per això, el comte de Cifuentes sol·licitava al president del Consell d'Aragó, don Pere d'Aragó, que escriguera de manera privada a Cervelló i al comte d'Albalat, dient-los que la poca substància de la matèria no aconsellava enviar ambaixador, perquè el lloctinent pensava que si el rei escrivia ordenant que no s'enviara ambaixador no es dubtaria a sol·licitar-ho també com Contrafur. La missiva acabava amb una postdata que deia: *El señor don Gaspar Grau obra con la misma fineza que hasta aquí en el servicio de su magestad*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 19.

³² ARV, *Reial Cancelleria*, 547, ff. 44-46.

³² Carta de Gaspar Grau d'Arellano a don Pedro d'Aragó en 5 de desembre de 1684. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 21

1684, amb la qual s'havia declarat que no hi havia contravenció en la sentència de la Reial Audiència que havia resolt que els béns embargats a Avilló foren repartits entre els seus creditors. Els electes consideraven que la sentència anava en contra dels furs 33 in *extravaganti*, i 21 i 22 de 1547 que disposaven que els casos de deutors de la Generalitat no s'evocaren a la Reial Audiència, ni es pagara a altres creditors, fins que no abonaren els seus deutes amb la Generalitat.

En atenció als precedents, es va deliberar protestar per un segon contrafur, en la carta del rei de 5 de juliol, per haver-se manifestat sense sentir el regne³³. Tanmateix, la resolució no va poder aprovar-se per no haver-hi compliment d'electes eclesiàstics, per la qual cosa es va fer una còpia de l'acta de la reunió i es va entregar al canonge Gaspar Grau, com primer electe de l'Estament Eclesiàstic, perquè emetera el seu vot i parer. El dia 30 de juliol va emetre la seua opinió certificada sota notari. Grau argumentava que encara que els altres dos Estaments hagueren declarat el contrafur això no obligava l'Eclesiàstic a fer el mateix, i no considerava el cas prou greu per a declarar-lo, desitjant que continuara per la via judicial. La resta de la Junta considerava que si l'Estament Eclesiàstic no declarava el cas com a susceptible de contrafur, el fur 68 de 1626 quedaria sense valor, de manera que van decidir insistir per a que l'Eclesiàstic es manifestara conforme³⁴. Aquella disposició confirmava la lliure administració i jurisdicció dels diputats sobre els drets del General sense que poguera interposar-se recurs a l'Audiència³⁵.

No comptem amb més informació sobre el cas fins a 1686, quan el 6 de febrer es va escriure al virrei per a informar-li de les instàncies que s'estaven executant per a alliberar a José Avilló. En opinió de la Junta, alliberar-li anava en contra del capítol 18 de 1418, que disposava que els deutors del General estigueren presos fins que hagueren satisfet els seus deutes per complet³⁶. Antonio Milà d'Aragó, síndic de la Diputació, va escriure informant els electes de contrafur. Ja l'any 1681 el rei havia ordenat que se li donara llibertat, i els diputats van enviar un memorial representant que s'oposava als furs del regne y *haviendo informado las tres salas que era contrafuero, su magestad fue*

³³ ARV, *Reial Cancelleria*, 547, ff. 44-46.

³⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 547, ff. 64-70.

³⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 548, ff. 24-87.

³⁵ *Furs, Capítols...MDCXXVI*, f. 17v. Hi ha edició: Dámaso de Lario (ed.), *Cortes del reinado...*, p. 54.

³⁶ Capítol 18 de 1418 en *Fori Regni Valentiae, in extravaganti*, f. XI.

*servido revocarle con real carta de 15 de março de 1682*³⁷. En conseqüència, la Junta de Contrafurs va encarregar al doctor Galceran Bolada un memorial referit als furs dedicats a aquesta mena de situacions, sense que poguera al·legar-se inobservança d'ells com ho estipulaven els furs 4, 5 i 6 *si contra ius aliquid fuerit impetratum*³⁸. El document recollia precedents d'altres deutors que van estar més de tres anys en la presó fins a satisfer els seus deutes amb el General. Avilló havia fet arrendaments per valor de 22.000 ducats i després havia posat traves i plets per a evitar que li'ls cobraren, la qual cosa havia obligat la Diputació a gastar altres 4.000 ducats. En conseqüència, els electes sol·licitaven que no se li alliberara declarant silenci perpetu en aquesta pretensió, evitant així el Contrafur que suposaria la seua posada en llibertat.

Sobre aquest assumpte també es va mobilitzar la Junta dels 36 de la Costa, que es veia perjudicada pel deute d'Avilló, i va escriure també a sa magestat per a obtenir la seguretat “de que no eixirà de la presó que no pague y satisfaga a la Diputació”. Sembla ser que l'actuació coordinada entre Diputació, Junta de Contrafurs i Junta dels 36 de la Costa va funcionar, ja que el 6 de setembre de 1686 el virrei va comunicar que Carles II, de moment, havia decidit no donar llibertat a Avilló³⁹.

El 9 de febrer de 1687 la Junta de Contrafurs va tornar a actuar a instàncies del síndic de la Diputació, ja que Avilló continuava sol·licitant la seua llibertat i, per això, es tornava a suplicar al lloctinent que es declarara silenci perpetu en el cas. En aquesta ocasió, Avilló pretenia que se li donara llibertat permetent-li romandre a la ciutat de València. Tal pretensió va ser considerada per la Junta com contrària a furs, ja que aquests disposaven que els deutors de la Generalitat patiren presó i no arrest com Avilló aspirava i, a més, sent ell el principal deutor de la Generalitat, no era convenient donar tan mal exemple. De nou va intervindre la Junta dels 36 de la Costa, argumentant que la seua llibertat aniria en perjudici de tot el regne i especialment dels soldats que esperaven la seua paga. Un temps després es va rebre la resposta del rei sobre el cas, que es va llegir el 27 de setembre de 1687. En ella el monarca argumentava que *aunque no fuesse*

³⁷ El dia 20 de maig de 1686 els electes van llegir una reial carta d'11 d'abril i un memorial de Avilló. En el memorial, Avilló expressava que portava ja 6 anys empresonat i que s'havien embargat els seus béns i sol·licitava que se li alliberara. El rei en la seua missiva manava al virrei que conferenciara amb els diputats les raons per les quals Avilló estava pres i que si no eren suficients l'alliberara.

³⁸ Els furs 4, 5 i 6 *si contra ius aliquid fuerit impetratum* disposaven que no la inobservança o el costum mai poguera derogar la força d'un fur. *Fori Regni Valentiae*, f. XXIX.

³⁹ ARV, *Reial Cancelleria*, 548, f. 157.

contrafuero lo que pretende Avillón sería mera gracia mía y que della resultaría que la Junta de Contrafueros declararíase serlo, y que sería bien evitar esta contingencia para que no imbie persona esse Reyno a mis reales pies por el dispendio que ocasionaría al caudal de la Diputación i per això he resuelto que no se haga novedad en esto ni se conceda a dicho Avillón lo que pide. No obstant això el rei no va tancar el cas, ja que no va declarar silenci perpetu, sinó que va derivar la causa a la Reial Audiència⁴⁰.

Ací s'acaben les notícies que tenim sobre l'activitat de la Junta de Contrafurs sobre el cas, no obstant això la Diputació i la Junta d'electes de la Costa van obrir un plet entre ells després de la posada en llibertat de José Avilló, el 24 de desembre de 1687, per ordre de la Reial Audiència⁴¹.

11. La revocació de la nul·litat en el procés de successió a la vila de Relleu

En el conflicte per la successió a la vila de Relleu, obert entre la comtessa de Fonts i el comte d'Anna, en 1682 la Reial Audiència va pronunciar sentència en favor de la comtessa de Fonts, que va quedar sense execució perquè els procuradors del comte d'Anna van sol·licitar la nul·litat del procés. La causa va tornar a la Reial Audiència donant la possessió al comte d'Anna. A continuació, una reial Carta de 27 d'octubre de 1683 va disposar que no s'executara aquesta última resolució, ja que segons la pragmàtica de 24 de febrer de 1624, l'Audiència no podia acceptar peticions de nul·litat en processos en els quals ja s'hauria pronunciat sentència. El 15 de juny de 1684, Carles II va encarregar al virrei, comte de Cifuentes, que manara descosir i eliminar del procés de

⁴⁰ ARV, *Reial Cancelleria*, 548, f. 201-335.

⁴¹ L'alliberament de Avilló va derivar en un conflicte entre els 36 de la costa i els diputats. El dia 13 de gener de 1688, els 36 electes de la Costa van escriure a Carles II dient-li que Avillón havia fet una proposta als diputats per a pagar el seu deute, buscant així tindre major llibertat de moviment. No obstant això els electes recelaven de les seues intencions, perquè havia obtingut la llibertat sense pagar res i si en 9 anys pres no havia posat cap mitjà per a pagar s'estranyaven que ho fera una vegada en llibertat. El mes de maig el tema es va tornar a activar quan l'assessor de la diputació va presentar als electes de la costa la proposta d'Avilló per a saldar el seu deute. El deutor havia proposat amortitzar cada any 300 lliures dels drets vells del General, la qual cosa els electes de la costa consideraven inadequat per tres raons principals: ser Contrafur permetre-li negociar i no pagar el seu deute, generant un perillós precedent per al futur; oferint-se una quantitat molt reduïda i que no bastava ni per a pagar els interessos del deute contret, ja que els interessos de les 18.000 lliures que devia ascendien a 900 lliures anuals. Desoïnt el consell dels electes, la Diputació va acceptar el tracte proposat per Avilló, la qual cosa va obligar els 36 de la Costa a escriure de nou al monarca sol·licitant que revocara el tracte. ARV, *Reial Cancelleria*, 550, ff. 39-98.

l'Audiència les demandes de nul·litat, i que fera inquisició entre els ministres de l'Audiència sobre les causes de la seua acceptació. Així mateix, s'assenyalava que si el comte d'Anna volia apel·lar hauria d'acudir al Consell Suprem d'Aragó⁴².

Durant els anys de 1685 i 1686 la Junta de Contrafurs va abordar aquest assumpte. Des del dia 5 de febrer de 1686 els electes de Contrafurs van estar debatent si declarar el cas com a susceptible de ser contrafur, per considerar-se que la situació anava en contra del fur 10, *si contra ius aliquid fuerit impetratum*, que impedia al rei fer provisions obviant els interessos de part⁴³. Després de diversos dies de debat, el dia 14 es va acudir en ambaixada al comte de Cifuentes, en la qual li van entregar un paper en què es defensava que haver-se manat descosir les nul·litats interposades pel comte d'Anna era contrafur. Consideraven que vulnerava els furs 25, 26, 27 i 28 *de appellationibus* i els privilegis 33 i 85 de Pere II que disposaven que no es poguera apel·lar al Consell d'Aragó en primera instància⁴⁴.

El 28 de febrer el virrei va entregar als electes la resposta de Carles II. En la missiva, datada en 22 de febrer de 1686, el monarca assenyalava els motius per a revocar les nul·litats. Encara així, el rei afirmava *en consideración de sus continuados servicios, lo mandaré consolar para que ebite el grave dispendio que le puede ocasionar el embiar persona a mis reales pies*. Per això responia als electes que *quitar y descoser del dicho proceso las peticiones, que después de la sentencia que se publicó en essa mi Real Audiencia con votos de este mi Consejo Supremo no era contrari als furs, sino en observancia dellos* i especialment del Contrafur 30 de 1626 en el qual, segons el monarca, s'havia confirmat la pragmàtica de 1624. Sobre els furs 25, 26, 27 i 28 *de appellationibus* i els privilegis 33 i 85 de Pere II, que *disponen que en primera instancia no se puedan introducir las causas en este mi Supremo Consejo no comprenden este caso*, perquè el plet que es va fer en l'Audiència anava amb vots del Consell i per això, segons la pragmàtica, no es podia apel·lar en la Reial Audiència. En conseqüència, el monarca va ordenar al comte de Cifuentes *les deys a entender en mi real nombre que he extrañado*

⁴² ARV, *Reial Cancelleria*, 548, ff. 27-32. La carta de 15 de juny de 1685 en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 16/12.

⁴³ Fur 10 *si contra ius aliquid fuerit impetratum. Fori Regni Valentiae*, f. XXXIX.

⁴⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 548, ff. 38-39. El virrei va informar de la denúncia dels electes amb carta de 16 de febrer de 1686. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 16/21. Hi ha carta del president del Consell d'Aragó al virrei de dia 20 de febrer de 1686 en la qual avançava la que més tard seria la resolució del rei. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 16/31. Els furs 25 a 28 de *appellationibus. Fori Regni Valentiae*, f. CLXX. Els privilegis 33 i 85 de Pere segon en: *Aureum Opus*, ff. CX i CXIII.

*que hayan hecho los de la Junta de Contrafueros tal declaración pues como a dicho no lo hay, antes bien, lo han cometido hellos en su declaración por las razones referidas y que así no passen a nombrar persona para venir a esta corte y zesen en otros qualesquier procedimientos sobre esta materia*⁴⁵.

L'argumentació del rei estimava que el Contrafur 30 de 1626 suposava la confirmació de la pragmàtica de 1624 en Corts, per la qual cosa des d'aqueix moment tenia forma de fur. Més bé al contrari, en aquell capítol, els tres Braços denunciaven la pragmàtica com contrafur i demanaven la seua revocació i en la decretata Felip IV la va mantindre en la seua força. Segons disposicions forals, el decret reial no podia canviar el sentit d'un capítol de corts, de manera que no es pot considerar que tinguera força de fur. Per a ser considerada llei paccionada una disposició de Corts necessitava que fora aprovada pel rei pronunciant-se a favor de la súplica dels Braços, i en el Contrafur 30 de 1626 veiem el cas contrari, en el qual el rei rebutjava una súplica. Així doncs, aquesta nova legislació no era pactada i per això no podia derogar els furs anteriors que sí que eren pactats⁴⁶.

El dia 26 de febrer de 1686 el virrei va informar que havia rebut la carta de sa magestat i que l'havia entregada als síndics dels Estaments. Encara que no s'havia reunit la Junta encara, el comte de Cifuentes esperava que no hi hauria més novetat que l'acatament al decret del rei. Tanmateix, no havia pogut esbrinar si algun ministre de la Reial Audiència havia fomentat la denúncia dels electes⁴⁷. Sembla ser que la Junta no es va contentar amb la resposta del monarca. El 9 de març es va produir la reunió amb la Casa de la Diputació que va acabar amb el nomenament de Jerónimo Frigola com a ambaixador. L'ambaixada finalment no es va dur a terme, ja que uns dies més tard el canonge "proposà los reparos que tenia y com se escusava de executar la embaixada"⁴⁸.

⁴⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 548, ff. 34-35. Aquesta mateixa carta en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 16/11.

⁴⁶ *Furs, Capítols... MDCXXVI*, f. 7.

⁴⁷ En una de les consultes del Consell d'Aragó es recomanava a Carles II que castigara amb privació d'ofici a aquells ministres de la Reial Audiència que hagueren fomentat la declaració del Contrafur. ARV, *Reial Cancelleria*, 548, ff. 34-35. Aquesta mateixa carta en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 16/37. La consulta en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 16/27.

Per la seua part el procurador de la comtessa es va afanyar a sol·licitar que es donara possessió a la comtessa de Fonts el mateix 28 de febrer. D'això va informar el virrei en carta de dia 5 de març expressant la seua sorpresa perquè se li feren tals urgents instàncies en matèries judicials. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 591, núm. 16/29.

⁴⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 548, ff. 49 i 71-72.

12. La vulneració de les franqueses dels mercaders valencians

El dia 28 de maig de 1686 Mauro Casa, Ignacio Modois i Luís Llopis, del gremi de velluters, van entrar en el regne de Castella amb diferents mercaderies, entre les quals s'incloïen 134 mantells de seda i 7 peces de ras que van manifestar en eixir pel port de Requena. En tornar, el regidor de la vila els va confiscar 143 doblons, la qual cosa la Junta de Contrafurs va considerar una vulneració d'actes de cort 13 i 22 dels Estaments Eclesiàstic i Reial de l'any 1645, en els quals es va proveir que els mercaders pogueren entrar i traure de manera franca moneda per la meitat del valor de les mercaderies que transportaven⁴⁹. En conseqüència el dia 22 de març de 1687 es va denunciar aquesta transgressió davant el virrei i se li van donar els 10 dies per a la seua reparació⁵⁰. No tenim més notícies del cas i desconeixem si en algun moment es va proporcionar algun remei.

⁴⁹ Actes de Corts 13 i 22 dels Estaments Eclesiàstic i Reial del 1645. En l'Acte de cort 13 se suplicava la franquesa total de poder entrar or i plata pel valor de les mercaderies venudes a Castella, la qual cosa el rei en el seu decret va matisar i només va concedir la franquesa de la meitat del valor. En l'Acte de cort 22 es demanava la franquesa per a transportar or i plata pel valor de la seda que es transportara, la qual cosa també va ser limitat per Felip IV a la meitat.

⁵⁰ ARV, *Reial Cancelleria*, 548, ff. 221-224.

VI. NOVAMENT GUERRA I CONTRAFURS: L'AMBAIXADA DE 1692

LES CONSEQÜÈNCIES DEL CONFLICTE AMB FRANÇA I L'AMBAIXADA DE 1692

La col·laboració valenciana en les empreses de la Monarquia s'havia incrementat des de finals de la dècada de 1680. L'inici de la Guerra de la Lliga d'Ausburg o dels Nou Anys va intensificar la cooperació estamental, destacant diferents serveis que els Braços van fer per a la defensa de Catalunya: en 1689 amb 500 homes, en 1690 altres 500 als quals van sumar 200 més, en 1691 es van oferir de nou 500 infants i en 1692 es va oferir el mateix número¹. L'any 1691 la situació bèl·lica es va agreujar fins a tal punt que els tres regnes peninsulars de la Corona d'Aragó -Aragó, València i Catalunya- es van coordinar per a fer una mateixa representació mitjançant ambaixada conjunta que finalment no va poder concretar-se. No obstant això, els tres regnes van sol·licitar al rei una major prevenció i presència de forces militars a Catalunya, per dependre d'ella la defensa també dels altres dos². En aquell mateix any la flota francesa va bombardejar Barcelona i Alacant. L'atac del port més important del regne va desembocar en una sèrie de motins anti-francesos al llarg del territori valencià³.

El context va impulsar al manteniment d'un diàleg i cooperació intensos en la relació entre la corona i els estaments. Això va facilitar que els virreis poguessin involucrar-se més profundament en els problemes d'ordre públic i la gestió dels bàndols i el bandolerisme. El virregnat del marquès de Castelrodrigo (1690-1696)⁴ va estar marcat per una intensa activitat repressiva. Va expulsar a més de 200 bandits per la via econòmica i va augmentar al doble el nombre de cavalls de la guàrdia virregnal. No van faltar tampoc els penjaments i càstigs, sense aconseguir, no obstant això, el grau d'apaivagament que havia aconseguit el seu predecessor, el comte de Altamira. De fet, el Consell d'Aragó i especialment el marquès de Castelnovo, en diverses consultes van posar en dubte les seues capacitats al capdavant del regne, doncs estimava que la seua

¹ Sebastián García Martínez, *Valencia bajo Carlos II...*, pp. 302-306.

² Miquel Fuertes Broseta, *Dos reinos en la corte...*, pp. 165-166.

³ Sebastián García Martínez, *Valencia bajo Carlos II...*, pp. 307-308.

⁴ Carlos Homo Dei Moura, marquès de Castelrodrigo (1654-1725) va ser virrei de València durant dos triennis. Abans havia sigut nomenat virrei de Sardenya, però mai va arribar a exercir. Juan Francisco Pardo Molero, "Carlos Homo Dei Moura", *Diccionario Biográfico Español, Real Academia de la Historia*. Josefina Mateu, *Los virreyes...*, pp. 311-317.

extrema duresa havia impulsat als bandolers a ser encara més desafiadors i augmentar la violència de les seues actuacions. Aquesta situació va portar a García Martínez a concloure que si no hauria sigut per l'esclat de les Alteracions de la Marina o Segona Germania en 1693, difícilment se li hauria prorrogat per un segon trienni⁵.

En aqueix context, en 1692, es va produir la que va ser l'última ambaixada al monarca decidida per la Junta d'electes de Contrafurs, que també va tindre al canonge Gaspar Grau d'Arellano com el seu protagonista. El motiu de la mateixa va ser el Contrafur per la mercè de la successió de les encomanes major de Montesa i la de Perputxent al marquès de Sant Damián, sent aquest estranger del regne. El cas s'estava tractant en els Estaments des de temps arrere, però la Junta de Contrafurs no va decidir sol·licitar la seua reparació fins a 1691. El 30 de novembre de 1691 els electes van fer ambaixada al virrei per a demanar el remei del greuge⁶. El 18 de desembre de 1691 el virrei Castelrodrigo comunicava que no havia pogut evitar que es triara a Grau d'Arellano, canonge de la catedral de València, com a ambaixador⁷. El Consell d'Aragó que va recomanar no impedir l'ambaixada per *la facultad que tienen los Reynos de la corona para hacer estas representaciones, embiando persona para ellas y que pudiera tener gravísimos inconvenientes embarazárselo*⁸.

L'ambaixada va quedar paralitzada per algun temps per l'estat de salut de l'ambaixador, la qual cosa va propiciar que al cas de la successió de l'encomana es

⁵ Sebastián García Martínez, *València sota Carles II...*, pp. 246-256

⁶ La resposta negativa del lloctinent va propiciar que es plantejara de nou enviar un emissari al rei. Sobre això es va consultar al Consell d'Aragó que, el 6 de desembre, que va recomanar que el virrei evitara l'ambaixada, però si *con medios suaves no se puede conseguir el que el reyno lo escuse, no halla forma el Consejo de mandárselo absolutamente por ser este interés universal suyo y que tanto mira a la conveniencia de todo el reyno*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 670, núm. 36/2. Una còpia en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 107.

⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 670, núm. 36/9.

⁸ Consell d'Aragó a 9 de gener de 1692. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 670, núm. 36/8 i ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 130.

sumaren altres greuges⁹. Els intents del rei de frenar l'ambaixada van fracassar¹⁰ i després de la seua recuperació Grau d'Arellano va partir cap a la cort el mes d'abril de 1692¹¹.

⁹ En reunió de la Junta de Contrafurs a 21 de febrer de 1692 es va decidir fer ambaixada al virrei demanant que es remeïaren els greuges que s'estaven cometent contra Francisco Pasqual d'Ibarra i Francisco Valero, als qui s'estava tractant d'expulsar del regne sense fer-los procés. En una missiva escrita el 23 de febrer per al secretari José de Haro, el virrei deia que s'havia aprovat denunciar el Contrafur per *algunos sujetos que inquietan este reyno* i que alguns dels que ho havien votat ja s'estaven penedint. En tot cas, com els electes no havien comunicat el termini dels deu dies reglamentats per a la resolució, el lloctinent esperava poder dissuadir-los perquè no se seguira avant amb la protesta. No obstant això, el dia 25 de febrer es va votar denunciar l'expulsió de Francisco Pascual d'Ibarra com Contrafur i es va fer l'ambaixada al virrei. El 26 de març la Junta de Contrafurs va entregar al virrei un nou memorial en contra de l'expulsió del regne de Francisco Valero. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 19-23. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590 núm. 1/10, 11, 24, 27 i 28.

¹⁰ L'1 de març Carles II va respondre al virrei Castrolodrigo ordenant-li que comunicara als electes que *me daré por servido que escusen embiar persona a mis reales pies*, tant per les despeses que es produïrien com perquè podien usar la via ordinària per a protesta. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/22. Aquesta resposta no va paralyzar els preparatius i la Junta de Contrafurs, el 6 de març va començar les perquisicions necessàries per a la partida de Grau d'Arellano. En la reunió d'aquest dia es va fer relació de com els síndics dels tres Estaments havien rebut la resposta de mans del virrei i, posteriorment, van decidir preparar la partida de Grau escrivint a la Diputació perquè li pagara 5 mesades i l'ajuda de costa. Es preveia una despesa de 1230 lliures. En les següents setmanes van continuar les gestions de preparació de l'ambaixada. L'11 de març, els electes del cas inopinat de la Yessa van donar poder a l'ambaixador per a actuar en la cort sobre el cas. No hi ha res estrany en això, perquè era costum que quan un ambaixador viatjava a la cort se li encarregaren els negocis més importants que el regne tenia en aquell lloc, encara que aquests no formaren part de la seua missió principal. L'atribució a Grau d'Arellano es feia sense retirar el poder al procurador que portava la causa a Madrid: "Sens revocació ni derogació dels poders alias donats a Mosen Antoni Garcia retor de la vila de la Yessa, ans bé continuant aquels en lo poder que té de procurador del present regne per a dita causa y lo dit embaixador al mateix temps ab lo poder desus dit". El cas inopinat de la delineació dels termes de la Yessa i Abejuela durà més de tres dècades amb un nivell alt de tensió. La Yessa i Abejuela es situaven cadascuna a una part de la frontera entre Aragó i València el que va provocar que el conflicte en lloc de ser entre municipis es convertira en un enfrontament entre els dos regnes. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 33-35.

¹¹ En les "Instruccions dels electes dels tres Estaments del Regne de València de la Junta de Contrafurs per a don Gaspar Guerau de Arellano, canonge de la seu de la ciutat de València, embaixador que es tramet a sa magestat" a les disposicions ordinàries s'afegia que posara les armes del regne a la porta de la seua residència en la cort. Les instruccions secretes eren més breus, només compostes per quatre capítols: 1) Que si s'assabentara d'algun ministre contrari es tracte de convèncer-li i si no s'aconseguija es tractara que no intervinga ni votara les causes; 2) Que si el creguera convenient demanara que intervinguen persones d'altres consells o que s'encarregara la resolució al Consell d'Estat; 3) Si el Consell no es reunira acudira directament al rei perquè ordenara la seua convocatòria; 4) Que si el rei no declarara ser el cas contrafur se suplicara que no es donara l'encomana al duc de Ciudad Real ni a cap altre estranger. A més a l'ambaixador se li van donar cartes de creença per a Carles II, el duc d'Osuna (president del Consell d'Aragó) i Juan d'Angulo (secretari del despatx universal). En la carta per al rei els electes de la Junta de Contrafurs "Supplicam per ço a vostra magestat sia de son real servey ohir al dit don Gaspar Guerau embaixador ab la benignitat acostumada y donar-li cumplida fee y creensa en lo que de nostra part representarà, servint-se consolar a aquest regne que rendit per medi del embaixador es posa als reals peus de vostra magestat unich amparo en sos majors desconsuelos". ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 127. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 43-45.

A la fi d'abril el canonge Grau d'Arellano havia arribat a la cort¹², però no va tindre audiència amb Carles II fins a l'11 de juliol¹³. En el memorial entregat a sa magestat s'assenyalava que Grau havia sigut enviat pel regne de València *no tanto a representar sus desconsuelos, quanto a implorar sus alivios, y aún primero que a pedirles, a manifestar la seguridad de alcançarles*¹⁴. I així mateix es referia que aquesta reparació seria del grat del rei perquè *directamente mira a su servicio en la mejor conservación de la república*¹⁵.

La consulta del Consell d'Aragó sobre els tres Contrafurs es va formar el 6 d'agost i el 9 el rei va respondre que en cap dels casos s'havien infringit els furs¹⁶. No obstant això, el monarca escrivia que *no ha llegado el tiempo de tomar las últimas resoluciones*, però ordenava el retorn de l'ambaixador a la ciutat de València per a evitar les despeses que ocasionava la seua detenció en la cort¹⁷. A pesar que ja hi havia resolució de sa

¹² El 23 d'abril, el canonge Grau informava que havia arribat a la cort després d'un viatge amb algunes dificultats meteorològiques. També assenyalava que ja s'havia reunit amb el duc d'Osuna i que havia anat a visitar a altres regents del Consell, però que molts havien estat absents de les seues cases; no obstant això, havia rebutjat rebre'ls en la posada per no ser digna per a desenvolupar les funcions d'un ambaixador. *No me e dexado ver por no parecerme sobrado deçente para mi representación en la que vine a apearme, pero el sábado me mudaré en la casa que e tomado que es sola muy capaz en buen barrio, con jardín, quartos altos y baxos cerca de la del señor presidente y de todos los ministros catalanes*. Així mateix, Grau confessava que havia hagut de declinar l'oferta del secretari Juan d'Angulo de tindre ja una audiència amb sa magestat, per no estar encara en possessió del memorial que havia d'enviar-li la Junta, la qual cosa sospitava que anava a dilatar molt la seua estada, perquè el rei anava a partir cap a Aranjuez. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 72-74.

¹³ Amb carta de 15 de juliol de 1692, Grau d'Arellano escrivia que havia tingut audiència amb sa magestat, en la qual a més d'argumentar de paraula cadascun dels contrafurs i entregar el memorial, va recordar la fidelitat i serveis que el regne havia fet i que encara continuaven en la defensa de Catalunya. En opinió de Gaspar Grau el rei es va mostrar compressiu dient que es consultarien els assumptes. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 197-198.

¹⁴ El dia 20 de març s'iniciaven les gestions per a formar el memorial dels Contrafurs, revisant els papers anteriors sobre el conflicte de l'encomana major de Montesa. La redacció es va encarregar als membres de la Junta de Contrafurs que també eren juristes, l'ardiaca Antonio García i el doctor Galceran Bolada, i a més es va contractar els doctors Jornet i Llosa. Així mateix, per al negoci de Francisco Pascual es va nomenar els doctors Jornet, Tapies i Llosa. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 51-55.

¹⁵ S'han localitzat tres còpies del memorial. En ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/47; ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 125 i ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 121-148.

¹⁶ La consulta de 6/8/1692 en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/45. I la resposta del rei a l'ambaixador de 9 d'agost de 1692 en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/41.

¹⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, 552, f. 223. En carta de 19 d'agost a don José de Haro, el virrei Castrolodrigo informava que ja havia comunicat la resolució de sa magestat. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/1. Sobre aquesta decisió va informar també l'ambaixador en la seua missiva de 13 d'agost de 1692, en ella deia que ja havia informat que la data de la votació del Consell no havia sigut favorable, però com sa magestat encara no havia donat la resolució definitiva, don José de Haro li havia comunicat que, encara que no s'haguera vist contrafur, els assumptes es resoldrien positivament. Així mateix, s'assenyalava que el duc d'Osuna també creia que la resposta de sa magestat no era dolenta, ja que encara s'havien de veure els arguments del regne per a procurar-li consol. Grau sabia de la resolució de sa magestat per una nota extraoficial de don José de Haro a 9 d'agost 1692 que es conserva en: ARV, *Reial Cancelleria*, 552, f. 234 i també en ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/41. La carta de Gaspar Grau en: ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 232-233.

magestat, l'estada de Grau d'Arellano com a ambaixador en la cort es va dilatar encara un mes més¹⁸, allargant tot el procés quasi un any des de l'inici de les protestes per part de la Junta de Contrafurs. L'ambaixada pròpiament dita comptant des de la partida de l'ambaixador el 8 d'abril i la notícia del seu retorn a primers d'octubre, es va dilatar aproximadament sis mesos. Això va suposar un forts desemborsament per a les arques de la Diputació, perquè en total es van gastar més de 2000 lliures, de les quals es van pagar a Grau d'Arellano 1920 lliures i 15 sous, que incloïen les dietes, despeses i la cadena d'or amb la qual s'acostumava a condecorar als ambaixadors després de la seua missió, valorada en 300 lliures valencianes¹⁹.

L'ambaixada del canonge Gaspar Grau d'Arellano en 1692 va ser l'última auspiciada per la Junta de Contrafurs. En ella es demostra que l'actuació de la corona fluctuava en funció de la conjuntura. En primer lloc, en diverses ocasions es va manar al virrei que intentara evitar l'ambaixada, però sempre amb mitjans suaus, ja que el Consell d'Aragó advocava per no prohibir directament acudir als peus de sa magestat. Hem de tindre en compte que en 1692 s'estava en guerra amb França i només un any abans Alacant havia sigut atacada des de la mar, de manera que la corona necessitava d'una bona correspondència amb els Estaments i que aquests cooperaren en les tasques de defensa de la Monarquia aprovant serveis continuats.

Seguint la pràctica habitual en aquests casos, sense reconèixer vulneració de la legalitat, el rei consentia en alguna mena de reparació o declaració que confirmara la validesa de les lleis i les mantinguera en la seua força. Així es va fer en el cas de

¹⁸ En aqueix temps va estar negociant assumptes relatius a l'encomana major de Montesa, a la participació dels regents valencians en la redacció de les consultes i la recusació del canceller de competències Isidoro Aparisi Gilart. Aquests assumptes quedarien resolts a principis de setembre quan el rei va decretar que no es podia tornar a votar perquè participaren els provincials i es va manar que Grau retornara a València per a evitar despeses infructuoses. Obeint al monarca l'ambaixador va començar els preparatius per a la seua marxa, *pues habiéndolo mandado ya su magestad no conviene contrariarle*. La qual cosa va ser aprovada per la Junta de Contrafurs en missiva de 16 de setembre, en la qual desitjava un bon viatge de retorn a l'ambaixador. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 268-274.

¹⁹ En 13 d'octubre la Junta de Contrafurs manava que es classificaren totes les cartes que havia enviat l'ambaixador perquè poguera rendir comptes; uns dies més tard tenim ja notícia certa de la seua arribada, ja que va participar en la junta d'electes de la *Yesa* el 19 d'octubre. Un mes més tard, el 12 de novembre, la Junta de Contrafurs va aprovar pagar a Grau les despeses de l'ambaixada i també, vist el resultat final de la mateixa i l'actuació del llegat, entregar-li la cadena d'or amb la qual s'acostumava a condecorar als ambaixadors després de la seua missió. De manera que en 22 de novembre es va escriure carta de certificació als diputats perquè pagaren a Grau 337 lliures i 9 sous en els quals s'incloïen les 300 de la cadena, a més de 190 lliures, 4 sous i 6 diners per al convocador dels estaments per les seues funcions. De manera que en total s'havien gastat més de les 2000 lliures disposades abans de la partida de l'ambaixador.. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 280-283 i 291-293.

l'encomana major de Montesa; no així , en els casos de Francisco Pascual d'Ibarra i Francisco Valero.

ELS CONTRAFURS DENUNCIATS

1. El contrafur de l'encomana major de Montesa

En 1692 la Junta de Contrafurs va decidir que la successió en l'Encomana Major de Montesa vulnerava el fur 2 de 1645, que fixava que només els naturals del regne podien accedir a les encomanes valencianes, per la concessió feta en 1682 al marquès de San Damián, fill de la princesa de Squillacce llavors posseïdora. No obstant, aquella concessió es va fer en secret i va caure en l'oblit, de tal sort que en 1685 el rei va concedir de nou la successió en l'encomana, aquesta vegada a un noble valencià, el comte d'Albalat, obrint un conflicte amb San Damián que va durar fins a 1705 en el qual els Estaments van tindre una intensa activitat²⁰. La protesta estamental es pot dividir en cinc fases (1686, 1689, 1690, 1691-1692 i 1694-1698) de les quals la més important va ser la desenvolupada durant l'ambaixada de Grau d'Arellano²¹.

La Junta de Contrafurs va començar la seua implicació a la fi de 1691. Amb carta d'1 de desembre el virrei, marquès de Castelrodrigo, comunicava al rei que el dia anterior els elets de la Junta de Contrafur havien acudit al Palau Reial de la ciutat de València, per a demanar que el greuge fora reparat dins dels deu dies que el fur disposava abans d'enviar ambaixador²². El virrei va fer reunir-se a les tres sales de la Reial Audiència que van considerar que, encara que el cas anara contra les disposicions forals, atés que hi havia

²⁰ Agraïsc al doctor Cerdà que m'enviara el capítol que en la seua tesi va dedicar a aquest cas, que com es pot veure al llarg del text ha resultat molt útil per a completar el treball realitzat. Josep Cerdà Batllester, *Els cavallers i religiosos de l'orde de Montesa en temps dels Àustria (1592-1700)*, València, 2012, tesi doctoral, pp. 460-467.

²¹ En un dels meus treballs ja vaig analitzar l'activitat estamental en aqueix conflicte. A pesar que en el seu títol es destaca la implicació de la Junta de Contrafurs vaig repasar tot el procés de protesta dels Estaments. Miquel Fuertes Broseta, "La actividad de la Junta de Contrafueros en el conflicto por la sucesión...".

²² En la seua ambaixada al virrei, la Junta de Contrafurs va entregar un memorial en el qual exposaven breument els seus arguments. *Por disponerse en el segundo de las cortes de 1645 que las encomiendas del reyno no se den a los extranjeros, han declarado dichos electos ser contrafueros esta merced de las encomiendas referidas, como también qualquier otras futuras sucesiones si se huvieren dado sin tener la calidad de regnicolas, en cuya execucion pasan a dar a vuestra excelencia los diez dias dispuestos por forales disposiciones.* ACA, Consell d'Aragó, Llig. 670, núm. 36/4. Amb aquesta missiva es va enviar una altra per a don José de Haro secretari de València en el Consell d'Aragó, qui havia d'entregar la carta i memorial per a sa magestat. ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 102.

plet pendent s'havia de seguir per via ordinària dels tribunals i no per l'extraordinària de l'ambaixada²³.

El 8 de desembre Carles II va encarregar al virrei que procurara evitar l'enviament d'ambaixador, perquè considerava que fins que l'encomana no estigués vacant no procedia denunciar-ho com contrafur, ja que abans que es donara la vacant podien produir-se diverses situacions. A l'ésser el fur 2 de 1645 vàlid fins a les següents Corts, si es celebraren abans de la mort de la propietària, el marquès de San Damián seria hàbil per a accedir a l'encomana. D'altra banda, encara que el fur seguira en vigor, si el rei es servira de naturalitzar a San Damián també podria accedir. En conseqüència apuntava *que yo en el fuero referido solo concebí que no daría las encomiendas a forasteros, pero no las futuras de ellas, que estas siempre se entienden con la facultad condición de si fueren hábiles para obtenerlas en el tiempo de sus vacantes*²⁴.

El plet entre particulars i la causa del contrafur estaven estretament relacionats i s'inflüïen mútuament, de manera que gran part de l'activitat de l'ambaixador en la cort es va centrar en que la causa entre els nobles es resolguera favorablement als interessos del regne²⁵. Dificilment es podia pensar que totes dues causes tingueren una resolució diferent.

²³ L'Audiència basava la seua argumentació en les observacions de Crespí de Valldaura, en concret l'observança primera des del número 317 i en la 119 en els núm. 18, 20 i 21. De manera que seguint el criteri de Crespí defensaven que no sols en les causes que hi ha plet, sinó també en les que es pot obrir judici, no procedien les ambaixades. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 670, núm. 36/3.

²⁴ Abans de la carta s'havia redactat la consulta de 6 de desembre. El Consell d'Aragó argumentava que fins que no estigués vacant l'encomana no es podia parlar de Contrafur. En opinió dels consellers el fur parlava de donar les encomanes, però no de la successió futura d'elles que sempre s'entenia en cas de que pogueren accedir en aquell moment. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 670, núm. 36/1. La consulta: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 670, núm. 36/2. Una còpia en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 107

²⁵ El 23 d'abril de 1692 l'ambaixador Grau, arribat a la cort, informava que el marquès de San Damián estava utilitzant la seua influència perquè la causa de l'encomana es resolguera prompte, i sospitava que la sentència en el plet no aportaria cap novetat, sinó que recolliria que no hi havia lloc a plet per no haver-hi vacat encara, suposant un obstacle per a la protesta del Contrafur. Aquestes informacions havien sigut corroborades pel secretari don Joan d'Angulo, qui li havia confirmat que el rei es conformaria amb la resolució del Consell. Així mateix, el secretari li havia confessat de manera privada que Sant Damián estava fent les gestions en la Cúria Romana per a obtindre les butlles necessàries, la qual cosa li donaria un bon avantatge en el plet futur, de manera que l'ambaixador recomanava que el comte d'Albalat fera el mateix. El 29 d'abril el canonge comunicava la seua reunió amb els tres ministres del Consell designats per al plet de Montesa, els senyors Pastor, Rull i Clement, ja que feia temps que el fiscal estava malalt i que Borja s'havia abstingut de la causa, la qual cosa Grau considerava un error d'Albalat, perquè es perdia el vot d'un valencià. En aquest sentit, l'ambaixador no donava un bon pronòstic per al plet, ja que només hi havia tres ministres del Consell d'Aragó i quatre associats, i encara que no era el mateix cas el plet que el contrafur, estava segur que una sentència contrària a Albalat podia perjudicar-los. Finalment, sol·licitava una carta de creença per al confessor reial, ja que era important servir-se de la seua influència a l'hora d'obtindre una resolució favorable sobre l'assumpte. Tot això va ser respost per la Junta de Contrafurs el 5 de maig de 1692. Els electes van ordenar a Grau que no demanara al rei ni al president del Consell que es suspenguera

Atesos els informes que l'ambaixador enviava des de la Cort, es va preparar la reacció davant la possible resposta que indicava que no havent vacat l'encomana, no hi havia lloc a la protesta de contrafur. En conseqüència es va encarregar al llegat: 1) Que fera els memorials per a aquests casos i se li va enviar tota la documentació necessària, entre la qual s'incloïen els apuntaments per a un segon i tercer memorial si arribara el cas. 2) Que s'argumentés que la concessió de la futura possessió de l'encomana era contrafur. 3) Si no s'aconseguia sol·licitara que, encara que el fur no citava de manera específica sobre les futures successions, el rei ordenara que mentre el fur seguira en vigor el marquès de San Damián no poguera accedir a elles. 4) Que si fallaven les dues primeres opcions, entregara al rei un nou memorial demandant que en cas de quedar vacant no es donara possessió de l'encomana sense abans informar el regne perquè poguera exposar els seus arguments²⁶. La intenció d'aquestes instàncies era garantir el compliment del fur 2 de

el plet per haver-hi més associats que membres del Consell d'Aragó, però que intentara raonar i convèncer als ministres perquè el seu vot fora favorable als interessos del regne. També enviaven les cartes de creença per al confessor reial i d'agraïment per al duc d'Osuna per haver acceptat a l'ambaixador sota la seua protecció. Unes setmanes més tard, el 24 de juny, els síndics van tornar a escriure a Grau per a donar-li instruccions sobre com havia d'actuar ja que, en virtut dels informes de l'ambaixador, sospitaven que el rei no anava a accedir a les seues peticions. Així que suggeriren a l'ambaixador que suplicara a sa magestat que quan vacasen les encomanes no es donaren a estrangers. A més, se li va encarregar que recordara al rei que era costum que es deixara un any de *interim* en la concessió de l'encomana, quedant en aqueix lapse l'administració a càrrec del lloctinent general de l'ordre.

L'ambaixador va informar de les seues gestions el 18 de juny, suplicant que se li enviara un memorial específic sobre l'encomana, per a usar-lo si el rei no accedia a les peticions del regne. Aquesta era una estratègia per a tractar d'assegurar-se que San Damián no anava a poder prendre possessió, ja que la sentència del Consell d'Aragó en el plet entre particulars, donada aqueix mateix mes, havia sigut que no era encara el moment d'obrir un procés i donar sentència definitiva. L'argument principal era que la princesa de Squillacce seguia amb vida i per tant no s'havia donat el cas de la vacant.

En una carta del dia 25, el llegat explicava el seu temor que es donara la mateixa resposta i que no es responguera al Contrafur fins a la mort de la princesa de Squillacce. Per això el canonge demanava a la Junta que se li remetera un nou memorial si aquesta era la resposta, suplicant que Albalat fera totes les instàncies possibles, però deixant la iniciativa en mans de la Junta, ja que el Regne tenia més força que un sol home.

²⁶ Aquests eren els quatre punts que formaven el *Papel formado por la junta de Contrafueros del reyno de Valencia para su embaxador el Canonigo don Gaspar Guerau de Arellano en vista de la sentencia dada sobre la encomienda mayor de Montesa y la de Perpugente y lo que sobre ello escribe al reyno su embaxador cerca de la real carta de 8 de diciembre 1691*. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 189-190.

En els papers enviats trobem els *Apuntamientos para el segundo memorial en caso de no obtenerse la súplica del primero*. En aquest esborrany es deia que el punt de partida havien de ser els arguments usats en la resposta del rei al Contrafur, a més havien de repetir-se alguns dels punts ja exposats en el memorial, demanant al rei que manara que si Sant Damián continuava sent inhàbil en el moment de la vacant, no poguera accedir a l'encomana sota cap circumstància. Amb això es deia que no es perjudicava el duc, sinó que de fet es reconeixia el seu dret a sol·licitar l'encomana sempre que complira les condicions que el fur disposava.

No obstant això, es van fer anotacions per a un tercer memorial que havia de començar-se tenint en compte la resposta al segon, en el qual s'havia de suplicar al rei que quan vaqués l'encomana no es donara possessió a ningú sense primer sentir el regne. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 191-193.

1645 i que Sant Damián no poguera accedir a l'encomana encara que la protesta de contrafur fracassés.

El divendres 11 de juliol Grau va tindre audiència amb sa magestat en la qual, a més d'entregar-li el memorial, li va explicar verbalment com en virtut del fur 2 de 1645 Felip IV havia revocat la concessió de l'encomana de la Sagra a don Francisco de Orellana, concedint-la finalment a don Nuño Pardo de la Casta. Sol·licitava, doncs, que fera el mateix concedint al marquès de Sant Damián un encomana equivalent a Castella²⁷.

El memorial que l'ambaixador va entregar a sa majestat al juliol va començar a ser analitzat el mes d'agost²⁸. El primer i principal argument que exposaven, que el fur 2 de 1645 prohibia la concessió i per a demostrar-lo no feia falta més que *la literal inteligencia del fuero*²⁹. Per tant, els electes entenien que s'havia aprovat la successió en l'encomana ignorant que era contrafur, doncs el regne "*no duda de la real justicia distributiva de vuestra magestad no la hubiera concedido con la noticia de ser contrafuero*".

Responent a l'argument de la invalidesa del fur sense confirmació mitjançant butlla, s'assenyalava que el rei havia donat la seua paraula, i *en el Príncipe son leyes las insinuaciones*, perquè bastava amb la seua voluntat perquè s'aplicara sense necessitat d'aprovació apostòlica. Es rebatien també dos arguments utilitzats per aquells que pretenien que es necessitava de la butlla de confirmació. El primer, que les encomanes

²⁷ ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 197-198. El 5 d'agost Grau va informar de l'estat dels negocis. L'ambaixador no augurava una bona resolució, al que contribuïa la no participació dels ministres valencians en la redacció de la consulta. El llegat creia que es respondria que fins i tot no hi havia lloc a la protesta per no haver vacat l'encomana, per la qual cosa es comprometia a formar amb prestesa el segon memorial, perquè en cas de vacant no es donara possessió al duc com se li havia manat en les instruccions enviades amb carta de 15 de juliol. L'11 d'agost els electes van resoldre fer un memorial sol·licitant que participaren els provincials valencians en les votacions del cas, de manera que es van enviar cartes de creença i unes anotacions per a la redacció del memorial, en el qual es posava especial èmfasi en la intervenció de Pedro Villacampa per ser l'assessor de Montesa, i de Calataiud per ser cavaller de l'ordre. Les anotacions per a la redacció del memorial en ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 210 i 219.

²⁸ El de 18 de juny el canonge Grau va informar que alguns ministres li havien aconsellat canviar algunes expressions massa fortes com la següent: *se debe sacar la espada tanto en defensa de las leyes como de los muros*, que no trobem en la versió definitiva.

²⁹ Seguidament es passava a contraargumentar a aquells que, per a defensar les aspiracions del marquès de San Damián, havien qüestionat la validesa del fur. En primer lloc, contra els que al·legaven inobservança perquè hi havia estrangers en possessió d'encomanes, es deia que a això *no ha de concederse fuerza de revocar la inviolable real disposición y fortaleza de un fuero*. I en el cas que poguera al·legar-se inobservança també podria fer-se l'observança, ja que en 1646 Felip IV va revocar la concessió de l'encomana de la Sagra i Cenete a Francisco de Orellana donant-li una altra a Castella. El memorial. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/47; ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 125 i ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 121-148.

eren beneficis eclesiàstics i, el segon, que les concedia sa magestat com a cap de la religió i administrador perpetu de l'orde de Montesa i no com a rei. Respecte a la seua condició de beneficis eclesiàstics, considerava que la majoria dels autors pensava que no ho eren, doncs, a diferència dels beneficis, les encomanes eren vendibles sense incórrer en simonia; a més, quedava confirmat pels despatxos reials que concedien futures successions de les encomanes. La concessió de futurs beneficis eclesiàstics estava prohibida per dret comú i pel concili de Trento. De manera que, si les encomanes foren beneficis, la futura successió concedida al marquès de Sant Damián tampoc seria vàlida³⁰. En les mateixes Corts de 1645 hi havia un altre fur que estipulava que els bisbats valencians només es concediren a naturals del regne, la qual cosa permetia argumentar que sent facultat del rei el nomenament *pudo por contrato limitársela el señor Felipe IV, concediendo en los fueros al reyno la gracia de no dar así los obispados como las encomiendas sino sólo a los naturales*³¹.

Tocant a si les encomanes les concedia el monarca com a rei o com a administrador de l'ordre, es defensava que en tots dos casos el sobirà estava obligat al compliment del fur, ja que es va concedir la gràcia al regne a canvi d'un donatiu.

*Quedarse y retener el precio del contrato y no executar lo que en su valor se ofreció, estando en su elección poderlo cumplir, aun en lo privado de un particular sería desacer la fee de la legal equidad y rectitud en la suprema magestad de los príncipes*³².

I no sols el contracte donava la certesa als súbdits, *pues las gracias de los señores reyes, aun las concesiones dadas solo de palabra permanecen durables y sin expirar con su muerte*. A tot això es sumava, en la seua opinió, que en la carta de sa magestat de 8 de desembre de 1691 es confirmava la validesa del fur, perquè reconeixia que no es donaria l'encomana si no es complien les condicions que aquesta llei disposava³³. Encara que la carta es referia a ser hàbil en el moment de l'accés a l'encomana, els Estaments defensaven que també ho feia la concessió de la futura si no es complien aquests requisits.

³⁰ *Y si son beneficios eclesiásticos no puede tener efecto la futura sucesión de aquella concedida al duque contra el referido derecho común y concilio de Trento. Ibidem, f. 7v.*

³¹ *Ibidem, ff. 6-8.*

³² *Ibidem, f. 8v.*

³³ A més, en contra d'aquells que al·legaven que com a administrador de l'ordre l'acció del seu antecessor no podia gravar a sa magestat, es subratllava una expressió de la carta en la qual Carles II parla com si ell haguera concedit el fur. *Que yo en el fuero referido solo concedí que no daría las encomiendas a forasteros pero no las futuras de ellas pel que en el memorial es deia se manifesta bien claro que la concesión y fuero hecho per el señor Felipe IV es tan igualmente concesión de vuestra magestad que llamándola propia le niega la diferencia. Ibidem, ff. 11.*

Ja que *la merced de la encomienda, ni es divisible, distinta ni separada de la condición, día y tiempo de en caso de vacar y siendo la merced hecha en tiempo de ser el duque inhábil para el obtento lo será todo aquel acto y quanto a él le siguiere*³⁴.

Per a la Junta l'objectiu del fur era que solament els naturals pogueren accedir a aquesta mena de mercès, de manera que la concessió de la futura a un estranger també era contrafur perquè impedia que els naturals pogueren accedir a aquesta mercè. Com a exemple acudien a l'actuació del rei Alfons el Magnànim en 1419 quan, a petició dels ambaixadors de la ciutat de València, va revocar les mercès fetes a don Joan de Lluna i don Francisco de Rill del futur nomenament de governador del regne. Aquesta revocació es va fer en virtut del fur 101 *de iurisdictionis*, atorgat en 1417, pel qual es prohibia l'accés a aquesta mena d'oficis als no naturals o que portaren menys de 10 anys vivint en el regne, desoïnt l'al·legació de que podien ser hàbils quan arribara la vacant, si llavors portaven ja vivint 10 anys en el regne. Seguint l'opinió de don Cristóbal Crespí en les *Observaciones*, els electes exposaven que, en aquesta mena de casos, encara que el fur no parlara d'això explícitament sí que inclouïen les futures successions, i, per això, *no le queda al reyno duda en obtener de la real clemencia de vuestra magestad de su real servicio, revocar la merced de la futura sucesión hecha al duque*³⁵.

Aquest memorial va ser llegit amb atenció pel Consell d'Aragó que, en 6 d'agost de 1692, en la seua consulta deia que *hallándose establecido por fueros y práctica inconcusamente observada* que els casos que pogueren resoldre's per via judicial havien de seguir els procediments de justícia, *no pueden los electos elegir el medio subsidiario*. Havent-hi plet obert en aquest cas el Consell va exposar que:

*No existe contrafuero alguno sobre el que vuestra majestad pueda declarar, ni procede la instancia de los electos. Los cuales no tuvieron facultad para haver enviado síndico con este motivo, pues para su reparo se entendían que la necesitaban pudieron por medio de procurador haverse inmiscuido en la que se hallaba pendiente, que están a tiempo de hacerlo, siguiendo esta materia en justicia que es como únicamente se puede determinar*³⁶.

Uns dies més tard, en sessió de la Junta de Contrafurs de 19 d'agost de 1692 es va llegir la primera resolució reial sobre les transgressions denunciades, en la qual es

³⁴ *Ibidem*, ff. 10-14

³⁵ *Ibidem*, ff. 16-17.

³⁶ ACA, Consell d'Aragó, 590, 1/45.

considerava que *en lo executado en estos tres puntos de ninguna manera se ha faltado a fuero ni privilegio alguno por las razones que se han tenido presentes*. En alguns esborranys de la carta s'exposaven els arguments emprats, però no es va fer així en el document enviat a la Junta, possiblement per raons estratègiques, per a guanyar temps i no comprometre l'acció de la corona en conflictes similars³⁷. Així mateix es va ordenar a l'ambaixador que tornara a la ciutat de València³⁸.

Sobre aquesta resolució va informar també l'ambaixador el 13 d'agost de 1692³⁹. Una setmana després, ja havia entregat el segon memorial i havia aconseguit que sa majestat disposara que no es donara possessió de l'encomana quan hi hauria vacant. En paraules de l'ambaixador:

Parece que por ahora queda el reyno resguardado, que aunque no se a conseguido lo que se deseaba, se ha asegurado que quando llegue el caso puedan vuestras señorías allegar la razón que le assiste y reconvenir a los mismos ministros del consejo con la misma carta que firmaron el 8 de diciembre del año pasado, escrita al señor virrey para que la noticiase a vuestras señorías muy illustres, que expresa que no

³⁷ L'esborrany de les respostes al regne i al virrei en: ACA, *Consell d'Aragó*, 590, núm. 1/30-32. Referent a l'encomana s'utilitzaven els mateixos arguments que havia donat el Consell d'Aragó que havent-hi procés judicial *no existe contrafuero alguno sobre que yo pueda declarar, ni procede vuestra instancia, ni tuvisteis facultad para haber embiado sindico con este motivo*.

³⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 552, f. 223.

³⁹ El llegat exposava que ja havia escrit que la votació del Consell no havia sigut favorable perquè no havien pogut assistir els provincials, però que sa magestat fins i tot no havia donat la resolució definitiva, pel que havia consultat amb el duc-president sobre la redacció del segon memorial que s'havia d'entregar davant una resposta desfavorable. Una còpia d'aquest segon memorial, en el qual es sol·licitava que mentre estiguera en vigor el fur y *no estando naturalizado el duque y determinado el contrafuero por vuestra magestad, no se innove en dar posesión, ni se proceda a executar la real zedula de vuestra magestad concedida al duque sin nuevo y especial decreto de vuestra magestad*. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 235-236. Osuna li va recomanar que també sol·licitara que s'ordenara a les viles de l'encomana que no acceptaren l'entrada en possessió de Sant Damián. De manera que, tenint en compte les respostes rebudes, Grau d'Arellano opinava que *aunque no se ha logrado lo que se pretendia, no es poco lo que se a conseguido, y más cuando tengo premissas moralmente siertas de que en llegando el caso de la vacante se declarará que es contrafuero*. També informava que havia sabut que a Aragó existia el mateix fur de manera que es podia demanar suport a aquell regne per a aquest cas, encara que recomanava esperar a fer-ho quan l'encomana estiguera vacant. Amb carta de 18 d'agost l'ambaixador comunicava que sol·licitaria la participació dels provincials en les votacions del Consell d'Aragó, tot i que l'assumpte era difícil ja que no hi havia cap precedent que el Consell haguera tornat a votar una causa després que el rei haguera donat resolució. A més, encara que s'aconseguira el duc d'Osuna li havia informat que la majoria dels provincials no podien participar, la qual cosa feia impossible que el sentir del Consell canviara d'opinió. Els senyors Calatayud i Borja no podien fer-ho per ser familiars dels interessats. Villacampa encara que podia intervenir aquell dia estava malalt i la seua sordesa no li permetia assistir a les sessions. Castelnovo estava recusat de participar tocant a Francisco Pasqual, jurista que havia sigut assessor del Batlle General, per ser el seu amic i no va voler votar en l'assumpte de les encomanes. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 232-235.

*teniendo el duque las calidades de natural o no estando el fuero revocado es inhábil para el obtento*⁴⁰.

Com s'observa en aquest cas, l'ambaixada de Grau d'Arellano va acabar sense que es declarara com Contrafur la concessió de la futura successió de l'Encomana Major de Montesa a un estranger. No obstant això, no cal considerar-la com un fracàs, ja que difícilment el rei reconeixia que s'havien transgredit les lleis. Per contra, es va aconseguir que sa magestat negara la possessió a Sant Damián sense ordre Reial prèvia, la qual cosa, unida a la resposta donada ja al desembre de 1691 negant-li l'accés a l'encomana si no era hàbil en el moment de quedar vacant, feia que el fur 2 de 1645 quedara, almenys de moment, observat. D'altra banda el plet entre particulars que enfrontava al marquès de Sant Damián i al comte d'Albalat va seguir el seu curs i no va quedar resolt fins a 1705, quan es va produir un acord que acontentava a les tres parts. El tracte concedia a Sant Damián una renda anual sobre l'encomana, a Albalat el títol de comanador major i la gran creu de Montesa que l'acompanyava i al regne en veure a un valencià en possessió de l'encomana i, per tant, observades les lleis .

⁴⁰ Grau sol·licitava poder retornar a València perquè tenint en compte l'ànim del rei era possible que lo *que hasta agora es insinuación del gusto de su majestad se me notifique por mandado*. Sobre aquests assumptes la Junta de Contrafurs va ordenar a l'ambaixador continuar sol·licitant la intervenció dels regents valencians, perquè consideraven que, encara que era difícil, si s'aconseguia que votaren es revisaria tota la resolució que consideraven molt perjudicial per al regne. A més, recordaven al canonge que sí que hi havia precedents en què el rei havia canviat de parer i revocat cartes i decrets davant nous arguments. Per tant, li encarregaven que formara memorial reclamant que foren sentits els regents valencians. Uns dies més tard, el 2 de setembre, en resposta a la carta de Gaspar Grau de 25 d'agost es va comunicar que s'esperava que s'aplicara el que se li havia ordenat en la missiva de 26 d'agost. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 244-255. El 9 de setembre els electes de Contrafurs ja havien rebut el memorial que Grau havia entregat al rei en relació als provincials.. En conseqüència es va informar a Grau que anara preparant la seua partida, que es produiria una vegada sa magestat donara resposta. Uns dies més tard, el 13 de setembre, es va llegir la carta de l'ambaixador de 7 de setembre i la resolució de sa magestat de dia 9. En el decret reial es deia que no hi havia nova consideració sobre la participació dels provincials i resolvia que Grau retornara a València per a evitar despeses infructuoses. La resolució de sa magestat, de 9 de setembre de 1692 respecte a que no votaren els provincials, es va comunicar tant als Estaments per carta directa com a l'ambaixador en la cort, perquè preparés la seua partida. A l'ambaixador se li va insinuar que havia de tornar a València dues vegades, primer el dia 5 i després el mateix dia 9 en què es va signar la resolució. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 589, núm. 136, 137, 138 i 139. Per la seua part, l'ambaixador Grau d'Arellano assenyalava que el duc d'Osuna quan li va comunicar la resposta de Carles II no li va parlar de senyoria, però *como fui yo quien lo consiguí* va demanar una còpia del document de 1666 que li va entregar a Osuna, rectificanc la seua posició. De la mateixa manera anunciava que començava a acomiadar-se dels ministres i personalitats de la cort i a transmetre el desconsol que produïa al regne que no s'haguera deixat participar als provincials en les votacions. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 268-274.

2 i 3. Els Contrafurs contra Francisco Pascual d'Ibarra i Francisco Valero

S'ha decidit agrupar aquests dos Contrafurs en un solo apartat, atés que es van denunciar alhora i es tractava de casos similars, vinculats a l'ús de la potestat econòmica per a extraure del regne a dos naturals sense fer-los procés, ni haver donat sentència sobre aquest tema. A més a més, la documentació tracta d'ambdós casos de forma simultània, compartint en molts aspectes la mateixa argumentació jurídica.

Desconeixent potser els delictes dels que s'acusava a Francisco Pascual, la Junta de Contrafurs reunió de 21 de febrer de 1692 va decidir recórrer al virrei Casteldrodrigo per les sospites per a denunciar que es pretenia extraure del regne a dos valencians sense fer-los procés. Un era el regent honorari del Consell d'Aragó Francisco Pasqual de Ibarra, que estava pres en les Torres de Serrans acusat d'haver comés greus delictes en Castella, per la qual cosa el mateix rei va ordenar enviar-lo a la cort. Així mateix, s'intuïa que també es volia traslladar a Francisco Valero que estava pres a Xàtiva. Els electes de contrafurs van considerar que tals actuacions contravenien el capítol 14 dels Contrafurs de 1604, i el fur 56 *de iurisdictione omnium iudicum*⁴¹, i per tot això van suplicar a sa excel·lència que *sea de su servicio remediar la contravención a los referidos fueros* i no continuara amb l'acció de traure'ls del regne⁴².

El 23 de febrer de 1692, Casteldrodrigo comunicava al rei que s'havia executat l'ordre de traure a Francisco Pascual del regne i que els electes l'havien denunciat. Les tres sales de la Reial Audiència van estar d'acord que no s'havia comés cap contrafur en enviar-lo a Castella per a que coneguera la causa el Consell Aragó, ja que per la seua condició de regent honorari estava subjecte a la jurisdicció directa sa majestat i no podia processar-lo cap tribunal del regne. D'altra banda, si com semblava, havia comés un delicte greu a Castella se'l va poder traslladar, perquè *pueden los tribunales de un reyno*

⁴¹ El fur 56 *de iurisdictione omnium iudicum*, concedit per Joan I en 1389 concedit a petició del síndic de la ciutat de València és del tenor següent: *Ordinamos quod aliquis civis, aut vicinus, sive habitator vel habitatrix civitatis Valentiae pro quibusvis causis civilibus, vel criminalibus, quae coram ordinariis ipsius civitatis tractentur, seu tractari debeant iuxta fórum non possit de caetero per nos nec nostrum promogenitum extrahi ab eadem civitate seu termino antiquo ipsius pro litigando vel ius firmando in nostri seu dicti primogeniti vel cuiusvis alterius Audientia vel Curia. Nec etiam possimus sive possit dictas causas ad nos seu ipsum evocare vel resumere ullo modo etiam proprio motu vel ad partis instantiam quam diu extra dictam civitatem et terminum fuerimus vel fuerit constituti, imo ille omnino decidi et terminari habeant totaliter intra dictam civitatem et terminum eiusdem praelibatum. Fori Regni Valentiae, f. 71v.*

⁴² ARV, Reial Cancelleria, 552, ff. 19-21.

pedir se les remitan los reos que fuesen aprehendidos en otro, procediendo contenciosa y jurídicamente, i tal com el podia fer el Consell d'Aragó. A més, assenyalaven que *no se contraviene a sus fueros y privilegios con el uso de la potestad económica*⁴³.

Per part seua, el 25 de febrer, la Junta de Contrafurs interrogava a mossèn José Bosch, prevere de la ciutat d'Alacant, que va confessar haver sigut testimoni de com el doctor Borrull, oïdor de la Reial Audiència criminal, ajudat per alguns soldats havien tret del regne a don Francisco Pascual. Aquell mateix dia es va declarar l'acte com contrafur i es va fer ambaixada al lloctinent per a que remeiara en deu dies⁴⁴.

Carles II va respondre a Castelrodrigo l'1 de març aprovant les seues gestions⁴⁵. Això va provocar els dubtes del virrei que va assenyalat que *no viniendo expresadas las razones donde conste no ser contrafuero lo que su magestad ha mandado, dudo que se contengan los movidos de la pasión conocida*⁴⁶. No errava el virrei, ja que l'ambaixada de Grau va seguir avant.

Mentre s'estava preparant la partida del llegat, es va afegir de manera definitiva el cas de Francisco Valero. El 26 de març la Junta de Contrafurs va entregar al virrei un memorial en el qual es denunciava que s'havia tret del regne a Francisco Valero, la qual cosa anava en contra del fur 8 de 1564, que disposava que no es poguera traure cap coronat fora de la seua diòcesi. Fet que també era contrari als capítols 56 *de iurisdictione omnium iudicum*, i 14 dels Contrafurs del 1604 que impediien que s'empresonara a ningú fora de la ciutat on habitava, ni tampoc permetien traure-ho del regne per causa criminal i menys sense coneixement de causa ni sentència⁴⁷. La carta reial de 2 d'abril de 1692, explicava que l'expulsió de Valero s'havia fet *con assenso del arzobispo* i amb aprovació del doctor

⁴³En enviar aquests arguments, el virrei va sol·licitar a sa magestat que li remetera la resposta als electes, encara que no fixava termini, perquè aquests no li havien comunicat el termini de deu dies que disposaven les lleis valencianes. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590 núm. 1/25. En una missiva escrita en la mateixa data per a José de Haro, el virrei deia que s'havia aprovat el Contrafur per *algunos sujetos que inquietan este reyno* i que alguns dels que ho havien aprovat ja s'estaven penedint i com no havien comunicat el termini dels deu dies esperava poder dissuadir que ho feren. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590 núm. 1/24.

⁴⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 21-23. Davant la qual cosa, el virrei va tornar a escriure a Carles II comunicant la reiteració de la protesta i remetia el paper que li havia entregat la Junta de Contrafurs. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/27 i 28.

⁴⁵ En la versió definitiva de la carta no s'inclouia argumentació, mentre que en els esborranys anteriors es recollia l'argumentació de l'Audiència que podia fer-se bé per ser regent honorari del Consell d'Aragó o bé usant la potestat econòmica. El rei va respondre havent sigut informat per consulta de 26 de febrer. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/20 a 22.

⁴⁶ Castelrodrigo a don José de Haro en 4 de març de 1692. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590 núm. 1/29.

⁴⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/10 i 11.

Isidoro Aparisi Giralt, canceller en el *interim*⁴⁸. En aquest cas el virrei no va poder enviar el parer de l'Audiència, ja que s'havia fet suplicació per part del procurador de Valero, i no es va considerar convenient demanar el parer de les tres sales havent-hi un plet obert⁴⁹.

Paral·lelament a les gestions de l'aparell de la corona, l'ambaixador, ja en la cort, va informar que s'havia reunit amb el duc d'Osuna, president del Consell d'Aragó, que li va comunicar que l'ordre contra Valero no havia eixit del Consell sinó directament del rei⁵⁰. Grau d'Arellano va poder entregar el memorial a Carles II l'11 de juliol, no obstant, fins a agost no es van veure les causes pel Consell d'Aragó.

Mentrestant, sabem per carta del virrei de 22 de juliol, que Isidoro Aparisi Gilart, canceller interí i comissariat per al cas de Francisco Valero, va pronunciar sentència sobre la suplicació interposada per Nicolás Bernalte, procurador de Valero, en la qual va sentenciar no haver-hi Contrafur⁵¹. Aquesta resolució va ser considerada com un nou greuge per haver-la pronunciat un ministre jubilat, regent honorari, implicat directament

⁴⁸ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/8.

⁴⁹ En la suplicació, presentada el 18 d'abril de 1692, Nicolás Bernalde denunciava que no s'havia pogut traure del regne a Valero per no haver-se donat sentència en el contenciós sobre si podia acollir-se a la jurisdicció eclesiàstica. En 22 d'abril el virrei comunicava que podia tindre dificultats a obtindre el parer i els arguments de la Reial Audiència sobre el cas per haver-hi plet obert, la qual cosa li va ser respost el dia 30 demanant-li que enviara la informació que poguera de la forma que fora factible per a no comprometre a l'Audiència. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/15, 16 i 17. Uns dies més tard, el 8 d'abril, el virrei escrivia que Grau d'Arellano havia ja partit feia la cort, per la qual cosa en 16 d'abril José de Haro li va demanar el parer de l'Audiència sobre el cas de Valero, perquè estiguera ja preparat quan haguera de deliberar el Consell d'Aragó. No obstant això, el virrei, en 22 d'abril, informava d'algunes dificultats, perquè es denunciava com Contrafur que s'haguera tret del regne a Valero estant oberta suplicació davant el jutge de competències, per la qual cosa presentava problemes que l'Audiència donara el seu consell havent-hi procés obert en ella. Al que es va respondre que només s'informara de l'estat del plet per a evitar aquestes dificultats. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590 núm. 1/13 a 15.

⁵⁰ La informació de l'ambaixador és de 23 d'abril de 1692. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 72-74.

⁵¹ Gilart argumentava que, encara que era cert que estant obert contenciós sobre si podia o no acollir-se a la jurisdicció eclesiàstica normalment no podia haver-se-li tret del regne, hi havia altres circumstàncies a tindre en compte. La primera era que l'acció no afectava el plet per la jurisdicció i tampoc s'havia actuat en contra d'ella, pel permís de l'arquebisbe. La segona, que sa magestat sempre podia actuar per la via econòmica *quando conviene al bien de la república*. De manera que el rei podia haver expulsat a Valero sense més, però *por su innata clemencia* va demanar permís al jutge eclesiàstic. Per tant, conclouia que de cap manera s'acceptava la suplicació, tant perquè s'havia actuat amb consentiment de la jurisdicció eclesiàstica, com perquè la *potestas absoluta* del rei li permetia actuar per la via econòmica. Així que en la seua missiva de 22 de juliol el virrei Castelarodrigo conclouia que el cas havia quedat *declarado solemnísimamente no ser contrafuero*. ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/18 i 1/19.

en la causa⁵². En conseqüència, es va ordenar a l'ambaixador sol·licitar la recusació del doctor Gilart⁵³.

Grau va entregar un document de protesta en contra de la decisió de Gilart en el qual es deia que l'únic fonament al·legat pel canceller era *el consentimiento que para ello dio el arzobispo de Valencia*, però es va obtenir *con repugnancia de todos los ministros de su dignidad arzobispal* i únicament pel consell del propi Gilart, per la qual cosa demanava que donada *tan extraordinaria diligencia* la sentència fora declarada nul·la⁵⁴. En definitiva, no resultava pertinent que el mateix ministre que havia intervingut en l'expulsió fora qui donara la sentència.

El 5 d'agost l'ambaixador Grau va informar que els ministres provincials no havien votat en el Consell i que havia sol·licitat al rei que associara gent del Consell de Castella⁵⁵. Tanmateix, una vegada entregada aquesta petició, li va semblar que no era convenient que intervingueren castellans, per la qual cosa va anar a negociar amb Osuna perquè es tornara a consultar sense els regents implicats en la causa, però sí amb els provincials⁵⁶. Sobre els contrafurs d'Ibarra i Valero considerava que la resposta seria que

⁵² Uns dies abans, el 30 de juliol, Grau d'Arellano informava que el duc d'Osuna, president del Consell d'Aragó, va reunir a la seua casa als regents que van declarar que el cas de Valero no era Contrafur per haver-se actuat amb consentiment de l'arquebisbe, encara que també es va dir que tampoc ho era per vindre d'ordre del rei. Aqueixa mateixa vesprada va escriure una nova carta ja que havia tingut notícia de la sentència de Gilart, per la qual cosa, relatava l'ambaixador, amb prestesa havia redactat i entregat al secretari de despatx Juan d'Angulo perquè s'abstingueren de votar en la causa els que havien signat les ordres d'expulsió de Pascual i Valero, suplicant que intervingueren en la causa tots els provincials valencians. No obstant això, assenyalava que Angulo li havia confessat que la Consulta ja estava redactada i no era favorable als interessos del regne.

Amb la carta de 30 de juliol Grau d'Arellano va enviar còpia dels documents que havia entregat a Juan d'Angulo i al duc d'Osuna. En el memorial entregat a Angulo i dirigit a sa magestat es deia que en la consulta sobre el cas de Valero no van votar ni el marquès de Castelnovo ni Francisco de Borja, de manera que no havia votat cap provincial; no obstant això, havien votat els regents que havien manat traure a Valero del regne, de manera que es demanava a Carles II que ordenara que s'abstingueren els ministres implicats i que en el seu lloc intervingueren els provincials. En la missiva dirigida al president del Consell es demanava la desestimació de la sentència donada per Gilart, per haver sigut aquest qui va convèncer a l'arquebisbe per a donar el permís per a l'extracció del regne.

Aquests documents es troben inserits en ARV, *Reial Cancelleria*, 552, entre ff. 204-205.

⁵³ En aquesta mateixa reunió es va acordar pagar a l'ambaixador dos mesos més de salari (en total 360 lliures), ja que es considerava que després de 4 mesos, i haver-hi imprès els memorials, s'hauria esgotat el depòsit que se li va donar a la seua partida. De manera que es va escriure carta a la Diputació perquè enviara els diners de les 2000 lliures acordades per a les despeses d'aquesta ambaixada. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 203 i 208.

⁵⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/36.

⁵⁵ Castelnovo s'havia abstingut perquè tenia ordre de sa magestat d'abstindre's en tots els negocis tocants a Francisco Pascual d'Ibarra, mentre que Villacampa havia estat malalt i Francisco de Borja havia votat només en el cas de Valero.

⁵⁶ El duc d'Osuna era favorable al fet que no intervingueren castellans, encara que li va semblar complicat que pogueren abstindre's els tres ministres compromesos i li va confessar que també era difícil que participara algun provincial. Aquesta resposta va fer pensar al llegat que la consulta ja estava redactada

no s'havia comés Contrafur, encara que no tots els ministres havien votat en aquest sentit. No obstant això, confiava que s'alliberaria els bandejats per no haver comés cap delictes⁵⁷.

En aquell estat de les coses, el Consell d'Aragó va redactar la consulta de 6 d'agost sobre el memorial entregat per l'ambaixador. Sobre el Contrafur de Francisco Pasqual d'Ibarra, el memorial argumentava que la presó d'un reu mentre se li feia un procés judicial tenia la fi de la custòdia i no el del càstig, perquè si fora d'una altra manera es correria el perill de castigar un innocent. Per això, els furs del regne fixaven que el procés s'havia de fer on residia l'encausat, amb la finalitat de que *al horrible lugar de la cárcel no se añadiera la circunstancia y desconsuelo de sacarle de su patria y domicilio*⁵⁸. L'argument de més pes que s'oferia era que segons el fur 56 *de iurisdictione omnium iudicum*, ni les causes civils ni criminals podien ser evocades pel rei fora del lloc de residència de l'acusat. De manera que en el cas de Francisco Pascual d'Ibarra es veien dues transgressions d'aquest fur, primer per tindre'l pres a la ciutat de València i no a Alacant i, segon, per haver-ho traslladat a Castella.

La Junta de Contrafurs continuava el seu discurs rebutant les raons arguïdes per la Reial Audiència. Per a això es recorria a Crespí de Valldaura, qui tot i estimar que havent-hi causa justa els reis *puedan llamarse y transferirse los vasallos de una provincia a otra distinta dentro de sus reales dominios*, perquè aquesta facultat era *innegable en la suprema magestad de los señores reyes*, limitava els casos, segons els Estaments a:

sense que hagueren participat Villacampa, Calatayud i Castelnovo. Així i tot, es disposava a donar memorial al rei perquè participaren els provincials i s'abstingueren aquells implicats.

Una còpia del document en què es feu la petició de que no es prenguéssin resolució sense la participació dels provincials. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 214-215. Per això demanava que s'enviaren cartes de creença per a sa magestat, president, confessor i secretari del despatx. Les cartes de creença escrites en 11 d'agost en: ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 217-218. Així mateix la carta de la Junta al rei sobre aquest assumpte en creença per a Grau d'Arellano demanant la intervenció dels provincials d'11 d'agost de 1692 la podem trobar en: ACA, Consell d'Aragó, Llig. 589, núm. 134.

⁵⁷ Això en opinió de Grau donava més força als arguments del regne, perquè traure a una persona de la seua casa sense ser reu era una clara transgressió de la legalitat. I en el cas d'haver-se comés alguna falta, s'havia d'actuar per mitjà del virrei i Reial Audiència i no pel governador i Consell de Castella, i tot això es podia al·legar davant una resolució negativa. Els electes de Contrafur van respondre a Grau l'11 d'agost. Sobre els regents provincials es va resoldre que insistira en la seua participació, i referent als contrafurs es deixava a l'arbitri de l'ambaixador. "Pues desde ahí a peu de la obra y ab la bona comprehenció y acertat discurrir de vostra senyoria, sabrá en vista de les circumstàncies que se innoven y de les notícies que adquirirà, dirigir la materia com més beneficiosa sia pera lo intent del Regne". ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 218-220.

⁵⁸ Això ho justificaven amb diversos privilegis, com el 4 de Jaume I dau en 21 de maig de 1239 pel qual es creava la presó de la ciutat de València i es fixava que els residents d'aquesta hagueren de complir les seues penes allí i no en un altre lloc. De la mateixa manera al·legaven molts altres com els furs 4, 25, 28, 29 i 30 *de Sagionibus*, el fur 64 de 1585 i el Contrafur 14 de 1604 així com els privilegis 12 de Jaume II, 23 de Pere III i 24 d'Alfons III.

Aquellos casos tan arduos y de tan suma importancia que enmudeciendo el orden de las leyes es menester la violenta transgresión de sus estatutos según el mismo, quando amenaza la fatal ruina de una provincia en que las leyes de su gobierno por el estado en que se halla son estorvo ya o para su defensa o para su publica utilidad y bien común.

Aquesta facultat tenia en aquest cas una altra limitació, doncs en estar el regne de València només unit *aeque principaliter* amb la Corona de Castella, es *deben observar los mismos derechos que si actualmente estuviesen separados*. Per tant, argumentaven que només es podria haver tret si fora convenient per a la república i només per a ser portat a la cort⁵⁹; però únicament podria fer-se per ser aquesta la seu del tribunal competent en aquesta jurisdicció, el Consell Suprem d'Aragó, *en quien reside la representación de su patria*.

Per tant, no podia al·legar-se la concòrdia que citava la Reial Audiència, perquè aquesta regulava aquells casos dels quals no parlaven els furs i, sent que en aquest cas sí que el feien, no havia de servir per a danyar la seua validesa. A més, el memorial assenyalava que el Consell d'Aragó per a obrir un procés necessitaria de *semiplena prueba* per a justificar la remissió. En opinió dels Estaments, encara que fora ministre del rei, havia d'aplicar-se el fur VI del rei Alfons (1329-1330), de manera que no es podia encomanar la causa a cap ministre estranger *mientras que convenientes y suficientes hallemos en dicho reino*⁶⁰. En tot cas, si no hi hauria jutge adequat dins del regne, com aquest fur es va fer *antes de la unión de las coronas*, només podrien nomenar-se dins de la Corona d'Aragó i no de la de Castella. De manera que, encara que Pascual d'Ibarra era ministre, no perdia per això la seua condició de natural del regne, havent de ser encausat en el Suprem Consell d'Aragó. Així doncs, el regne sol·licitava a sa magestat que, encara que fora oficial reial, *se le guarden los privilegios de originario del reino*.

Sobre el cas de Francisco Valero s'iniciava l'argumentació dient:

Los mismos desconsuelos que se consideraron en don Francisco Pasqual se han experimentado repetidos en don Francisco Valero, fuera de su patria puesto preso en el castillo de Xàtiva, llevado a reyno extraño de Castilla, y pasado a esta corte contra lo que tantos referidos fueros establecen. Y aún sin preceder las circunstancias que la

⁵⁹ Recordem que el lloc on habita el príncep és pàtria comuna a tots els seus vassalls.

⁶⁰ En el memorial aquesta disposició apareix traduïda al castellà, l'original es pot consultar en: *Furs e ordenacions*, Rei N'Amfós, Rub. VI.

pracmática del año 1624 dispone del previo conocimiento de causa, relación del delito, porque se executó la remisión y la semiplena prueba que aun en su caso se requiere.

Com que els dos casos eren molt similars, els Estaments no van voler repetir els mateixos arguments pel que se centraven en la principal diferència, quan es va emportar a Valero a Castella *estaba pendiente aun y sin declararse la contención con el estado eclesiástico*. Pel que no es va poder traure-ho del regne en virtut del fur 8 de 1564, que disposava que tots els coronats hagueren de ser jutjats per tribunal eclesiàstic i dins de la diòcesi valenciana. Si bé era cert que l'arquebisbe havia consentit a traure'l del regne, es responia que també ho era que el fur havia sigut aprovat en Corts pels tres Braços, de manera que el consentiment d'un d'ells només no permetia la transgressió⁶¹.

El Consell d'Aragó es va pronunciar sobre tots dos casos en la consulta finalment redactada el 6 d'agost, sense contemplar vulneració de la legalitat. En el cas de Pascual d'Ibarra referia que els regents no tenien notícia de la causa de la presó i el trasllat a la cort, però que sa majestat va poder expulsar-lo per la via econòmica que no podia ser limitada per cap fur. També es deia que va poder fer-se per ser ministre i estar subjecte a l'arbitri directe del rei, i no haver-hi jutge competent en el regne de València, de manera que havia de traslladar-se a la cort per a fer-li allí procés. Referent al cas de Valero, el Consell argumentava que no cabia la protesta feta sobre la sentència del canceller interí Isidoro Aparisi Gilart, ja que va poder actuar contra un eclesiàstic tant pel consentiment de l'arquebisbe, com per concórrer en l'ofici del canceller de competències tant la jurisdicció secular com l'eclesiàstica. Sobre si es va poder extraure a Valero mentre estava pendent el judici per la contenció eclesiàstica, el Consell era del parer que tampoc això podia limitar la potestat de sa magestat per a actuar per la via l'econòmica.

En sessió de la Junta de Contrafurs de 19 d'agost de 1692 es va llegir la resolució reial sobre les transgressions denunciades, en la qual Carles II considerava que *de ninguna manera se ha faltado a fuero ni privilegio alguno por las razones que se han tenido presentes*⁶². El rei va escriure que encara no s'havia pres la resolució final, però ordenava el retorn de l'ambaixador a la ciutat de València per a evitar les despeses que ocasionava

⁶¹ A això s'afegia que l'arquebisbe no era més que una sola veu de l'Estament Eclesiàstic i les decisions d'aquest s'havien de prendre per majoria.

⁶² L'esborrany de les respostes al regne i al virrei en: ACA, *Consell d'Aragó*, Llig. 590, núm. 1/30-32. En ella s'exposaven els arguments ja referits pel Consell d'Aragó.

la seua estada a Madrid⁶³. Abans d'ordenar-li tornar a València, els electes, el 26 d'agost de 1692, van encarregar Grau que sol·licitara la recusació del doctor Gilart per la via de govern⁶⁴.

Aquests dos casos, si bé no van tindre la mateixa repercussió que el de l'Encomana Major de Montesa, resulten interessants perquè ofereixen un exemple més d'un motiu freqüent de denúncies, les actuacions *de facto* contra uns certs individus, que solia justificar-se per la potestat econòmica que permetia al rei actuar al marge dels procediments judicials, fent ús de la seua autoritat com a pare de la república i en pro del bé i quietud del regne. El més interessant d'aquests dos casos és que no va haver-hi cap mena de reparació, l'objectiu de la denúncia de contrafurs era precisament obtindre el remei del greuge o almenys que el rei decretara que l'acció no anava a suposar minvament per a les lleis del regne, però en aquests dos casos no es va donar cap de les dues coses.

⁶³ ARV, *Reial Cancelleria*, 552, f. 223. Sobre aquesta resolució informava també l'ambaixador, en la seua missiva de 13 d'agost de 1692, que la votació del Consell no havia sigut favorable perquè uns dies abans havia arribat la sentència de Gilart i a la votació del Consell no havien pogut assistir els provincials. Però com sa magestat encara no havia donat la resolució definitiva l'ambaixador havia tingut notícies que els assumptes es resoldrien positivament. El 19 d'agost els electes de la Junta de Contrafurs van enviar a Grau insistir que havien de participar els provincials en les reunions del Consell d'Aragó. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 232-233 i 238-239.

⁶⁴ En la missiva inclouen els arguments que s'havien pogut recopilar. En primer lloc, s'indicava que les recusacions del canceller s'havien de fer davant el rei si estava en el regne, i sinó davant el virrei. El virrei havia de nomenar un tercer que reunira les condicions de canceller i davant aquest s'havia d'exposar la causa. En segon lloc, es deia que el doctor Gilart podia ser recusat per Francisco Valero perquè no era just que fora el jutge de la causa, quan ell va escriure a l'arquebisbe perquè se li traguera del regne. En tercer lloc, el regne podia demanar la seua recusació per haver donat sentència en secret i en solitari, declarant que els furs no obligaven al rei, sense que ell com a canceller ni el seu tribunal tingueren competència per a declarar Contrafurs.. Uns dies més tard el 2 de setembre, en resposta a la carta de Gaspar Grau de 25 d'agost es va comunicar que s'esperava que s'aplicara el que se li havia ordenat en la missiva de 26 d'agost. ARV, *Reial Cancelleria*, 552, ff. 249-255.

VII. PREVINDRE I DENUNCIAR: LES ÚLTIMES NOTÍCIES D'ACTIVITAT (1692-1707)

LES DÈCADES FINALS DEL PERÍODE FORAL

Durant els 15 anys finals del període foral valencià, els elets de contrafurs van desenvolupar la seua activitat d'una manera més discreta, malgrat la gran inestabilitat política del moment, amb l'epilog d'una Guerra de Successió que va afectar especialment el territori valencià i a les seues institucions. Pot ser siga esta inestabilitat un factor que explique per què es va afluir a l'hora de plantejar denúncies de contrafurs, ja que tal vegada es buscava esperar a denunciar-los en un moment més propici.

La dècada de 1690 ha sigut tradicionalment considerada com un preludi a la Guerra de Successió. Al marge de les lluites en les faccions cortesanes, l'interés s'ha centrat en les negociacions i pactes destinats a organitzar la successió de Carles II. La intensa labor diplomàtica en la qual es va gestar el testament de l'últim Habsburg ha sigut fruit de diferents estudis amb la finalitat d'explicar el pas de l'enfrontament obert amb França en la Guerra dels Nou Anys, en curs fins a 1698, al fet que finalment fora un francès el que s'asseguera en el tron d'Espanya¹.

Per causa de la guerra el regne de València va continuar aportant mitjans per les campanyes de la Monarquia; en 1693 els Estaments van aportar 500 infants, a l'any següent 900 i en 1695, 1696 i 1697 van ajudar amb 600 homes cada any². Els representants del regne es van veure de nou motivats a augmentar la seua col·laboració per la proximitat del perill francès, amb Alacant bombardejat en 1691 i la ciutat de Barcelona en mans franceses en 1697, la qual cosa posava al regne en una delicada situació. Aquell esdeveniment va ser declarat pels Estaments com cas extraordinari, nou e inopinat, la qual cosa permetia activar els mecanismes fixats en el fur 138 de 1585 per a utilitzar recursos extraordinaris per a la seua solució³. Poc més d'un mes després de la caiguda de Barcelona, el rei va passar a Saragossa per a dirigir des d'allí les campanyes

¹ Henry Kamen, *La Guerra de Sucesión en España*, Barcelona, 1974. Joaquim Albareda Salvadó, *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*, Madrid, 2012. Luis A. Ribot García, *Orígenes políticos del testamento de Carlos II. La gestación del cambio dinástico en España*, Madrid, 2010.

² Antonio Espino López, *Guerra, Fisco y Fueros...*, pp. 34 y 83-124.

³ ARV, *Reial Cancelleria*, 555, ff. 102-105.

per a la recuperació de la capital catalana i tan sols un mes més tard va arribar als Estaments la notícia que s'havia signat la pau amb França⁴. En allò relatiu a l'ordre públic l'esdeveniment més destacable de l'època van ser les Alteracions de la Marina o Segona Germania de 1693. Aquesta revolta de tipus agrari i anti-fiscal, va haver de ser durament reprimida pel virrei, marquès de Castelfrodo, que va comptar sempre amb el suport estamental. La corona i les elits regnícoles temien que en aquell delicat context, els amotinats de la Marina s'uniren o donaren suport als francesos, per la qual cosa va ser imperatiu aïllar-los i impedir qualsevol tipus de comunicació⁵. Una vegada més la defensa del regne va actuar com a element de cohesió provocant que la col·laboració estamental amb la corona fora encara més estreta. Respecte al problema endèmic amb el bandolerisme sembla ser que en els últims anys del regnat de Carles II la situació va ser més tranquil·la que en les dècades anteriors, la qual cosa també pot explicar, en part, el menor nombre de denúncies de contrafur. De fet, Sebastián García Martínez assenyala que des de finals de la dècada de 1660 s'estava produint "l'ocàs" del bandolerisme valencià del Barroc⁶.

En 1700 va morir Carles II. Els Estaments i la resta d'institucions valencianes van acceptar sense major dificultat el testament de l'últim dels Àustries, i els inicis del regnat de Felip V els podríem qualificar de plena normalitat institucional. De fet, una de les primeres coses que el rei va assegurar als valencians va ser que els guardaria els seus furs i que prompte els honoraria amb una visita al regne. En tals circumstàncies es van començar a preparar unes Corts Generals, que a causa de la guerra mai van arribar a celebrar-se. Les anotacions dels furs de les futures Corts estaven clarament inspirats en els que s'havien fet per a les Corts Generals de Carles II, que tampoc es van celebrar. El contingut d'aquells capítols estava quasi en exclusiva dedicat a millorar el funcionament de la Junta de Contrafurs. No obstant això, com diem, la guerra va impedir al rei acudir a celebrar Corts als valencians com sí que va fer amb els catalans i aragonesos⁷.

La normalitat institucional va continuar fins a finals de 1705, quan l'alçament popular, va provocar el canvi de fidelitat de les institucions del regne i la fugida dels més

⁴ ARV, *Reial Cancelleria*, 555, ff. 108-133.

⁵ Sebastián García Martínez, *Valencia bajo Carlos II ...*, pp. 269-279.

⁶ *Ibidem*, pp. 257-264.

⁷ Miquel Fuertes Broseta, "Las Cortes valencianas de Carlos II...", 243-273. Los capítulos fueron transcritos parcialmente en: Carmen Pérez Aparicio, "El proceso de consolidación...", pp. 147-150. Asimismo sobre aquellas Cortes frustradas de la misma autora: *Canvi dinàstic...*, pp. 184-202.

fidels seguidors del Borbó. En 1706 Carles III d'Habsburg va visitar la ciutat de València i va jurar els furs en la catedral, encara que tampoc va convocar les Corts Generals. Amb tot, el període de govern austriacista, salve per l'absència de borbònics en els organismes, discurreix en tota la normalitat institucional possible donades les circumstàncies. De fet, fins i tot després de la derrota d'Almansa, Felip V va fer dos indults generals i als comuns que eren Estaments, Diputació i Ciutat de València que semblaven indicar que les institucions forals sobreviurien a la guerra. La situació va donar un gir en poc temps i primer la prohibició de les juntes d'Estaments i després el decret d'abolició dels furs de 29 de juny de 1707 va posar fi a quasi cinc segles de vida del Regne foral i, per consegüent, també va acabar ací la vida de la Junta d'electes de Contrafurs⁸.

Després de l'ambaixada de Gaspar Grau de 1692 l'activitat discorregué en un pla diferent al que hem vist fins ara, potser influït per l'experiència acumulada de dècades, potser siga pel context mencionat, potser siga pels dos a la vegada. Siga com siga no va romandre aturada fins a la seua abolició en 1707. Tot i que tenim poques notícies de l'activitat del període, sí coneguem que en 1696 es va produir un intent de reforma del funcionament intern de la Junta, ja que es va pretendre que en lloc de votar a mà alçada es votara en secret pel sistema de faves negres i faves blanques⁹. Amb tot, s'han revisat els casos debatuts en el seu si, encara que cap va arribar a ser denunciat com contrafur, encaminant-se ara l'acció de la Junta a evitar que el greuge es produïra, fins i tot en l'últim cas va ser reparat abans que es declarara. Així doncs, potser ens trobem davant una nova estratègia menys agressiva que en períodes anteriors, ja que no es tractava d'enfrontar-se directament a la corona per transgressions flagrants, sinó d'eixir al pas abans que es produïren i així evitar les incomoditats i ruptura de la bona correspondència que les ambaixades de Contrafur solien provocar, no en va ja es tenia una experiència de 50 anys de funcionament de la Junta. En la seua última dècada de funcionament, encara que amb casos menys conflictius i de menor substància, els electes van continuar treballant perquè les lleis valencianes foren respectades. Les actes estamentals només arriben fins a 1703,

⁸ Sobre la Guerra de Successió a València i especialment sobre la faceta institucional vegeu: Carmen Pérez Aparicio, *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del regne de València*, Valencia, 2008, pp. 167 y ss. Sergio Villamarín Gómez, *Fidelidad, guerra y castigo...*

⁹ El rei va comunicar amb carta als Estaments de 18 de juliol de 1696 que la *Junta de Jueces de Contrafueros se havia propuesto variar el estilo que siempre se ha observado de votarlos en voz y que fuessen en adelante por votos secretos con abas negras y blancas*, mesura que desaconsellava. Els tres Estaments van respondre amb carta de 31 de juliol comunicant al rei que no els corresponia a ells aqueix negoci, sinó que el monarca havia de tractar-lo directament amb la Junta de Contrafurs. ARV, *Reial Cancelleria*, 554, ff. 93-95.

de manera que els últims quatre anys de funcionament són una incògnita. Es conserven els pagaments que cada mig any feia la Diputació per a pagar als electes i també les sol·licituds i dipòsits de les 300 lliures de Contrafurs. De manera que podem dir que la institució va continuar funcionant fins a 1707 i que no va enviar cap altre ambaixador al rei, ja que això s'hauria reflectit en els llibres de provisions. En aqueix context bèl·lic aquest tipus de denúncies havien de resultar impensables.

ELS EPISODIS D'ACTIVITAT

1. La concessió de beneficis eclesiàstics a estrangers

Encara que no comptem amb actes de la Junta de Contrafurs de l'any 1693, sabem que va intervindre després de la concessió un benefici a l'església de Sant Martí, a don Marcos Antonio Barutel, xantre i canonge de la seu d'Osca. Això anava en contra del Breu del Papa Sixt V i del fur amb què aquest s'havia confirmat, el 127 de les corts de 1604¹⁰, restringint els beneficis eclesiàstics als naturals del regne. Prèviament s'havia obert procés a la Rota romana, ja que mossèn Juan Brundel i mossèn Matías Navarro també aspiraven al benefici. Els electes de Contrafur van nomenar a Juan Martínez Raga, resident a Roma, com a agent per a defensar la causa del regne¹¹ i com el recurs que s'havia interposat en la Reial Audiència va ser suspès, tot quedava a la mercè del plet a Roma¹².

Després de més de tres anys, en 1697, Juan Martínez va informar que la causa s'havia resolt en favor dels valencians Juan Brundel i Matías Navarro, i demanava fons per a

¹⁰ En el fur 127 de 1604 es deia que ja en 1537, 1542 i 1564 Carles I i Felip II ja havien restringit l'accés als beneficis eclesiàstics sol als naturals del regne de València. Tot això havia sigut confirmat per Sixt V en 1587, de manera que en 1604 es demanava a Felip III que confirmara com a fur la butlla papal que copiaven íntegrament. *Furs, Capítols... MDCIII*, ff. 25-28. En: Eugenio Ciscar Pallarés, *Las Cortes...*

¹¹ La Junta de Contrafur, a 19 de febrer de 1694, va llegir la carta de Juan Martínez de la Raga de 20 de desembre de 1693 en la qual agraiïa haver sigut honrat amb el nomenament com a agent del regne. En la carta de resposta a l'agent se li recordava que no s'excedira en la despesa per les dificultats en l'administració, "com de estes rentes y effectes sols tenim nosatros la administració y està ab la dependència correlativa de diferents magistrats y consistoris en que vostres senyories tenen la distribució, altres la administració i altres lo examen dels contes, no devem ni podem lliurement distribuir-les". ARV, *Reial Cancelleria*, 553, ff. 16-19.

¹² A Juan Martínez de la Raga se li van enviar còpies dels furs i del Breu del Papa Sixt perquè poguera defensar la causa. ARV, *Reial Cancelleria*, 553, f. 220.

poder sol·licitar en el tribunal de la Rota la còpia del procés i del Breu de Sixt V, perquè així es tingueren eines per a al·legar en casos futurs¹³.

Sens dubte, feien bé els electes a preparar-se per a futures accions ja que el 26 d'agost de 1697 es va deliberar que era contrafur haver-se concedit un benefici a l'església de Sant Joan del Mercat al doctor Andreu Vidal, per la mateixa raó¹⁴. Encara que no es va denunciar el cas davant el rei o el virrei, els electes van participar activament en el procés judicial per a evitar que es transgrediren els furs, la qual cosa van aconseguir quan el plet va quedar declarat en favor dels naturals del regne. Aquest fet no deixa de ser destacable perquè la missió de la Junta era vetlar per l'observança dels furs el que incloïa denunciar els greuges, però també tractar d'evitar-los.

2. El dubte que el Governador de Xàtiva fora estranger

L'any 1698 la Junta de Contrafurs va tornar a posar-se en acció per a tractar d'evitar una nova transgressió. Els electes

Han tenido noticia de que su magestad, que Dios, guarde ha hecho mercé a don Francisco Rocafull de la lugarthenencia de governador de Xàtiva, y como se esté entendiendo no ser este regnicolo y, por consiguiente, no poder tener dicho officio y de dicha noticia se recele que se le pueda dar possessión, antes que al reyno le conste ser dicho don Francisco natural de él lo que si se executase sería de singular perjuicio al reyno, y daño en que le es preciso acudir a la prevención de su remedio, el qual en semejantes ocassiones tiene dispuesto y deliberado sea por vía de un protesto.

Per això el dia 7 d'octubre es va acudir al virrei perquè suspenguera la mesura fins que s'esbrinara si era natural del regne. El 4 de novembre de 1698 el virrei va comunicar que havia rebut de part del bisbe d'Oriola l'acta de baptisme de Francisco Rocafull, no obstant això, els electes van haver d'esperar al dia 8 de gener de 1699 per a obtindre una còpia¹⁵. Finalment, no va haver-hi cas, però continuant en la línia de l'anterior actuació la Junta va començar la seua actuació abans de que es produïra la transgressió.

¹³ ARV, *Reial Cancelleria*, 555, ff. 16-41.

¹⁴ En conseqüència van donar a un grup reduït d'electes "tot lo qual ample y bastant poder sia menester pera fer les instàncies requeriments y quants actes judicials y extrajudicials sien menesters ab los incidents y dependents anexos y connexos". ARV, *Reial Cancelleria*, 555, ff. 101.

¹⁵ ARV, *Reial Cancelleria*, 556, f. 176. ARV, *Reial Cancelleria*, 557, f. 3.

3. L'embargament de mercaderies a uns comerciants i l'enviament del seu procés a Madrid

En 1702 tres mercaders d'Alacant –Pablo Van Halen, Ignacio Gerard i Martín Almiñana–, van protestar perquè el governador els havia confiscat les seues mercaderies argumentant comerç il·lícit. Els comerciants al·legaven que havien carregat nou bales de llenços *de bocadillos* a la fi de novembre de 1701, de manera que no s'havia d'aplicar la prohibició de comerç pregonada amb l'inici de la guerra oberta. En conseqüència, el dia 10 d'agost els electes van decidir fer més esbrinaments i van signar un protest contra Vicent Falcó, governador d'Oriola. En el protest s'exposava que el mal havia sigut més greu, perquè el governador no havia permés defensa i havia enviat els llenços i els documents directament a Madrid, quan encara no s'havia resolt la disputa sobre si era comerç lícit, la qual cosa havia obligat els mercaders a personar-se allí per a desenvolupar les seues defenses. Tot això es considerava que s'oposava al fur 3 *et fere per totum*, el fur 3 *si contra ius aliquid fuerit impetratum*, al fur 35 de 1585 i del privilegi 36 d'Alfons II¹⁶.

Sobre la protesta, el virrei, marquès de Villagarcía, va informar la reina el 18 d'agost de 1702 dient que s'havia decidit denunciar l'acció del governador perquè s'havia vulnerat el fur 32 de 1645¹⁷, però que gràcies a la seua intercessió no s'havia declarat i només s'havia posat un protest contra el governador.

La reina va respondre a Villagarcía amb carta de 29 d'agost de 1702.

He resuelto responderos que estimeis en mi real nombre a la Junta de Contrafueros la atención de no haver pasado desde luego a la declaración de serlo lo que se ha ejecutado en esta dependencia, y si bien concurren los motivos justificados para lo que se ha practicado en ella. Pero, atendiendo a lo que me representáis, he mandado se embie nueva orden al governador de Alicante para que sobresea en la

¹⁶ El fur 3 de *si contra ius aliquid fuerit impetratum* prohibia fer mandats en contra dels furs i disposava que si es feren no foren obeïts i que hagueren de ser denunciats corrent les despeses de la missatgeria per aquell que haguera fet mandat en contra de les lleis. *Fori Regni Valentiae*, f. XXXVIII. El fur 35 de 1585 disposava que excepte en els casos disposats per furs ningú poguera ser obligat a pledejar fora del lloc on habitara. *Furs, Capítols...MDLXXXV*, f. 7. El privilegi 36 d'Alfons II en: *Aureum Opus*, f. LXXXVIII.

¹⁷ El fur 32 de 1645 sol·licitava la revocació de tots els capítols d'una pragmàtica crida de l'almirallat publicada a Madrid en 1628 i que es va intentar fer extensiva al regne de València en 1639 i 1640 i que incloïa entre altres coses que alguns casos judicials foren vistos per una Junta *del Almirantazgo* i no pel Consell d'Aragó. El rei en aquest cas va acceptar revocar el contingut de la pragmàtica.

*execución de la que está dada por la junta de represalias de remitir las dichas mercaderías, encargándoos a vos juntamente se prosiga en lo tocante a ellas por los términos regulares que no se encuentren con los fueros de esse reyno, para que también se asegure el interés que pudiere tener el real fisco. De que ha parezido avisaros para que lo tengáis entendido y proveáis las ordenes necesarias para su cumplimiento*¹⁸.

Després de la intercessió de Villagarcía, els electes van suspendre la declaració del contrafur, però la reina Maria Luisa de Savoia, a qui Felip V havia deixat a càrrec del govern, va disposar que el procés es retornara al regne de València on els mercaders podien tindre les seues defenses. De manera que encara sense haver denunciat formalment el cas, la Junta de Contrafur va obtindre reparació del greuge.

¹⁸ ARV, *Reial Cancelleria*, 560, ff. 148-157.

ANNEXOS A LA SEGONA SEGONA PART

TAULA 1: CONTRAFURS DENUNCIATS I LA SEUA REPARACIÓ¹

Núm	Any	Contrafur	Denunciat al virrei	Denunciat en ambaixada al rei	El Consell d'Aragó va veure Contrafur	Declarat Contrafur	Tipus de Reparació
1	1646	Bagatges (3)	Sí	Sí	No	No	Parcial
2	1646	Encomana de la Sagra i Cenete	Sí	No	No	No	Real
3	1646	Registre de la casa del canonge Casp	Sí	Sí	No	No	Inconclús a espera d'un informe
4	1646	Sentència contra Pere Torres	Sí	No	X	No	?
5	1646	Batalló en persecució de bandits	Sí	Sí	No	No	No
6	1646	El privilegi dels moliners	Sí	Sí	No	No	No
7	1646	Derogació de la insaculació	Sí	Sí	No	No	Real
8	1647	Sentència contra José Ermolao	Sí	X	X	No	No
9	1647	La Batllia General en contra de la Diputació	Sí	Sí	No	No	No
10	1647	Convertir en estanc les cases de fira	Sí	Sí	No	No	?
11	1650	Presó del capità Diego Santos	Sí	No	X	X	X
12	1650	Nombre excessiu d'Agutzils	Sí	No	X	X	Real
13	1650	Pragmàtica publicada per l'arquebisbe Urbina	Sí	No	X	X	X
14	1655	Desterrament de l'Almirall d'Aragó	No	Sí, però no com Contrafur	No	No	No
15	1655	Donar 20 còpies dels llibres impresos	Sí	No	No	No	Real
16	1655	La presó de Leandro Escales en el Penyal dels Vélez	Sí	Sí	No	No	Real
17	1655	Decapitació de Tomás Anglesola	Sí	Sí	No	No	Formal
18	1655	Càstig de l'esclau de la marquesa de Quirra	Sí	Sí	No	No	Formal
19	1655	Enviar vagabunds a la guerra	Sí	Sí	No	No	Matis a l'acció futura
20	1655	Demolició de cases	Sí	Sí	No	No	Compromís futur

¹ Taula d'elaboració pròpia amb les dades de la segona part del treball.

21	1655	Presó de Juan Balda i el marquès de Benavites	Sí	Sí	No	No	Formal
22	1655	Condemna a Carlos Perpinyà	Sí	Sí	No	No	Derivat a via judicial i convalidació de pena
23	1655	Dilació en el procés de Gaspar Joan Zapata	Sí	Sí	No	No	Derivat a via judicial
24	1656	Incompliment de les franqueses de peatge	Sí	Sí	No	No	Derivat a via judicial
25	1656	Nombre excessiu d'Agutzils	Sí	Sí	No	No	No
26	1656	Pragmàtiques 1: Jurisdicció senyorial	No	Sí	No	No	Real
27	1656	Pragmàtiques 2: Castigar els oficials de justícia	No	Sí	No	No	Real
28	1655	Pragmàtiques 3: Augmentar les penes als receptadors	Sí	Sí	No	No	Real
29	1655	Pragmàtiques 4: Privilegiar les proves	Sí	Sí	No	No	Real
30	1656	Pragmàtiques 5: Que basten presumpcions	No	Sí	No	No	Formal
31	1656	Pragmàtiques 6: Que el virrei poguera arbitrar les penes	No	Sí	No	No	Real
32	1655	Pragmàtiques 7: Convertir en casos fiscals	Sí	Sí	No	No	No
33	1656	Pragmàtiques 8: Demolició de cases	No	Sí	No	No	Real
34	1656	Pragmàtiques 9: Que es condemnara encara que foren familiars	No	Sí	No	No	Real
35	1659	Execució de Josep Vallterra	Sí	No	X	X	No
36	1662	Substitucions en els oficis de la Diputació	Sí	No	X	X	X
37	1667	Aplicació de la sentència del C. de Castella al marquesat d'Elx	Sí	Sí	No	No	No/ derivat a la via judicial
38	1667	Decapitació de Ramón Sanz	No	Sí	Sí	No	Formal
39	1667	Execució de dos homes ordenada per Sant Román	No	Sí	Sí	No	Formal
40	1667	Els contesos de diverses pragmàtiques	No	Sí	No	No	No
41	1667	Enderrocaments de cases sense fer procés	No	Sí	No	No	Compromís futur
42	1667	Nombre excessiu d'Agutzils	No	Sí	No	No	No

43	1675	Garrots de 24 d'agost 1675 en el lloc de Quart sense procés	Sí	Sí	Sí	No	Formal
44	1675	Presó del marquès d'Albaida	Sí	Sí	No	No	Formal
45	1676	Els embarcaments de 7 d'octubre de 1676	Sí	Sí	No	No	Real
46	1676	La negativa dels diputats a nomenar ambaixador	Sí	Sí	Sí	Sí	Real/Condemna als diputats
47	1677	Que el virrei retardara els informes	No	Sí	No	No	Formal
48	1677	Nombre excessiu d'Agutzils	No	Sí	No	No	No
49	1677	Que es tractaren d'evitar les ambaixades al·legant despeses a la generalitat	No	Sí	No	No	No
50	1677	Pragmàtica conté penes més altes de les fixades per furs	X	Sí	X	X	Real
51	1678	Tortures prohibides a Oriola	Sí	No	X	No	Compromís futur
52	1679	Governador de Peníscola foraster	Sí	No	X	No	Real
53	1679	Noves pragmàtiques publicades	Sí	No	X	No	Formal
54	1680	Allotjaments de tropes	Sí	No	X	No	No
55	1680	L'execució de fra Facundo Ribera	Sí	No	X	X	X
56	1684	L'assentament de gitanos en el regne	Sí	No	X	No	No
57	1685	Revocació de la nul·litat d'un procés	Sí	No	X	No	No
58	1687	Vulneració de les franqueses dels mercaders	Sí	No	X	X	X
59	1691	Futura successió a l'encomana major de Montesa	Sí	Sí	No	No	Real
60	1692	Desterrament de Francisco Pascual	Sí	Sí	No	No	No
61	1692	Desterrament Francisco Valero	Sí	Sí	No	No	No
62	1693	Beneficis eclesiàstics a estrangers	X	X	X	X	Sentència favorable
63	1698	Dubte sobre si el governador de Xàtiva era estranger	X	X	X	X	No va haver-hi greuge
64	1702	L'embarcament de mercaderies i fer procés a Madrid	Sí, no com Contrafur	X	X	No	Real

TAULA 2: FURS I PRIVILEGIS QUE ES CREIEN TRANSGREDITS EN CADA CAS¹

Núm.	Cas	Any	Furs i Privilegis al·legats
1	Bagatges 1: La imposició d'un nou gravamen	1646	Privilegis 2, 3 i 168 (148) de Jaume II. Privilegi 3 i 9 de Pere II. Fur 4 <i>de Leuda</i> . Fur 220 de 1604. Acte de cort de l'Estament Reial 63 de 1604
2	Bagatges 2: Empresonament dels justícies	1646	Furs 24, 25, 26, 27 i 28 <i>de Sagionibus</i> . Privilegi 12 de Jaume II. Contrafur 14 de 1604.
3	Bagatges 3: Resoldre sense escoltar al regne	1646	Llei divina. Llei Natural
4	Encomana de la Sagra i Cenete	1646	Fur 2 1645
5	Registre de la casa del canonge Casp	1646	Fur 45 <i>de iurisdictione omnium iudicum</i> .
6	Sentència contra Pere Torres	1646	X
7	El privilegi dels moliners	1646	Privilegi del Pastim o <i>Amasijo</i> General de la ciutat de València de 1640. Fur 5 de molins. Furs 4 i 5 <i>de Pactis</i> . Furs 7 i 8 <i>si contra ius aliquid fuerit impetratum</i> . Acte de cort 1 de l'Estament Reial de 1645.
8	Batalló contra els bandits	1646	Fur 1 de 1585
9	La derogació del privilegi de la insaculació	1647	Privilegi de la insaculació de 1633. Fur 11 <i>actionis et obligationis</i> . 35 <i>de testibus</i> . 14 <i>si contra ius aliquid fuerit impetratum</i>
10	Sentència contra José Ermolao Gil	1647	Fur 37 de 1604
11	Sentència del Batlle General en contra de la Diputació	1646	Fur 51 <i>in extravaganti</i>
12	Fer estanc de les cases de fira	1647	Fur <i>de revocandis gabillis in extravaganti</i> . Fur 4 de <i>Leuda</i> . Furs 4, 5 i 6 <i>de pactis</i> . Els furs 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 25 <i>de Securitate praestanda</i> . Privilegi 148 de Jaime
13	Presó del capità Diego Santos	1650	X
14	Nombre excessiu d'Agutzils	1650	X
15	Pragmàtica publicada per l'arquebisbe Urbina	1650	X
16	Desterrament de l'Almirall d'Aragó	1655	Cap, no va ser denunciat com contrafur
17	Donar 20 còpies dels llibres imprés	1655	Cap
18	La presó de Leandro Escales en el Penyal dels Vélez	1655	Contrafur 2 i Fur 23 de 1645. Fur 11 <i>de Curia et Baiulo</i> . Furs 18, 19, 27, 28 i 52 <i>de Criminibus</i> . Fur 33 de 1604. Privilegi I de Ferran el Catòlic.
19	La decapitació de Tomás Anglesola	1655	Fur 11 <i>Curia et Baiulo</i> . Furs 18, 19, 27, 28 i 52 <i>de Criminibus</i> . Furs 12 i 33 de 1604. Privilegi 88 de Jaume I. Privilegi I de Ferran el Catòlic.
20	Càstig de l'esclau de la marquesa de Quirra	1655	Fur 82 i 83 de 1585. Furs 99 i 105 <i>Curia et Baiulo</i> . Privilegi I de Ferran el Catòlic.
21	Enviar vagabunds a la guerra	1655	Privilegi I d'Alfons III. Privilegi 38 de Jaume I. Privilegi I de Fernando el Catòlic. Fur 33 i 176 de 1604. Fur: "Que els capitans no gosen prendre homes" <i>in extravaganti</i> . Contrafur 15 de 1626.

¹ Taula d'elaboració pròpia amb les dades de la segona part del treball.

22	Demolició de cases	1655	Fur 33 <i>de malefactionibus</i> .
23	Presó de Juan Balda i el marquès de Benavites	1655	Furs 18, 19, 27 i 28 <i>de criminibus</i> . Furs 24, 25, 26, 27 i 28 <i>de Sagionibus</i> . Privilegi 12 de Jaume II. Fur 69 de 1585. Contrafur 14 de 1604. Contrafur 18 de 1626.
24	Condemna a Carlos Perpinyà	1655	Privilegi 88 de Jaume I. Fur 12 de 1604.
25	Dilació en el procés de Zapata	1655	Fur 4 i 5 de 1604. Fur 91 de 1626
26	Incompliment de les franqueses de peatge	1656	Fur 7 de 1645
27	Nombre excessiu d'Agutzils	1655	Fur 16 de 1585. Contrafur 5 de 1604. Contrafur 23 de 1626.
28	Pragmàtiques 1: Jurisdicció senyorial	1656	Fur 150 de 1604
29	Pragmàtiques 2: Castigar els oficials de justícia	1656	Llei Natural
30	Pragmàtiques 3: Augmentar les penes als receptors	1655	Fur 22 <i>quarto et poenis curiae</i> . Furs 70 i 71 <i>de criminibus</i>
31	Pragmàtiques 4: Privilegiar les proves	1655	Fur 52 <i>de criminibus</i> . Fur 19 <i>de testibus</i> . Fur 4 <i>de probationibus</i> .
32	Pragmàtiques 5: Que basten presumpcions	1656	Furs 70 i 71 <i>de criminibus</i> .
33	Pragmàtiques 6: Que el virrei poguera arbitrar les penes	1656	Llei Natural
34	Pragmàtiques 7: Convertir en casos fiscals	1655	Fur 73 de 1564. Fur 39 de 1604.
35	Pragmàtiques 8: Demolició de cases	1656	Fur 33 <i>de malefactionibus</i>
36	Pragmàtiques 9: Que es condemnara encara que foren familiars	1656	Llei natural. Contrafur 2 de 1604.
37	Execució de Josep Vallterra	1659	X
38	Substitucions en els oficis de la Diputació	1662	Acte de cort del Militar 1645.
39	Aplicació de la sentència del C. de Castella al marquesat d'Elx	1667	Fur 3 d'En qual lloch deixa ésser feta demanda de crims o de possessions o de leixes fetes en darrera voluntat. Fur 4 d'En qual lloch dexa ésser feta demanda de causes. 51 <i>de Testamentis</i> . Furs 50, 56, 61 i 78 <i>de iurisdictione omnium iudicum</i> . Fur 4 i 7 <i>de stablimentis principis</i> . Fur 11 <i>de praescriptionibus</i> , Fur <i>Que els firmants de dret</i> . Furs 25, 28, 30, 31 i 32 <i>de appellationibus</i> . Furs 6 i 7 <i>de executione rei iudicatae</i> . Privilegi 51 de Jaume I. Privilegi 36 d'Alfons II. Privilegis 72 i 85 de Pere II
40	Decapitació de Ramón Sanz	1667	Furs 11, 19, 28, 37 i 52 <i>de Curia et Baiulo</i> . Furs 11 i 33 de 1604. Fur 18 de 1626. Privilegi I de Ferran II. Privilegi 88 de Jaume I.
41	Execució de dos homes ordenada per Sant Román	1667	Furs 19, 28, 37 i 52 <i>de Curia et Baiulo</i> . Fur 33 de 1604. Fur 18 de 1626. Privilegi I de Ferran en Catòlic. Privilegi 88 de Jaume I.
42	Els embarcaments a presidis del marquès de Sant Roman	1667	Fur 14 de 1604.
43	Els embarcaments a presidis del marquès de Camarasa	1667	Fur 14 de 1604.

44	Els contesos de diverses pragmàtiques	1667	Fur 39 de 1626. Fur 103 de <i>Curia et Baiulo</i> .
45	Enderrocaments de cases sense fer procés	1667	Contrafur 18 de 1626. Fur 33 de <i>malefactionibus</i> . Privilegi I de Fernando el Catòlic.
46	Nombre excessiu d'Agutzils	1667	Fur 16 de 1585. Contrafur 5 de 1604.
47	Garrots de 24 d'agost 1675 en el lloc de Quart sense procés	1675	Llei Natural. Llei Divina
48	Presó del marquès d'Albaida	1675	Fur 77 de 1585. Furs 22, 23 i 25 de <i>Guidatico</i> . Fur 19, 27, 52 i 84 de <i>Criminibus</i> . Privilegi 1 de Ferran II. Contrafurs 12, 13, 14, 16 i 18 de 1626. Fur 24, 25, 26, 27, 28, 29 i 30 de <i>Sagionibus</i> . Privilegi 12 de Jaume II. Privilegi 44 de Pere II. Privilegi 24 d'Alfons III. Contrafur 14 de 1604.
49	Els embarcaments de 7 d'octubre de 1676	1676	Furs 23 i 25 de <i>Guidatico</i> . Fur 77 de 1585. Fur 52 de <i>criminibus</i> . Privilegi I de Fernando el Catòlic.
50	La negativa dels diputats a nomenar ambaixador	1676	Fur 18 de 1645
51	Que el virrei retardara els informes	1677	Inconvenient per a la república
52	Nombre excessiu d'Agutzils	1677	Fur 16 de 1585. Contrafur 5 de 1604. Contrafur 23 de 1626.
53	Que es tractaren d'evitar les ambaixades al·legant despeses a la generalitat	1677	Fur 18, 23 i 26 de 1645.
54	Pragmàtica conté penes més altes de les fixades per furs	1677	X
55	Tortures prohibides a Oriola	1678	Fur 70 de 1585. Fur 112 de 1626.
56	Governador de Peníscola foraster	1679	Fur 62 de 1585
57	Allotjaments de tropes	1680	Acte de Corts de l'Eclesiàstic i Reial 149 de 1645.
58	L'execució de fra Facundo Ribera	1680	Fur 33 de 1604. Furs 9, 10 i 16 de <i>iurisdictione omnium iudicum</i> . Fur 2 de <i>appellationibus</i> . Fur 4 de <i>clamo non muttando</i>
59	L'assentament de gitanos en el regne	1684	Acte de cort II de l'Eclesiàstic i Reial de 1547. Fur 116 de 1564. Fur 93 de 1585. Fur 221 de 1604.
60	Que es tractara d'alliberar a José Avilló	1684	Fur 33 de <i>extravaganti</i> . Fur 21 i 22 de 1547. Fur 18 de 1418. Fur 68 de 1626.
61	Revocació de la nul·litat d'un procés	1685	Furs 25, 26, 27 i 28 de <i>appellationibus</i> . Privilegis 33 i 85 de Pere II
62	Vulneració de les franqueses dels mercaders	1687	Actes de cort 13 i 22 de l'Eclesiàstic i Reial de 1645.
63	Futura successió a l'encàrrec major de Montesa	1691	Fur 2 1645
64	Desterrament de Francisco Pascual	1692	Contrafur 14 de 1604. Fur 56 de <i>iurisdictione omnium iudicum</i>
65	Desterrament Francisco Valero	1692	Contrafur 14 de 1604. Fur 56 de <i>iurisdictione omnium iudicum</i> . Fur 8 de 1564.
66	Beneficis eclesiàstics a estrangers	1693	Fur 127 de 1604. Butlla Sixt V de 1587

67	L'embargament de mercaderies i fer procés a Madrid	1702	Fur 3 <i>et fere per totum</i> , Fur 3 <i>si contra ius aliquid fuerit impetratum</i> . Fur 35 de 1585. Privilegi 36 d'Alfons II. Fur 32 de 1645
----	--	------	--

TAULA 3: AMBAIXADORS NOMENATS PER LA JUNTA DE CONTRAFURS¹

Any	Ambaixador	Va iniciar la seua missió
1646	Jerónimo Pertusa (E. Militar)	Sí
1647	José Sanz (E. Eclesiàstic)	Sí
1655	Antoni de Cardona (E. Militar)	No
1655	Senyor de Gilet (E. Militar)	Sí
1667	Senyor de Cortes (E. Militar)	Sí
1675	Comte del Real (E. Militar)	No
1677	Gaspar Grau d'Arellano (E. Eclesiàstic)	Sí
1686	Jerónimo Frigola (E. Eclesiàstic)	No
1692	Gaspar Grau d'Arellano (E. Eclesiàstic)	Sí

¹ Taula d'elaboració propia amb les dades de la segona part del treball.

CONCLUSIONS

Al llarg d'aquest treball hem analitzat l'impacte de la Junta de Contrafurs, establerta en les Corts Generals de 1645, com l'organisme que durant els últims 62 anys de vida del règim foral valencià va ser l'encarregat de vetllar per l'observança dels furs, part fonamental en el desenvolupament del pactisme polític vertebrador del règim jurídic valencià a l'Edat Moderna. Hem dedicat la primera part del treball a reflexionar sobre el significat, extensió i comprensió de l'observança dels furs -marc teòric on va dur a terme la seua tasca- i a la dinàmica interna de la pròpia institució i el seu encaix i repercussió en un sistema institucional pluri-secular encarregat de les mateixes funcions, abordant precedents, formació i funcionament.

Respecte a l'observança hem comprovat que era un element fonamental del contracte que vinculava al príncep i la república. Tanmateix, l'observança teòrica es trobava delimitada més per les potestats del príncep que per les seues pròpies limitacions o els drets del regne a que les lleis s'aplicaren, conseqüència possiblement d'una doctrina, no sols la valenciana, més orientada a reforçar la capacitat d'actuació dels sobirans que la possibilitat dels súbdits de controlar la seua actuació. Això s'evidencia amb més claredat en el cas valencià on els principals autors que abordaren les matèries de govern i sistema jurídic van ser ministres reials. No obstant, l'obligació a l'observança sempre és present i és un requisit del que no es dubta, ni tan sols pels ministres reials; però la superioritat del monarca i la seua administració condicionaven els efectes pràctics d'una observança teòrica imprescindible, que es concretava a través de diferents procediments i protocols d'actuació que els juristes es van preocupar de definir. Aquest desenvolupament doctrinal, especialment evident durant el segle XVII, pot explicar les diferents concepcions de l'estricta observança dels furs que en els documents manifesten la corona i els representants del regne, i poden ajudar-nos a explicar la poca freqüència amb la que es reconeixien vulneracions de la legalitat, doncs l'obediència als furs era interpretada de forma diversa per uns i altres.

A pesar d'aquesta distinta interpretació d'un dels elements centrals del sistema pactista, aquest treball fa evident l'existència d'una sèrie de ferramentes per a vetllar pel compliment de l'observança. Aquests procediments parteixen quasi des de l'inici del propi regne de València, encara que anaren mutant i perfeccionant-se al llarg dels segles. En la València foral moderna hi havia dos espais, on els Braços o Estaments com a

legítims representants de la república, podien sol·licitar al monarca el remei a les vulneracions del dret que s'hagueren pogut cometre. Per una banda estaven les Corts Generals, on el rei i els Braços es trobaven presencialment, oferint un context favorable a la reparació de possibles greuges per ser aquesta una de les primeres tasques abordades la qual cosa afavoria que, una vegada proporcionat el remei, s'encararen la resta de treballs parlamentaris amb un clima més favorable, havent-se reparat les possibles lesions que podia haver sofert el pacte que vinculava al rei amb la república. Per altra banda, fora de l'àmbit parlamentari qualsevol corporació que es sentira damnificada per una vulneració dels seus drets o privilegis podia acudir al rei per a suplicar-li remei. Amb més raó podien fer-ho els Estaments i les Juntes d'elets d'ells dimanades com a representants del conjunt dels vassalls del regne que, com a tals, tenien encarregada la missió de vigilar el compliment dels furs i demés lleis d'aplicació general al conjunt del regne. La Junta de Contrafurs reglada en les Corts de 1645 va ser l'última reforma d'aquest sistema secular. De fet, la seua reglamentació no alterava massa la manera de resoldre sobre els presumptes contrafurs, la decisió última sobre si s'havia faltat a l'observança continuava recaient en el rei. Un projecte completament diferent del de 1626 de crear un Tribunal de Contrafurs format per oficials reials i representants dels Braços capaç d'emetre sentències sobre les possibles transgressions de la normativa foral, que va ser rebutjat a les Corts.

La normativa de 1645 va permetre formar una institució permanent amb la principal funció de vetllar per l'observança. En tota la Corona d'Aragó hi havia mecanismes per la vigilància del compliment de les lleis per part del monarca i el seus oficials, però la Junta de Contrafurs va ser la primera institució permanent creada expressament per a desenvolupar aquesta tasca. El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya, aparegut l'any 1702 havia de pronunciar-se sobre els Contrafurs, però la missió de vigilar pel compliment de les constitucions la va mantenir la Diputació del General, que en comptes de fer les seues denúncies davant la Reial Audiència ho feia davant el nou Tribunal.

Com hem vist, la Junta aconseguia millorar algunes deficiències del sistema precedent sense modificar la seua naturalesa. A la Junta corresponia decidir sobre quins casos eren susceptibles de contravenir la normativa foral, denunciar-los i demanar la seua reparació, però corresponia al monarca, convenientment aconsellat, decidir. De manera que una de les principals funcions de la junta era fer les instàncies per tal d'obrir una via

de comunicació que permetés al monarca sentir les queixes dels seus vassalls. Aquesta funció era una important ferramenta política, especialment tenint en compte el tipus d'assumptes que es tractaven en la Junta de Contrafurs. Així doncs, la vida de la institució va fluctuar en funció de les dinàmiques polítiques, en moments de tensió es produïen reclamacions de nombrosos greuges acumulats en els anys anteriors, amb l'objectiu de mostrar la disconformitat i tenir més arguments que justificaren la resposta estamental.

En aquestes dinàmiques, no només influïa la situació de la monarquia i el govern del regne, sinó també els interessos personals i de facció dels membres estamentals. Cal no oblidar que els elets de la Junta i també el conjunt dels participants en les Juntes d'Estaments eren nobles, eclesiàstics, ciutadans i juristes amb una sèrie d'interessos familiars i personals que es movien no només per allò que més interessava al regne, sinó que en ocasions s'utilitzaven les institucions per a qüestions personals, familiars o de facció. Això es va fer evident en alguns contextos com l'ambaixada del senyor de Gilet de 1655-1656 o la de Grau d'Arellano de 1677, en les que va ser l'enfrontament personal entre el virrei i alguns membres destacats dels Estaments allò que va impulsar la reacció de la Junta de Contrafurs. Això no vol dir que els casos reclamats foren menys sospitosos de vulnerar la normativa foral, sinó més bé veiem com la rigidesa en valorar si una situació calia ser denunciada immediatament variava segons el context.

Si parem atenció als casos abordats i a la seua reclamació es poden extraure algunes conclusions. Des del punt de vista regnicola, es poden observar una sèrie de matèries o temàtiques de contingut majoritàriament processal recurrents en les denúncies. En un sentit estrictament jurídic, la majoria de les reclamacions cercava més preservar la vigència de les normes transgredides que la reparació del cas particular, per tractar-se de conseqüències irreparables en la majoria dels casos. Des d'una perspectiva més ampla també es pot comprovar que la tramitació formal, per la seua pròpia dinàmica processal, facilitava la seua utilització com a recurs polític en situacions d'enfrontament o tensió amb les autoritats reials.

Per la seua banda, l'administració reial, a través de les seues respostes, majoritàriament contraries a les pretensions estamentals, mostra la preocupació no solament de preservar les regalies o atribucions de la corona, sinó també la de salvaguardar la autoritat dels seus delegats, especialment el virrei; inclús en aquells casos en que privadament era reprovat per la seua actuació. Com a conseqüència, les resolucions més favorables que el regne podia esperar suposaven el reconeixement de la vigència de

les disposicions presumptament violentades i la declaració de que les conductes denunciades no es repetirien. Al llarg de tot el procés d'avaluació, denúncia i solució dels casos plantejats, es manifesta la coral formació de la voluntat reial, articulada després de diferents consultes institucionals, tant en el regne de València com en la cort reial, amb la intervenció de la Reial Audiència i Consell d'Aragó com a principals organismes assessors del rei en matèria jurídica valenciana.

No obstant això, s'ha de pensar que l'objectiu de la denúncia no era tant que el monarca reconeguera una mala actuació, com que el propi acte de la protesta servira per a salvaguardar els furs, perquè el regne feia una declaració explícita que no acceptava l'actuació del monarca com a correcta. Els furs, actes de cort i alguns privilegis del regne tenien força de contracte, per la qual cosa per a anul·lar-lo o modificar-ho era necessari que totes dues parts, el rei i el regne, estigueren d'acord. Per això ha d'entendre's que la protesta d'una de les parts, assegurava la seua vigència. Així mateix han de veure's les reparacions declarades pels monarques com una manera de restituir el contracte entre rei i regne a l'estat original. Especialment en aquells casos que la resolució reial específicament deia que la llei que es creia vulnerada continuara mantenint la seua força.

Les protestes tal vegada no suposaven un límit real a l'actuació del monarca, però en el marc teòric eren fonamentals per a mantindre *el matrimonio moral y político* entre el rei i els seus vassalls. Els ministres regis eren plenament conscients d'aquestes qüestions, que expliquen per què abans de prendre mesures que es sospitava que anaven a despertar la protesta del regne es procedia a la redacció de consultes i informes que les justificaren legalment. La teoria i la pràctica política corrien paral·lelament.

El monarca i els seus ministres actuaven a vegades sense atendre les restriccions que posaven les lleis, però els límits que plantejava el sistema contractualista valencià anaven més enllà de la teoria jurídica. De facto, a la València del segle XVII potser el límit real estava en el perill potencial que podien significar les institucions representatives del regne. Un perill potencial que s'havia desencadenat en altres ocasions i en altres territoris com a Catalunya en 1640. No es tracta d'assenyalar la revolta contra el sobirà com a conseqüència lògica -directa o implícita- dels incompliments, però sí a la consciència, que el monarca i els seus ministres tenien de la necessitat d'una comunicació equilibrada entre les parts, rei i regne, que es necessitaven per governar -per una banda- i mantenir els seus privilegis -per l'altra-. En aquest sentit garantir una via mitjançant la qual els representants del regne feren les seues protestes era una manera de canalitzar

institucionalment descontent, conflictes i greuges. Per tant, la prudència en el govern aconsellava apaivagar al regne en la mesura que això no comprometera massa l'acció del monarca.

Per consegüent, el respecte del sistema polític del regne de València, almenys en l'àmbit teòric, no exclouïa la possibilitat de que la corona actués en ocasions per damunt de les regles que el propi sistema fixava, i al seu torn evitar els riscos i límits que el contractualisme valencià implicava, on la protesta reglada canalitzava el descontent estamental per la via de la interlocució i el diàleg institucional. A més, respondre a les denúncies d'una manera magnànima, fent reparacions i garantint el respecte dels furs, permetia reparar les fissures que anaven sortint en la relació entre el rei i el regne de València. En aquest mateix sentit, no sorprèn la falta de reconeixement de les transgressions, perquè fer-ho hauria significat que el monarca havia faltat al contracte que l'havia convertit en rei.

El monarca, davant circumstàncies excepcionals, podia actuar fent ús d'una *potestas absoluta* o extraordinària, la qual cosa solia desencadenar una denúncia de contrafur, però les lleis quedaven salvaguardades i garantides tant per la reclamació de disconformitat del regne amb l'actuació com pel decret reial, que declarava que aquella actuació havia sigut excepcional i que no serviria com a precedent legal ni perjudicaria els furs i privilegis. Així doncs, mitjançant aquest procediment, ni rei ni regne faltaven al contracte que els unia i el sistema polític-legislatiu podia continuar mantenint-se en vigor. Això donava la possibilitat al rei d'actuar per damunt de les lleis si així era necessari i als representants del regne se'ls garantia la vigència del seu sistema tradicional de govern i els seus privilegis estamentals.

Que la denúncia i reparació retornés la situació a l'estat original, no significava que el monarca pogués abusar de la seua potestat per a actuar per sobre de les lleis. El rei i els seus ministres havien de mesurar molt bé en què situacions s'actuava per damunt de la legalitat. S'havia de mantenir un equilibri que permetera una dinàmica de relacions normal entre el monarca i les institucions del regne, ja que tots dos col·laboraven en la governació del regne. Des de eixa perspectiva, la Junta de Contrafurs va ser una peça més en els engranatges de govern mantenint el sistema foral vigent i en funcionament.

CONCLUSIONI (ITALIANO)

In questo lavoro abbiamo analizzato l'impatto della Junta de Contrafurs, istituita nelle Cortes Generales del 1645, come l'organismo che durante gli ultimi 62 anni di vita del regime forale valenzano si è occupato di garantire l'osservanza dei fueros, parte fondamentale nello sviluppo del pattismo politico, spina dorsale del sistema giuridico valenciano nell'età moderna. Abbiamo dedicato la prima parte del lavoro a riflettere sul significato, l'estensione e la comprensione dell'osservanza delle leggi -quadro teorico in cui ha svolto il suo lavoro- e le dinamiche interne dell'istituzione stessa e il suo adattamento e impatto su un sistema istituzionale plurisecolare preposto alle stesse funzioni, affrontando precedenti, formazione e funzionamento.

Quanto all'osservanza delle leggi, abbiamo trovato che era un elemento fondamentale del contratto che legava il principe e la repubblica. Tuttavia, l'osservanza teorica era delimitata più dai poteri del principe, che dai propri limiti o dai diritti del regno a cui si applicavano le leggi, conseguenza forse di una dottrina, non solo quella valenciana, più orientata a rafforzare il capacità dei sovrani di agire rispetto alla capacità dei sudditi di controllare le proprie azioni. Ciò è più chiaramente evidente nel caso valenzano in cui i principali autori che hanno affrontato le questioni di governo e sistema legale erano ministri reali. Tuttavia, l'obbligo di osservare è sempre presente ed è un'esigenza di cui non c'è dubbio, nemmeno da parte dei ministri reali, ma la superiorità del monarca e della sua amministrazione condizionarono gli effetti pratici di un'essenziale osservanza teorica che si concretizzò in diverse procedure e protocolli di azione che i giuristi si sono preoccupati di definire. Questo sviluppo dottrinale, particolarmente evidente nel corso del Seicento, può spiegare le diverse concezioni della rigorosa osservanza dei fueros che nei documenti mostrano la corona e i rappresentanti del regno, e può aiutare a spiegare quanto sia poco frequente il riconoscimento di violazioni della legge, poiché l'obbedienza ai tribunali è stata interpretata in modo diverso l'una dall'altra.

Nonostante questa diversa interpretazione di uno degli elementi centrali del sistema pattistico, il presente lavoro evidenzia l'esistenza di una serie di strumenti atti a garantirne il rispetto. Queste procedure iniziarono quasi dalla nascita del regno di Valencia, anche se furono mutate e perfezionate nel corso dei secoli. Nella Valencia moderna c'erano due spazi, dove gli Stamenti o Bracci in quanto legittimi rappresentanti della repubblica, potevano chiedere al monarca di rimediare alle violazioni della legge

che avrebbero potuto essere commesse. Da un lato c'erano le Cortes Generales, dove il re e i Bracci si incontravano di persona, offrendo un contesto favorevole per la riparazione di eventuali doglianze, in quanto questo era uno dei primi compiti affrontati, che favoriva che, una volta che il rimedio fosse a condizione che affrontassero il resto dei lavori parlamentari con un clima più favorevole, avendo riparato le possibili ferite che avrebbe potuto subire il patto che legava il re alla repubblica. D'altra parte, al di fuori della sfera parlamentare, qualsiasi corporazione che si sentiva lesa per una violazione dei propri diritti o privilegi potrebbe rivolgersi al re per chiederne la riparazione. A maggior ragione potevano farlo gli Stati e le loro *Juntas de electos*, che erano state nominate rappresentanti di tutti i vassalli del regno, che, come tali, avevano la missione di vigilare sul rispetto delle leggi e delle altre leggi applicabili generalmente in tutto il regno. L'ultima riforma di questo sistema secolare fu la *Junta de Contrafueros* emanata dalle Cortes nel 1645. Infatti i suoi regolamenti non alteravano di molto il modo di risolvere le presunte contraffazioni, la decisione finale sull'eventuale disobbedienza spettava ancora al re. Un progetto del tutto diverso da quello del 1626 di creare un Tribunale dei Contrafueros composto da ufficiali reali e rappresentanti dei Bracci, con potere di emettere giudizi su possibili trasgressioni del regolamento forale, che fu respinto per Filippo IV.

I regolamenti del 1645 consentirono di costituire un'istituzione permanente con la funzione principale di assicurarne l'osservanza. In tutti i regni della Corona d'Aragona esistevano meccanismi per il monitoraggio del rispetto delle leggi da parte del monarca e dei suoi ufficiali, ma la *Junta de Contrafueros* è stata la prima istituzione permanente creata appositamente per svolgere questo compito. In Aragona e Catalogna erano le *Diputacions* a dover fare le denunce di contrafueros e contraffazioni, a Maiorca lo faceva il Gran i General Consell, in Sardegna lo facevano gli Stamenti, e anche se in diverse occasioni nel corso del XVII secolo chiesero di avere una propria Junta di Contrafueros con composizione diversa, la corona non lo accettò mai. Quindi la *Junta de Contrafueros* fu l'unica istituzione nell'intera Corona d'Aragona creata esclusivamente per garantire il rispetto e osservanza delle leggi. La Corte di Contraffazione della Catalogna, costituita nel 1702, doveva pronunciarsi sulle Contraffazioni, ma la missione di vigilare sul rispetto delle costituzioni era mantenuta dalla Diputació del General, che invece di presentare le proprie denunce all'Udienza Reale lo fece davanti al nuovo tribunale.

Come si è visto, la *Junta* ha potuto correggere alcune delle carenze del sistema precedente senza modificarne la natura. Spettava alla *Junta de Contrafueros* decidere

quali casi avrebbero potuto contravvenire ai regolamenti, denunciarli e chiederne la riparazione, ma spettava al monarca, debitamente consigliato, decidere. Quindi una delle funzioni principali della Junta era quella di fare istanze per aprire un canale di comunicazione che permettesse al monarca di ascoltare le lamentele dei suoi vassalli. Questa funzione è stata un importante strumento politico, soprattutto considerando il tipo di questioni che sono state trattate in seno al Comitato per la contraffazione. Pertanto, la vita dell'organismo oscillava a seconda delle dinamiche politiche, in tempi di tensione si erano avute pretese di numerose lamentele accumulate negli anni precedenti, al fine di manifestare insoddisfazione e avere più argomentazioni che giustificassero la risposta degli Stamenti.

Queste dinamiche furono influenzate non solo dalla situazione della monarchia e del governo del regno, ma anche dagli interessi personali e di fazione dei membri degli Stamenti. Non bisogna dimenticare che gli eletti della Junta ed anche tutti i partecipanti nelle altre juntas di Stamenti erano nobili, ecclesiastici, cittadini e giuristi con una serie di interessi familiari e personali che si muovevano non solo per interesse del regno, ma a volte le istituzioni venivano usate per questioni personali, familiari o di fazione. Ciò divenne evidente in alcuni contesti come l'ambasciata del signore di Gilet del 1655-1656 o quella del Grau d'Arellano del 1677, in cui fu il confronto personale tra il viceré e alcuni esponenti degli Stamenti che stimolò la reazione della Junta de Contrafueros. Ciò non significa che i casi denunciati fossero meno sospettati di violazione delle regole, ma piuttosto vediamo come variasse a seconda del contesto la rigidità nel valutare se una situazione doveva essere immediatamente denunciata.

Se prestiamo attenzione ai casi affrontati e alla loro pretesa, si possono trarre alcune conclusioni. Dal punto di vista del regno, nelle denunce possono essere osservate una serie di questioni o argomenti aventi un contenuto prevalentemente procedurale. In senso strettamente giuridico, la maggior parte delle affermazioni mirava più a preservare la validità delle regole trasgredite che a riparare il caso particolare, poiché si tratta di conseguenze irreparabili nella maggior parte dei casi. Da una prospettiva più ampia, si può anche osservare che il trattamento formale, per le proprie dinamiche procedurali, ne ha facilitato l'utilizzo come risorsa politica in situazioni di confronto o tensione con le autorità reali.

Da parte sua, l'amministrazione regia, attraverso le sue risposte, per lo più contrarie alle pretese dei feudi, mostra la preoccupazione non solo di preservare i diritti o

poteri della corona, ma anche di salvaguardare l'autorità dei suoi delegati, specialmente dei viceré; anche nei casi in cui veniva privatamente rimproverato per le sue azioni. Di conseguenza, le decisioni più favorevoli che il regno poteva aspettarsi erano di riconoscere la validità delle disposizioni presuntamente violate e di dichiarare che la condotta denunciata non si sarebbe ripetuta. Durante tutto il processo di valutazione, denuncia e soluzione delle cause sollevate, si manifesta la formazione corale della volontà reale, articolata dopo diverse consultazioni istituzionali, sia nel regno di Valencia che nella corte reale, con l'intervento della Reale Udienda e Consiglio d'Aragona come i principali organi consultivi del re nelle questioni legali valenciane.

Tuttavia, va notato che lo scopo della denuncia non era tanto che il monarca riconoscesse una condotta cattiva, ma che l'atto stesso della protesta sarebbe servito a salvaguardare le giurisdizioni, perché il regno ha fatto una dichiarazione esplicita di non accettare l'azione del monarca come corretta. I *Fueros*, *Actes de Cort* ed alcuni privilegi del regno avevano la forza di un contratto, quindi era necessario che entrambe le parti, il re e il regno, accettassero di annullarlo o modificarlo. Pertanto, si deve intendere che la protesta di una delle parti ne assicurava la validità. Si devono anche vedere le riparazioni dichiarate dai monarchi come un modo per ripristinare il contratto tra re e regno allo stato originale. Soprattutto in quei casi in cui la risoluzione reale stabiliva espressamente che la legge che si credeva violata avrebbe continuato a mantenere la sua forza.

Le proteste potrebbero non essere state un vero limite alle azioni del monarca, ma in teoria erano fondamentali per mantenere il matrimonio morale e politico tra il re e i suoi vassalli (parole di Cerdán de Tallada). I ministri reali erano pienamente consapevoli di questi problemi, il che spiega perché prima di intraprendere un'azione sospettata di suscitare la protesta del regno, furono redatte consultazioni e informazioni per giustificarli legalmente. Teoria e pratica politica correvano in parallelo.

Il monarca e i suoi ministri a volte agivano senza riguardo alle restrizioni imposte dalla legge, ma i limiti posti dal sistema contrattuale valenciano andavano oltre la teoria giuridica. Di fatto, nella Valencia seicentesca, forse il vero limite era il potenziale pericolo che potevano porre le istituzioni rappresentative del regno. Pericolo potenziale che si era scatenato in altre occasioni e in altri territori come la Catalogna nel 1640. Non si tratta di indicare la rivolta contro il sovrano come una logica conseguenza -diretta o implicita- delle violazioni, ma di coscienza. che il monarca e i suoi ministri avevano bisogno di una comunicazione equilibrata tra le parti, re e regno, necessari per governare -da un lato- e

mantenere i loro privilegi -dall'altro-. In questo senso, garantire un modo in cui i rappresentanti del regno manifestavano le loro proteste era un modo per canalizzare istituzionalmente malumori, conflitti e rimostranze. Pertanto, la prudenza nel governo consigliava di placare il regno purché ciò non compromettesse troppo l'azione del monarca.

Di conseguenza, il rispetto per il sistema politico del regno di Valencia, almeno in teoria, non escludeva la possibilità che la corona agisse al di sopra delle regole stabilite dal sistema stesso, evitando a sua volta i rischi e i limiti che erano impliciti nel contrattualismo valenzano, dove la protesta regolata ha canalizzato il malcontento stamentale attraverso l'interlocuzione e il dialogo istituzionale. Inoltre, rispondere alle denunce in modo magnanimo, effettuare riparazioni e garantire il rispetto dei fueros, permetteva di riparare le crepe che stavano emergendo nei rapporti tra il re e il regno di Valencia. Allo stesso modo, la mancanza di riconoscimento di trasgressioni non sorprende, perché farlo avrebbe significato che il monarca avesse rotto il contratto che lo aveva fatto re.

Il monarca, in circostanze eccezionali, poteva agire avvalendosi di poteri assoluti o straordinari, che facevano scattare la denuncia di contraffazione, ma le leggi erano salvaguardate e garantite sia dalla pretesa di dissenso del regno con l'azione, sia dal regio decreto che dichiarava che tale azione fosse stata eccezionale e che non avrebbe potuto fungere da precedente legale né pregiudicare i fueros e i privilegi, che potevano continuare ad essere in vigore. Ciò consentiva al re di agire al di sopra delle leggi, se fosse necessario, e ai rappresentanti del regno veniva garantita la validità del loro tradizionale sistema di governo e dei loro privilegi stamentali.

Il fatto che la denuncia e la riparazione riportassero la situazione al suo stato originale non significava che il monarca potesse abusare del suo potere di agire al di sopra della legge. Il re e i suoi ministri dovevano misurare molto bene in quali situazioni si potevano utilizzare i poteri assoluti. Doveva essere mantenuto un equilibrio che consentisse una normale dinamica delle relazioni tra il monarca e le istituzioni del regno, poiché entrambi collaboravano al governo del regno. Da quel punto di vista, la *Junta de Contrafurs* era un altro tassello negli ingranaggi del governo che manteneva in vigore e in funzione il sistema forale che nel momento della nascita dell'organismo aveva già quattro secoli di antichità.

BIBLIOGRAFIA

- Aierdi, Joaquim, *Dietari*, edición de Vicent J. Escartí, Barcelona, 1999
- Albareda Salvadó, Joaquim: *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*, Madrid, 2012.
- Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio (1992), “Fueros, cortes y clientelas: el mito de Sobrarbe, Juan José de Austria y el reino paccionado de Aragón (1669-1678)”, *Pedralbes: Revista d’història moderna*, 12 (1992), pp. 239-292.
- Álvarez-Ossorio Alvariño, Antonio (2003), “Neoforalismo y Nueva Planta. El gobierno provincial de la monarquía de Carlos II en Europa”, en J. Alcalá-Zamora i E. Belenguer (coords.), *Calderón de la Barca y la España del Barroco*, Madrid, vol. I, pp. 161-189.
- Aranda Pérez, Francisco José y Rodrigues, José Damiao (eds.), *De Re Publica Hispaniae. Una vindicación de la cultura política de los reinos ibéricos en la primera modernidad*, Madrid, 2008.
- Arregui Lucea, Luis Felipe (1953), “La Curia y las Cortes en Aragón”, *Argensola. Revista de Ciencias sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses*, 13 (1953), pp. 1-36.
- Arrieta Alberdi, Jon (1994), *El Consejo Supremo de Aragón (1494-1707)*, Zaragoza, 1994.
- Arrieta Alberdi, Jon (1999), “El ejercicio de la jurisdicción real en las Cortes de la Corona de Aragón (siglos XVI y XVII)”, *Contributions to European Parliamentary History, vol. LX (Actas del 47º Congreso internacional para el Estudio de Instituciones Representativas y Parlamentarias, Bilbao- Gernika, 2-6 septiembre 1997)*, Bilbao, 1999, pp. 229-260.
- Arrieta Alberdi, Jon (2004), “Las formas de vinculación a la Monarquía y de relación entre sus reinos y coronas en la España de los Austrias” en Antonio Álvarez-Ossorio y Bernardo J. García (Eds.) *La Monarquía de las naciones. Patria, nación y naturaleza en la Monarquía de España*, Madrid, 2004, pp. 303-326.

- Arrieta Alberdi, Jon (2008), “Cristóbal Crespí y su generación ante los fueros y las Cortes”, en R. Ferrero y L. Guia (eds.), *Corts i Parlaments de la Corona d’Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, Valencia, 2008, pp. 43-68.
- Arrieta Alberdi, Jon (2008), “La lex regia en la obra de Francisco Martí Viladamor: recepción y evolución del concepto”, *Pedralbes: Revista d’història moderna*, 28-1 (2008), pp. 103-140.
- Arrieta Alberdi, Jon (2017) “La simetría virreinal de príncipe y magistrados en la Monarquía de los Austrias: un modelo y sus variantes”, *Anales del Museo de América*, 25 (2017), pp. 25-48.
- Arrieta Alberdi, Jon (2017), “El licenciado Andrés de Poza y su contribución a la ubicación de Vizcaya en la Monarquía hispánica”, J. Arrieta, X. Gil y J. Morales (coords.), *La diadema del rey. Vizcaya, Navarra, Aragón y Cerdeña en la Monarquía de España (siglos XVI-XVIII)*, Bilbao, pp. 169-230.
- Arrieta Alberdi, Jon (2017), “Martín de Azpilicueta como fuente doctrinal y testimonio personal para el análisis y valoración de la integración de la Navarra en la Monarquía de los Austrias”, J. Arrieta, X. Gil y J. Morales (coords.), *La diadema del rey. Vizcaya, Navarra, Aragón y Cerdeña en la Monarquía de España (siglos XVI-XVIII)*, Bilbao, 2017, pp. 383-447.
- Arrieta Alberdi, Jon (2018), “El analyticus tractatus de lege regia de Pedro Calixto Ramírez y la ordenación jurídico-política del Reino de Aragón tras las Alteraciones”, *Initium: Revista catalana d’història del dret*, 23 (2018), pp. 209-296.
- Arrieta Alberdi, Jon (en premsa), “Observancia y contravención de los Fueros en el Reino de Valencia en el siglo XVII”, treball en premsa.
- Baydal Sala, Vicent (2013), *Els orígens de la Revolta de la Unió al Regne de València (1330-1348)*, Valencia.
- Baydal Sala, Vicent (2016), *Els valencians, des de quan són valencians?*, Catarroja-Barcelona.

- Baydal Sala, Vicent (2015), «Los orígenes historiográficos del concepto de ‘pactismo’», *Historia y Política*, 34 (2015), pp. 269-295.
- Baydal Sala, Vicent (2016), «Pactistes des de quan? Les arrels del concepte de «pactisme» en la historiografia catalana i l’obra de Jaume Vicens Vives», *eHumanista*, 9 (2016), pp. 314-340.
- Belchí Navarro, Maria Peligros (2008), “La visita del doctor Quintana a la Gobernación de Valencia”, R. Franch y R. Benítez (coords.), *Estudios de historia moderna en homenaje a la profesora Emilia Salvador Esteban*, vol. 1, Valencia, 2008, pp. 21-36.
- Belenguer Cebrià, Ernest (1972), *Cortes valencianas del reinado de Fernando el Católico*, Valencia.
- Belenguer Cebrià, Ernest (1988) “En torno a algunos de los greuges catalanes de 1701-2: ¿Un paso más hacia la revisión del neoforalismo?” en *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, vol. 2, Valencia, pp. 253-268.
- Belenguer Cebrià, Ernest (2003), “El neoforalismo entre el ayer y el hoy”, en J. Alcalá-Zamora i E. Belenguer (coords.), *Calderón de la Barca y la España del Barroco*, Madrid, vol. I, pp. 123-126.
- Belenguer Cebrià, Ernest (2012), “Un problema de jurisdicciones en la Valencia del rey Católico: de la Gobernación del Reino a la Diputación General (1493-1499)”, *Pedralbes: Revista d’història moderna*, 32 (2012), pp. 11-60.
- Belenguer Cebrià, Ernest (2012), *Fernando el Católico y la ciudad de Valencia*, Valencia, 2012.
- Benítez Sánchez-Blanco, Rafael (2010 - 2011), “La representación del Reino de Valencia fuera de Cortes: la embajada del marqués de Benavites y las armas del Reino” en *Saitabi. Revista de la facultat de Geografia i Història*, 60-61 (2010-2011), pp. 303-325.
- Buyreu Juan, Jordi (2000), *La Corona de Aragón de Carlos V a Felipe II: las instrucciones a los virreyes bajo la regencia de la princesa Juana (1554-1559)*, Madrid.
- Callado Estela, Emilio (2001), *Iglesia, poder y sociedad en el siglo XVII: el arzobispo de Valencia fray Isidoro Aliaga*, Valencia, 2001.

- Callado Estela, Emilio (2007) *Por Dios y por el rey. El Inquisidor General fray Juan Tomás de Rocabertí*, Valencia.
- Callado Estela, Emilio (2011), *Tiempos de incienso y pólvora. El arzobispo fray Pedro de Urbina*, Valencia.
- Canet Aparisi, Teresa (1986), *La Audiencia valenciana en la época foral moderna*, Valencia, 1986, tesis doctoral.
- Canet Aparisi, Teresa (1987), *La Audiencia valenciana en la época foral moderna*, Valencia.
- Canet Aparisi, Teresa (1990), *La magistratura valenciana (s. XVI-XVII)*, Valencia.
- Canet Aparisi, Teresa (2006), “Las Audiencias reales en la Corona de Aragón: de la unidad medieval al pluralismo moderno”, *Estudis: Revista de historia moderna*, 32 (2006), pp. 133-174.
- Canet Aparisi, Teresa (2009), *Vivir y pensar la política en una monarquía plural. Tomás Cerdán de Tallada*, Valencia.
- Canet, Josep Lluís, y Romero, Diego, (Eds.) (2002), *Crides, pragmàtiques, edictes, cartes i ordres per a l'administració i govern de la Ciutat i Regne de València en el segle XVI vol. II*, València.
- Capdeferro i Pla, Josep, y Serra i Puig, Eva (2015), *El Tribunal de Contrafaccions de Catalunya i la seua activitat (1702-1713)*, Barcelona.
- Capdeferro i Pla, Josep (2020), “Zones grises de l’observança: Diputació i / versus contrafaccions”, Josep Serrano (coord.), *I Jornada de Dret Públic Català Víctor Ferro Pomà (2018)*, Barcelona, pp. 33-49.
- Cárceles de Gea, Beatriz (1984-1985), “La Justicia Distributiva en el siglo XVII (Aproximación político-constitucional)”, *Chronica nova: Revista de historia moderna de la Universidad de Granada*, 14, pp. 93-122.
- Casey, James (1970), “La crisis general del segle XVII a València (1646-1648)” en *Boletín de la sociedad castellonense de cultura*, tomo XLVI, vol. II (1970), pp. 96-173.
- Casey, James (1981), *El regne de València al segle XVII*, Barcelona, 1981.

- Casey, James (1988), “Bandos y bandidos en la Valencia Moderna” en *Homenatge al professor Sebastià Garcia Martínez*, vol. 1, València, 1988, pp. 407-422.
- Castañeda Alcover, Vicente (1949), “Las instrucciones de Felipe II al conde de Benavente para la gobernación de Valencia en 1566” en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 124, 1949, pp. 451-471.
- Castillo del Carpio, José María (2013), *La Generalitat valenciana durante el siglo XVI: su estructura burocrática, sus competencias, sus hombres*, Valencia.
- Catalá Sanz, Jorge (1996), “Consideraciones sobre el proceso de pacificación de la nobleza valenciana” en *Studia historica. Historia Moderna*, núm. 14 (1996), pp. 155-172.
- Catalá Sanz, Jorge A. y Urzainqui Sánchez, Sergio (2016), *El bandolerismo morisco valenciano (1563-1609)*, Valencia.
- Catalá Sanz, Jorge, y Urzainqui Sánchez, Sergio (2014), “*Nemo teneatur ad impossibile*. Las consecuencias de la pragmática para la extirpación del bandolerismo valenciano: cláusulas relativas a la punición de homicidios (1586-1604)” en *Revista de historia moderna: anales de la Universidad de Alicante*, núm. 32 (2014), pp. 147-179.
- Cerda, José Manuel (2020) “Curia y cortes. Terminología institucional y gestación parlamentaria en los reinos hispánicos” *Revista de Humanidades*, núm. 41 (2020), pp. 179-199.
- Cerdá Ballester, Josep (2012), *Els cavallers i religiosos de l'orde de Montesa en temps dels Àustria (1592-1700)*, Valencia, tesis doctoral.
- Chabás, Roque (1902), *Génesis del derecho foral de Valencia*, Valencia.
- Ciscar Pallarés, Eugenio (1973), *Las cortes valencianas de Felipe III*, Valencia.
- Clavell López, Óscar (2015), *Funciones de la Generalidad durante la época moderna. La representatividad del Reino fuera de Cortes*, Valencia, 2015, trabajo final de máster.
- Colás Latorre, Gregorio (1998), “Felipe II y el constitucionalismo aragonés”, *Manuscrits: Revista d'història moderna*, 16 (1998), pp. 131-154.

- Colás Latorre, Gregorio (2013), “Jerónimo Blancas y los Fueros de Sobrarbe”, *Revista de historia Jerónimo Zurita*, 88 (2013), pp. 81-116.
- Conca Alonso, Josep Miquel (2018), “Un baile general a examen: Lluís Carrós de Vilaragut delante del visitador general de València, Pedro de la Gasca (1542-1545)”, M. A. Pérez y J. L. Beltrán (coords.), *Nuevas perspectivas de investigación en Historia Moderna: economía, sociedad, política y cultura en el mundo hispánico*, Barcelona, 2018, pp. 732-743.
- Corona Marzol, Carmen (2003), “El pretendido neoforalismo de la Corona de Aragón: de los reinos de Aragón y Valencia al principado de Cataluña”, en J. Alcalá-Zamora i E. Belenguer (coords.), *Calderón de la Barca y la España del Barroco*, Madrid, vol. I, pp. 127-160.
- Corona Marzol, Carmen (2006), “El pretendido neoforalismo, la excepcionalidad de las cortes del reino de Aragón y la sucesión a la corona de España” en E. Belenguer (coord.), *La Corona de Aragón: siglos XII-XVIII*, Valencia, pp. 321-336.
- Correa Ballester, Jorge (1992), “Dos figuras del Real Patrimonio de Valencia: Baile General y Maestra Racional”, *Dels furs a l'estatut: actes del I Congrés d'Administració Valenciana, de la Història a la Modernitat*, València, 1992, pp. 179-188.
- Correa Ballester, Jorge (1993), “Impuestos sobre el tráfico en la Bailía General de Valencia en el s. XVII”, en M. R. Ayerbe (coord.), *Estudios dedicados a la memoria del profesor L. M. Díaz Salazar Fernández*, vol. 1, Bilbao, 1993, pp. 561-580.
- Cruselles Gómez, Enrique (1989), *El Maestre Racional de Valencia: función política y desarrollo administrativo del oficio público en el siglo XV*, Valencia.
- Danvila y Collado, Manuel (1905), *Estudios críticos acerca de los orígenes y vicisitudes de la legislación escrita del Antiguo Reino de Valencia*, Madrid.
- De Dios de Dios, Salustiano de (1982) *El Consejo Real de Castilla (1384-1522)*, Madrid.
- De Dios de Dios, Salustiano (1996-1997), “El absolutismo regio en Castilla durante el siglo XVI”, en *Ius fugit. Revista interdisciplinar de estudios histórico-jurídicos*, 5-6 (1996-1997), pp. 53-268.

- De Dios de Dios, Salustiano (2001-2002), “Las Cortes de Castilla a la luz de los juristas (1480-1665)”, *Ius fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11 (2001-2002), pp. 71-188.
- De Dios de Dios, Salustiano (2014), *El poder del monarca en la obra de los juristas castellanos (1480-1680)*, Toledo, 2014.
- Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. VIII*, Barcelona, 2003.
- Elliott, John H. (2006), *La Revolta Catalana, 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d’Espanya*, València.
- Elliott, John H. (2012), *El Conde-Duque de Olivares*, Barcelona.
- Espino López, Antonio (1999), *Cataluña en tiempos de Carlos II: política y guerra en la frontera catalana (1679-1697)*, Barcelona.
- Espino López, Antonio (2007), *Guerra, fisco y fueros. La defensa de la Corona de Aragón en tiempos de Carlos II, 1665-1700*, Valencia.
- Ezquerria Revilla, Ignacio (2000), *El Consejo Real de Castilla bajo Felipe II. Grupos de poder y luchas faccionales*, Madrid, 2000.
- Ezquerria Revilla, Ignacio, “El Consejo Real de Castilla y la autorización administrativa de la impresión de libros en el siglo XVI”, *Obradoiro de Historia Moderna n° 23* (2014), pp. 284-313.
- Febrer Romaguera, Manuel V. (2004) “El parlamentarismo pactista valenciano y su procedimiento foral de reparación de agravios y contrafurs” en *Anuario de estudios medievales*, núm. 34/2 (2004), pp. 667-712.
- Febrer Romaguera, Manuel V. (2017), *Humanisme polític i teorització del pactisme en la València del segle XV. Vida, obra i ideari del jurista misser Pere Belluga (1392-1468)*, València.
- Felipo Orts, Amparo (1988), *El centralismo de nuevo cuño y la política de Olivares en el País Valenciano. Fiscalidad, control político y hacienda municipal*, València.
- Felipo Orts, Amparo (1996), *Insaculación y élites de poder en la Ciudad de Valencia*, Valencia.

- Felipo Orts, Amparo (2002), “La ascensión social de los Cervelló. De barones de Oropesa a condes de Cervelló y grandes de España” en *Estudis. Revista d'Història Moderna* núm. 28 (2002), pp. 245-255.
- Felipo Orts, Amparo (2002), *La oligarquía municipal de la ciudad de Valencia: de las germanías a la insaculación*, Valencia.
- Felipo Orts, Amparo (2004), *Autoritarismo monárquico y reacción municipal: la oligarquía urbana de Valencia desde Fernando el Católico a las germanías*, Valencia, 2004.
- Felipo Orts, Amparo (2012), “La gobernación de Valencia durante el siglo XVII y el linaje de los Castellví”, A. Jiménez y J. J. Lozano (coords.), *Actas de la XI Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, vol. 1, tomo. 1, Granada, 2012, pp. 698-709.
- Ferrero Micó, Remedios (1992), “Greuges y contrafueros en el derecho valenciano”, *Dels furs a l'estatut : actes del I Congrés d'Administració Valenciana, de la Història a la Modernitat*, València, pp. 285-292.
- Ferrero Micó, Remedios (2001-2002), “Greuges presentados en la Cortes valencianas que se celebraron en el siglo XVI”, *Ius fugit. Revista de estudios histórico-jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11, (2001-2002), pp. 935-961.
- Ferrero Micó, Remedios (2005), “El poder real y las Cortes: la función de los oficiales reales frente a las instituciones”, R. Narbone (coord.), *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI & VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004, vol. 1*, Valencia, pp. 145-178.
- Ferro i Pomà, Víctor (2009), “Algunes reflexions sobre el pactisme”, *Revista de Dret Històric Català*, 9 (2009), p. 71-76.
- Ferro i Pomà, Víctor (2009), “Notes sobre la constitució poc valria”, *Revista de dret històric català*, 9 (2009), pp. 83-84.
- Ferro i Pomà, Víctor (2009), “Les contrafaccions una visió històrica i comparatística”, *Revista de dret històric català*, 9 (2009), pp. 97-107.
- Ferro i Pomà, Víctor (2013), “El dret català durant els segles XVI i XVII”, *Revista de dret històric català*, 12 (2013), pp. 9-108.

- Ferro i Pomà, Víctor (2015), *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*, Barcelona. 1ª edición Vic, 1987.
- Font i Rius, Josep Maria (1988) “Estudi introductori”, *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, (edición facsímil), Barcelona, 1988.
- Fuertes Broseta, Miquel (2016), “L’ambaixada del senyor de Gilet (1655-1656). La relació de la Monarquia i el regne de València a mitjans del segle XVII” en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, núm. 42, 2016, pp. 249-264.
- Fuertes Broseta, Miquel (2017), “La embajada de Jerónimo Monsoriu (1650) y la defensa del Reino de Valencia durante la Revolta Catalana”, en *Manuscripts. Revista d’Història Moderna*, 36 (2017), pp. 85-104.
- Fuertes Broseta, Miquel (2018), “Los procedimientos de denuncia de Contrafueros en la Valencia foral” en *Tiempos Modernos. Revista electrónica de Historia Moderna*, 37 (2018), pp. 258-280.
- Fuertes Broseta, Miquel (2018) “L’Estament Militar de València i la notícia de l’expulsió dels moriscos”, *Revista de Historia Moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, 36 (2018), pp. 84-113.
- Fuertes Broseta, Miquel (2018), “Uso de la potestad económica y respuesta estamental. El aprisionamiento de Leandro Escales en el Peñón de los Vélez”, J. S. Amelang, F. Andrés, R. Benítez, R. Franch y M. Galante (eds.), *Palacios, plazas patíbulos. La sociedad española moderna entre el cambio y las resistencias*, Valencia, 2018, pp. 233-246
- Fuertes Broseta, Miquel (2019) “El Regne de València i la monarquia dels Àustria. Mecanismes de diàleg a l’època foral moderna”, *Anuari de l’Agrupació Borrianenca de Cultura: Revista de recerca humanística i científica*, 30 (2019), pp. 65-75.
- Fuertes Broseta, Miquel (2019) “La actividad de la Junta de Contrafueros en el conflicto por la sucesión en la encomienda mayor de Montesa”, en E. Guinot, F. Andrés, J. Cerdá, J. F. Pardo (eds.), *Santa Maria de Montesa. La orden militar del reino de Valencia (s. XIV-XIX)*, València, 2019, pp. 295-308.

- Fuertes Broseta, Miquel (2019), “La defensa de l’observança a la Corona d’Aragó durant l’època moderna” en *I Congrès: Entre l’espasa i la ploma: jornades sobre llengua, literatura i història*, València, 23-23 d’octubre de 2019, trabajo inédito.
- Fuertes Broseta, Miquel (2020) “La relació entre la Diputació i els Estaments com a institucions representatives del Regne de València durant el segle XVII. Una cooperació necessària”, *Pedralbes. Revista d’història Moderna*, 40 (2020), pp. 287-311.
- Fuertes Broseta, Miquel (2020), “Consolidación y legitimación durante la Revolta Catalana: El juramento del príncipe Baltasar Carlos y las Cortes Valencianas de 1645”, J. J. Iglesias y I. M. Melero (eds.), *Hacer Historia Moderna: Líneas actuales y futuras de investigación*, Sevilla, 2020, pp. 876-888.
- Fuertes Broseta, Miquel (2020), “La noblesa valenciana i el duc de Montalto (1652-1655): protocol i protesta a les acaballes de la Revolta Catalana”, *Recerques. Història, economia, cultura*, 77 (2020), pp. 131-154.
- Fuertes Broseta, Miquel (2020), *Dos reinos en la corte de los Habsburgo. Síndicos y embajadores de Valencia y Cerdeña (siglo XVII)*, Cagliari-Valencia, Tesis doctoral.
- Fuertes Broseta, Miquel (2021) “Entre Diputació i Estaments. El canonge Gaspar Grau d’Arellano, un personatge clau en el panorama institucional valencià”, A. Furió, L. Guia i J. V. Garcia (eds.), *La veu del regne 600 anys de la Generalitat Valenciana. Vol. II, La Generalitat Valenciana. Dels orígens a l’abolició*, València, pp. 273-289.
- Fuertes Broseta, Miquel (2021), “Las Cortes valencianas de Carlos II. Noticias de una convocatoria frustrada (1677-1679)”, *Chronica nova. Revista de Historia Moderna de la Universidad de Granada*, 47, pp. 243-273.
- Fuertes Broseta, Miquel (2021), “Carles II, el jurament de les constitucions i la convocatòria de Corts Generals a Catalunya (1675-1679). Documents sobre una visita reial que mai es va produir”, en *Revista de Dret Històric Català*, núm. 20, 2021, en premsa.
- Fuertes Broseta, Miquel (2022), “Los límites de la regalía de los reyes de Valencia para imponer nuevos tributos: Las juntas estamentales frente al nuevo arbitrio del

- aceite (1631-1632)”, en *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, XLIV, en prensa.
- Galán Lorda, Mercedes (2012), “Navarra tras la incorporación a Castilla: el difícil equilibrio entre el derecho del reino y el derecho del rey”, en M. Galán (dir.), *Gobernar y administrar justicia: Navarra ante la incorporación a Catilla*, Pamplona, 2012, pp. 163-175.
- Galán Lorda, Mercedes (2016), “El largo proceso para la consolidación de la Diputación navarra en el siglo XVI: diputados, síndicos y Diputación de Cortes a Cortes”, *Anuario de historia del derecho español*, 86 (2016), pp. 223-296.
- Gallo, Francesca (1994), *Sicilia austriaca. Le istruzioni ai vicerè (1719-1734)*, Nápoles.
- Gandoulphe, Pascal (1993), “Les finances de la Bailia General de Valence (1555-1624): moyens et reflets d’une politique”, *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 29-2 (1993), pp. 7-36.
- Gandoulphe, Pascal (2008), “Trayectoria de la tratadística política y jurídica valenciana: Tomás Cerdán de Tallada, del *Verdadero Gobierno (1581)*, al *Veriloquium en reglas de Estado (1604)*”, F. J. Aranda Pérez, Francisco José y José Dmiao Rodrigues (eds.), *De Re Publica Hispaniae. Una vindicación de la cultura política de los reinos ibéricos en la primera modernidad*, Madrid, 2008, pp. 149-185.
- García Cárcel, Ricardo (1972), *Cortes del reinado de Carlos I*, Valencia.
- García Cuadrado, Amparo (1996), “Aproximación a los criterios legales en materia de imprenta durante la Edad Moderna en España” en *Revista general de información y documentación*, nº6 (1996), pp. 125-190.
- García Edo, Vicent: “La Costum de la ciutat i regne de València de 1238” en *Anuari de l’Agrupació Borrianenca de Cultua*, 30 (2019), pp. 9-21.
- García Marín, José María (1992), *Monarquía católica en Italia. Burocracia imperial y privilegios constitucionales*, Madrid, 1992.
- García Martínez, Sebastià (1968), *Els fonaments del país valencià modern*, Barcelona.
- García Martínez, Sebastià (1991), *Valencia bajo Carlos II. Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la monarquía*, València.

- Garriga Acosta, Carlos Antonio (2006), “Sobre el gobierno de la justicia en Indias (siglos XVI-XVII)”, *Revista de historia del derecho*, 34 (2006), pp. 67-160.
- Garriga Acosta, Carlos Antonio (2008), “Gobierno y justicia: el “Gobierno de la justicia””, *Cuadernos de derecho judicial*, 7 (2008), pp. 45-113.
- Garriga Acosta, Carlos Antonio (2009) “Concepción y aparatos de la justicia: las Reales Audiencias de las Indias”, *Cuadernos de historia*, 19 (2009), pp. 203-244.
- Gascón Pérez, Jesús (2001-2002), “Greuges. Importancia y limitaciones de las Cortes como tribunal de justicia”, *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11 (2001-2002), pp. 257-290.
- Giessey, Ralph E. (1968), *If not, not. The Oath of the Aragonese and the legendary laws of Sobrarbe*, Oxford.
- Gil Pujol, Xavier (1991), “Conservación y defensa como factores de estabilidad en tiempos de crisis: Aragón y Valencia en la década de 1640”. J. Elliott (ed.), *1640: la monarquía hispánica en crisis*, Madrid, 1991, pp. 44-101.
- Gil Pujol, Xavier (2001), “La Corona de Aragon a finales del siglo XVII: a vueltas con el neoforalismo”, en P. Fernández Albadalejo (ed.), *Los Borbones. Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, pp. 98-115.
- Gil Pujol, Xavier (2006), “Más sobre las revueltas y revoluciones del siglo XVII y sobre su ausencia” en Parker, J. (Coord.) *La crisis de la monarquía de Felipe IV*, Barcelona, 2006, pp. 351-392.
- Gil Pujol, Xavier (2016), *La fábrica de la Monarquía. Trazas y conservación de los reyes católicos y los Austrias*, Madrid.
- Gimenez Chornet, Vicent (1992), “La representatividad política en la València foral”, *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 18 (1992), pp. 7-28.
- Giménez Chornet, Vicente (1983), *Administración fiscal municipal y conflictividad social, la revuelta de los labradores (1663)*, Valencia, 1983, tesis de licenciatura.
- Giménez Chornet, Vicente (1993), “Las actas de deliberaciones de los estamentos de Valencia. Un fondo documental del Archivo del Reino de Valencia” en *Cuadernos de Historia moderna*, núm. 14 (1993), pp. 255-264.

- González Antón, Luís (1978), *Las Cortes de Aragón*, Zaragoza.
- Graullera Sanz, Vicente (1994), *Historia del derecho foral valenciano*, Valencia.
- Graullera Sanz, Vicente (2001-2002), “Juristas y notarios en las Cortes valencianas del siglo XVI”, *Ius fugit: Revista interdisciplinar de estudios histórico-jurídicos*, 10-11 (2001-2002), pp. 1023-1045.
- Graullera Sanz, Vicente (2003), *Juristas valencianos del siglo XVII*, Valencia.
- Graullera Sanz, Vicente (2005), “La representación del brazo real de Valencia. 1585: Cortes Generales en Monzón”, en J. Sobrequés, J. Agirreazkuenaga, M. Morales, M. Urquijo, M. Cisneros (coords.), *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, Vol. 1, Barcelona, 2005, pp. 627-644.
- Guia Marin, Lluís (1973), “La represión del bandolerisme durante el virreinato de fray Pedro de Urbina (1650-1652)” en *Primer congreso de Historia del País Valenciano*, vol. 3., València, 1973, pp. 411-420.
- Guia Marín, Lluís (1975), “Los Estamentos valencianos y el duque de Montalto: los inicios de la reacción foral” en *Estudis. Revista d'Història Moderna*, núm. 4 (1975), pp. 130-145.
- Guia Marín, Lluís (1982), “La revolta dels llauradors de l’Horta de 1663”, *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, Valencia, 1982, pp. 305-326.
- Guia Marín, Lluís (1982), *Felipe IV y los avances del autoritarismo real en el País Valenciano: Las Cortes de 1645 y la Guerra de Cataluña*, Valencia, Tesis Doctoral.
- Guia Marín, Lluís (1983), “Felipe IV y los avances del autoritarismo real en el País Valenciano: Las Cortes de 1645 y la Guerra con Cataluña”. *Estudis: Revista de Historia Moderna*, 10 (1983), pp. 218-226.
- Guia Marín, Lluís (1984), “Dissidència política i repressió social al País Valencià a mitjan segle XVII”, *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 34 (1984), pp. 105-124.

- Guia Marín, Lluís (1984), *Cortes del reinado de Felipe IV. II Cortes valencianas de 1645*, Valencia.
- Guia Marín, Lluís (1991), “Les Corts valencianes a l'edat moderna: les Corts de 1645”, en *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Historia Institucional*, 28, 29 i 30 d'abril de 1988, Barcelona, 1991, pp. 282-289.
- Guia Marín, Lluís (1992), “La Junta de Contrafurs uns inicis conflictius” en *Saitabi, Revista de la facultat de Geografia i Història*, núm. 42 (1992), pp. 33-45.
- Guia Marín, Lluís (2001-2002), “A la cerca de l'horitzo: la noblesa valenciana i l'ambaixada del senyor de Borriol de 1654”, *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 51-52 (2001-2002), pp. 315-336.
- Guia Marín, Lluís (2001-2002), “El Regne de València. Pràctica i estil parlamentari” en *Ius fugit. Revista interdisciplinària de estudis històrico-jurídics*, 10-11 (2001-2002), 889-933.
- Guia Marín, Lluís (2002), “Dona, honor i bandolerisme: els ‘desordres’ de l’Almirall d’Aragó en la València del segle XVII”, en *Estudis: revista d’història moderna*, núm. 28 (2002), pp. 287-316.
- Guia Marín, Lluís (2008), “Les instruccions de Carles d’Àustria als virreis de Sardenya (1708-1717). La continuació d’una tradició hispànica” en R. Franch y R. Benítez (Eds.), *Estudios de Historia Moderna en homenaje a la profesora Emilia Salvador Esteban*, Valencia, pp. 269-296.
- Hernando Sánchez, Carlos J. (1999), “Estar en nuestro lugar representando nuestra propia persona. El gobierno virreinal en Italia y la Corona de Aragón bajo Felipe II” en Ernest Belenguier (coord.), *Felipe II y el Mediterráneo. Vol. III. La Monarquía y los reinos (I)*, Madrid, 1999, pp. 215-338.
- Hespanha, Antónimo M. (1989), *Visperas del leviatán. Instituciones y poder político (Portugal, siglos XVII)*, Madrid.
- Jouanna, Arlette (1989), *Le devoir de Révolte. La noblesse française et la gestation de l'État moderne (1559-1661)*, Paris.
- Jouanna, Arlette (2013), *Le Pouvoir absolu: Naissance de l'imaginaire politique de la royauté*, Paris.

- Kamen, Henry (1974), *La Guerra de Sucesión en España*, Barcelona.
- Lalinde Abadía, Jesús (1960), “Virreyes y lugartenientes medievales en la Corona de Aragón”, en *Cuadernos de Historia de España*, (1960), pp. 97-172.
- Lalinde Abadía, Jesús (1964), *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, 1964.
- Lalinde Abadía, Jesús (1967), “El régimen virreino-senatorial en Indias”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 37 (1967), pp. 5-244.
- Lario Ramírez, Dámaso de (1973), *Cortes del reinado de Felipe IV. I. Cortes valencianas de 1626*, Valencia.
- Lario Ramírez, Dámaso de (1975), “Cortes valencianas de 1626: problema en torno al pago del servicio ofrecido”, *Estudis: Revista de historia moderna*, 4 (1975), pp. 115-128.
- Lario Ramírez, Dámaso de (1992), “Perspectiva histórica de las cortes valencianas forales”, *Dels furs a l'estatut: actes del I Congrés d'Administració Valenciana, de la Història a la Modernitat*, Valencia, pp. 273-284.
- Lario Ramírez, Dámaso de (1986), *El comte-duc d'Olivares i el regne de València*, Valencia.
- López Camps, Joaquim E. (2003), “València durant el regnat de Carles II. El neoforalisme a debat”, *Estudis: Revista de historia moderna*, 29, pp. 315-329.
- López Elum, Pedro (2001), *Los orígenes de los furs de Valencia y de las Cortes en el siglo XIII*, Valencia.
- López Rodríguez, Carlos (1994), “La tesorería general de Alfonso el Magnánimo y la Bailía General del reino de Valencia”, *Hispania: Revista española de historia*, vol. 54 núm. 187 (1994), pp. 421-446.
- Lorite Martínez, María Isabel (2015), *Pactismo y representación del reino: las juntas del Estamento Militar de Valencia*, Valencia, tesis doctoral.
- Manconi, Francesco (2001), “Le istruzioni di Carlo V al viceré Cardona per il governo della Sardegna (1534)”, en *Dal mondo antico all'età contemporanea. Studi in onore di Manlio Brigaglia*, Roma, pp. 373-395.

- Marongiu, Antonio (1979) *I parlamenti sardi. Studio storico istituzionale e comparativo*. Milán.
- Martínez Aloy, José (1930), *La Diputación de la Generalidad del Reino de Valencia*, Valencia, 1930.
- Martínez Bara, José A., (1973), “ ‘Missatgeria’ enviada a Felipe II en 1586 por el reino valenciano” a *VIII Congreso de la Corona de Aragón. III. La Corona de Aragón en el siglo XVI, vol. II.*, València, 1973, pp. 197-214.
- Mateu Ibars, Josefina (1963), *Los virreyes de Valencia: Fuentes para su estudio*, Valencia.
- Mateu Llopis, Felipe (1940), “Sobre la gobernación foral ‘D’enllà Xúquer””, *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 1-1 (1940), pp. 19-24.
- Montagut Estragués, Tomás (2001-2002) “Pràctiques parlamentaries a Catalunya en el segle XVI i la seva formulació escrita per Lluís de Peguera”, *Ius fugit. Revista de estudios histórico-jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11 (2001-2002), pp. 633-656.
- Montagut Estragués, Tomàs (2020), “La constitució política de Catalunya i de la Corona d’Aragó (segles IX-XV)”, Josep Serrano (coord.), *I Jornada de Dret Públic Català Victor Ferro Pomà*, Barcelona, pp. 17-32.
- Montagut, Tomás y Pere Ripoll (2019-2020), “Pactism in Catalonia: A Dual Conception of the Political Community”, *Journal of Catalan Intellectual History*, 12 (2019-2020), pp. 8-24.
- Mora Casado, Carlos (2016), *Las milicias en el Mediterráneo occidental. Valencia y Cerdeña en época de los Austrias*, Cagliari-València, tesis doctoral.
- Morales Arrizabalaga, Jesús (1992), “La foralidad aragonesa como modelo político: su formación y consolidación hasta las crisis forales del siglo XVI”, *Cuadernos de estudios borjanos*, 27-28 (1992), pp. 99-176.
- Morales Arrizabalaga, Jesús (1994), “Los Fueros de Sobrarbe como discurso político. Consideraciones de método y documentos para su interpretación”, *Huarte de San Juan. Revista de la Facultad de Ciencias Humanas y Sociales de la Universidad Pública de Navarra Serie: Derecho*, 1 (1994), pp. 161-188.

- Morales Arrizabalaga, Jesús (2001-2002) “Aragón. Práctica y estilo parlamentarios. (Jerónimo Martel Forma de celebrar Cortes en Aragón. Diego Dormer, Zaragoza, 1641)”, *Ius fugit: Revista de estudios histórico-jurídicos de la Corona de Aragón*, 10-11 (2001-2002), pp. 189-221.
- Muñoz Altabert, Maria Lluïsa (2005), *Les Corts valencianes de Felip III*, Valencia.
- Muñoz Pomer, María Rosa (1987), *Orígenes de la Generalidad valenciana*, Valencia.
- Muñoz Pomer, María Rosa (1992), “Las Cortes valencianas y el cambio de las estructuras fiscales en el tránsito del siglo XIV al XV”, *Anuario de estudios medievales*, 22 (1992), pp. 463-484.
- Muñoz Pomer, María Rosa (2015), “Las Cortes y la Generalidad Valenciana durante el reinado de Don Martín”, M. T. Ferrer (coord.), *Martí l’Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona, 1396-1410. L’interregne i el compromís de Casp*, Barcelona, 2015, pp. 207-240.
- Muñoz Pomer, María Rosa (2007), “Las revueltas sardas y la participación valenciana en la política mediterránea del magnánimo: las Cortes de 1419”, *Derecho, historia y universidades: estudios dedicados a Mariano Peset, Vol. 2*, Valencia, 2007, pp. 279-292.
- Narbona Vizcaíno, Rafael (1995), *Valencia, municipio medieval: poder político y luchas ciudadanas (1239-1418)*, Valencia.
- Olmos Canalda, Elias (1949), *Los prelados valentinos*, Madrid.
- Pacheco Caballero, Francisco Luis (1997), “Non obstante. Ex certa scientia. Ex plenitudo potestatis. Los reyes de la Corona de Aragón y el principio pinceps a legibus solutus est” en A. Iglesias (ed.), *El dret comú i Catalunya: Actes del VII simposi internacional Barcelona 23-24 maig 1997*, Barcelona, 1997, pp. 91-127.
- Palao Gil, Francisco Javier (2010), “La publicación de las normas en el antiguo Reino de Valencia (1232-1808)”, *Anuario de historia del derecho español*, 80, pp. 95-114.
- Palao Gil, Francisco Javier (2019), “Les compilacions valencianes durant l’edat moderna” en *Anuari de l’Agrupació Borriñanenca de Cultura*, 30, pp. 77-87.
- Pérez Aparicio, Carmen (1982) “El proceso de consolidación de la monarquía autoritaria y la reacción foral valenciana. La Junta de Contrafurs” en *Mayans y la Ilustración*.

- Simposio internacional en el bicentenario de la muerte de Gregorio Mayans*, Valencia, 1982, pp. 131-151.
- Pérez Aparicio, Carmen (1993), “Centralisme monàrquic i resposta estamental: l’ambaixada valenciana del senyor de Cortes (1667-1668)”, en *Pedralbes. Revista d’història Moderna*, 13-1 (1993), pp. 327-340.
- Pérez Aparicio, Carmen (2008), “Las relaciones entre el Rey y el Reino: Felipe V y los Estamentos valencianos” en Ricardo Franch y Rafael Benítez (coords.), *Estudios de historia moderna en homenaje a la profesora Emilia Salvador Esteban*, Vol. 1, Valencia, 2008, pp. 451-474.
- Pérez Aparicio, Carmen (2008), *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del regne de València*, Valencia.
- Pérez Aparicio, Carmen (2010 - 2011) “El juramento de los fueros valencianos y el archiduque Carlos”, *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, 60-61 (2010-2011), pp. 375-394.
- Peris Bolta, Laura (2019), “Els orígens i desenvolupament de la Diputació del General del Regne de València”, *Anuari de l’Agrupació Borriana de Cultura*, 30, pp. 43-52.
- Peset Reig, Mariano (1971), “Observaciones sobre la génesis de los Fueros de Valencia y sus ediciones impresas”, *Ligarzas*, 3, pp. 47-84.
- Peset Reig, Mariano (1971), “De nuevo sobre la génesis de los fueros de Valencia”, *Anales del Seminario Metropolitano de Valencia*, 16 (1971), pp. 395-413.
- Peset Reig, Mariano (2018), “Els Furs de València. Un texto de leyes del siglo XIII” en F. J. Palao y M. P. Hernando (coords.), *Los valencianos y el legado foral: historia, sociedad, derecho*, Valencia, pp. 27-52.
- Peset Reig, Mariano et al (2003)., *Derecho foral valenciano*, Valencia, 2003.
- Pilo Gallisai, Rafaella (2014), “El negro, el rojo y... el gris. Nota biografo-política del duque de Montalto-cardenal Moncada” en *Libros de la Corte.es, núm. Extraordinario I* (2014), pp. 214-227.

- Pinilla Pérez de Tudela, Regina (1982), *El virreinato conjunto de doña Germana de Foix y don Fernando de Aragón (1526-1536). Fin de una revuelta y principio de un conflicto*, Valencia, Tesis doctoral.
- Pons i Guri, Josep Maria (1995) “Introducció”, *Constitutions y altres drets de Catalunya compilats en virtut del capitol de cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Majestat del rey don Phelip IV nostre senyor celebradas en la ciutat de Barcelona any MDCCII*, (edición facsímil), Barcelona, 1995.
- Rabasco Valdés, José Manuel (1981), *El Real y Supremo Consejo de Flandes y de Borgoña (1419-1702)*, tesis doctoral, Granada.
- Reglà i Campistol, Joan (1956), *Els virreis de Catalunya*, Barcelona.
- Revilla Canora, Javier (2013) “Para la execucion de los cargos de mi Lugarteniente y Capitan General del Reyno de Çerdeña’. La Instrucción del marqués de Castel Rodrigo, virrey de Cerdeña” en M. J. Pérez Álvarez y A. Martín García (Eds.) *Campo y campesinos en la España moderna. Culturas políticas en el Mundo Hispano*, Madrid, pp. 1641-1649.
- Ribot García, Luis A. (2010) *Orígenes políticos del testamento de Carlos II. La gestación del cambio dinástico en España*, Madrid.
- Rivero Rodríguez, Manuel (1989), “Doctrina y práctica política en la monarquía hispana; Las instrucciones dadas a los virreyes y gobernadores de Italia en los siglos XVI y XVII” en *Investigaciones históricas. Época moderna y contemporánea*, 9, pp. 197-214.
- Rivero Rodríguez, Manuel (1992), *El Consejo de Italia y el gobierno de los dominios italianos de la monarquía hispana durante el reinado de Felipe II (1556-1598)*, Madrid.
- Rivero Rodríguez, Manuel (2011), *La edad de oro de los virreyes: el virreinato en la Monarquía Hispánica durante los siglos XVI y XVII*, Madrid.
- Rogier, Luigi (1963), “Istruzioni di Ferdinando il Cattolico al Viceré Don Ignazio Lopez de Mendoza (1488)”, en *Studi storici e giuridici in onore di Antonio Era*, Padova, pp. 337-351.

- Romeu Alfaro, Sylvia (1970), “Catálogo de Cortes Valencianas hasta 1410”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 40 (1970), pp. 581-608.
- Romeu Alfaro, Sylvia (1972), “Los fueros de Valencia y los fueros de Aragón: Jurisdicción Alfonsina”, *Anuario de historia del derecho español*, 42 (1972), pp. 75-116.
- Romeu Alfaro, Sylvia (1980), “El pleito entre doña Leonor y Pedro II en las Cortes de 1336” en *Primer Congreso de Historia del País Valenciano: celebrado en Valencia del 14 al 18 de abril de 1971*, vol. 2, Valencia, 1980, pp. 599-604.
- Romeu Alfaro, Sylvia (1989), *Les Corts Valencianes*, València.
- Salvador Esteban, Emilia i Benítez Sánchez-Blanco, Rafael, (1987), “Las instrucciones reservadas de Felipe IV al duque de Arcos, virrey de Valencia (1642)”, en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 13, pp. 151-170.
- Salvador Esteban, Emilia (1972), *La economía valenciana en el siglo XVI (comercio de importación)*, València.
- Salvador Esteban, Emilia (1973), *Cortes valencianas reinado de Felipe II*, Valencia.
- Salvador Esteban, Emilia (1985-1986) “Poder central y poder territorial. El virrey y las Cortes en el Reino de Valencia” en *Estudis. Revista de Historia Moderna*, núm. 12, 1985-1986, pp. 9-28.
- Salvador Esteban, Emilia (1993), “La frontera intrarregnicola y su impacto en las instituciones reales: El ejemplo de las dos bailías generales”, *Pedralbes: Revista d’història moderna*, 13-2 (1993), pp. 11-24.
- Salvador Esteban, Emilia (1995), “Un ejemplo de pluralismo institucional en la España moderna. Los estamentos valencianos”, en *Homenaje a Antonio de Bèthencourt Massieu*, Vol. 3, 1995, pp. 347-365.
- Salvador Esteban, Emilia (2003), “Bandos y fórmulas de solidaridad. La instrumentalización de las rivalidades de los poderosos por la Corona” en *Actes XVII Congrès d’Història de la Corona d’Aragó. El món urbà a la Corona d’Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta*, Barcelona, 2003, pp. 19-34.

- Salvador Esteban, Emilia (2004), “Las Juntas de Estamentos en la Valencia foral moderna. Notas sobre su extinción” en *Josep Fontana Historia i Projecte social. Reconeiximent a una trajectoria*, Crítica, Barcelona, 2004., pp. 370-385.
- Salvador Esteban, Emilia (2008), “La atonía de las Cortes valencianas durante los Austrias menores” en Remedios Ferrero y Lluís Guia (Eds.), *Corts i Parlaments de la Corona d’Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, Universitat de València, Valencia, 2008, pp. 349-362.
- Sánchez Marcos, Fernando (1981), “El apoyo de Cataluña a don Juan de Austria en 1668-69 ¿La hora de la perifèria?”, *Pedralbes: Revista d’història moderna*, 1, pp. 127-166.
- Sánchez Marcos, Fernando (1983), *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona.
- Sanz Viñuelas, Vicente (2013), *Entre Sardenya i València. La casa de Quirra i Nules a cavall dels segles XVI i XVII*. València. Trabajo final de master.
- Serrano Daura, Josep (2019), “Una aproximación a la Corona de Aragón de Fernando el Católico”, *Revista de dret històric català*, 18 (2019), pp. 35-97.
- Serrano Daura, Josep (2021), *Història del Dret Hispànic i de les seves institucions*, Barcelona.
- Solano Camón, Enrique (1988), *Poder monárquico y estado pactista (1626-1652). Los aragoneses ante la Unión de Armas*, Zaragoza.
- Todde, Giovanni (1959), “Istruzioni di Ferdinando il Cattolico a Giovanni Dusay per il buon governo dell’isola di Sardegna: documenti inediti”, en *Nuovo bollettino bibliografico sardo e archivio tradizioni popolari*, vol. 4, pp. 3-6.
- Tore, Gianfranco (ed.) (1998), *Acta Curiarum Regnum Sardiniae. Il Parlamento straordinario del viceré Gerolamo Pimentel marchese di Bayona (1626)*, Cagliari.
- Torras i Ribé, Josep M. (1993), “El control polític de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona (1652-1700)”, *Pedralbes: Revista d’història moderna*, 13-1, pp. 457-468.

- Úbeda Revert, Javier (2013), *Els comtes del Real als segles XVII i XVIII. Família, patrimoni i serveis a la Corona*, València, trabajo final de màster.
- Urzainqui Sánchez, Sergio (2016), *Bandidos y bandolerismo en la Valencia del siglo XVII: nuevas Fuentes, nuevas perspectivas*, València, 2016, tesis doctoral.
- Verdet Martínez, Nuria (2014), *Francisco Jerónimo de León. Un letrado al servicio de la corona*, Valencia, 2014
- Verdet Martínez, Nuria (2014), *Francisco Jerónimo de León. Cultura política y práctica administrativa en la Valencia de los Austrias menores*, Valencia, tesis doctoral.
- Vicens Vives, Jaume (1951), “Consideraciones sobre la historia de Cataluña en el siglo XV”, *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 1 (1951), p. 17-18.
- Vicens Vives, Jaume (2013), *Notícia de Catalunya*, Barcelona, 2013 (1a ed. 1954).
- Vila López, Margarita (1979 - 1980), “La aportación valenciana a la guerra con Francia (1635-1640)”. *Estudis: Revista d’Història Moderna*, núm. 8 (1979-1980), pp.125-142.
- Vila López, Margarita (1984), *Bandolerismo y Piratería (1635-1645) en el Reino de Valencia durante el reinado de Felipe IV*, Valencia, 1984.
- Villamarín Gómez, Segio (2003), *Las instituciones valencianas en la época del archiduque Carlos*, Valencia, tesis doctoral.
- Villamarín Gómez, Sergio (2005), *La Generalitat valenciana en el siglo XVIII*, Valencia.
- Villamarín Gómez, Sergio (2016), “Estamentos y Generalitat, voces políticas del reino valenciano en los siglos XVII y XVIII”, *Revista jurídica Universidad Autónoma de Madrid*, 33 (2016), pp. 295-316.
- Villamarín Gómez, Sergio (2016), *Fidelidad, Guerra y Castigo: Las instituciones valencianas entre Felipe V de Borbón y Carlos III de Habsburgo*, Valencia, 2016.
- Villamarín Gómez, Sergio (2019), “La institució oblidada: les juntes d’estaments durant el segle XVII”, *Anuari de l’Agrupació Borriana de Cultura: Revista de recerca humanística i científica*, 30 (2019), pp. 53-63.
- Villapalos Salas, Gustavo (1976), *Los recursos contra los actos de gobierno en la Baja Edad Media. Su evolución histórica en el reino castellano (1252-1504)*, Madrid.

VV. AA. (1970), *El Consejo de Indias en el siglo XVI*, Valladolid.

IMPRESOS ANTERIORS A 1900

Aguirre, Domingo de: *Tratado histórico-legal del Real Palacio antiguo y su cuarto nuevo de la excellentíssima ciudad de Barcelona*, Viena, 1725

Aureum Opus regalium privilegiorum Civitatis et Regni Valentie cum historia cristianissimi regis Jacobi ipsius primi conquistatoris, València, 1515.

Bas i Galceran, Nicolas: *Theatrum iurisprudentiae*, Pars prima, València, 1742 (1a ed. 1690).

Belluga, Pedro: *Speculum Principum*, Venecia, 1580.

Bosch, Andreu: *Summari, índex o epítome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya. Y de les gràcies, privilegis, prerrogatives gosan segons les propies y naturals lleys*, Perpiñán, 1628.

Calixto Ramírez, Pedro: *Analyticus tractatus de lege regia qua in príncipes suprema et absoluta potestas translata fuit cum quadam corporis politici ad instar phisici capitis et membrorum connexione*, Zaragoza, 1616.

Cerdán de Tallada, Tomás: *Veriloquium en reglas de Estado*, Valencia, 1604

Chrònica o commentari del gloriosissim e invictíssim rey en Iacme, Valencia, 1557.

Crespí de Valldaura, Cristóbal: *Observationes, decisionibus illustratae Sacri Supremi Regii Aragonum Consilii, Sacri Consilii Sanctae Cruciatæ et Regiæ Audientiae Valentiae. In duasque partes divisæ*, Lión, 1730.

De León, Francisco Jerónimo: *Decisiones sacrae Regiæ Audientiae Valentiae*, Toms 1, 2 i 3, Madrid-València, 1620, 1625 i 1646.

Gaspar Escolano, *Década primera de la insigne y coronada Ciudad y Reyno de Valencia*, Vol. 1, Valencia, 1610.

Forii Regni Valentiae, València, 1547.

Furs e ordinacions del regne de València, Lambert Palmart, València, 1482.

Furs, capitols, prouisions e actes de cort fets y atorgats per la S.C.R.M. del rey Don Phelip nostre senyor, ara gloriosament regnant: en les Corts generals per aquell

celebrades als regnicols de la ciutat y regne de València en la vila de Monçò en lo any MDLXIII, Valencia, 1565.

Furs, Capítols, provisions e actes de cort fets y atorgats per la SCRM del rey nostre senyor don Phelip ara gloriosament regnant en les Corts Generals per aquell celebrades als regnicols de la ciutat y regne de València en lo monestir del gloriòs sanct Domingo de l'orde de Predicadors de la dita ciutat de València en lo any MDCIII, Valencia, 1607.

Furs, Capítols, provisions e actes de cort fets y atorgats per la SCRM del rey nostre senyor don Phelip ara gloriosament regnant en les Corts Generals per aquell celebrades als regnicols de la ciutat y regne de València en lo monestir del gloriòs sanct Domingo de l'orde de Predicadors de la dita ciutat de València en lo any MDCXXVI, Valencia, 1635.

Gavalda, Francisco: *Memoria de los sucesos particulares de Valencia y su Reino. En los años mil seiscientos quarenta y siete y quarenta y ocho, tiempo de peste, Valencia, 1651.*

Grases y Gralla, Francisco: *Epítome o compendi de las principals diferèncias entre les lleys generals de Catalunya y los capítols del redrás o odinacions del General de aquella, Barcelona, 1711.*

Martí Viladamor, Francisco: *Praesidium inexpugnabile Principatus Cataloniae, pro iure eligendi Christianissimum monarcham. Historia politica, et iurisprudencia, omniumque divinarum et humanarum rerum armis munitissimum. [...], Barcelona, 1644.*

Mateu y Sanz, Lorenzo: *Tractatus de Regimine Regni Valentiae, Lió, 1704.*

Mateu y Sanz, Lorenzo: *Tratado de de la celebración de Cortes Generales del Reino de Valencia, Madrid, 1677.*

Mora de Almenar, Guillem Ramón: *Volum e recopilació de tots los furs y actes de cort que tracten dels negocis y afers respectants a la casa de la Deputació y Generalitat de la ciutat y regne de València en execució del fur 83 de les Corts del any MDCIII, Valencia, 1625.*

Novísima recopilación de las leyes de España. Dividida en XII libros. Mandada formar por el señor D. Carlos IV, Madrid, 1805.

- Peguera, Luis, *Pràctica, forma y stil de celebrar Corts Generals en Catalunya y materias incidents en aquella*, Barcelona, 1632.
- Prieto, Gaspar, *Parecer [...] acerca de la proposición de su magestad en las Cortes que tiene a su nobilíssima Corona de Aragón a los Braços y Estamentos dellas*, Huesca 1626, Proposición 9. Pag. 21
- Ribelles, Bartolomé: *Memorias histórico-críticas de las antiguas Cortes del reyno de Valencia*, Valencia, 1810.
- Ripoll, Acacio de: *Regaliarum tractatus*, Barcelona, 1644.
- Saavedra Fajardo, Diego: *Idea de un príncipe político christiano representada en cien empresas*, Valencia, 1655
- Tarazona, Pere Hieroni: *Institucions dels furs y privilegis del Regne de València*, Valencia, 1580.
- Zurita, Jerónimo: *Los cinco primeros libros de la primera parte de los Anales de la Corona de Aragón*, Tomo I, Zaragoza, 1610 (1ª edición de 1562).

DICCIONARIO BIOGRÁFICO ESPAÑOL ([HTTP://DBE.RAH.ES/](http://dbe.rah.es/))

Arrieta Alberdi, Jon: “Francisco Jerónimo de León Guimerá”.

Arrieta Alberdi, Jon: “Gaspar Rocafull y Mercader”.

Arrieta Alberdi, Jon: “Matías Bayetola y Cavanillas”.

Arrieta Alberdi, Jon: “Bernardo Pons y Turell”.

Arrieta Alberdi, Jon: “Antonio Cardona y Borja”.

Arrieta Alberdi, Jon: “José de Boixadós y Llull”.

Arrieta Alberdi, Jon: “Antonio de Calatayud Toledo y Mathieu”.

Barrientos Grandon, Javier: “Pedro Villacampa y Pueyo de Giner”.

Belchí Navarro, Maria Peligros: “Gaspar Messía Felípez de Guzmán”.

Belchí Navarro, Maria Peligros: “Vespasiano Manrique de Lara Gonzaga”.

Bermejo cabrero, José Luis: “Tomás Cerdán de Tallada”.

Blanco Fernández, Carlos: “Pedro Antonio de Aragón y Fernández de Córdoba”.

Callado Estela, Emilio: “Pedro de Urbina y Montoya”.

Calvo Maturana, Antonio Juan: “Duarte Fernando Álvarez de Toledo Portugal Monroy y Ayala”.

Ferrero Micó, Remedios: “Lorenzo Matheu y Sanz”.

Graullera Sanz, Vicente: “Pere Belluga y Donat”.

Martínez Hernández, Santiago: “Antonio Pedro Álvarez Osorio Gómez Dávila y Toledo”.

Mendoza García, Isabel y Teresa Sánchez Rivilla, “Pascual de Aragón y Fernández de Córdoba”.

Pardo Molero, Juan Francisco: “Carlos Homo Dei Moura”.

Pilo Gallisai, Rafaela: “Luis Guillermo Moncada-Aragón y la Cerda”.

Sanz Camañes, Porfirio: “Francisco de Idiáquez Butrón de Mújica Álava y Robles”.

Sevilla González, Maria del Carmen: “Cristóbal Crespí de Valldaura y Brizuela”.

Oliva Manso, Gonzalo: “Pedro Calixto Ramírez Lissa”.

Villanueva, Jesús y Joan Peytaví Deixona: “Andreu Bosch”.